

I JORNADES ARQUEOLÒGIQUES DEL BAIX LLOBREGAT

CASTELLDEFELS, 28, 29, 30 ABRIL 1989

PRE - ACTES

VOL. I - COMUNICACIONS

I JORNADES ARQUEOLÒGIQUES DEL BAIX LLOBREGAT

CASTELLDEFELS, 28, 29, 30 ABRIL 1989

ORGANITZA

AMB EL SUPORT

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Subdirecció General del Patrimoni Artístic
Servei d'Arqueologia

CONSELL COMARCAL
DEL BAIX LLOBREGAT

Ajuntament de Sant Boi de Llobregat

I LA COL·LABORACIÓ DE

Diputació
de Barcelona
Servei de Cultura

LA LLETA DE PENNY
Obra Social

ÍNDEX

Í N D E X

Í N D E X

1 - I N T R O D U C C I Ó

1.1 - Presentació	8
1.2 - Programa de les Jornades.	9
1.3 - Mecànica de les sessions.	11
1.4 - Marc geogràfic	13
1.5 - Relació d'intervencions arqueològiques	14
1.6 - Crònica bibliogràfica	19
1.7 - altres comunicacions demanades no incloses en aquest volum.	29

2 - C O M U N I C A C I O N S

2.1 - PREHISTÒRIA

A - EXCAVACIONS INÈDITES

- El Pla del Vent (Sant Joan Despi). Jordi PEREZ i CONILL	33
- El fons de cabana de Can Cortés (Sant Just Desvern) Ma. Angels PETIT i MENDIZABAL i Jordi ROVIRA i PORT	38

B - JACIMENTS CONEGUTS

- Els perforadors de denes de variscita a Can Tintorer, una nova tipologia. Estudi experimental. Juan ARENAS i Lourdes BANOLAS	50
- Estudi antropològic de les restes humanes de la cova de Can Sadurní (Begues) C. CASTELLANA, A. MALGOSA, E. SUBIRA i T. CARRASCO	55
- Estudi dentari de les restes humanes de la cova de Can Sadurní, Begues T. CARRASCO, A. MALGOSA, Ma. T. SUBIRA i C. CASTELLANA	65
- Les estructures neolítiques d'emmagatzament de Can Sadurní, Begues. Manuel EDO	73
- Reconstrucció del Paleocambient de la vall de Begues a partir de l'estudi de la meso-microfauna de cordats de la cova de Can Sadurní, Begues. Manuel MILLAN i Marta BLANC	80
- Les formes d'enterrament de la comunitat minera de Can Tintorer des del neolític antic postcardial fins al neolític final. Ma. Josefa VILLALBA, Lourdes BANOLAS i Juan Antonio ARENAS	87

C - NOTÍCIES

- Notícia d'uns materials inèdits de la cova de Can Figueres
Anna BLASCO 97
- La Cova de La Puda (Esparraguera)
Jordi PEREZ i CONILL 102
- La coveta del Marge del Moro. Begues: Un enterrament del neolític antic.
Manuel EDO i Ricard ARTASONA. 112

D - ESTUDIS

- El poblament de l'edat del bronze al Baix Llobregat
Ma. Angels PETIT i MENDIZABAL 121

2.2 - MÓN IBÈRIC

A - EXCAVACIONS INÈDITES

- El conjunt arqueològic ibero-romà del "Mas de les Flors" (Sant Boi de Llobregat)
Maria Lledó BARREDA i CASANOVA i Josep Ma. SOLIAS i ARIS. 140
- Les sitges ibèriques del solar de Can Tintorer i altres vestigis de reocupació del sector miner.
Anna BLASCO, Manuel EDO, Lourdes BANOLAS, Juan Antonio ARENAS i Ma. Josefa VILLALBA. 151
- El jaciment ibèric de "Les Soleies" a Collbató (Baix Llobregat)
Lluís MARI I SALA 161
- Resultats de l'excavació d'urgència realitzada a la Creu d'Olorde (Sant Feliu de Llobregat)
Florencio MAYORAL i FRANCO 171
- El poblat ibèric del Puig Castellar de Sant Vicenç dels Horts
Núria MOLIST i CAPELLA 177
- Primeros resultados de las excavaciones arqueológicas llevadas a cabo en La Muntanyeta de Castelldefels
Anna VOLLMER TORRUBIANO i Alfonso LOPEZ BORGNOZ 192

B - JACIMENTS CONEGUTS

- Les darreres excavacions al poblat ibèric de la Penya del Moro (Sant Just Desvern)
Xavier BALLBE, Josep BARBERA, Joaquim FOLCH, Xavier MENÉNDEZ, Carme MIRO, Ma. Teresa MIRO, Núria MIRO, Núria MOLIST i Josep Ma. SOLIAS 266

C - NOTÍCIES

- Característiques del poblament ibèric de la Montanya

de Montbaig (Sant Ramon, Sant Boi de Llobregat)	
Maria-Lledó BARREDA i CASANOVA	212
- Jaciment ibèric Font de Golbes (Montbaig). Sant Boi de Llobregat.	
Maria-Lledó BARREDA i CASANOVA	219
- El Puig Castellar de Begues. Aspectes cronològics	
Anna BLASCO i Lourdes BANOLAS	221
- El jaciment ibèric de Coll Roig-Est	
Pere IZQUIERDO i TUGAS	224
- El poblat ibèric de Calamot	
Pere IZQUIERDO i TUGAS	226

D - ESTUDIS

- Anàlisi sobre la distribució espacial dels assentaments ibèrics al Baix Llobregat	
Jordi CORTADELLA i MORRAL, Xavier MENÉNDEZ i PABLO, Joaquim PERA i ISERN i Antoni RIGO i JOVELLS	231

2.3 - MON ROMA

A - EXCAVACIONS INÈDITES

- La intervenció arqueològica d'urgència al jaciment romà de la Urbanització Torreblanca (Sant Just Desvern, 1986)	
Joaquim FOLCH i SOLER	246
- Les darreres intervencions arqueològiques a La Torreblanca (Sant Just Desvern)	
Isabel GARCIA TROCOLI i Jordi CORTADELLA i MORRAL	256
- La Riba (Sant Just Desvern)	
David GUASCH i DALMAU, Xavier MENÉNDEZ i PABLO i Josep Ma. SOLIAS i ARIS	264
- La villa romana de Can Tintorer (El Papiol)	
Manuel JULIA, Carme MIRO, Josep Ma. SOLIAS i Marta VILALTA	286
- Ca l'Espluga (Pallejà)	
Xavier MENÉNDEZ i PABLO i Josep Ma. SOLIAS i ARIS	303
- La intervenció d'urgència al solar de Can Garrigosa. Sant Boi de Llobregat	
Carme MIRO i ALAIX	315
- L'excavació d'urgència de Cal Reverter (Sant Vicenç dels Horts)	
Núria MOLIST i CAPELLA	327
- Ca l'Estanquer (St. Feliu de Llobregat)	
Josep Ma. SOLIAS	334
- La Salut (Sant Feliu de Llobregat)	
Josep Ma. SOLIAS i ARIS	346
- La Torrassa (L'Hospitalet de Llobregat)	
Josep Ma. SOLIAS i ARIS	359

B - JACIMENTS CONEGUTS

- Notes sobre l'ancoratge de les sorres
Pere IZQUIERDO i TUGAS 368

C - NOTÍCIES

- L'assentament romà de Sant Vicenç dels Horts
Francesc CARALT, Núria MOLIST i Joan SAGRISTA . . . 374
- Notes per a l'estudi del poblament d'època romana a la Vall de Verç: relació dels jaciments
David GUASCH, Xavier MENÉNDEZ i Josep Ma. SOLIAS. . . 383
- L'establiment romà de Can Valls del Racó
Pere IZQUIERDO i Alfred MAURI 390
- Els assentaments romans de Sant Andreu de la Barca
Xavier MENÉNDEZ i Josep Ma. SOLIAS 394
- La villa romana de Sant Hilari (Abrera)
Xavier MENÉNDEZ i Josep Ma. SOLIAS 399
- Can Sagrera (St. Just Desvern)
Josep Ma. SOLIAS. 401

D - ESTUDIS

- Ceràmiques d'importació d'època tardo-romana al Baix Llobregat
Ramón JARREGA i DOMINGUEZ 405

2.4 - MÓN MEDIEVAL

A - EXCAVACIONS INÈDITES

- Necròpolis de Can Massalleres
Anna BIOSCA CURELL i Josep Ma. PUIG i MENA 423
- Resultats de la intervenció arqueològica feta a Sant Pere Sacana (Olesa de Montserrat)
Florenci MAYORAL i FRANCO 428
- Les sitges de Can Massalleres (Sant Boi de Llobregat)
Núria MOLIST i CAPELLA 434
- El carrer de La Pau (Sant Boi de Llobregat). L'evolució històrica d'un edifici
Ferran PUIG, Núria MOLIST i Rosa MELIAN 443

C - NOTÍCIES

- Necròpolis carolíngia de Rocabruna
Pere IZQUIERDO i TUGAS 459
- Sant Martí: Una església pre-romànica inèdita a Corbera de Llobregat
Ramón VALL i RIMBLAS 462

2.5 - ALTRES

- Estampilles sobre àmfora, tegula, comuna oxidada romana i un exemple de gragitti zoomorfic sobre

comuna oxidada romana - Sant Boi	
Maria-Lledó BARREDA i CASANOVA	470
- Jaciments arqueològics de la zona de Can Tries i Can	
Guardiola (Viladecans)	
Florencio MAYORAL FRANCO i Josep MIRET i MESTRE	477
- Breu repàs de l'oferta museística del Baix Llobregat	
Xavier MENÉNDEZ i PABLO i Daniel SOLE i LLADOS	489

N O T A : LES PONÈNCIES S'INCLOURAN EN UN VOLUM APART DE LES
PRE-ACTES (VOLUM II)

1 - Introduccio

1.1 - PRESENTACIO

La investigació arqueològica al Baix Llobregat, malgrat els treballs i les excavacions realitzades en els darrers anys, no ha tingut el desenvolupament (sobre tot pel que fa a publicacions i estudis) que han assolit altres comarques d'una dinàmica semblant (forta activitat antropològica, alta densitat de població, etc.).

Conscients d'aquest problema, agreujat per la manca de coordinació dels diferents professionals i grups locals de la comarca, fa ja alguns anys que diferents arqueòlegs, que han concentrat la seva activitat investigadora al Baix Llobregat, pretenen posar en comú els resultats científics en la perspectiva de la creació de futurs equips interdisciplinars en el marc de projectes d'investigació.

Creiem que ha arribat el moment de plantejar-nos seriosament la necessitat de fer una reflexió col·lectiva i iniciar una nova etapa, i creiem que la celebració de les Primeres Jornades arqueològiques del Baix Llobregat constitueix una bona ocasió per fer-ho.

En aquest sentit pretenem, mitjançant les Jornades, assolir dos objectius:

- Posar en comú la màxima informació possible sobre les darreres investigacions realitzades, la majoria recents i, per tant, inèdites (per aconseguir això ens hem dirigit als responsables de cada intervenció per demanar-los un avançament de resultats per mitjà de comunicacions).

- Reunir totes aquelles persones, professionals, grups d'aficionats locals, etc. que han desenvolupat o desenvolupen la seva activitat científica a la comarca, per tal de canviar impressions sobre l'estat de la recerca i poder posar les bases per a la planificació de la seva continuïtat mitjançant projectes d'investigació.

LA COMISSIO ORGANITZADORA

Alfonso López
F. Xavier Menéndez
Núria Molist
Josep Ma. Solias
Anna Vollmer

1.2 - PROGRAMA DE LES JORNADES

Divendres 28 d'abril, tarda

- 16h Recepció i inscripcions
- 16h 30' Inauguració de les Jornades
Parlament de l'Alcalde de Castelldefels i de les
restants autoritats
- 17h Conferència inaugural a càrrec de Miquel Tarradell:
"Història de les investigacions arqueològiques al
Baix Llobregat"
- 17h 30' Degustació de cava
- 18h Ponència sobre la Prehistòria al Baix Llobregat a
càrrec de Pepa Villalba, directora de les
excavacions de Can Tintorer (Gavà)
- 18h 30' Debat
- 20h Fi de la sessió

Dissabte 29 d'abril, matí

- 10h Ponència sobre el món ibèric al Baix Llobregat
a càrrec de Josep Barberà, president de la Societat
Catalana d'Arqueologia
- 10h 30' Debat
- 12h 15' Pausa
- 12h 30' Ponència sobre la romanització i l'alt imperi al Baix
Llobregat a càrrec de Josep Ma. Solias, Director del
Museu de l'Hospitalet de Llobregat
- 13h Ponència sobre l'antiguitat tardana al Baix Llobregat
a càrrec de Rosario Navarro, professora de la
Universitat de Barcelona
- 13h 30' Aperitiu

Dissabte 29 d'abril, tarda

- 16h Debat
- 17h 45' Pausa
- 18h Ponència sobre el món medieval al Baix Llobregat
a càrrec de Montserrat Pagès, medievalista
- 18h 30' Debat
- 20h Fi de la sessió

Diumenge 30 d'abril, matí

- 10h Presentació del projecte de restauració i
rehabilitació del Castell de Castelldefels a càrrec
de l'Ajuntament de Castelldefels i del Servei del
Patrimoni Arquitectònic de la Diputació de Barcelona
- 11h Ponència sobre el projecte "Laietania Sud"
a càrrec de Xavier Menéndez, conservador de museus

de la Diputació de Barcelona
11h 45' Pausa
12h Taula rodona i debat sobre projectes d'investigació i
vies de continuïtat de l'Arqueologia al Baix
Llobregat
14h Cloenda

Diumenge 30 d'abril, tarda

Visita a les termes romanes i Casc Antic de Sant Boi de
Llobregat

(Durant les Jornades també es visitaran les obres de
restauració del Castell de Castelldefels)

1.3 - MECANICA DE LES SESSIONS

Les I Jornades Arqueològiques del Baix Llobregat estan constituïdes per diverses sessions definides per períodes històrics o cronològics. Cada sessió s'iniciarà amb l'exposició d'una ponència marc encarregada per l'organització, amb la missió d'articular un breu estat de la qüestió sobre el període corresponent i establir els principals eixos de debat. A continuació, s'obrirà el debat amb la participació de tots els assistents, debat en el que s'obviara la lectura de les corresponents comunicacions, ja que les Pre-Actes, que inclouen totes les comunicacions trameses abans dels 29 de març, han estat enviades amb anterioritat als inscrits al corrent de la quota d'inscripció.

Els períodes cronològics establerts han estat quatre. Es tracta dels següents:

- Prehistòria	Ponent: Josepa Villalba
- Món Ibèric	Ponent: Josep Barberà
- Epoca Romana	Ponents: Josep Ma. Solias (Romanització i Alt Imperi)
Rosario Navarro (Antiguetat Tardana)
- Món Medieval	Ponent: Montserrat Pagés

Pel que fa a les comunicacions, s'ha optat també per encarregar-les als diferents investigadors. L'organització s'ha posat en contacte amb tots els investigadors que han realitzat intervencions i estudis arqueològics inèdits, per demanar-els-hi una col.laboració. Per això hem establert una relació de totes i cada una de les intervencions efectuades en els darrers anys i hem encarregat una comunicació als responsables d'aquelles excavacions que no havien estat publicades.

Els encàrrecs, però, no s'han limitat a les excavacions. També s'han demanat col.laboracions per a donar a conèixer jaciments inèdits no excavats i avanços d'estudis globals. En canvi, no ha estat entre els objectius de les Jornades incloure comunicacions que tractessin únicament sobre material arqueològic de jaciments.

La tipologia de comunicacions establerta és la següent:

Comunicacions Tipus A: excavacions inèdites. Les que tracten de jaciments objecte d'una intervenció arqueològica els resultats de la qual resten completament inèdits o han estat objecte únicament de mencions bibliogràfiques puntuals (10 fulls aprox.).

Comunicacions Tipus B: jaciments coneguts. Les que tracten de jaciments objecte de campanyes continuades, ja publicades parcialment, però amb les darreres campanyes pendents de publicació, o les que tracten d'excavacions no inèdites però que han estat objecte de publicació parcial (5 fulls aprox.).

Comunicacions Tipus C: notícies. Fan referència a notícies breus de prospecció i localització de jaciments i grups de jaciments d'un municipi o territori concret o intervencions arqueològiques molt

puntuals (3 fulls aprox.).
Comunicacions Tipus D: estudis. Corresponen a estudis de síntesi o aportacions diverses sobre aspectes globals centrats en un període cronològic concret i que afecten a tota la comarca.

El fet que haguem centrat les sol·licituds d'articles en els jaciments objecte d'excavacions inèdites és fonamentalment per raons d'espai. Pel que fa als jaciments publicats, en aquest mateix volum incloum una crònica bibliogràfica amb l'objectiu fonamental de citar les obres dels jaciments que hagin estat objecte d'excavació i posterior publicació, i així facilitar-ne la consulta als interessats.

A més de les encarregades, s'han admés altres comunicacions presentades sobre aspectes puntuals de jaciments, la presentació de les quals, tal com establien les normes, s'ha acordat amb l'organització. Al final del present volum, en el capítol d'"altres", s'inclouen també algunes comunicacions sobre materials arqueològics, jaciments diacrònics, així com una comunicació sobre els museus de la comarca.

Les restants comunicacions demanades no han estat presentades per manca de temps, però esperem que s'incorporin posteriorment a les Actes. En aquest sentit, a la introducció del present volum, hem inclòs una relació de jaciments objecte d'excavacions inèdites no incloses a les Pre-Actes per les raons esmentades, així com la resta de comunicacions no presentades.

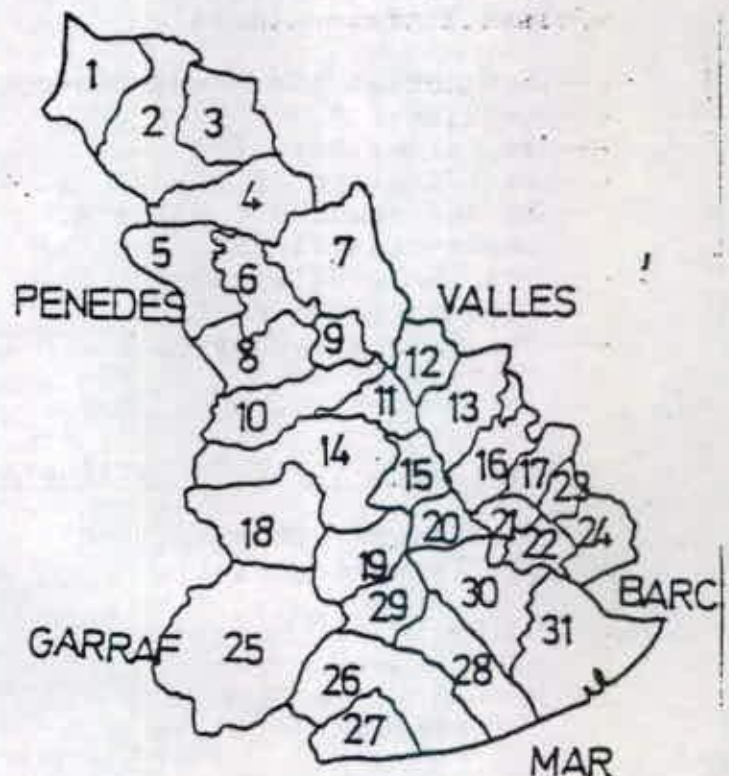
Creiem que el sistema de comunicacions establert contribuirà a centrar el tema i facilitar la discussió i el debat. Esperem que les Jornades serveixin per a implicar el màxim nombre de persones vinculades directament o indirectament a la investigació arqueològica a la comarca, ja siguin professionals o afeccionats, per tal de posar en comú els esforços i coneixements i vincular plegats propostes de continuïtat. Es per això que dedicarem la sessió del diumenge al matí al debat sobre el futur de l'arqueologia al Baix Llobregat: coordinació de recursos, expectatives de continuïtat, prioritats científiques, paper de les institucions, paper dels grups locals de recerca, coordinació dels equips de recerca, projectes d'investigació, etc. El debat s'endegarà a partir de la Ponència titulada "El projecte Laietania Sud" a càrrec de Xavier Menéndez. A continuació hi haurà una taula rodona en la que participaran investigadors i representats de les institucions implicades.

1.4 - MARC GEOGRAFIC

El marc territorial que abasten les jornades depassa lleugerament la comarca estricta del Baix Llobregat establerta a nivell polític. Seguint el criteri de gran part dels ajuntaments i entitats de la comarca, hem sumat, als 27 municipis de la comarca *strictu sensu*, els 3 municipis del Barcelonès Sud (L'Hospitalet de Llobregat, Esplugues de Llobregat i Sant Just Desvern), així com el municipi de Castellbisbal, integrat actualment al Vallés Occidental.

LLISTAT DE POBLACIONS DEL BAIX LLOBREGAT

- 1 - Collbató
- 2 - Esparraguera
- 3 - Olesa de Montserrat
- 4 - Abrera
- 5 - Sant Esteve de Sesrovires
- 6 - Martorell
- 7 - Castellbisbal
- 8 - Castellví de Rosanes
- 9 - Sant Andreu de la Barca
- 10 - Corbera de Llobregat
- 11 - Pallegà
- 12 - El Papiol
- 13 - Molins de Rei
- 14 - Cervelló
- 15 - Sant Vicenç dels Horts
- 16 - Sant Feliu de Llobregat
- 17 - Sant Just Desvern
- 18 - Vallirana
- 19 - Torrelles de Llobregat
- 20 - Santa Coloma de Cervelló
- 21 - Sant Joan Despi
- 22 - Cornellà de Llobregat
- 23 - Esplugues de Llobregat
- 24 - L'Hospitalet de Llobregat
- 25 - Begues
- 26 - Gavà
- 27 - Castelldefels
- 28 - Viladecans
- 29 - Sant Climent de Llobregat
- 30 - Sant Boi de Llobregat
- 31 - El Prat de Llobregat

1.5 - RELACIO D'INTERVENCIONS ARQUEOLOGIQUE

A continuació incloïm un llistat de permisos d'excavació que s'han otorgat a la comarca des de 1979. Les dades són incompletes i les hem obtingut a partir de les Memòries anuals del Departament de Cultura de la Generalitat (que no inclou els directors de les intervencions) i de les informacions proporcionades per tercers. La relació ha estat posteriorment completada pels Servei d'Arqueologia de la Generalitat. Tot i això és possible que subsisteixin errades i mancances, que esperem puguin ser subsanades pels propis participants de les Jornades, pel que us demanem que ens les feu saber, a fi i efecte d'actualitzar aquest llistat per a les actes definitives.

1979 (MINISTERIO DE CULTURA)

- Can Sadurní (Begues)	Preh.	
- Can Tintorer (Gavà)	Preh.	J. Villalba i ...
- Penya del Moro (St. Just D.)	Ib.	J. Barberà i ...
- Nra. Sra. Bellvitge (L'Hospitalet Ll.)	Med.	Alb. López
- Sta. Margarida (Martorell)	Med.	A. Mauri i R. Navarro (?)

1980 (MINISTERIO DE CULTURA)

- Can Sadurní (Begues)	Preh.	M. Edo - M. Alonso
- Can Tintorer (Gavà)	Preh.	L. Gordo - M. Millán - J. Villalba
- Can Cortés (St. Just Desvern)	Preh.	J. Rovira - M.A. Petit
- La Riba (")	Preh.	J. Barberà-J.Ma. Solías
- Penya del Moro (")	Ib.	J. Barberà - E. Mata
- Ca l'Espluga (Pallejà)	Rom.	J.O. Granados-J.M. Solías
- Termes romanes i plaça H. Capdevila (St. Boi Ll.)	Rom.	J.O. Granados - F. Puig
- Nra. Sra. Bellvitge (L'Hospitalet de Ll.)	Med.	Alb. López
- Sta. Maria de Cervelló (Cervelló)	Med.	J. Bolós - I. Padilla - M. Pagés

1981 (GENERALITAT DE CATALUNYA)

- Can Sadurní (Begues)	Preh.	M. Edo - M. Millán
- Can Tintorer (Gavà)	Preh.	J. Villalba - L. Gordo - M. Alonso
- La Penya del Moro (Sant Just Desvern)	Ib.	J. Barberà i E. Mata
- Nra. Sra. de Sales (Viladecans)	Rom.	J. Ma. Solías

- Església de Sant Baldri (Sant Boi de Llobregat)	Med.	F. Puig - J.Ma. Solias
- Sta. Margarida del Priorat de St. Genís de Rocafort (Martorell)	Med.	A. Mauri - R. Navarro

1982 (GENERALITAT DE CATALUNYA)

EXCAVACIONS PROGRAMADES:

- Can Sadurní (Begues)	Preh.	M. Edo - M. Millán
- Can Tintorer (Gavà)	Preh.	J. Villalba - L. Gordo - M. Alonso
- La Penya del Moro (St. Just)	Ib.	J. Barberà - E. Mata
- Ntra. Sra. de Sales (Viladecans)	Rom.	J.M. Solias
- Sta. Margarida (Martorell) ?	Med.	A. Mauri - R. Navarro

EXCAVACIONS D'URGENCIA:

- Can Tintorer (Gavà)	Preh.	J. Villalba - M. Alonso
-----------------------	-------	-------------------------

1983 (GENERALITAT DE CATALUNYA)

EXCAVACIONS PROGRAMADES:

- Can Sadurní (Begues)	Preh.	M. Edo - M. Millán
- Can Tintorer (Gavà)	Preh.	J. Villalba - L. Gordo
- La Penya del Moro (St. Just)	Ib.	J. Barberà - T. Miró - N. Molist
- Sta. Maria de Sales (Viladecans)	Rom.	J.Ma. Solias- X. Menéndez
- Sant Pere de Romaní (Ca La Córdia) (Molins de R.)	Rom.	M. Julià - J.M. Solias - E. Berguedà
- Sta. Margarida (Martorell)	Med.	A. Mauri-R. Navarro

EXCAVACIONS D'URGENCIA:

- Can Tintorer (Gavà)	Preh.	J. Villalba - L. Gordo
- Can Tintorer-Pça A. Vives (")	Preh.	J. Villalba
- Camí Vell del Llor (St. Boi)	Ib.	N. Molist-F. Puig
- Can Tintorer (El Papiol)	Rom.	J.M. Solias-M. Vilalta
- Can Trias (Viladecans)	Med.	J. Miret-F. Mayoral

1984 (GENERALITAT DE CATALUNYA)

EXCAVACIONS PROGRAMADES:

- Can Tintorer (Gavà)	Preh.	J. Villalba - L. Bañolas
-----------------------	-------	--------------------------

- Penya del Moro (St. Just)	Ib.	J. Barberà-M. Miró-C. Miró
- Prospeccions subaquàtiques del Baix Llobregat	Rom.	I. Rodríguez
- Santa Margarida (Martorell)	Med.	A. Mauri - R. Navarro

EXCAVACIONS D'URGÈNCIA:

- Can Tintorer (Gavà)	Preh.	J. Villalba
- C/Vidua Vives (St. Boi)	Med/Mod	F. Cuesta
- Can Massalleres (St. Boi)	Med.	A. Biosca-J. M. Puig
- Masia de Can Romagosa (St. Feliu de Ll.)	Med/Mod	J. Amigó-A. Curtó

PLA DE L'ATUR:

- Nucli urbà de Sant Boi		Equip d'excavacions:
. La Muntanyeta	Ib.	! M.J. Albareda
. Can Massalleres	Med.	! M. Alonso
. C/ de La Pau	Rom/Mod	! A. Biosca
. Cal Trencapinyes	Med/Mod	! R. Melian
. C/ Mediterrani	Rom.	! N. Molist
. Termes romanes	Rom.	! F. Puig
. Baixada Russinyol	Mod.	! J.M. Puig
. Baixada St. Pere	Mod.	! A. Saolin
- Terme municipal de Gavà		
. Can Tintorer (C. R. de Flor)	Preh.	
. Cementiri		
. Can Valls del Racó	Rom.	
- Terme municipal de St. Vicenç		
. Cal Reverter	Rom.	
- Terme municipal de Begues		
. Can Sadurní	Preh.	M. Edo

1985 (GENERALITAT DE CATALUNYA)

EXCAVACIONS PROGRAMADES:

- Can Tintorer (Gavà)	Preh.	J. Villalba - L. Bañolas
- Penya del Moro (St. Just)	Ib.	J. Barbera-J.M. Solias
- Sta. Maria de Sales (Viladecans)	Rom.	J.M. Solias-X. Menéndez
- Sta. Margarida (Martorell)	Med.	A. Mauri-R. Navarro

EXCAVACIONS D'URGÈNCIA:

- Can Tintorer (Gavà)	Preh.	J. Villalba - J. Arenas
- Masia de Can Tintorer (Gavà)	Preh.	M. Alonso
- Sta. Creu d'Olorda (St. Feliu)	Ib.	F. Mayoral
- Puig Castellar (St. Vicenç)	Ib.	N. Molist
- Termes Glude (Martorell)	Rom.	A. Mauri
- Cementiri Roques Blanques	Rom.	C. Miró-M. Vilalta

(El Papiol)		
- Pça Constitució (St. Boi)	Rom.	C. Miró
- Ermita de la M. de D. de Bonviatge (St. Joan D.)	Rom.	X. Ramada-F. Cuesta
- St. Pere de Sacama (Olesa)	Med.	F. Mayoral
- Can Massalleres (St. Boi)	Med. ?	F. Cuesta
- El Bullidor (St. Just D.)	Med.	J. Barberà-J. Cortadella
- Can Guardiola (Viladecans)	Med.	J. Miret
- Casa del Baró (Viladecans)	Med.	V. Niño

OBS: . Es va concedir el permís del Cementiri de Roques Blanques (Can Tintorer-El Papiol) però no es va realitzar (M. Julià-J.M. Solias) (Rom).

. S'acaba la Carta Arqueològica (Julià-Puig-Solias)

. S'inicia la 1era. fase d'inventari del Pat. Arq. Subaquàtic

1986 (GENERALITAT DE CATALUNYA)

EXCAVACIONS PROGRAMADES:

- Penya del Moro (St. Just)	Ib.	J. Barberà-X. Menéndez-J. Folch
- Can Tintorer (El Papiol)	Rom.	J.M. Solias-M. Vilalta
- Torre del Baró (Viladecans)	Med.	V. Niño
- Sta. Margarida (Martorell)	Med.	A. Mauri i R. Navarro

EXCAVACIONS D'URGÈNCIA:

- C/Roger de Flor (Gavà) (Can Tintorer)	Preh.	J. Bosch-F. Cuesta- J. Arenas
- C/Roger de Flor cantonada Jaume I/Rafel de Casanovas (Can Tintorer, Gavà)	Preh.	J. Bosch-F. Cuesta
- Termes Glude (Martorell)	Rom.	A. Mauri - M. Torrecilla
- Urbanització Torreblanca (St. Just Desvern)	Rom.	J. Folch
- Masia de Can Rosés (Gavà)	Med.	F. Mayoral
- El Bullidor (St. Just)	Med.	J. Cortadella-J. Vallés
- El Bullidor (St. Just)	Med.	J. Amigó-A. Curtó

OBS: . El Pla de l'Atur no afecta la Comarca d'aquí en endavant
Tampoc hi ha Camps de Treball

1987 (GENERALITAT DE CATALUNYA)

EXCAVACIONS PROGRAMADES:

- Penya del Moro (St. Just)	Ib.	J. Barberà-C. Miró- N. Molist
- St. Pere de Romaní (Molins)	Med.	M. Julià

- St. Margarida (Martorell)	Med.	A. Mauri-R. Navarro
- Casa del Baró (Viladecans)	Med.	V. Niño
EXCAVACIONS D'URGÈNCIA:		
- Casa del Baró (Viladecans)	Med.	V. Niño
- Plaça de l'Església (Martorell)	Med.	A. Mauri
- La Muntanyeta (Castelldefels)	Med.	Alfonso López-A. Vollmer

1988 (GENERALITAT DE CATALUNYA)

EXCAVACIONS PROGRAMADES:

- Penya del Moro (St. Just)	Ib.	J. Barberà-J.M. Solias-X. Menéndez
- La Muntanyeta (Castelldefels)	Ib.	Alfonso López-A. Vollmer
- Molí de Can Batlle (Vallirana)	Med.	J. Amigó

EXCAVACIONS D'URGÈNCIA:

- Torreblanca (St. Just)	Rom.	J. Cortadella-I. Garcia
- Can Tintorer (Gavà)	Ib.	J. Arenas-A. Blasco

OBS: . Es va concedir permís del Polígon d'Abrera (IB) -F. Mayoral / A. Pujol- però no es va realitzar.
. Es va intervenir al Puig Castellar (St. Vicenç H.) recollint i classificant material de clandestins (M. Miró / N. Molist)

1989 (GENERALITAT DE CATALUNYA)

SOL.LICITUD DE PERMISOS:

- La Penya del Moro (Sant Just Desvern)	Ib.	J. Barberà-M. Miró-N. Molist
- Termes Romanes de Sant Boi (Sant Boi de Ll.)	Rom.	I. Estany
- Castell de Castelldefels (Castelldefels)	Med.	V. Niño
- Església de Santa Margarida del Priorat de Sant Genís de Rocafort (Martorell)	Med.	A. Mauri - R. Navarro

EXCAVACIONS D'URGÈNCIA:

- Can Tintorer (Gavà)	Preh.	I. Estany
- Cova Fumada (Castelldefels)	Preh.	A. Cebrià

1.6 - CRONICA BIBLIOGRAFICA

No és la nostra intenció fer un compendi bibliogràfic complet i exhaustiu de l'arqueologia del Baix Llobregat ni un estat de la qüestió sobre la història de la investigació arqueològica a la nostra comarca. El principal objectiu d'aquest capítol és incorporar, des del punt de vista bibliogràfic, aquells jaciments arqueològics les investigacions dels quals ja han estat objecte de publicació i per tant, com ja hem explicat abans, no seran objecte de tractament en aquest volum. És evident que la majoria d'aquests jaciments necessiterien ser publicats amb més aprofundiment, però tampoc el present volum permet estudis llargs i detallats, sinó simplement donar a conèixer de forma breu, les generalitats i novetats.

Malgrat tot, farem referència, de passada, a alguns estudis de síntesi i globals que s'haguin realitzat sobre la comarca, així com les principals tesis i tesines, inèdites la majoria. Obviarem obres anteriors que facin referència a jaciments recentment excavats, ja que entenem que ja estaran presents en la bibliografia de cada ponència i comunicació. Tampoc esmentarem aquí les revistes locals que d'alguna manera han donat fe de les novetats arqueològiques durant tants anys.

1 - Cartes arqueològiques, i obres en general, diacròniques

Possiblement l'obra més erudita de principis de segle -ja que incloïa els coneixements existents des de la Prehistòria fins l'època medieval de forma prou documentada- és la Geografia de Carreras Candi:

CARRERAS CANDI, FRANCESC (1916): *Geografia General de Catalunya, Vol II: Ciutat de Barcelona*. Ed. Alberto Martín, Barcelona, 1916.

La primera Carta Arqueològica que es publicà fou la de M. Almagro l'any 1945. La carta incloïa únicament -sense contar topònims i castells medievals- uns 16 jaciments i troballes que pertanyen a 14 municipis (uns 8 de prehistòrics i uns 7 de romans):

ALMAGRO, Martín; COLOMINAS, José; SERRA RAFOLS, José de C. (1945): *Carta Arqueològica de España: Barcelona*. Madrid, 1945.

El llibre *Les Excavacions Arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*, publicat per la Generalitat l'any 1982, i que pretenia donar breu notícia de totes les intervencions efectuades a Catalunya fins 1980, incloïa les següents excavacions efectuades al Baix

Llobregat:

- * Prehistòria: 5 (Can Sadurní, Begues; Cova del Dos, Cervelló; Can Tintorer, Gavà; Cova de l'Or, Sant Feliu de Llobregat; Can Cortés, Sant Just Desvern).
- * Època ibèrica: 2 (Santa Creu d'Olorde, Molins de Rei-Sant Feliu de Llobregat; La Penya del Moro, Sant Just Desvern).
- * Època romana: 3 (Costa del Baix Llobregat, Gavà-Castelldefels; Ca l'Espluga, Pallejà; Nostra Senyora de Sales, Viladecans).
- * Època medieval: 3 (Santa Margarida del Priorat de Sant Genís de Rocafort, Martorell; Santa Maria de Cervelló, Cervelló; Ermita de la Mare de Déu de Bellvitge, L'Hospitalet de Llobregat).

Per altra banda, el Servei d'Arqueologia de la Generalitat, els anys 1984-85, va impulsar la confecció de la *Carta Arqueològica del Baix Llobregat*, per lo que va contractar a diversos arqueòlegs. L'accés a aquesta carta encara no ha estat regularitzat per part del Servei.

2 - Marc geològic

Existeixen diverses obres generals sobre geografia i geologia de Catalunya que ens poden emmarcar molt bé el suport geològic i el marc geomorfològic de la comarca, així com la seva orografia i hidrografia. Però pel que fa a estudis concrets sobre la comarca i, sobretot, sobre el delta, cal referir-se als nombrosos treballs de Marqués, especialment la seva tesi doctoral publicada per l'ICC:

MARQUES, Ma. Angels (1984): *Les formacions quaternàries del delta del Llobregat*. Arxius de la Secció de Ciències, núm. 71. I.E.C., Barcelona, 1984.

3 - Prehistòria

Les úniques restes documentades en el paleolític són les troballes d'utensilis de sílex a les terrasses del Llobregat (Can Albareda, etc.), que no han estat pràcticament publicades:

VICENTE CASTELLS, Juan (1966): *¿Una indústria arqueolítica en el valle del Llobregat?*. Boletín del Centro excursionista Puig Castellar, núm. 4. Santa Coloma de Gramanet, 1966.

GRACIA, Ma. Victòria (1982): *Can Albareda*. Butlletí

d'Informació Associació d'Amic del Museu de Molins de Rei,
núm. 1. Molins de Rei, gener de 1982.

Pel que fa al període nolític, es registra un important hàbitat en cova que va ser objecte d'excavació i publicacions ja fa alguns anys. Ens referim sobretot a les coves de Collbató (Olesa), la cova de Can Montmany (Pallejà), la cova Bonica (Vallirana) i la cova de l'Or (Sant Feliu de Llobregat), així com el jaciment de Quatre Camins (Sant Vicenç dels Horts) i el sepulcre de fossa de La Riba (Sant Just Desvern).

COLOMINAS ROCA, Josep (1925): *Prehistòria de Montserrat*. 1925.

COLOMINAS ROCA, Josep (1947-48): *La cueva de Can Montmany de Pallejà*. Ampurias, IX-X, 1947-48. Barcelona, 1948, pp. 237-242.

BALDELLOU, Vicente (1974-75): *Los materiales arqueológicos de la "Cova Bonica" de Vallirana (Barcelona)*. Ampurias, XXXVI, 1974-75. Barcelona, 1975, pp. 1-19.

GRANADOS GARCIA, J. Oriol (1981): *Notas sobre el neolítico en la Cueva de l'Or (Sant Feliu de Llobregat, Barcelona)*. "El Neolític a Catalunya". Taula Rodona de Montserrat, maig de 1980. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1981, pp. 145-150.

BERGADA, Eloi: *Un nou jaciment neolític a Catalunya: Quatre Camins a Sant Vicenç dels Horts-Pallejà*. *Materials del camp d'urnes de la Bòvila Roca de Pallejà*. Museu Municipal de Molins de Rei, núm. 2. Molins de Rei.

RIPOLL, Eduard; LLONGUERAS, Miquel (1967): *Notas sobre sepulcros de fosa catalanes*. Ampurias, XXIX. Barcelona, 1967.

D'aquesta época destaca el jaciment de les mines de Can Tintoré (Gavà) que és, sens dubte, un dels conjunts més interessants del neolític europeu. Ha estat objecte d'excavacions sistemàtiques regulars des de fa anys, encara en curs d'excavació, que han fructificat en diverses publicacions. La més completa i recent apareguda és:

A.A. V.V. : *Les mines Neolítiques de Can Tintorer (Gavà)*. Excavacions arqueològiques a Catalunya, n. 6. Dep. de Cultura Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1987.

Paral·lelament s'han efectuat, fins no fa molt, campanyes continuades d'excavació a la cova de Can Sadurni (Begues), amb materials arqueològics de diverses èpoques:

EDO, Manel; MILLAN, Manuel; BLASCO, Anna; BLANCH, Marta (1986): *Resultats de les excavacions de la cova de Can Sadurní (Begues, Baix Llobregat)*. Tribuna d'Arqueologia, 1985-86. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1986, pp. 33-42.

Pel que fa a l'edat del bronze, el treball de síntesi més complet i recent és la tesi inèdita de Ma. Angels Petit, en la que el Baix Llobregat és una de les comarques estudiades:

PETIT I MENDIZABAL, Ma. Angles (inèdita): *Contribució a l'estudi de l'Edat del Bronze a Catalunya (Barcelonès, Baix Llobregat, Vallès Oriental i Occidental, Maresme i Moianès)*. Tesi Doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, 1986.

Són escassos els jaciments del Bronze localitzats a la comarca que hagin estat objecte de publicació. Cal esmentar Can Montmany (COLOMINAS, 1947-48) i Cova Bonica (BALLDELLOU, 1974), ja citats. Però sobretot cal esmentar la Bòvila Roca (Pallejà), que compta amb un article de Maluquer (1951) i la publicació de Berguedà, ja citada.

MALUQUER DE MOTES I NICOLAU, Joan (1951): *Un nuevo campo de urnas en Catalunya: la necrópolis de la Bòvila Roca, de Pallejà (Provincia de Barcelona)*. Archivo Español de Arqueologia, XXIV. Madrid, 1951, pp. 204-207.

4 - època ibèrica

Com a treball de síntesi de l'iberisme a tota la Laietania (que inclou el Baix Llobregat), tenim la tesi doctoral inèdita de Joan Sanmartí:

SANMARTÍ I GREGO, Joan (inèdita): *La laietania ibèrica. Estudi d'Arqueologia i Història*. Tesi Doctoral. Universitat de Barcelona, 1986.

Un altre treball de síntesi sobre els laietans, d'aparició anterior, és l'article de Barberà i Dupré a Fonaments:

BARBERA i FARRAS, Josep; DUPRE i RAVENTOS, Xavier (1984): *Els laietans, assaig de síntesi*. Fonaments, 4. Barcelona, 1984, pp. 31-86.

Respecte a l'inventari de jaciments, el primer recull va ser publicat per Estrada, que comptava uns 9 jaciments a l'àrea metropolitana entorn del delta:

ESTRADA GARRIGA, José (1969): *Vías y poblamiento romano en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Cuaderno

de edició limitada para uso interno. Comisión de Urbanismo de Barcelona. Ayuntamiento de Barcelona. Barcelona, 1965-1969.

Al primer col·loqui d'Arqueologia Espacial es va presentar un avanç d'estudi territorial en època ibèrica i romana que abarcava gran part de la comarca i incloïa un llistat actualitzat de jaciments:

BLAJOT, Mercè; GRANADOS, J. Oriol; JULIA, Manuel; PUIG, Ferran; SOLIAS, Josep Ma. (1984): *El poblamiento de la zona sur de la Layetania litoral en época ibérica i romana*. Arqueologia Espacial, vol. 2. Coloquio sobre distribución y relaciones entre los asentamientos. Colegio Universitario. Teruel, 1984, pp. 27-29.

A l'any 1985 es publicà una carta de jaciments -elaborada l'any 1980- que recollia els jaciments ibèrics i romans únicament de la zona del Delta. Dels 34 jaciments, uns 20 eren considerats ibèrics:

JULIA, Manuel; PUIG, Ferran; SOLIAS, Josep Ma. (1985): *Introducció a l'estudi del poblament ibèric i romà al Delta del Llobregat*. XXV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos del Baix Llobregat. El Prat del Llobregat, 1980, pp. 392-413.

El darrer treball elaborat -un treball de doctorat inèdit- recollia un total de 58 jaciments ibèrics al conjunt del Baix Llobregat (veure comunicació corresponent):

CORTADELLA, Jordi; MENENDEZ, Xavier; PERA, Joaquim; RIGO, Antoni (inèdit): *Introducció a l'anàlisi territorial dels assentaments del Bronze Final i d'època ibèrica al Baix Llobregat*. Treball de Doctorat, Universitat Autònoma de Barcelona, 1987.

Pel que fa als jaciments, l'assentament més conegut i publicat és el poblat de La Penya del Moro (Sant Just Desvern), que s'excava de forma continuada des de 1972 (veure comunicació, amb la bibliografia corresponent, en el present volum).

Altres importants jaciments ibèrics de la comarca no han estat objecte de comunicació en aquestes Jornades per que ja han estat publicats:

és el cas de Can Rosés (Gavà):

MAYORAL i FRANCO, Florenci (1986): *Excavació d'una sitja a Can Rosés (Gavà)*. La Sentiu, 11. Museu de Gavà. Gavà, 1986, pp. 11-15.

és el cas del Camí Vell del Llor (Sant Boi de Llobregat), que a més

ha estat objecte d'una Tesi de Llicenciatura, inèdita:

MOLIST i CAPELLA, Núria (inèdita): *la ceràmica ibèrica del Camí Vell del Llor (Sant Boi de Llobregat). Evolució tipològica. Segles IV a.C. - I d.C.* Memòria de Llicenciatura. Universitat de Barcelona. Barcelona, febrer de 1986.

MOLIST i CAPELLA, Núria (1987): *El Camí Vell del Llor: el procés de romanització d'un assentament ibèrica al pla.* Jornades Internacionals d'Arqueologia Romana. Pre-Actes. Museu de Granollers. Granollers, 5-8 de febrer de 1987.

També el jaciment de Plaça de les Bruixes (Molins de Rei) ha estat objecte d'un treball monogràfic així com d'una Tesi de Llicenciatura, inèdita també:

BERGUEDA, Eloy (1984): *Jaciment ibèric "Plaça de les Bruixes". Molins de Rei (Baix Llobregat).* Museu Municipal de Molins de Rei, 7. Molins de Rei, 1984.

PALAU-RIBES i PEDRALS, Montserrat (inèdita): *El jaciment de la plaça de les Bruixes (Molins de Rei).* Memòria de Llicenciatura. Universitat de Barcelona. Barcelona, 1978.

Finalment, el jaciment del Puig de La Mola (Begues), que fa partió amb el Garraf, ha estat tractat recentment a Miscel.lànea Penedessenca:

MIRET, Magí; MIRET, Josep (1981): *Un assentament d'època ibèrica a la Serra de la Font del Coscò (Avinyonet).* Miscel.lània penedessenca, 1981.

5 - època romana

El treball de síntesi més complet que existeix d'aquesta època és la Tesi de Llicenciatura de Josep Ma. Solias, que no ha estat publicada i que abarcava únicament la zona del Delta fins a Martorell:

SOLIAS i ARIS, Josep Ma. (inèdita): *El poblament del curs inferior del Llobregat en època romana.* Memòria de Llicenciatura. Universitat de Barcelona. Barcelona, 1982.

Anteriorment (1980) s'havia efectuat un recull de jaciments ibèrics i romans de la zona del Delta (Julià, Puig, Solias, 1985, ja citat). Almenys 15 dels 34 jaciments detectats eren de cronologia romana. El recull que havia publicat Estrada l'any 1969 (ja citat) en comptabilitzava, en una zona semblant, uns 11.

Com també hem esmentat anteriorment, al Primer

Col·loqui d'Arqueologia Espacial de Terol es publicà un estudi territorial d'època ibèrica i romana de la zona del Delta (Blajot et alii, 1984, ja citat).

Pel que fa a estudis generals i sectorials que afectin a tot o part del territori estudiat, en podem esmentar alguns, com per exemple, l'I.R.C., que recull els mil·liaris i les restes epigràfiques de la comarca, el compendi de mosaics de Barral, l'estudi de les àmfores de Pascual, o un article sobre el Baix Imperi al Delta:

FABRE, Georges; HAYER, Marc; RODA, Isabel (1984): *Inscriptions romaines de Catalogne. I - Barcelone (sauf Barcino)*. Diffusion de Bocard, Paris, 1984.

BARRAL i ALTET, Xavier (1978): *Les mosaïques romaines et médiévales de la Regio Laetana (Barcelone et ses environs)*. Universitat de Barcelona-I.A.P. Barcelona, 1978.

PASCUAL, Ricardo (1974): *Las ánforas de la Laetania*. Actes du Colloque de Rome sur Méthodes classiques et méthodes formelles pour l'étude des amphores. Roma, 1974, pp. 17-26.

MENENDEZ i PABLO, Xavier; SOLIAS i ARIS; Josep Ma. (1987): *Problemes entorn del Baix Imperi al curs inferior del Llobregat*. Pyrenae, 21. 1985. (II Reunió d'Economia Antiga de la Península Ibèrica, Barcelona, març de 1982). Barcelona, 1987.

Existeixen altres jaciments, excavacions i monuments que, per haver estat estudiats i publicats, tampoc no estan presents en aquest volum, però que volem deixar constància aquí de la seva existència.

Les termes romanes de Sant Boi han estat objecte d'una Tesi de Llicenciatura, inèdita, de la que la revista Fonaments ha publicat un resum:

PUIG i VERDAGUER, Ferran (inèdita): *Les termes romanes de Sant Boi de Llobregat*. Memòria de Llicenciatura. Universitat de Barcelona, Barcelona, 1985.

PUIG i VERDAGUER, Ferran (1987): *Les termes romanes de Sant Boi de Llobregat*. Fonaments, 6. Barcelona, 1987.

Les sorreres del Delta proporcionen, des de fa anys, restes de derelictes romans; diverses fonts s'hi han referit en els darrers anys, tant a les troballes com a l'antic estuari i a l'antic port. Pere Izquierdo ha tractat aquest tema en diversos articles, i n'ha fet el tema de la seva Tesi de Llicenciatura:

IZQUIERDO i TUGAS, Pere (1985-86): "Les Sorres": un punt

d'ancoratge iberopànic i romà al delta Occidental del Llobregat. Observació preliminar. I - La Sentiu, 8 (1985); II - La Sentiu, 10 (1986). Museu de Gavà, Gavà.

IZQUIERDO i TUGAS, Pere (inèdita): *L'Ancoratge de les Sorres, sota el delta del Llobregat, dins l'Economia Antiga. Memòria de Llicenciatura.* Universitat de Barcelona, Barcelona, 1987

El pont i l'arc romà de Martorell han estat repetidament tractats a la bibliografia. Aquí només voldriem citar la darrera aportació:

FABRE, Georges; MAYER, Marc; RODA, Isabel (1984): *A propos du Pont du Martorell: la participation de l'armée a l'aménagement du réseau routier de la Tarraconaise orientale sous Auguste.* Epigraphie Hispanique. Paris, 1984, pp. 282-288.

La torre de l'homenatge del Castell de Sant Jaume (Castellvi de Rosanes), d'origen romà, ha estat recentment tractada a Fonaments:

PAGES i PARETAS, Montserrat (1988): *Una torre romana a Castellvi de Rosanes dominant la Via Augusta sobre el pas del Llobregat.* Fonaments, 7. Barcelona, 1988, pp. 163-167.

De La Vega, per altra banda, dona a conèixer a Granollers l'existència d'uns possibles columbaris romans a Castellbisbal:

DE LA VEGA, Josep (1987): *Un complexe funéraire d'époque romaine que roman inédit al Vallés Occidental.* pre-Actes de les Jornades Internacionals d'Arqueologia Romana (5-8, febrer, 1987). Museu de Granollers, Granollers, 1987, pp. 225-227.

Les dues primeres campanyes (1981 i 1982) d'excavació a la villa romana de Santa Maria de Sales (Viladecans) han estat publicades per la Generalitat, però resten inèdites les dues darreres (1983 i 1985):

SOLIAS i ARIS, Josep Ma. (1983): *Excavacions a l'ermita de Ntra. Sra. de Sales (Viladecans).* Excavacions Arqueològiques a Catalunya, 3. Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1983.

6 - època medieval

Fins ara no s'han publicat estudis de síntesi del Baix Llobregat medieval, sinó estudis concrets o parcials sobre toponímia, esglésies, castells, etc.

d'aquest bloc voldriem destacar aquí la Tesi de llicenciatura de Montserrat Pagés:

PAGES i PARETAS, Montserrat (1983): *Les esglésies pre-romàniques a la comarca del Baix Llobregat*. Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, XXXII. I.E.C. Barcelona, 1983.

El jaciment més conegut és el de Santa Margarida del Priorat de Sant Genís de Rocafort que és objecte de campanyes d'excavacions regulars des de 1981 :

NAVARRRO, Rosario; MAURI, Alfred (1987): *La secuencia estratigràfica de la necrópolis de Santa Margarida (Martorell, Barcelona)*. II Congreso Arqueologia Medieval Española (19-24, enero, 1987). Tomo II -Comunicaciones-. Comunidad de Madrid-A.E.A.M. Madrid, 1987.

Les principals excavacions realitzades en els darrers anys que han estat objecte de publicació i que per tant només esmentarem a nivell de recull bibliogràfic, són: Can Rosés (ja citat), Can Tries (Viladecans), Can Guardiola (Viladecans), l'ermita de Bellvitge (L'Hospitalet), Santa Maria de Cervelló (Cervelló) i El Bullidor (Sant Just Desvern):

MAYORAL, Florenci; MIRET, Josep (1985): *Descobriments d'unes sitges alto-medievals a Can Tries, Viladecans*. La Sentiu, 8. Museu de Gavà, Gavà, 1985, pp. 50-52.

MIRET i MESTRE, Josep (1986): *Excavacions medievals a Can Guardiola*. La Sentiu, 10. Museu de Gavà, Gavà, 1986, pp. 35-40.

LOPEZ MULLOR, Alberto (1988): *Excavacions a l'ermita de la Mare de Déu de Bellvitge*. Identitats, 1. Museu de l'Hospitalet. L'Hospitalet de Llobregat, 1988.

BOLOS, Jordi; PADILLA, Iñaki; PAGES, Montserrat (1980): *La necrópolis de tombes antropomorfes de Santa Maria de Cervelló*. Quaderns d'Estudis Medievals, 2. Barcelona, 1980, pp. 67-80.

AMIGO, Jordi; BARBERA, Josep; CORTADELLA, Jordi; GUASCH, David; SOLIAS, Josep Ma.; CORTES, Ma. del Agua (1986): *El Bullidor, jaciment medieval. Estudi de materials i documentació*. Quaderns d'Estudis Santjustencs, III. Ajuntament de Sant Just. Sant Just Desvern, 1986.

7 - època moderna

No és la nostra intenció relacionar les publicacions d'època

moderna referides a la comarca. Aquí només volem esmentar la presència, en les recents I Jornades d'Arqueologia Industrial de Catalunya, celebrades a l'Hospitalet de Llobregat els propassats 23 a 26 de novembre de 1988, de 6 comunicacions referides a monuments i jaciments industrials del Baix Llobregat, i que per tant han estat estudiats des del punt de vista material i amb metodologia arqueològica (fins i tot amb excavacions en algun cas). En espera de la publicació de les actes, únicament els esmentarem aquí:

GUASCH, David: *El molí de Sant Just Desvern*

LOPEZ, Alberto; AMIGO, Jordi: *Recerques arqueològiques del Servei del Patrimoni Arquitectònic de la Diputació de Barcelona a jaciments d'època contemporània de les comarques de Barcelona (es fa esment a les recents excavacions al molí de Can Batlle, Vallirana).*

Les altres quatre comunicacions fan referència a l'Hospitalet (la fàbrica de Seda Vilumara, La fàbrica Tecla Sala, el Canal de l'Infanta i les primeres indústries, i una visió general sobre la conservació del Patrimoni industrial de l'Hospitalet).

(Aquest recull ha estat elaborat per X. Menéndez i N. Molist)

1.7 - ALTRES COMUNICACIONS DEMANADES NO INCLOSES EN AQUEST VOLUM

Tal com hem indicat anteriorment, en aquest volum de Pre-Actes manquen comunicacions sobre importants intervencions arqueològiques realitzades en els darrers anys, entre d'altres comunicacions demanades, que per raons de temps no han estat presentades i, per tant, no s'han inclòs a les Pre-Actes. Per que d'alguna manera estiguin presents i es tinguin en compte, les hem relacionat aquí:

PREHISTORIA

- A - Can Albareda (Molins de Rei) i terrasses del Llobregat
 - La Cova del Dos (Cervelló)
- B - Cova de l'Or (Sant Feliu de Llobregat)
- C - Cova Fumada (Castelldefels)
 - Les Ferreres (Gavà)

MON IBERIC

- A - Can Miano (Sant Feliu de Llobregat)
 - La Muntanyeta (Sant Boi de Llobregat)
 - Santa Creu d'Olorde (Molins de Rei/Sant Feliu de Llobregat).
Campanyes de finals dels anys 70.
- C - El Bullidor (Sant Feliu de Llobregat)
 - Sant Ramon (Sant Boi de Llobregat)

EPOCA ROMANA

- A - Plaça Heribert Capdevila (Sant Boi de Llobregat)
 - Ca La Cordia (Sant Pere de Romaní-Molins de Rei)
 - Plaça Ajuntament (Cornellà). Excavacions anys 50.
 - Carrer Mediterrani-carrer Hospital (Sant Boi de Llobregat)
 - Santa Maria del Bonviatge (Sant Joan Despí)
 - Can Ginestar (Sant Just Desvern)
 - Estació (Martorell)
- C - Jaciments del terme de Sant Feliu de Llobregat
 - Jaciments del terme de Castellbisbal
 - La Gavarra (Esplugues)
 - Cementiri (Gavà)
 - Santa Eulàlia de Provençana (L'Hospitalet de Llobregat)
 - Jaciments de l'Hospitalet de Llobregat
- D - Toponímia d'època romana

MON MEDIEVAL

- A - Forn del carrer Vidua Vives (Sant Boi de Llobregat)
 - Església Parroquial (Sant Boi de Llobregat)
 - Torre del Baró (Viladecans)
 - Plaça de l'església (Martorell)
- B - Santa Margarida (Martorell)

- C - Carrer Vidua Vives, Bda. Russinyol i carrer Baix de Sant Pere
(Sant Boi de Llobregat)
- Can Batlle (Vallirana)
- D - Carta Arqueològica d'època medieval del Baix Llobregat

5 - ALTRES

- Carta Arqueològica de Castelldefels
- Línia de costa de l'estuari del Llobregat

2 - Comunicacions

2.1.Prehistoria

**Comunicacions
Tipus.....A**

EL PLA DEL VENT (SANT JOAN DESPÍ)

Jordi Pérez i Conill

El Pla del Vent (Sant Joan Despí), també conegut com Creu d'en Muntaner, és un fons de cabanes que cal atribuir al Bronze Mig-Recnt previ a l'arribada dels Camps d'Urnas del Bronze Final entre 1.500 i el 1.150 a.C.

El Pla del Vent de Sant Joan Despí és una llenca de terra que limita amb els termes de Sant Just Desvern i Sant Feliu de Llebregat. Més concretament aquest espai el trobaríem entre la C.N.II, al seu pas per la gasolinera 3 Santes i el Waldem 7 i el barri de Vil.la Delors de Sant Joan Despí. Les seves dades cadastrals són: 41º 22' 44" latitud nord i 2º 3' 51" longitud est del mapa número 420, l'Hospitalet de Llebregat del Servicio Geográfico del Ejército.

La descoberta i excavació de l'assentament es deu a David Guasch, aficionat local de Sant Just Desvern, que l'any 1.967 exhumà aquests materials al Pla del Vent i més concretament del lloc anomenat Creu d'en Muntaner. En aquest indret també s'han trobat, a nivell de superfície, restes de ceràmica d'època romana.

L'assentament es trobà en aquesta terra de sedimentació cuaternària a sobre d'una capa de terçerà i, per les indicacions que ens féu David Guasch, els materials estaven força barrejats amb una capa de cendra. Per una altra banda en cap moment s'ha parlat de l'aparició de restes d'estructures o d'altres elements arqueològics.

Descripció dels materials

Làm. 1,1.- Fragment d'una bera amb el llavi oblic cap en fora i alhora pla. La seva unió amb el coll és oblicua oberta i la resta del cos arrodonit convex, en forma de vol.

La seva cocció és reduïda i el seu acabat és afinat per l'exterior i l'interior. No se'n mostra cap atribut ornamental.

Làm. 1,2.- Fragment d'una bera amb el llavi pla. La seva unió amb el cos és còncava.

La cocció que manifesta aquest fragment és reduïda i el seu acabat és afinat. La fractura, al igual que en la peça anterior, és negra i ens mostra uns desgareixants a base de quarcites i de licurella. Tanmateix el fragment no presenta cap element ornamental.

Làm.1,3.-Fragment d'una bera al el llavi pla i les bereres perimetrals arrodonides convexes.La seva unió amb el cos és còn-
cava.

La seva coacció és reduïda i el seu acabat ne presenta cap altre tractament.La fractura se'ns mostra negra i conté el mateix tipus de desgredxants que en el fragment anterior de cuar-
cites i licurelles.

Ornamentalment hem pot observar la bera del llavi per la part exterior en s'observen unes impressions fetes amb la mateixa un-
gla o algun tipus d'instrument.

Làm.1,4.-Fragment d'una bera amb el llavi arrodonit convexe i la unió amb el cos lleugerament còncava per donar lloc després a una forma convexada del cos.

La seva coacció és reduïda i el seu acabat és afinat tan per l'interior com per l'exterior.La seva fractura conté desgredxants de cuarcites i licurella.

Podem observar per la part exterior del llavi la presència d'unes impressions fetes amb el dit.

Làm.1,5.-Fragment del cos d'un atuell convexat.La seva coacció és reduïda i el seu acabat és afinat per l'interior i l'exterior.La seva fractura conté els mateixes desgredxants que els altres fragments.

Aquest fragment presenta un mugró no gaire pronunciat.

Làm.1,6.-Fragment del cos d'un atuell lleugerament convexat.

La seva coacció és a base d'un pec reductor i el seu acabat és afinat per l'interior i l'exterior.Manté el mateix tipus de desgredxants que els fragments anteriors.

Hem pot observat la presència d'un mugró no gaire pronunciat amb una impressió digital al centre.

Làm.1,7.-Fragment del cos d'un atuell lleugerament carenat.

La seva coacció és reduïda i el seu acabat és afinat per l'interior i l'exterior.La seva fractura i els desgredxants presenta les mateixes constants que els fragments anteriors.

Làm.1,8-9 i 10.-Tres fragments de bases planes amb la borera perimetral apuntada convexa.Mentre que la 8 i 9 presenten un inici de la pared no gaire obert,cal destacar la pared de la nú-
mere 10 que se'ns mostra molt oberta.

En quan a la coacció i la fractura,aquests fragments mantenen les mateixes característiques dels fragments anteriors.

Comentari sobre els materials

En primer lloc caldrà advertir que existeixen una sèrie d'altres fragments ceràmics que presenten característiques similars en quan a la seva facturació: acabats, colors de les superfícies, fractures i desgareixants. Aquests fragments no els hem dibuixat per manca d'espai i tampoc per la manca d'elements i atributs ornamentals característics. Tanmateix entre tots els fragments apareguts no hem pogut fer encaixar-ne cap en la perspectiva d'una possible reconstrucció i aconseguir d'aquesta forma alguns tipus més explícits.

En segon lloc haurem de destacar que tampoc hem pogut dibuixar la presència de dos percutors elíptics per les raons exposades més amunt, fins i tot des grans nuclis de sílex els quals no presenten cap atribut de talla o d'estacció d'esclats, fulles o làmines.

En quan al ametrial caldrà tenir present una sèrie d'elements, de denominadors comuns que presenten i que caracteritzen el conjunt estudiat. Així caldrà destacar força la homogeneïtat que presenten els seus acabats: afinats, mai no brunyits o espatulats, sempre afinats. El color dels materials tot i presentant-nes unes superfícies que anirien des d'un marren fins a un crema, passant pel rogenc, sempre ens ofereixen unes fractures negres força compactes. En quan als desgareixants es poden observar les cuarcites i les licurelles. En definitiva, una pasta compacta i que ens fa pensar en una coccio reduïda.

Les formes tendeixen a atuellis globulars sense que puguem fer-nes una idea clara del vas sencer. Els llavis són plans i els colls còncavos. En el cas del fragment número 7 veiem la presència d'una carena. Les bases tates són planes i la beirera perimetral resta apuntada convexa amb les parets d'inici de l'atuell més o menys obertes presentant una lleugera concavació.

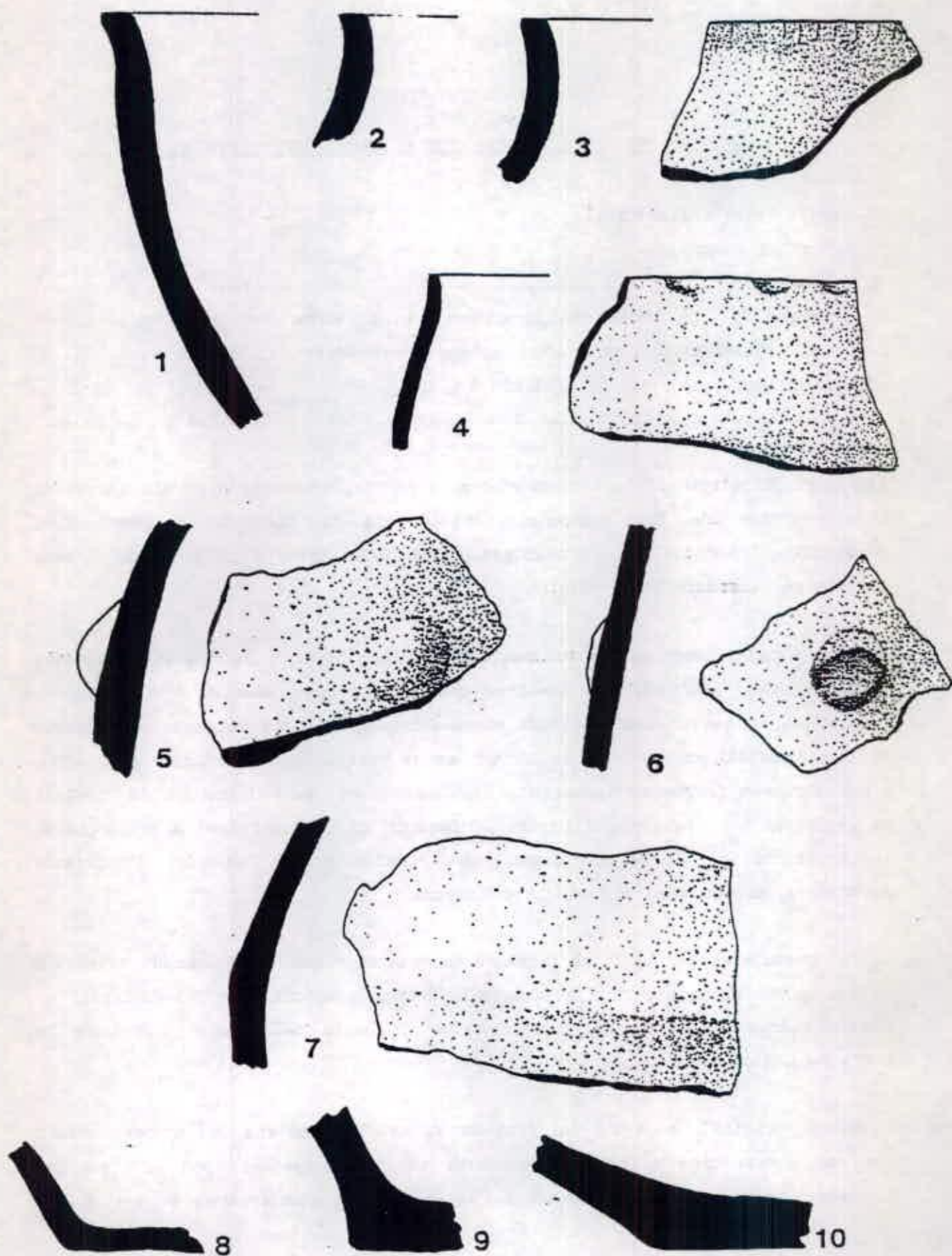
Els elements ornamentals són importants i ens comencen a aproximar a la seva filiació cultural. En aquest sentit tenim des d'unes incisions a la vora del llavi com en el cas del fragment número 3, fins a unes impressions digitals com és el cas del fragment número 4. Els números 5 i 6 ens presenten uns mugrons a la paret i el número 7 una carena.

A simple vista aquests atributs ne ens donen elements suficients per poder-los definir culturalment, doncs els podem trobar en nombrosos moments de la nostra pre i prehistòria. Així els mugrons poden anar des d'un moment del calcolític fins a un Bronze Final i, fins i tot, aquests elements els podem trobar en la ceràmica domèstica o de cuina de la Cultura Ibèrica. El que és un fet evident, però, és que no apareix cap element de ceràmica feta a torn fet que ens exclou aquesta darrera aseberació. En un altre ordre de coses tenim un fragment carenat així com ornamentacions a la bora dels llavis. Aquests atributs ornamentals, per una altra banda, també ens els trobem ben representats en diversos moments de la nostra pre i prehistòria, però totavegada haurem de dir que l'assentament en feren descoberts no hi havia cap fragment amb decoració d'acanalats i en canvi sí bases planes. En definitiva, aquests atributs ens porten a pensar en un moment de l'Edat del Bronze sense arribar al Bronze Final.

A un altre nivell, la manca d'estructures arquitectòniques ens fan pensar en la presència en aquest indret del Pla del Vent de Sant Joan Despí d'un probable fons de cabanes.

Caldria dir finalment, reafirmant el que hem dit, que el conjunt de materials ens aproxima al que actualment s'està plantejant en d'altres indrets de Catalunya sobre aquests moments de l'Edat del Bronze, en que totes les fases epi-campaniformes haurien desaparegut, amb la presència d'un hàbitat en fons de cabanes més o menys extès.

A més de l'hàbitat en fons de cabanes hauríem de dir que podrien precisar la cronologia d'aquests materials a l'entorn d'un Bronze Mig-Recent vers 1.500-1.150 a.C. previ a l'arribada dels Camps d'Urnes.

EL FONS DE CABANA DE CAN CORTÈS (SANT JUST DESVERN)

Mª Angels Petit i Mendizábal

Jordi Rovira i Port

.....
El jaciment de Can Cortès fou localitzat en el terme municipal de Sant Just Desvern. Es tractava de part d'una cabana corresponent al Bronze Final III a, aproximadament, entre el 950 i el 850 a C.(1).
.....

Amb motiu dels treballs agrícoles efectuats per tal d'acondicionar els marges de la torrentera de Can Cortès, al nord-est de la població de Sant Just Desvern (Fig.2), es tallaren probablement les 4/5 parts d'un fons de cabana datable en el Bronze Final (Fig.1).

Aquesta estació prehistòrica era coneguda de feia temps - ja que es presentava com una taca lenticular de cendres que s'observaven clarament al marge - encara que no havia estat excavada sistemàticament. Alguns elements clandestins varen, però, practicar un forat en el punt on es veia la potència major de cendres i on afloraven fragments de ceràmica. Finalment, un cop es va conèixer la intenció de realitzar nous rabaixos a l'indret, l'Institut de Prehistòria i Arqueologia de la Diputació de Barcelona decidí de realitzar les tasques d'excavació pertinents, encomanades a M.A.Petit i J.Rovira.

La intervenció arqueològica va permetre de constatar que l'assentament consistia en una gran cabana excavada en materials detrítics calcificats del Quaternari - argiles, còdols angulosos de pissarra, quars i nòduls calcaris - típics de la Serra de Collcerola.

El nivell original, a partir del qual fou excavada la cabana, es trobava cobert per una potent capa de terres procedents d'accions erosives (160 cm.) que fou necessari aixecar com a pas previ a l'excavació. Sota s'observaren 4 nivells, tots

fèrtils arqueològicament, en especial els dos inferiors, caracteritzats per contenir grans bossades de cendres. El nivell IV era una enorme llar. Les anàlisis sedimentològiques demostraren que el farciment provenia de la degradació de la paret retallada i de material transportat per les aigües de la pluja (2).

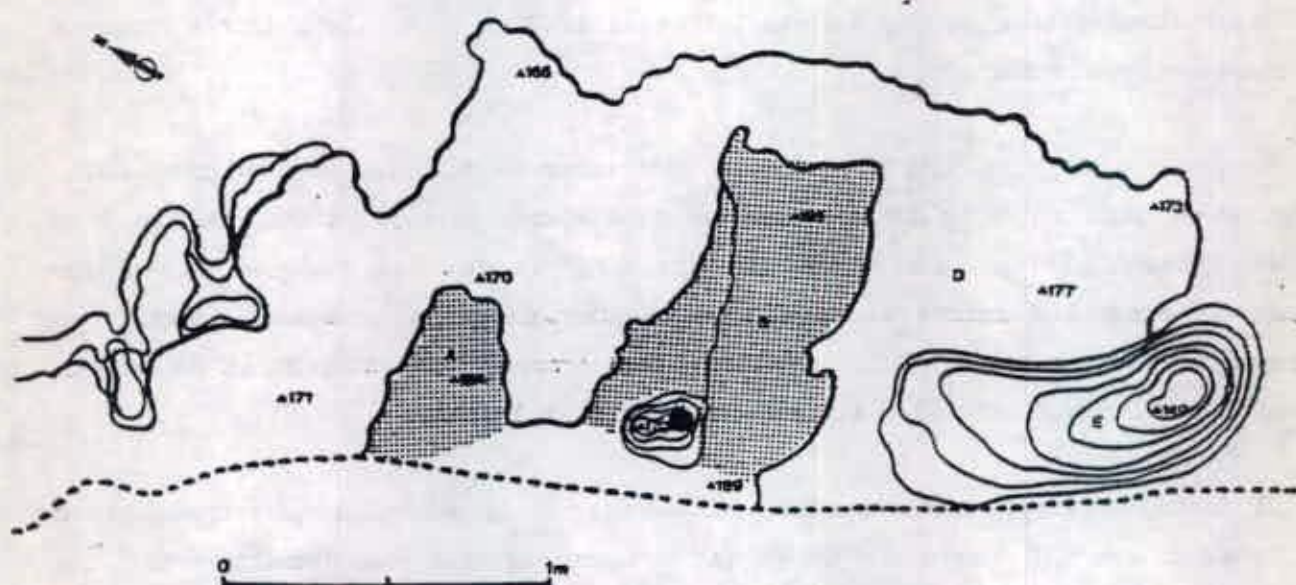

Figura 1 : Planta de la part de cabana conservada amb detalls de la seva distribució interna.

.....

La cabana tenia una planta absidal irregular retallada en el terreny i les parets excavades tenien una profunditat màxima conservada de 120 cm. Aquestes anaven enlluïdes amb fang, al qual s'havien mesclat palles i d'altres restes vegetals. La superfície conservada ocupava entre 3 i 4 m².

L'interior de l'habitatge es trobava constituït per una cubeta sub-rectangular (Fig.1,B) que estava limitada per la seva pròpia concavitat i per una banqueta, formada per la perllongació de la paret de la cabana, la qual tenia funcions de contenció (Fig.1,E). La llar es trobava a més rodejada pel sòl de la cabana, que tenia un nivell de base més alt (Fig.1,D). L'excavació va permetre d'observar que la cubeta romania colmatada de cendres, terres i material arqueològic, així com de part de l'enlluït que cubria les parets. Probablement degut a aquesta colmatació, que va aproximar perillosament el foc al sostre, degué abandonar-se el seu ús, traslladant-se la llar a un altre indret, puix la cabana seguí funcionant.

Pensem que la gran llar no ha de relacionar-se amb tasques culinàries, sino d'escalfament, ja que no s'han recuperat restes faunístiques en tota la zona i no ens trobem davant d'una terra àcida (PH7 neutre), que hagués pogut fer desaparèixer les restes òssies. Cal assenyalar també la presència d'una forma sub-rectangular rebairada (Fig.1,A). Devia de tractar-se d'un forat de puntal, que cal vincular amb el sistema de cobertura de la cabana.

Si tenim en compte les dimensions de la llar i la superfície conservada, podem calcular que 4/5 parts de la cabana desaparegueren en realitzar-se les labors agrícoles abans esmentades, essent la part conservada la corresponent al fons absidal de la mateixa. L'entrada, orientada al sud-oest, miraria al torrent de Can Cortès i s'obriria, per tant, just en el punt oposat a la banda conservada. (Fig.1).

Desconeixem si l'habitatge es trobava sol o formava part d'un conjunt de cabanes. Pel fet que la terra sedimentada al damunt era molt potent (160 cm.) resultava infructuosa qualsevol prospecció superficial. En el marge de la torrentera tampoc s'evidencià cap altra estructura.

Les restes exhumades han permès conèixer algunes dades interessants sobre l'economia de la gent que vivia a l'assentament, sobre un possible ritu fundacional i sobre la cronologia i vinculació cultural de l'habitatge.

Pel que fa a l'economia sabem que pels volts de la cabana es conreaven diversos tipus de blat :espelta petita i espelta bessona (*Triticum monococcum* L. *Triticum dicoccum* Schrank.) i probablement *Triticum speltum*.També s'hi han identificat restes d'ordi (*Hordeum vulgare polystichum*).Finalment comptem amb la presència de restes pertanyents a les famílies de les *Fabaceae* i *Caryophyllaceae* i de cogulla(*Avena fatua* L)(3).Es tracta, doncs, d'un conreu herbaci extensiu i diversificat de cereals d'hivern de gra vestit.

Les possibilitats de conreu es limiten als sòls argilosos (argiles i llims)que s'extenen al llarg de la riera de Can Cortès i el Torrent de Sant Just, ja que a

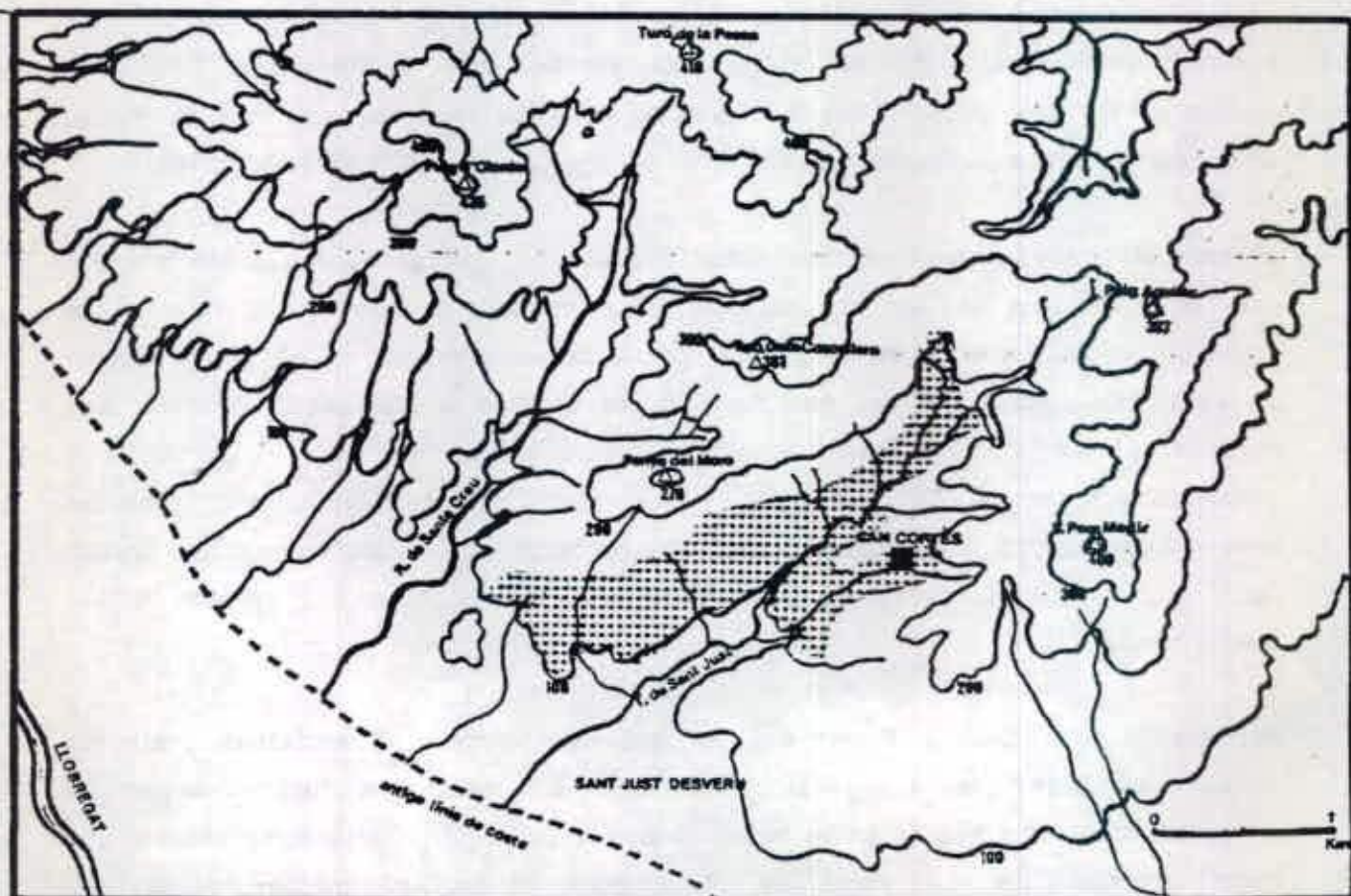

Fig.2: L'assentament de Can Cortès i el seu probable territori de conreu.

La resta del territori afloren les pissarres de Collcerola. Si tenim en compte les distàncies, també podriem incloure part de les terres conreables a la vall de la Riera de Santa Creu d'Olorde. Ara bé, aquestes cauen dins l'òrbita natural de l'habitatge que deuria d'existir en aquesta vall. Desconeixem, per ara, cap indici d'assentament a l'aire lliure a la vall de Santa Creu, però sabem que durant el Bronze Final III fou ocupada la Cova de l'Or, dalt del Puig d'Olorde. També hem de descomptar les terres properes a l'antiga línia de costa, les quals presentaven una excessiva humitat i salinització per a ser conreades. Nosaltres hem utilitzat la cota dels 100 metres s.n.m., de manera aleatòria, per assenyalar el límit dels aiguamolls (Fig.2).

La possible zona de conreus té un sòl de tipus rendzina (sòl bru calcari) força apropiat per cereals com ara l'espelta petita, l'espelta bessona i l'ordi. En aquest sentit hem d'afegir que P.J.Reynolds ve experimentant amb èxit el conreu d'aquests mateixos tipus de cereals en sòls rendzina (REYNOLDS, 1982, 1988).

Sabem també que altres recursos foren aprofitats, com per exemple els moluscs que es recollien a la costa, a 2'5 Km. aproximadament de distància de l'assentament. Aquests segurament eren consumits massivament en el mateix indret de recollida. Algunes valves, però, foren transportades a l'hàbitat, no sabem amb quina finalitat, ja que segons l'estudi realitzat (4), es recolliren i arribaren a l'assentament quan l'animal ja era mort. Comptem amb les espècies següents: Glycimeris violascens Lam. Glycimeris sp. Donax anatinum. Macra corallina L. Pecten jacobaeus L. totes elles comestibles i pròpies de la Mediterrània.

Pel que fa a la fauna, i llevat del que acabem d'exposar, desconeixem qualsevol dada, ja sigui referent a espècies domèstiques o salvatges. L'indret excavat no en proporcionà cap evidència. De totes maneres, la regió podria haver fornit una caça important a la Serra de Collcerola, pesca al proper estuari i pastura. Només es recuperaren algunes mostres d'espècies terrestres de moluscs no vinculades amb l'alimentació (Rumina decollata L. Helicigona lapicida L.

Capaea nemoralis L. *Helix carthusiana* Müll. *Pomatia elegans* Shap.) i que poden servir com a indicatiu d'un clima càlid i bastant sec (4).

Veiem com les evidències arqueològiques ens permeten una reconstrucció econòmica parcial, la qual, però, ens proporciona dades suficients per a parlar de l'aprofitament de recursos naturals marins i de la implantació, al voltant de l'assentament, d'una agricultura de cereals d'hivern.

El segon aspecte que volem tractar es refereix a un probable ritu fundacional identificat a l'excavació.

Al costat de la cubeta utilitzada com a llar i damunt d'un petit promontori es trobà un fragment de parietal esquerre d'humà adult (5) (Fig.1,C). Aquest reposava justament sobre el sòl original. Realment fou sorprenent la troballa d'una resta humana en un indret d'habitació que corresponia a una època en què es practicava la incineració. Pensem que es tracta d'un element relacionat amb el moment de construcció de la cabana, ja que fou trobat just sobre el terra de base i en un punt reservat prop de la llar.

Aquesta troballa, que podria semblar excepcional, també està documentada en el "fons de cabana" de Sant Bertomeu (Olius, Solsonès). En ell, i en circumstàncies similars, Serra Vilaró trobà un fragment de parietal humà (SERRA VILARÓ, 1966). Tal vegada durant el Bronze Final, els parietals humans tenien un significat especial (LE MORT, 1982). Aquesta opinió es corrobora amb l'existència de fragments de parietals humans perforats i utilitzats com a penjolls. Aquest és el cas del procedent de la Grotte de Peyroche II (Auriolles, Ardèche) (ROUDIL, 1972).

Finalment, comentarem alguns aspectes relacionats amb la cronologia de l'establiment i la seva vinculació cultural.

L'única cronologia que podem oferir és la relativa, que ens proporciona el conjunt de ceràmiques exhumades. El conjunt és força uniforme i no presenta problemes d'atribució. Avui dia coneixem l'evolució de l'aixovar ceràmic propi

dels habitats del Bronze Final a la regió central-costanera de Catalunya (PETIT, 1986, 1987).

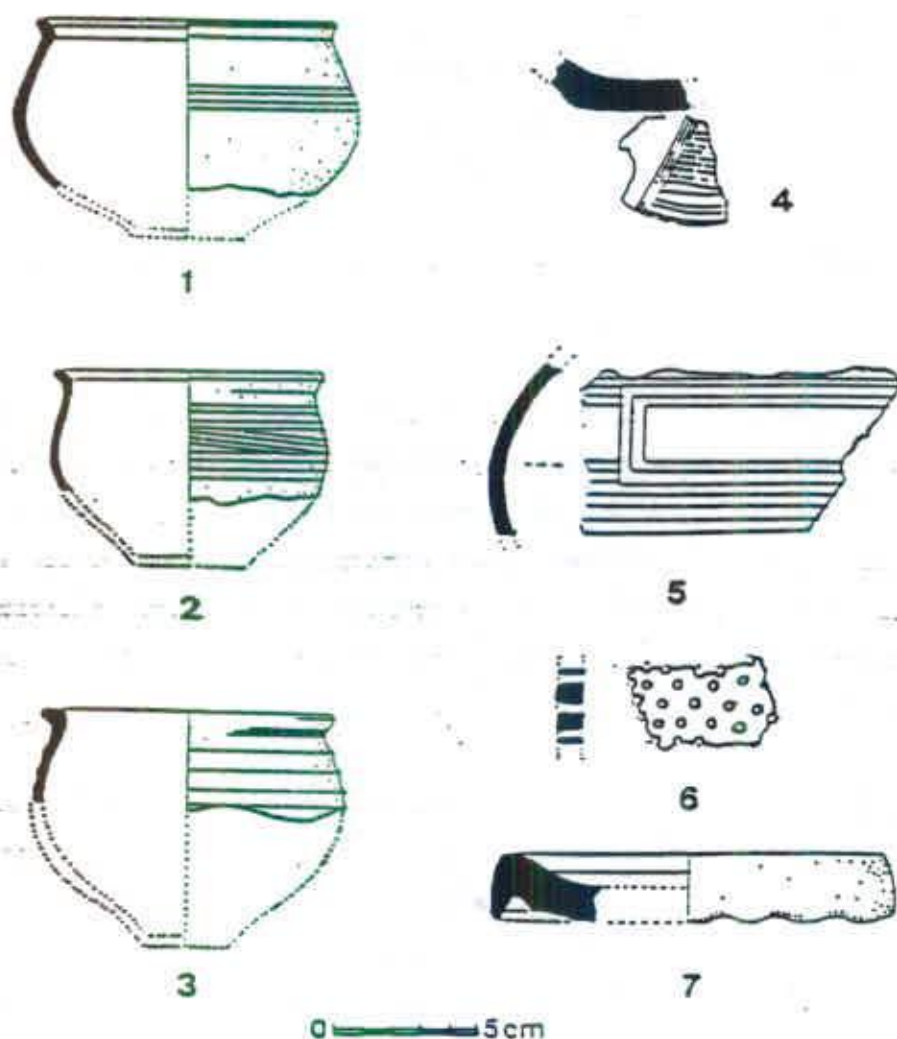

Fig. 3. Vases ceràmics de Can Cortès.

En aquest cas es recuperaren un seguit de vases vinculats amb les tasques culinàries, els quals es redueixen a quatre tipus diferents, si exceptuem un fragment de vas-colador (Fig. 3, nº 6) i un suport (Fig. 3, nº 7). Aquests tipus són: les "urnes de coll orlat" (Fig. 4, nºs 4 i 5); els vasets globulars decorats amb

acanalats a la superfície externa (Fig.3,nºs 1,2 i 3);els plats-tapadora (Fig.4,nºs 1,2 i 3) i un parell d'urnes,l'una decorada amb greques damunt la panxa(Fig. 3,nº 5),l'altra amb cercles impresos sobre el coll (Fig. 4,nº 6).

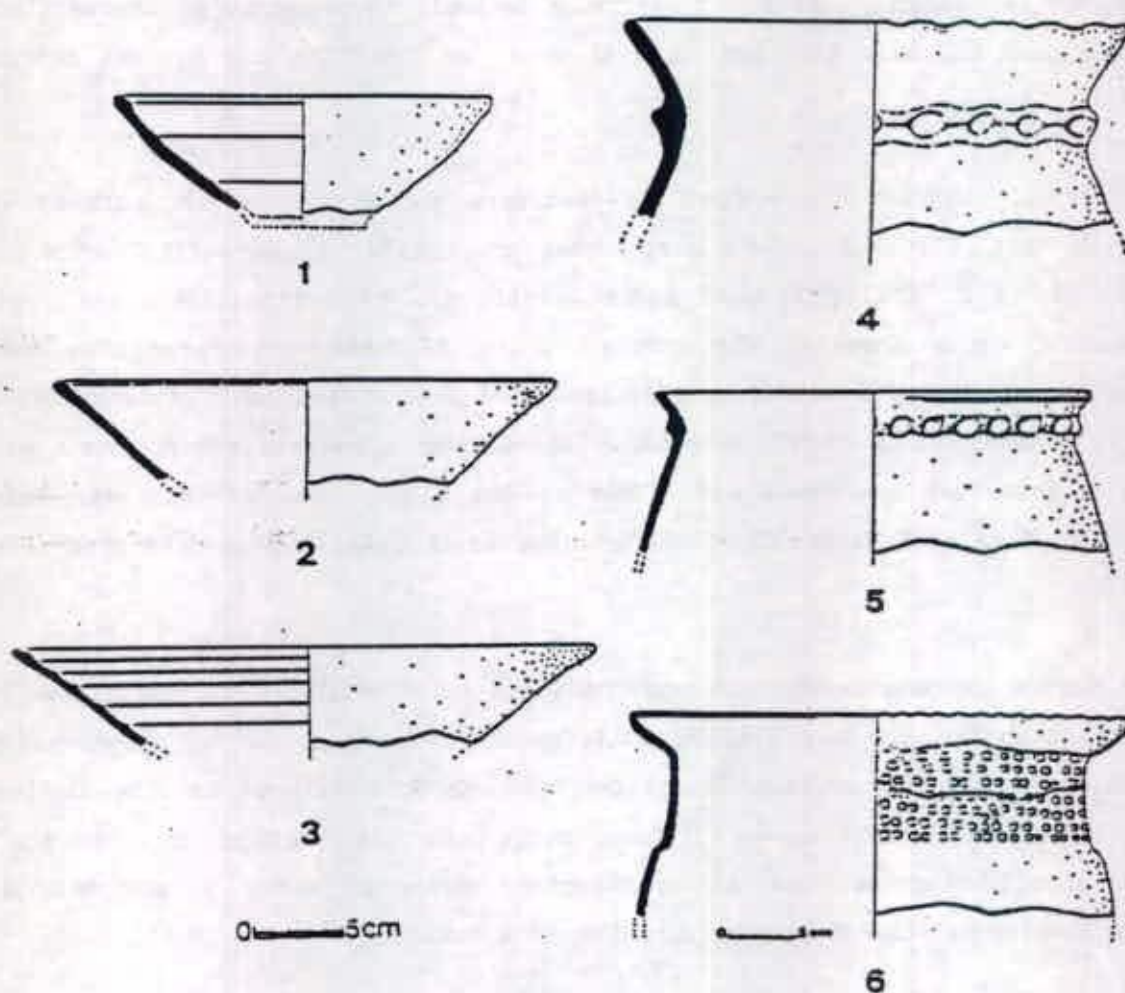

Fig. 4. Vasos ceràmics de Can Cortès.

Les "urnes de coll orlat" amb un cordó afegit i pseudo-digitat, presenten una coccio oxidant en la part externa ,sempre grollera ,i reductora en la interna, molt més polida.Els vasets globulars tenen, per contra, la superfície externa més acurada,a diferència dels plats-tapadora ,els quals presenten una

superfície interna bruyida o ben allisada i decorada amb acanalats. La cocció predominant és oxidant a la part externa i reductora a la interna, la qual cosa denota una cuita dels vasos invertits. Les pastes es troben poc depurades, fins i tot en els tipus que normalment tenen pastes fines. El desgreixant està compost per sorra, calcària i pissarra. La inclusió de pissarra és freqüent en les ceràmiques del Baix Llobregat, la qual cosa en demostra una evident fabricació local.

El conjunt ceràmic que acabem de descriure permet situar el jaciment en el Bronze Final III a (6), és a dir, contemporani a Can Missert III, entre el 950 i el 850 a C. (PETIT, 1986). En aquest sentit són prou significatius els plats-tapadora amb acanalats interns, les urnes decorades amb acanalats formant greques, les formes dels vasets globulars i de l'urna amb coll diferenciats (Fig. 4, nº 6). Comptem amb nombrosos paral·lels d'aquests materials ceràmics a tota la regió, entre els que destaquen, a més de Can Missert de Terrassa, els conjunts de Can Mora de Badalona, Can Roqueta de Sabadell i Can Paloma d'Esparreguera.

...

Can Cortès representa un dels pocs hàbitats a l'aire lliure de l'Edat del Bronze reconeguts fins ara a tot el Baix Llobregat (7). Malgrat que es conservava molt parcialment, ha proporcionat dades interessants sobre alguns detalls constructius i d'organització interna de l'espai, entre els que destaca un probable ritu fundacional. També comptem amb indicacions sobre aspectes paleoeconòmics i d'explotació del territori per part d'aquella comunitat.

NOTES:

(1) Una primera notícia sobre els resultats de l'excavació de Can Cortès fou publicada a PETIT, M. A., ROVIRA, J.: Can Cortès, Sant Just Desvern, a Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys. Excavacions Arqueològiques a Catalunya, 1, Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya, 1982, pàgs. 75 a 77. Els materials ceràmics s'estudiaren íntegrament a PETIT, M. A.: Contribución al estudio

de la Edad del Bronce en Catalunya (comarcas del Moianès, Vallès Oriental, Vallès Occidental, Maresme, Barcelonès y Baix Llobregat). Tesi Doctoral (inèdita), Universitat Autònoma de Barcelona, 1986, pàgs. 596 a 629. També es troba mencionat ampliament a PÉREZ, J.: Prehistòria i Història Antiga, a Sant Just Desvern, un paisatge i una història, Ajuntament de Sant Just Desvern, 1987, pàgs. 78 a 81.

(2) La sedimentologia fou realitzada per X. Ballbé, M. V. Gràcia i E. Villate del Laboratori Físic-químic de l'Institut de Prehistòria i Arqueologia de la Diputació de Barcelona. A més de les dades exposades en el text afegirem que la composició dels nivells fou uniforme (80% d'argiles i llims i 19% de sorres). El contingut calcari oscil·lava entre el 28% del nivell I i el 48% del nivell III.

(3) L'estudi fou realitzat per R. Hofmann del Museu Arqueològic de Nuremberg (R.F.A.) a partir de l'anàlisi de les restes conservades dins l'enlluït procedent de les parets de la cabana. Volem agrair a Carme Cubero, del Laboratori del Paisatge de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona, algunes observacions sobre el conreu d'aquests cereals.

(4) L'estudi de la fauna malacològica fou realitzat per Joan Ollé del Museu Comarcal d'Olot.

(5) La determinació fou realitzada per D. Campillo del Laboratori Paleocantropològic de l'Institut de Prehistòria i Arqueologia de la Diputació de Barcelona.

(6) La cronologia publicada en la primera notícia sobre el jaciment fou la de Fase II del Bronze Final, segons les fases del Bronze Final establertes per un dels signants (J.R.) a ROVIRA, J.: El Bronze Final a la vessant sud del Pirineu Català, a Els pobles pre-romans del Pirineu, 29 Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà, Puigcerdà, 1978, pàg. 56 i també a ROVIRA, J.: La penetració durant el Bronze Final de les influències nord-pirinenques cap a l'interior de Catalunya i el seu impacte, a Els pobles pre-romans del Pirineu, 29 Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà, Puigcerdà, 1978, pàg. 82.

(7) Aquesta problemàtica es ampliament exposada a PETIT, M. A.: El poblament de l'Edat del Bronze al Baix Llobregat, en aquestes pre-actes.

BIBLIOGRAFIA:

- LE MORT, F. (1982): Actions intentionnelles sur les os humains, a Dossier d'Histoire et Archéologie. La mort dans la Préhistoire, 66, Dijon, pàgs. 28 a 32.
- PETIT, M. A. (1986): Contribución al estudio de la Edad del Bronce en Cataluña (comarcas del Moianès, Vallès Oriental, Vallès Occidental, Maresme, Barcelonès y Baix Llobregat). Tesi Doctoral (inèdita), Universitat Autònoma de Barcelona, 1986.
- PETIT, M. A. (1986): El Bronze Final en la Depressión Prelitoral Catalana, a Segundos encuentros de Prehistoria Aragonesa, Caspe-Zaragoza, 1986 (e.p.)
- REYNOLDS, P. J. (1982): La agricultura en la Edad del Hierro, a Mundo Científico, 14, Madrid, pàgs. 484-493.
- REYNOLDS, P. J. (1988): Arqueología experimental. Una perspectiva de futur. Eumo Ed., Vic, 1988.
- ROUDIL, J. L. (1972): L'Age du Bronze en Languedoc Oriental. Mémoires de la Société Préhistorique Française, 10, Ed. Klincksieck, París, pàg. 199.
- SERRA VILARO, J. (1966): Exploraciones arqueológicas en el Solsonès, a Ampurias, XXVIII, Diputació de Barcelona, pàgs. 191 a 200.

2.1.Prehistoria

Comunicacions
Tipus.....B

ELS PERFORADORS DE DENES DE VARISCITA A CAN TINTORER, UNA NOVA TIPOLOGIA. ESTUDI EXPERIMENTAL

Juan Arenas

Lourdes Bañolas

La perforació constitueix una de les operacions més acurades entre les diverses tècniques de treball emprades a la Prehistòria. Aquest procediment ens el trobem ja en el Paleolític com a resposta a la necessitat de subjectar objectes diversos bé amb finalitat ornamental, bé amb finalitat funcional.

Per efectuar aquest orificis s'han utilitzat diferents tipus d'estri tallats freqüentment en sílex. En un primer moment, els forats es realitzaren utilitzant el perforador directament amb la mà, qüestió que queda ben palesa en observar la seva irregularitat. L'esforç i la poca productivitat que representava l'utilització d'aquest mètode feu evolucionar la tècnica cap a un instrument de rotació que facilités el treball de perforació. Així sorgí el taladre manual o trepant.

ANTECEDENTS HISTÒRICS I ACTUALS DEL TREPANT

L'origen d'aquest instrument és la derivació dels diferents mètodes emprats per a l'obtenció del foc, basats sempre en sistemes de rotació alternativa com és el de un pal vertical mogut semirotativament entre les mans sobre un altre horitzontal, sistema emprat, encara actualment, pels aborígens australians.

El trepant està format per un pal horitzontal dels extrems del qual surten uns cordills que van lligats a l'extrem superior d'un altre pal vertical. L'objectiu de l'aparell és produir un moviment de rotació alternativa a partir del moviment de pressió efectuat per la mà de l'usuari sobre el pal horitzontal, que alternativament va enrotllant i desenrotllant la corda sobre el pal vertical. Una placa de fusta o pedra, a través de la qual passa l'extrem inferior del taladre, serveix de regulador dels moviments d'aquest i augmenta la seva pressió. A la punta se subjecta la broca o perforador.

Actualment, continua fent-se servir pels indígenes de diversos pobles primitius, i, també, en algunes regions d'Europa. Els papues de Nova Guinea fan servir el denominat *taladramoluscs*, emprat per la fabricació de denes de conxa o petxina. El seu funcionament és idèntic al descrit. El perforador utilitzat és d'obsidiana. Per la seva part, els indígenes de les illes Salomó a Oceania practiquen forats amb el trepant en esclats de petxina que utilitzen com a moneda.

D'altra banda, els indis *navajos* i *pueblos* de Nordamèrica feien servir el trepant per a la fabricació de denes d'os, conxa, pedra, banya... emprades per a l'elaboració dels penjolls, guardapits i collars tan importants en l'ornament de la seva indumentària. Primitivament, els esquimals encenien foc i practicaven forats amb un taladre sostingut en un extrem per una embocadura, i que es posava en moviment amb l'ajut d'un arc.

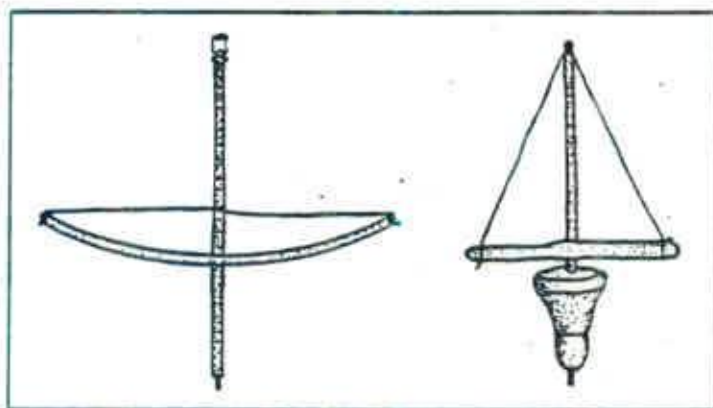

Fig. 1. Diferents tipus de trepant. 1- D'arc. 2- De disc.

A la Península Ibèrica trobem paral·lels d'aquest instrument a Catalunya, Aragó, País Basc... fets servir fins fa poc per a la reparació de peces de terrissa esquerdades, amb la finalitat de reparar-les amb grapes de ferro.

Aquest instrument revolucionari permeté realitzar orificis en tot tipus de materials en època prehistòrica. Es tracta d'una eina pròpia del neolític ple, desconegut-ne, fins al moment, el seu ús en períodes anteriors.

Paral·lelament al desenvolupament de la perforació a través del trepant s'elaboraren perforadors de sílex de diverses tipologies, que un cop subjectats al seu extrem inferior permeteren efectuar forats de diferents diàmetres (fig.2).

Els resultats obtinguts de l'observació dels orificis realitzats sobre els materials arqueològics de les mines neolítiques de Can Tintorer, evidencien l'ús sistemàtic d'aquest instrument de rotació alternativa, bé el tipus d'arc, bé el de disc. Aquesta utilització es comprova en els elements ornamentals, i, sobre tot, en les denes de collar de variscita de Can Tintorer. És aquest jaciment el que ha facilitat la informació necessària per poder treure l'entrellat del seu procés de fabricació. El sistema emprat consta de la talla o fragmentació de la veta estreta, la pulimentació de la dena i la seva perforació (fig. 3).

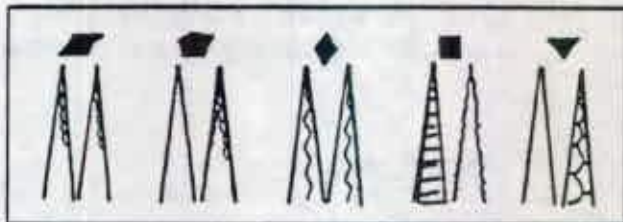

Fig.2. Diversos tipus de perforadors segons A. Leroi-Gourhan.

LA PERFORACIÓ

Pel que fa referència a la perforació, l'últim pas de la manufacturació, a Can Tintorer s'empraren broques de sílex de diàmetre molt petit, de tipologia excepcional i sense paral·lels coneguts fins el moment (fig. 4). S'elaboraren a partir de petites microlàmines de secció trapezoïdal o triangular, les quals es facetaven longitudinalment polimentant-les sobre una pedra abrasiva, fins aconseguir el diàmetre desitjat per a la realització de forats profunds i cilíndrics. El resultat és una vareta de secció poligonal.

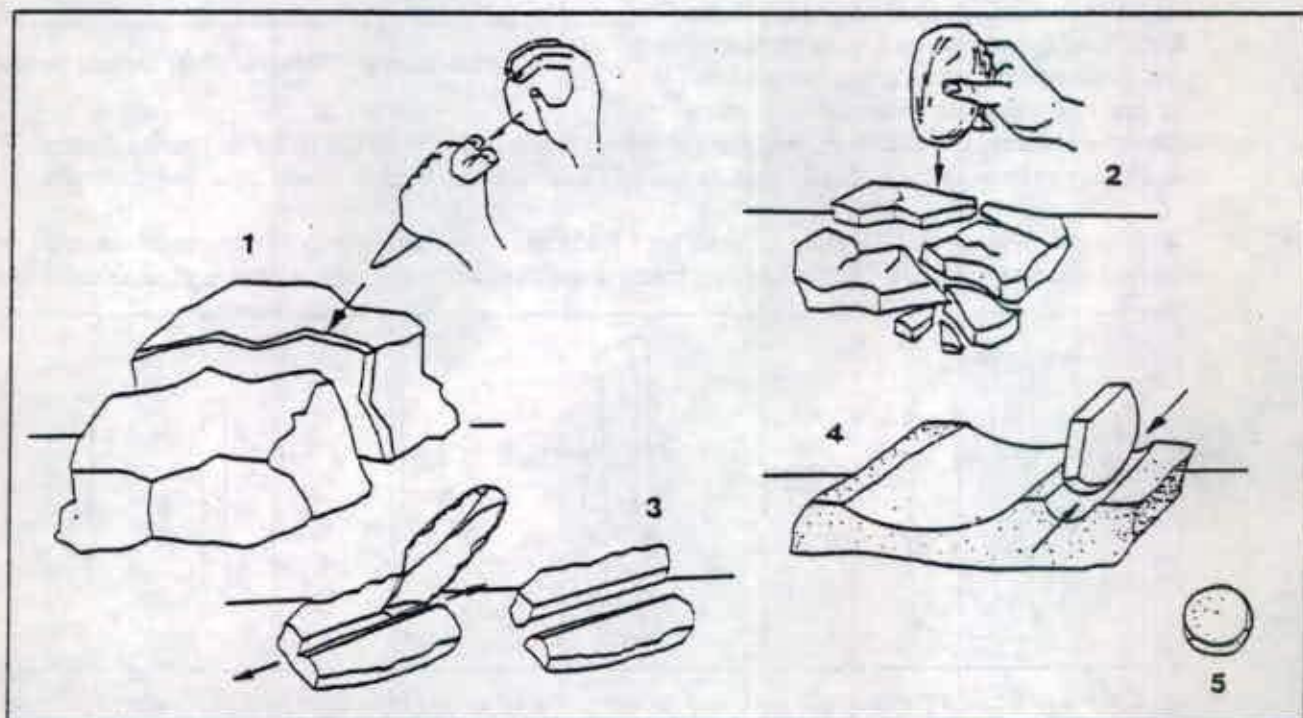

Fig. 3. Procés de fabricació d'una dena de collar.

L'observació amb el binocular de 20 X permet veure les múltiples cares i les finíssimes ratlles longitudinals provocades per la roca abrasiva utilitzada. Aquestes cares facetades, un cop desgastades per acció del moviment giratori del

trepant, es tornaven a reavivar per abrasió.

El procés de facetament de la broca no permetria subjectar-la molt de temps amb els dits, degut a la mida de la vareta. Probablement, se subjectaria entre dues plaques de fusta, o bé amb un encaix, per tal de fer més senzilla l'operació. En la reconstrucció experimental hem fet servir aquest mètode (fig. 5).

Un dels exemplars trobats a les mines de Can Tintorer, elaborat en sílex blanc, fou amortitzat al màxim i rebutjat, un cop la longitud no va permetre la seva utilització amb el trepant, i després d'haver estat emprat pels dos extrems de la vareta (fig. 4, núm. 4).

Aquests perforadors se subjectarien al trepant probablement amb resina i mitjançant algun sistema articulat en fusta es facilitaria el canvi de broca en el trepant (fig. 6).

CONCLUSIONS

Aquest nou tipus de perforador permeté realitzar orificis, sempre cilíndrics, en denes de collar de tonelet, que, per la seva longitud, no podien taladrar-se amb els clàssics perforadors cònics retocats, ja que la pressió que s'exerceix amb aquesta broca és mínima, ja que es centra en la punta. Durant la perforació de la dena, la broca penetra sense perill de fractura per excés de pressió, tal i com succeeix en el cas de l'utilització dels perforadors cònics (fig. 7).

L'observació de les seccions de les perforacions de les denes de variscita pertanyents als sepulcres de fossa del Neolític mig català confirma l'ús d'aquesta broca. L'examen dels orificis d'aquestes peces ens indica que són molts els casos de denes de tonelet amb perforacions completament cilíndriques, com seria el cas, en la nostra comarca, del collar de Quatre Camins (Pallejà, exc. 10, 1962), en el que es presenten 8 denes de tonelet i 2 de cilíndriques amb aquest tipus de perforació.

La prova més evident de l'ús d'aquesta broca per a realitzar aquests tipus d'orifici és una de les denes de variscita trobades al complex miner de Can Tintorer. Es tracta d'una dena de tonelet fracturada longitudinalment durant el pro

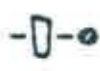
				
Diàm. màx.	2,6	1,8	2	1,8
Diàm. mín.	3	2	2,3	2,3
Longitud.	5,5	8	5,5	7,7

Fig. 4. Característiques morfològiques de les broques de Can Tintorer

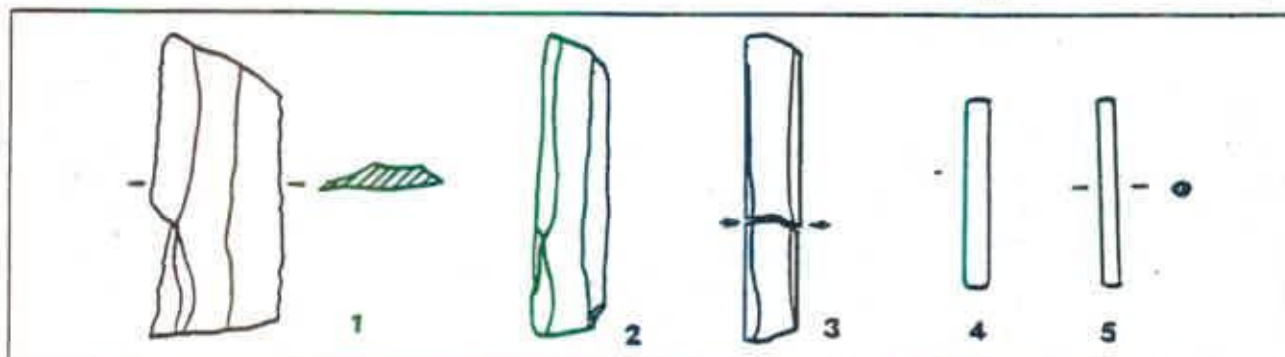

Fig. 5. Reconstrucció experimental. Avaluació del temps emprat durant la facetació del perforador. 1- Consecució de la làmina sense pulimentar. 2-3-4. Procés de pulimentat de la làmina amb fractura. 5- Perforador-broca acabat. Temps total de pulimentat: 5 hores.

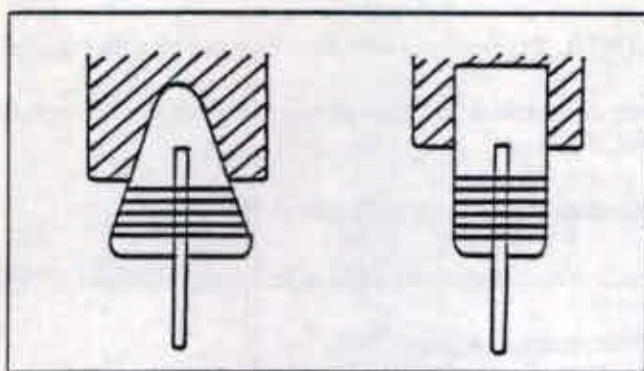

Fig. 6. Reconstrucció experimental de dos tipus de suport en fusta aptes per a subjectar la broca-perforador a l'extrem inferior del trepant.

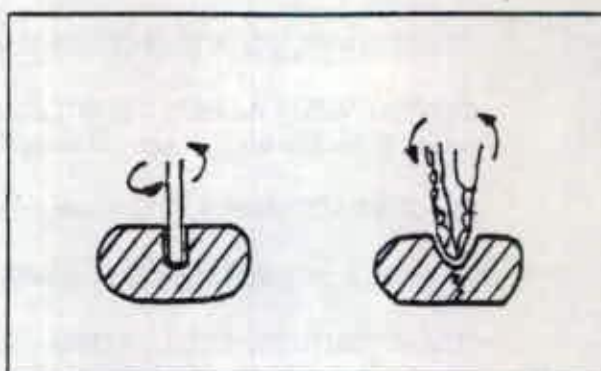

Fig. 7. Reconstrucció experimental de la perforació amb taladre cilíndric i amb taladre cònic, i el perill d'aquest últim.

cés de fabricació (fig. 8, núm. 1) i que conserva la secció dels dos orificis iniciats per ambdós extrems de la peça i la paret intermitja, fet que constata que no arribaren a unir-se mai. En ambdues perforacions encaixa perfectament el perforador de major diàmetre trobat fins ara (fig. 4, núm. 1).

Per més que hem rebuscat en la bibliografia prehistòrica no hem trobat ni a Catalunya, ni a la resta de la Península Ibèrica, ni tan sols en l'Arc Mediterrani Occidental cap paral·lel d'aquesta tipologia, fet que ens ha motivat a presentar-lo com un nou tipus de perforador. D'altra banda, és lògic pensar-ho, doncs es tracta d'un útil especialitzat per a un tipus de treball específic en un jaciment singular.

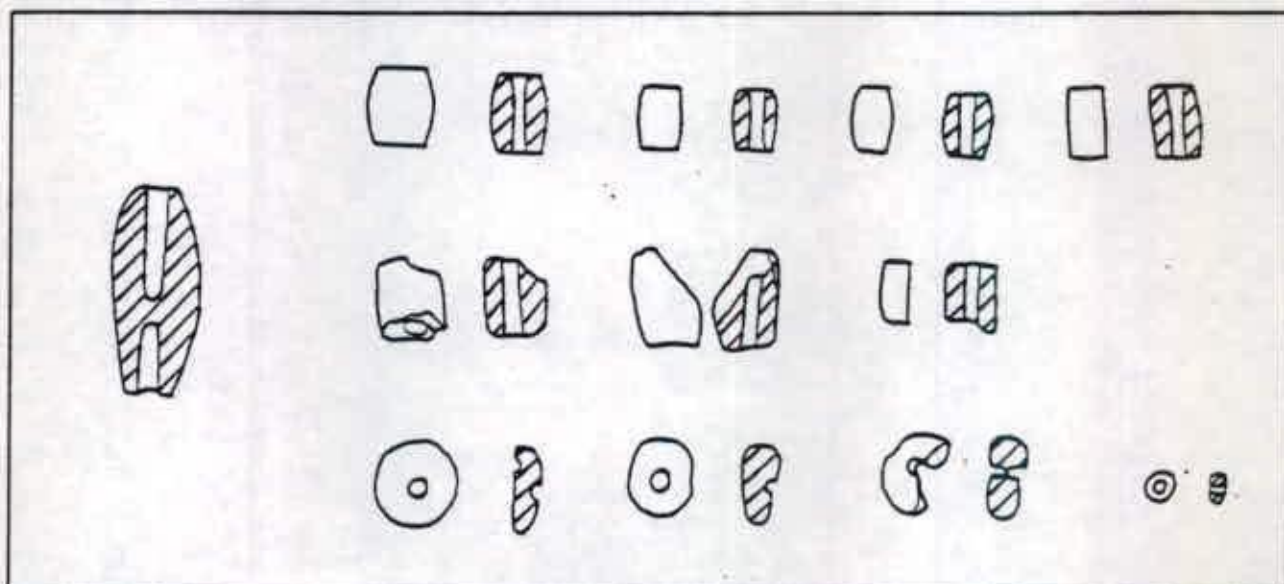

Fig. 8. Denes de variscita procedents de jaciments catalans en les que s'observa la perforació cilíndrica. Algunes acabades i altres en procés de manufacturació.

BIBLIOGRAFIA

- BARGE, H. (1982). *Les parures du néolithique ancien au début de l'âge des métaux en Languedoc*. C.N.R.S.
- BIRKET, K. (1983). *Los esquemales*. Labor/Omega. Barcelona.
- BUZTINGINTZA TRADIZIONALAREN ERAKUSKETA (1987-88). *Exposició de Alfareria Tradicional*. Mutriku-Donostia-Arrasate-Tolosa. Dep. Cultura Diputació Foral de Guipúzcoa.

- CZARKOWSKA, D., CRANSTONE, B.A.L. (1974). *The Salomon Islanders*. British Museum Publications Ltd.
- GONÇALVES, A.A., HUET. (1980). *Elementos de adorno de cor verde provenientes de estações arqueológicas portuguesas*. Trabalhos do Inst. Antr. Mendes Correa, 40. Porto.
- HARRIS SALOMON, J. (1955). *Arte y costumbres de las pieles rojas*. Juventud. Barcelona.
- MUÑOZ, A.M. (1965). *La cultura neolítica catalana de los sepulcros de fosa*. Inst. Arq. i Prehist. Barcelona.
- PIEL-DESRUISSEAU, J.L. (1986). *Outils Préhistoriques*. Masson. Paris.
- SCHLICHTERLE, H. (1981). *Ausgrabungen des "Project Bodeusse-Oberschwaben" in Homstaad*.
- SEMENOV, S.A. (1981). *Tecnología prehistórica*. Akal. Madrid.
- SERRA RAFOLS, J. (1945). *Los pueblos de Oceanía*, en *Las Razas Humanas*, vol. I. Instituto Gallach. Barcelona.
- VIOLANT I SIMORRA, R. (1979). *Obris Oberta*, 2. Altafulla. Barcelona.
- WEISGERBER, G. (1980). *5000 Jahre Feuersteinbergbau*. Deutsches Bergbau Museum. Bochum.
- WEYER, E. (1972). *Pueblos primitivos de hoy*. Seix Barral. Barcelona.

ESTUDI ANTROPOLÒGIC DE LES RESTES HUMANES DE LA COVA DE CAN SADURNÍ. BEGUES.

Castellana, C.; Malgosa, A.; Subirà, E.; Carrasco, T.

Les restes humanes del Neolític final-Calcolític de la Cova de Can Sadurní foren trobades formant part d'un conjunt d'enterraments col·lectius d'inhumació i en zones de rases (Edo et al. 1987). Tant en un cas com en l'altre, les restes estaven barrejades de manera que ha estat impossible la separació d'individus complets.

També s'ha de tenir present que el conjunt de restes humanes estava format, en gran part, per petits fragments que no s'han pogut reconstruir en la seva totalitat. D'aquesta manera, l'estudi antropològic de la Cova de Can Sadurní s'ha basat en el reconeixement i la identificació dels ossos, en la seva assignació al cantó del cos corresponent, i en l'atribució de l'edat de l'individu a qui pertanyien. En aquest estudi no s'ha pogut fer un diagnòstic complet d'edat i sexe, a causa del mal estat de conservació dels ossos.

S'han identificat un total de 858 ossos (fragments i ossos sencers) pertanyents a individus adults i 159 ossos (fragments i ossos sencers) d'individus subadults, a més de les restes cranials (Taula 1). Aquests ossos s'han classificat segons costat dret i esquerre, a partir dels quals s'ha pogut estimar un nombre mínim d'individus. Acompanyant aquests ossos, hi ha fragments molt deteriorats que no s'han pogut considerar en l'estudi.

En el total d'ossos cal destacar l'elevat nombre d'ossos del peu i de la mà i el seu estat de conservació, la qual cosa ha aportat una gran informació a l'hora del recompte d'individus d'aquesta població.

RESULTATS

CRANI

Les restes cranials de la Cova de Can Sadurní estan representades per nombrosos fragments, de petita grandària, que atribuïm a un mínim de 9 individus, 7 adults i 2 infantils (Taula 1). Malgrat el gran nombre de fragments, la majoria de cranis estan subrepresentats i el nombre d'individus s'ha establert a partir dels occipitals que s'han pogut identificar i de la presència d'un crani incinerat.

Individu 1.- Fragment de neurocrani que inclou la major part de parietal dret, part de l'esquerre, l'escata de l'occipital i part del temporal esquerre. Les sutures estan totalment obertes. Això indica un individu jove, probablement un adult jove.

Els parietals no presenten signes d'impressions musculars fortes. L'occipital és molt abombat i la seva cara interna presenta unes fosses cerebrals molt asimètriques. El fragment de parietal correspon només a la part de la cresta supramastoide i la meitat externa de l'apòfisi mastoide que sembla gran, i conserva molt marcat el relleu de la sutura.

Les úniques mesures que s'han pogut prendre en aquestes restes són les de l'arc i la corda de l'escata de l'occipital (80 i 72 mm. respectivament) dels quals s'obté l'índex 90.00, que indica una forta corbatura.

OSSOS	(1) FRAGMENTS ADULTS	(1) FRAGMENTS SUBADULTS	NÚM MÍNIM ADULTS	NÚM MÍNIM SUBADULTS
CRANI	-	-	7	2
COL VERT.	33	10	5	2
OMÒPLAT	1	-	1	-
ESCÀPULA	3	-	1	-
HÚMER	11	1	7	1
CÚBIT	14	-	4	-
RADI	19	2	6	2
MA	(2) 449	(2) 74	32	4
COXALS	2	3	1	2
FÈMUR	13	2	8	2
RÒTULA	7	-	5	-
TIBIA	13	5	5	3
PERONÉ	23	2	7	2
PEU	(2) 270	(2) 60	23	5
TOTAL	858	159		

TAULA 1.- Ossos estudiats i nombre d'individus. (1) La denominació de fragments reflecteix el nombre total de fragments identificats. (2) Núm. total d'ossos.

Individu 2.- Està representat pels dos parietals quasi totalment reconstruïts. Aquests ossos no corresponen a cap dels occipitals que es conserven, per la qual cosa es considera un individu a part. En aquest crani, les sutures estan totalment obertes, i no presenten cap signe d'obliteració; es tracta també, doncs, d'un individu jove.

La seva grandària i forma queden paleses per les mides de l'amplada frontal màxima (119 mm), l'amplada màxima (138 mm), l'arc sagital (124 mm) i la corda sagital (108 mm), i l'amplada biastèrica (107 mm). Les mides de la sutura sagital són més petites que les mitjanes obtingudes en altres poblacions de la mateixa època; les neo-eneolítiques de la regió valenciana (Fusté, 1957) i altres poblacions prehistòriques (V. les recollides en 'Estudi de les restes humanes de la necròpoli talaiòtica de S'Illot des Porros (Alcudia, Mallorca) Malgosa, 1985). L'índex (87.1), també molt baix, indica una forta corbatura dels parietals. En canvi, les mides que fan referència a l'amplada, tant la màxima com la frontal i la biastèrica, reflecteixen una amplada similar a les comparades. D'això dedueix que es tracta d'un crani amb tendència a la braquicrània.

Pel que fa a les línies musculars, les impressions del múscul temporal estan només insinuades.

Individu 3.- D'aquest individu es conserven diversos fragments dels parietals i un occipital fragmentat únicament en la regió basilar. Aquest os queda inconnex dels altres per l'absència de nombrosos wormians que no es conserven en la seva totalitat. Les sutures són extremadament complexes, en la sagital s'observa ja un cert grau d'obliteració, concretament a S3, zona que segons Vallois (1960) es tanca entre 20 i 40 anys. En aquesta regió s'observa també aplanament obèlic.

Pel que fa a l'occipital, presenta unes impressions nucals molt fortes; això fa que la primera línia nual tingui un relliu semblant a una petita cresta que va d'asterion a asterion. Les mides obtingudes; amplada biastèrica (103 mm), arc (56 mm) i corda de l'escata de l'occipital (54 mm), indiquen un occipital petit i poc corbat, però cal tenir en compte l'existència dels ossos wormians que no han intervingut en les mesures.

Individu 4.- Es conserva l'escata de l'occipital no reconstruïda totalment, amb connexió amb un fragment de parie-

tal esquerra. En l'occipital es pot observar la presència notable de l'ini.

L'arc (75 mm) i la corda de l'escata de l'occipital (72 mm) i l'índex (0.96) s'assemblen també a les mides dels eneolítics valencians (Fusté, 1957).

Individu 5.- Constituit per la meitat esquerra de l'escata de l'occipital connex amb un petit fragment de parietal esquerra. Les sutures no estan tancades. Aquest fragment no presenta relleus musculars marcats. No s'hi han pogut realitzar mesures.

Individu 6.- Un terç distal de parietal esquerra reconstruït només en la regió sagital. No es pot relacionar amb cap dels individus anteriorment citats.

L'examen de la sutura sagital que correspon a S2, S3 i S4 no presenta signes d'obliteració. Es tracta, doncs, d'un individu jove.

Individu 7.- Està constituït per fragments diversos de parietal sotmesos a l'acció del foc. No s'ha pogut reconstruir, però els fragments que porten sutura indiquen que es tracta d'un individu jove.

Individu 8.- Crani infantil, del qual s'han reconstruït els dos parietals quasi totalment. Els ossos són prims i fràgils.

Les dues amplades obtingudes (ampl.màx = 129 mm, ampl.fr.màx. = 113 mm) són semblants a les obtingudes per Del-saux (1981) en un crani infantil belga de l'edat del ferro, d'una edat dentària entre 3-6 anys. Les mides sagitals (arc = 116 mm, corda parietal = 105 mm) són més petites que les d'aquestes restes. És possible, doncs, que l'edat d'aquest infant estigues dins d'aquest interval, o almenys per sota del límit superior.

Individu 9.- Petits fragments d'un crani infantil entre els quals destaca un exoccipital encara no soldat ni al basioccipital ni als infraoccipitals. El tancament de la xarnera obstétrica, la unió entre els exoccipitals i els infraoccipitals, té lloc en el curs del segon any i la soldadura entre els exoccipital i el basioccipital als 4 anys. Aquesta independència de la regió condil·lar indica, doncs, una edat menor de 2 anys.

COLUMNA VERTEBRAL

Entre els nombrosos fragments vertebrals s'han pogut identificar 30 vèrtebres, 2 sacres i un còccix adults i 10 vèrtebres subadultes; (Taula 1) la majoria són peces incompletes.

Entre les peces adultes es troben; 10 vèrtebres cervicals, 3 de les quals són axis; 7 dorsals; 9 lumbar; 2 sacres, 4 primeres vèrtebres coccígies i un còccix sencer. El nombre mínim d'individus vindrà determinat per les vèrtebres coccígies que indiquen la presència d'almenys 5 individus adults.

Pel que fa als subadults, s'han identificat 6 vèrtebres dorsals i 4 de cervicals, entre les quals hi ha 2 atlas; per tant, el nombre mínim de subadults és de 2.

COXALS

S'han pogut identificar 5 fragments de coxals pertanyents a un mínim de 3 individus: un adult i dos subadults. (Taula 1)

De les restes adultes es conserven la part cotiloidea i la part de la tuberositat d'un ísquium i un fragment de la regió auricular de l'ílium; ambdós fragments són del costat esquerra i no són susceptibles de fer-hi un diagnòstic sexual. Pel que fa a l'edat, cal dir que ja no s'observen els punts de sinostosi i que la tuberositat i l'espina isquiàtica estan soldades, cosa que indica una edat adulta.

Pel que fa als coxals infantils, es disposa de part del cos d'un pubis esquerra en el qual no s'hi observen punts de l'espina ni de l'angle del pubis. Els altres fragments, d'un recent nascut, possiblement corresponen al cos d'un ísquium i un pubis del costat dret.

OSSOS LLARGS

El nombre d'aquests ossos en relació amb el nombre d'ossos del peu i de la mà, trobats en aquest jaciment, ha estat molt baix. A la vegada, el seu estat de conservació és molt fragmentari, cosa que dificulta les possibles atribucions a un mateix individu.

El nombre de fragments d'ossos llargs, després de la seva reconstrucció i assignació, es troba especificat en la taula 2.

ADULTS					
OSSOS	DRETS	ESQUERRES	INDETERMINATS	TOTAL	NÚM.INDIVIDUS
OMÒPLAT	-	1	-	1	1
ESCÀPUL	1	1	1	3	1
HÚMER	4	7	-	11	7
CÚBIT	7	7	-	14	4
RADI	6	8	5	19	6
FÈMUR	2	8	3	13	8
RÒTULA	5	2	-	7	5
TÍBLA	6	7	-	13	5
PERONÉ	14	9	-	23	7

TAULA 2.- Assignació d'ossos postcranials d'individus adults als costats dret i esquerre i determinació del nombre d'individus.

OSSOS	DIAM. MÀXIM	DIAM. MÍNIM	ÍNDEX DIAF.	PERÍM. MÍNIM
HÚMERS				
5CS G3 IA113	20	16	80.00	-
RADIS				
ICS H5 IC5976	15	10	66.67	33
3CS F6 IE45	14	11	78.57	39
4CS G3 IA1-136	15	10	66.67	34
CÚBITS				
6CS I9 IE9-81	-	-	-	37
4CS G3 IA1-137	-	-	-	29

TAULA 3.- Mesures dels ossos de l'extremitat superior

L'os més representat ha estat el fèmur, amb 2 drets i 8 esquerres, per la qual cosa el nombre mínim d'individus és de 8. En alguns d'ells s'han pogut mesurar els diàmetres subtrocantèrics i a la meitat de la diàfisi (Taula 4); els resultats indiquen hiperplatimeria en tots ells i pilastra mitjana o petita. En tres exemplars s'ha observat la presència de fossa i/o cresta hipotrocantèrica i en un d'aquests un tercer trocànter. L'única tibia que s'ha pogut mesurar (Taula 5) presenta platcnèmia.

FÈMURS	SUB-TROCANTÈRIQUES			MEITAT DIÀFISI			PERÍM. MEITAT	DIÀM. CAP
	DIÀM. A-P	DIÀM. TRANSV.	ÍNDEX	DIÀM. A-P	DIÀM. TRANSV.	ÍNDEX		
SCS FR 1931	21	30	70.00	21	33	91.30	69	-
3CS H4 IG 500	21	32	65.63	27	24	112.50	-	-
SCS FR 1927	21	29	72.41	-	-	-	-	-
3CS I4 Ia80	23	32	71.88	28	26	107.69	85	-
1CS F5 Ic833b	-	-	-	27	26	103.85	82	-
SCS C3 Ia III	21	32	65.63	-	-	-	-	-
3CS H5 IC 205	-	-	-	28	24	116.67	80	-
SCS FR 1916	-	-	-	-	-	-	-	40

TAULA 4.- Mesures i índexs dels fèmurs.

TÍBIES	FORAT NUTRICI			MEITAT DIÀFISI		PERÍMETRE MÍNIM
	DIÀM. A-P	DIÀM. TRANSV.	ÍNDEX	DIÀM. A-P	DIÀM. TRANSV.	
ICS FLA430 B	38	22	57.89	-	21	77
SCS FR 1944	-	-	-	-	-	69

TAULA 5.- Mesures i índexs de les tíbies.

Pel que fa a l'extremitat superior s'ha pogut prendre alguna mesura a un húmer, tres radis i dos cúbits (Taula 3); l'húmer mostra euribràquia i els radis presenten un lleuger aplanament de la diàfisi.

Quant als individus subadults, s'han trobat 12 ossos llargs (taula 6), dels quals 5 corresponen a tíbies, dues de dretes i tres d'esquerres, que ens assenyalen un nombre mínim de tres individus subadults.

SUBADULTS					
OSSOS	DRETS	ESQUERRES	INDETERMINATS	TOTAL	NÚM.INDIVIDUS
HÚMER	1	-	-	1	1
RADI	2	-	-	2	2
FÈMUR	2	-	-	2	2
TIBLA	2	3	-	5	3
PERONÉ	-	2	-	2	2

TAULA 6.- Assignació d'ossos postcranials d'individus subadults als costats dret i esquerre i determinació del nombre d'individus.

OSSOS DE LA MÀ

Individus adults (Taula 7):

El conjunt del carp el constitueixen 42 ossos. D'aquests, el nombre més elevat correspon a l'escafoide amb un total d'onze, 4 de drets i 7 d'esquerres. En estudiar més detingudament aquests ossos, s'ha observat que tan sols n'hi ha un parell que pertanyien al mateix individu. D'aquesta manera s'ha establert que, a partir dels ossos del carp, en la població hi hauria un mínim de 10 individus.

S'han trobat 78 metacarpians, 32 drets i 38 esquerres. En aquest cas, l'os més representat ha estat el primer metacarpí, dels quals s'han trobat 9 de drets i 12 d'esquerres atribuïts a individus diferents; això indica que el nombre mínim d'individus seria de 21.

En estudiar les falanges, el nombre mínim d'individus es podrà determinar amb les primeres falanges del dit gros, de les quals s'han trobat 26 d'atribuïdes a individus diferents; i amb les segones falanges del tercer dit de les quals s'han trobat 32 entre dretes i esquerres, també pertanyents a individus diferents. En el còmput global de falanges només s'han pogut establir les parelles següents: una parella en les primeres falanges del tercer, quart i cinquè dits i dues parelles en les segones falanges del segon dit.

Individus subadults:

La immaduresa dels ossos fa gairebé impossible la seva assignació al costat dret o esquerre, motiu pel qual es calcula el nombre mínim d'individus a partir del nombre total d'ossos de cada segment.

S'han trobat 74 ossos de la mà pertanyents a individus subadults (infantils-juvenils) (Taula 8); 4 corresponents al carp, 32 al metacarp i 38 falanges. A partir dels 32 metacarpians s'ha estimat un mínim de 4 individus subadults.

OSSOS DEL PEU

Individus adults:

S'han identificat 270 ossos pertanyents als diferents segments del peu (Taula 9).

Del tars s'han trobat 55 ossos, dels quals el més representat ha estat l'astràgal; 6 drets i 6 esquerres atribuïts a individus diferents i, per tant, ens donen un nombre mínim d'individus de 12. Del total d'ossos del tars tan sols s'ha trobat una parella de cuboides que pertanyen al mateix individu.

El nombre total de metatarsians ha estat de 80. En aquest cas han estat el quart i el cinquè metatarsians els més abundants, cosa que indica que el nombre mínim d'individus a partir dels metatarsians seria de 17.

Finalment, les falanges, 135 en total, es distribueixen en: 110 primeres, 22 segones i 3 terceres falanges. Tal com succeïa amb les falanges de les mans, es fa difícil assignar-les al costat dret i esquerre del cos, motiu pel qual hi ha una quantitat elevada de primeres falanges indeterminades. El nombre mínim d'individus establert a partir de les primeres falanges del segon dit és de 23.

Individus subadults:

Els 59 ossos subadults pertanyents al peu (Taula 10) es troben distribuïts en 7 tarsians, 27 metatarsians i 25 falanges. Les primeres falanges, 3 dretes i 2 esquerres, ens donen un mínim de 5 individus subadults. S'ha trobat només una parella de calcanis que poden pertànyer a un mateix individu.

MÀ / ADULTS							
OSSOS			DRETS	ESQUERRES	INDET.	TOTAL	NÚM. INDIV.
CARP	(*)Escafoide		4	7	-	11	10
	Semilunar		5	1	-	6	6
	Piramidal		1	1	-	2	2
	Pisiforme		2	-	-	2	2
	Trapezi		1	2	-	3	3
	Trapezoide		1	-	-	1	1
	Os Gran		6	3	-	9	9
	Os Ganxós		4	4	-	8	8
	TOTAL		24	18	-	42	
METACARP	1er Metacarpia		9	12	-	21	21
	2n Metacarpia		8	4	-	12	12
	3er. Metacarpia		2	5	-	7	7
	4rt. Metacarpia		6	9	-	15	15
	5è. Metacarpia		7	6	-	13	13
	INDET.		-	2	8	10	
	TOTAL		32	38	8	78	
FALANGES	P	Dit 1	10	16	-	26	26
	R	Dit 2	12	6	-	18	18
	I	(*) Dit 3	19	7	-	26	25
	M	(*) Dit 4	20	6	-	26	25
	E	(*) Dit 5	15	11	-	26	25
	R	INDET.	7	1	15	23	
	A	TOTAL	83	47	15	145	
	S	Dit 1	6	9	-	15	15
	E	(**) Dit 2	10	11	-	21	19
	G	Dit 3	18	14	-	32	32
	O	Dit 4	10	13	-	23	23
	N	Dit 5	9	8	-	17	17
	A	INDET.	-	-	20	20	
		TOTAL	53	55	20	128	
	T	Dit 2	9	2	-	11	11
	E	Dit 3	7	2	-	9	9
	R	Dit 4	6	3	-	9	9
	C	Dit 5	7	5	-	12	12
	E	INDET.	-	-	15	15	
	R	TOTAL	29	12	15	56	
	TOT. FAL.		164	114	50	329	

TAULA 7.- Assignació dels ossos de la mà d'individus adults als costats dret i esquerre i determinació del nombre d'individus. (*) Un os dret i un d'esquerre que pertanyen al mateix individu. (**) Dos ossos drets i dos d'esquerres aparellats i que pertanyen a dos individus.

MA / SUBADULTS						
OSSOS		DRETS	ESQUERRES	INDET.	TOTAL	NÚM. INDIV.
CARP	Os Gran	-	1	-	1	1
	INDET.	-	-	3	3	
	TOTAL	-	1	3	4	
METACARP	1er. Metacarpia	-	2	-	2	2
	4rt. Metacarpia	1	2	-	3	3
	5è. Metacarpia	1	-	-	1	1
	INDET.	-	-	26	26	
	TOTAL	2	4	26	32	4
FALANGES	1e	Dit 1	2	-	2	2
	r	INDET.	-	-	17	17
	a.	TOTAL	2	-	17	19
	2o	INDET.	-	-	19	19
	na.	TOTAL	-	-	19	19
		TOT. INDET.	-	-	7	7
		TOT. FAL.	2	-	43	38

TAULA 8.- Assignació dels ossos de les mans d'individus subadults als costats dret i esquerre i determinació del nombre d'individus.

CONCLUSIONS.

Les restes humanes del jaciment de Can Sadurní, a la vall de Begues, pertanyents al Calcolític, corresponen a un mínim de 32 individus adults i 5 subadults. Aquest nombre és inferior al que s'obté de l'examen de les peces dentaries del mateix jaciment i que correspondrien a 48 individus adults i 14 infants (Carrasco et al.). Cal tenir en compte que en general, les dents constitueixen el material més abundant i millor conservat dels jaciments arqueològics. De tota manera, tant en un cas com en l'altre, la proporció 13.5% de subadults i 22.6% d'infants, respectivament, és baixa i inferior a les dades obtingudes per Fusté (1957) sobre la mateixa època (29.33% de 0-12 anys i 16% de 13-20 anys en la sèrie neo-eneolítica del llevant peninsular) i que el citat autor considera baixes, i ho atribueix a la mala conservació dels esquelets infantils.

L'edat només s'ha pogut estimar a partir dels fragments cranials, ja que les restes d'esquelet, sobretot les dels subadults, estan en pèssimes condicions o bé no ens aporten informació dins de l'etapa adulta. Els set cranis adults identificats s'atribueixen a adults joves, ja que tots ells presenten les sutures totalment obertes, sense signes de sinostosi. Pel que fa als cranis de subadults, pertanyerien a dos nens menors de 2 i 6 anys respectivament.

Dels cranis d'adult només tres presenten impressions musculars marcades (ini, línies nucals, cresta supramastoide o apòfisi mastoide) característiques considerades típiques del sexe masculí.

En general les peces cranials són més aviat gràcils. Tampoc l'esquelet postcranial no presenta una robustesa evident. Malgrat això, cal destacar l'existència d'hiperplatimeria i platicnèmia a l'extremitat inferior, ambdues característiques relacionades amb una acció important de la musculatura crural i tibial posterior. S'ha postulat la relació entre aquestes característiques i un exercici intens de l'extremitat inferior, o bé, la persistent adopció de la posició a la gatzoneta; també alguns autors citen la possibilitat d'una deficiència en calci o bé d'alguna vitamina (Brothwell, 1972). Les dades del present estudi són, però, molt poc nombroses per establir les característiques generals del grup humà inhumat a Can Sadurní.

PEU / ADULTS							
OSSOS		DRETS	ESQUERRES	INDET.	TOTAL	NÚM.INDIV.	
TARS	Astràgal	6	6	-	12	12	
	Calcani	2	2	-	4	4	
	*Cuboides	7	2	-	9	8	
	Escafoide	3	4	-	7	7	
	Primera Cunya	6	2	-	8	8	
	Segona Cunya	3	4	-	7	7	
	Tercera Cunya	3	5	-	8	8	
	TOTAL	30	25	-	55		
METATARS	1er. Metatarsià	7	1	-	8	7	
	2on. Metatarsià	7	6	-	13	13	
	3er. Metatarsià	9	4	-	13	1	
	4rt. Metatarsià	9	8	-	17	17	
	5è. Metatarsià	12	5	-	17	17	
	INDET.	4	2	6	12		
	TOTAL	48	26	6	80		
FALANGES	P	Dit 1	14	4	-	18	18
	R	Dit 2	17	6	-	23	23
	I	Dit 3	9	9	-	18	18
	M	Dit 4	5	14	-	19	19
	E	Dit 5	1	1	-	2	2
	R	INDET.	-	-	30	30	
	A	TOTAL	46	34	30	110	
	S	Dit 1	8	6	-	14	14
	E	Dit 2	3	5	-	8	8
	G	Dit 3	-	-	-	-	-
	O	Dit 4	-	-	-	-	-
	N	Dit 5	-	-	-	-	-
	A	INDET.	-	-	-	-	
		TOTAL	13	9	-	22	
	T	Dit 2	1	1	-	2	2
	E	Dit 3	-	1	-	1	1
	R	Dit 4	-	-	-	-	-
	C	Dit 5	-	-	-	-	-
	E	INDET.	-	-	-	-	
	R	TOTAL	1	2	-	3	
	TOT. FAL.		59	45	-	135	

TAULA 9.- Assignació dels ossos dels peus d'individus adults als costats dret i esquerre i determinació del nombre d'individus. * Un os dret i un d'esquerre que pertanyen al mateix individu.

PEU / SUBADULTS						
OSSOS		DRETS	ESQUERRES	INDET.	TOTAL	NÚM. INDIV.
TARS	Astràgal	1	1	-	2	2
	Calcàni	1	1	-	2	1
	Escafoide	-	1	-	1	1
	Tercera Cunya	1	-	-	1	1
	INDET.	-	-	2	2	
	TOTAL	3	3	2	8	
METATARS	1er. Metatarsià	2	2	-	4	4
	4rt. Metatarsià	-	2	-	2	2
	5è. Metatarsià	3	-	-	3	3
	INDET.	2	1	15	18	
	TOTAL	7	5	15	27	3
FALANGES	1e r a.	Dit 1	3	2	-	5
		INDET.	-	-	19	19
		TOTAL	3	2	19	24
	2o na.	Dit 1	-	-	1	1
		TOTAL	-	-	1	1
	TOT. FAL.		3	2	20	25

TAULA 10.- Assignació dels ossos dels peus d'individus subadults als costats dret i esquerre i determinació del nombre d'individus.

BIBLIOGRAFIA

BROTHWELL, D.R. (1972).- *Digging up Bones*. British Museum. London.

DELSAUX, M.A.; DOYER, J.M.; WARMENBOL, E. (1981).- *Viroinval: squelette d'enfant a "La fortification protohistorique d'Ollay sur Viroin (Bruxelles)*

EDO, M.; MILLAN, M.; BLASCO, A.; BLANCH, M. (1987).- *Resultats de les excavacions de la Cova de Can Sadurní (Begues, Baix Llobregat)*. La Sentiu. Museu de Gavà. Núm. 12, pp. 11-24.

FUSTE, M. (1957).- *Estudio antropológico de las poblaciones neo-eneolíticas de la región valenciana*. Servicio de Investigación Prehistórica. CSIC. n° 20

MALGOSA, A. (1985) *Estudi de les restes humanes de la necròpoli talaiòtica de "S'Illot des Porros" Alcudia., Mallorca*. Tesis Doctoral UAB.

VALLOIS (1960) en G. Olivier, *Pratique Anthropologique*, Paris, Vigot Frères.

ESTUDI DENTARI DE LES RESTES HUMANES DE LA COVA DE CAN SADURNÍ, BEGUES

Carrasco,T; Malgosa,A; Subirà,M^a.E.;Castellana,C.

Aquest estudi consta de les anàlisis dels caràcters mètrics, morfològics, patològics i altres afeccions dentàries pertanyents a les restes humanes del Neolític final-Calcolític trobades a la Cova de Can Sadurní, terme municipal de Begues, en la que s'hi ha trobat una àmplia estratigrafia que abarca des del Neolític Antic fins el segle XVIII.

S'han trobat 760 peces, aïllades pràcticament en tota la seva totalitat i per tant, tan sols ha estat possible determinar el nombre mínim d'individus que composaven aquesta població.

MATERIAL I MÈTODE

S'han estudiat un total de 699 peces definitives distribuïdes en 341 mandibulars (36I1, 37I2, 56C, 58P1, 27P2, 50M1, 63M2, 14M3) i 358 maxil·lars (63I1, 88I2, 34C, 32P1, 62P2, 43M1, 24M2, 12M3), pertanyents a un mínim de 48 individus adults i juvenils.

A més, resten un total de 61 peces deciduals: 26 mandibulars (3i1, 5c, 9m1, 9m2) i 35 maxil·lars (2i1, 9 i2, 6c, 6m1, 12m2), pertanyents a 14 individus determinats en funció del grau de desenvolupament de les peces (Cretot '78).

Els caràcters mètrics analitzats són els diàmetres mesiodistal(MD) i bucolingual (BL) de les corones, segons el mètode de Moorrees '57 i s'ha calculat l'índex i el mòdul segons Goose'63. Les peces en que els seus diàmetres es veuen alterats degut als acúmul·ls del carrall, a la càries o al desgast, no s'han considerat en les sèries estadístiques.

PECES DEFINITIVES

Resultats

En les taules 1 i 2 s'observen les mitjanes de les peces definitives dels diàmetres mesiodistal i bucolingual de les peces maxil·lars i mandibulars respectivament.

L'índex de la corona indica que a excepció de la canina maxil·lar la resta de les peces d'aquesta mandíbula són més comprimides en el sentit mesiodistal que les mandibulars. Segons el mòdul, M1 és major que M2 i aquest major que M3, tant al maxil·lar superior com a l'inferior.

Caràcters Morfològics

Els caràcters morfològics que destaquem, es refereixen a la forma variable de la corona de les incisives (taula 3), ja que les canines, els premolars i els molars, presenten tots ells la morfologia més corrent. En les diverses morfologies que presenten les incisives, la forma de pala és la varietat morfològica més freqüent en les peces dentàries de Can Sadurní tant a la primera com a la segona peça (27,48 %), resultat ja observat anteriorment per altres autors (Sofar et al. 1972). També observem en el cingulum, a la superfície lingual un petit tubercle accessori (8 %) o un solc longitudinal (4,50 %). Altres variants que trobem encara que amb molt baixa freqüència són la forma en bidó (0,90 %), a la qual el cingulum creix marcadament, i finalment peces en les que no es dona una morfologia definida (0,90 %).

Caràcters Patològics

Les patologies estudiades es refereixen a la càries, a la seva localització i grau d'evolució (Hillson '79) i a la freqüència amb que es dona.

A la taula 4, es pot observar que les peces anteriors no es veuen afectades per la càries però si les jugals, amb un 6,4% els premolars i un 18,63% els molars. Generalment la zona afectada és la zona cervical de la superfície mesial i distal, amb un grau d'evolució entre 2 i 3 de Hillson en el cas dels premolars i, grau 1 en el cas dels molars mandibulars. Tenint en compte el nombre total de peces, la freqüència amb que es dona (7,18%) es troba dins dels resultats donats per Brothwell (1963) en els quals i per la mateixa època (calcolític), situa la freqüència entre 1,4 i 12,1, mentre que Christopherson and Pedersen '39 troben una freqüència en adults del 14%.

Altres Afeccions: Carrall e Hipoplàsia

Ha estat estudiada la localització i grau dels dipòsits de carrall segons Hillson '79 per cada una de les peces (taula 5), essent les incisives i les canines les que el presenten amb major freqüència (57,78% i 57,78%, respectivament) i amb més alt grau (2 i 3 de Hillson). Les peces maxil·lars presenten majors dipòsits a la superfície bucal i, les mandibulars a la superfície lingual, encara que les més afectades globalment són aquestes últimes.

La hipoplàsia ha estat observada al llarg de tota la superfície de l'esmalte segons les diferents manifestacions: línies, bandes, àrees i pouets. La taula 6 mostra l'elevada freqüència amb què es dona (65,66%).

Desgast

L'estudi del desgast realitzat sobre les peces de Can Sadurní indica que les peces anteriors estan més desgastades que les posteriors a tots dos maxil·lars, podent arribar fins a grau 7 (Bouville et al. '83) en les primeres incisives superiors, això indica un gran stress alimentari d'aquestes peces.

PECES DECIDUALS

Els valors estadístics de les peces deciduais es presenten en la taula 8 on no ha estat definida cap varietat morfològica. Pel que fa referència a les afeccions anteriorment citades les peces deciduais presenten:

- Càries amb una freqüència de 4,92%, afectant a la superfície distal de tres molars: dos mandibulars (m1 i m2) i un maxil·lar (m1), amb grau 1 i 3 de Hillson '79,
- Carrall no massa freqüent (6,56%), i observable només a la superfície bucal de dos canines i dos m² amb grau 1.
- Hipoplàsia només observable a les peces anteriors en una canina i a les posteriors en un molar, essent les línies i les àrees les formes més freqüents.

DISCUSSIÓ

S'han estudiat 760 peces pertanyents a 48 individus adults i juvenils, i 14 infantils. Amb l'estudi de la càries, carrall i hipoplàsia, s' intenta establir el tipus de dieta base de la població. La baixa freqüència de càries i l'elevada freqüència de carrall, sembla indicar una dieta pobre en carbohidrats i rica en proteïnes animals (Hillson '79). La hipoplàsia no es pot relacionar amb l'edat, ni amb la dieta, que sabem per la fauna i la presència de carrall que havia d'esser rica en proteïnes, ni amb la falta de vitamina D (Mellanby '34) ja que aquests individus disposaven d'amplis espais oberts. Els resultats obtinguts en la hipoplàsia, indicaria una dieta pobre en proteïnes animals (Pinborg '70), contràriament als resultats obtinguts en el carrall.

L'alta freqüència de hipoplàsia podria estar relacionada amb un alt contingut d'ions fluor en aigües potables ingerides per la població (Marcsik '87, Pinborg '70). Aquests ions són incorporats en l'esmal dentari durant la formació de la dent (Hillson '86), afectant a la producció i maduració dels ameloblasts produint defectes a la superfície de l'esmal. També l'elevat percentatge de hipoplàsia podria estar indirectament relacionada amb la baixa freqüència de càries que trobem, ja que el fluor s'absorbeix a la superfície de la dent incrementant la resistència a la càries (Pinborg '70, Hillson '86).

D'altra banda, alguns caràcters com les incisives en pala o el patró i nombre de cúspides, es consideren com a probable exemple de caràcters genètics (Brothwell '61, Hillson '86). L'elevada freqüència d'incisives amb morfologies poc freqüents, sembla indicar una població tancada amb trets característics en la dentició.

En el mateix sentit de població tancada, es podria considerar doncs la hipoplàsia de l'esmal (Mahmond '78) en el sentit que podria indicar una predisposició en la població a patir aquesta anomalia.

DIAM.	MD		BL		ÍNDEX CORONA	MÒDUL CORONA
TIPUS DENT	NÚM. PECES	X	NÚM. PECES	X		
I1	27	851,832	36	721,187	82,883	788,35
I2	54	643,524	44	654,50	101,155	651,25
C	21	765,069	19	817,500	107,504	788,25
P1	21	688,522	22	926,602	133,215	804,92
P2	47	672,560	35	904,900	134,528	789,12
M1	27	1001,485	25	1134,861	113,212	1063,02
M2	17	924,097	18	1116,800	125,611	1038,35
M3	11	885,268	11	1054,571	119,337	970,00

TAULA 1: Diàmetres MD i BL, index i mòdul de la corona en peces definitives maxil·lars.

DIÀM.	MD		BL		ÍNDEX CORONA	MÒDUL CORONA
TIPUS DENT	NÚM. PECES	X	NÚM. PECES	X		
I1	14	509,500	24	594,357	107,566	541,607
I2	21	569,062	20	612,250	107,864	596,406
C	35	689,524	38	796,972	115,940	747,474
P1	46	690,321	45	784,613	113,670	738,035
P2	25	713,666	24	859,222	119,759	787,182
M1	50	1075,230	40	1061,923	94,075	1099,237
M2	50	1075,230	53	1002,921	93,114	1037,706
M3	12	1100,000	14	1023,611	91,763	1051,875

TAULA 2: Diàmetres MD i BL, Índex i mòdul de la corona en peces definitives mandibulars.

MORFOLOGIA	n = 186	%
NORMALS		58,22%
TUBERCLE ACCESORI		8,00%
PALA		27,48%
CÍNGULUM AMB SOLC		4,50%
BIDÓ		0,90%
AMORFES		0,90%

TAULA 3: Morfologia de les incisives.

MAXIL·LAR					MANDÍBULA				
D	QUANT.	%	SUPERF.	GRAU	D	QUANT.	%	SUPERF.	GRAU
I1	0	0,00	-	-	I1	0	0,00	-	-
I2	0	0,00	-	-	I2	0	0,00	-	-
C	0	0,00	-	-	C	0	0,00	-	-
P1	1	3,12	C;M	1	P1	3	5,17	CR;D	2
P2	6	9,68	C;M,D	1	P2	1	3,70	CR;D	1
M1	5	11,63	C;M	1	M1	7	14,28	C;M	2
M2	4	16,66	C;B	2	M2	17	27,42	C;M	3
M3	1	9,09	CR;M	2	M3	3	21,43	C;M	2
%TOTAL: 7,18									

TAULA 4: Incidència, superfície i grau de la càries en peces definitives maxil·lars i mandibulars. B = bucal, C = cervical, D = distal, M = mesial.

MAXIL·LAR					MANDÍBULA				
D	QUANT.	%	SUPERF.	GRAU	D	QUANT.	%	SUPERF.	GRAU
I1	25	40,98	B	2=3	I1	25	69,44	T,L	3,0
I2	49	55,68	T	2=3	I2	28	75,67	T,L=B	3,1
C	19	55,88	B	1=2	C	33	58,93	L	1,0
P1	10	31,25	B	1=2	P1	32	55,17	L	2,0
P2	17	27,42	B	2	P2	16	59,26	L	1=2=3
M1	7	16,28	B=L	2=3	M1	9	18,00	L	1,0
M2	2	8,33	B=L	1=2	M2	19	31,64	L	1,0
M3	2	18,18	L	1	M3	8	57,14	M	1,0
%TOTAL: 42,39									

TAULA 5: Incidència i grau d'afecció del carrall en peces definitives maxil·lars i mandibulars. B = bucal, L = lingual, M = mesial.

MAXIL·LAR			MANDÍBULA		
D	QUANT.	%	D	QUANT.	%
I1	37	60,65	I1	14	38,89
I2	56	63,65	I2	24	64,86
C	26	76,47	C	45	80,36
P1	18	56,25	P1	36	62,69
P2	39	62,90	P2	23	85,18
M1	20	39,21	M1	29	69,05
M2	22	91,67	M2	61	96,82
M3	1	8,33	M3	8	57,14

TAULA 6: *Freqüència de la hipoplàsia en peces definitives maxil·lars i mandibulars.*

GRAU DE DESGAST DE LES PECES MAXIL·LARS													
D	1	1+	2	2+	3	3-	3+	4	4+	5	5+	5++	7
I1E	1	-	4	-	10	-	-	7	-	6	-	-	4
I1D	4	-	2	-	8	-	-	6	-	5	-	-	4
I2E	4	-	11	-	21	-	-	10	-	2	-	-	-
I2D	4	-	9	-	12	-	-	8	-	4	-	-	-
CE	4	-	2	1	4	-	-	4	3	-	-	-	-
CD	1	-	1	2	6	-	-	3	3	-	-	-	-
P1E	1	-	1	2	4	-	-	4	1	-	1	-	-
P1D	1	-	1	5	4	-	-	5	2	-	-	-	-
P2E	11	-	6	3	3	-	-	3	6	2	1	1	-
P2D	1	-	5	6	5	1	-	5	1	-	-	1	-
M1E	3	-	4	4	-	-	2	6	1	2	2	-	-
M1D	1	-	6	2	-	-	2	3	1	1	-	2	-
M2E	-	-	8	2	-	1	-	-	-	-	1	-	-
M2D	-	-	8	1	-	-	-	-	1	-	-	1	-
M3E	-	-	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
M3D	1	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

TAULA 7: *Grau de desgast segons Browhell i Perizonius en les peces maxil·lars definitives. D = dret, E = esquerra*

GRAU DE DESGAST DE LES PECES MANDIBULARS													
D	1	1+	2	2+	3	3-	3+	4	4+	5	5+	5++	6
I1E	1	-	2	-	2	-	-	9	-	7	-	-	-
I1D	2	-	1	-	5	-	-	6	-	1	-	-	-
I2E	1	-	3	-	8	-	-	7	-	1	-	-	-
I2D	-	-	4	-	4	-	-	8	-	1	-	-	-
CE	3	-	5	5	4	-	-	4	3	1	-	-	-
CD	5	-	5	5	3	-	-	8	2	1	-	-	-
P1E	6	-	10	5	3	-	-	2	-	1	-	-	-
P1D	1	-	10	3	-	-	-	14	-	3	-	-	-
P2E	2	-	5	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-
P2D	3	-	5	3	4	-	-	1	-	-	-	-	-
M1E	4	-	4	-	1	-	2	2	3	6	-	1	-
M1D	1	-	5	1	1	3	3	2	4	1	3	-	1
M2E	4	-	3	1	-	2	4	2	3	1	-	1	-
M2D	6	-	13	1	3	3	3	3	1	5	1	-	-
M3E	2	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
M3D	1	-	5	2	-	-	-	1	-	-	-	-	-

TAULA 8: Grau de desgast segons Brothwell i Perizonius en les peces definitives mandibulars. D = dret, E = esquerra.

DIAM.	MD		BL		ÍNDEX CORONA	MÒDUL CORONA
TIPUS DENT	NÚM. PECES	X	NÚM. PECES	X		
i1	2	665,000	2	500,000	75,188	582,50
i2	9	483,888	9	467,777	96,809	475,83
c	6	675,000	6	595,000	88,619	635,00
m1	5	717,000	5	858,000	120,075	787,50
m2	8	668,125	8	992,500	83,526	705,62

TAULA 9: Diàmetres MD i BL, index i mòdul de la corona de les peces maxil·lars deciduals.

DIAM.	MD		BL		ÍNDEX CORONA	MÒDUL CORONA
TIPUS DENT	NÚM. PECES	X	NÚM. PECES	X		
i1	2	415,00	3	396,667	96,412	407,50
i2	-	-	-	-	-	-
c	5	566,00	5	550,00	97,061	558,00
m1	4	891,25	6	683,33	85,046	731,87
m2	7	997,86	7	894,29	89,673	946,07

TAULA 10: Diàmetres MD i BL, index i mòdul de la corona de les peces deciduals mandibulars.

BIBLIOGRAFIA

- BORGOGNINI, S.M.; REPETTO, E. (1985) *Antropologia dentaria nella Preistoria*, en Storia dell'odontoiatria. Ars Medica Antiqua Editriche. Milano.
- BOUVILLE, C.; CONSTANDSE-WESTERMANN, T.S.; NEWELL, R.R. (1983) *Les restes humains mesolithiques de l'Abri Cornille, Istres (Bouches-du-Rhône)*. Bull. et Mem. de la Soc. d'Anthrop. de Paris, 10:89-110.
- BROTHWELL, W.D.R. (1981) *Digging up Bones* (Oxford. Univ. Press).
- CRETOT, M. (1978) *L'arcade dentaire humaine. Morphologie*. Ed. Julien Prélat.
- CHRISTOPHERSON, K.M., PEDERSEN, P.O. (1939) *Investigations into dental conditions in the Neolithic and in the Bronze Age in Denmark*. Dental Record 59:575-585
- GOOSE, (1963) cit. per Prakash, V.K. and Kanto, S. *Observations on Bhutanese Dentition*. Human Biology (1979). Vo. 51, n.1, pp 23-30.
- HILLSON, S.W. (1979) *Diet and dental disease*. World Archaeology. V.II n.2 Food and nutrition.
- HILLSON, S.W. (1986) *Teeth*. Cambridge University Press. Cambridge. London. New York.
- MAHMOUD Y EL-NAJJAR, MIKE V. DESANTI & LEON OZEBEK (1978). *Prevalence and possible etiology dental enamel hypoplasia*. Am. J. Phys. Anthropol. 48: 185-192.
- MARCSIK, A.; BAGLYAS, B. (1987) *The frequency of enamel hypoplasia from the 8 th. century (Hungary)*. J. of Paleopathology. V.1, n.1, pp 25-32.
- MELLANBY, M. (1934) *Diet and Teeth*. Spl. Rep. Ser. 191. His Majesty Stationery Office, London. England
- MOORREES, C. et al (1957) *Mesiodistal crown diameters of the deciduous and permanent teeth in individuals*. J. Dent. Res. 36, pp 39-47.
- PINBORG, J.J. (1970) *Pathology of the dental hard tissues*. W.B. Saunders Co. Philadelphia.
- SOFAR, J.A., NISWANDER, J.D., MACLEAN, C.J., & WORKMAN, P.L. (1972) *Population studies on Southwestern Indian tribes. Vtooth morphology as an indicator of biological distance*, Am.J.Phys. Anthropol. 37, 357-66.

LES ESTRUCTURES NEOLÍTIQUES D'EMMAGATZAMENT DE CAN SADURNÍ, BEGUES

Manuel Edo

La cova de Can Sadurní està situada al terme municipal de Begues, i es tracta d'una cova amb una vasta estratigrafia que abarca des del segle XVIII fins al Neolític Antic Cardial.

En el decurs de la campanya d'excavacions de l'any 1978 i en el quadre 4 de la cala I de la plataforma exterior (fig. 1) aparegueren tres estructures d'emmagatzament excavades en l'horitzó sedimentològic anomenat D d'aquesta plataforma, corresponent a l'estrat 2 (nivells b, c, d, e) de la nostra estratigrafia metodològica.

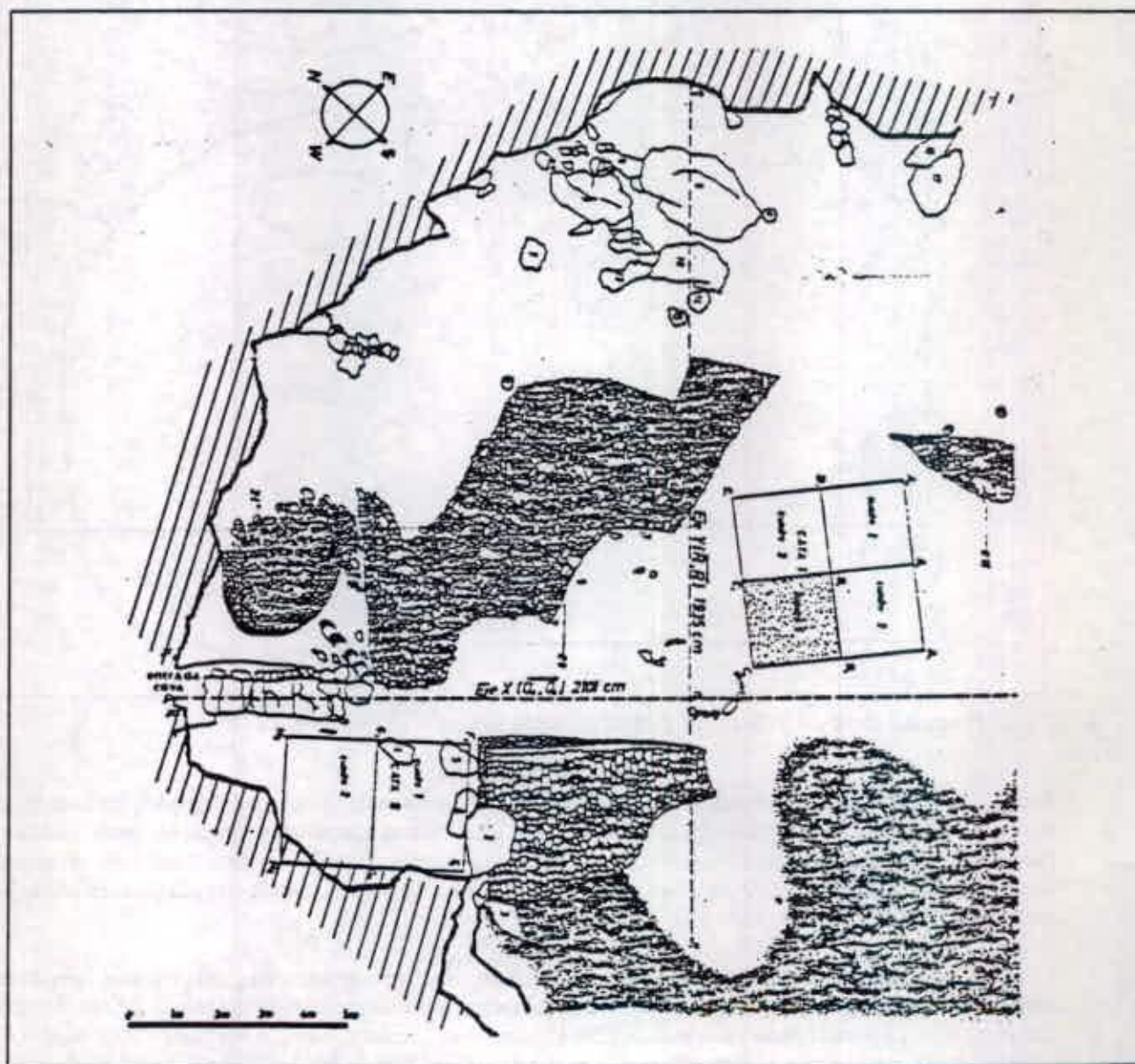

Fig. 1. Planta de la plataforma exterior de Can Sadurn i situació del quadre 4 de la cala I.

Les estructures, de forma circular i/o el·líptica i bases arrodonides cap a planes, tenen uns diàmetres màxims entre 90 i 123 cm. i una fondària al voltant dels 75 cm, restant el seu fons a una z absoluta de 200 cm. sota el nivell 0. Foren anomenades Sitges 1, 2 i 3 (fig. 2). Estan excavades en un sediment doliniforme de color bru-groc, en el que es pot apreciar la presència de sorres formades per la precipitació de carbonat càlcic, sobre tot en l'horitzó C, amb la pràctica absència de pedres i graves.

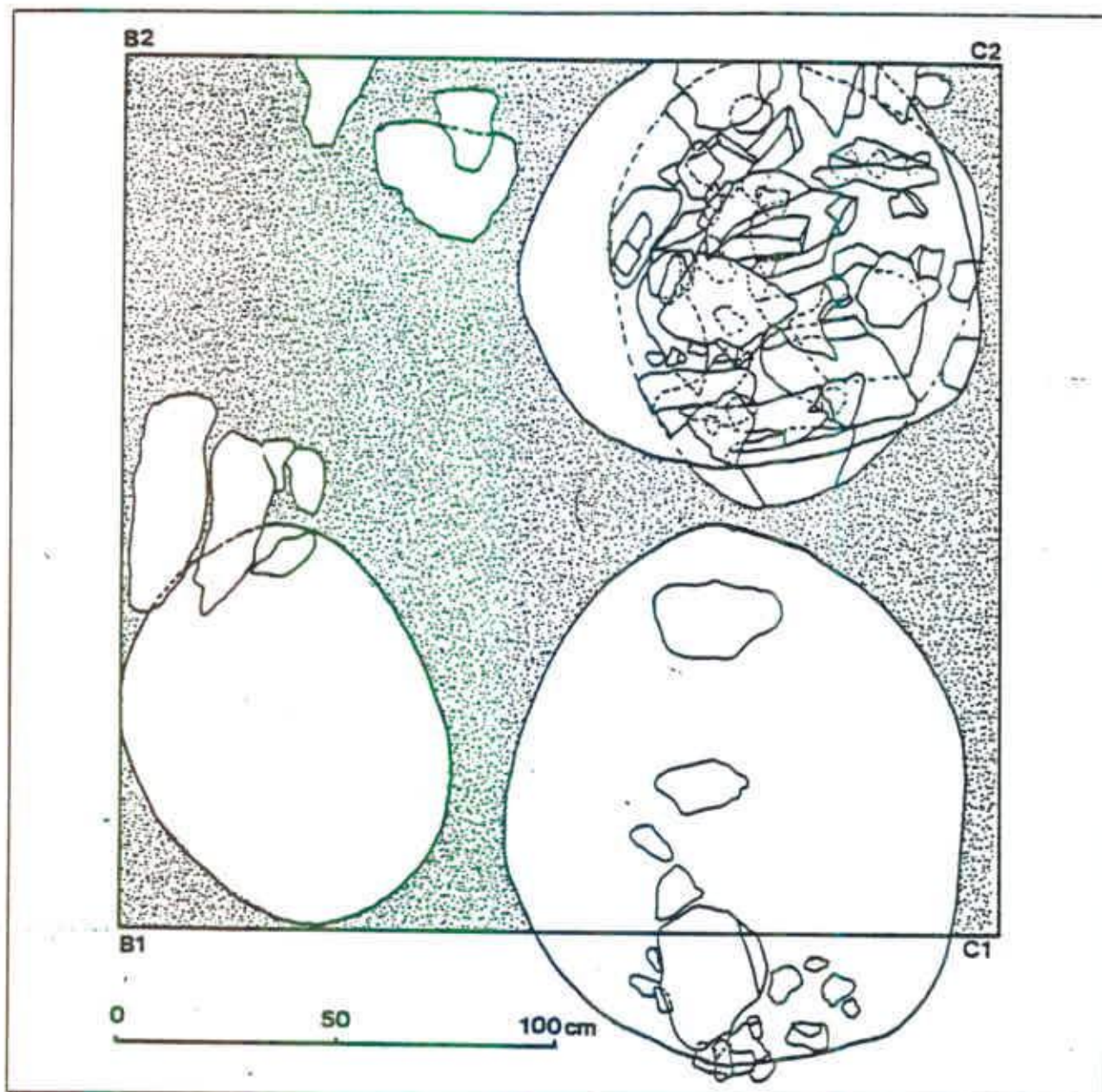

Fig. 2. Planta del quadre 4 de la cala I, amb la situació i estructura de les sitges 1, 2 i 3.

Aquests horitzons C i D són capes arqueològicament fèrtils on es desenvolupa un fort estadi, en dues fases, pertanyent al Neolític Antic Postcardial. Els fòssils culturals d'identificació són prioritàriament les restes ceràmiques. Així, l'horitzó D, el més antic, s'identifica per la coexistència de la ceràmica llisa i fosca amb l'inici de la ceràmica raspallada amb crestes tipus Penedès. D'altra banda, l'imposició de la ceràmica raspallada sobre la llisa ens marca la fase més recent en l'horitzó C (Estrat 2 nivell a).

L'excavació de les sitges en l'horitzó D i el seu embocament en el C ens demostra aquesta hipòtesi i ens dona una cronologia relativa per a les pròpies sitges, que es poden atribuir a la fase més recent del Neolític Antic Postcardial. Les datacions C14 d'aquests nivells postcardials fetes a l'interior de la cova donen uns resultats que permeten d'ésser extrapolats a la terrassa exterior i ens situen a la meitat del IV mil·lenari (3.500 a.C.) en l'horitzó més recent i a l'inici del mateix (3.850 a.C.) en la fase d'ocupació més antiga. D'altra banda, és acceptable aquest lapsus de temps per en-

tendre la formació del sòl en el qual es van excavar les estructures.

LES ESTRUCTURES D'EMMAGATZAMENT

Per tal de descriure les sitges hem utilitzat el mateix sistema que el 120 Group emprà en la descripció de les estructures aparegudes a la Cova 120 (120 Group, 1987), sistema que ens sembla prou apropiat i que permet d'establir comparacions.

SITJA 1

Situació

Terrassa exterior. Cala I. Quadre 4.

Dimensions

Diàmetre màxim: 103 cm.

Diàmetre mínim: 100 cm.

Alçada màxima: 73,5 cm.

Forma

Gairebé circular i contorn regular. Parets bitroncocòniques i fons arrodonit cap a pla.

Continent

Sediment bru-groc amb varies capes de concreció calcària formades per precipitació de carbonat càlcic, molt compacte i enormement aïllant.

Contingut

Sediment bru-pàlid compacte, amb gran quantitat de pedres. En la seva zona SW aparegueren 5 pedres disposades per sobre de la boca. Gran quantitat de pedres en el seu interior. Abundant nombre de grumolls cremats d'argila amb empremtes vegetals. Molts fragments de carbó vegetal. 10 frgs. d'os d'ovicaprí i una conxa. Un raspador frontal amb retoc lateral i 14 esclats de sílex quars i quarsita no retocats. Un frg. d'espàtula i dos de punxons d'os. Quatre vores i un arranc de gran nansa de cinta de ceràmica beix-taronja, raspallada postacardial, un frg. raspallat amb crestes i 17 raspallats sense forma. Un frg. de vora, una nansa de mogró i una gruixuda de secció cilíndrica i 3 frgs. sense forma de ceràmica llisa, fosca i brunyida, així com 30 frgs. sense forma de ceràmica llisa sense tractament a les seves superfícies. Base de molí de sorrenca amb dues petites cavitats.

SITJA 2

Situació

Terrassa exterior. Cala I. Quadres 4-2.

Dimensions

Diàmetre màxim: 123 cm.

Diàmetre mínim: 105 cm.

Alçada màxima: 78 cm.

Forma

De tendència elíptica i contorn regular. Parets bitroncocòniques i fons arrodonit cap a pla.

Continent

Sediment bru-groc amb varies capes de concreció calcària formades per precipitació de carbonat càlcic molt compacte i enormement aïllant.

Contingut

Sediment bru pàlid cap a gris, compacte. No s'hi trobaren gaires pedres en el seu interior. Gran quantitat de grumolls d'argila cremats amb empremtes vegetals. També abundant quantitat de carbó vegetal disposat en bosses. 22 esclats sense retoc de quars i sílex, 8 closques de gasteròpods terrestres, 14 estelles d'os cremat que semblen d'ovicaprí, així com una incisiva i un molar de la mateixa espècie. Un molar i 3 frgs. de crani humà. Un frg. de vora de ceràmica beix-taronja raspallada amb decoració de crestes i 6 vores tan sols raspallades, una d'elles amb arranc de nansa de cinta, 3 frgs. sense forma raspallats amb crestes i 45 tan sols raspallats. Un frg. de vora llisa, fosca i brunyida i 5 de vores sense tractament, dues nanses de mogró, 24 frgs. sense forma bruyits i 7 sense tractament. Una gran base de molf de forma triangular de sorrenca i dos frgs. de sorrenca no identificables.

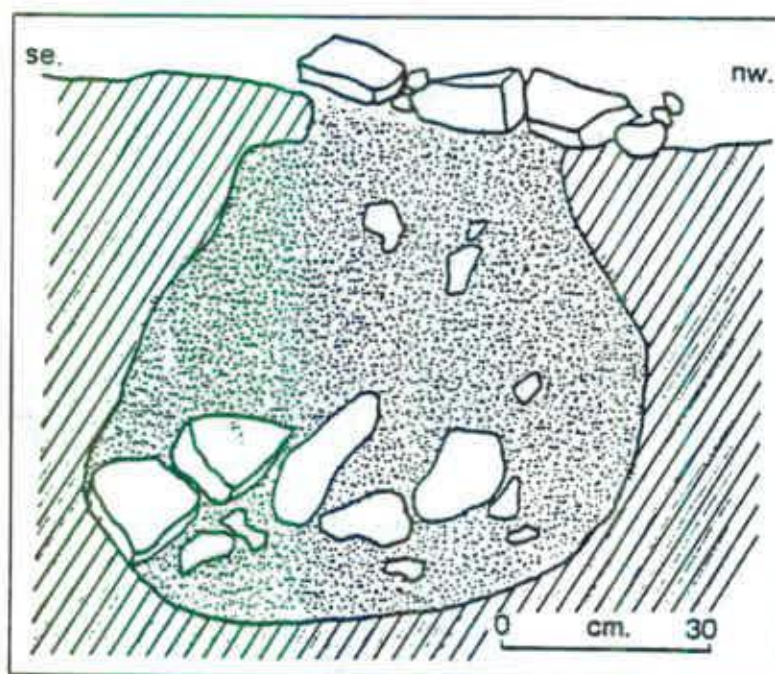

Fig. 3. Sitja 1. Secció transversal.

SITJA 3

Situació

Terrassa exterior. Cala I. Quadre 4.

Dimensions

Diàmetre màxim: 90 cm.

Diàmetre mínim: 75 cm.

Alçada màxima: 70 cm.

Forma

Elíptica amb tendència circular i contorn regular. Parets bitroncocòniques. Fons arrodonit cap a pla.

Continent

Sediment bru-groc amb varies capes de concreció calcària formades per precipitació de carbonat càlcic, molt compacte i enormement aïllant.

Contingut

Sediment gris cap a bru pàlid, solt. Sense pedres al seu interior. En el contorn de la boca i en la seva vessant SW aparegueren quatre pedres disposades que poden tenir alguna relació amb el tipus de tancament. Algun grumoll d'argila cremat amb impressions vegetals. Gran quantitat de carbó vegetal. En relació a les altres sitges, poc material arqueològic: Un esclat de sílex, un fragment de ceràmica beix-taronja raspallada amb crestes, 12 frgs. raspallats i 3 de llisos sense tractament, tots ells sense forma.

CONSIDERACIONS

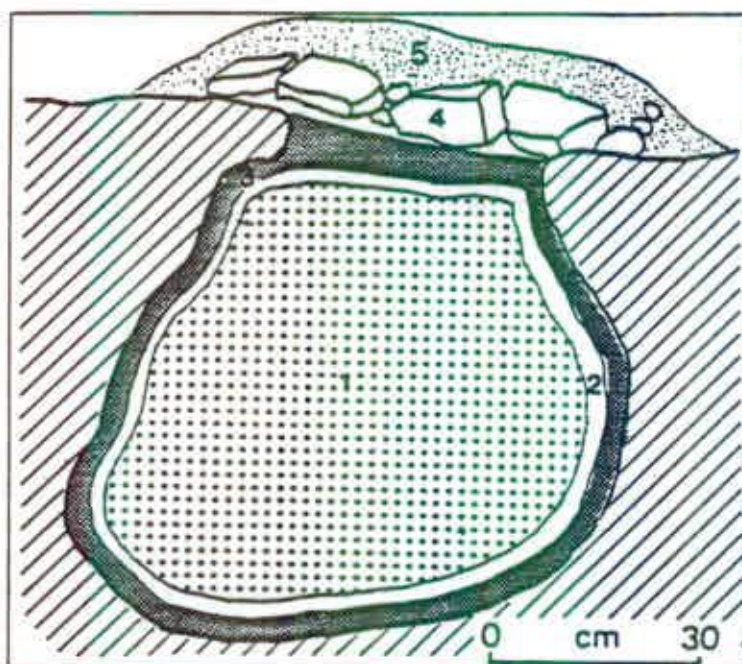
Com ja hem dit, les sitges es troben a la terrassa exterior que dona accés a la cova propiament dita. Aquesta terrassa, d'uns 400 metres quadrats de superfície, permet per les seves condicions estratègiques i la seva amplitud la vida quotidiana d'un grup assentat en la cova. La seva orientació cap al Sud li dona una il·luminació solar que dura gairebé tot el dia des de l'alba a la posta. D'altra banda, la configuració orogràfica manté la terrassa recerada del vent i les seves inclemències, formant una mena de clot enlairat que fa que, en ple hivern i en hores d'il·luminació solar, la seva temperatura sigui superior en varis graus a la de la resta de la zona.

La magnitud de les sitges, la seva ubicació, el seu continent i el seu contingut ens fan pensar en una ocupació estable de la cova, i en el seu ús com a element de conservació. Element de conservació que entenem directe, és a dir, per sí mateix. A diferència d'altres jaciments (Cova 120, Les Bruyères) on en algunes de les estructures trobades han aparegut grans vasos d'emmagatzematge que es col·locaven dins de l'estructura, creiem que a Can Sadurní, aquesta era el propi contenidor. Les anàlisis paleocarpològiques de les empremtes dels grumolls d'argila trobats en el nivell postcardial més modern, al qual pertanyen les sitges, ens indiquen que la seva funció era l'emmagatzematge de gra, i el fet que el seu continent es tracti d'un sediment format per gran quantitat de capes de precipitació calcària, pràcticament impermeables, ens avala aquesta hipòtesi. La seva magnitud asseguraria l'alimentació d'un grup relativament nombrós en les èpoques menys propícies de l'any. El fet de no haver excavat més en la plataforma exterior de la cova ens permet pressuposar l'existència d'alguna altra estructura més, que podria completar la base de subministrament d'aquest habitat, que és, ara per ara, el més important en la vall de Begues en aquesta època.

Després de l'experimentació efectuada per Reynolds (1989), no és improbable pensar en la seva hipòtesi per a la forma de conservació del gra en aquestes sitges. La hipòtesi es basa en què a l'interior de la sitja tancada, el gra respira i converteix l'aire en CO_2 . Un cop l'aire s'ha convertit en CO_2 , el gra entra en una fase d'adormiment i no germina. D'altra banda, es produeix l'aparició en les parets de la sitja d'una espècie de fongs que viu en ambient de CO_2 , i que conjuntament amb la capa de gra que ha germinat en contacte amb les parets, acaben de tancar hermèticament el gra no germinat, el qual es pot mantenir perfectament en aquestes condicions durant llargues temporades. Per aconseguir aquest efecte, la sitja ha de tenir una petita capa d'argila humida al voltant de les parets i en la seva boca, la qual fa germinar la primera capa de gra i fa mantenir la temperatura pels volts dels 14-15 graus, que és l'adequada perquè aquests fongs visquin perfectament i exerceixin el seu paper d'aïllants. La cobertura de la boca s'efectua de la mateixa manera, i, per sobre de la capa d'argila humida, s'hi col·loquen pedres i es cobreix tot amb una altra capa de terra, que no fa falta que sigui humida.

Quan es necessita el gra estocat, es trenca la capa d'argila de la boca, que ha quedat seca i coberta en el seu interior pels grans germinats i els fongs, i s'utilitza el gra no germinat per a les labors alimentàries. Un cop buida la sitja, s'han de netejar les parets de la capa d'argila amb grans germinats, neteja que es faria amb l'utilització del foc, el qual esberlaria la capa d'argila i produiria els grumolls d'argila cremats amb empremtes vegetals fruit de la germinació del gra, i que són les que es troben a les sitges i a les seves rodalies. D'altra banda, aquesta cremació de les parets produiria també la carbonització de cert nombre de grans germinats que queden carbonitzats sense l'embrió, i que són els que trobem molts cops en algunes d'aquestes estructures. La presència de gran quantitat de carbons a les sitges tan sols corroboraria l'existència d'aquestes fogueres de neteja.

Sempre segons l'hipòtesi de Reynolds, el conjunt de les tres estructures de Can Sadurní permetria l'emmagatzament d'aproximadament 1 Tm. de gra, que, segons les anàlisis paleocarpològiques de la cova, es tractaria majoritàriament d'ordi i espelta (*Trit. monococcum*), fet que s'escava perfectament amb el tipus de terreny i climatologia de la zona.

Hipòtesi del sistema d'emmagatzematge de les sitges de Can Sadurní. 1- Gra emmagatzemat. 2- Capa de gra germinat en contacte amb la capa d'argila humida. 3- Capa d'argila humida. 4- Capa de pedres de tancament. 5- Capa de terra seca de tancament.

Estructures similars s'han trobat a varis jaciments de l'arc mediterrani occidental tals com la Cueva de los Toros (Terol), Cova del Toll (Moianés), Cova 120 (Garrotxa), Les Bruyères (Ardeche) i l'Abri du Roc de Dourgne (Aude). Pel tipus d'estructura i contingut, que no per la grandària, les que ens semblen més aproximades a les de Can Sadurní són les estructures D5C6 i C5C5 de l'abri du Roc de Dourgne (Gasco, 1985), mentre que per la seva capacitat, les sitges de Can Sadurní no arriben a les B i D de l'habitat a l'aire lliure de Les Bruyères (Gilles, 1975) que es diferencien en el seu contingut per tenir-hi les restes de grans vasos que semblen els continents de l'objecte d'emmagatzament. Malgrat tot, la seva ubicació a l'aire lliure ens fa pensar en la seva proximitat funcional.

Tant a la Cova 120 (120 Group, 1987), com a Cueva de los Toros (Utrilla y Alvarez, 1985), i, fins i tot, a la Cova del Toll (Guilaine et alii, 1981), les estructures són diferents en quant a ubicació, forma i capacitat, i semblen més aviat fosses o cubetes que sitges pròpiament dites, malgrat que la seva utilitat funcional sigui la mateixa.

BIBLIOGRAFIA

- BLANCH, M., BLASCO, A., EDO, M., MILLAN, M. (1983). *La cueva de Can Sadurní y sus aportaciones a la prehistoria catalana*. XVII C.N.A. Murcia 1982. Zaragoza. pp. 83-93.
- BLASCO, A., EDO, M., MILLAN, M., BLANCH, M. (1982). *La cova de Can Sadurní: una cruïlla de camins*. Pyrenae 17-18. Barcelona. pp. 11-34.
- BLASCO, A., EDO, M., VILLALBA, M.J. (1988). *Aportacions a l'economia neolítica catalana. Els factors ecològics i els recursos utilitzats pels grups assentats a les terres baixes del Llobregat*. 7è. Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. Puigcerdà 1986.
- BLASCO, A., VILLALBA, M.J., EDO, M. (1987). *La variscita de Can Tintorer i la seva distribució al territori català*. Fonaments 8. En premsa.
- 120 GROUP (1987). *Dinàmica d'utilització de la Cova 120 per l'home en els darrers 6000 anys*. Sèrie Monogràfica 7. C.I.A.G. Girona.
- EDO, M., ALONSO, M. (1982). *Can Sadurní. Begues*. Excavacions Arqueològiques a Catalunya, 1. Dep. Cultura Generalitat de Catalunya. Barcelona.

EDO, M., MILLAN, M., BLASCO, A., BLANCH, M. (1986). *Resultats de les excavacions de la cova de Can Sadurní. Begues (Baix Llobregat)*. Tribuna d'Arqueologia 1985-86. Dep. Cultura Generalitat de Catalunya. Barcelona. pp. 33-41.

GASCO, J. (1985). *Les installations du quotidien*. Documents d'Archeologie Française, 1. Editions de la Maison des Sciences de l'Homme. Paris.

GILLES, R. (1975). *L'habitat du Néolithique final des Bruyères (base vallée de l'Ardèche)*. Etudes Préhistoriques, 12. pp. 1-13.

GUILAINE, J., LLONGUERAS, M., MARCET, R., PETIT, M.A., VAQUER, J. (1981). *La cova del Toll (Moià, Barcelona)*. El Neolític a Catalunya. Abadia de Montserrat. pp 113-121.

REYNOLDS, P.J. (1989). *Arqueologia experimental. Una perspectiva de futur*. Referències 4. Eumo Editorial. Vic.

UTRILLA, P., ALVAREZ, A. (1985). *Excavaciones en la cueva de los Toros (Cantavieja, Teruel)*. Campaña de 1984. Bajo Aragón. Prehistoria VI. pp. 9-47.

RECONSTRUCCIÓ DEL PALEOAMBIENT DE LA VALL DE BEGUES A PARTIR DE L'ESTUDI DE LA MESO-MICROFAUNA DE CORDATS DE LA COVA DE CAN SADURNÍ, BEGUES

Manuel Millán

Marta Blanch

La cova de Can Sadurní està situada al terme de Begues, i es tracta d'una cova amb una vasta estratigrafia que abarca des del segle XVIII fins al Neolític Antic Cardial.

L'estudi de les restes de meso-microfauna de cordats trobats fins el moments a la cova de Can Sadurní, tant per l'abundància com per la varietat dels mateixos, permet una fiable reconstrucció del paleoambient de la vall de Begues, i, fins i tot, de les àrees circumdants, des d'un moment del Neolític Antic Postcardial, datat per C14 (sense calibrar) en el 5.800 B.P. i/o 5.750 B.P. fins l'actualitat. Això suposaria una bona part de l'Holocè, i, a més, la possibilitat d'intentar reconstruir la resta del recorregut anterior del mateix període quaternari.

Degut al fet que es lliga a un jaciment arqueològic, és per demés evident que un dels referents cronològics a utilitzar seran els propis estadis culturals, però com el que es pretén és, igualment, observar la pròpia evolució natural del medi a través de les restes de fauna serà necessària la incorporació d'aquesta als diferents estadis paleoclimàtics holocènics a partir dels nivells arqueològics que els continguin. Sota aquestes coordenades, anirem observant el procés evolutiu ambiental paral·lelitzant-lo amb el propiament cultural i aturant-nos, estadi a estadi, per veure les característiques sincròniques dels mateixos. De la progressió de sintonies trobarem el procés diacrònic i les conclusions que d'ell es dedueixin.

PROCÉS EVOLUTIU DEL MEDI OBSERVAT EN LES RESTES DE MESO-MICROFAUNA

Com ja hem esmentat, les restes més antigues trobades fins ara es remonten a un Neolític antic, lligat a les ceràmiques impresses. De fet, apareixen escasses restes d'un moment neolític antic cardial, però acompanyades de molt poques restes que no siguin pròpiament ceràmiques. Per això, tan sols es pot parlar de que l'esmentat nivell es trasllueix, i les seves dades són poc específiques com per ser preses en consideració. El nivell de Neolític Antic Postcardial és precisament abundant en restes de tota mena, i, especialment en restes culturals, però conté una fauna qualitativa i quantitativa ben representada. Les datacions de C14 la situen clarament a mijans de l'anomenada Fase Atlàntica, que constituirà el nostre punt de partida.

FASE ATLÀNTICA

Pel que respecta a la cova, aquesta fase aglutina tots els materials assentats en els nivells neolítics i, com es veurà, arriba, també, fins als del moment de neolític final-calcolític d'enterraments col·lectius d'inhumació, al menys a una part important.

Si ens atenem a les datacions de J. Sauvage (Sauvage, 1972) aquest període ocuparia un espai de temps d'uns 3.300

MAMMALIA (Mamífers)			
ORDRE		ESPÈCIE	DENOMINACIÓ
RODENTIA (Rosegaires)		Clethrionomys glareolus S. Arvicola sapidus M. Microtus agrestis L. Microtus Pitymys duodecimcostatus S Micromys minutus campestris Rattus rattus L. Mus musculus L. Apodemus sylvaticus L. Mus spretus La. Sciurus vulgaris L. Eliomys quercinus L.	Talpó roig Rata d'aigua Talpó muntanyenc L. Talpó comú Ratolí espiguer Rata negra Comensal Ratolí boscà Ratolí de camp Esquirol Rata cellarda
LAGOMORPHA (Lagomorfs)		Lepus europaeus P. Oryctolagus cuniculus L.	Llebre Conill
INSECTIVORA (Insectívors)		Suncus etruscus S. Crocidura russula H. Erinaceus europaeus L.	Mussaranya nana Mussaranya comuna Eriçó comú
CHIROPTERA (Quiròpters)		Barbastella barbastella S. Pipistrellus pipistrellus S. Tadarida Nyctinomos teniotis R.	Ratapinyada de bosc Ratapinyada comuna Ratapinyada de cua llarga
CARNIVORA (Carnívors)	MUSTELIDAE (Mustèlids)	Meles meles L. Martes martes L. Lutra lutra L.	Teixó Mart Llúdriga
	FELIDAE (Fèlids)	Felis sylvestris S. Lynx pardina T.	Gat salvatge Linx ibèric
	CANIDAE (Cànids)	Vulpes vulpes L.	Guineu

Taula 1a. Espècies de la meso-microfauna de la subfase de decliu ambiental de la fase Atlàntica.

AMPHIBIA (Amfibis)	ANURA (Anurs)		Rana ridibunda Bufo bufo	Granota comuna Gripau comú
REPTILIA (Rèptils)	ANAPSIDA (Anàpsids)	CHELONIA (Quelònids)	Testudo hermanni	Tortuga mediterrània
	LEPIDOSAURIA (Lepidosauris)	SQUAMATA (Escamats)	Lacerta viridis	Llargandaix verd
AVIA (Aus)	ESTRIGIFORMES (Estrigiformes)	ESTRIGIDAE (Estrígids)	Asio otus Bubo bubo	Mussol banyut Duc
	COLUMBIFORMES (Columbiformes)	COLUMBIDAE (Colúmbids)	Streptopella turtur	Tòrtora
	GALLIFORMES (Galliformes)	FASIANIDAE (Fasiànids)	Coturnix coturnix Alectoris rufa	Guatlla Perdiu roja
	CORACIFORMES (Coraciformes)	UPUPIDAE (Upupids)	Upupa epops	Puput
PISCIS (Peixos)		SALMONIDAE (Salmònids)	Salmo trutta ssp.	Truita de riu
		ESOCIDAE (Esòcids)	Esox lucius L.	Lluç de riu

Taula Ib. *Espècies de la meso-microfauna de la subfase de decliu ambiental de la fase Atlàntica.*

anys compresos entre el 7.500 B.P. i el 4.200 B.P., període caracteritzat per un clima temperat de tipus marítim. és a dir, hiverns temperats, o temperats-freds, i estius temperats, o temperats-càlids, amb poca variació tèrmica entre uns i altres i pluviositat apreciable, a l'igual que la humitat, com a característiques més genèriques. La datació cronològica no ofereix cap mena de dubte, però sí es poden matisar les característiques climàtico-ambientals a partir de les dades faunístiques, les quals ens mostren dos moments diferents: 1- Subfase de decliu ambiental des de l'anomenat Òptim Climàtic. 2- Subfase final de transició i adaptació a les característiques subboreals.

Subfase de decliu ambiental des de l'anomenat Òptim Climàtic

Es caracteritza per una fauna temperada holocènica amb propietats clarament mediterrànies, però en la que s'aprecia una, relativament, destacable humitat; fauna variada i rica que es complementa amb la macrofauna de mamífers integrada per cèrvids (*Cervus elaphus* L., *Dama dama* L., *Capreolus capreolus* L.), súids (*Sus scrofa* L.) i carnívors (*Canis lupus* L.), a més dels domèstics (*Capra hircus*, *Ovis aries*, *Bos taurus* i *Sus scrofa dom.*, juntament amb un *Equus*

caballus de suposada domesticitat), els quals serveixen, també, de suport a les dades ambientals que aporta la fauna salvatge.

La característica climàtica i ambiental mediterrània la indiquen clarament les següents espècies: *Bufo bufo*, *Felis pardina*, *Testudo hermanni*, *Tadarida teniotis*, *Felis sylvestris*, *Crocidura russula*, *Mus spretus*, *Microtus ptymys duodecimcostatus*, *Suncus etruscus* i *Lacerta viridis*, malgrat que no totes comparteixin els mateixos ambients, ni s'associïn a les mateixes climatologies.

Un altre important grup d'espècies indiquen una humitat apreciable: *Martes martes*, *Lutra lutra*, *Lynx pardina*, *Microtus agrestis*, *Micromys minutus campestris*, *Sus scrofa*, *Cervus elaphus* (així com qualsevol dels cèrvids), *Barbastella barbastella*, *Lacerta viridis*, i, fins i tot, el *Bos taurus*, que sense dubte era de major mida que l'actual. Fora d'aquest últim, la majoria s'associen a vegetació de bosc, tant mediterrani com el predominantment caducifoli. Tan és així, que podria fer pensar, per la seva composició, en la fauna d'un ambient de muntanya mitja actual, ja que les dues espècies piscícoles fluvials, la *Rana rubicunda*, *Bufo bufo*, *Felis sylvestris* i *Clethrionomys glareolus* també són característiques d'aquesta tipologia ambiental, i cap de les espècies que les acompanyen no desdirien en un ambient d'aquestes característiques. Es tractaria d'un paratge de bosc mediterrani amb màquia tipus garric en què predominarien els caducifolis, amb molta ombra i amb roures i alzines. És més, tres espècies són bastant característiques de muntanya: *Barbastella barbastella*, *Microtus agrestis* i *Clethrionomys glareolus*, i no menys ho són *Sus scropha*, *Felis sylvestris* i *Lacerta viridis*. Es podria encara atribuir a l'acció antròpica la seva presència als nivells de la cova de Can Sadurní, interpretant que aquesta fós resultat de la seva activitat econòmica, bé alimentària, bé d'altres (pell, cuir, defensa del ramat), i provingués de zones pròximes o relativament llunyanes. Això ens ho explicarien casos com el de *Salmo trutta*, *Esax lucius* i, potser, *Lutra lutra*. En canvi, en altres casos, no és necessari atansar-nos a l'acció antròpica per explicar la seva presència.

A favor d'aquesta major humitat general, que coincidiria amb les grans línies climàtiques, hi ha importants arguments. Així l'abundància de micromamífers és un indicador efectiu, i, més si són acompanyats de *Lacerta viridis* i de les dues espècies d'amfibis, ja que s'allunyen dels interessos econòmics humans i ens aproximen a la pròpia atmosfera natural. És més, la presència del *Bos taurus* o *Sus scropha* ens aproximen a una tendència més humida que l'actual. Una tendència que estaria generalitzada en quasi tots els territoris europeus. I per mesurar-la no hi ha millor termòmetre que aquell que ens indica la microfauna de mamífers, rèptils, amfibis o aus, per tal de no caure en la temptació de basar-se en la macrofauna, i s'ens plantegi el dubte de l'economia antròpica com a element deformador i selector, no ja de la realitat circundant, sinó d'aquella relativament allunyada i guiada per l'interès o la subsistència.

Si acceptem aquesta tendència general de clima i ambient mediterrani, i una major humitat que l'actual dues coses han de quedar-nos clares. D'una banda, que les línies generals climatològiques ens portaran a estius càlids amb tendència a la sequera, una major pluviositat a la tardor, i especialment a la primavera, amb hiverns més freds, però dintre de límits temperats. De l'altra banda, que l'abundància de fauna de tendències humides, malgrat es combini amb fauna de tendència més seca, sembla demostrar una humitat més constant que l'actual. És probable que la humitat pluviomètrica fós inicialment superior a l'índex de temperatures, per anar degenerant cap a moments més secs. Es tractaria d'un clima amb boires abundants i temperatures mitges no gaire elevades, ni tampoc molt baixes, pròxim, d'una banda, a un clima més atlàntic, malgrat no ser el suficientment humit. Un clima de muntanya mitja amb caràcters costaners, com molt bé indica la fauna, similar a l'actual dels Ports de Beceit, encara que degenerant cap a una suavització pluviomètrica, similar al de l'actual Mestrat valencià, amb una pluviositat entre els 500 i els 800 mm. per m².

La vegetació que li correspondria, ja esmentada, tindria un predomini de l'arbrat caducifoli, del tipus *Quercus sp.*, roure o alzina, amb preferència per aquesta última, amb màquia de garric amb coscoll i romaní, i falguera en les zones humides (ubagues i proximitats de coves i avencs), i coníferes mediterrànies en els barrancs i faldes de les muntanyes (*Pinus sylvestris*, *Pinus halepensis*, i, fins i tot, *Pinus pinaster*), però, sobre tot, amb predomini del roure i l'alzina, que molt possiblement ens parli d'una degradació de tipus eurosiberià submediterrani cap a una vegetació mediterrània boreomediterrània. La fauna ens mostra aquesta degradació força explícitament:

1- Animals característics de bosc frondós: *Felis sylvestris* i *Capreolus capreolus*. El primer és també habitant de coves, però ambdós són adaptables a qualsevol tipus de bosc, tant caducifoli, mediterrani o bé a la pineda.

2- Animals que transiten entre bosc frondós, bosc obert, matoll arbustiu i, fins i tot, praderia i zones obertes: *Sus scropha*, *Canis lupus* i *Cervus elaphus*. De fet són adaptables fàcilment a varies zones, però que impliquin trànsit, generalment estacional. Són espècies adaptables a qualsevol tipus de bosc, però, especialment, al bosc caducifoli, rou-

reda i alzinar, malgrat també els trobem a les pinedes.

3- Animals que habiten el bosc de caducifolis i/o coníferes fins al bosc obert: *Sciurus vulgaris*, *Lepus europaea*, *Tadarida teniotis*, *Streptopella turtur*, *Lynx pardina*, *Barbastella barbastella* i *Pipistrellus pipistrellus*. Aquests tres últims també són habitants cavernícoles.

4- Animals propis de l'ambient entre l'alzinar i la garriga i de bosc frondós a obert: *Vulpes vulpes*, *Martes martes*, *Erinaceus europaeus*, *Upupa epops*, *Meles meles*, *Testudo hermani*, *Eliomys quercinus*, *Clethrionomys glareolus*, *Apodemus sylvaticus*, *Microtus agrestis* i *Crocidura russula*.

5- Animals típics d'alzinar obert: *Oryctolagus cuniculus*, *Dama dama*.

6- Animals de màquia de garric a camps de cultiu de cereal: *Mus musculus*, *Rattus rattus*, *Mus spretus*, *Coturnix coturnix*, *Alectoris rufa* i *Suncus etruscus*, el qual també arriba a l'alzinar. D'altra banda els dos primers són comestibles i es lliguen a la presència humana.

7- Animals propis de rocam amb bosc d'alzinar o pineda: *Bubo bubo*, *Asio otis*, *Microtus Pitymys duodecimcostatus* i *Lacerta viridis*.

8- Animals propis de curs d'aigua: *Lutra lutra*, *Salmo trutta*, *Esax lucius*, totes elles portades del Llobregat, i *Arvicola sapidus*.

9- Animals propis d'aigües entollades: *Micromys minutus*, *Bufo bufo* i *Rana ridibunda*.

Com es pot comprovar, la varietat és gran, però queda clar el predomini d'espècies que indiquen l'alzinar amb garric. Això coincideix perfectament amb el tipus d'alzinar litoral d'associació *Quercetum illice galloprovinciale quercetum faginae* que proposa M.T. Ros en el seu estudi sobre els carbons de la cova de Can Sadurn d'aquest estadi, en el que ens diu que aquesta associació és la dominant per a aquesta zona i moment, asentada en les vores del poljé de Begues i combinada amb roures de fulla petita i pi blanc, mentre que cap al Nord i Oest s'aniria fent bosc frondós, arribant al Llobregat i a l'Alt Penedès amb aquestes característiques. D'altra banda, en la pròpia mesa de Begues, així com en tota el Garraf, començaria l'avenç de la màquia de garric, i seria deforestada per les zones de conreu, alhora que contindria un cert nombre d'aigües entollades. L'anomenada riera de Begues seria un modest rierol d'aigües permanents, i la màquia demarcaria la degradació de l'alzinar, cada cop més obert, que la deforestació antròpica per tala i incendi acceleraria lentament, amb el recolçament d'un temps que, lenta però paulatinament, cada cop era més sec. A partir d'aquest moment, tot és una progressió en aquest sentit: degradació i lenta retirada fins a la gairebé desaparició de l'alzinar i progressió de la màquia litoral del tipus *Quercus-lentiscetum* i *Oleo-ceratonion*, en benefici de la ramaderia i el pastoreig, mentre s'estabilitzen les zones de conreu. És de notar que l'abundància de restes microfaunístiques s'aglutina al final de la presència humana.

Subfase de transició i adaptació final a les característiques subboreals.

Es comprova la presència de *Glis glis* L., animal de roureda i bosc de coníferes, i de *Talpa europaea* L., típic d'alzinar, els quals ens indiquen que l'índex de pluviositat segueix mantenint-se sobre els 600 mm. per m², i que, a l'igual que la presència de *Coluber viridiflanis* i *Fingilla coelebs*, ja devien estar presents en l'anterior subfase. En canvi han desaparegut *Micromys minutus*, que necessitava aigües entollades abundants, i *Barbastella barbastella*, propi de bosc frondós.

Les aparicions més significatives corresponen a fauna de tipus mediterrani: Els quiròpters, com *Rhinolophus ferrum-equinus* S., *Rhinolophus hipposideros* B., *Miniopterus seabrai* K. i *Myotis myotis* B., que indiquen el bosc mediterrani i l'alzinar, i *Rhinolophus mehelyi* K., que indica la presència de màquia amb margalló.

D'altra banda, apareix *Martes foina* E., indicador d'alzinar, roureda i màquia de garric, i és competidor de *Martes martes*. Finalment, *Accipiter gentilis*, que ens parla de pineda i bosc de ribera.

Per contra, la no presència de *Felis sylvestris* està lligada a altres factors. Específicament és d'una zona més frondosa, i, d'altra banda, aquest nivell ens marca l'absència de vida humana a la cova (Neolític final-Calcolític, moment en el

que la cova s'utilitza com a lloc d'inhumació), i aquesta espècie era caçada per la seva pell. Per la seva banda, aquesta absència humana explica la major profusió de restes faunístiques, tant de micromamífers que habiten la cova, especialment quiròpters i rosegaires com de carnívors troglodites.

Els canvis indiquen un clima més mediterrani, que manté els seus índex d'humitat, però que s'ha tornat més extremat en relació a les estacions seques i plujoses, i ha augmentat la diferència entre les temperatures d'hivern i d'estiu.

L'alzinar segueix degradant-se, i a la vegada la pineda i la màquia el substitueixen a les zones d'incendi. La resta de les espècies comprovades la subfase anterior es mantenen.

FASE SUBBOREAL (4.200-2.500 B.P.)

Aquesta fase presenta gran quantitat de restes per la poc continuada presència humana fins al Bronze final (2920 B.P.). Es caracteritza per una gran sequedat, motiu pel que les tendències mediterrànies es veuen afavorides, però adquirint matisos de clima continental com són: l'augment de les diferències de temperatura d'estiu i d'hivern, i la disminució de la pluviositat, fins i tot per sota dels 400 mm.. Tot això motiva l'expansió de la pineda i la màquia de garric i margalló.

Evidentment, la fauna reflexa aquesta situació. Han desaparegut *Talpa europaea*, *Microtus agrestis*, *Lacerta viridis*, *Colegeria viridiflavis*, *Rana ridibunda* i *Bufo bufo*, indicatius de que l'humitat està molt per sota dels 600 mm, i *Clethrionomys glareolus*, que tan sols és present a l'inici d'aquesta fase. Aquestes espècies són substituïdes per: *Erinaceus algirus* L., pròpi de màquia i pineda; *Rana praerani*, pròpia d'entollaments; *Bufo calamita*, típic de canyissars i zones boscoses; *Lacerta lepida*, que marca sequedat i zones de garric i rocam; *Malpolon monspoleum*, animal, també, de pedregals, barrancs i zones arbustives.

Han aparegut *Mustela putorius* L., propi d'alzinar i màquia de garric, a l'igual que *Pipistrellus kuhli* M.; *Falco peregrinus*, de rocam i pineda de ribera; *Fringilla coelebs*, també de pineda; finalment *Pica pica*, lligat a conreus i bosc obert.

Torna a aparèixer, producte de cacera, *Felis sylvestris*, lligat al moment de presència humana (Bronze final). També, però per motiu de pesca, *Barbus barbus*.

Però, el més significatiu de tot es l'abundància de *Microtus Pitymys duodecimcostatus* i *Apodemus sylvaticus*, i el predomini de *Mus spretus* per damunt de *Mus musculus*, molt lligat a la presència humana i a una major humitat.

La resta d'espècies segueix apareixent, i les tendències evolutives del món vegetal segueixen en la mateixa línia.

FASE SUBATLÀNTICA (2.500-0 B.P.)

Continuen les característiques mediterrànies malgrat que es modera la sequedat, i el clima, inicialment, es transforma en més humit i més moderat en les temperatures, per anar, poc a poc, degradant-se aquesta situació. S'estabilitzen les zones de conreu, creix la màquia litoral i la pineda mentre que es degrada molt profundament l'alzinar.

Torna a reaparèixer *Clethrionomys glareolus* i *Arvicola sapidus*, per a desaparèixer en època medieval. Mentre, *Microtus duodecimcostatus* i *Apodemus sylvaticus* mantenen el seu predomini, i s'inverteix el predomini entre *Mus spretus* i *Mus musculus*, car la presència humana i la major humitat potencien a aquest segon.

Disminueixen les espècies de quiròpters. Solament es documenten *Pipistrellus kuhlii*, *Rhinolophus hipposideros* i *Rhinolophus euryale*. Tampoc es documenta *Suncus etruscus*, malgrat segueixi existint, i desapareix *Lynx pardina*.

D'altra banda, es comprova la presència de *Pelodytes punctatus*, granota terrestre típica de garrigues; *Podarcis hispanica* i *Psammotriton algirus*, lacèrtids típics de zones arbustives, garrics i matolls; i, entre les aus, *Passer domesticus*, lligat a la presència humana, i *Remiz pendulinus*, propi de bosc. No hi ha cap resta de peix.

Un grup important el constitueixen els mustèlids. En ells es comprova el predomini de la màquia de garric sobre l'al-

zinar. Està documentada la presència de *Mustela nivalis*, i augmenta la de *Mustela putorius* i *Meles meles*; però, especialment, *Martes foina* desplaça *Martes martes*, que, malgrat aparèixer al principi de la fase, acabarà per desaparèixer totalment.

La resta de la fauna continua documentant-se i, malgrat que alguns no es constatin a Can Sadurní (*Falco peregrinus*) segueixen existint fins al moment actual, doncs ve a ser la mateixa fauna que la de l'actualitat.

LES FORMES D'ENTERRAMENT DE LA COMUNITAT MINERA DE CAN TINTORER DES DEL NEOLÍTIC ANTIC POSTCARDIAL FINS AL NEOLÍTIC FINAL

Maria Josefa Villalba

Lourdes Bañolas

Juan Antonio Arenas

El jaciment de Can Tintorer està situat a Gavà. Es tracta d'un complex miner d'època neolítica d'extracció de variscita i altres minerals.

Debido a la necesidad de una revisión de la presente comunicación, ésta fué retirada, a petición de los mismos comunicantes, una vez realizada la numeración final.

Es por ello que, en las presentes pre-actas, quedan anuladas las pp. **86** a **95**.

La Comissió Organitzadora

2.1.Prehistoria

Comunicacions
Tipus.....C

NOTÍCIA D'UNS MATERIALS INÈDITS DE LA COVA DE CAN FIGUERES. BEGUES.

Anna Blasco

La cova de Can Figueres està situada al terme municipal de Begues, prop de la masia de la que pren el nom. Es tracta d'una cova sepulcral datable possiblement al Bronze Antic. També s'hi coneixen troballes ibèriques.

A finals de l'any 1986 van arribar al Museu de Gavà cert nombre de materials arqueològics procedents de diverses coves de la comarca. Aquests materials formaven part de la col·lecció del sr. Aznar i van ser lliurades per ell mateix a la Generalitat de Catalunya. El sr. Aznar, de Barcelona, és des de fa anys un actiu afeccionat a l'arqueologia que ha recorregut infinitat de jaciments de moltes contrades catalanes, especialment dels voltants de Barcelona. El Servei d'arqueologia de la Generalitat, un cop rebuts els materials va procedir a dipositar-los al Museu de Gavà.

Les restes arqueològiques que componen el lot estan en general força trinxades com és habitual en aquesta mena de jaciments i estan constituïdes fonamentalment per fragments de terrissa i ossos humans, encara que en menor proporció també trobem restes lítiques i ossos de fauna. Les coves d'on procedeixen aquests materials són les següents: Cova de Can Figueres (Begues), Cova de Can Sadurní (Begues), Cova Bonica (Vallirana), Cova de Can Montmany (Pallejà).

D'aquestes quatre coves, només la de Can Sadurní ha estat excavada seguint una metodologia rigorosa que permeti reconstruir la seva seqüència cultural amb fiabilitat (Blasco et alii, 1981-82; Edo et alii, 1986). Les tres restants han estat força saquejades motiu pel qual és difícil interpretar a posteriori la seva evolució.

Anteriorment, creiem, als sondeigs del sr. Aznar a Can Montmany i la cova Bonica, s'havien dut a terme altres excavacions en ambdues coves, ja que coneixem que lots de materials més importants i representatius que els de la col·lecció Aznar van ésser dipositats al Museu Arqueològic de Barcelona. És per això que d'altres arqueòlegs van tenir ocasió d'estudiar les restes i publicar les poques conclusions a què van poder arribar (Colominas Roca, 1947-48; Balldellou, 1974). La cova de Can Figueres és, doncs, l'única que ha restat inèdita fins ara tret de les publicacions espeleològiques i alguna referència en revistes d'àmbit excursionista (Cordada, 1964). Així doncs, tot i que el conjunt de materials és minso i poc rellevant, existeixen alguns elements per donar a conèixer aprofitant l'avinentsa per fer una petita història d'aquest malaurat jaciment.

EL JACIMENT. SITUACIÓ I HISTÒRIA

La cova de Can Figueres està situada, igual que la seva veïna de Can Sadurní, en la vora septentrional del poljé de Begues, més a l'est, però que aquesta última, a 1 km, aproximadament, en línia recta.

La cova constitueix una formació càrstica hipogea com moltes altres que trobem al massís del Garraf. Ara per ara es coneixen dues entrades localitzables als contraforts del Sotarró i orientades al SE. La boca més occidental dona pas a una petita sala de 18 m de llargada per 9 d'ample i 5 d'alçada (Monturiol Pous, 1964). Davant de l'entrada no existeix pràcticament cap terreny pla que possibiliti la vida a l'aire lliure a diferència del que succeeix a Can Sadurní. Pensem que aquest fet pot haver condicionat notablement l'ús de la cova per part de l'home prehistòric.

Des de feia temps ens havien arribat notícies sobre troballes d'enterraments a l'interior de la cavitat, segons les quals, sembla ser que el dipòsit sedimentològic no és gaire potent i que per arribar als enterraments cal travessar una mena de crosta calcària molt compacta que cobreix gran part de la superfície de la cova. L'any 1982, el mateix grup d'investigadors que excavàvem la cova de Can Sadurní vam considerar interessant fer una prospecció a Can Figueres per tal de verificar totes aquestes informacions i correlacionar-les amb les de Can Sadurní. A més, la cova estava essent explotada per incontrolats, per la qual cosa ens va semblar urgentíssim el seu tancament. El permís per relitzar la pros-

pecció no fou concedit i el tancament, avui dia, encara no s'ha pogut fer efectiu.

Ara per ara, només ens resta aquest petit lot de materials de la col·lecció Aznar que sortosament van arribar al Museu de Gavà. Es doncs, mitjantçant aquestes restes que haurem d'intuir l'evolució d'aquesta cova, a trets, evidentment, molt generals.

Darrerament, hem congut l'existència d'un altre petit lot de materials procedents d'aquesta cova. Es tracta d'uns 90 fragments de ceràmica ibèrica, alguns ossos d'herbívor i varis fragments de mandíbula i peces dentàries humanes recollits per la Secció Arqueològica del G.M. Gelera (Cordada, 1964). Aquesta notícia aporta alguna dada més a l'escassa documentació de la cova, tot i que no hem pogut confirmar-la ni esbrinar exactament la localització de les troballes.

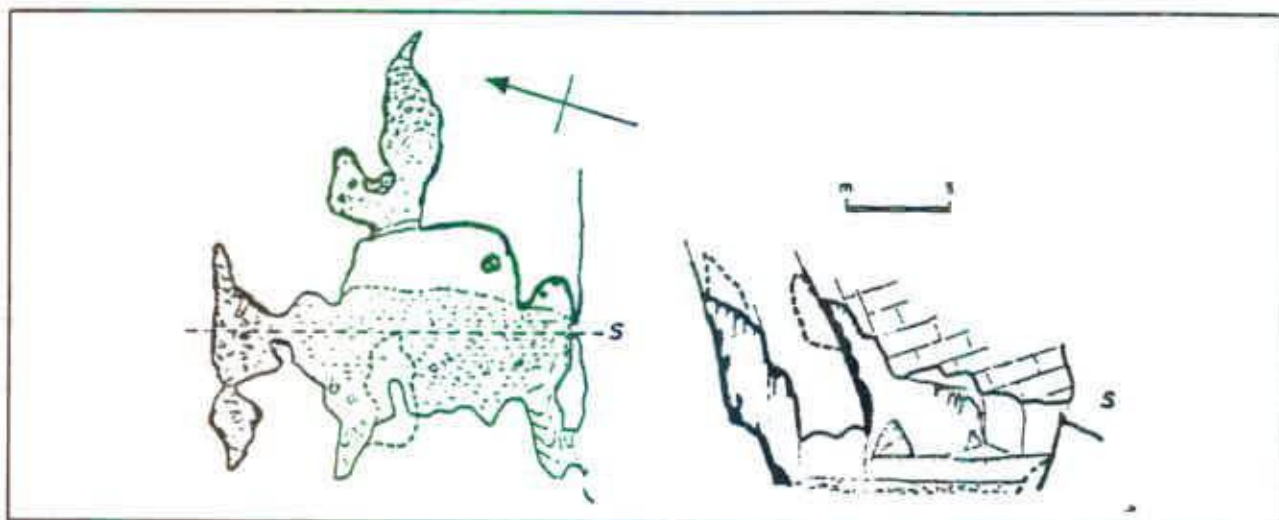

Fig. 1. Planta i secció de la cova Can Figueres, segons Monturiol Pous.

ELS MATERIALS ARQUEOLÒGICS

Com ja hem esmentat, el conjunt de materials és molt escàs, i està constituït principalment per restes humanes. Això ve a confirmar les notícies que ens havien arribat respecte a l'existència d'un nivell d'enterraments. Les restes ceràmiques són pràcticament inexistents. Es tracta d'uns 10 fragments sense forma i una vora bisellada. Segons les indicacions del Sr. Aznar, sembla ser que aquestes restes de terrissa acompanyarien els enterraments, doncs alguns fragments ho porten siglat juntament amb una data: 3-11-74, en la qual hem de suposar fóren excavats els enterraments pel Sr. Aznar.

L'únic que destaca en aquest reduït conjunt ceràmic és un petit recipient polípod en forma de plat, del qual ens n'ha arribat gairebé la mitat de la peça. Com es pot apreciar en el dibuix, fa uns 8 cm. de diàmetre i conserva un peu sencer i l'escomesa de dos més. Pel diàmetre de la seva base hem calculat que, com a mínim, hauria de dur dos peus més. La pasta és de color marró fosc, i tant la factura com l'acabat semblen més aviat grollers, tot i que la superfície presenta senyals d'haver estat brunyida. S'observa força desgredant de petita i mitjana grandària, predominantment calcari.

Desconeixem la relació exacta amb els enterraments, ja que no porta cap indicació siglada com els fragments que hem esmentat anteriorment. Cal aclarir que totes les restes ceràmiques de la col·lecció Aznar són fetes a mà, no existint cap fragment a torn en el conjunt.

L'altre element interessant que creiem cal destacar està constituït per una sèrie de denes que ens han arribat enfilades en un collaret. Es tracta d'un total de 23 peces, 13 de les quals són dentaliums i 9 lítiques. Aquestes últimes són de factura discoïdal i de materials diversos. La més gran és blanca i sembla tallada sobre roca calcària. La més petita està feta sobre un mineral de color verd pàl·lid força alterat que podria ser variscita. Les set restants són de color negre. Una d'elles ha estat recentment analitzada per difracció de raigs X (XRD) al Institut de Geologia Jaume Almera del C.S.I.C. donant com a resultat talc o esteatita, la qual cosa ens fa pressuposar que la resta també són del ma-

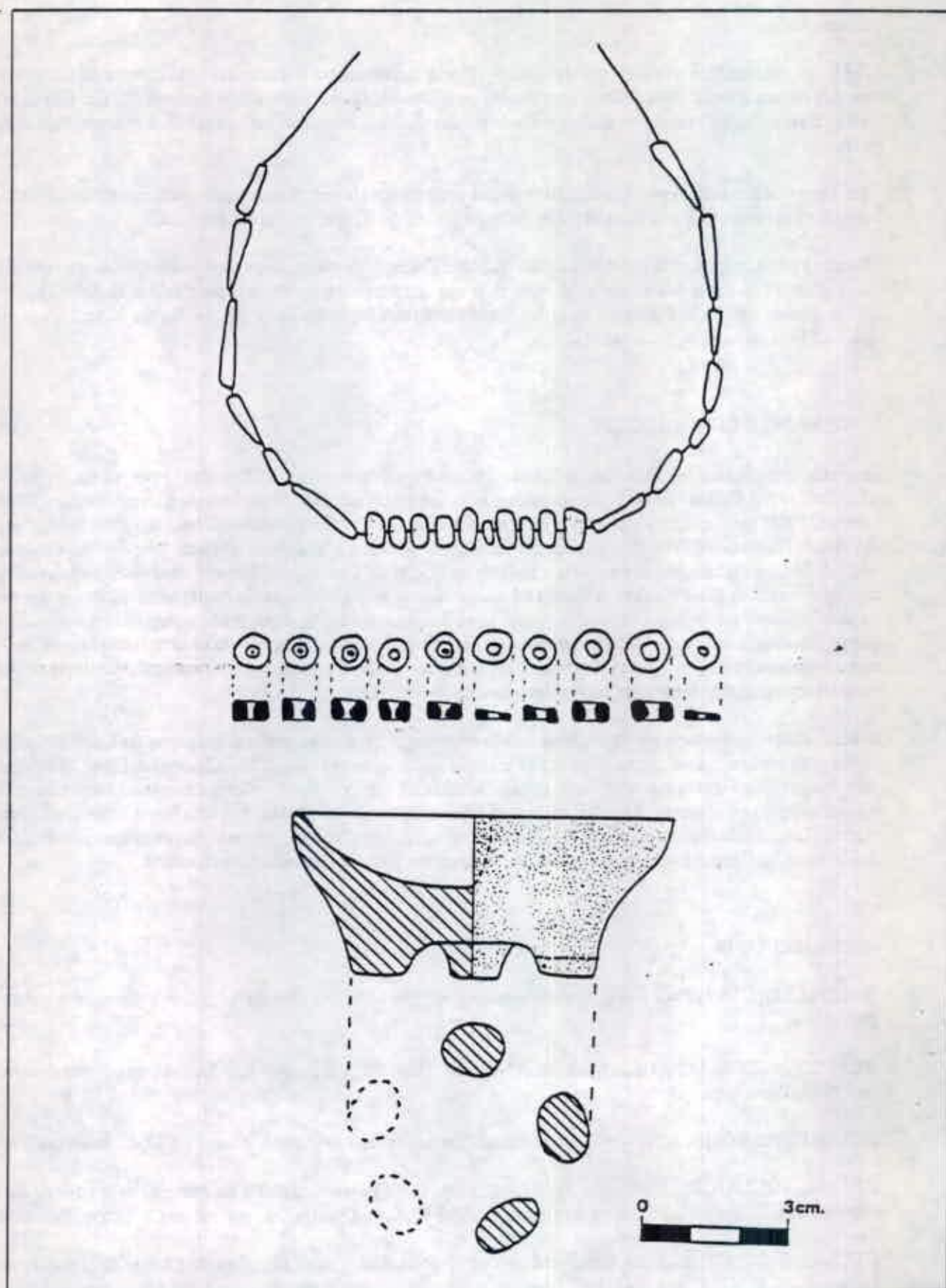

Fig. 2. Dibuix del collar i l'atuell polípod. Detall de les denes. Les 8 primeres són d'esteatita, la penúltima de calcària i l'última de variscita.

teix material.

De la mateixa manera que en el cas del platet polípod, desconeixem si existeix relació directa amb els enterraments, però la manca d'indicadors d'altres cronologies possibles ens fa suposar un únic moment d'utilització de la cova com a lloc d'enterrament, suposició que ve avalada per les escasses condicions d'habitabilitat que presenta la cova en general.

Tot i que ens estranya la pobresa de l'aixovar que acompanya els enterraments, els elements comentats són força significatius al respecte, i més quan el platet polípod podria molt bé tenir una funció ritual.

Restaria per interpretar la presència de les troballes ibèriques esmentades anteriorment. La poca entitat de la notícia i el fet de no haver pogut trobar els materials ens impedeixen treure'n cap conclusió al respecte. Malgrat tot, no deixa d'ésser curiosa la presència de restes ibèriques a totes les coves de la vall de Begues (Can Sadurní, Cassimanya, Can Figueres i Marge del Moro).

ASPECTES CRONOLÒGICS

La cronologia del conjunt funerari de la cova de Can Figueres sembla difícil d'establir per manca de fòssils directors clarificadors. A Catalunya, els vasos polípods s'associen sovint amb complexos campaniformes tardans (Rovira, 1976; Rovira, 1978) mentre que els polípods pirenenics del Sud de França es situen a l'inici del Bronze Mig, cap el 1700-1600 a.C. (Guilaine, 1972). Aquestes dades ens serveixen d'una ajuda relativa doncs, tret del seu caràcter polípod, l'atuell de Can Figueres no té res a veure amb les tipologies més o menys "clàssiques" dels vasos polípods. D'altra banda, les denes discoïdals d'esteatita lliguen bé amb una cronologia de Calcolític i Bronze Antic, doncs són rares en períodes anteriors i posteriors, mentre que abunden associades a complexos campaniformes. Així doncs, si correlacionem totes les dades de que disposem: enterraments/ atuell polípod/ denes d'esteatita/ absència d'elements més antics o més tardans, pensem que tot i la parcialitat d'aquestes, tenim prou elements per suposar que ens trobem davant d'uns enterraments corresponents a un Bronze Antic.

Es interessant contrastar aquesta hipòtesi amb la cronologia del nivell sepulcral de la cova de Can Sadurní, amb datacions prou segures que el situen al Neolític Final-Calcolític, al voltant del 2275 a.C., sense calibrar. Si la suposició que hem fet per Can Figueres fóra correcta, ens trobaríem amb dues coves veïnes amb complexos funeraris no sincrònics, sinó successius en el temps. És difícil aventurar quants segles de diferència hi podria haver entre amdós conjunts funeraris, ja que pels elements de què disposem la cronologia de Can Figueres podria variar entre finals del Calcolític i el Bronze Mig, cronologies que, en qualsevol cas, serien posteriors a les de Can Sadurní.

BIBLIOGRAFIA

- BALDELLOU, V. (1974). *Los materiales arqueológicos de la "Cova Bonica", Vallirana (Barcelona)*. Ampurias 36. Barcelona.
- BLASCO, A., EDO, M., MILLAN, M., BLANCH, M. (1981-82). *La cova de Can Sadurní, una cruïlla de camins*. Pyrenae 17-18. Barcelona.
- COLOMINAS ROCA, J. (1947-48). *La cueva de Can Montmany de Palledà*. Ampurias IX-X. Barcelona.
- EDO, M., MILLAN, M., BLANCH, M., BLASCO, A. (1986). *Resultats de les excavacions de la cova de Can Sadurní (Begues, Baix Llobregat)*. Tribuna d'Arqueologia 1985-86. Dep. Cultura Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- GUILAINE, J. (1972). *L'age du Bronze en Languedoc Occidental: Rousillon, Ariège*. Memoires de la Soc. Prehist. Française, tome 9. C.N.R.S. & Klincksieck. Paris.
- MONTURIOL POUS, J. (1964). *Estudio de las formas cársticas hipogeas desarrolladas en los bordes del polje de Begas (Macizo de Garraf, Barcelona)*. Speleon XV. Oviedo.

ROVIRA I PORT, J. (1976). *Los vasos polípodos de Catalunya i el País Valencià*. Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses, 3. Castellón de la Plana.

ROVIRA I PORT, J. (1978). *Un vaso polípedo de la cova Fonda de Salomó (Tarragonés, Tarragona) y los vasos polípodos de la Edad del Bronce*. Información Arqueológica, 26. Inst. Prehist. y Arqueol. Dip. Barcelona. Barcelona.

V.V.A.A. (1964). *Hallazgos arqueológicos del G.M. Gelera*. Cordada, 105. Barcelona. p. 26.

LA COVA DE LA PUJA (ESPARRAGUERA)

Jordi Pérez i Cenill

La Cova de la Puga d'Esparraguera és un assentament que podria presentar dos moments clars d'ocupació: un a l'entorn del Calcolític-inicis de l'Edat del Bronze, i un altre vers el Bronze Final III b cap a finals del segle VIII i durant el segle VII a.C. Tot això pels testimonis que tenim actualment.

La Cova de la Puga fou descoberta a finals dels anys setanta pel Centre Muntanyenc i de Recerques Olesa. La troballa de la cova, que es situa molt aprop de la famosa cavitat de Can Paloma(1), fou deguda a la gran remoció de terres efectuada durant el traçat de la nova carretera que avui fruïm al Cairat vers Menistrol de Montserrat i des d'Olesa de Montserrat.

La seva localització es troba en una llanca de terra que origina un meandre del riu Llobregat entre les terres de la masia de Can Paloma d'Esparraguera, al marge dret del riu i dabant de l'antic balneari de la Puga a l'esquerra del curs fluvial. Concretament les dades cartogràfiques per a la seva millor localització són 41° 34' 10" latitud nord i 5° 33' 45" longitud est del mapa número 392:Sabadell de l'Instituto Geográfico y Catastral, 2ª edició militar, renovada el 1.952.

La presència de materials calcaris, conglomerats i fins i tot travertí no segueixen unes pautes geomorfològiques clares en la zona i podem pensar que la seva presència ens resulta una mica forçada i aportats per desprendiments, entre d'altres, del veí massís del Montserrat. Aquest conjunt de coves es forma així per l'acumulació de grans caus de blocs que donen lloc a cavitats que esdevenen petits racons i obertures fàcils, però alhora de gran dificultat per a la seva excavació.

Com a conseqüència, doncs, de les remoció de terra que es realitzaren en el traçat de la nova carretera quedaren al descobert una sèrie de materials que avui estan dipositats a l'anomenat Centre Muntanyenc i de Recerques Olesa que molt gentilment s'ha ofert per al seu estudi i identificació cultural.

Descripció dels materials

Làm.1,1.-Gran fragment d'una bora de 19 cms. de diàmetre de boca,i part de l'espatlle.La seva forma és amb un llavi apun-
tat convexe com a conseqüència d'haver estat bisellat i la se-
va unió amb el coll és recta oblícua oberta.El coll se'ns mos-
tra còncav i dóna lloc a una espatlla lleugerament convexada i
fins i tot la probable inflexió oval del cos.

La seva cecció és reduïda i el seu acabat és espatulat i fins
i tot brunyit donant lloc a una superfície molt fina i de refle-
xos metàlics.

La seva fractura és original i presenta totes les caracterís-
tiques d'un foc reductor.

Aquest gran fragment,per una altra banada,ens presenta una
ornamentació a base d'acanaladures que es distribueixen per
l'espatlla amb una sèrie de vuit acanalats heritzentals i paral-
lels.Per desseta d'aquesta sèrie d'acanalats podem observar una
altra sèrie d'acanalats curts fent una corona a tota la zona
perimetral de l'espatlla en forma d'espina de peix.

Làm.1,2.-Fragment d'una bora de 22 cms. de diàmetre de boca,amb
una gran part de l'espatlla i l'inici del cos d'una gerra subci-
lindrica.El seu llavi és arrodonit convexe i la unió amb el coll,
còncav,és inclinada cap a l'exterior.L'arrencada de l'espatlle i
del cos és arrodonida convexe donant una imatge subcilíndrica
sense mostran-nos cap carenació.

El foc que ha facturat aquesta gerra és reductor i el seu acabat
és allisat i afinat per l'exterior,essent brunyit per l'interior.

L'ornamentació d'aquesta gerra és rica i ens presenta unes im-
pressions suaus fetes amb el dit al llavi.Al punt més destacat de
l'espatlla i del cos se'ns mostren dos cordons adherits amb im-
pressions digitals.

Làm.1,3.-Fragment d'una bora d'una gerra quelcom més petita
que les dues anteriors amb 20,4 cms. de diàmetre de la boca.El
llavi és arrodonit convexe i la unió amb el coll,també còncav,
és inclinada cap a l'exterior.Hom pot observar la presència d'una
espatlla que ens dóna la idea d'un cos subcilíndric molt semblant
a la peça 2 d'aquesta làmina.

La factura d'aquesta gerra és reduïda i el seu acabat és afinat
per l'exterior mentre que per l'interior se'ns mostra brunyit.

En quan a les característiques ornamentals haurem de destacar

una sèrie d'incisions al llavi fetes amb un instrument agut però molt suau i tanmateix la presència d'un cordé entre el coll i l'inici de l'espatlla amb impressions digitals.

Làm.2,1.-Fragment d'una espatlla lleugerament convexada.

La seva cocció és reduïda i el seu acabat és afinat per l'exterior i brunyit per l'interior.

Hom pot observar la presència d'un cordé de secció semicircular adherit i amb impressions digitals.

Làm.2,2.-Fragment d'un coll, còncav, amb l'inici d'una espatlla.

La seva cocció és reduïda i el seu acabat és afinat per l'exterior i brunyit per l'interior.

A l'inici de l'espatlla podem observar la presència d'un cordé adherit de secció triangular i amb una sèrie d'impressions digitals.

Làm.2,3.-Fragment d'un coll còncav amb l'inici de la unió amb el llavi de forma convexa i també l'inici de l'espatlla lleugerament convexat.

La seva cocció és reduïda i el seu acabat és afinat per l'exterior i brunyit per l'interior.

Aquest fragment ens presenta en el mateix coll un cordé de secció semicircular amb impressions digitals.

Làm.2,4.-Fragment de l'espatlla d'un atuell amb tendència convexada.

La seva cocció és reduïda i el seu acabat és afinat per l'exterior i brunyit per l'interior.

Podem veure la presència d'un cordé de secció semicircular, adherit, amb unes digitacions.

Làm.2,5.-Fitxa discoidal retallada d'un fragment ceràmic. Podem observar un tactament de pulimentació de les superfícies de la fitxa alhora de donar-li el seu nou ús.

Làm.2,6.-Fragment d'una fulla de sílex, de color negre, sense cap tipus de retoc ni patina. S'observa la presència de córtex en la seva part terminal.

Làm.2,7.-Boté d'os amb forma piramidal i perforació en "v" a la base.

Condicions de la troballa

Els materials que presentem provinents d'aquesta cova no són tots, ni molt menys. Ens hem decantat per fer una selecció d'aquells materials més significatius i que alhora ens poden donar indicis del que es pot trobar en un procés arqueològic sistemàtic.

La primera qüestió, doncs, a tenir en compte és el caràcter de la troballa que feu la de l'obtenció d'uns materials provinents d'un soscavament produït, a l'entrada de la gruta, per les màquines que intentaven aplanar el terreny en aquella zona, alhora que el Centre Muntanyenc i de Recerques Olesà amplià aquest soscavament per tal d'obtenir més indicis. Per tant la primera qüestió a tenir en compte és que els materials no són el fruit d'una excavació sistemàtica i per tant se'ns mostren barrejats els uns amb els altres.

La mostra que presentem aquí és per tant un conjunt que no és tancat.

Trets generals del material

Tot i encara que aquests materials no s'han de considerar un conjunt tancat des d'un punt de vista arqueològic, haurem de plantejar-nos que a simple vista presenten uns trets que els hi poden donar una certa homogeneïtat cultural.

Així per exemple un grup ampli de materials el podem vincular perfectament a la Cultura dels Camps d'Urnes per la presència d'una ceràmica amb restes d'ornamentació acanalada (Llám. 1, 1), o tanmateix boles lleugerament convexades per l'exterior. D'altres fragments, més informes, contemplen la presència d'uns cordons generalment adherits amb impressions de digitacions i fragments de colls còncavs amb un inici de vora lleugerament convexada (Llám. 2). D'aquesta manera no hi ha cap mena de dubte sobre la filiació cultural d'aquests materials.

Alhora però ens trobem amb un botó d'os de forma piramidal i perforació en "v" que cal situar en un altre context cultural molt més antic i a caball entre el Calcolític i el Bronze Antic (Llám. 2, 7).

En definitiva i d'una manera clara els elements per tal d'es-

tablir uns paral·lelismes i poder centrar molt millor la cronologia d'aquests materials ens els oferiran els fragments de la làmina 1 i el boté piramidal i perforat en "v" de la làmina 2.

Assaig d'interpretació

Un dels elements a tenir en compte d'aquest conjunt de cultura material, vinculat a la Cultura dels Camps d'Urnès, és que ens presenta formes molt tardanes. Així doncs considerant que aquesta cultura presenta una forta homogeneïtat a tota l'àmplia zona del nord-est de la Península Ibèrica en les seves fases inicials, amb la mesura que passa el temps s'observa una atomització tipològica i la presència de tendències diferenciades d'unes zones a d'altres per una pròpia evolució caracteritza diversos grups. És per aquesta raó que nosaltres hem cercat els probables paral·lelismes en una zona propera centrada en la regió de Barcelona.

Així per exemple la bera de la Lám. 1,1 se'ns mostra amb un llavi bisellat però una unió amb el coll recte, inclinada cap a l'exterior i la forma de l'espalla no sembla indicarnos que es formi una carena. Tanmateix la manca d'un coll troncocònic o cilíndric serà un altre element que ens allunyarà de vincular aquesta peça a una forma antiga dels Camps d'Urnès. Tot al contrari. Sembla ser que aquest fragment d'urna ens porta cap a una fase tardana en que les beres convexades estandesqpareixent i els cossos obalats s'imposen deixant ja les factures amb carenes del Bronze Final III a.

Tot i encara que en els fragments de la Lám. 1 2 i 3 hem pot observar una lleugera tendència a la convexació, haurem de veure com són formes que s'estan vinculant cada vegada més als prototipus de la necròpoli de Terrassa de Can Missert i amb el seu moment o fase IV(2). També podem trobar-nos amb d'altres paral·lelismes com Can Fatjó dels Orens a Sant Cugat del Vallès o la Cova de les Guilles a Sant Andreu de Llavaneres(3) i en definitiva a aquest context cultural que aniria de finals del segle VIII a.C. fins al segle VII a.C., tot i encara que en la nostra cova ens podem trobar amb la presència d'una urna amb tot el sentit de la paraula com la de la Lám. 1,1.

En aquest sentit haurem de plantejar quin tipus d'assentament ens pot esguardar la Cova de la Puda durant aquestes fases tardanes del Bronze Final. Haurem de tenir present que normalment la urna esdevé un element funerari ben tractat des del punt de vista de

la seva factura. Però a vegades sembla que en els hàbitats es poden trobar també urnes amb les mateixes característiques que en les necròpolis. En aquests casos aquestes es diferencien de la resta del material no tan sols per la seva factura sinó que a més per la seva forma. Així en aquest conjunt de materials, mentre que la urna de la Lám. 1,1 se'ns mostra fina, ben brunyida i ornamentada amb acanalats, per una altra banda els altres dos atuells d'aquesta làmina no estan tan ben acabats ni brunits ni espatulats i presenten una ornamentació de cordons al coll i l'espatlla, així com la resta de materials representats a la Lám. 2.

També haurem de plantejar-nos que en aquesta zona, menys en els cassos de la Cova de Can Montmay a Pallejà i la Cova dels Dos a Corbera, les necròpolis, ja des d'una fase inicial d'aquesta cultura, es troben a cel obert com per exemple la necròpoli de Can Missert a Terrassa i la necròpoli de la Bòbila Roca de Pallejà. És per aquestes raons i el caràcter del material obtingut i la seva localització -a l'entrada de la cova- que pensem que la Cova de La Puda igual que la Cova de Can Paloma, en aquesta època, podria tractar-se d'un hàbitat que aprofitaria aquestes covetes i racons que es localitzen en aquesta zona.

Finalment voldríem no oblidar-nos del botó piramidal amb perforació en "v" aparegut també a l'entrada d'aquesta cova. Haurem de senyalar per començar que en aquesta zona del Cairat i i la zona septentrional del Baix Llobregat no s'havien trobat indicis de botons piramidals amb perforació en "v" encara que si podem parlar d'un probable calcolític interessant aparegut fins i tot a la Cova de Can Paloma o a les seves coves veïnes de Montserrat. Ara bé i des d'un punt de vista d'aquesta àmplia zona a la que ens hem referit avans de la regió de Barcelona, i pròxima a la nostra troballa, podem parlar d'un botó piramidal i perforat en "v" aparegut a Can Bosch de Banea a Terrassa(4), o tanmateix l'aparegut a la capa III de La Cova del Frare a Matadepera, Vallès Occidental, amb una data de C.14 entre el 2.040 i el 1.700 a.C.(5). Hem podrà trobar una relació d'al·tres troballes de botons piramidals perforats en "v" a la Tesi Doctoral de Mª Angels Petit(6).

Concluint

En definitiva, La Cova de La Puda podria tenir l'existència de dos moments clars d'ocupació pel material de que disposem. Un primer moment el podríem centrar a l'entorn d'un Calcolític tardà representat per aquest botó perforat en "v". Un altre moment d'ocupació el podríem situar en una fase avançada de la Cultura dels Camps d'Urnes de Catalunya vers finals del segle VIII a.C. i el segle VII a.C., en un moment d'evolució del Bronze Final III b.

Notes

1.-SUBIRANA OLLÉ, R.: "Apunts arqueològics d'Esparraguera". Edic. faccímil fotocopiada. 1.961.

SUBIRANA OLLÉ, R.: "Notes sobre Esparraguera". Trabajos leídos en la Sesión Plenaria del 14 de junio de 1.958. Celebrada en Esparraguera. Fundación Bosch y Cardellach. Sabadell.

PETIT MENDIZABAL, M^a. A.: "Contribución al estudio de la Edad del Bronce en Cataluña (Comarcas del Moianès, Vallès Oriental, Vallès Occidental, Maresme, Barcelonès, i Baix Llobregat)", tesi doctoral, Departament d'Història, Facultat de Lletres, Universitat Autònoma de Barcelona 1.985. Vegeu les pàgines 372-384.

Tanmateix aquesta autora cita la Cova de la Puda però sense fer una informació exhaustiva a la pàg. 385.

ROVIRA I PORT, J.: "L'Esparraguera vàries vegades mil·lenària: La Cova de Can Paloma" a "La Cova de Can Paloma-Jaciments prehistòrics". Esparraguera 1.985.

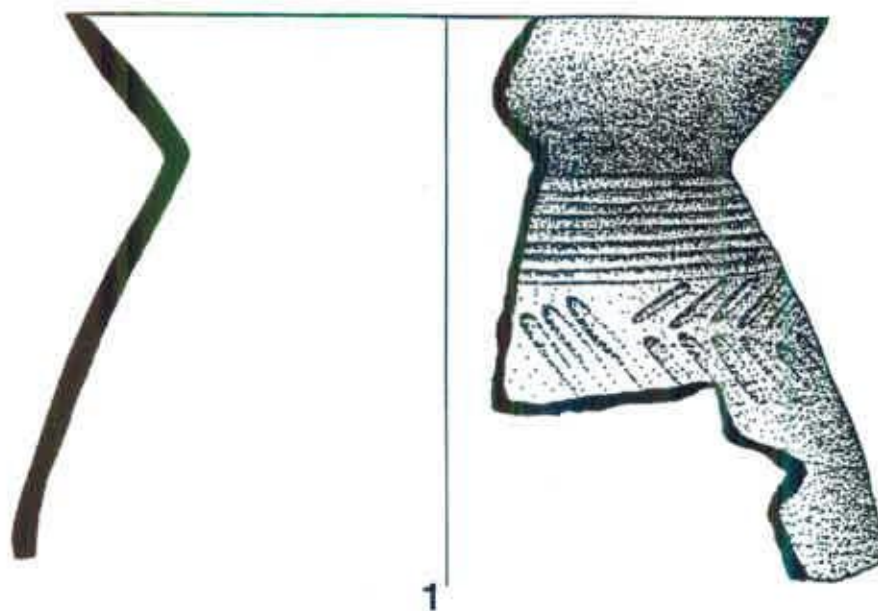
2.-RUIZ ZAPATERO, G.: "Los Campos de Urnas del NE. de la Península Ibérica", tesis doctoral, Departamento de Prehistoria, Facultad de Geografía e Historia. Universidad Complutense de Madrid 1.985, 2 vols. Vegeu les pàgines 196-206 del 1er. volum.

3.-PETIT MENDIZABAL, M^a. A.: "Contribución al estudio...op.cit. nota 1". Vegeu les pàgines 2.023 i 2.024.

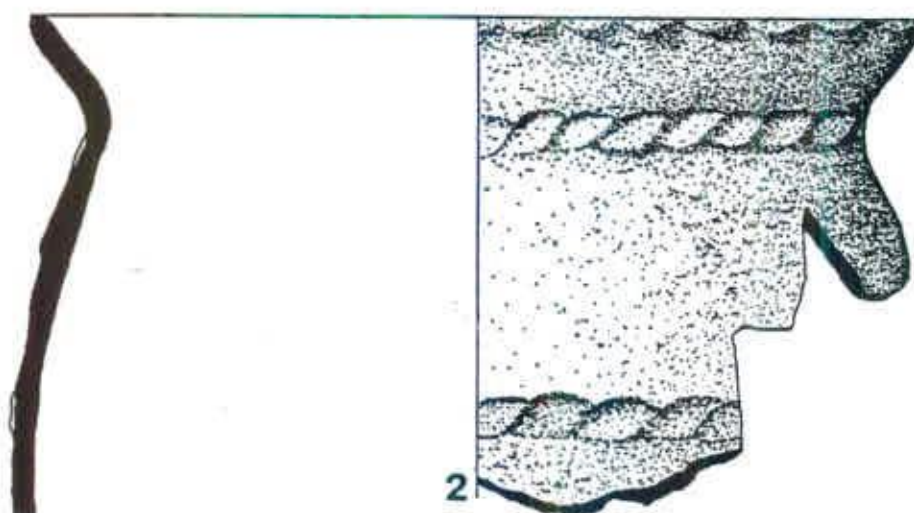
4.-PALET I BARBA, D.: "Un enterrament de la Primera Edat del Bronze a Terrassa". Anuari de l'I.E.C. Vol. VI, Barcelona 1.915-20. Vegeu les pàgines 538 i 539 i la figura 217.

5.-MARTIN, A.; BIOSCA, A.; ALBAREDA, Mª J.: "Excavacions a la Cova del Frare (Matadepera, Vallès Occidental). Dinàmica ecològica, seqüència cultural i cronologia absoluta" Tribuna d'Arqueologia 1.983-84. Pp.: 91-103. Vegeu sobretot la pàg. 99.

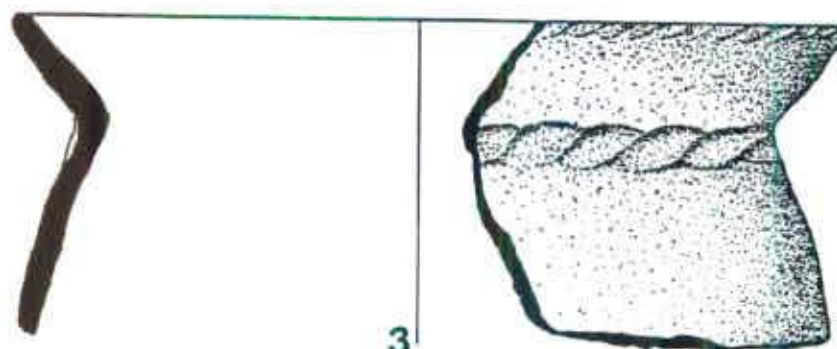
6.-PETIT I MENDIZABAL, M^a. A.: "Contribución al estudio....op.cit. nota 1". Vegeu la pàg. 1.547.

1

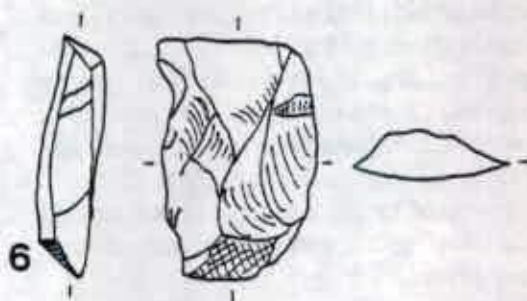
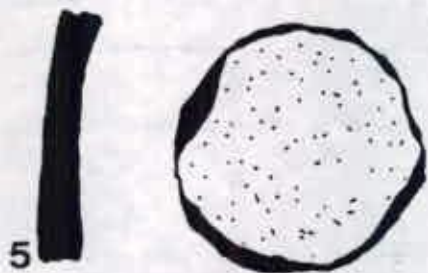
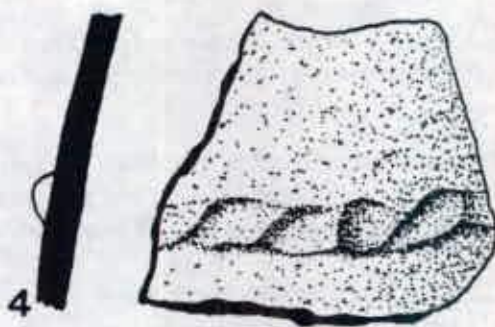
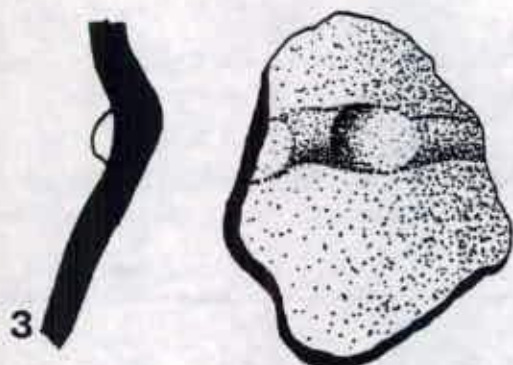
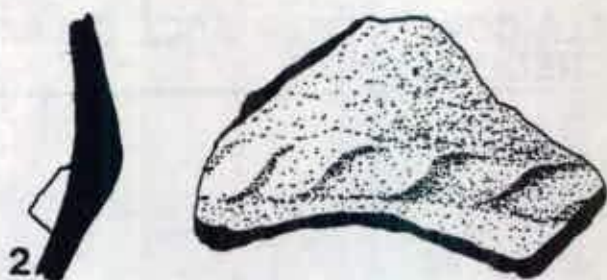
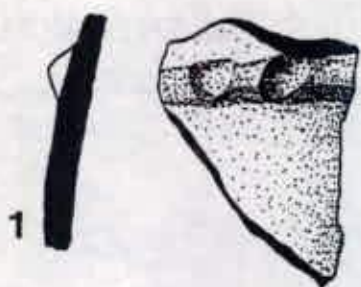

2

3

LA COVETA DEL MARGE DEL MORO. BEGUES: UN ENTERRAMENT DEL NEOLÍTIC ANTIC.

Manuel Edo

Ricard Artasona

La cova del Marge del Moro es tracta d'una petita cova que es troba situada al municipi de Begues, i fins el moment ha donat materials pertanyents a l'època baix-imperial, al moment ibero-romà i al Neolític antic postcardial.

El motiu d'aquesta comunicació no pretén ser cap més que el de donar a conèixer, aprofitant l'avinentsa de les Jornades del Baix Llobregat, els materials d'una prospecció feta fa uns deu anys, en aquesta cova, per en Ricard Artasona, amb el que vam establir relació no fa pas gaire més de deu mesos.

La cova es localitza en un pany de paret rocosa, situat a la vora septentrional del poljé de Begues, igualment que les coves de Can Sadurní i Can Figueres, a uns dos quilòmetres de la vila de Begues i a uns 500 m. d'altitud sobre el nivell del mar.

Es tracta d'una petita cova d'origen càrstic formada per una antiga sorgència d'aigua, producte de la qual són visibles encara la canonada d'aportació de la sorgència i un conjunt de formacions estalagmítiques a l'interior. La seva superfície es d'uns 4,5 m², i disposa d'una plataforma exterior amb una àrea similar (fig. 1). El seu accés és difícil ja que no hi ha cap camí que hi faci cap i, a més, s'hi afegeix la seva situació penjada en el pany de roca.

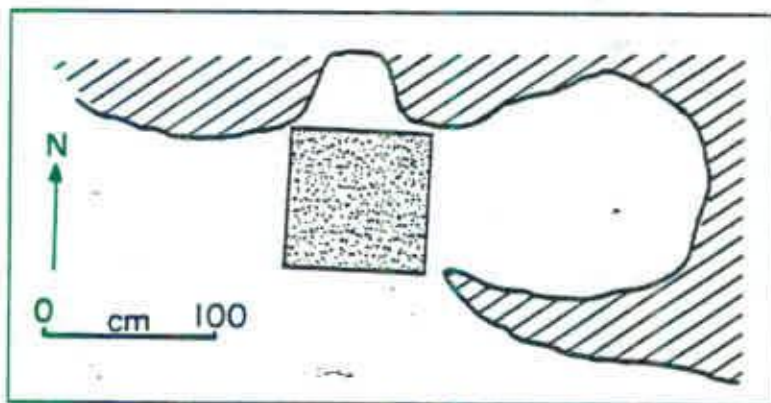

Fig. 1. Plànol topogràfic de la cova i situació del templeig.

ESTRATIGRAFIA

Un cop fet el plànol topogràfic de la cavitat (fig. 1), el seu descobridor inicià un templeig per tal de veure si aquesta cavitat podia, o no, ser un jaciment arqueològic. Aquesta prospecció s'efectuà en la part central de la cova i afectà a una cala d'un metre de costat. El templeig presentà la següent estratigrafia:

Capa I: Nivell de 8 cm. de terra polsosa de color grisenc, probablement d'aportació eòlica amb pedres soltes de petita i mitjana grandària. En retirar la capa superficial aparegué una zona tacada de cendres i amb fragments de carbó, que feia sospitar que en temps recent s'hi va encendre una petita foguera, potser per part d'algun excursionista o d'un pastor. Aquest fet es confirmaria per l'ennegriment del sostre de la cova en aquesta zona. L'escàs material trobat és de dimensions molt petites i es presenta molt rodat.

Capa II: De 15 cm. de profunditat, la terra d'aquesta capa es presenta barrejada amb gran quantitat d'arrels i matèria vegetal en descomposició. El material no és tan escàs com en la capa I, però també està molt rodat i remenat.

Capa III: 22 cm. de terra negrosa i compacta barrejada amb pedres. El material arqueològic és més abundant però igualment rodat. En aquest nivell aparegué ja ceràmica ibero-romana i una moneda romana de bronze que ajudaren a datar l'estrat.

Capa IV: Aquest nivell, de 10 cm. de gruix, es pot considerar d'enllaç entre les capes III i V, ja que per haver estat remogut en èpoques anteriors, presenta una barreja de materials molt diferents: ceràmica a torn, restes humanes i part d'aixovar funerari. En aquest estrat aparegué una llosa de pedra, de la que s'ens escapa el seu significat, que creiem relacionat amb el ritus funerari. Tanmateix, ens aventuràrem a dir que potser podia haver servit per tancar una mica la cova de l'exterior, deixant-la com una mena de "cista natural".

Capa V: Aquest nivell és el que es presenta més ampli, 30 cm. de gruix, més homogeni i sense cap tipus de barreja. És un nivell d'enterrament, amb un aixovar que, en principi, catalogariem de Neolític Antic, encara que sense aparició de la ceràmica cardial ni postcardial, amb restes humanes molt barrejades i sense cap ordre ni connexió entre elles. Fa l'efecte que foren apilades cap a la paret de la cova.

Capa VI: D'aquest nivell tan sols es van excavar 5 cm. en tota l'extensió del templeig. Fins el moment tan sols aparegué indústria lítica, de sílex i una mica de quarzita. La terra és de tipus granulós, de color marró i sense grans pedres. Encara que és difícil datar-lo cronològicament, pel tipus d'indústria lítica, molt assimilable a la fase "postcardial" del Neolític Antic de la cova de Can Sadurní, i en raó de la proximitat geogràfica d'aquesta cova ens aventuràrem a classificar-lo com a pertanyent a aquesta fase. És curiós observar com a la cova de Can Sadurní també es produeix el fenomen d'un moment, en el postcardial, en el que tan sols apareix utilatge lític, sense cap altre tipus de material arqueològic.

ELS MATERIALS

Capa I

- 1 Resquill de sílex.
- 1 frg. ceràmica a mà, sense forma, de pasta molt grollera.
- 1 frg. ceràmica vidriada.

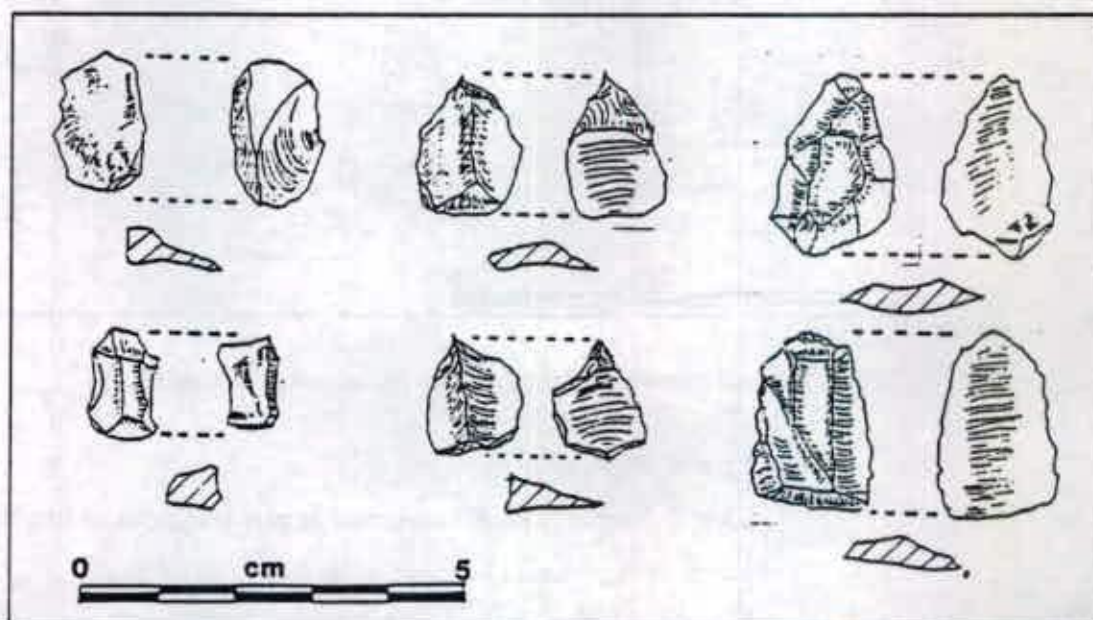

Fig. 2. Utilatge lític de la capa II.

Capa II (fig. 2)

- 2 frgs. de restes microfaunístiques.
- 3 frgs. restes òssies d'ovicaprí.
- 2 incisives, 1 falange i 1 frg. de crani infantil humà.
- 2 peces dentàries i 3 restes òssies d'humà adult.
- 1 punta, 1 truncatura amb retoc, 1 nucli i 2 perforadors de sílex.
- 2 ascles de sílex i 3 de quars.
- 2 frgs. de ceràmica a mà, sense forma amb 2 línies incises paral·leles fetes a punxó.
- 16 frgs de ceràmica a mà, sense forma, de color marró i pastes fosques.
- 4 frgs. de ceràmica a torn, de color taronja i pastes gris-taronja, de tradició ibèrica.

Capa III (fig. 3)

- 4 peces dentàries d'ovicaprí, 1 falange de súid i 1 astella no identificada.
- 1 incisiva i 1 frg. radi infantil humà.
- 8 peces dentàries, dues amb càries, 1 metacarpià i 7 falanges d'individu humà adult.
- 1 punta, 2 rascladores, 1 dors rebaixat i 2 ascles de sílex amb retoc.

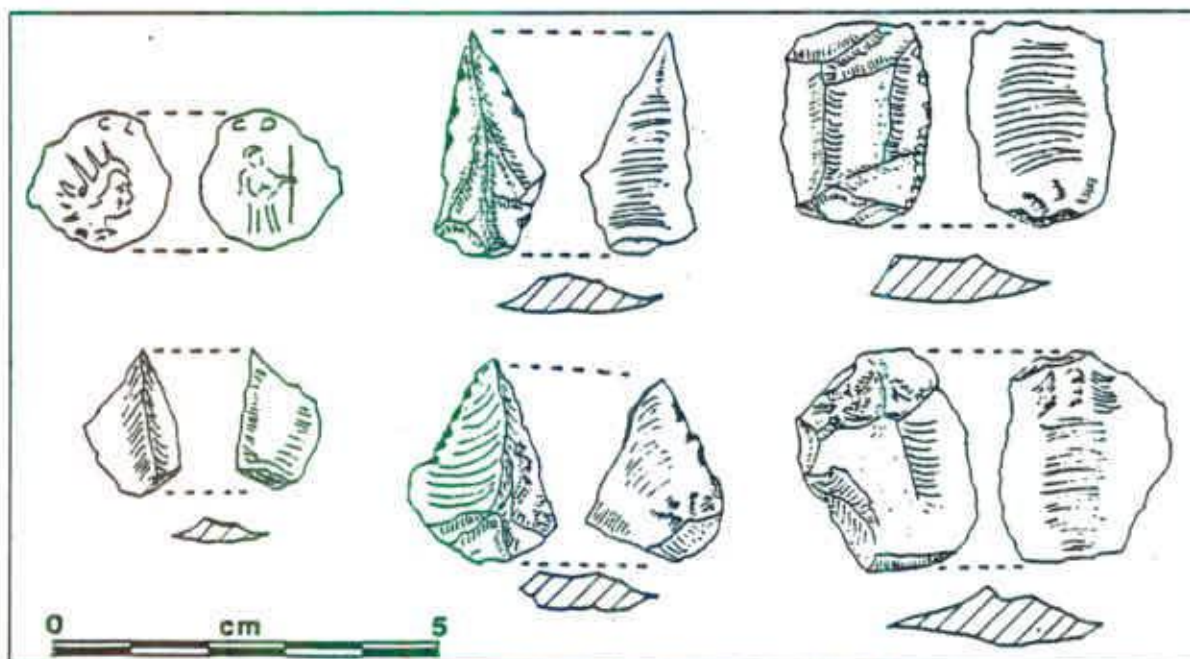

Fig. 3. Moneda baix-imperial i utilatge lític procedents de la capa III.

- 1 punta de quars.
- 1 Frg. de braçalet o penjoll sobre canf de porc senglar, tallat longitudinalment i pulit.
- 1 Dentalium perforat i 1 dena de collar tubular de calcàrea.
- 1 semiàs de bronze de l'emperador Honori (395-423 d.C.) encunyat bé a Roma, bé a Constanti-noble. Anvers: Cap de Mart amb les lletres C.L.. Revers: Imatge humana amb llança i les lletres C.D.

19 frgs. ceràmica a mà, sense forma, amb abundància de les pastes clares i colors beige-taronja, i 1 frag. de nansa de secció rectangular i pasta marró-vermellosa.

14 frgs. de ceràmica a torn, sense forma, amb pastes clares, beixes i taronjes, 3 frgs. d'àmfora, sense forma, i 1 frag. de base de pasta taronja.

Capa IV (fig. 4)

1 cos central de vèrtebra de peix.

1 frg. de crani, 1 de coxal, 1 falange i 2 vèrtebres, una cervical i una lumbar d'individu humà adult.

20 peces dentàries, més de la meitat amb càries, així com diverses quantitats de falanges, costelles, astràgals, vèrtebres, metacarpians, cúbits, peroné... materials extraviats després d'haver estat extrets.

1 metacarpia i 1 falange units per un call de teixit ossi, el qual impedia l'articulació normal del dit. El seu posterior estudi ha donat els següents resultats: metacarpia i falange del dit del mig (cor) de la mà esquerra, amb sinostosi d'epífisis distal i proximal del carp, i sinostosi de les falanges primera i segona. Edat calculada de 16 a 19 anys. L'ossificació sembla deguda a l'artrosi, ja que l'angle de desviació de la primera falange és típic d'un artrític, i no sebla evident l'ossificació articular deguda a una fractura.

1 truncatura de sílex, que tant podria pertànyer a un ganivet com a una punta, i 1 percutor de quars, així com diverses ascles de sílex i quars.

2 denes de collar de petxina de càrdium i 1 closca de gasteròpod marí amb perforació per a ésser usada com a penjoll.

1 frg. de vora exvasada amb ungulacions al llavi, de pasta marró i llavi pla, i 13 frgs. sense forma, de pastes gris-marronoses i factura bastant grollera.

1 frg. de vora de ceràmica a torn, amb el llavi pintat o fumat de color negre i 4 frgs sense forma que podrien pertànyer al mateix atuell que, pel que sembla, podria ser un plat.

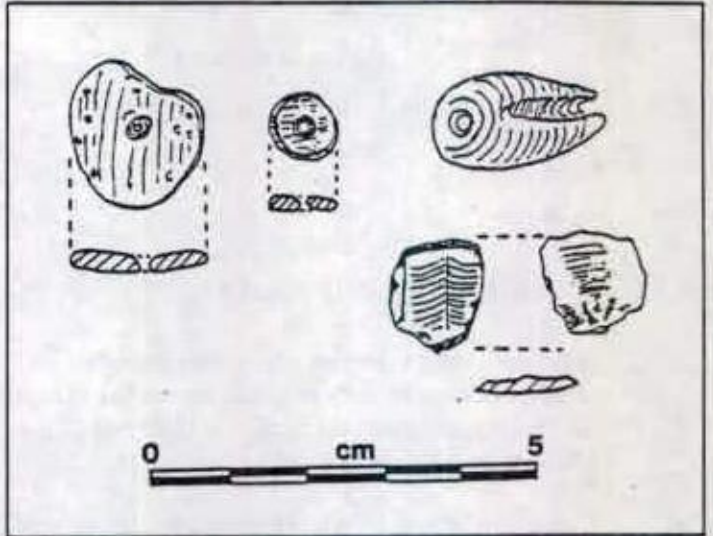

Fig. 4. Denes de collar de petxina i útil de sílex de la capa IV.

Capa V (fig. 5 i 6)

5 frgs. de restes òssies de rosegaires.

7 frgs. d'astelles d'ovicaprí.

1 mandíbula d'individu humà adult amb 6 molars, 24 peces dentàries d'adult i 1 caní infantil, 9 falanges i carpians i 1 metatarsià infantil.

14 puntes de sílex, 6 d'elles microlítics, 4 gratadors, 1 geomètric i 1 burí del mateix material.

10 puntes, 3 gratadors i 5 perforadors de quars.

5 denes de collar discoïdals de petxina, 1 dena de collar d'esteatita i 2 dentaliums perforats.

1 magnífic punxó sobre metàpod d'ovicaprí.

Capa VI (fig. 7)

1 frg. de vora de ceràmica a mà,
de llavi pla i 11 frgs. de color
marronós clar, sense forma.

1 mandíbula de rossegair.

15 puntes de sílex, dues micro-
lítiques, i 1 de quars.

2 gratadors, 1 rascladora, 1
truncatura i 3 geomètriques de sí-
lex.

3 nuclis de quars.

1 adobador de calcàrea.

CONSIDERACIONS FINALS

A primera vista, i després d'un petit estudi dels ma-
terials, podríem assegurar que la coveta del Marge
del Moro aporta nous elements a la dinàmica de po-
blament de la vall de Begues en l'antiguitat.

Com cadascuna de les coves emprades en temps pre-
històrics i històrics d'aquesta vall, la seva situació es-
tratègica juga un paper fonamental. La cova domina
totalment l'accés a la vall per la via de Torrelles, i és
molt més que segur que la seva utilització per les co-
munitats prehistòriques pobladores de la mesa de
Begues respon a aquest emplaçament, de la mateixa
manera que succeix a les coves Cassimanya, Can Fi-
gueres i Can Sadurní.

En un primer moment semblà que l'atribució dels,
com a mínim dos, enterraments d'aquesta cova po-
dia respondre al mateix nivell de Neolític final-Cal-
colític de la Cova de Can Sadurní i de la Cova Cas-
simanya, però una sèrie de punts ens feren dubtar so-
bre aquesta atribució: En primer lloc no hi ha cap
element típic del moment calcolític (ceràmica campaniforme, puntes de fletxa d'aletes i peduncle, botons de perfo-
ració en V...) ni del neolític final (ceràmica tipus veracià...), ni tan sols la ceràmica de carena alta local que es troba
a Can Sadurní, Cova Bonica... En segon lloc el tipus d'inhumació en el que sembla que s'ha adequat l'espai formant
una mena de cista, l'utilitatge lític de l'aixovar que no recorda gens el dels enterraments d'aquest moment i que és més
antic, i la tipologia dels elements ornamentals que també es donen en el neolític antic postcardial, ens recorden al
material i estructura de jaciment treballats per Josep Tarrús a la cova de l'Avellaner que atribuïa al Neolític Antic Fi-
nal Postcardial. Així doncs, en un principi, i pels paral·lels que la indústria lítica ofereix amb la del moment postcar-
dial de Can Sadurní atribuiríem aquesta enterraments al mateix moment. D'altra banda, creiem imprescindible
l'excavació acurada d'aquest nivell per tal de poder datar-lo amb precisió, ja que si es confirmés aquesta hipòtesi, es
tractaria del primer conjunt sepulcral d'aquest moment trobat al Baix Llobregat amb l'indubtable interès que això re-
presentaria per a la prehistòria de la comarca.

La troballa de la moneda d'Honorí ens planteja una presència en la cova en època baix-imperial, malgrat que la seva
posició estratigràfica no ens sembla correcta, i ens inclinaríem a pensar que aquesta pot ser producte de l'acció de
rossegaires o teixons. El tipus de ceràmica a torn que apareix en aquesta capa (III), diríem, per manca de fòssils di-
rectors, que o bé és ceràmica ibèrica, o bé és de tradició ibèrica, però en cap cas creiem que pugui pertànyer al final

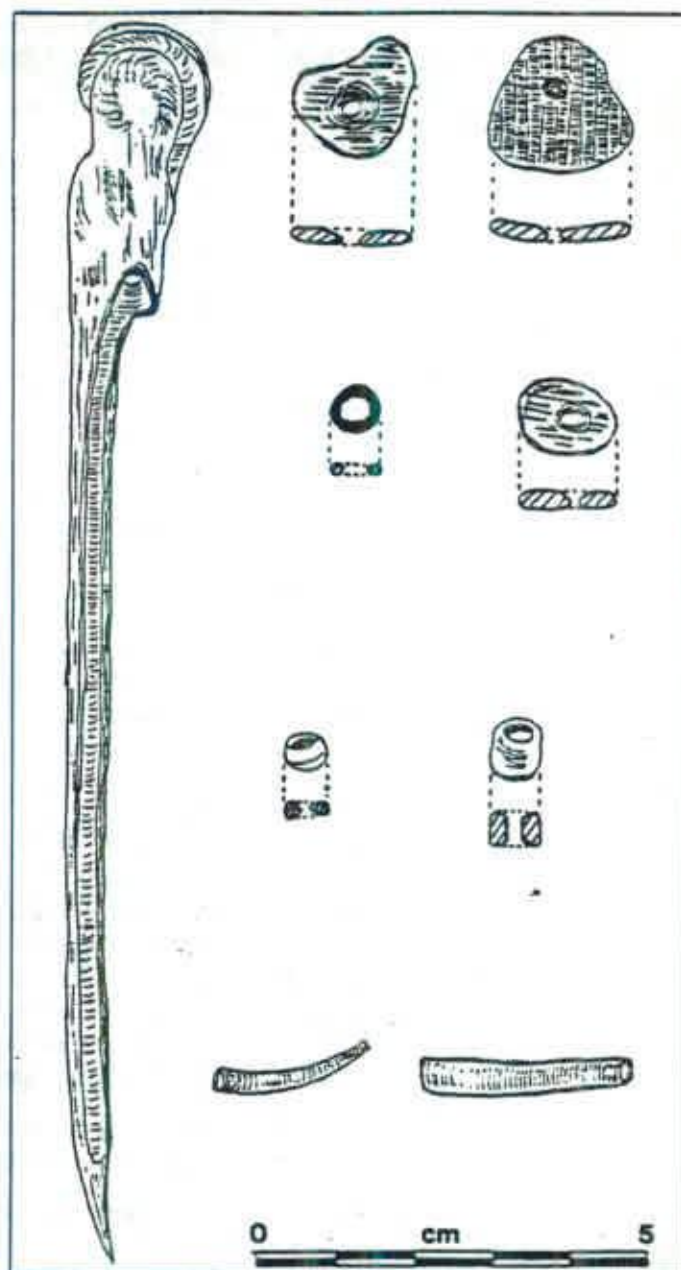

Fig. 5. Dentes de collar i punxó procedents de l'aixovar de la inhumació neolítica de la capa V.

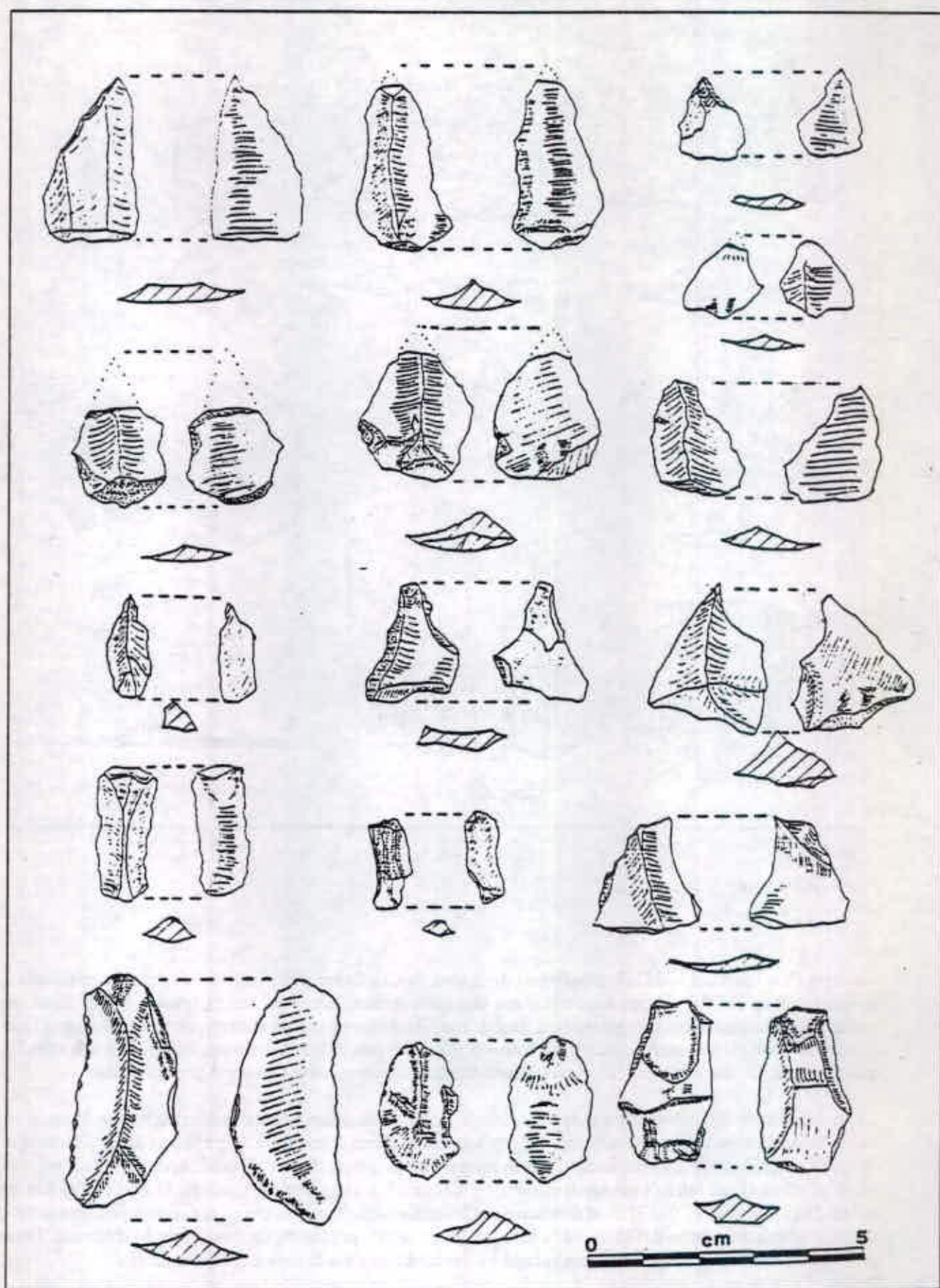

Fig. 6. Útillatge lític procedent de l'aixovar dels enterraments de la capa V.

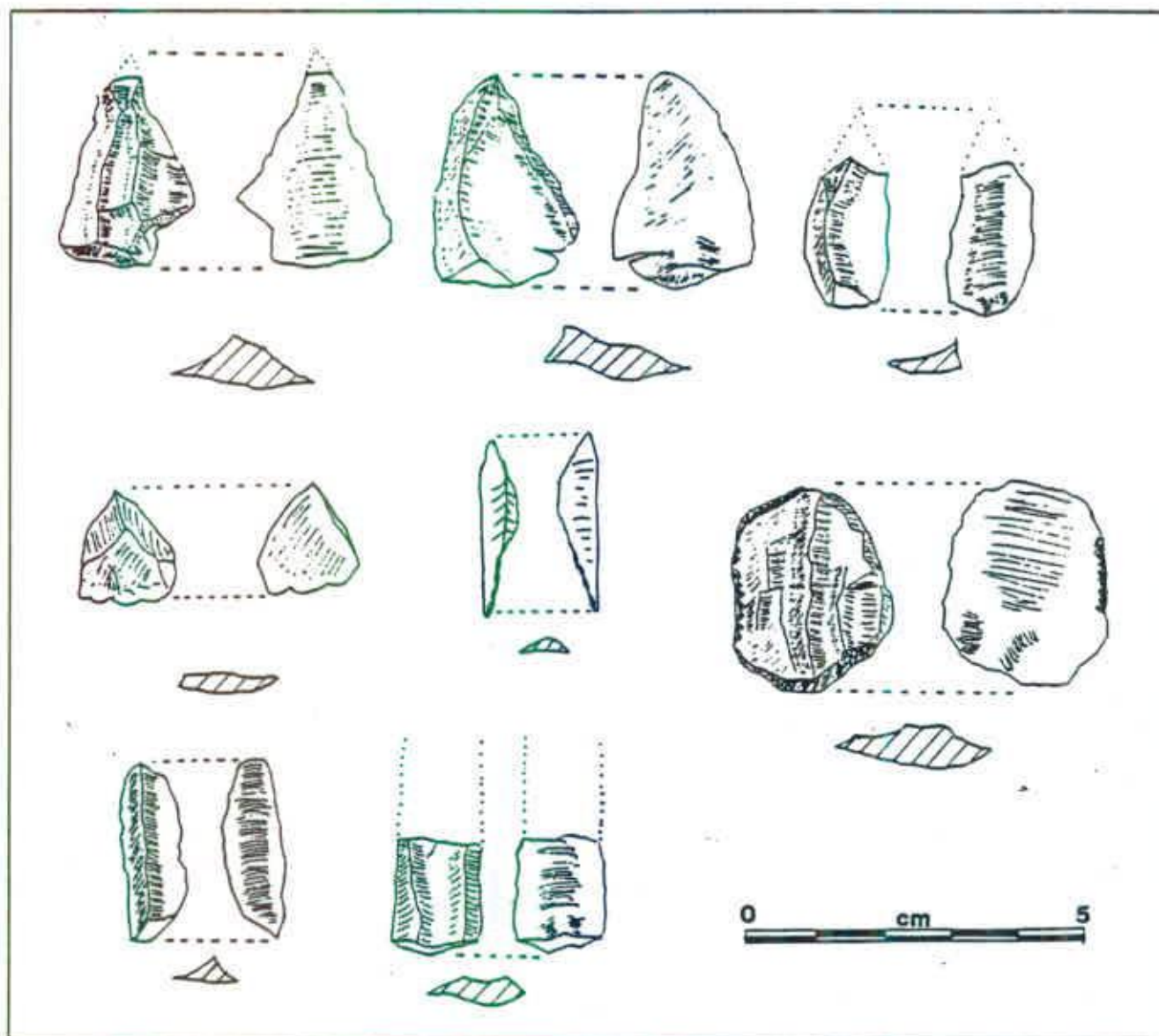

Fig. 7. Utilatge lític de la capa VI.

del segle IV o inicis del V d.C.. L'experiència de la cova de Can Sadurní ens inclinaria a datar-la en el segle I a.C., i apurant molt en el I d.C., el que ens duria a una fase ibero-romana, sense presència, igual que a les altres coves, de ceràmiques campanianes i amb prou feines de sigillates. Ha de ser en aquest moment quan es remou una mica el sediment de la coveta i es barregen materials ibero-romans amb part dels enterraments donant lloc a la capa IV, en la que els materials apareixen molt remenats, essent clarament determinables les seves procedències.

La poca profunditat excavada de la capa VI i la manca de fòssils directors entre els materials recuperats no ajuda gens a determinar la seva datació cronològica. Malgrat tot, i tornant-nos a remetre a l'experiència de Can Sadurní, hem de dir que en la primera fase de poblament, la més antiga, d'aquella cova durant el Neolític Antic Postcardial vam excavar un nivell en el que tan sols van sortir materials d'indústria lítica i que la seva tipologia és molt similar a la dels materials d'aquesta capa VI (fig. 7). Així doncs, si paral·lelitzésim aquests nivells d'ambdues coves, podríem datar la capa VI de la coveta del Marge del Moro en la primera meitat del IV mil·lenari, en cronologia no calibrada. Tanmateix, seria necessari aprofundir més en aquesta capa VI per tal d'assegurar la seva atribució cultural.

BIBLIOGRAFIA

- BLASCO, A. (1989). *Notícia d'uns materials inèdits de la cova de Can Figueres, Begues*. I Jornades d'Arqueologia del Baix Llobregat. Castelldefels.
- BLASCO, A., EDO, M., MILLAN, M., BLANCH, M. (1982). *La cova de Can Sadurní, una cruïlla de camins*. Pyrenae 17-18. Barcelona
- EDO, M., ALONSO, M. (1982). *Can Sadurní, Begues. Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*. Dep. Cultura Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- EDO, M., MILLAN, M., BLANCH, M., BLASCO, A. (1986). *Resultats de les excavacions de la cova de Can Sadurní (Begues, Baix Llobregat)*. Tribuna d'Arqueologia 1985-86. Dep. Cultura Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- GIRÓ, P. (1962). *Begues*. Empúries XXIV. Barcelona.
- MONTURIOL POUS, J.M. (1964). *Estudio de las formas càrsticas hipodeas desarrolladas en los bordes del polje de Begas (Macizo del Garraf, Barcelona)*. Speleon 15. Oviedo.
- TARRÚS ET ALII. (1989). *La cova de l'Avellaner*. Tribuna d'Arqueologia 1988-89. Dep. Cultura Generalitat de Catalunya. Barcelona. En premsa.
- V.V.A.A. (1964). *Hallazgos arqueológicos del G.M. Gelera*. Cordada 105. Barcelona

2.1.Prehistoria

Comunicacions
Tipus.....D

EL POBLAMENT DE L'EDAT EL BRONZE AL BAIX LLOBREGAT

Maria Angels Petit i Mendizabal

Quan hom es planteja l' anàlisi del poblament al Baix Llobregat al llarg de l'Edat del Bronze rep una primera impressió d'indefinició força inquietant. Els mapes puntejats ens parlen de la successió monòtona i tradicional d'uns quants establiments en coves i abrics durant mil dos-cents anys (Figs.3 i 4).

Aquesta evidència no deixa de sorprendre si es compara amb el que succeeix en altres indrets de Catalunya, alguns ben propers a la regió ara analitzada. Ens referim especialment a l'extraordinari desenvolupament de l'hàbitat a l'aire lliure durant el Bronze Final (PETIT,1986; PONS , MAYA,1986). Aquest fet ha estat ben demostrat en algunes zones estudiades més a fons com ara l'Empordà (PONS,1984) i el Vallès (MARCET , PETIT,1985), planes intensament explotades a partir d'aquesta època i encara més en el moment transicional a la Primera Edat del Ferro (segle VII a C.).

D'altra banda el parentiu cultural entre el Baix Llobregat i les regions veïnes se'ns mostra inqüestionable. Els materials són els mateixos. En aquest sentit posarem dos exemples prou significatius.

Durant el Calcolític apareix una forma ceràmica suficientment característica per individualitzar-la: el vas de carena alta. Es tracta d'un escudellar de perfil carenat, amb la particularitat de tenir la carena situada en el terç superior i de presentar unes parets recte-convexes. Aquesta forma es diferencia clarament dels múltiples vasos carenats de la nostra Edat del Bronze, precisament per aquestes dues característiques: l'altura de la carena i la forma recta o molt poc còncava de la paret superior (Fig.1).

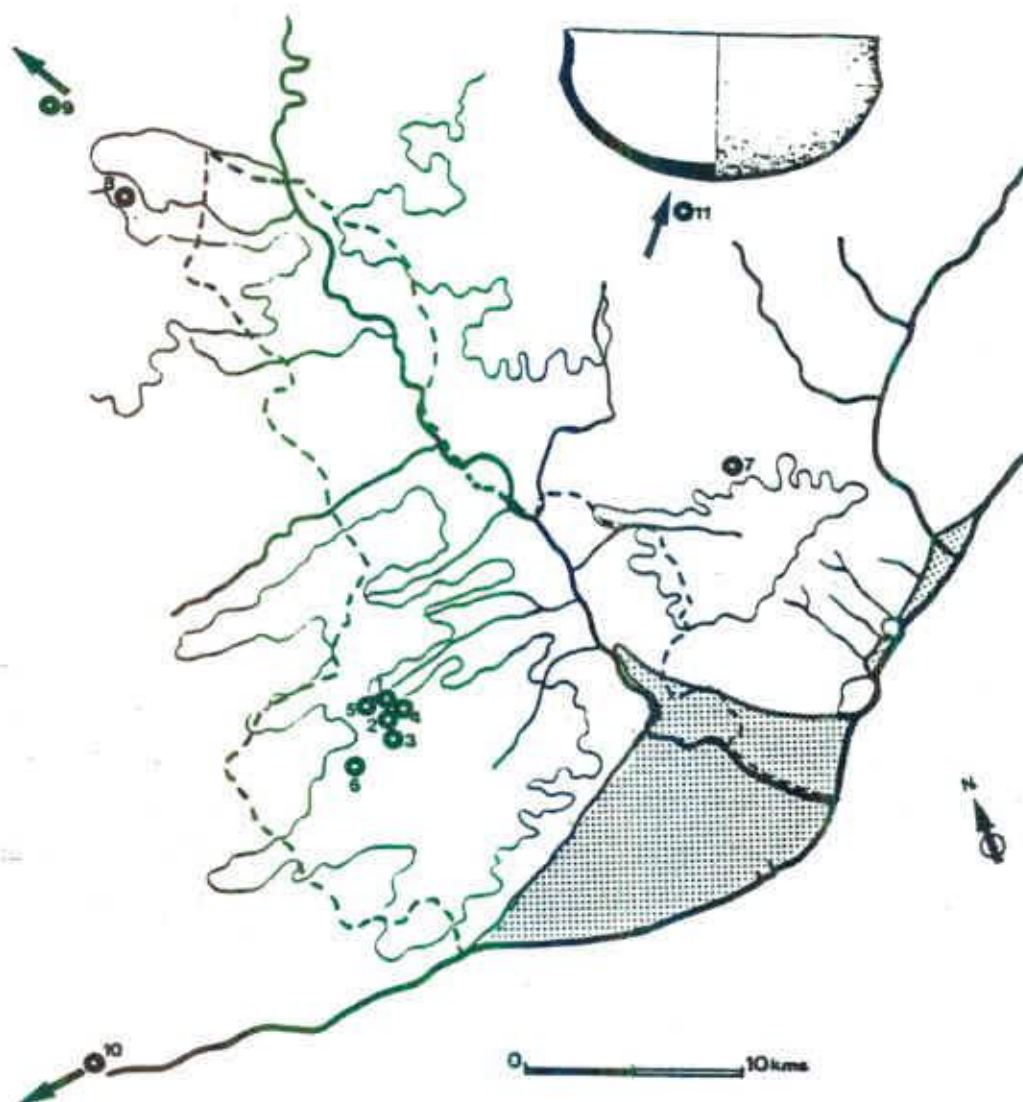

Fig.1 : Dispersió dels vasos de carena alta. 1)Abric Sota Penya I(Vallirana); 2)Abric Sota Penya II (Vallirana); 3)Abric Sota Penya IV (Vallirana); 4)La Fou de Muntaner (Vallirana); 5)Cova Bonica (Vallirana); 6)Cova de Can Sadurní (Begues); 7)Cova de la Torre Negra (Sant Cugat del Vallès); 8)Cova Tapada (El Bruc); 9)Serra Clarena (Castellfollit del Boix); 10) Cova Verda (Sitges);11)Abric Vernet-Oliveres(Sant Feliu de Codines).

Els vasos de carena alta es circumscriuen a una regió bastant limitada i a una cronologia precisa. Pel que fa a la regió, és precisament el Baix Llobregat i més concretament els jaciments de la riera de Cervelló els que han proporcionat un major nombre de peces. Ara bé aquestes també es troben en jaciments del Vallès, el Garraf i el Bages (Fig.1). Quant a la cronologia podem dir que l'aparició dels

vasos de carena alta se situa entre el Calcolític - amb les datacions absolutes força antigues del nivell sepulcral de la Cova de Can Sadurní (2275 ± 90 B.C., 2130 ± 100 B.C., 2210 ± 160 B.C. i 2180 ± 110 B.C.) (EDO et Alí, 1986) - i el Bronze Antic d'alguns conjunts molt homogenis com per exemple els del nivell II de la Cova Verda de Sitges (PETIT, ROVIRA, 1980) i del Túmul I de Serra Clarena (CASTELLS, ENRICH, ENRICH, 1983). Cal tenir en compte la peça singular per la seva decoració de garlandes i sarrells de l'Abric Vernet-Oliveres de Sant Feliu de Codines (MAYA, PETIT, 1986). En aquest sentit, caldria analitzar fins a quin punt resulta freqüent l'associació de la forma estricta de carena alta o una forma semblant amb el perfil còncav-convex associat al motiu decoratiu de garlandes i sarrells, força tipificat (MAYA, PETIT, 1986), i que eixamplaria l'àrea de distribució de l'element al mateix temps que reforçaria la seva precisió cronològica.

El segon exemple resulta ja prou conegut. Ens referim al grup d'urnes corresponents al Bronze Final II i que representen la introducció dels Camps d'Urnas a casa nostra, allò que sovint s'anomena Can Missert I i que se situa cronològicament pels volts del 1100-1000 a C. (ALMAGRO GORBEA, 1977; RUIZ ZAPATERO, 1985). Doncs bé, el Baix Llobregat participa d'aquests corrents antics de Camps d'Urnas igual que el Vallès, essent molt semblants la majoria d'urnes d'incineració de la necròpolis de Can Roca i el conjunt d'urnes de la necròpolis de Terrassa que precisament han donat nom a l'horitzó antic de Camps d'Urnas: Can Missert I (PETIT, 1986).

Hem volgut posar dos exemples prou significatius. Aquests, però, no són ni molt menys els únics que ens il·lustren la cultura material al Baix Llobregat, la qual s'inscriu perfectament dins de l'evolució experimentada a tota la regió central-costanera de Catalunya durant l'Edat del Bronze.

En canvi, i com ja hem apuntat al principi, el poblament se'ns mostra amb diferències significatives. Aquesta singularitat s'explica en part pel que ha estat la investigació prehistòrica al Baix Llobregat i en part per la pròpia naturalesa de la regió.

Com en altres indrets de Catalunya tenim evidències d'exploracions de coves amb resultats arqueològics des de finals del segle XIX. Aquest és el cas de la cova Cassimanya (FONT I SAGUÉ, 1889), de les coves de l'Or i de Gava (VIDAL, 1911-12; SERRA RAFOLS, 1921) i de les coves de Montserrat excavades per Colominas per encàrrec de l'Institut d'Estudis Catalans (COLOMINAS, 1925). Aquests treballs inauguren un seguit d'excavacions que prosseguiran als anys trenta. Subirana excava la cova de Can Paloma i Serra Rafols la Cova Bonica i la Fou de Muntaner. Els materials exhumats en aquests treballs varen continuar inèdits fins fa poc temps (BALDELOU, 1974; A.A.V.V., 1985; PETIT, 1986).

A partir de l'any 1940 veiem com són molt poques les intervencions arqueològiques: Colominas a Can Montmany (COLOMINAS, 1947-48), Serra Rafols als abrics i coves de la riera de Cervelló (PETIT, 1986) i Batista, Berges i Nuix a la Cova Pidomont (BATISTA, BERGES, NUIX, 1968). La resta són descobertes fortuïtes per remocions de terra: Bòbila Bonastre (RIPOLL, CLOPAS, 1962), Bòbila Roca (MALUQUER, 1951), La Riba (PETIT, 1986) i alguna troballa superficial com la Bassa d'en Fanals (GIRO, 1962), el poblament de Collbató (PETIT, 1986) i el fons del Camí de Santa Creu d'Olorde (VICENTE, 1961).

Als anys setanta i vuitanta veiem com no ha existit al Baix Llobregat cap pla metòdic d'investigació sobre l'Edat del Bronze i àdhuc sobre qualsevol època prehistòrica, llevat del dut a terme per l'equip de Can Sadurní-Can Tintoré, encara que aquest afecta tangencialment l'Edat dels Metalls. A part d'això han existit intervencions puntuals a la Cova de l'Or (GRANADOS, 1980), a la Cova dels Dos (MARTÍN, PETIT, 1982) i a Can Cortès (PETIT, ROVIRA, 1982), vinculades en la major part dels casos amb accions de salvament. D'altra banda l'afecció per l'exploració de les nombroses cavitats de la regió ha conduït durant molts anys a un expoli sistemàtic del patrimoni arqueològic, destrucció que malauradament perdura fins a l'actualitat.

Com a resum del que acabem d'exposar direm que el que succeeix en aquesta regió no es diferencia excessivament del que ha estat la investigació prehistòrica arreu de Catalunya. Només podríem afegir que ha estat particularment

greu la perduda no solament de materials, sinó de qualsevol mena de dades, deguda a un aferrissat expoli de cavitats considerades "molt riques" (Can Paloma, Can Montmany, Can Sadurní, Cova de l'Or, Cova Bonica). D'igual manera destaca la manca de projectes d'investigació-especialment de prospeccions sistemàtiques- endegats en l'actualitat i que facin referència a l'Edat del Bronze.

El treball dels professionals i l'actuació dels clandestins encaminats ambdós, des de molt antic, cap a les nombroses cavitats ocupades per l'home, així com la manca d'exploracions a cel obert, podria explicar un poblament que se'ns mostra cavernícola en la seva pràctica totalitat. Més endavant ens veurem obligats a parlar de nou de la manca de recerques a l'aire lliure per tal d'explicar-nos determinats buits d'informació.

Ara bé, nosaltres pensem que algunes explicacions sobre el poblament al Baix Llobregat hem de cercar-les en les característiques geogràfiques i geològiques del territori.

El Baix Llobregat és una regió vertebrada pel riu i els seus afluents, amb una franja relativament estreta de terres planes al costat del Llobregat i un seguit de serralades de poca altura a ambdues bandes, les quals conformen el territori i el separen de les regions veïnes. Es tracta d'un lloc de circulació que segueix principalment el curs del riu, però que també funciona en sentit perpendicular a aquest. Endinsant-nos cap a la Serra del Garraf cal tenir en compte la mesa formada pel poljé de Begues.

Observant el mapa litològic de la regió podrem entendre algunes de les característiques del poblament prehistòric de la zona (Fig. 2). La franja de terres baixes, que la geografia ens presenta a ambdós costats del riu, es redueix sensiblement, pel que fa a les possibilitats de reconeixement d'habitat, si descomptem la zona d'al·luvions, els quals ens esborrarien el rastre de qualsevol poblament antic, en el supòsit que aquest existís tan a prop del gran riu. També hem de descomptar la regió deltaica de formació recent. Només ens resta una estretíssima franja d'argiles i llims, d'uns pocs centenars de metres

Fig.2: Mapa litològic del Baix Llobregat amb la situació dels jaciments de l'Edat del Bronze.

a cada banda del riu, la qual s'exten entre Sant Boi i Martorell per una banda i entre Sant Joan Despi i Castellbisbal per l'altra. En alguns punts, com ara a la zona d'Esplugues-Sant Just Desvern-San Feliu del Llobregat i a les confluències de les rieres de Vallvidrera, Rubí, Torrelles, La Palma-Cervelló, Corbera i del riu Anoia, veiem com les terres argiloses s'amplien una mica més, possibilitant l'ocupació a l'aire lliure. D'igual manera aquesta es fa possible a la regió, minsa també, que, paral·lela a l'antic estuari, va de Sant Boi a Castelldefels. Més amunt de Martorell, apareix a ambdues ribes una franja de terra més ampla, composta per argiles, sorrenques i conglomerats. A la resta, és a dir, a la major part del territori, afloren les pissarres (al Collcerola i també a la zona de Sant Climent, Torrelles i Martorell), les calcàries (a Santa Creu d'Olorde i al Garraf puntualment i a la zona de Corbera i Pallejà d'una manera extensa, així com una estreta llenca al Cairat) i els conglomerats (al massís de Montserrat) (1).

En les zones de calcàries on s'obren totes les cavitats és on apareix la major part del poblament, el qual trobà un aixopluc natural en algunes coves àmplies i uns quants abrics i féu servir les d'accés més difícil i les més intrincades com a indrets funeraris, encara que ocasionalment també les habità. Algunes d'elles, com les del Cairat, dominen els passos naturals de circulació i degueren vincular-se fonamentalment amb activitats de tipus ramader. D'altres veuen com s'obre als seus peus la possibilitat d'establir algunes feixes de conreu prop dels cursos d'aigua.

D'aquesta manera si superposem al mapa litològic els jaciments coneguts fins ara, veurem com aquests se situen damunt de les calcàries, com ja hem dit, i damunt de les franges estretes d'argiles i llims (Fig.2). És en aquesta estretor de terres conreables que hem de comprendre l'escassetat d'habitació a l'aire lliure, especialment si la comparem amb d'altres regions com el Vallès.

Llevat de les llenques de terres suara esmentades, només comptem amb la plana de Begues (Fig.2). En aquesta zona hi haurien assentaments a l'aire lliure. Hem de

tenir present, no obstant, que just a la vora del poljé es troben dues coves que foren ocupades durant l'Edat del Bronze, tot i que aquesta ocupació té un marcat caràcter funerari al menys al Calcolític - Bronze Antic. Ens referim a les coves de Can Sadurní i de Cassinanya.

La regió entre Martorell i Esparreguera ens apareix buida de jaciments fins l'època romana (Fig.2). En un principi vàrem pensar que això es devia a un tipus de terreny inadequat al conreu de cereals. Més tard amb la implantació de la vinya a la zona, aquesta hauria guanyat en valor agrícola. No hem d'oblidar tampoc que la Via Augusta passava llavors per l'indret. Ara bé, aquesta hipòtesi no es pot continuar mantenint, ja que la composició del terreny no és realment menys adequada que la que trobem més al sud (GUERRERO, 1987).

Aquest darrer cas ens mostra com no sempre l'anàlisi del mapa litològic ens ha brindat explicacions satisfactòries i que, per tant, cal incidir de nou en qüestions com la manca de prospeccions o en l'aplicació de l'anàlisi geoarqueològica més aprofundida.

Després d'aquestes breus reflexions sobre el poblament al Baix Llobregat, passem a descriure el que ens mostra l'actual registre arqueològic.

Ja hem dit que des del Bronze Antic, i en realitat d'abans, les coves més adequades pel seu fàcil accés i la seva amplitud foren utilitzades com indrets d'habitació. Les cavitats es troben prop de l'aigua, però enlairades i amb un bon domini del territori. Aquests assentaments com la Cova Gran, Can Paloma, la Fou de Muntaner i la Cova Bonica continuaren essent ocupats al Bronze Mitjà (PETIT, 1986). Hem de reconèixer, però, que la indefinició bàsica de la cultura material del Bronze Antic i del Bronze Mitjà fa que resulti en molts casos difícils atribuir jaciments a una o altra època (PETIT, 1989) (Fig.3).

D'igual manera tenim algunes ocupacions esporàdiques en covetes i abrics de menor tamany com la Cova de Gavà, la Cova Gran i Petita de Santa Cecília i els abrics del torrent Muntaner: Sota Penya I, II, IV i Abric prop del Torrent Muntaner (PETIT, 1986) (Fig.3).

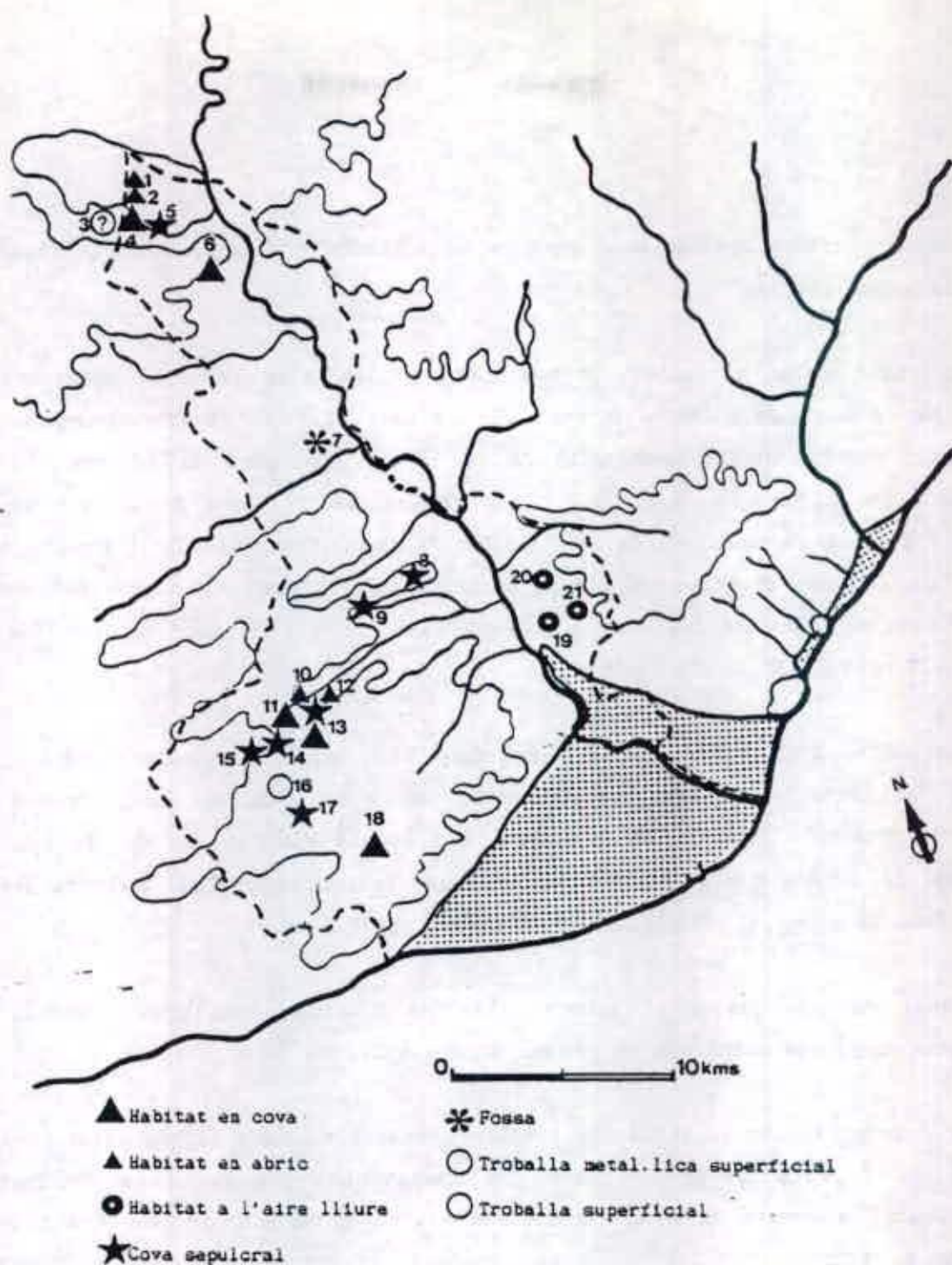

Fig.3: Jaciments corresponents a la transició a l'Edat del Bronze i Bronze Ple.1) Cova Gran de Santa Cecília(Montserrat);2)Cova Petita de Santa Cecília (Montserrat);3)Materials de Montserrat;4)Cova Gran(Collbató);5)Cova Freda (Collbató);6)Can Paloma(Esparreguera);7)Bòbila Bonastre(Martorell);8)Cova de la Guineu(Pallejà);9)Cova Pidomont(Cervelló);10)Sota Penya I,II i IV;11)Cova Bonica(Vallirana);12)Abric prop del Torrent Muntaner(Vallirana);13)La Fou de Muntaner(Vallirana);14)Can Figueres(Begues);15)Can Sadurni(Begues);16)Bassa d'en Fanals(Begues);17)Cova Cassimanya(Begues);18)Cova de Gavà(Gavà);19)Creu d'en Muntaner(Sant Joan Despi);20)Fons del Camí de Santa Creu d'Olorde(Sant Feliu del Llobregat);21)La Riba(Sant Just Desvern).

Aquesta ocupació habitacional en cova no solament no disminueix al Bronze Final sinó que augmenta.

Com també passa al Vallès, no tenim cap evidència d'habitats contemporanis al primer moment dels Camps D'Urnes (Can Missert I)- per tant contemporanis del primer moment de la necròpolis de la Bòbila Roca-però sí és molt important l'ocupació al Bronze Final III (Cova de Can Sadurní, Cova Freda, Cova Gran, Cova dels Dots, Can Paloma, Cova de la Puda, Can Montmany, Cova de l'Or i Cova Bonica) i inclús algunes cavitats de difícil accés (Cova Cassimanya, Cova Pídomont, Cova de Gava) són utilitzades com a refugi. També ho és l'abric de Sota Penya III (PETIT, 1986; PETIT, 1988) (Fig. 4).

L'habitat a l'aire lliure és al llarg de l'Edat del Bronze molt escàs. Així tenim els jaciments de la Creu d'en Muntaner (2) i del Camí de Santa Creu d'Olorde corresponents al Bronze Antic, La Riba del Bronze Mitjà i Can Cortès del Bronze Final III a, als que hauríem d'afegir alguns indicis d'ocupació a l'aire lliure a Collbató i a Begues (PETIT, 1986; PETIT, 1988) (Figs. 3 i 4).

D'igual manera que no coneixem l'habitat d'inicis del Bronze Final, també desconeixem què és el que va passar al segle VII a C.

Així com al Vallès existeix una profusa ocupació a l'aire lliure datable al segle VII, al Baix Llobregat no tenim cap assentament que pugui ser atribuït amb seguretat a aquest moment, encara que alguns materials de Can Montmany i la Puda es podrien fer arribar a una època força tardana. No ens ha d'estranyar l'abandó de les cavitats, cosa corrent arreu, sinó l'aparent no ocupació d'altres indrets.

Pensem que aquí resulta precòc la transformació cultural i també d'ocupació i explotació del territori que suposa l'Ibèric Antic. Una vegada més hem d'apel·lar a la importàcia que l'estuari del Llobregat tingué en aquesta transformació de la qual n'és una evidència clara el poblat de la Penya del Moro en la seva fase

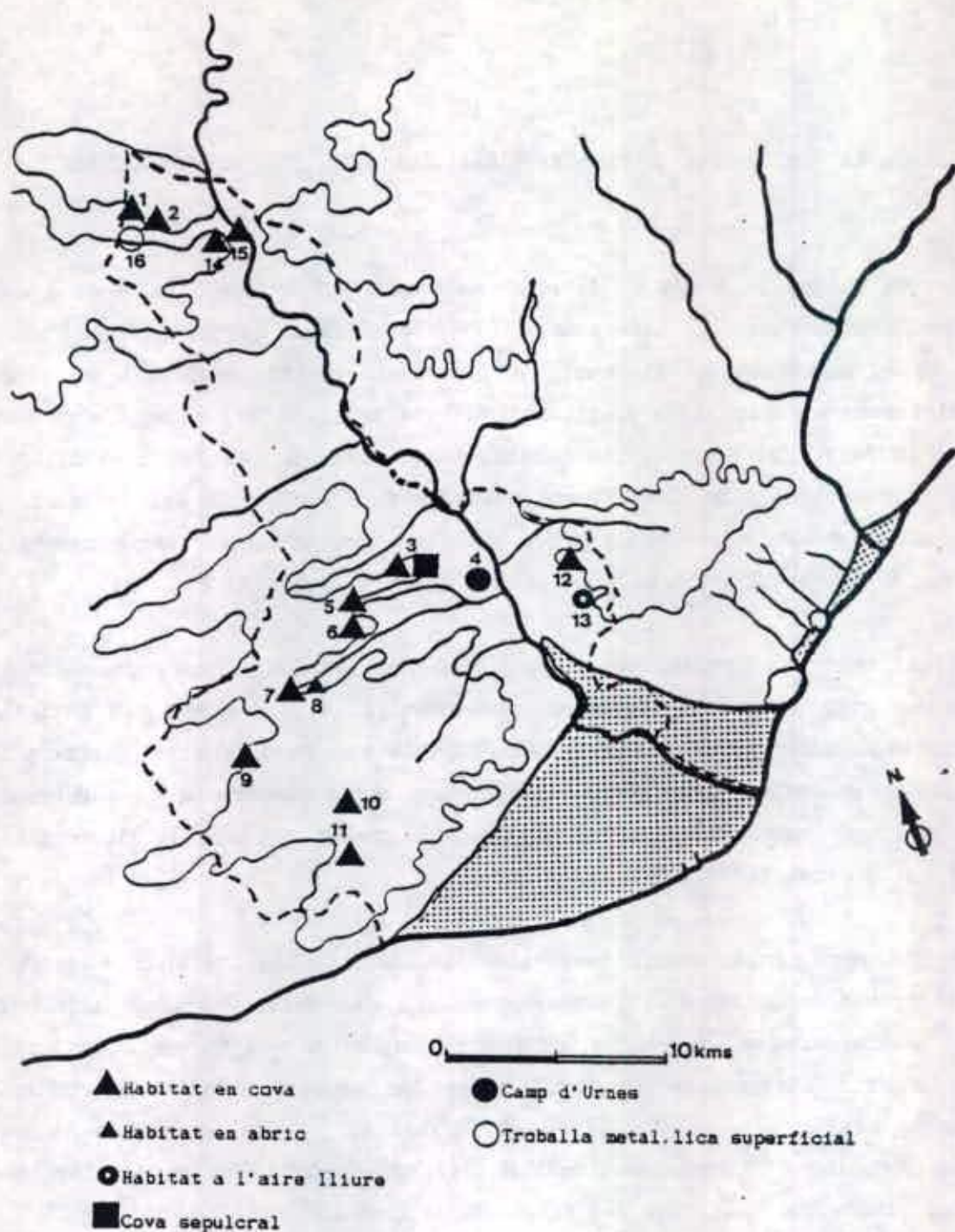

Fig.4:Jaciments corresponents al Bronze Final.1)Cova Gran(Collbató);2)Cova Freda(Collbató);3)Can Montmany(Pallejà);4)Bòbila Roca(Pallejà);5)Cova dels Dos (Cervelló);6)Cova Pidomont(Cervelló);7)Cova Bonica(Vallirana);8)Sota Penya III(Vallirana);9)Can Sadurni(Begues);10)Cova Cassimanya(Begues);11)Cova de Gava(Gava);12)Cova de l'Or(Sant Feliu del Llobegat);13)Can Cortes(Sant Just Desvern);14)Can Paloma(Esparreguera);15)Cova de la Puda(Esparreguera);16) Poblament de Collbató(Collbató).

més antiga del segle VI a C. (BARBERA, MORRAL, SANMARTI, 1979; BARBERA, SANMARTI, 1982).

El cert és que de fa temps es detecten materials del Bronze Final sota d'alguns poblats ibèrics de la Laietània (PETIT, 1986; SANMARTI, 1986) encara que de cronologia imprecisa o al menys no atribuïble amb seguretat al moment immediatament anterior a la iberització. Pel que fa al Baix Llobregat senyalem, a més de la Penya del Moro, algunes ceràmiques de Montjuïc (GRANADOS et Alí, 1986) i del Puig Castellar de Sant Vicens dels Horts (MOLIST, 1989). Cal fer notar que precisament aquests tres poblats són els únics que de moment han proporcionat, a la regió, un nivell d'Ibèric Antic corresponent al segle VI a C. (3).

També cal tenir en compte que al Puig Castellar de Sant Vicens dels Horts es trobà una gran llosa de pòrfir quars-diorític (4), decorada amb espirals i cassolletes. La manca de qualsevol relació directa amb un determinat jaciment i la cronologia imprecisa dels motius decoratius suara esmentats fa que aquesta llosa aparegui descontextualitzada. No obstant, creiem que s'ha de situar dins de l'Edat del Bronze (PETIT, 1986).

El món funerari també resulta una evidència indirecta del poblament. S'inicia amb una important utilització d'algunes coves des del Neolític Final-Calcolític. Es tracta d'enterraments col·lectius, en forma d'ossari en alguns casos, encara que en la majoria desconeixem el ritual exacte. Per aquesta finalitat s'utilitzaren les coves de Can Figueres (5), Cova de la Guineu (6) Cassimanya, Can Sadurní i Pidomont. Ja dins del Bronze Antic-Mitjà, la Cova Freda té un ús funerari que a més ens proporciona la dada del ritual de la cremació (PETIT, 1986) (Fig. 3).

A causa de la manera poc detallada amb la que es feren certes excavacions no sabem en quin moment la Fou de Muntaner s'utilitzà per enterrar-hi (PETIT, 1986).

A la Bòbila Bonastre es localitzà un petit hipogeu constituït per un pou d'accés i una cambra amb volta, separats ambdós per una llosa retallada i un

amuntegament de pedres dins del pou. A la cambra hi havien diverses restes funeràries d'al menys deu individus, en forma d'ossari. El conjunt de materials, molt homogeni, s'ha de situar dins del Bronze Antic. Aquest tipus d'enterrament amb pou i cambra a l'aire lliure cal remontar-lo al Neolític Mitjà encara que amb enterraments individuals. Es continua realitzant a finals del Neolític-Calcolític com per exemple a Can Vinyals i prolifera en els inicis del Bronze amb diverses variants tipològiques i de ritual com a Can Bosch de Basea, Can Soldevila i Bòbila Madurell-Serrat de Can Feu, entre d'altres (PETIT, 1989).

Amb el canvi de ritual funerari al Bronze Final veiem com s'implanta d'una manera primerenca (Bronze Final II) el cementiri de Camps d'Urnas a l'aire lliure. La necròpolis de la Bòbila Roca, coneguda molt parcialment, perdurà al menys fins al Bronze Final III b, per tant li hem de considerar una durada no inferior a 300 anys (ALMAGRO GORBEA, 1977; RUIZ ZAPATERO, 1985; PETIT, 1986) (Fig. 4).

També resulta interessant la presència d'urnes funeràries en cova durant una època tardana com és el Bronze Final III b. Aquest és el cas de Can Montmany (PETIT, 1986) (Fig. 4). Podriem arribar a pensar que es tracta d'un error d'avaluació, ja que durant molt de temps la troballa d'urnes amb acanalats es va associar amb el món funerari de la incineració, no comprenent que aquelles urnes funeràries eren utilitzades amb formes i decoracions idèntiques durant la vida i que, per tant, també es localitzaven en els indrets d'habitació. De totes maneres les dades sobre les urnes de Can Montmany són molt clares. Es trobaren arreglades a l'entrada, senceres, cobertes amb una llosa de pissarra i plenes de cendres i restes d'ossos humans (MALUQUER, 1945-46).

Volem concloure observant l'escassetat de dades paleoecològiques. Només els jaciments de Can Sadurní i de Can Cortès ens proporcionen, de moment, alguna informació. Ambdós jaciments es troben prou separats en el temps i són de característiques ben diferents.

La gent de Can Sadurní explotà la plana de Begues. Aquest indret, durant el Calcolític es trobava cobert per un bosc mixte d'alzinar i roure que havia cedit

pas a la maquia de garrió litoral i pi blanc a causa del canvi climàtic del sub-boreal i a l'actuació antròpica. La ramaderia era poc diversificada amb predominança d'ovicaprins. La cacera era relativament important. Aquestes característiques es justificarien en un medi "retardatari" boscós. Les dades sobre agricultura són molt escasses, però ens confirmen el conreu del blat i de l'ordi. Durant el Bronze Final el conreu de l'ordi progressarà ostensiblement (BLASCO, EDO i VILLALBA, 1988).

A Can Cortès, durant el Bronze Final III a, resulta abundosa la fauna malacològica, procedent del aleshores molt proper estuari del Llobregat. Es recolliren exemplars de *Glycimeris violascens*, *Glycimeris*, *Donax anatum*, *Macra coralina* i *Pecten jacobaeus*. També es recolliren restes d'espècies continentals que ens demostren un clima càlid. Pel que fa a la ramaderia res podem dir, ja que no es trobaren restes de fauna, llevat de les que acabem de mencionar. L'agricultura, per contra, està ben testimoniada amb la presència d'un conreu de cereals molt diversificat i afermat en la petita plana fèrtil al sud-oest del Collcerola. Es conrearen les espècies següents: *Avena fatua*, *Triticum monococcum*, *Triticum dicoccum*, *Triticum speltum*, *Hordeum vulgare polysticum* i existeixen indicis de *Fabaceae* i *Caryophyllaceae* (PETIT, ROVIRA, 1982).

Les dades suara esmentades són escasses i es troben circumscrites a l'entorn concret d'uns jaciments. De cap manera pot generalitzar-se, extrapolant-les. De totes maneres podem observar la implantació del conreu de cereals a les planes d'argiles i llins, diversificat a Sant Just i especialitzat a Begues. També cal notar l'aprofitament dels recursos naturals d'ambdós medis, obert el primer i boscós el segon.

...

Després d'aquest repàs forçosament breu del que ens mostra per ara el registre arqueològic, veiem com el "tipus de poblament" apareix com una conseqüència d'investigacions arqueològiques que mai han suposat estudis regionals sistemàtics, i com a fruit d'unes determinades característiques geomorfològiques

i edafològiques que no s'han valorat en profunditat.El resultat lògic és la impossibilitat de realitzar un estudi territorial amb un mínim de garanties.

Voldriem que, a partir de la present anàlisi de com ens "apareix" el poblament i de la problemàtica interpretativa que engendra, es reconduís la investigació.Només amb una acció planificada de prospecció, que actui segons les possibilitats marcades per la geo-arqueologia (RUIZ ZAPATERO,BURILLO,1988), podrem tenir la base informativa suficient per tal de treballar amb certes garanties d'èxit.

NOTES:

(1)Ens hem basat en la informació del Sr. A.Abad (A.R.E.S.),autor del mapa litològic.

(2)Publicat per J.Pérez i Conill en aquestes pre-actes.

(4)Vegi's la ponència de J.Barberà sobre el món ibèric en aquestes pre-actes.

(4)Determinada per A.Alvarez (Departament de Geologia de la U.A.B.)

(5)Publicada per A.Blasco en aquestes pre-actes.Vegi's també la ponència de M.J.Villalba

(6)Publicada per A.Blasco en aquestes pre-actes.Vegi's també la ponència de M.J.Villalba.

BIBLIOGRAFIA:

A.A.V.V.(1985):La Cova de Can Paloma,Esparreguera,Jaciments Prehistòrics.Ajuntament d'Esparreguera.Esparreguera.

ALMAGRO GORBEA,M.(1977):El Pico dels Corbs. de Sagunto. y los campos de urnas del NE.de la Península Ibérica, a Saguntum.Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia,12,València.

BARBERA,J.; MORRAL,E. i SANMARTI,E.(1979):La Penya del Moro de Sant Just Desvern(Barcelona),a Quaderns de Treball,1,Universitat Autònoma de Barcelona.

BARBERA,J.;SANMARTI,E.(1982):Excavacions al Poblacó Ibèric de la Penya del Moro de Sant Just Desvern(Barcelona).Campanyes 1974-1975 i 1977-1981, a Monografies

Arqueològiques, 1, Diputació de Barcelona, Barcelona.

BALDELLOU, V. (1974): Los materiales arqueológicos de la "Cova Bonica" de Vallirana (Barcelona), a Ampurias, 36, Barcelona.

BATISTA, R.; BERGES, M.; NUIX, J. M. (1968): Carvellà. Notas de Arqueología de Cataluña y Baleares, en Ampurias, XXX, Barcelona.

BLASCO, A.; EDO, M.; VILLALBA, M. J. (1988): Aportacions a l'Economia neolítica catalana. Els factors ecològics i els recursos utilitzats pels grups assentats a les terres baixes del Llobregat, a Prehistòria i Arqueologia de la Conca del Segre. Homenatge al Prof. Dr. Joan Maluquer de Motes, 7è Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà, Puigcerdà.

CASTELLS, J.; ENRICH, J. i ENRICH, J. (1983): El Túmul I de la Serra Clara (Castellfollit del Boix, Bages), a Excavacions Arqueològiques a Catalunya, 4, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

COLOMINAS, J. (1925): Prehistòria de Montserrat, a Analecta Sacra Montserratensia, VI, Montserrat.

COLOMINAS, J. (1947-48): La Cueva de Can Montmany de Palldà, a Ampurias, IX-X, Barcelona.

EDO, M.; MILLAN, M.; BLASCO, A.; BLANCH, M. (1986): Resultats de les excavacions de la Cova de Cal Sadurní (Begues, Baix Llobregat), a Tribuna d'Arqueologia, 1985-1986, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

FONT I SAGUE, N. (1889): Sota Terra. Excursió espeleològica a la Baronia d'Arambruny, a Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, 57, Barcelona.

GIRO, P. (1962): Bassa d'en Fanals. Notas de Arqueología de Cataluña y Baleares, a Ampurias, XXIV, Barcelona.

GRANADOS, J. O. (1981): Notas sobre el Neolítico de la Cueva de l'Or (Sant Feliu de Llobregat, Barcelona), a El Neolítico a Catalunya. Taula Rodona de Montserrat 1980, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.

GUERRERO, A. (1987): Cultivos herbáceos extensivos, Ed. Mundi Prensa, Madrid.

MALUQUER DE MOTES, J. (1945-46): Las culturas hallstätticas en Cataluña, a Ampurias, VII-VIII, Barcelona.

MALUQUER DE MOTES, J. (1951): Un nuevo Campo de Urnas en Cataluña. La necrópolis de la Ebbila Roca de Palldà (Provincia de Barcelona), a Archivo Español de Arqueología, XXIV, Barcelona.

- MARCEI, R.; PETIT, Mª A. (1985): Assentaments d'habitació a l'aire lliure de la comarca del Vallès. Del Neolític al Bronze Final, a Estudios de la Antigüedad, 2, Universitat Autònoma de Barcelona.
- MARTIN, A.; PETIT, Mª A. (1982): Cova dels Dos Cervelló, a Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys. Excavacions Arqueològiques a Catalunya, 1, Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- MAYA, J. L.; PETIT, Mª A. (1986) El grupo del nordeste. Un nuevo conjunto de cerámicas con boquique en la Península Ibérica, a Anales de Prehistoria y Arqueología, 2, Universidad de Murcia.
- MOLIST, N. (1989): El Poblado Ibérico de Puig Castellar (Sant Vicens dels Horts). Campaña de 1985. Memòria (inèdita).
- PETIT, Mª A.; ROVIRA, J. (1980): El jaciment arqueològic de la Cova Verda i alguns problemes del Neolític i l'Edat del Bronze a Catalunya, a Quaderns de Treball, 3, Universitat Autònoma de Barcelona.
- PETIT, Mª A.; ROVIRA, J. (1982): Can Cortès. Sant Just Desvern, a Les Excavacions Arqueològiques a Catalunya en els darrers anys. Excavacions Arqueològiques a Catalunya, 1, Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- PETIT, Mª A. (1986): Contribución al estudio de la Edad del Bronce en Cataluña (comarcas del Moianès, Vallès Oriental, Vallès Occidental, Maresme, Barcelonès y Baix Llobregat). Tesis Doctoral (inèdita). Universitat Autònoma de Barcelona.
- PETIT, Mª A. (1989): Les primeres etapes de l'Edat del Bronze al Vallès, a El Vallès. Arqueologia i Perspectiva històrica. Cerdanyola.
- PONS, E. (1984): L'Emporda. De l'Edat del Bronze a l'Edat del Ferro (1100-600), a Sèrie Monogràfica, 4, Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona.
- PONS, E.; MAYA, J. L. (1986): L'Age du Bronze Final en Catalogne, a Le groupe Rhin-Suisse-France orientale et la notion de civilisation des Champs d'Urnes. Actes du Colloque International de Nemours. Mémoires du Musée de Préhistoire de l'Île-de-France, 1.
- RIPOLL, E.; CLOPAS, I. (1962): Sepulturas neolíticas en la "Bóbila Bonastre" de Martorell, a Ampurias, XXIV, Barcelona.
- RUIZ ZAPATERO, G. (1985): Los Campos de Urnas del NE de la Península Ibérica. Tesis Doctoral. Universidad Complutense de Madrid.

- RUIZ ZAPATERO,G.,BURILLO,F. (1988):Metodologia para la investigaci3n en arqueologia territorial a,Muniba,Sup.6,Donostia.
- SANMARTI,J.(1986):La Laietania Ibérica.Estudi d'Arqueologia i d'Hist3ria Tesi Doctorial (in3dita).Universitat de Barcelona.
- SERRA RAFOLS,J.DE C.(1921):Materials de Prehist3ria Catalana I,La col·lecci3 prehist3rica Lluís Marian Vidal.Barcelona.
- VICENTE,J.(1961):Resumen de las excavaciones realizadas el pasado trimestre, a Puig Castellar,2,1ª etapa.Santa Coloma de Gramanet.
- VIDAL,Ll.M.(1911-12):Estaci3 neolítica de Santa Creu d'Olorde,a Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans,IV,Barcelona.

2.2.Mon Iberic

Comunicacions
Tipus.....A

EL CONJUNT ARQUEOLÒGIC IBERO-ROMA DEL "MAS DE LES FLORS"
(SANT BOI DE LLOBREGAT)

Per:

Maria Lledó BARREDA i CASANOVA

Josep Ma. SOLIAS i ARIS

Amb la col.laboració del Grup de Recerques
Arqueològiques de Sant Boi de Llobregat.

L'any 1979 a la Baixada Tarrés de Sant Boi, en fer-se uns rebaixos es destruïren totalment dues sitges i, parcialment, altres tres. Un important conjunt de restes materials fou recuperat "in extremis per una actuació voluntària de cap de setmana, pels membres del G.R.A.

Els materials que es pogueren recuperar estan formats per: fauna, ferro, vidre i ceràmica; l'objecte del present treball serà el conjunt ceramològic d'aquestes tres sitges, tractat en conjunt per l'impossibilitat de destriar els objectes pertanyents a cadascuna de les sitges.

El conjunt que estem tractant constitueix un sector del conjunt arqueològic que forma la totalitat del Barri Antic de Sant Boi, encara que està situat a un extrem del mateix.

Aquest conjunt l'hem dividit segons la funcionalitat, abans de començar la descripció dels materials hem d'advertir que no s'ha realitzat una relació quantificada, ja que això formaria part d'un altre treball molt més ampli.

El conjunt ceramològic està format per vernís negre, comuna oxidada, comuna reduïda, àmfora, grollera i altres.

La ceràmica de vernís negre ha estat classificada a partir de les tipologies de Lamboglia (1952) i Morel (1981), i està formada per exemples de Campaniana A i B. El grup més nombrós és el de la Campaniana A, amb representació de plats (Lamboglia 36), pàteres (Lamboglia 5, Morel 2250) i bols (Morel 3121a-fig. 1 -; Morel 200 fig. 6 -; Morel 211 decoració Gràcia 284 - fig. 5 -; Morel 212c3 decoració Gràcia 267 - fig. 2 -; Morel 213; Morel 221; morel 2574 al - fig. 4 -; Morel 2570 - fig. 3 -.

El conjunt de les Campanianes B està format per pixides (Morel 7113a1 - fig. 7 -), bols (Morel 3122a1; Morel 2648d1; Morel 115a1), juntament a fragments que no es pot determinar el tipus de forma.

El conjunt de ceràmica comuna reduïda està format íntegrament pel grup gris costa catalana ibèrica i ha estat

classificat en base a l'estudi fet per Nuria Molist del material del jaciment del Camí Vell del Llor de Sant Boi amb una cronologia del segle IV a.C. fins al segle I d.C., treball que roman inèdit i que constituï la seva tesi de llicenciatura presentada l'any 1985.

Característiques generals: les argiles són compactes i ben depurades, amb colors que varien del gris clar a un gris fosc, en funció de la cocció, n'hi ha algun exemple de marró fosc degut a la mala cocció. El desgredant dominant és la mica, en partícules molt minúscules, i amb vaquoles. La superfície externa apareix en alguns casos allisada i a vegades amb gran qualitat. La decoració està formada per una sèrie de nervis, que corresponen als bitroncocònics, i tenim algun exemple de decoració incisa, i també algun exemple de grafitti.

El tipus Bol/Pàtera, es una de les formes més abundants en el nostre sector, amb un diàmetre i/o profunditat variables, desde els de petit diàmetre (fig. 12) amb parets obertes, carena marcada i vora reentrant equiparables a les formes 26 i 27 de Campaniana A de Lamboglia (1957). A més a més tenim un únic exemple de pàtera de llavi penjant (fig. 15).

Vasets i guerres per a líquids, és un tipus que presenta les següents característiques: llavis exvasats amb arrencament de nansa de secció plana o plana amb acanalat, les bases son poc variades, sobretot hi han representats els peus en solc; s'hi troben fragments de carena, inclús fragments informes amb nervis que pertanyen a aquest tipus de gerretes bitroncocòniques documentades al Llor durant el segle II-I a.E. Cal destacar el fragment de vaset bitroncocòni amb dos arrencaments d'una mateixa nansa a la carena (fig. 14).

Els oenocoës, només estan representats per un únic exemple (fig. 16) que té la vora lobulada, tipus que el trobem datat al jaciment del Llor a mitjans del segle III segona meitat del II a.E.

Hem de destacar finalment un peu que creiem correspon a una ampolla (fig. 13), perquè es caracteritza per un cos estret i alt, i un peu aixecat, datat al C.V.LL. a mitjans segle II a.E.

La classificació de la ceràmica comuna oxidada també l'em feta a partir del treball de Nuria Molist. El conjunt està format pel grup de ceràmica oxidada gris de la costa catalana i roja a torn ibèrica. La ceràmica oxidada gris de la costa catalana està representada per pocs exemples de vaixel·la de taula del tipus Bol/Pàtera (fig. 11) i vasets de vora exvasada de les mateixes característiques que la gris de la costa catalana, l'única diferència és el tipus de cocció utilitzat.

De la ceràmica roja a torn tenim representació, encara que en inferior quantitat respecte a altres tipus de ceràmica, de vasos d'emmagatzematge i/o transport, de gran tamany i capacitat,

format per un únic exemple de gran gerra o gran vas contenidor (fig. 21). probablement sancer, de llavi exvasat i secció de coll de cigne amb les nanses horitzontals pujants, que o bé tenia la funció de servir pel transport o bé podia ser decorativa, amb el coll poc marcat.

Dins d'aquest mateix grup tenim els grans vasos o olles (fig. 9 i 10) que tenen com a característica que l'amplada és superior a l'alçada. són vason baixos i amples, vores exvasades, la secció es de coll de cigne quelcom diferents a l'anterior, cos concau.

La ceràmica ibèrica pintada es limitada en aquest conjunt als kalathos amb una cronologia de s. III-I a.E. al jaciment del Llor, tots els nostres exemples son de vora plana, i una mica inclinades, amb el cos cilíndric. També existeixen Kalathos sense decoració, fet que pot respondre a diverses circumstàncies. Les mides poden ser molt diferents des de miniatures fins grans vasos com en un vas de 21 cms. de diàmetre.

La decoració més extesa es la de ratlles horitzontals i franges, cercles concèntrics, línies ondulades horitzontals i verticals; les decoracions generalment es situen en el cos de la peça, en la vora es situen les dents de llop encara que també hi ha un cas en que la decoració es de cercles concèntrics. També estan representats els motius de decoració vegetal estilitzada, encara que son molt minoritaris.

Dins del grup de ceràmica comuna oxidada em d'incloure una urna en miniatura (fig. 8) identificada també en Burriac (Barberà, 1958) i que correspondria a la forma 21 de Cintas, argila gris-grogenca guixosa.

El conjunt de les àmfores esta format per una gran varietat de procedències, les ibèriques, greco-itàliques, bètiques, romanes i una possible púnico-ebussitana.

Respecte a les àmfores ibèriques documentem els tres tipus diferenciats per Molist al Llor: grup A, llavi aixecat de tradició púnica; grup B, vora plana regruit vers l'interior (fig. 22); grup C, presenten acanalats o solcs sobre el llavi. Aquestes diferències, observa l'autora, no responen a unes diferències evolutives sino que són utilitzades indistintament des de el segle III fins a I a.E., acabant per imposar-se les de vora plana.

Les nanses son verticals de secció circular aplicades sota l'espatlla de l'àmfora apreciant-se en ocasions marques digitals del terrissaire producte de la fixació de la mateixa.

Les àmfores d'importació estan representades amb un únic exemple de cadascuna de les enumerades a l'inici d'aquest apartat:

- Fragment de vora greco-itàlica, s. III a.E. (fig. 17). No es pot descriure el tipus d'argila perquè està coberta totalment per concrecions.

- Fragment de vora Dressel 7-11, segle I d.n.E. (fig. 19). Argila marró-vermellosa amb restes d'engalba blanca en la superfície exterior del vas, desgredint de mica molt esmicolada, amb partícules negres i blanques, amb vaquoles.

- Fragment de vora Dressel 2-4, segle I d.n.E. (fig. 18). Argila ocre clar, desgredint de mica i calcàrea esmicolada. N'hi han tres exemples en el conjunt.

- Varios fragments de vora i nanses d'una mateixa peça, probablement púnico-ebussitana pel tipus d'argila gris grogenca guixosa i que més a més, és molt similar a l'argila d'un fragment de ceràmica del Llor classificada com púnico-ebussitana, n. inventari 1700 fase VIII 75-50 a.E. Del nostre exemple no hem pogut determinar el tipus al qual correspon (fig. 23). També un pivot (fig. 20) que té el mateix tipus d'argila i que podria correspondre el mateix vas.

Del grup format per la ceràmica grollera existeixen varios exemples de seccions que corresponen a vora exvasada i recta que representen la forma majoritària del conjunt (fig. 25 a 29). Els desgredints que presenten varien des de l'utilització exclusiva de la licorella fins a la combinació de quarç i mica o l'utilització en exclusiva de la mica, sempre daurada. La superfície d'aquests vasos es generalment allisada també existeixen altres exemples d'acabats pentinats i algun fragment brunyit o espatulat. La decoració es l'incisa (fig. 30), l'impresa i a cordons, encara que la majoria de fragments no tenen cap decoració.

La fig. 27 trobem que podria tractar-se d'una imitació de formes clàssiques; la vora es exvasada amb una coccio reductora, la superfície es alligada i desgredint de licorella.

Tenim un sol exemple de nansa vertical i secció quadrangular (fig. 31) que arrenca d'una vora exvasada, l'orientació de la qual respon a la proposta feta per Molist (inèdit) de que aquestes nanses s'associen a vasos i gerres, que podria correspondre també a una imitació de formes clàssiques.

El tipus de base predominant es la plana (fig. 23), encara que existeix algun exemple de fons concau molt discret (fig. 30).

No hi ha massa exemples de tapadores, els pocs exemples que tenim son de llavi aprimat, agafador de botó amb revora i concau, amb cos rectilini (fig. 32), variant en els seus tamany.

Els ungüentaris estan formats per varios exemples fragmentats de vores i fons, i un exemple de sancrer (fig. 24) classificat dins del grup B de Cuadrado (1977-78), forma fusiforme i coll llarg amb restes de pintura vermell vinós, amb una cronologia que abarca des de el segle IV a.E. fins la primera mitat del segle I a.E.

BIBLIOGRAFIA

BARBERA, 1958 La necropolis ibérica de Cabrera de Mar. Separata Empuries 31-32.

CINTAS, 1950 Ceramique Punique Publications Ins. des Hautes études de Tunis.

CUADRADO, 1977-78 Ungüentarios cerámicos en el mundo Ibérico. Aportación cronologica A.E.A. 50 - 51.

CERDA, 1987 "Las anforas de la nave de el sec" El barco del Sec. Costa de Calvià. Mallorca.

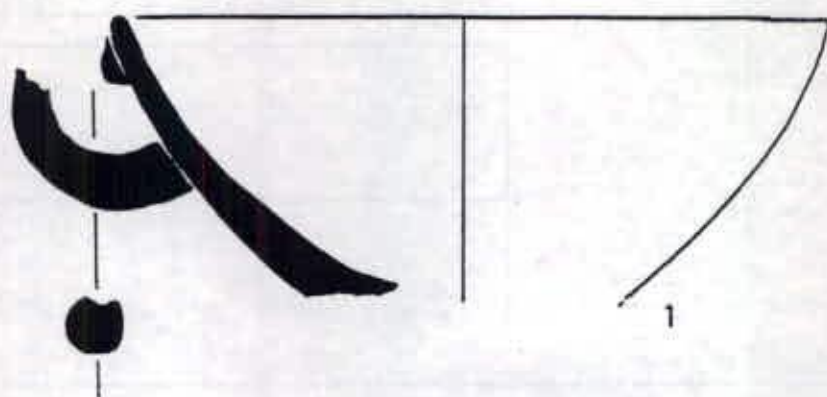
GRACIA, 1986 Las influencias mediterraneas y el momento de plena formación de la cultura ibérica en Cataluña (Las ceramicas aticas y de barniz negro del poblado ibérico de Moli d'Espigol - Torna Bous- Urgell Resum Tesi. Universitat de Barcelona. Barcelona.

LAMBOGLIA, 1952 Per una classificazione preliminare della ceramica campana.

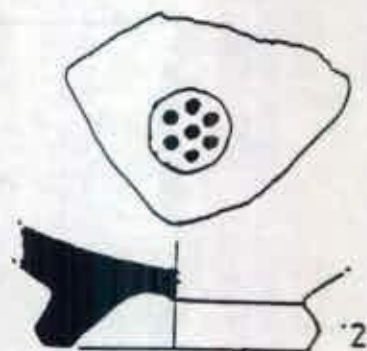
MOLIST, inèdit La ceràmica ibérica del Camí Vell del Llor (Sant Boi). Evolució tipològica s. IV a.C - I d.C. Tesi Llicenciatura Universitat de Barcelona. Barcelona, 1985.

MOREL, 1981 Ceramique campanienna: Les forms Ecole Française de Rome.

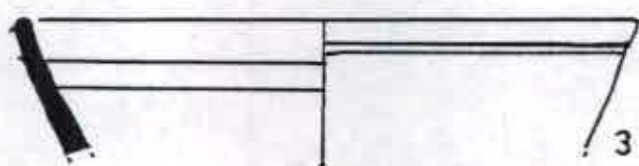
RAMON, La producción anfórica púnico-ebusitana Eivissa, 1981.

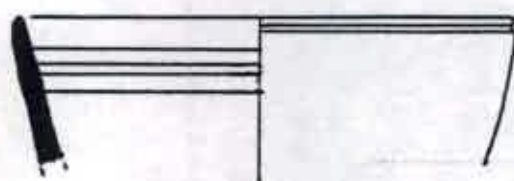
1

2

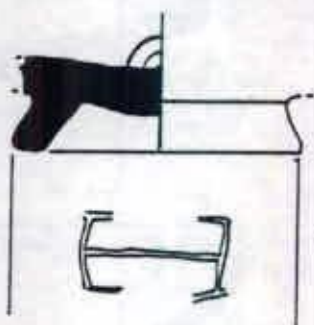
3

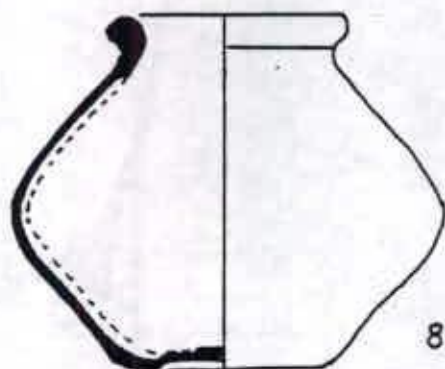
4

5

6

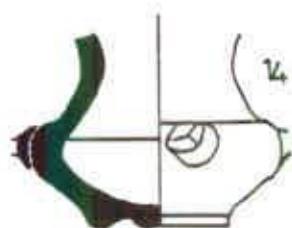
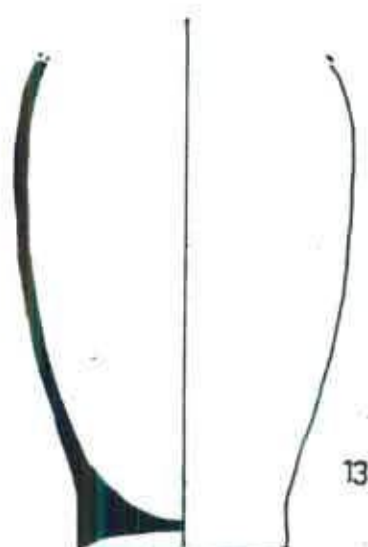
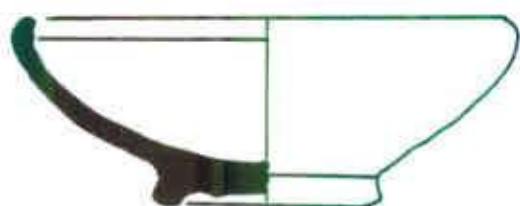
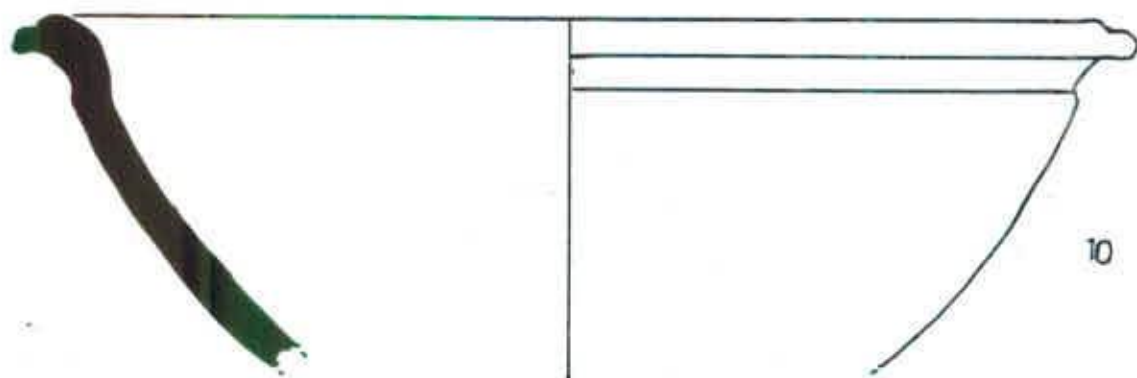
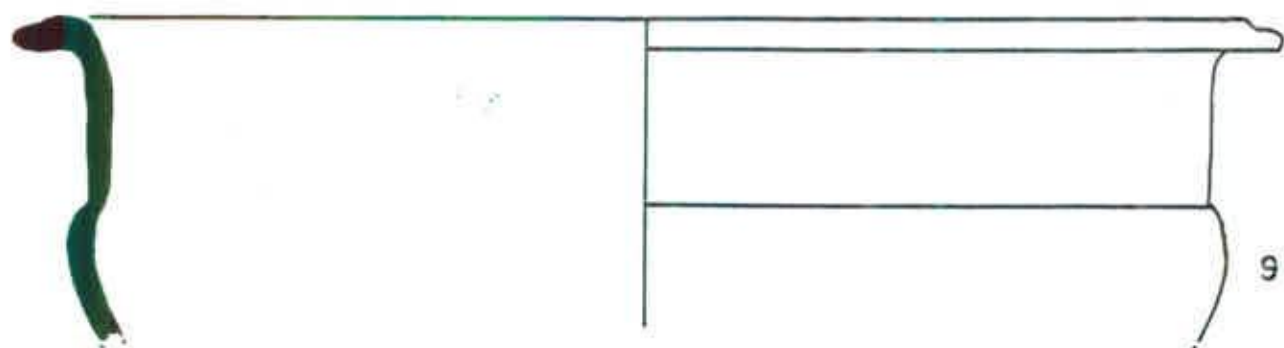

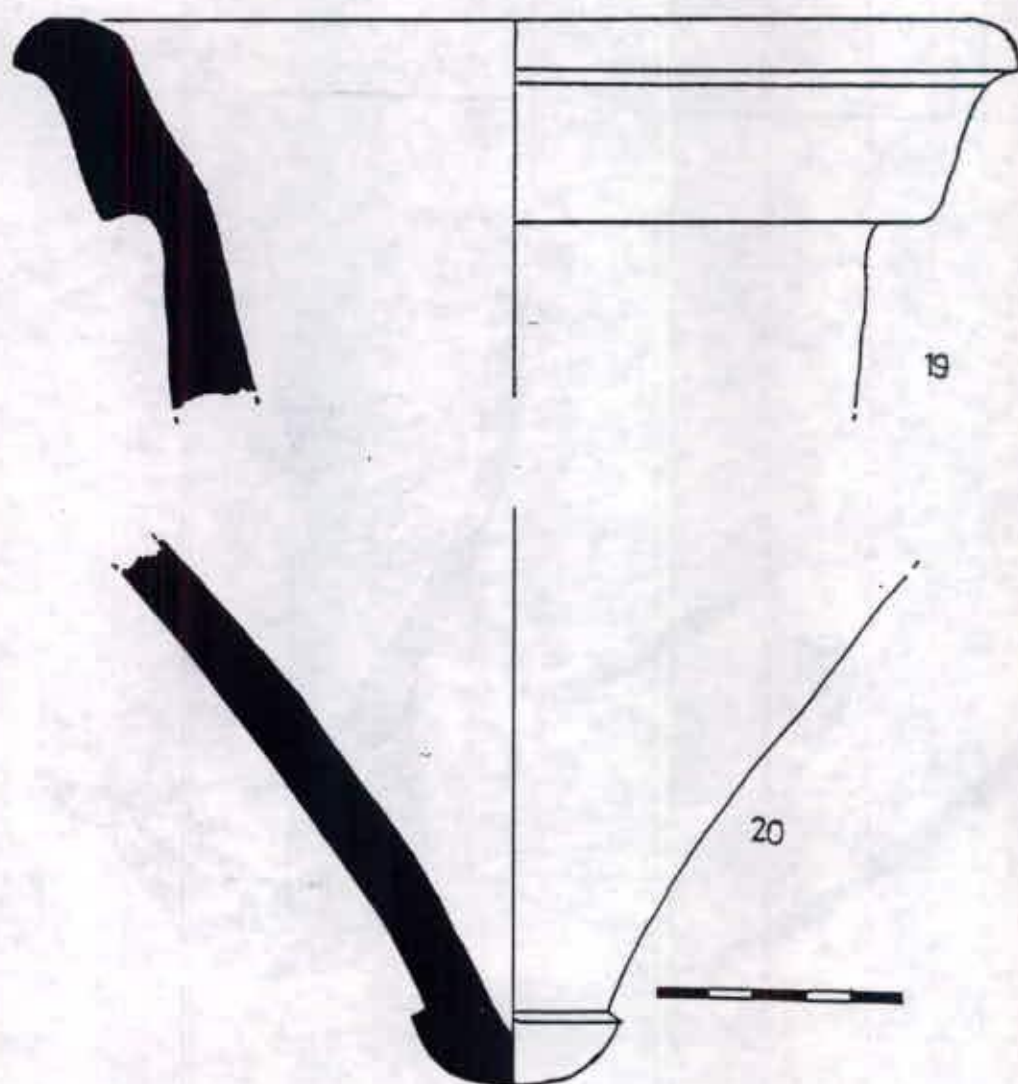
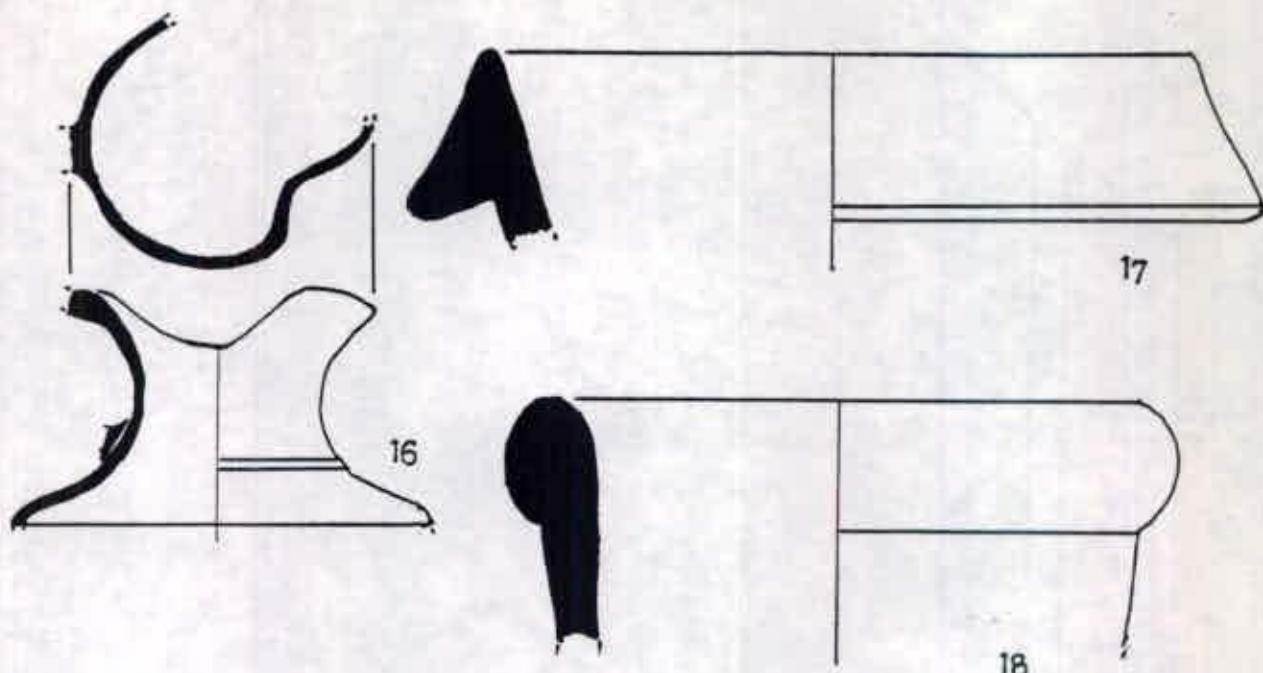
8

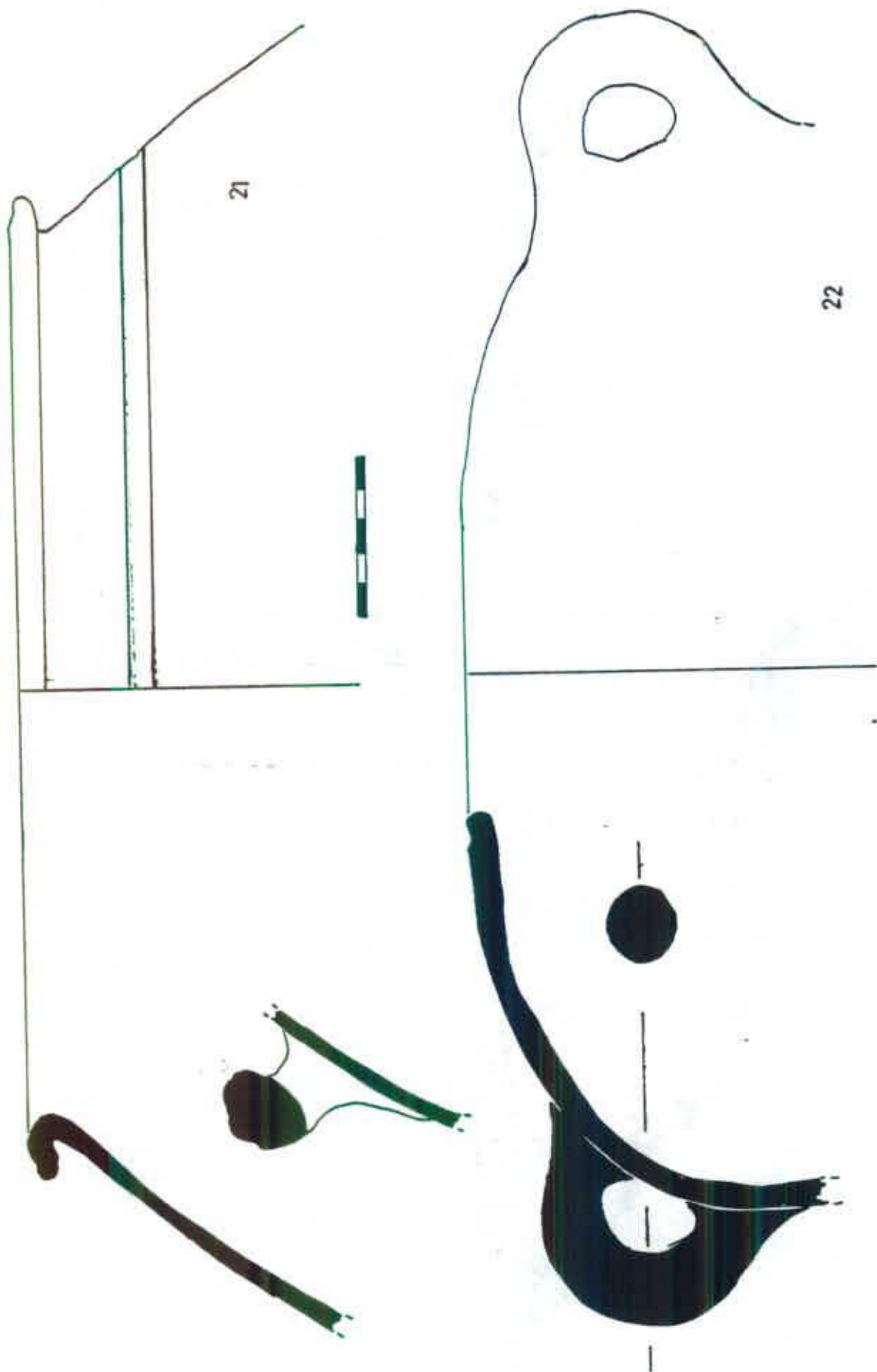

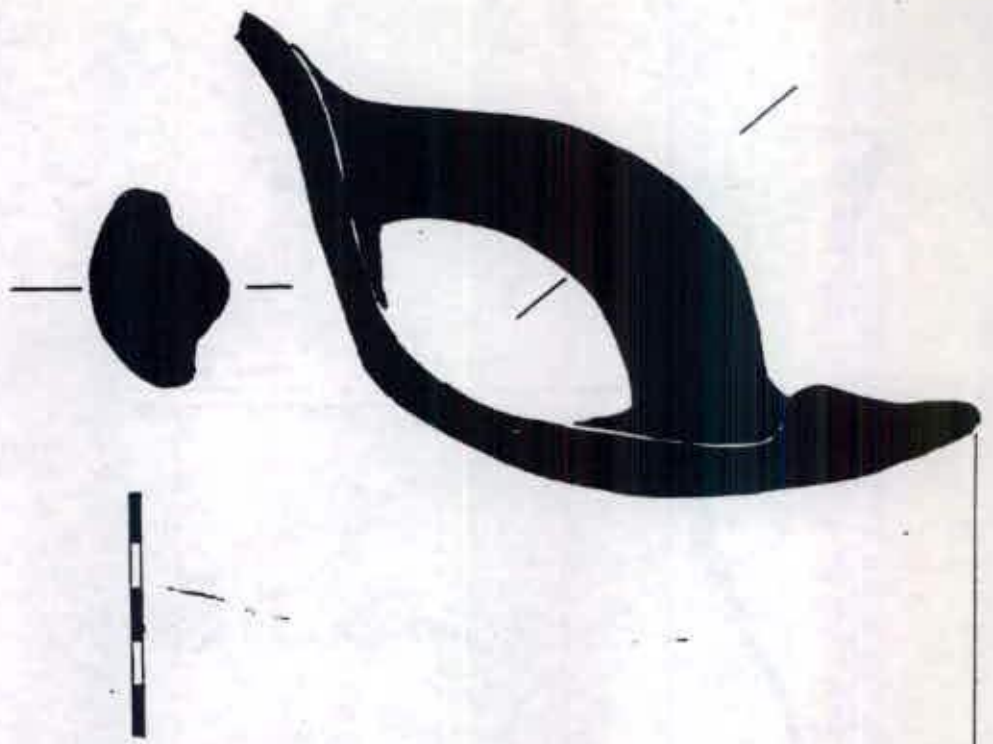
7

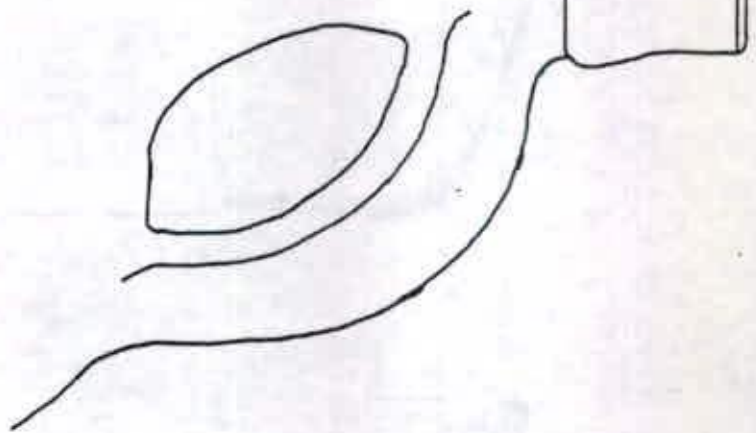

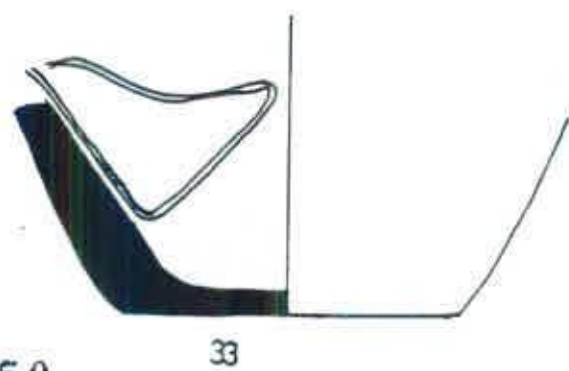
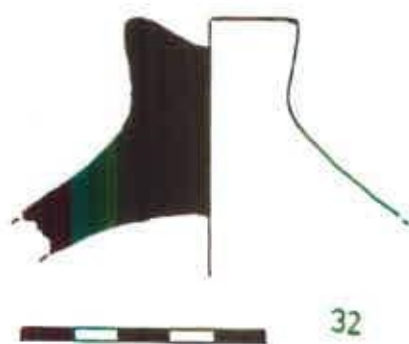
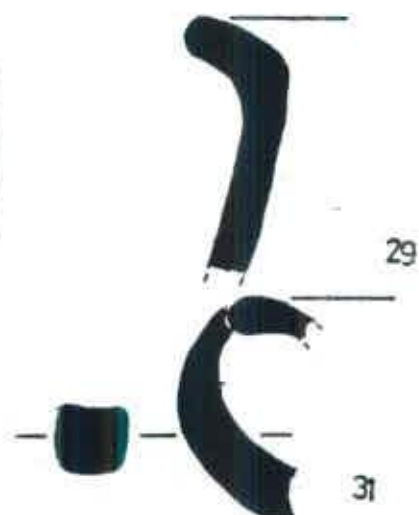
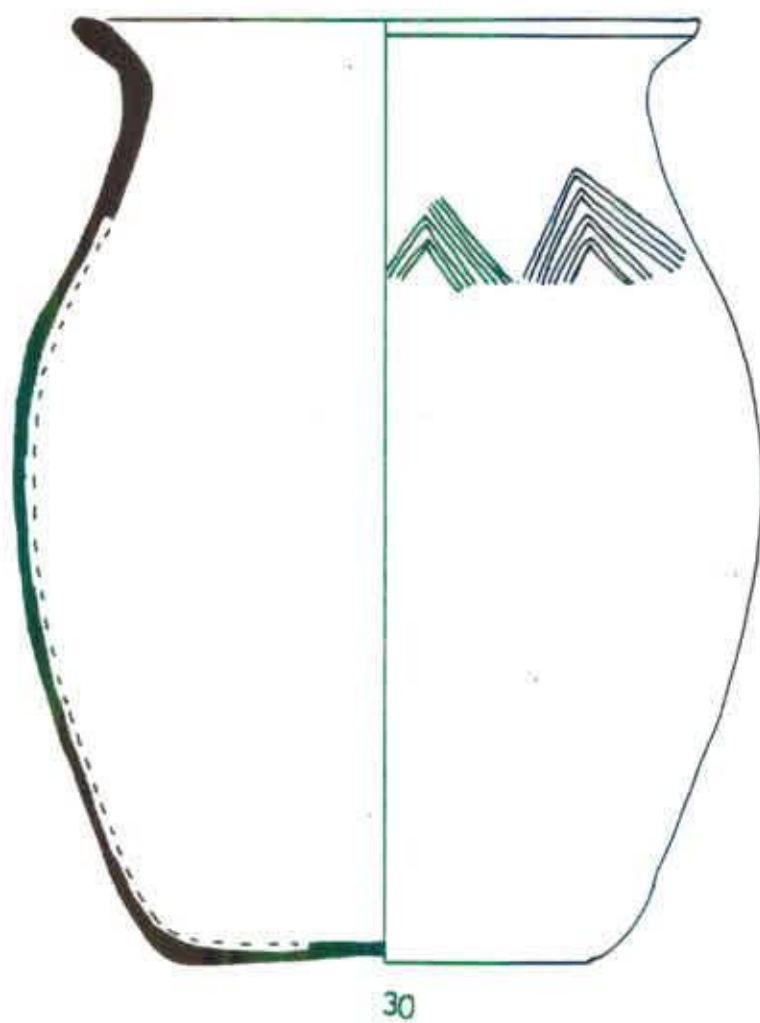

23

24

LES SITGES IBÈRIQUES DEL SOLAR DE CAN TINTORER I ALTRES VESTIGIS DE REOCUPACIÓ DEL SECTOR MINER

Anna Blasco

Manuel Edo

Lourdes Bañolas

Juan Antonio Arenas

M. Josefa Villalba

El jaciment de Can Tintorer es troba al terme municipal de Gavà, i es tracta d'un complex miner d'època neolítica amb extracció de variscita. D'altra banda, en el mateix complex s'hi troben restes d'una fase d'ocupació ibèrica i/o ibero-romana.

LES SITGES IBÈRIQUES

SITUACIÓ I DESCOBRIMENT

Les dues primeres sitges que presentem en aquesta comunicació es localitzen en el casc urbà de Gavà, al barri de Can Tintorer, prou conegut, ja, perquè dona nom a l'exceptuacional complex de mines neolítiques. Les sitges, que es troben a l'altre extrem del mateix solar en el que s'han produït les troballes neolítiques més importants fins ara, constitueixen, doncs, una subunitat dins d'aquest extens jaciment.

En el plànol de la fig. 1, podem apreciar la situació d'aquestes en relació al complex miner neolític. Com es pot apreciar, es disposen tot al llarg de l'avinguda de l'Eramprunyà, entre els carrers Jaume I i Rafel de Casanovas, més aprop, però, d'aquest últim.

El conjunt del solar, tant la part nord, on es localitzen les mines, com la sud, on trobem les sitges havia romàs sense edificar a causa dels problemes constructius motivats pels esfondaments dels sostres de les galeries mineres quan es volia edificar a l'inici dels anys 70, contratemps que va aturar les obres i serví per posar al descobert l'existència d'aquest singular jaciment. D'aleshores ençà no s'havia tornat a fer cap intent d'edificació en el solar, però darrerament s'autoritza la construcció d'un immoble destinat a vivendes a la part sud d'aquest solar, on segons sondeigs i prospeccions, les pissarres es localitzen a uns 30 m. de fondària, la qual cosa feia suposar que difícilment es pogués afectar a cap mina.

El mes de juliol de 1988 s'iniciaren els moviments de terres pertinents, encarregant-se l'equip investigador de Can Tintorer de la vigilància dels treballs. El rebaix total del solar suposà una fondària d'uns 4 m. respecte de la superfície. Al cantó sud del terreny, en el tall de la pared E-W, apreciarem unes taques fosques que formaven una mena de bosses que un cop netes prengueren l'apariència de sitges. De la més oriental, (batejada com núm. 1) només restava la secció E-W. Contràriament, la sitja núm. 2, va coincidir amb un canvi de direcció del tall que formava un angle de 90° destinat a la ubicació d'un dels pilons de sustentació de l'edifici. Això va permetre que es conservessin dues seccions, la E-W com la sitja 1 i la N-S.

El fet que tot el tall a què ens hem referit hagués de ser encimentat els mesos d'agost i setembre va motivar que el Servei d'Arqueologia considerés necessari encetar una excavació d'urgència duta a terme per l'Anna Blasco i en Joan Arenas amb la col·laboració d'en Manel Edo i la Lourdes Bañolas.

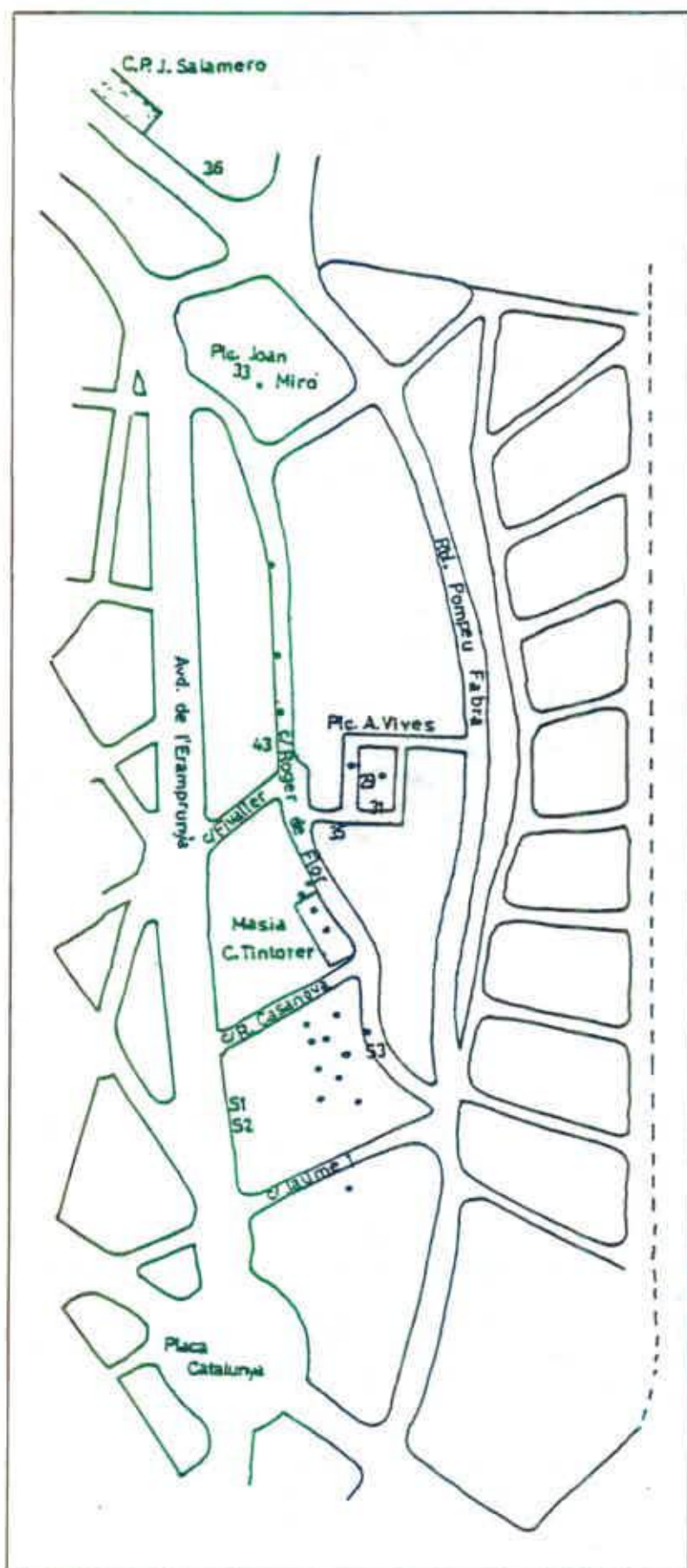

Fig. 1. Plànol del barri de Can Tintorer amb la localització dels diferents punts ibèrics en relació a les mines neolítiques i a la masia de Can Tintorer. Els punts negres representen les mines neolítiques.

ESTRATIGRAFIA, MORFOLOGIA I INTERPRETACIÓ DELS SEDIMENTS

Ambdues sitges es van construir originàriament en els sediments quaternaris que cobreixen les pissarres peleozòiques de Gavà. El rebaix del solar ens ha permès observar detalladament l'alternància de les capes d'argila i tortorà local. El dibuix de la fig. 2 recull la disposició de les capes en la zona de les sitges i la relació d'aquestes amb el conjunt del sediment. En aquest dibuix s'aprecia que les cavitats s'excavaren inicialment en el tortorà fins a arribar a l'argila que suposem era més impermeable. Com es pot observar, la sitja 2 es construí a parts iguals en els dos sediments mentre que una segona capa de tortorà més compacte que la primera, li fa de base. La sitja 1, en canvi, sembla haver estat més propera a la superfície ja que poc més de la tercera part entra en la capa d'argila, sense arribar, lògicament a la segona capa de tortorà.

Quant als reompliments trobats a l'interior de les sitges, els descriurem a continuació separatament:

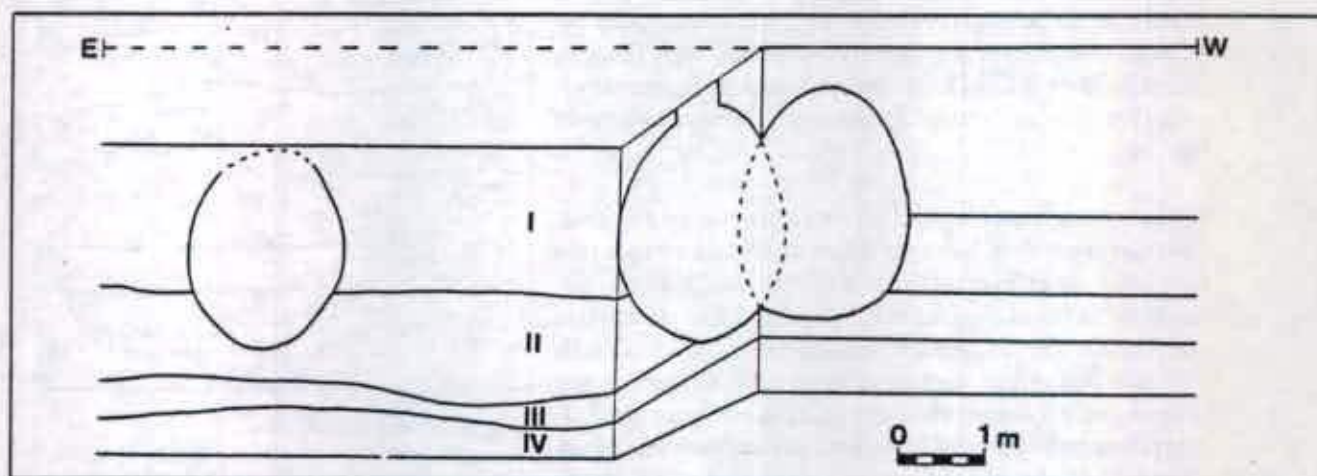

Fig. 2. Reconstrucció ideal del conjunt de les sitges 1 i 2 en relació al sediment quaternari.

Sitja 1

Hi distingírem 6 capes. D'elles, la I i la II estaven constituïdes per abocaments d'argila barrejada amb frags. de pissarra i nòduls de tortorà. La diferència entre unes i altres venia determinada per la mida dels nòduls de tortorà i la quantitat dels frags. de pissarra, els uns en disminució i els altres en augment de la capa I a la II. La capa III estava formada per un nivell de pedres de mida petita i mitjana mentre que a la IV, V i VI s'observà una argila molt més pura i compacta que a les anteriors. La diferència entre aquestes capes venia en funció de la presència o no de frags. de pissarra, absents a la IV i presents a la V tot i que molt petits mentre que la VI, que ocupava el fons de la sitja, prenia una color beix-verdós i presentava una clara disposició en capetes horitzontals.

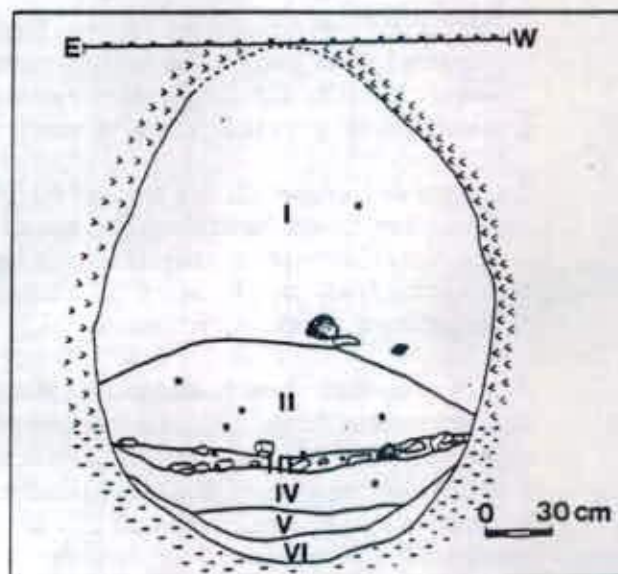

Fig. 3. Sitja 1. Secció E-W.

ESTUDI DELS MATERIALS

Aquest estudi resulta força senzill a causa de la minsa quantitat de material recuperada. En total es tracta d'uns 40 frgs. de terrissa i poc més de 10 restes lítiques i diverses mostres de mineral relacionades amb el context geològic.

Entre la terrissa destaquen 13 frgs. a torn, però, en general, el conjunt es tan pobre i està tan rodat i concrecionat que resulta gairebé impossible associar-lo a cap cronologia precisa. Hem distingit un frg. de base de *kalathos* petit. Això tret de situar-nos el conjunt en època ibèrica, probablement ibèro-romana, poc més ens permet dir. La terrissa a mà, tan rodada i malmesa com l'anterior, pràcticament no presenta cap forma. Hem comptabilitzat dos frgs. de base plana i la resta d'un possible cordó digital.

Quant a l'utilatge lític la situació es similar. Vam recuperar 9 frgs. de sílex dels quals només 4 porten retoc segur. Un percutor de quars, un frg. de pic de pissarra i alguns frgs. de possibles allisadors completen el conjunt.

Les restes faunístiques son exclusivament malacològiques (cargols) i de microfauna. Ja ens hem referit a elles en parlar de l'estratigrafia. A priori i sense un estudi específic ens han semblat restes de granota.

Pel seu interès contextual varem conservar diversos frgs. molt petits de variscita i lidita. Els frgs. de variscita son, en general, minúsculs però de bona qualitat i colors força vius. També ens van interessar diverses mostres de mineral de ferro i alguna escòria apareguts en el reompliment. Hem recuperat 4 frgs. de mineral d'aqueta mena, alguns d'ells força grans. Al igual que en el cas de les variscites relacionem la presència de mineral de ferro amb el context geològic de la zona de Gavà (Can Tintorer, Les Farreres, Rocabrúna)

En darrer lloc, hem volgut esmentar l'element que ens ha semblat més interessant en aquest conjunt tan poc significatiu i que deliberadament hem omés en parlar de la ceràmica. Es tracta d'una mena de base plana (diem mena perquè no presenta cap superfície externa allissada i a primera vista fa l'efecte d'un troç d'adob) que a la part interior de la base duu enganxat una material fosc i llustrós que identifiquem com escòria de ferro. Es possible, doncs, que aquest frag. correspongués a un gresol de fundició.

Finalment, si considerem els materials quantitativament hem d'observar que la Sitja 1 s'ha revelat més pobre que la Sitja 2. De les restes ceràmiques, només un fragment correspon al grup de torn i quatre al de mà. La resta pertanyen a la sitja 2. El mateix succeix amb l'utilatge lític i la microfauna. Igualment, el fragment de possible gressol va aparèixer en aquesta sitja.

El conjunt de l'estudi dels materials ve a completar la hipòtesi establerta en la interpretació del reompliment de les sitges. La pràctica absència de materials arqueològics juntament amb la manca d'elements de construcció en l'entorn immediat de les mateixes podria indicar que no devien estar integrades en cap estructura d'hàbitat i que, en conseqüència, no es van fer servir d'abocador de les deixalles típiques d'una vivenda. Això ve a confirmar la nostra interpretació en el sentit que si les tijes estaven isolades és fàcil que romanguessin buides i tancades un temps indeterminat, i que, un cop deteriorat el tancament, es reomplissin en una o dues vegades amb terra dels camps que les envolten, terra que casualment contindria les restes arqueològiques que hi hem trobat. És difícil precisar, tanmateix, la relació cronològica entre l'estructura i el reompliment detectat. Com hem vist, hi han molts pocs indicis per a datar aquests reompliments, però, com veurem tot seguit, existeixen prous vestigis a tot el sector miner de Can Tintorer per a considerar la seva cronologia en l'època ibèrica entre els segles II i I a. C.

SITJA 3 DEL SOLAR DE CAN TINTORER

Petita sitja excavada en les pissarres de la zona nord del solar de Can Tintorer. Es va localitzar en aixecar l'asfalt del carrer Roger de Flor degut a obres municipals d'arranjament de la xarxa de clavegueram. Es féu una intervenció d'urgència l'any 1986 que posà al descobert l'esmentada estructura. La forma era globular i la boca estava tallada per les obres. La fondària era aproximadament de 1,50 m. i el seu diàmetre màxim de 1 m. No contenia material arqueològic llevat d'un fragment de terrissa ibèrica de pasta taronja i d'un molí giratori fabricat en conglomerat local.

PUNT 29

En la zona més alta del barri de Can Tintorer, a l'actual plaça d'Amadeu Vives, es localitzà aquest punt amb materials ibero-romans. Es tracta d'una mena de fossa o cubeta practicada a la pissarra, a 7 metres de distància de la mina 28 (neolítica). A finals de 1982 s'hi efectuà una intervenció d'urgència arran de les obres d'urbanització i ajardinament de la plaça.

La cavitat és de poca fondària, 73 cm. en el punt màxim, i de planta quadrangular d'uns 120 cm. de costat. Un cop al fons de la cubeta, aquesta s'estreny de forma irregular.

Es distingiren 3 capes de sediment, de les que la més significativa és la III, que ocupava el fons de la cubeta. Es tracta d'una capa fina de terra grisa clara, força compacta i que contenia certa proporció de cendres. Les dues capes anteriors (I i II) contenien una bona proporció de carbons i algunes pedres i ossos cremats (porc, ovis, caprí, gos...). Aquestes característiques ens feren pensar que ens trobàvem davant d'una estructura de combustió.

Fig. 5. Punt 29. Ceràmica campaniana B.

El material arqueològic era molt abundant en proporció a la superfície de la cubeta. Estava constituït, en la seva major part, per ceràmica ibèrica a torn. Les formes que s'han pogut identificar corresponen a petites gerres, algunes de les quals presenten forats de reparació i marca de terrisser. Altres fragments corresponen a recipients més grans, com ara sítules i abundants restes d'àmfores i dolia. Distingirem també, un fragment de petit kalathos i fragments de ceràmica campaniana (formes Lamboglia 2 i 3 de la campaniana B) i dues gerres de ceràmica grisa de la costa catalana.

L'abundància de restes ceràmiques (uns 800 frgs.) i la notable proporció d'atuell de bona qualitat, gairebé de luxe, fa dubtar de l'utilització de la cubeta com simple llar, i menys com abocador de deixalles, i ens fa imaginar la possibilitat que tingués una funció ritual.

Altres restes, com són els elements lítics i metàl·lics, són gairebé inexistents, tret de dues puntes de ferro molt deformades.

La cronologia d'aquest punt es situaria a finals del segle II a. C., tant per les campanianes B, com pels resultats d'una datació de C_{14} que donà 160 a. C. amb un marge d'error de 80 anys.

PUNT 31

Es tracta d'una cubeta irregular localitzada en 1982 a l'angle SE. de la plaça Amadeu Vives, a conseqüència de les obres de pavimentació ja esmentades. Tenia una longitud màxima d'eixos de gairebé 5 per 4 m. i una fondària màxima de 3 m. Estava reomplerta per argila barrejada amb fragments de pissarra.

En l'extrem NW d'aquesta fossa es recuperaren diversos fragments de ceràmica ibèrica a torn. Al seu interior es trobaren, també, fragments de ceràmica a torn i d'utilatge lític (allisadors, pics, percussors de quars), així com, mineral i escòria de ferro.

PUNT 33

En efectuar obres de pavimentació de la plaça Joan Miró a finals de 1982 es detectà l'entrada d'una galeria de mina, reomplerta de argila i pissarra trinxada amb mineral de ferro. Es dugué a terme una petita prospecció i es recolliren diversos fragments de ceràmica a torn de pastes taronjades, alguns fragments a mà, un fragment de pic i restes d'escòries de ferro. La prospecció es va fer sense afectar gairebé el reompliment. Tot i així, detectàrem que la galeria s'orientava en direcció Est.

Cal remarcar l'abundant presència de mineral de ferro a tot el voltant d'aquesta plaça.

PUNT 35

A la cantonada del carrer Roger de Flor amb l'accés de la plaça Amadeu Vives quedà un petit solar sense construir. En el tall d'aquest solar s'observa un reompliment amb forma cònica que podria pertànyer a alguna estructura minera. Aproximadament a la meitat del reompliment es localitzaren alguns fragments de ceràmica a torn.

PUNT 36

Dins del Plà de l'Atur, l'any 1984, Anna Biosca excavà una bossada de terra al costat de l'escola Joan Salamero, en la cruïlla entre l'avinguda Pompeu Fabra i el camí de Can Tries.

L'estructura havia estat seccionada per un rebaix de terres en fer les obres d'obertura de l'esmentada avinguda. Les dimensions d'aquesta bossada eren de 2,5 m. de llargada per 1,5 d'amplada. La profunditat oscil·lava entre 40 i 50 cm.

Per les característiques que presentava, podria tractar-se d'una sitja similar a les del solar de Can Tintorer. El material arqueològic era, però, més abundant i representatiu que en aquelles. Es trobàren ceràmiques a torn, corresponents a grans gerres globulars, imitacions locals de la forma Lamboglia 26, i abundants fragments amb pasta de sandwich juntament amb fragments de ceràmica grisa de la costa catalana i d'àmfores. Cal destacar, també, la presència de mineral de ferro.

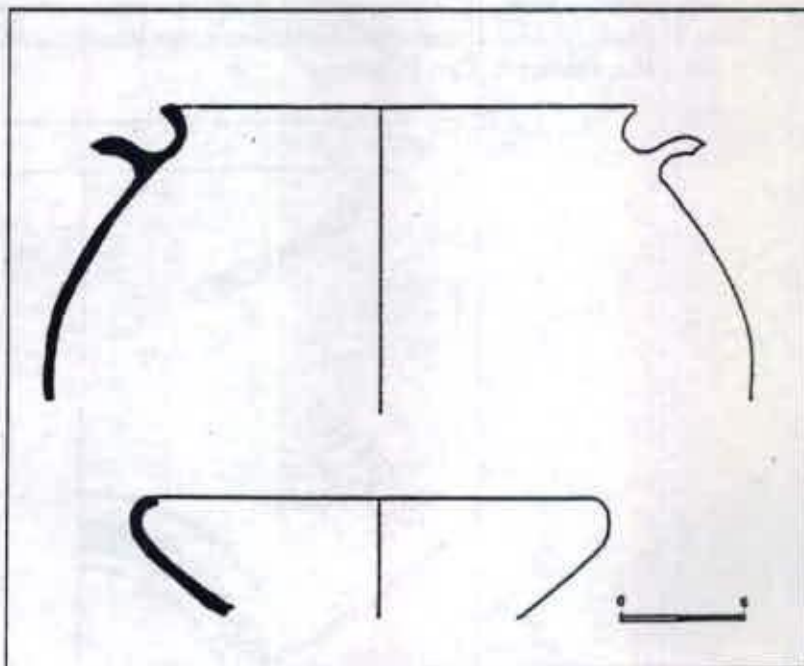

Fig. 6. Punt 36. Ceràmiques ibèriques.

El conjunt del reompliment podria datar-se entre els segles II i I a. C..

PUNT 43

En efectuar les obres d'arranjament de la xarxa de clavegueram, a finals de 1985 i inicis del 86, a la cantonada del carrer Fivaller amb Roger de Flor es va detectar l'existència d'un reompliment d'argila i pissarra trinxada que ocupava tota l'amplada de la rasa oberta per les obres, i que s'extenia uns 12 m. al llarg del carrer Roger de Flor. Aquest reompliment formava part d'una estructura més gran, ja que s'observà que continuava cap ambdós cantons de la rasa en direcció N-S.

Fig. 7. Punt 36. Ceràmica ibèrica pintada.

S'efectuà una intervenció d'urgència, el més interessant de la qual fou la constatació de la presència de dos nivells estratigràfics diferents. El nivell superior presentava una barreja de materials ibèrics i neolítics amb una potència de 1 m. de fondària. Sota aquest nivell barrejat es detectàren exclusivament ceràmiques neolítiques idèntiques a les trobades a altres mines de Can Tintorer.

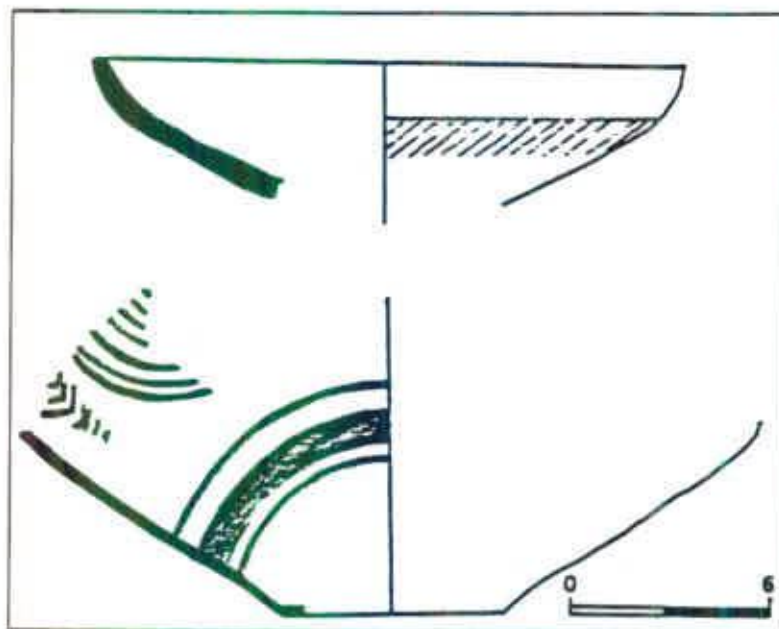

Fig. 8. Punt 43. Ceràmica campaniana A i ceràmica ibèrica pintada.

Entre els materials ibèrics recuperats s'identificaren fragments de ceràmica pintada a base de bandes, metopes i semicercles, tègula, àmfora ibèrica i itàlica, així com diversos fragments de pàtera de campaniana A, que ens dataria aquest punt en els segles III-II a.C.

Aquest punt és força interessant, ja que es constata com l'ocupació ibèrica s'instal·là justament sobre la neolítica. Malauradament, degut al caire urgent de l'actuació no es va poder determinar la forma ni el sentit de l'estructura.

CONCLUSIONS

Amb el repàs de vestigis que acabem de fer, pensem que ha quedat prou clara una important reocupació ibero-romana del sector miner neolític de Can Tintorer entre els segles III i I a.C., amb la diferència que si bé els miners neolítics buscaven les vetes de variscita entre les diaclases de les pissarres, els ibers van aprofitar el potencial de mineral de ferro propici, igualment, en aquest context geològic. Cal recordar els afloraments de ferro de Les Farreres-Rocabruna i els de galenes argentíferes de Sant Climent que han estat explotats en aquest segle, en època medieval i ad-huc presenten indicis d'explotacions encara més antigues.

Malauradament, la pràctica totalitat de la superfície del macrojament de Can Tintorer està edificada, i tots aquests vestigis s'han pogut recuperar per actuacions molt puntuals de salvament. Constitueixen petites peces d'un trencaclosques que difícilment podrem arribar a reconstruir. Tot i amb això, determinen indubtablement un pas endavant molt important en la interpretació històrica d'aquest territori.

Cal tenir present que d'aquest mateix moment es coneixen altres testimonis al voltant de la zona estudiada, com és ara el nucli de poblament del Calamot, encara no excavat, però del que es coneixen materials datables entre els segles IV i I a.C.. Segons P. Izquierdo l'abandonament d'aquest poblat es produeix al voltant dels primers anys del segle I paral·lelament a l'inici de l'assentament romà de Can Valls del Recó on encara es troben restes de Campaniana B (Izquierdo, 1987). Creiem de caràcter urgent per a la investigació d'aquest moment l'excavació d'aquest poblat, que considerem fonamental per determinar la seva relació amb el desenvolupament de les activitats mineres.

Altres testimonis de la mateixa època són el punt d'ancoratge de Les Sorres, l'inici del qual es situa al segle III a.C. (Izquierdo, 1985-86) possiblement per donar sortida a la matèria primera producte de les activitats mineres; i la boscada de Can Rosés datada al segle II a.C. (Mayoral, 1986).

Segons Barberà i Dupré (1984), l'activitat minera deuria ser poc important a la Laietània, però, a la llum dels testimonis que acabem de donar a conèixer, pensem que aquesta és una hipòtesi a descartar, al menys pel que respecta a la zona de Gavà. A més, cal tenir present que a Les Sorres són relativament freqüents les troballes llingots de ferro i plom.

De la mateixa manera, tots els indicis apunten al desenvolupament d'una activitat metal·lúrgica al sector miner reocupat. Així ho indiquen les nombroses troballes d'escòria trobades tant a Can Tintorer com al Calamot i l'Eramprunyà, a més del possible gressol de fundició recuperat a la sitja 2 del Solar de Can Tintorer.

Finalment, i en relació a les sitges, hem de fer unes altres consideracions. No dubtem que el seu reompliment fós contemporani del moment que acabem d'exposar, però resta la incògnita de la datació de l'estructura en sí mateixa i de la seva utilització, bé contemporània, bé anterior al desenvolupament de les activitats mineres.

Ara per ara, les sitges semblen estar isolades, però hem de considerar la seva proximitat a la masia de Can Tintorer (fig. 1) i la possibilitat que aquesta estés assentada sobre un nucli antic d'habitació, alguna mena de granja que, posteriorment, hauria pogut esdevenir vila. Recordem al respecte, la planta clarament basilical d'aquesta masia.

Les sitges del solar de Can Tintorer deuriem formar part d'un conjunt més ampli, probablement destruït en els diferents rebaixos del solar. La seva relació amb la petita stja excavada en la pissarra de la part superior del propi solar s'ens escapa, però és factible que haguessin format part d'un mateix conjunt.

La seva destinació agrícola i l'elevat nombre de troballes de les mateixes característiques a la Laietània semblen in-

dicar una producció cerealística excedentària (Barberà i Dupré, 1984). Cap al segle I a.C. és prou coneguda la importància del conreu de la vinya a la Laietània i el prestigi dels seus vins. És possible, doncs, que els excedents de cereals obliguessin a reconvertir l'economia cap al sector vinícola, propiciant l'abandonament de les sitges. A la zona de Gavà, aquest fet esdevindria paral·lel a la decadència de les activitats mineres i metal·lúrgiques als voltants del canvi del segle II al I a.C..

BIBLIOGRAFIA

- BARBERÀ, J. (1981). *Assaig d'interpretació de les sitges de Can Fatjó*. But. Grup Col. del Museu de Rubí, 1. Rubí.
- BARBERÀ, J., DUPRÉ, X. (1984). *Els laietans, assaig de síntesi*. Fonaments 4. Barcelona.
- CUESTA, F., COLOMER, S., ALBIZURI, S., BARRIAL, O. (1985). *Avance de los resultados obtenidos en los silos ibéricos de la calle Elisenda* (Sant Cugat del Vallés). Estudios de la Antigüedad, 2. U.A.B. Barcelona.
- IZQUIERDO, P. (1985-86). *Les Sorres: un punt d'ancoratge iberopúnic i romà al delta occidental del Llobregat*. La Sentiu, 8-10. Museu de Gavà. Gavà.
- IZQUIERDO, P. (1987). *Calamot-Can Valls del Racó-Les Sorres. Elements per una reconstrucció de la Història Antiga de Gavà*. La Sentiu, 13. Museu de Gavà. Gavà.
- MARTÍ, C., (1978). *Les sitges del poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar)*. Quaderns de Prehist. i Arqueol. del Maresme, 5-6. Museu del Maresme. Mataró.
- MAYORAL, F., MIRET, J. (1985). *Descobriments d'unes sitges alto-medievals de Can Tries (Viladecans)*. La Sentiu, 8. Museu de Gavà. Gavà.
- MAYORAL, F. (1986). *Una sitja medieval a Can Rosés*. La Sentiu, 11. Museu de Gavà. Gavà.
- VILLALBA, M.J., BAÑOLAS, L., ARENAS, J.A., ALONSO, M. (1986). *Les mines neolítiques de Can Tintorer, Gavà. Excavacions 1978-1980*. Excavacions Arqueològiques a Catalunya, 6. Dep. Cultura Generalitat Catalunya. Barcelona.

EL JACIMENT IBERIC DE "LES SOLEIES" A COLLBATO
(BAIX LLOBREGAT)

=====

Lluís Marí i Sala

Situat al terme municipal de Collbató; podem establir per a aquest jaciment ibèric, una cronologia entre la segona meitat del s-II a.C. i la primera del s-I a.C.

La situació exacta de l'assentament de Les Soleies està determinada per les coordenades 41° 34' 25" longitud Est i 50° 31' latitud Nord. L'accés es realitza per la carretera que porta a les Coves del Salnitre i Freda. Gairebé en la vertical d'aquesta darrera és on està localitzat el jaciment objecte d'aquesta comunicació.

Antecedents

La primera notícia d'aquest jaciment la trobem en la descripció que J. Colominas i Roca fa dels treballs d'excavació a la necròpolis de la Cova Freda (COLOMINAS 1925, p.71) :

"...mentre que els inhumats en la Cova de Collbató (en quin lloc hi degué existir un poblat ibèric, pel gran nombre de ceràmiques d'aquest temps que es recullí per les feixes del voltant) estaven amortallats amb grans testos d'àmfores ibèriques, i portant a l'ensems com a ofrenes petits vasets ibèrics..."

En aquesta ocasió, només s'esmenta la possible existència d'un poblat ibèric, però no es duu a terme cap treball d'excavació ni, tan sols, una prospecció per establir les característiques d'aquest assentament.

La següent notícia que hem trobat referida al poblat de Les Soleies és una resenya que apareix l'any 1945 a la "Carta Arqueológica de España" (ALMAGRO 1945, p.108):

"...En la vertiente de la montaña de Montserrat, junto al camino de las cuevas, hay restos de un poblado ibérico. Se halla situado a unos tres kilómetros de la población, en el lugar denominado "Les Soleies". Quedan vestigios de paredes y abundantes fragmentos de cerámica ibérica a torno, lisa y pintada..."

Ens sorpren que en aquesta publicació es parli de restes d'estructures quan, des dels treballs de Colominas a la Cova Freda l'any 1925, no tenim constància que s'hagi endegat cap

treball arqueològic en aquesta zona.

Es gairebé segur que les parets, que es donen com a corresponents al poblat ibèric, són restes de marges fets en pedra. Marges que foren aixecats en acondicionar tota la vessant i fer-la apte per a la plantació d'oliveres. Les restes d'aquestes oliveres i dels marges -ja força degradats- encara són visibles actualment, mig amagats per una creixent vegetació.

No es fins el 1956 que comencen els primers intents per localitzar el poblat, al qual deuriem correspondre els fragments ceràmics escampats per la vessant.

Es el senyor Rafael Subirana Ollé, aleshores resident a Esparreguera, qui, amb l'ajut d'uns amics, inicia la recollida en superfície de les restes ceràmiques. Aquesta actuació es completa amb l'excavació d'una trinxera propera a la paret de la muntanya.

Els treballs -descrits en una publicació local d'Esparreguera (SUBIRANA 1956)-, permeteren la recuperació de nombrosos fragments de ceràmica ibèrica, alguns de ceràmica campaniana i una fusaïola. També es recuperà una moneda classificada com ampuritana (SUBIRANA 1956, p.26), però que posteriorment es comprovà que era semis de Kesse (RIPOLLES 1982, p.144).

Malgrat l'amplitud de la prospecció, en cap moment es va constatar la presència d'estructures. (SUBIRANA, 1956 p. 26).

Aquesta recerca no tingué continuïtat, i els treballs d'investigació quedaren deturades fins al 1972; quan un afeccionat local inicià l'excavació d'una petita plataforma d'aquesta vessant, situada a uns 20 metres per sota de la Cova Freda.

L'excavació, malgrat no comptar amb el preceptiu permís oficial, es realitzà seguint la metodologia arqueològica. Els treballs varen consistir en l'obertura d'un quadre de 4 x 2 metres -amb un dels costats més grans adosat als espadats de la muntanya- que assolí una profunditat de 70 cms. La seqüència estratigràfica es mostrà força simple: únicament dos estrats. La distinció es feu en base a una lleugera diferència en el color i consistència de la terra. Amb tot, acabats els treballs es comprovà que el material d'ambdós era idèntic i, àdhuc, fragments de la mateixa peça havien estat recuperats en estrats diferents.

El material ceràmic -que es va recollir en la seva totalitat- no diferia gaire del recuperat pel Sr. Subirana al 1956. A l'abundància de fragments de produccions ibèriques de pasta

roja -amb la majoritària presència d'àmfora (nùm. 4 a 8)-, s'hi oposa un número no gens despreciable de fragments de ceràmica campaniana B (nùm. 1 i 2). Un fragment de ceràmica ibèrica grisa (nùm. 19), així com la vora d'una àmfora Dressel 1A (nùm. 20) i el pivot d'una tapa de Dolium (nùm. 21) completen el repertori de formes recuperades en aquesta excavació.

La major part de les restes ceràmiques es varen localitzar agrupades al costat Nord de la cala, prop de la paret de la muntanya. Una posterior ampliació de la zona excavada, va palesar la migrada presència de restes materials en allunyar-se d'aquell punt.

A l'igual que en l'excavació del Sr. Subirana, i com ja havia esmentat J. Colomines al 1925, en cap moment s'evidencià la presència d'estructures.

Aquesta absència d'elements constructius, es va manifestar de nou en un prospecció que hom realitzà l'any 1980. En aquesta ocasió poguerem comprovar que les úniques restes visibles eren els ja esmentats marges d'abancament.

Quan a les restes ceràmiques, aquestes estaven escampades per tota la vessant en una llargària d'uns dos-cents metres; des de la vertical de la cova Freda fins les rodalies de l'Ermita de la Salut. La major concentració de material es va localitzar prop de la vertical de l'esmentada ermita, però en un punt més baix que les trobades en la resta de la vessant. Creiem que la major presència de restes en aquest punt, podria relacionar-se amb els treballs d'excavació del Sr. Subirana l'any 1956.

Conclusions

Fins al moment, referint-nos a l'excavació de 1972, no hem trobat explicació a la gran quantitat de material ceràmic en un punt tan concret, al costat mateix de l'espadat.

En un principi, es pensà que aquesta acumulació ceràmica pogués estar associada a la necròpolis ibèrica de la Cova Freda. Posteriorment, però, s'ha descartat que el material procedís d'un abocament des de l'esmentada cova, car ho impediria les característiques de l'espadat.

Malgrat no haver estat localitzat cap indici d'estructures, la presència d'aquest material que, majoritàriament, està format per recipients d'emmagatzematge (àmfora ibèrica, àmfora itàlica i dolium) ha d'explicar-se, forçosament, per l'existència d'un hàbitat proper.

Creiem que una ampliació de la superfície excavada proporcionaria les dades suficients per establir les característiques d'aquest assentament; les estructures del qual poden estar amagades per la terra aportada, modernament, en construir les feixes.

Basant-nos en les escasses restes materials i, malgrat no comptar amb dades estratigràfiques, podem atorgar a aquest jaciment una cronologia que aniria, a grans trets, des de la segona meitat del segle II a.C. a la primera meitat del s-I a.C. Aquesta datació coincideix amb la que li atorga J. Sanmartí en la seva tesi doctoral (SANMARTÍ 1987, pàg. 1486)

El paral·lel més proper a aquest assentament és el poblat de Puig Castellar a Sant Vicens del Horts (RIPOLL 1965), excavat els anys 1957 i 1962.

A la presència d'àmfores amb pivot buit en ambdós jaciments (RIPOLL 1965, Fig. 3 núm. 5), s'afegeixen les mateixes formes de produccions campanianes. Adhuc trobem grafitada la mateixa lletra ibèrica en el fons extern de sengles plats de la forma 5 (RIPOLL 1965, Fig. 4 núm. 2).

Poc més podem dir d'un jaciment -Les Soleies- que malgrat ésser conegut des de l'any 1925, ha estat un complet desconegut per a l'Arqueologia. Creiem que es tracta d'un poblat -encara inèdit- que caldrà tenir en compte en una futura investigació del poblament ibèric en aquesta zona.

INVENTARI DEL MATERIAL

Làmina I

- 1 Fragment de base en ceràmica Campaniana del tipus B. Possiblement pertany a la forma Lamboglia 5 ó 7. En el fons intern cinc solcs concèntrics delimiten quatre bandes d'estries fetes a rodeta i disposades dos a dos.
- 2 Base completa de ceràmica Campaniana del tipus B. Correspon a la forma Lamboglia 3.
- 3 Fragment d'un plat en ceràmica campaniana B. Possiblement de la forma Lamboglia 5. En la superfície externa hi ha grafitat un signe ibèric.

Làmina II

- 4 Fragment de pivot d'una àmfora ibèrica.
- 5 Dos fragments que uneixen de pivot i paret d'una àmfora ibèrica.
- 6 Fragment de base d'una àmfora ibèrica.
- 7 Nansa vertical que pertany a una àmfora ibèrica. Secció circular.
- 8 Fragment de vora d'una amfora ibèrica.

Làmina III

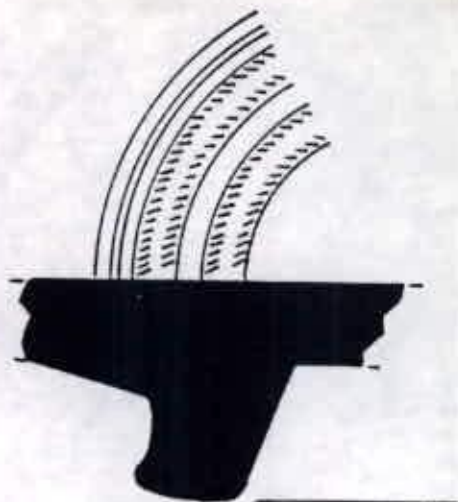
- 9 Fragment de paret d'una gerra ibèrica amb decoració pintada de dues bandes horitzontals paral·leles de color vermell-marronós per sota de les quals neix un conjunt de set línies ondulades verticals.
- 10 Fragment de base amb peu d'una gerra feta a torn. Coccio oxidant. Pasta taronja. Desgreixant
- 11 Fragment de paret d'una gerra ibèrica amb decoració pintada de tres bandes horitzontals paral·leles de diferent gruix.
- 12 Fragment de base amb peu d'una gerra feta a torn amb vorera perimetral força marcada. A l'interior, en el punt d'unió entre el cos i el fons marca una convexitat. Coccio oxidant. Pasta de color rosat.
- 13 Fragment de base amb peu d'una peça feta a torn. Coccio oxidant. Pasta de color gris. Desgreixant
- 14 Fragment de vora d'un plat fet a torn. Coccio oxidant. Pasta de color vermell. Desgreixant de calç.
- 15 Fragment de vora d'una peça feta a torn. Pasta de color vermell. Desgreixant de calç.

Làmina IV

- 16 Fragment de vora d'una peça feta a torn. Sota el llavi presenta una incisió. Coccio oxidant. Pasta de color taronja. Desgreixant
- 17 Fragment de vora amb el llavi pla d'una peça feta a torn. Coccio oxidant. Pasta de color vermell. Desgreixant
- 18 Fragment de vora amb el llavi penjat d'una peça feta a torn. Coccio oxidant. Pasta de color vermell.
- 19 Fragment de vora amb el llavi pla d'un morter. Pasta grisa. Incisió en la part superior de la vora prop del llavi.
- 20 Dos fragments de vora que uneixen d'una àmfora Dressel 1b
- 21 Pivot complet d'una tapa de Dolium. Desgreixant de quars molt abundós.

BIBLIOGRAFIA

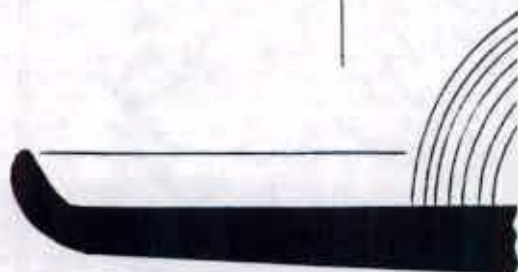
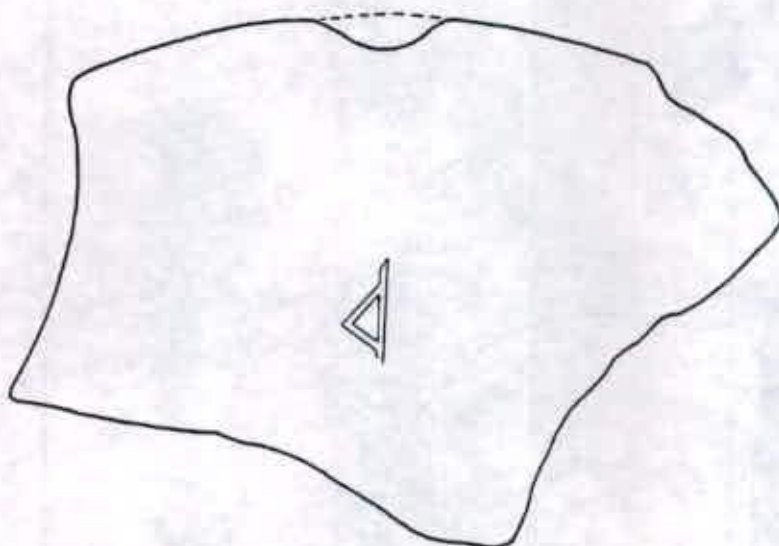
- ALMAGRO 1945 M. ALMAGRO BASCH, J. DE C. SERRA RAFOLS, J. COLOMINAS ROCA: Carta Arqueològica de España: Barcelona, C.S.I.C. - Instituto Diego Velázquez, Madrid 1945
- COLOMINAS 1925 J. COLOMINAS I ROCA: Prehistòria de Montserrat, Monestir de Montserrat 1925
- RIPOLL 1965 E. RIPOLL PERELLO, J. BARBERA FARRAS, M. LLONGUERAS CAMPANA: Poblado de Puig Castellar (San Vicente dels Horts, Barcelona), Excavaciones Arqueológicas de España, 40, Madrid 1965
- RIPOLLES 1982 P. P. RIPOLLES, La circulación montaria en la Tarraconensis, Serie de Trabajos Varios, 77, Valencia 1982
- SANMARTI 1987 J. SANMARTI I GREGO: Lacetania Ibérica, Tesis doctoral, Universitat de Barcelona, 1987, inédita.
- SUBIRANA 1956 RAFAEL SUBIRANA OLLE: Apunts arqueològics d'Esparraguera, Esparraguera 1956

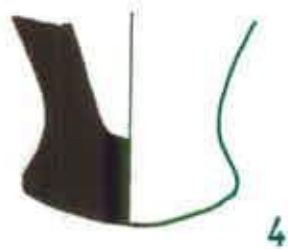
1

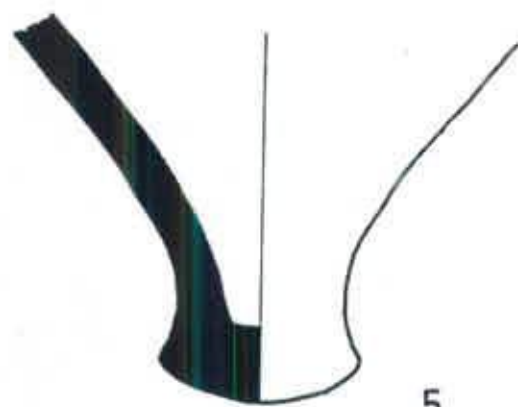
2

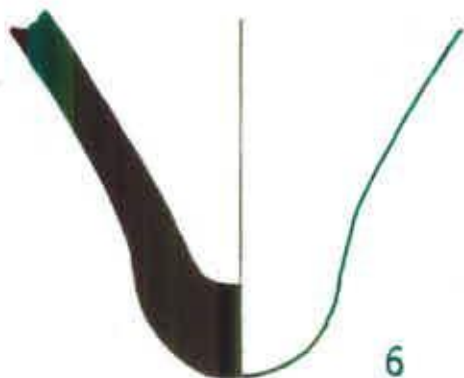
3

4

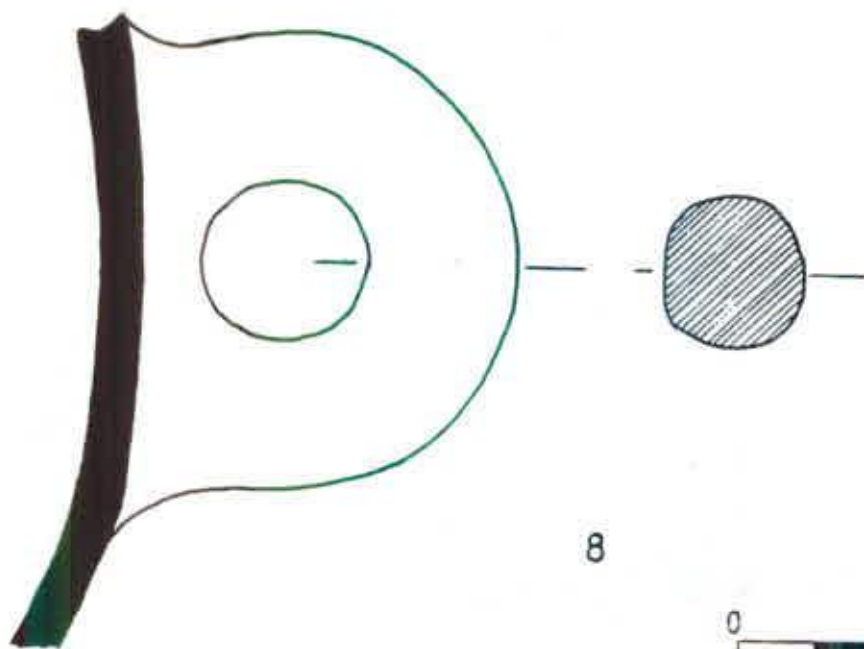
5

6

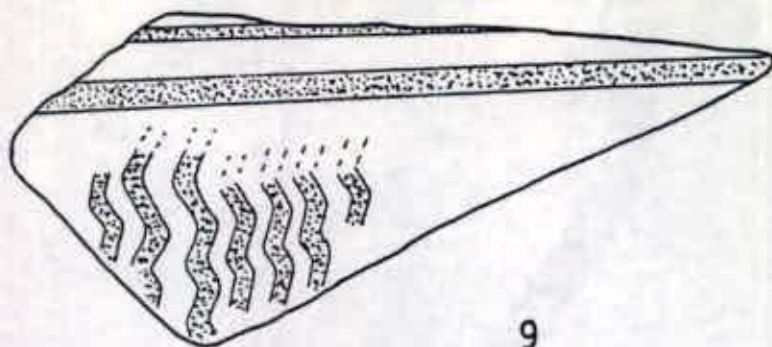

7

8

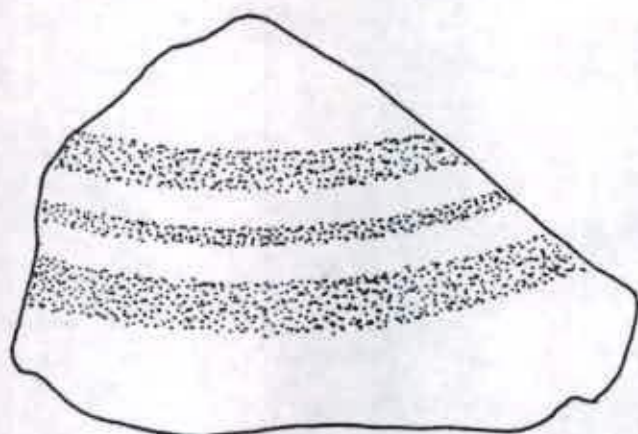

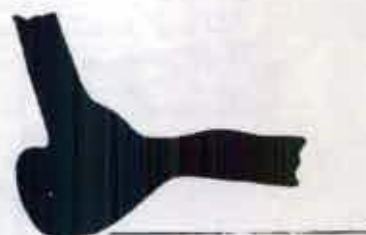
9

10

11

12

13

14

15

16

17

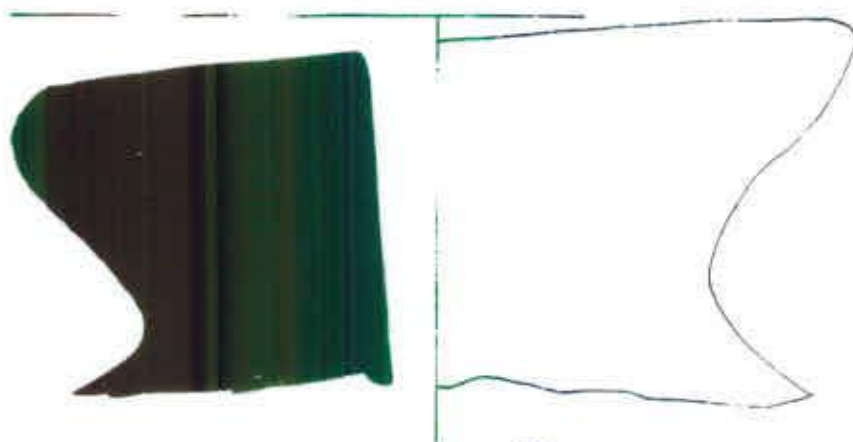
18

19

20

21

RESULTATS DE L'EXCAVACIÓ D'URGÈNCIA REALITZADA
A LA CREU D'OLORDE (SANT FELIU DE LLOBREGAT)

Florenci MAYORAL i FRANCO

Poblat ibèric ocupat des de finals del segle IV fins mitjans segle I a.C., i situat al cim del Puig de la Creu, de 439 metres d'altitud, al massís de la Santa Creu d'Olorde, dins del terme municipal de Sant Feliu de Llobregat.

Aquesta excavació es va portar a terme durant els mesos d'agost i setembre de 1985, i va ser motivada pels treballs d'explotació de la calcària del massís per part de la fàbrica de ciments Sanson, ja que una de les voladures habituals a la pedrera va ocasionar el desprendiment d'una part del muntanyam, deixant al descobert tres sitges al tall de la paret rocosa. En relació amb els treballs d'excavació anteriorment realitzats en aquest assentament (Bergadà, 1975; Oriol Granados, 1982), les sitges es trobaven a l'est de les vivendes trobades per Oriol Granados, en direcció al Puig de la Creu.

La intervenció arqueològica es va plantejar amb l'objectiu d'excavar les sitges -la més petita es va deixar pel perill que representava la caiguda de la paret rocosa- i, així mateix, aprofitant l'oportunitat d'emprendre nous treballs d'excavació al poblat ibèric de la Creu d'Olorde en disposar del permís corresponent, localitzar un context de construccions i edificis amb els quals poder relacionar les sitges. Per aquesta raó, vam concretar un seguit de talls estratigràfics que, alhora que ens permetien determinar la seqüència estratigràfica de la zona, ens ajudarien a prospeccionar una superfície més gran per a la troballa d'estructures; en cas de donar resultats positius qualsevol tall, es procediria a la seva ampliació per excavar en extensió el conjunt descobert.

Hem pogut verificar una seqüència estratigràfica homogènia, llevat de la part SE (tall III), que pel fet d'estar situada a la cota més elevada del sector de l'excavació i en un lloc de forta erosió només presenta l'estrat superficial, el qual es repeteix a la resta dels talls. Aquest estrat respon a les característiques d'un nivell orgànic per descomposició natural de matèria vegetal i animal, on es troben arrels i restes d'activitat biològica, i forma la coberta on es desenvolupa la vegetació d'aquesta zona del Puig de la Creu. Sota aquest estrat, a la resta dels talls, surt l'estrat 1, de

característiques sedimentològiques semblants a les de l'estrat superficial, encara que menys orgànic, de deposició col·luvial i que s'assenta damunt la roca.

Al tall I, sota l'estrat 1 apareixen les obertures de les sitges. De la sitja 1, el despreniment de la roca va fer que només en restés la meitat. La seva forma és globular i tenia una fondària conservada d' 1.72 metres; el diàmetre de la vora era d' 1.50 metres i el diàmetre màxim d' 1.80. El reompliment estava compost per un sediment argilós, de color marró, compacte i amb pedres, que s'estenia per tota la sitja, encara que en alguns indrets va aparèixer un sediment de la mateixa textura però d'un color menys fosc, a manera de taques, probablement degut al contacte amb la roca. La sitja 2, de forma ovoide, conservava major volum perquè calculem en un quart la porció que es va desprendre amb la paret rocosa. La seva fondària arribava fins 1.85 metres; el diàmetre de la vora conservada era d' 1.40 metres i el diàmetre màxim d' 1.70. El reompliment estava format per un sediment argilós, de color marró fosc, compacte, dins del qual hi havien nombroses pedres de mida mitjana i gran, que es trobaven des de dalt fins a baix. Tot el material arqueològic que es va trobar en ambdues sitges consistia en ceràmica ibèrica i uns quants fragments de ceràmica d'importació itàlica.

L'estratigrafia registra dos estrats més al tall II, l'existència dels quals s'ha de relacionar amb la situació d'aquest tall, a la cota més baixa del sector de l'excavació, i amb el desnivell de la roca. L'estrat 2 té característiques sedimentològiques semblants a les dels estrats superiors i a més la seva formació és idèntica, diferenciant-se perquè la seva base constitueix un paleosòl. Per sota, i damunt la roca, es troba l'estrat 3, de gruix no uniforme degut al pendent de la roca vers el NE, que és de formació antròpica (reompliment de nivellació del pendent de la roca).

La prospecció de construccions i vivendes que s'efectuava mitjançant els tallis no va localitzar cap resta de les mateixes (murs o forats de pal), ni l'evidència de la seva existència (enderrocs), llevat del Tall II, on es va excavar un tram del mur que delimita aquesta part del poblat -s'observen alguns trams més en mig de la vegetació del pendent- sense habitacles adossats a ell. Segons Balil, les restes d'habitacions es trobaven entre la cota 433 i el Turó de Can Ribes, on semblava existir també una torre (Balil, 1952:380), confirmant-se la troballa de restes de vivendes a la zona central del poblat (Bergadà, 1976:6) quan aquella zona estava força destruïda. L'origen del dipòsit sedimentari i la manca de construccions defineixen el sector de l'excavació com un espai buit i obert dins de l'assentament que ha d'estar relacionat amb el pendent de tota aquesta àrea, dins del seu plantejament

urbanístic. D'espais similars se'n té poc coneixement en poblats ibèrics catalans. A les excavacions realitzades a Castellruf (Sta. Mª de Martorelles, Vallès Oriental) es va posar al descobert un tram de muralla, al sector Est, sense vivendes adossades que es considera una zona oberta, el terra de la qual està format per terra piconada sense preparació prèvia i una plataforma de la roca acondicionada, juntament amb un empedrat paral·lel a la muralla (Gasull et alii., 1986:60).

Desconeixem si les sitges formaven part d'un grup d'elles a causa del despreniment produït per la voladura, però semblen ocupar part de l'espai obert. El moment d'inutilització d'aquestes estructures és coetani, i potser anterior a l'abandonament del poblament, encara que s'ha de tenir en compte els pocs fragments de ceràmica campaniana i d'àmfores itàliques trobades en el seu reompliment i la seva escassa diferenciació cronològica entre elles per fixar més la datació.

Pel que fa als materials arqueològics, l'excavació va proporcionar ceràmiques i objectes metàl·lics, tant de bronze com de ferro. La ceràmica constitueix, sens dubte, el material més abundant i presenta un conjunt característic dels poblats ibèrics tardans.

1. La ceràmica ibèrica. No trobem diferències tècniques ni morfològiques respecte a la coneguda anteriorment del mateix jaciment. Predomina la ceràmica feta a torn, amb un repertori de formes que comprén les àmfores de boca plana; gerres de vora exvasada i base cònca, de mida gran i petita; plats de vora entrant i peu; kàlathos i olles de grans dimensions. Es interessant destacar l'aparició d'unes bases planes, que semblen correspondre a vasos, amb parets fines i pastes homogènies menys depurades que les característiques, les quals podrien tractar-se d'una imitació de les formes de la producció de "parets fines" romanes.

Per la seva part, la ceràmica fabricada a mà representa quantitativament un grup reduït. Gairebé tots els fragments amb forma corresponen a olles de vora exvasada, cos globular i base plana, amb decoració de cordons sota el coll.

2. La ceràmica importada. Els fragments de ceràmica campaniana apareguts a l'excavació són dels tipus itàlics de la campaniana A i B; també en trobem d'altres de pasta groguenca i vernís negre molt espès que formen un grup homogèni relacionable amb la producció del Nord d'Àfrica, i en concret Byrsa. Les formes són poc nombroses; de campaniana A només tenim un fragment de nansa Lamb. 48, mentre que de campaniana B reconeixem diversos fragments de vora i base de Lamb. 5, i un fragment de base Lamb. 1; i pertanyents al grup de Byrsa n'hi han formes Lamb. 2, 3 i 5.

Pel que fa a les àmfores itàliques, la gran majoria dels fragments són informes, llevat de dos fragments de nansa i un altre de vora de mitjan segle II a.C., que pertanyen al tipus d'àmfora republicana I de Benoit (Beltran, 1978:167). Si bé en base a les característiques tècniques de les pastes, i en especial per la seva factura, hi ha fragments que corresponen a àmfores del tipus Dressel 1A, típiques del segle II a.C. i que apareixen associades amb ceràmica campaniana i àmfores republicanes evolucionades, com es registra al nivell E de l'Alcudia d'Elx (Beltran, 1970:317).

La producció de terrissa comuna està representada per alguns fragments de plats de cuina, tipus conegut des de finals del segle III a.C. i amb diverses variants (Vegas, 1973), de producció africana, els quals apareixen amb les àmfores anteriorment descrites en carregaments marítims.

3. Objectes de metall. Les troballes en bronze es limiten a una moneda, en mal estat de conservació que impideix distingir els detalls de l'anvers i el revers; un anell fet amb un fil molt prim, d'1 mm. de gruix, de secció circular i tancat pels extrems, tipus del qual no en tenim documentat cap de semblant ja que la majoria són de seccions rectangulars i circulars més gruixudes (Fletcher et alii., 1965:85, 89, 105 i 121; Ribas i Lladó, 1978:179); y un fragment de nansa.

A diferència dels objectes de bronze, els de ferro corresponen a instruments agrícoles: un fragment informe punxagut de secció circular, un fragment de falç i un fragment amb tres puntes allargades, de secció quadrada, de les quals dues estan trencades i la tercera conserva tota la seva longitud (20 cms), que surten d'una barra de secció rectangular. En base a l'instrumental aparegut en altres jaciments (Fletcher et alii., 1965; Sanahuja, 1971), aquest darrer objecte podria tractar-se d'una part d'un rampí o rampill (Sanahuja, 1971:78 i fig 6), o més aviat d'una forca (Sanahuja, 1971:81 i fig 7) donada la longitud de les puntes.

El material arqueològic trobat a l'excavació és un conjunt molt homogeni, tant pel que fa a la ceràmica ibèrica com a la ceràmica importada, i representa un moment tardà dins dels límits cronològics del poblat establerts per Oriol Granados (Granados, 1982:178). Per la ceràmica campaniana i les àmfores itàliques, la majoria dels materials corresponen al segle II a.C., tret d'una base del tipus campaniana B que porta una decoració de la primera meitat del segle I a.C., i de fragments informes d'àmfora Dressel 1A als quals se'ls ha de donar la datació general d'aquesta producció. Aitals ceràmiques constituïrien les darreres en arribar al poblat de La Creu d'Olorde, i ens confirmarien el seu abandonament cap a mitjan segle I a.C.

Referències bibliogràfiques.

- Balil, A: 1952. El poblado layetano del Puig d'Olorda, Archivo Español de Arqueología, XXV, pp. 379-380.
- Beltran, M: 1970. Las ánforas romanas en España, anexo de Caesaraugusta VIII, Institución "Fernando el Católico" de la Excma. Diputación Provincial, Zaragoza.
- Beltran, M: 1978. Cerámica romana. Tipología i clasificación, Ediciones Pórtico, Zaragoza.
- Biajot, M; Granados, J.O.; Julià, M.; Puig, F., i Solias, J.M.: 1984. El poblamiento de la zona sur de la Layetania litoral en época ibérica i romana, Arqueología Espacial, Seminario de Arqueología y Etnología turolense del Colegio Universitario de Teruel, vol. 2, pp.93-110.
- Fletcher, D.; Pla Ballester, E., i Alcacer: 1965. El poblado ibérico de La Bastida de les Alcuses (Mogente, Valencia), Trabajos varios del S.I.P., Valencia.
- Gasull, P.; Blanch, R.M.; Gonzalez, A.; Lorencio, C.; Mayoral, F.; Xandri, J., i Yll, E.: 1986. Resultat de les excavacions arqueològiques portades a terme a Castellruf (Martorelles, Vallès Oriental), Tribuna d'Arqueologia 1984-85, Departament de Cultura de la Generalitat, Barcelona.
- Granados, J.O.: 1982. Santa Creu d'Olorde, Molins de Rei. Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys, Departament de Cultura de la Generalitat, Barcelona, pp. 177-178.
- Mateu Llopis, F.: 1951, Hallazgos monetarios VI, Ampurias XIII, pp. 203-254.
- Ribas, M. i Lladó, J.: 1978. Excavació d'unes habitacions pre-romanes a Burriac (Cabrera de Mataró), Pyrenae 13-14, pp. 153-171.
- Sanahuja, E.: 1971. Instrumental de hierro agrícola e industrial de la época ibero-romana en Cataluña, Pyrenae VII, pp. 61-110.
- Sanmarti, E.: 1978. La cerámica campaniense de Emporion y Rhode, Monografies Emporitanes IV, Institut de Prehistòria i Arqueologia de la Diputació Provincial de Barcelona, Barcelona.

Vegas, M.: 1973. Cerámica común romana del Mediterráneo Occidental, Publicaciones eventuales, 22, Instituto de Arqueología y Prehistoria de la Universidad de Barcelona, Barcelona.

Núria MOLIST i CAPELLA

El turó del Puig Castellar es troba al nord-oest del municipi de Sant Vicenç dels Horts. A les seves vessants s'hi assenta un poblat ibèric l'ocupació del qual s'inicia al segle IV i perdura -de forma discontinua- fins a mitjans del segle I a.n.e.

1 - INTRODUCCIO

La intervenció arqueològica al poblat ibèric del Puig Castellar de Sant Vicenç dels Horts (Baix Llobregat) es va realitzar entre els mesos d'octubre i novembre de 1985. Les causes de l'actuació varen venir determinades per les contínues denúncies dels professionals, entitats comarcals i altres associacions sobre els reiterats expolis clandestins i també per l'interés del Grup de Recerques i Estudis de Sant Vicenç dels Horts, el mateix Consistori Municipal i el Servei d'Arqueologia en evaluar la conservació i l'estat actual del poblat.

Les actuacions de furtius dalt del poblat es remunten al mateix moment de la seva descoberta el 1954. Ja en la memòria de la campanya de 1957 s'esmenta l'existència de forats de clandestins (Barberà-Caballé, 1960). Així mateix, després de la campanya de 1985 s'observaren nous forats de clandestins. A principis de 1988, la Policia Municipal de Sant Vicenç dels Horts va sorprendre diversos individus efectuant excavacions clandestines al poblat, intervenint-hi posteriorment la Brigada de Patrimoni dels Mossos d'Esquadra. Les actuacions furtives incontrolades són, doncs, antigues i continuades.

2 - SITUACIO GEOGRAFICA

El turó del Puig Castellar es troba al nord-oest del poble de Sant Vicenç dels Horts, comarca del Baix Llobregat (Fig. 1) i dins el terme municipal de l'esmentada població. Presenta una altitud màxima de 187 m per sobre del nivell del mar. Les seves coordenades geogràfiques són: 41. 24' de Latitud nord i 1. 59' 50'' de Latitud est i la composició geològica específica és de pissarres ordovíciques i sildriques. El turó està envoltat al nord-est i nord-oest -en la part baixa- per una ampla zona d'argiles quaternàries aptes pel conreu.

El Puig Castellar és un turó pla en el seu cim i de vessants suaus, més abruptes en el seu extrem nord. Es troba en les estribacions est del massís del Garraf i al peu del Coll de l'Ordal. A l'oest està envoltat per la riera de Cervelló -distant uns 500m al nord del turó- i, a l'est, pel riu Llobregat, del qual es troba separat uns 2.500m. Aquest turó, tot i tractar-se d'una petita elevació en relació als turons dels voltants, domina una

gran extensió de terreny i un enclau important de comunicacions: la via del Llobregat -important ruta de comunicació entre la costa i l'interior de Catalunya- i el Coll de l'Ordal, que comunica la vall del Llobregat amb la depressió del Penedès a través de la vall de Carvelló.

El turó va ser conreuat quasi fins a mitjans del nostre segle, éssent encara avui dia visibles alguns dels marges de cultiu antics. Actualment és erm i el sòl està ocupat per garrigues i arbustos.

3 - ANTERIORS TREBALLS EFECTUATS AL JACIMENT

L'existència d'un poblat ibèric al turó del Puig Castellar de Sant Vicenç dels Horts és coneguda des de l'any 1954 en que va ser localitzat per un afeccionat, el Sr. Antoni Guillaumes. La notícia d'aquesta troballa va ser donada per E. Madorell (1956). Des de 1954 fins el moment de realitzar la intervenció objecte del present treball -el 1985-, únicament s'hi havien dut a terme dues campanyes d'excavacions arqueològiques, 1957 i 1960, dirigides pels Srs. Eduard Ripoll, Josep Barberà i Miquel Llongueras. La conclusió dels treballs, després de les dues campanyes i amb sis cales de sondeig efectuades, va ser que el poblat estava molt arrassat i que no era possible trobar cap tipus de restes de les edificacions (Ripoll, Barberà i Llongueras, 1965, p. 18). En aquest mateix sentit hi insisteix A. Pujol (1969-70, pág. 335) qualificant els resultats de poc satisfactoris degut a l'avançat grau de destrucció del poblat.

4 - CAMPANYA DE 1985

L'excavació es va plantejar en principi cara a la delimitació del jaciment i l'evaluació de l'estat de conservació de les restes arqueològiques, efectuant diverses cales en diferents punts. Els quatre sondeigs oberts es numeraran del 1 al 4 segons s'anaven obrint. El mètode de registre utilitzat va ser el conegut com a Harris-Carandini. A cada un dels quadres es seguí una numeració alfanumèrica individual d'unitats estratigràfiques començant a partir del número 1.

- QUADRE 1

Sondeig situat a la vessant sud del turó, al nord del dipòsit d'aigües municipal (fig. 1, 1). Aquesta cala mesurava 3,5 x 3 m. L'ubicació d'aquest primer sondeig va venir determinada per l'existència prèvia de clots que havien estat fets per clandestins. Tanmateix, aquest indret oferia una altra característica destacable: quant pocs anys abans l'Ajuntament de Sant Vicenç havia construït el gran dipòsit d'aigües havia rebaixat i aplanat una part de la vessant sud del turó i quedaren a la vista diversos retalls de la roca en forma de cubetes que podien fer pensar inicialment en algun tipus d'àmbit.

En aquest sondeig es delimità i excavà part d'una cubeta

retallada a la roca reblida per diversos estrats de textura i composició força semblants però que tenien com a tret comú entre ells el fet de presentar entre el material restes d'escòria de ferro (UE 2, 6, 8, 12, 13, 14, 15, 17 i 18) el que proporcionà interessants dades respecte la funcionalitat de la cubeta i un dels aspectes de l'activitat econòmica del poblat. Creiem que aquestes cubetes són possibles pous d'explotació de les betes de ferro que presenta la pissarra. Un cop el clot s'abandona es rebleix amb deixalles procedents de la vida quotidiana del poblat.

Aquests materials ens proporcionen una cronologia molt homogènia, datable en el període final de la cultura ibèrica (de finals del segle II a inicis del segle I).

- QUADRE 2

Cala oberta al cim del turó -extrem nord- (fig. 1, 2). Les dimensions de la cala eren de 2 x 2 m. L'objectiu que perseguíem en el moment d'obrir aquest sondeig era el de comprovar l'existència o no de sediment arqueològic en el punt més alt del puig. Es separaren dues unitats, ja que un cop aixecat l'estrat superficial (UE 1) aparagué ja immediatament la pissarra (UE 2).

Els resultats arqueològics foren nuls quan a la localització d'estructures i a la potència del sediment. Per tant, podem suposar que l'erola del Puig Castellar està molt erosionada i difícilment s'hi han conservat restes d'estructures. No obstant, no podem descartar la presència de sitges i cubetes retallades a la roca.

- QUADRE 3

Cala oberta al sud-est de la vessant nord del turó i prop del cim (fig. 1, 3). Mesurava 2 x 2 m. En aquest punt era visible una sitja retallada a la roca que anteriorment havia estat excavada i buidada per clandestins. L'objecte d'obrir aquest petit sondeig en aquest punt era el de la neteja, dibuix i recollida del possible material abandonat pels furtius.

Aquesta sitja presenta una boca de planta arrodonida i la secció oval, semblant a la majoria de sitges que acostumen a aparèixer als poblats ibèrics. Es constatà una vegada més la presència de sitges disperses a les vessants del turó, tal com s'havia comprovat ja en la campanya de 1957 (Barberà-Caballé, 1960). La sitja localitzada al 1957 estava reblida per materials datables entre finals del segle II i inicis del segle I a.n.e.

- QUADRE 4

El quadre 4 estava ubicat al nord-oest de la vessant sud, prop del canvi d'empit (fig. 1, 4). Les mesures del sondeig eren de 3 x 3 m. El motiu principal de l'obertura d'un darrer sondeig en aquest punt fou el de comprovar l'existència d'estructures i sediment en aquesta àrea de la vessant, que presentava un fort pendent descendent vers l'oest i s'intuïa una acumulació de

sediment més forta que en altres punts.

L'estratigrafia recuperada consta d'un estrat superficial (UE 1) i diverses unitats que corresponen a un ampli període cronològic de la vida del poblat. Sota el superficial aparegué un mur de pedra seca (UE 4) amb una rasa de fonamentació (UE 12) per la seva cara est, retallant tots els estrats arqueològics. Probablement es tracta d'un mur ibèric que seria l'estructura més recent, possiblement datable a principis del segle I a.n.e (tot el material que reblia la fossada -UE 8- era d'època ibèrica, amb campaninanes del tipus B i cubilets de parets fines). Aquest mur dividia en dos parts el sondeig: a la meitat superior es documentaren diversos estrats d'una considerable potència (UE 2, 3, 9, 10, 11, 13, 14 i 15). El darrer estrat -UE 15- descansava directament sobre la roca, localitzant-se un forat de pal retallat a la llicorella, de forma arrodonida i d'uns 25 cms. de diàmetre (UE 17) -Fig. 2-.

A la meitat inferior de la cala, l'estratigrafia conservada era força diferent, tant cronològica com a estructuralment. Es recuperaren diversos estrats amb materials més antics (UE 5, 7, 21 i 22), una llar de foc típicament ibèrica formada per una capa compacta d'argila i amb una preparació de mosaic ceràmic (UE 6 i 19), un paviment i la seva preparació a base de petites pedres (UE 20 i 21) i una cubeta retallada a la roca a l'angle oest de la cala (UE. 23), reblida per un estrat de llicorella alterada (UE 22) -Fig. 2-.

Aquest és el quadre més interessant per les dades que proporcionarà respecte a les etapes d'ocupació del poblat i a la localització d'estructures d'hàbitat. La interpretació resulta en molts casos difícil ja que es tractava d'un petit sondeig i la majoria d'estrats i elements no els podem relacionar amb estructures més complexes. El mur tallava una sèrie d'estrats de rebliment que podrien correspondre a alguna estructura d'habitació. Aquests estrats presenten una cronologia homogènia de finals de segle II-inicis del segle I a.n.e. Sota aquests apareixen una sèrie d'unitats que corresponen a una etapa més antiga si tenim en compte el material exhumat. Probablement ens trobarien enmig d'un àmbit -on hem localitzat part del paviment, una llar de foc i un forat de pal- els límits perimetrals del qual estarien fora del sondeig, datable a la primera meitat o mitjans del segle III a.n.e. (ceràmica de vernís negre del Taller del es Petites Estampilles). A la l'UE 21 -preparació del paviment- s'ha localitzat la ceràmica més antiga que de moment ha proporcionat el jaciment: es tracta d'un fragment de ceràmica pintada del segle VI i un de ceràmica grollera amb acanalats probablement un poc anterior. Inicialment proposem una datació cronològica antiga pel retall de la roca que apareix a l'angle sud-est -segle VI a.n.e.-. Es factible que es tracti de l'angle d'un àmbit retallat a la roca, el qual estaria molt erosionat i perdut degut al fort pendent.

5 - ELS MATERIALS

Part del material recuperat -concretament les peces més

significatives- en la campanya de 1985 va desaparèixer durant el tresllat dels materials efectuat per l'Ajuntament de Sant Vicenç dels Horts. Entre el material perdut cal esmentar diverses peces: 1 nansa de sítula de bronze; 1 cuillera ; 2 agulles d'os; 1 Morter de pedra granítica amb abocador; 1 fusaïola; 1 fragment informe de ceràmica ibèrica pintada datable al segle VI a.n.e.; 1 fragment informe de ceràmica grollera brunyida decorada amb acanalats; 1 pàtera pràcticament sencera de ceràmica campaniana B decorada amb cercles centrals; 1 fragment del fons d'una pàtera de campaniana B amb un grafit ibèric; 1 fragment de peu de campaniana A amb una palmeta; 1 fragment de bol del Taller de les Petites Estampilles.

5.1 - Ceràmiques de vernís negre

La major part de les ceràmiques de vernís negre són campanianes del tipus B o imitacions locals d'aquestes. No obstant són també presents al jaciment algun fragment de campanina A i ceràmiques protocampanianes -quadre 4-, avui desaparegudes. D'aquest darrer tipus cal destacar un fragment de la vora d'un bol del Taller de les Petites Estampilles, datable a la primera meitat del segle III a.n.e. Possiblement pertanyi també a aquest taller el peu d'un vas (núm. 7 -superficial-) de la forma Morel 321 b5, datable el 285 +/- 20 (Morel 1981, p. 467). La ceràmica campaniana A és també escassa. Al quadre 1 es recuperà una vora d'un bol i dos fragments més desapareguts: un fons d'una pàtera i un peu amb una palmeta. De la ceràmica campanina B hi ha diverses formes, encara que dominen els bols i les pàteres per sobre dels altres vasos: la forma Lamboglia 1/Morel 2323 (núm. 4 -Q 1, UE 1, 1-) -encara que podria tractar-se també d'una imitació local- (amb una cronologia al voltant del 100 i primera meitat del segle I a.n.e. - Morel, 1981-); la forma 3 de Lamboglia /Morel 1224 (datable a la primera meitat del segle II a.n.e. -Morel, 1981, p. 94-); Les pàteres (Lamboglia 5/7; Morel 2250, Morel 2283,...) també són força característiques i ens proporcionen en conjunt una cronologia entre finals del segle II i principis del segle I (núms. 1 -superficial-, 2 -Q 1- i 6 -Q 1, UE 16, 1; peu de la forma Morel 141 a4, datable entorn l'any 90 a.n.e. -Morel, 1981, p. 453-).

5.2 - Les àmfores

Entre les àmfores importades dominen les de procedència ebusitana i itàlica, escassejant les formes. Les àmfores púnico-ebusitanes són força abundants; s'han identificat els següents tipus: PE-12c -amb una etapa cronològica àmplia que dura fins la romanització- identificant-se amb el tipus A de Mañà (Ramón, 1981); PE-14 (?) (núm. 9 -superficial 1988-), amb una cronologia de segle IV perdurant fins el segle II a.n.e. (Ramón, 1981, p. 102); PE-16 (núm. 5 -Q 1, UE 5, 4-) identificable amb el tipus E antic de Mañà, presenta una cronologia al voltant del 220 +/- 25 anys (Ramón, 1981); PE-18 (núm. 8 -Q 1, UE 2, 69-), la seva cronologia va des del 130/120 a.n.e. al canvi d'era (Ramón, 1981). Es varen recuperar tanmateix alguns fragments d'àmfora púnica

de paret estriada (Q 4, UE 5, 10 i 11).

Tot i ser abundants el nombre de fragments recuperats d'àmfora itàlica, tots ells pertanyen a parets. No obstant, a la publicació dels resultats de la campanya de 1960 trobem una vora d'un exemplar d'àmfora Dressel 1A (Ripoll et alii, 1965, p. 13, fig. 5, núm. 1). Finalment, tenim una vora d'àmfora ròdia (núm. 3 -superficial-), amb una cronologia que arribaria fins a finals del segle II ane.

5.3 - La ceràmica itàlica i romana

Els vasos i cubilets de ceràmica de parets fines presenten una curta varietat de formes, reduint-se pràcticament a la forma Mayet III B, datable a finals del segle II i primera meitat del segle I a.n.e. Destaquem també un cubilet Mayet III A (núm. 17 -Q 1, UE 12, 4/7-), datable al segle I a.n.e. (Mayet, 1975).

La ceràmica de cuina itàlica està escassament representada, abarquant els dos tipus bàsics de forma: les cassoles de vora bifida (núm. 10 -Q 1, UE 2, 18-) i les tapadores. Aquesta ceràmica presenta una cronologia republicana, trobant-se en els jaciments ibèrics i romans des de mitjans del segle II a.n.e.

No és habitual la presència de ceràmica oxidada romana. Acostumen a ser vasos pel servei de taula: bols, plates i gerres, algun colador, etc. Els trobem en els estrats més moderns, prop del canvi entre el segle II i el I a.n.e. Així mateix cal destacar la presència d'alguns morters, testimonis de l'activitat agrícola.

les dolles les trobem abundantment al poblat. Volem destacar d'un fragment informe, sota la vora, amb una marca de capacitat -incompleta- en la qual podem llegir "-XXXXX-" (núm. 29 -Q 1, UE 2, 50-). D'aquesta marca en tenim un paral·lel exacte a Roma (CIL, XV, 1, 252 y -Solias, 1987, p. 119-). Durant l'actuació efectuada el 1988 es recuperà també una d'aquestes marques (núm. 30). Tanmateix, del tipus de pasta d'aquests grans contenidors es va recuperar una plata-tapadora (núm. 11 -superficial-).

5.4 - La ceràmica ibèrica

la ceràmica grisa monogroma presenta les seves formes característiques de vaixel·la de taula: bols, gerretes, gerres, ampelles, etc. Els bols de vora reentrant són la forma més abundant (núm. 12 -Q 1, UE 12, 18/21-), a més dels de vora prop de la verticalitat (núm. 13 -Q 1, UE 2, 110). Ambdues formes apareixen també en la ceràmica roja a torn ibèrica. Les gerretes bicòniques de vora exvasada són força habituals; la peça més destacable és un bicònic emporità amb tres bandes de motlures, que segons la classificació d'Aranegui (1987, p. 109 i 110) correspondria a la forma 6a, amb una cronologia de primer quart del segle I a.n.e (núm. 15 -Q 4, UE 2, 13-26-). La varietat de vores de les gerres i ampelles és molt ampla (núm. 14 -Q1, UE 2, 75-).

La ceràmica pintada ibèrica és poc habitual. No obstant, cal destacar un fragment decorat d'un especial interès. Ens referim a la paret d'un vas amb una decoració figurada animal, sumament

escassa en aquesta àrea laietana i en el conjunt de Catalunya. A la paret externa d'aquesta peça (núm. 18 -Q 1, UE 2, 119-) hi trobem representat l'anca posterior dreta d'un animal, probablement un cavall o un cèrvol, i les dues potes posteriors d'una au, en la qual podem distingir perfectament els dits. Ambdós animals mirarien vers l'esquerra. A la dreta, una franja horitzontal tancaria l'escena. Tant els cavalls com els ocells són habitualment representats en la ceràmica ibèrica figurada: a Azaila -amb una escena de caça on trobem la mateixa disposició d'elements- (Cabrè, 1947); a El Monastil (Poveda, 1985) -probablement també es tracta d'una escena de caça-; a la Serreta d'Alcoi (Pericot, 1984, p. 134, figs. 180 i 181); a diversos poblats de la província de Teruel (Maestro, 1984); a San Miguel de Lliria (Ballester, 1954, p. 50, figs. 34 i 40; p. 49, fig. 44) i en una escena funerària pintada en un kalathos a Elche de la Sierra (Eiroa, 1986, p. 77, fig. 2). A Catalunya coneixem alguns exemplars de ceràmica ibèrica figurada al Tossal de les Tenalles de Sidamunt (Pellicer, 1966), on trobem uns ocells molt estilitzats; a Tivissa, on trobem també un fragment, de tècnica semblant al nostre (Balil, 1964, p. 201); a la Vinya del Pau, també amb decoracions d'ocells molt estilitzats (Giró, 1947, fig. 17), etc.

Creiem que l'exemplar del Puig Castellar podriem classificar-lo dins de l'estil decoratiu narratiu comuntment anomenat Oliva-Lliria i Azaila-Alloza. Cronològicament es tracta d'un exemplar tardà, ja que apareix en un estrat amb materials molt homogenis datables a finals del segle II - inicis del segle I a.n.e. (Quadre 1, UE 2).

Així mateix cal esmetar la recuperació d'un fragment de ceràmica pintada ibèrica del segle VI, decorada amb franges horitzontals i avui desapareguda (Q4, UE 20, 1). Els altres fragments de ceràmica pintada ibèrica responen a les decoracions geomètriques habituals que trobem en els poblats d'aquesta època dins l'àrea laietana i en el conjunt de Catalunya (núm. 21 -Q 1, UE 1, 7-).

Dins el gran grup de les ceràmiques roges a torn en podem diferenciar dos tipus: els vasos de la vaixel·la de taula i els grans vaos d'emmagatzematge i/o transport. La vaixel·la de taula es caracteritza pels bols de vores reentrants, plats (núm. 26), gerres (núm. 19 -Q 1, UE 11, 9-; núms. 20 i 25 -superficial-) i ampolles, amb una gran varietat de formes (núm. 22 -Q 1, UE 12, 41).

L'àmfora ibèrica és la forma més habitual (núm. 23 -superficial-, amb un grafit ibèric prop de la vora () "N"). Cal destacar la troballa a l'angle nord del quadre 4 (UE 2) de dues àmfores ibèriques -conservades en la meitat superior- possades boca avall i una d'elles tapada per un disc retallat en un fragment de *dolium* disposat exactament sobre la seva vora. Aquesta és, creiem, una dada important sobre un dels tipus de tapadora usats a les àmfores. A més de les àmfores de boca plana trobem altres grans vasos d'emmagatzematge (núm. 24 -Q 1, UE 12, 28/31-).

Dins el tipus de ceràmica grollera feta a mà dominen les urnes de perfil en "S", de vora lleugerament exvasada i, en general, escassament decorades -cordons amb impressions- o amb

l'acabat exterior pentinat (n^{um}. 27 -Q 1, UE 8, 110-). A més de les olles són també habituals les tapadores (n^{um}. 28 -Q1, UE 2, 285; restaurada amb grapes de plom-). Menys freqüents són els plats-tapadora i les cassoles.

5.5 - Ceràmica acanalada del Bronze Final

Finalment volem resaltar l'existència d'un fragment de ceràmica grollera amb acanalats horitzontals i de superfície brunyida apareguda a l'estrat 20 del Quadre 4 i avui en dia desaparegut. Aquest fragment és sumament interessant ja que ens data una de les fases més antigues del poblat, de segle VII a VI a.n.e. En els darrers anys, la localització d'aquests tipus de material comença a ser habitual en els poblats ibèrics, com és el cas de la Penya del Moro (Ballbé et alii, 1986) i Montjuïc (Granados et alii, 1986), per citar els més propers.

5.6 - Altres materials

S'ha recuperat una moneda ibèrica de bronze, concretament un semis de la ceca de Kese (Q 1, UE 11, 24). A l'anvers presenta un cap masculí mirant a l'esquerra i amb el símbol ◇ (TA) a la nuca. Al revers presenta un cavall marxant amb la pota davantera dreta aixecada. Sota les potes, la llegenda < 3 >. Correspon a una emissió de la ceca de Kese de la segona meitat del segle II a.n.e. (Villaronga, 1983, p. 105).

Tot i ser força abundants les restes d'objectes i eines de metall recuperades, malauradament han desaparegut les més significatives, tal com ja esmentat anteriorment. Al 1988 es recollí superficialment en un clot de clandestins una agullada de ferro (n^{um}. 31), amb paral·lels a St. Miquel de Vallromanes, La Bastida de Mogente i el Puig Castellar de Santa Coloma de Gramanet (Barberà - Pascual, 1969-70, fig. 4, 3). Dins els estrats de rebliment de la cubeta del Quadre 1 es recuperaren abundants restes d'escòria de ferro. També cal destacar dues agulles i una cullera d'os, quan a indústria òssia. Tanmateix es treballaven diversos tipus de pedra: el granet per morters, la sorrenca per polidors i petits discs, la llicoreca també per discs, etc.

6 - CONCLUSIONS

El Puig Castellar és un poblat ibèric ubicat dalt d'un turó i enmarcat dins el poblament d'aquesta època de la vall del Llobregat i dins els límits territorials laietans per la banda sud. Estratègicament situat, domina un punt clau de comunicacions: per un costat la vall del Llobregat (amb poblats ibèrics dalt de diversos turons i alguns assentaments a la vall a banda i banda del riu -Julià et alii, 1985; Cortadella et alii, 1987-) i, per l'altre, la vall de Cervelló i el pas -encara que no el tenim documentat en època antiga- que comunicaria la part central de la vall del Llobregat amb la plana del Penedès a través del pas de l'Ordal, pel del Massís del Garraf.

Els objectius que ens marcarem en l'inici dels treballs s'acompliren en part. De les quatre cales efectuades a les diferents vessants del turó dues han proporcionat abundant material arqueològic i també han posat al descobert algunes estructures habitacionals, les primeres que es coneixen al poblat. No s'ha delimitat clarament l'ocupació, extenent-se per les diverses vessants. La forta erosió tant de l'erola com de les vessants, juntament amb l'acció antròpica, ha ocasionat la pèrdua de molts vestigis arqueològics.

Els resultats arqueològics foren més interessants del que es podia preveure inicialment. Cal destacar-ne, al nostre entendre, tres aspectes fonamentals:

1)- Per primera vegada es localitzaren estructures d'habitació (un mur, un forat de pal, un paviment i una llar de foc). Anteriorment sols coneixem l'existència de sitges d'emmagatzematge. Aquestes restes es localitzaren al Quadre 4, situat a la vessant sud del turó.

2)- Els materials arqueològics que proporcionaren alguns estrats del Quadre 4 allarguen de forma considerable la cronologia del poblat coneguda fins el moment. En les anteriors excavacions tot el material que es recuperà pertanyia a la baixa època ibèrica -finals del segle II-inicis del segle I-, com el de la major part del de la campanya de 1985. No obstant, en els darrers nivells del Quadre 4 varen aparèixer ceràmiques més antigues que ens ajuden a establir momentàniament tres etapes ben determinades del poblat:

* Fase I. Moment inicial de la cultura ibèrica -segle VI- amb la possible existència d'una ocupació anterior del Bronze Final (ceràmica pintada ibèrica del segle VI, semblant a la que trobem al poblat de la Penya del Moro i a Montjuïc, i ceràmica acanalada -que pertany al darrer moment del Bronze Final-).

* Fase II. època ibèrica plena -Segle III-. S'ha recuperat ceràmica protocampaniana i campaniana A datables en aquest moment cronològic i al qual correspondrien les restes d'hàbitat localitzades en el Quadre 4.

* Fase III. època ibèrica tardana, moment de plena romanització del territori -finals del segle II/inicis del segle I a.n.e.-. A aquest període correspondrien el rebliment de les sitges i cubetes. Aquesta etapa proporciona una gran quantitat de material arqueològic de tot tipus.

3)- La cubeta localitzada al Quadre 1 -a més de les que podem observar darrera el dipòsit municipal d'aigües- creiem que seria excavada per tal d'extreure el ferro tot seguint les betes ferruginoses de la llicorella, que constitueix el sòl geològic del turó. Aquesta possibilitat haurà d'ésser contrastada amb anàlisis geomorfològics de la pissara, la qual sembla que conté un alt índex de ferro. Durant l'excavació no hem pogut determinar la forma d'aquesta cubeta, possiblement quadrangular. La datació que ens proporciona el material és de finals del segle II i inicis del segle I a.n.e. Cal destacar la presència en quasi tots els estrats de rebliment d'escòria de metall, el que constata aquest tipus d'activitat. Per altra banda, a les mines de Can Tintorer de Gavà s'ha constatat també l'explotació d'aquestes betes ferruginoses en

època ibèrica.

A més de l'explotació de ferro, l'economia del poblat es basaria en la ramaderia i l'agricultura. De l'estudi de les restes òssies es desprén una fauna de tipus clàssic, en la qual dominen els ovi-càprids (49%), seguits molt properament pels suïds (32,9%) i, més escassament presents, els bovins (9%). Aquestes dades que pertanyen al període final -finals del s. II/inicis del s. I-, contrasten amb les dades dels poblats ibers de períodes anteriors, com ara la Peña del Moro, on dominen clarament els ovins per sobre de bovins i suïds. Això cal interpretar-ho com una influència de la progressiva romanització de la zona. Morters, àmfores, dolia i eines de ferro en parlen d'una important activitat agrícola, probablement especialitzada en el conreu de cereals, centrada en les terres fèrtils situades al peu de la vessant del turó.

Finalment, volem esmentar de nou el continu expoli que pateix el poblat per part de clandestins incontrolats que ajuden a malmetre més encara les ja de per si escasses restes conservades.

BIBLIOGRAFIA

- ARANEGUI, C. (1987): Las jarritas bicónicas grises de tipo ampuritano. Taula rodona sobre "Les ceràmiques gregues i helenístiques de la Península ibèrica". 75è. aniversari de les excavacions d'Empúries. Empúries, 18-20 de març de 1983. Barcelona, 1987, pp. 101-114.
- BALIL, A. (1964): Un tema de la ceràmica ibèrica. Archivo Español de Arqueología, núm. XXXVII. Madrid, 1964, pp. 201-202.
- BALLBÉ, X.; BARBERA, J.; BARRIAL, O.; FOLCH, J.; MENÉNDEZ, X.; MIRO, C.; MIRO, M.T.; MIRO, N.; MOLIST, N.; SOLIAS, J.M. (1986): Distribución del espacio en el poblado ibérico de la Peña del Moro de Sant Just Desvern (Baix Llobregat). Arqueologia Espacial. Coloquio sobre el microespacio-3, vol. 9. Seminario de Arqueologia y Etnologia Turolense, Teruel, 1986, pp. 303-320.
- BALLESTER, I. (1954): Ceràmica del Cerro de San Miguel de Liria. Corpus Vasorum Hispanorum. Madrid, 1954.
- BARBERA, J.; CABALLÉ, M. (1960): Prospecciones en el poblado de Puig Castellar. En Sant Vicens dels Horts (Barcelona). Zephyrus, XI. Salamanca, 1960, pp. 210-214.
- BARBERA, J.; PASCUAL, R. (1969-70): El poblado prerromano de la muntanya de Sant Miguel, en Vallromanes -Montornés (Barcelona). Ampúries, núm. 31-32. Barcelona. Pp. 273-283.
- CABRE AGULLO, J. (1947): Corpus Vasorum Hispanorum. Ceràmica de Azaila. Museos arqueológicos de Madrid, Barcelona y Zaragoza. C.S.I.C., Madrid.
- CORTADELLA, J.; MENÉNDEZ, X.; PERA, J.; RIGO, A. (1987): Introducció a l'anàlisi territorial dels assentaments del bronze final i d'època ibèrica al Baix Llobregat. Treball de doctorat. Universitat Autònoma de Bellaterra. Barcelona, 1987. Inèdit.
- EIROA, J. J. (1986): El Kalathos de Elche de la Sierra (Albacete). Anales de Prehistoria y Arqueología, núm. 2. Murcia, 1986, pp. 73-86.

- GIRO, P. (1947): La cerámica ibérica de la "Viña del Pau" en el Panadés. Notas para su estudio. Archivo Español de Arqueología, Madrid.
- GRANADOS, J.O.; MAZAIRA, L.; MIRO, M.T.; ROVIRA, C.; SALGOT, D. (1986): Montjuïc dins del contexte d'el món ibèric laietà antic. Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà (Puigcerdà. 1985). Institut d'Estudis Ceretans. Puigcerdà, 1986, p.p. 211-218.
- JULIA, M.; PUIG, F.; SOLIAS, J.M. (1985): Introducció a l'estudi del poblament ibèric i romà del Delta del Llobregat. XXV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos del Baix Llobregat. El Prat de Llobregat, 1980, pp. 392-413.
- LAMBOGLIA, N. (1952): Per una classificazione preliminare della ceramica campana. Atti del I Congresso Internazionale di Studi Liguri. Bordighera, 1952.
- MADORELL, E. (1956): Molins de Rey. VIII Reunión de la Comisaria Provincial de Excavaciones Arqueológicas de Barcelona (Badalona, 23-X-55). Informes y Memòrias, núm. 32. Madrid, 1956.
- MAESTRO ZALDIVAR, E. M. (1984): La figura humana en la cerámica de la provincia de Teruel. Kalathos, núm. 3-4. Teruel, 1984, pp. 111-119.
- MAYET, F. (1976): Les céramiques à parois fines de la Péninsule ibérique. Centre Pierre Paris, 1976.
- MOLIST, N. (1989): El Puig Castellar. Sant Vicenç dels Horts (Baix Llobregat). Octubre-Novembre de 1985. Memòria de l'excavació lliurada al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. Gener de 1989.
- MOREL, J. P. (1981): Céramique campanienne: les formes. Vol I: texte; Vol. II: planches. Bibliothèque des écoles Françaises d'Athènes et Rome. 1981.
- PELLICER CATALAN, M. (1966): El tossal de les Tenalles de Sidamunt y sus cerámicas pintadas. Archivo Español de Arqueología, núm. XXXIX, Madrid, 1966, pp. 97-112.
- PERALES, M. P.; PICAZO, J. V.; SANCHO, A. (1984): Tiro de Cañón (Alcañiz): los materiales cerámicos I. Kalathos, núm. 3-4, Teruel, 1984, pp. 203-258.
- PERICOT, LL. (1984): La cerámica ibérica. Ed. Polígrafa, Barcelona.
- POVEDA NAVARRO, A. M. (1985): Representaciones humanas pintadas sobre cerámica ibérica de El Monastil (Elda, Alicante). La ideología de la cerámica ibérica pintada. Saguntum, núm. 19. Pp. 183-193.
- PUJOL, A. (1969-70): Excavaciones Arqueológicas en España. Ampurias, núm. 31-32, Barcelona, 1969-70, pp. 335.
- RAMON, J. (1981): La producció amfòrica púnico ebusitana. Eivissa.
- RIPOLL, E.; BARBERA, J.; LLONGUERAS, M. (1965): El poblado de Puig Castellar (San Vicens dels Horts). Excavaciones Arqueológicas en España, núm. 40. Madrid.
- SANMARTÍ, E. (1973): El taller de las pequeñas estampillas en la Península ibérica. Ampurias, núm. 35. Barcelona; p.p. 135-173.
- SOLIAS I ARIS, J. M. (1985): Introducció a l'estudi de les activitats econòmiques d'una vil·la laietana. Barcelona, març de 1982. Pyrenae, núm. 21. Barcelona, 1985, pp. 113-122.

VILLARONGA, L. (1983): Les monedes ibèriques de Tarraco.
 Ajuntament de Tarragona, 1983.
 V.V.A.A. (1986): Arqueologia. Garroza (Butlletí del grup d'Estudis
 i Recerques, núm.0). Sant Vicenç dels Horts, novembre de 1986.

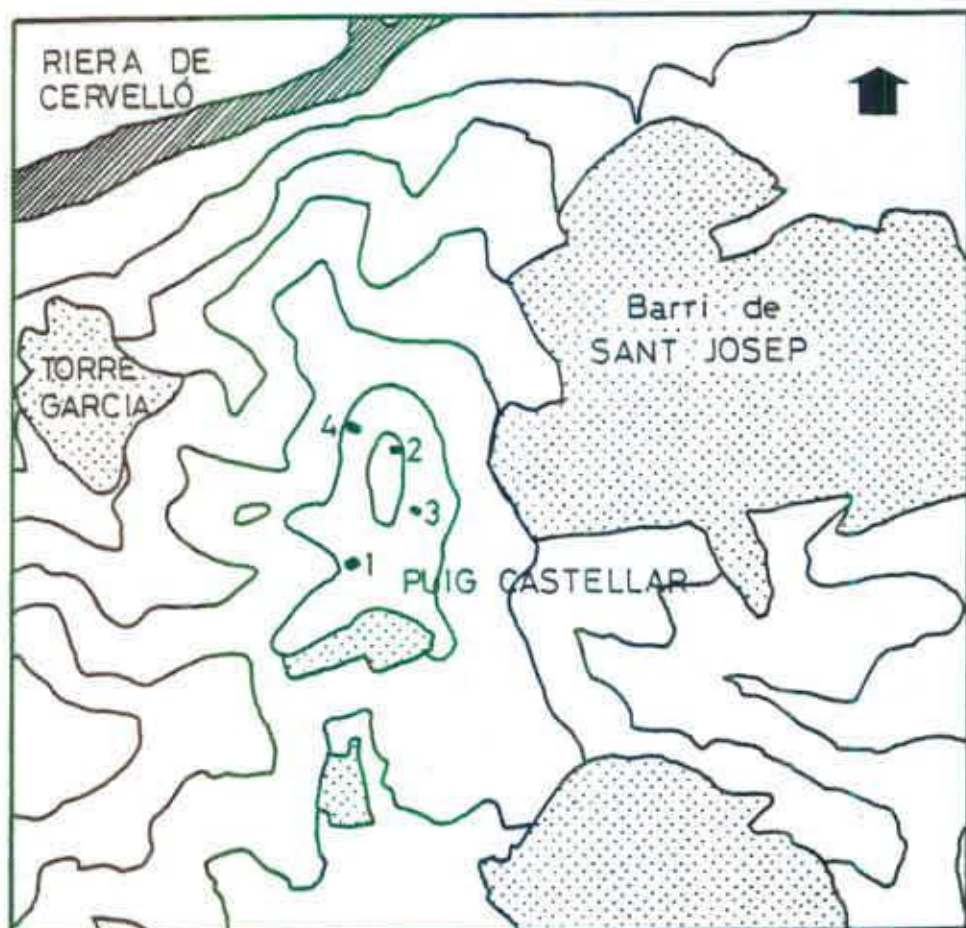

FIG. 1

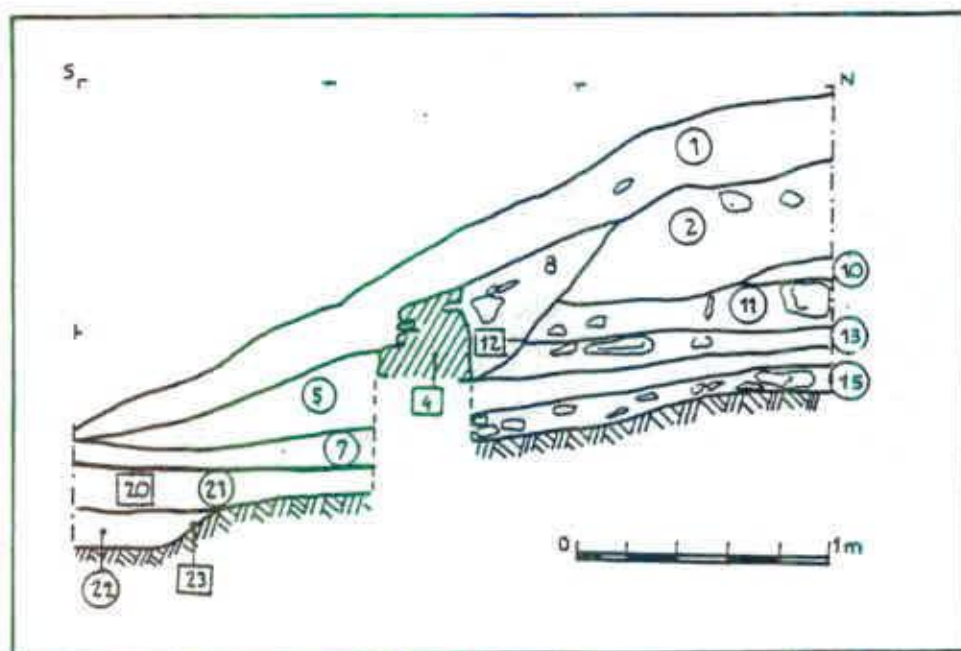
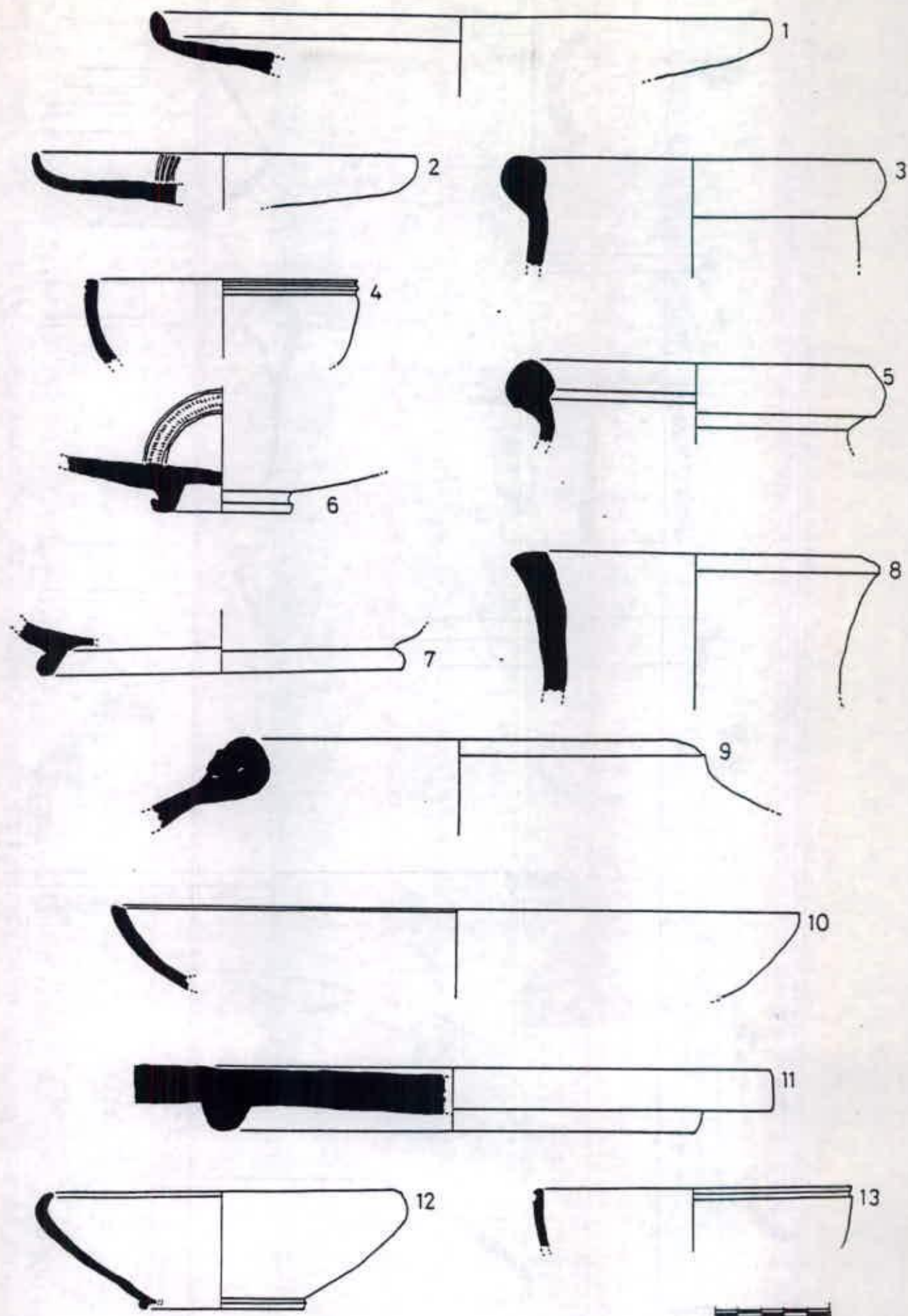
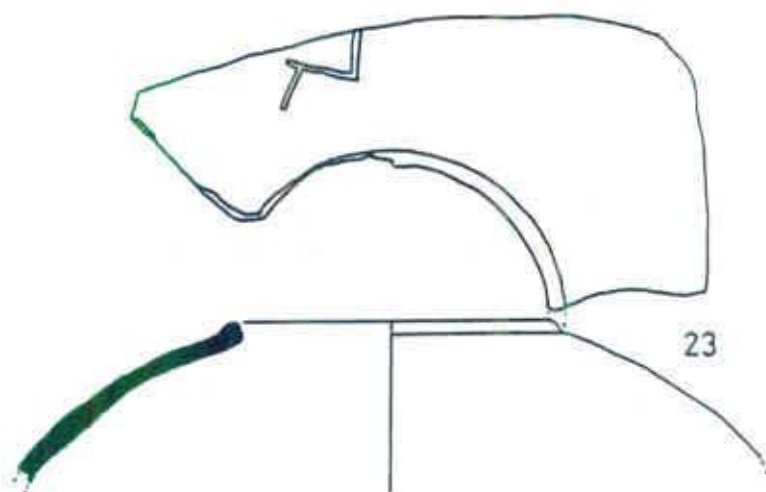
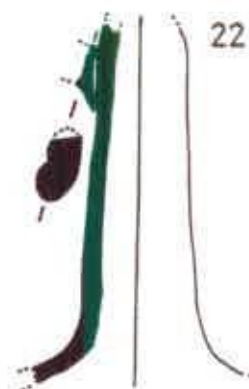
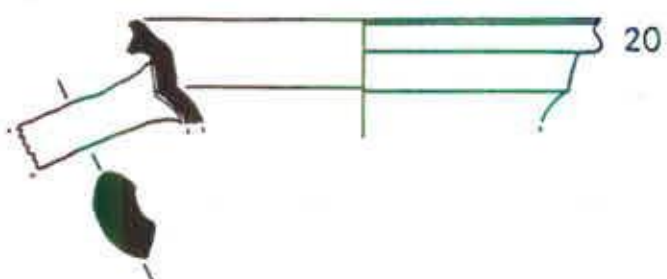
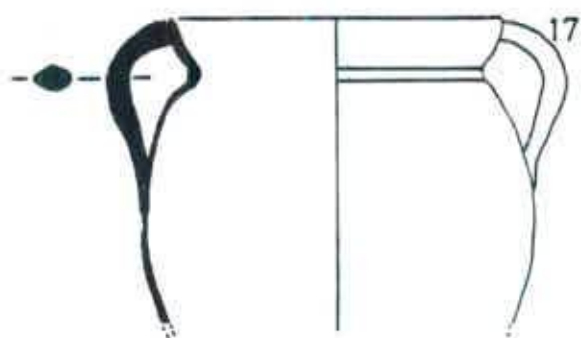
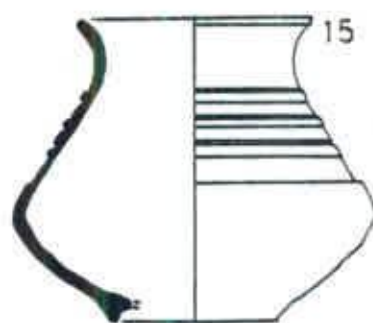
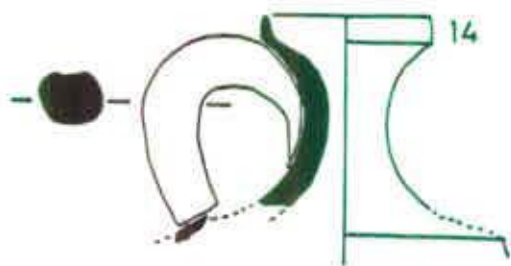
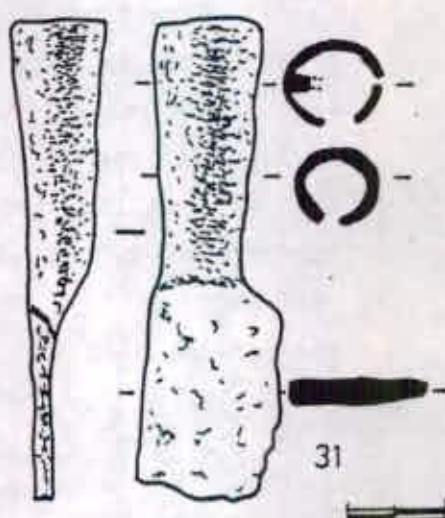
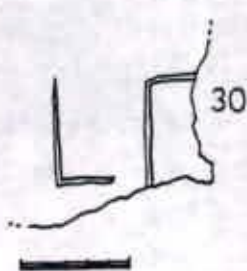
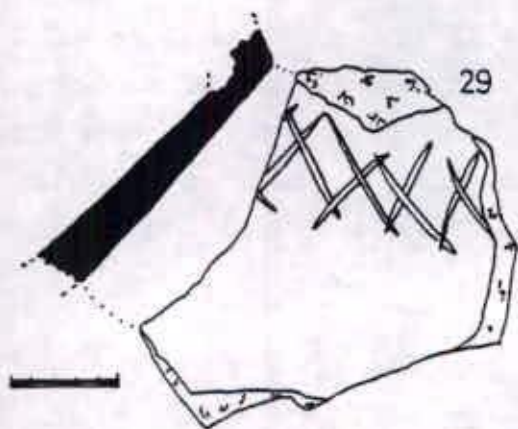
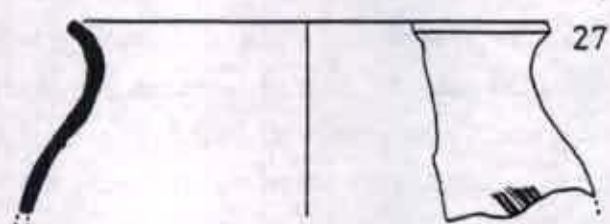
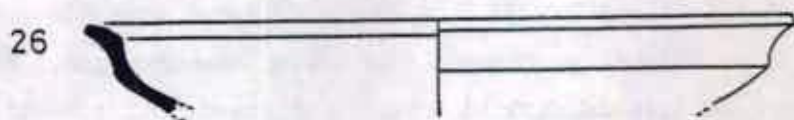
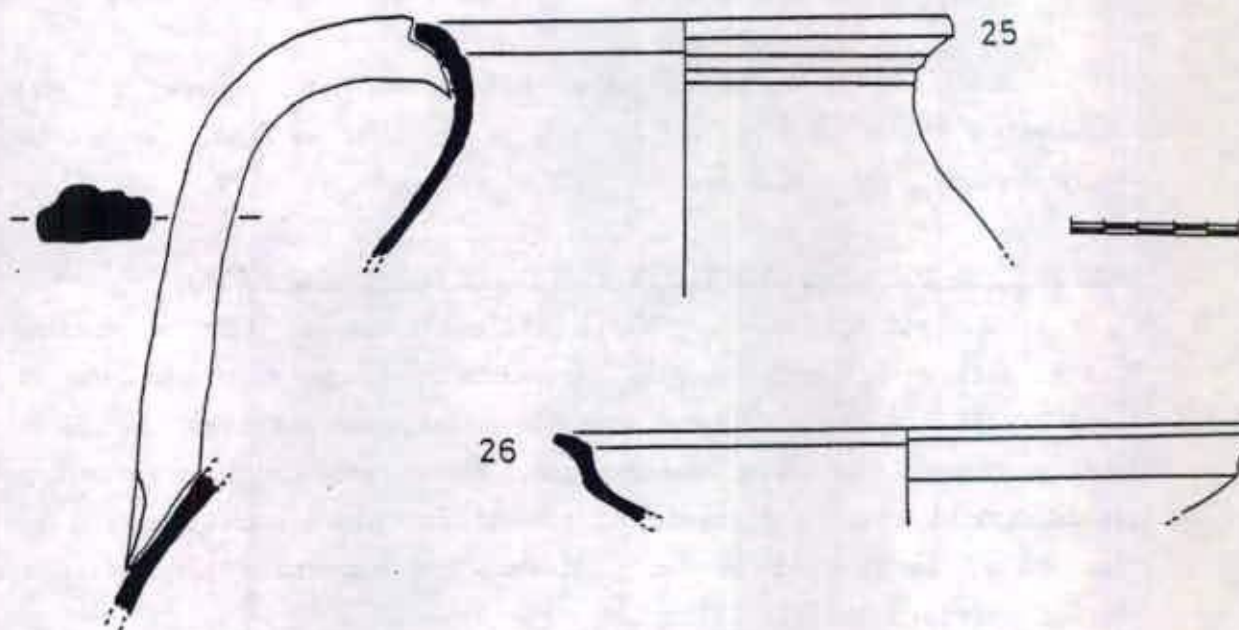
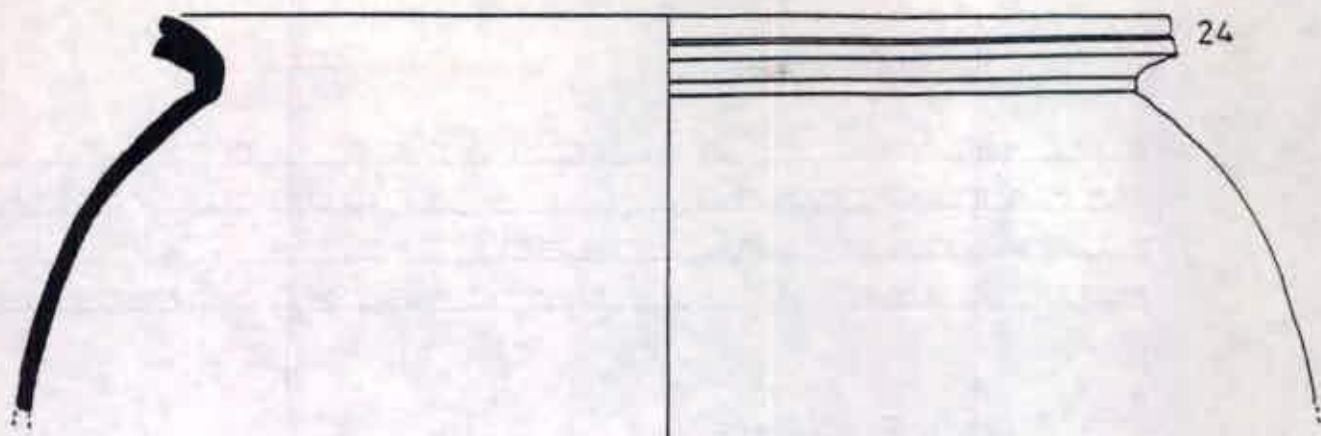

FIG. 2

PRIMEROS RESULTADOS DE LAS EXCAVACIONES ARQUEOLÓGICAS LLEVADAS A CABO EN << LA MUNTANYETA >> DE CASTELLDEFELS.

Anna Vollmer Torrubiano

Alfonso López Borgoñoz.

Masia moderna, fortificada con un torreón, edificada a mediados del siglo XVI y abandonada a inicios o mediados del XIX. Sita en una colina, se irguió, destruyéndolo, sobre un asentamiento ibérico, datable en el II a.C..

SITUACIÓN DEL YACIMIENTO Y DESCRIPCIÓN GEOLÓGICA:

El yacimiento se halla enclavado en el término municipal de Castelldefels (Baix Llobregat, Barcelona), en un montículo conocido como LA MUNTANYETA (cerca de las calles Dr. Fleming y Santiago Rusiñol), en el cual se yergue una torre conocida como Torre Escolana o Torre de Can Valls de La Muntanyeta, único resto en pie de una masía fortificada (masía de Can Valls, de la cual hoy sólo quedan los cimientos), edificada en el tercer cuarto del siglo XVI d.C..

Es un montículo (Mapa Geológico de España, 1975), formado sobre una base del secundario (triásico Muschel Superior, de calizas grises y dolomías), con aportaciones cuaternarias que lo conforman como un terreno pleistocénico, formado por brechas, arcillas rojas y costras de caliche, cuya superficie, en muchos lugares, aparece fuertemente erosionada.

Su situación cartográfica se corresponde en la proyección UTM a la identificación 31TDF142706, para áreas menores a 100 m2., su valor UTM en el eje de las "X" sería de 414.219 y en el de las "Y" sería de 4.570.567 (Mapa Militar de España, 1981). Sus coordenadas geográficas son de 19 58' 30", de longitud Este y 41º 16' 54" 65 de latitud Norte (Mapa Militar de España, 1981). Según la proyección Lambert, el valor en el eje de las "X" sería el de 1.073.600 y en el de las "Y" sería 757.355 (Mapa Geológico de España, 1975).

CALIFICACIÓN URBANÍSTICA :

Según el Plan General Metropolitano del año 1.977, la zona será, en un futuro próximo, un jardín urbano de carácter local, siendo sus alrededores suelo urbano edificable.

Dos elementos se consideran en esta zona protegibles según el " Catàleg i Pla especial de protecció i Rehabilitació del Patrimoni Arquitectònic " del Ayuntamiento de Castelldefels (Pérez et alii, 1985 y al cual denominaremos como " Catàleg ... " en adelante):

El primero sería el nº 36 o Torre de Can Valls de la Muntanyeta, la cual es catalogada como AMI, Arquitectura Militar Inventariada en el Decreto de 12 de Abril de 1.949 nº 071, el cual protege todos los castillos españoles. El Inventario IPCE del año 1.968, que lo complementa, hace extensiva la protección a toda la arquitectura militar. Por tanto, cualquier actuación en este edificio requiere el preceptivo informe favorable del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Así pues, se justifica su inclusión en el " Catàleg ... ", como Arquitectura Histórica, de origen rural de los primeros núcleos de población (hasta el siglo XVIII d.C.), debiendo ser integral y extensivo el nivel de protección. La construcción cuenta con algunos elementos singulares. La época de construcción se correspondería con el siglo XVI, en opinión de los autores de la obra.

El segundo sería Yacimiento ibérico de la Muntanyeta, cuya inclusión se justifica como Arquitectura Histórica, con restos arqueológicos, siendo el nivel de protección, sólo la protección parcial de algunas zonas, aunque de forma extensiva. La época de los restos sería en torno al siglo II y I a.C., aunque tal vez las fechas se pudieran remontar hasta el siglo IV a. C. (Pérez et alii, 1985).

PRIMEROS RESULTADOS EN BASE A LA DOCUMENTACIÓN ARQUEOLÓGICA :

El sistema de excavación usado en la misma es el método Harris, utilizándose el modelo de ficha comúnmente usada en otros yacimientos ibéricos del Baix Llobregat.

A falta del estudio más riguroso y completo de los fragmentos cerámicos, así como de las diferentes estratigrafías, plantas y demás, se pueden establecer, de manera provisional, las conclusiones que después indicaremos.

En primer lugar cabe señalar la escasísima potencia estratigráfica de la zona en la mayoría de los puntos excavados, fruto de la erosión continua que sufre este montículo por la acción de diversos agentes atmosféricos y aún humanos, y en segundo lugar señalar el deterioro que ha experimentado a lo largo de los últimos 30 años, en que se ha usado la zona como vertedero de escombros por parte de numerosos vecinos del área, y en los que se han removido gran cantidad de tierras, para usos constructivos.

Estas dificultades hacen que la comprensión de la secuencia estratigráfica continúe siendo muy complicada, cuando existe algo que mínimamente podamos designar con tal nombre, debiéndose basar el estudio, en la mayor parte de las áreas de la excavación, en porcentajes cerámicos o en los diferentes elementos constructivos que han quedado reflejados en la planta.

Sin embargo, en base a los datos que tenemos en este momento, fruto de las campañas realizadas en los años 1987 y 1988 (López Borgoñoz-Vollmer, 1987 y López Borgoñoz-Vollmer, 1988), creemos poder determinar la existencia de tres fases de ocupación en este área excavada, a lo largo del tiempo.

FASE <A> . — Se puede pensar, a través de los diferentes restos cerámicos, en una primera fase de ocupación correspondiente a la época ibérica, que nos habría dejado abundante cerámica, pero de la cual no nos ha llegado ningún resto constructivo.

La datación precisa es difícil dados los escasos restos de cerámica de importación hallados en el transcurso de las excavaciones, 3 fragmentos informes de barniz negro y algunos de ánforas, que creemos greco- itálicas y púnicas⁽¹⁾. Ello se compensa por el hallazgo en superficie de otras piezas de importación en barniz negro, tipo campaniense B (probablemente), y fragmentos anfóricos de pasta itálica (tal vez, también, de greco- itálica), que nos ha cedido amablemente el arqueólogo Xavier Solé, para su inclusión en la memoria.

La cerámica ibérica, que representa un 20,56 % del total de la cerámica recogida en el año 1.987 y un 11,21 % de la del año 1.988, y los escasos restos de cerámica de importación, que ya hemos comentado brevemente, nos hablan de una ocupación segura, de alguna manera, durante el siglo II a.C..

La inexistencia, entre los restos recuperados en nuestras excavaciones, por una parte, de cerámicas pre- y protocampanienses o de ánforas con tipología claramente asignable al siglo III a. C., y por otra, de cerámicas de barniz rojo o de restos de ánforas romanas posteriores al tipo greco-italico o italico, en general, como las ánforas locales tipo Pascual 1, hace difícil el atreverse a asignar, de momento, una mayor perduración que la del propio siglo II a.C. a este enclave ibérico.

La cerámica ibérica, mas de 1.000 fragmentos hallados, no presenta normalmente decoración, y cuando la hay, ésta siempre es de índole geométrica (líneas, círculos, etc.), lo cual parece ser norma general, para este período y esta época, en el Baix Llobregat. La cocción fué en horno oxidante, no presentándose restos casi de cerámicas grises⁽²⁾.

Entre los fragmentos hallados se ven restos, por una parte, de Kalathos y formas abiertas en general⁽³⁾, y por otro lado, de fragmentos de ánforas en un alto porcentaje.

Esta Fase A de este yacimiento, se correspondería, tal vez, con la Fase B que indica Izquierdo para la zona de "Les Sorres" (Izquierdo, 1987).

La relación de "La Muntanyeta" con la misma, sin embargo, no parece muy intensa ni directa, dada la escasez, relativa y absoluta, de productos de importación hallados en la misma. A menos que datos futuros modifiquen nuestras hipótesis, parece ser que los pobladores de este asentamiento vivieron relativamente al margen de sus vecinos de "Les Sorres", con los que mantuvieron unos contactos parecidos a los que mantuvieron éstos con otros asentamientos de más al interior.

No existe, al menos que nosotros conozcamos, ningún dato que nos permita pensar en ocupaciones anteriores, si exceptuamos dos lascas retocadas de sílex, seguramente neolíticas⁽⁴⁾, las cuales aparecieron entre tierras removidas, y que tal vez no sean originarias de La Muntanyeta.

El abandono, cuyas causas ignoramos, en un momento de especial vigor del cercano punto de anclaje de Les Sorres (a inicios de la Fase C descrita en Izquierdo, 1987), tal vez esté relacionado con la fundación de una Villa, posiblemente, en la zona del Castillo⁽⁵⁾, y con la implantación de los sistemas productivos y de división del suelo agrario romanos.

La ausencia de restos constructivos localizados pueda ser debida, o bien al carácter perecedero de los mismos (ésta era zona de marismas), o bien por su destrucción al fundamentar la posterior masía.

FASE .- En cualquier caso, la ocupación de esta colina cesa, y no se vuelve a dar otra hasta unos 1.600 años después, pasada la Edad Media, pese a la existencia durante los primeros siglos de nuestra era, como ya hemos visto, de la importante zona de contactos marítimos en lo que hoy en día se conoce como Les Sorres, que perdura hasta el Bajo Imperio (Izquierdo, 1936; Izquierdo, 1937 y Solías, 1986).

Tras ese largo paréntesis, y en un período muy conflictivo, por el aislamiento en que quedó la zona por diversas causas, a mediados del siglo XVI, se construye la masía fortificada de Can Valls, semejante a otras que se edifican en Castelldefels en el mismo período, con un torreón de planta cuadrada al que se debía llegar por un paso aéreo de tipo levadizo, como el de otras masías del pueblo, como Can Gomar. Este torreón es lo único que ha resistido el paso del tiempo.

El hallazgo de ciertas zanjas en la roca natural, así como ciertas estructuras (tal vez incluso el horno que después mencionaremos), hechos de materiales diferentes a los normales en la masía, hace pensar que pudo haber otras edificaciones a lo largo de la Edad Media, o de inicios de la Edad Moderna.

El problema surge cuando vemos que es imposible el establecer criterios estratigráficos en el yacimiento, y que no hay hallazgos cerámicos que lo puedan datar con algo de fiabilidad científica⁽⁶⁾. Desgraciadamente, la misma base arqueológica tendríamos aproximadamente para indicar que dichas estructuras son posteriores al derrumbe de la masía, como para indicar que son anteriores a su construcción.

La presencia de un silo pequeño, en el que parece se cortó algo de su parte superior al hacer la masía y el hecho de que parece que están dichas estructuras arrasadas por debajo del nivel de pavimentación supuesto (con el problema de las diferentes alturas de los suelos interiores que presentan la mayoría de las casas de campo) hace que, pese a todo, sea lícito el creer en la posibilidad de que se hubiera erguido, previamente a la masía (en algún momento final del siglo XV o inicios del XVI), otra construcción de función desconocida, pero que pudiera haber sido un alfar.

Para fundamentar sólidamente la construcción de la masía del siglo XVI, se llegó hasta la roca natural (poco esfuerzo, por otra parte, dada la escasa potencia de tierra ya en aquel momento), sobre la cual se asientan la zapata de fundación de los muros. éstos estaban formados, mayormente, por piedras (calizas y areniscas rojas del Garraf, en las esquinas) y cascotes cerámicos constructivos (ladrillos y tejas), cimentadas por cal y arena de playa.

Las relaciones de los diferentes ámbitos de la masía entre sí son aún dudosas, dados los escasos y caóticos restos y la diferente composición de muchos de los mismos (adobes, ladrillos de diferentes tipos, cal con piedras y tejas, etc.).

Esperamos que la datación más ajustada de los materiales cerámicos, nos permita establecer una cronología lo suficientemente precisa como para poder dar claridad a este punto.

La existencia de un horno cerámico (con toda la problemática cronológica antes apuntada), dado el hallazgo de escoria de cerámica, así como de algunas estructuras que así parecen indicarlo, nos permiten hablar de cierto uso industrial de este lugar. Ésto, unido a la prensa de vino, nos puede permitir dibujar algo la base económica de los residentes en la masía.

La cerámica más abundante es la de mediados del siglo XVII, la cual es muy frecuente, con abundante *Blau Català*, del tipo conocido como de la *Ditada*, de la *Palmera* o de la *Corbata*. También tenemos cerámica de reflejos dorados, de datación difícil, pero que en algún caso, podemos pensar que son del XVI.

Del siglo XVIII, se encuentran restos seguros de la cerámica de tipo *Blau Català* conocida como de *Influencia Francesa*. La aparición de cerámicas posteriores de dibujo azul sobre fondo blanco parece probable, aunque es difícil de establecer, así como también lo es fijar la cronología de unas cerámicas policromas, que creemos pueden ser del siglo XIX. Dado el uso como escombrera del lugar desde principios de siglo, se hace difícil el precisar por la cerámica recogida, el momento final exacto.

Las formas de cerámica decorada son abiertas, por lo general con abundantes platos, escudillas (la mayoría con orejetas), etc..

En cerámica común hallamos, en cambio, que la mayoría de formas son cerradas, presentando restos muchas de haber estado expuestas a la acción

directa del fuego. Es muy frecuente la aparición de botijos, de color verde claro, o meloso, con pasta anaranjada muy bien depurada, y cuyo barnizado sólo cubre la parte superior de la panza.

Nueve monedas se han hallado a lo largo de las excavaciones, cuyas dataciones van del siglo XVI (en dos casos probablemente) al XVII (seis monedas), habiendo un único ejemplar de inicios del XX.

Es interesante resaltar la presencia de dos monedas de cecas diferentes sin la efigie de Felipe IV, de inicios de la década de los cuarenta del siglo XVI.

La abundancia de monedas, de diversas cecas, y la gran cantidad de cerámica fina hallada de mediados del siglo XVI permiten suponer, por una parte, una etapa de cierta prosperidad en ese momento (sublevación en contra de Felipe IV y década posterior), y por otra, de que algo ocurrió (incluso, tal vez, un primer abandono súbito de la masía), para que tantas monedas del mismo momento en lugares diferentes se hallen.

A partir de ahí, es difícil el establecer límites, la cerámica que pudiera ofrecernos dataciones certeras no aparece, y la que aparece está tan mal estudiada, en general (López Mullor, 1988 indica lo mismo), o tienen unas cronologías tan amplias, que impiden poder hacer matizaciones.

Parece ser que faltan, en cierto modo, las del siglo XIX, cuyos restos sólo se han hallado en una escasa proporción no cuantificada aún. El problema es que la masía pudo ser abandonada y reaprovechada parcial y momentáneamente, siendo posible que se usara como escombrera, antes de su derrumbe definitivo.

De todos modos, conviene remarcar claramente que, dada la ingente cantidad de cerámica vidriada común, sin decorar, de color verde o marrón, que se usa a lo largo de los últimos quinientos años, y dados todos los estudios de cronología cerámica que se han hecho hasta la fecha (normalmente sólo preocupados por catalogar tipológicamente), cualquier cronología debe ser apuntada con muchísima precaución y cuidado, ya que un nuevo estudio efectuado cuando las investigaciones en estos tipos cerámicos avancen, puede dar lugar a unos cambios totales en las dataciones.

La ausencia de datos que indiquen lo contrario, nos permite, hasta cierto punto desechar la idea de abandono tras un derrumbe del edificio o

tras un incendio, y el establecer una fecha de abandono a inicios o mediados del siglo XIX.

Tal vez el abandono, si nos atenemos a los textos escritos, podamos achacarlo a la fuerte recesión económica que sufre toda la ciudad de Castelldefels a lo largo de este tiempo, debido a la plaga de la filoxera y a otras causas. Consecuencia de ello es una mengua notable de la población del lugar, con el resultado consiguiente del abandono, por ello, de algunas masías.

FASE <C> . — Con posterioridad al abandono de la masía, y tal vez a su derrumbe, diversas partes de la misma continuaron sirviendo a diversos fines. El muro nº 54 (López Borgoñoz-Vollmer, 1987), en la Cata C, parece haberse construido con elementos caídos tras el derrumbe. Muro muy poco sólido, suponemos que debía tratarse de algún refugio temporal de pastores de la región u otros, entre los cascotes de la masía, aunque esto es meramente una especulación.

Por lo demás, el torreón se ha venido usando como cerrajería en los últimos 40 años, y previamente, como lugar de guarda de aperos de labranza.

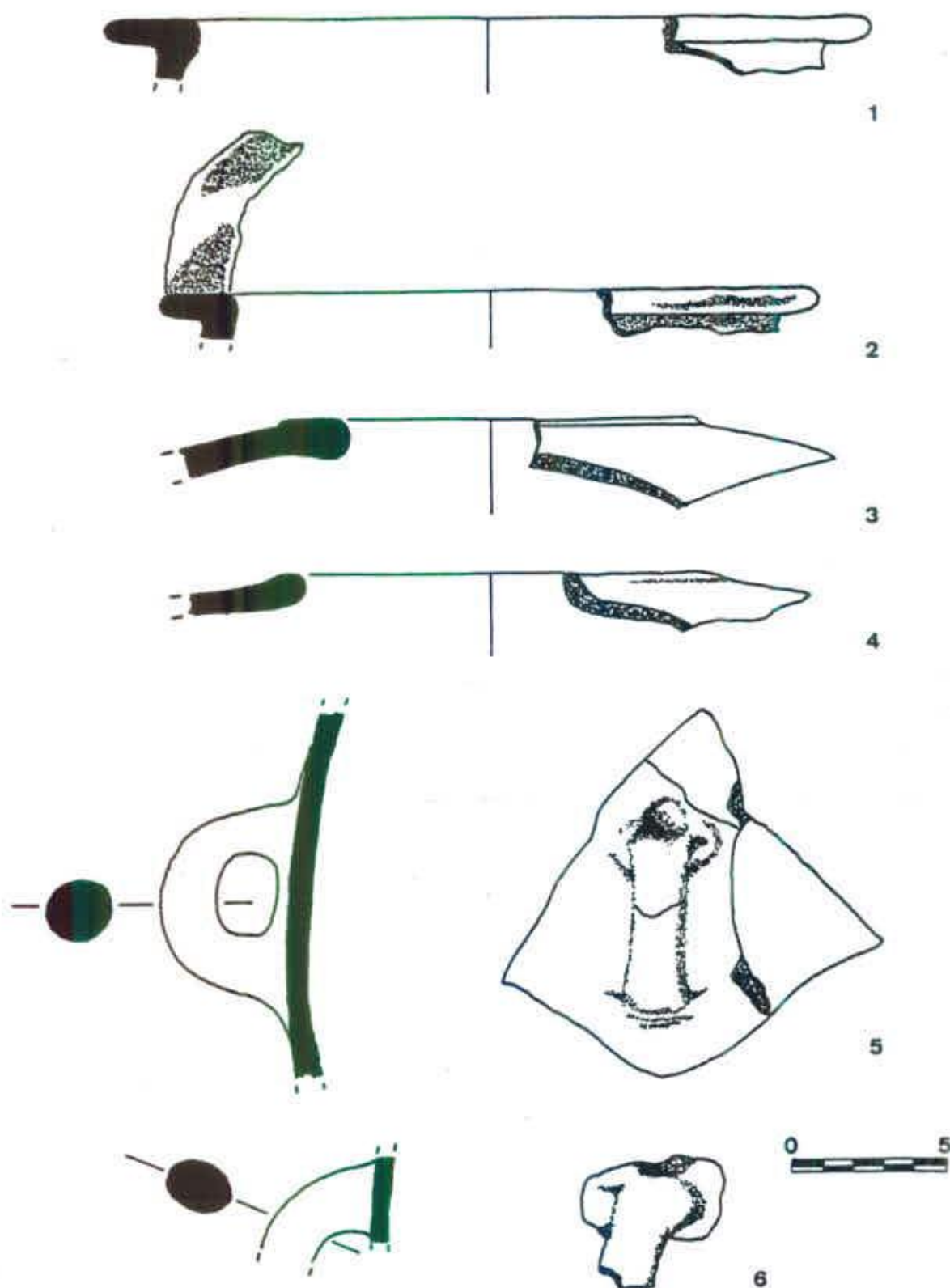
Así mismo, parte de las estructuras que quedaron de la masía, parece ser que sirvieron, según atestigua el vecindario, para una fábrica de algo que no está muy concreto, hace mucho tiempo (tal vez más de un siglo). La falta de restos de la misma, y la vaguedad de las afirmaciones nos hace dudar de su realidad, dado que no hay nadie en el pueblo, que haya visto de la masía más que los cuatro muros de menos de 50 cm. de alto que se han conservado hasta nuestros días.

NOTAS :

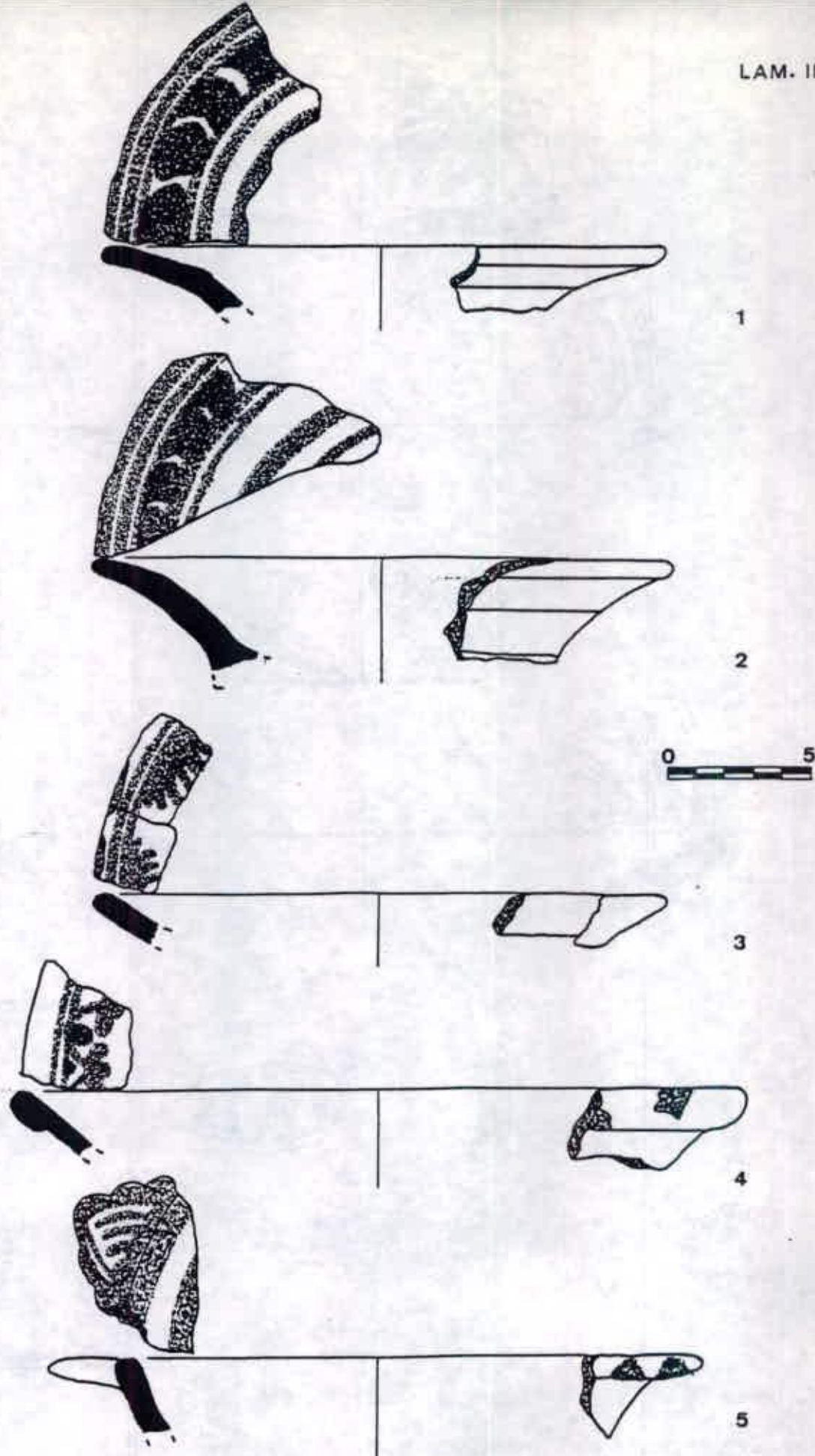
- 1 - Sólo tres fragmentos informes de barniz negro hallados entre las dos campañas (M87/II/1 y M88/I/III/7182-7183, López Borgoñoz-Vollmer, 1987 y 1988). Excepto de ánforas ibéricas, no poseemos ninguna forma entre los fragmentos anfóricos hallados, basándose su asignación a tipos concretos en observaciones de su pasta. Algunos fragmentos muy rodados de ánfora las creamos de tipo grecoitalico (por la abundantísima olivina usada como desgrasante) (M87/II/2-3-4, López Borgoñoz-Vollmer, 1987) y creamos ver, aunque con más dificultad, restos de ánfora púnica en otros fragmentos (M87/I/27/2719-2725 y M87/I/29/2755-2758, López Borgoñoz-Vollmer, 1987). La cronología que se puede asignar a este conjunto de piezas giraría en torno a la primera mitad del siglo II a.C.,
- 2 - Se han hallado, en catas y años distintos, fragmentos de ánfora ibérica (aunque cabe la posibilidad de que sean varias) que no presentan la típica pasta sandwich, sino que todos ellos son de color gris oscuro (nº inventario fragmento borde M88/I/105/5885 y fragmentos informes M87/I/37/2869-2872). Por lo demás, faltan totalmente cerámicas grises como las de tipo ampuritano u otras (López Borgoñoz-Vollmer, 1987 y 1988), si exceptuamos un minúsculo fragmento de cerámica informe gris, hecha a torno, hallada por Xavier Solá, en superficie, y que nos ha facilitado para su inclusión en la memoria.
- 3 - Algunos fragmentos de forma cerrada sí que hemos hallado, como se ve en el fragmento de borde inventariado con el nº M87/I/27/2656 (López Borgoñoz-Vollmer, 1987) u en otros.
- 4 - Dichas lascas retocadas de Sílex aparecieron en la campaña de 1988, nº inventario M88/I/105/5780-5781 (López Borgoñoz-Vollmer, 1988), pero se pueda dudar incluso de si son efectivamente neolíticas.
- 5 - El hallazgo en las laderas del castillo de sigillatas sudgálicas y de algunos fragmentos de barniz negro sobre el mismo terreno, así lo parece indicar.
- 6 - Cerámica verde-manganeso tan sólo hemos hallado un par de fragmentos (M88/II/8019-8020 - López Borgoñoz-Vollmer, 1988 -), y ambos en el terreno superficial (pueden haber sido transportados desde otro lugar). Dichos fragmentos, de datación muy difícil, los creeríamos tardíos para su tipo, es decir, del siglo XV ó, más especialmente, del XVI d.C.,

BIBLIOGRAFIA :

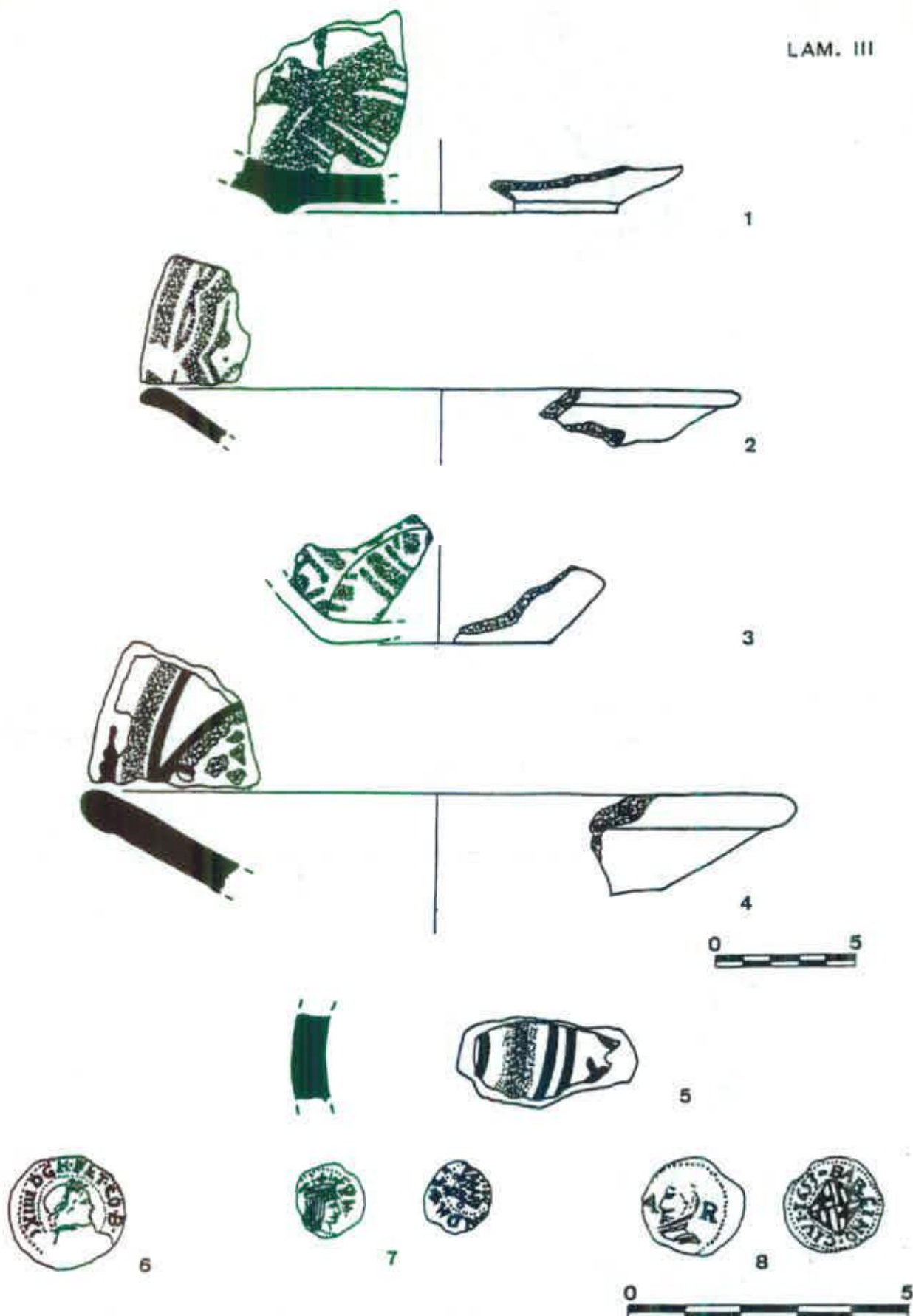
- Botet, 1976 BOTET I SISÓ, Joaquim : Les monedes catalanes. III Vols., Edit. Puvill, Barcelona, re-edició 1976.
- Izquierdo, 1986 IZQUIERDO I TUGAS, Pere : " Les Sorres " : Un punt d'ancoratge ibero-romà al delta occidental del Llobregat (Observació preliminar i II), La Sentiu nº 10 , Museu de Gavà, Enero - Julio 1986.
- Izquierdo, 1997 IZQUIERDO I TUGAS, Pere : Algunas observacions sobre l'ancoratge de « Les Sorres » al delta del riu Llobregat, pp. 133-140, Actas del " I Col·loqui d'Arqueologia Romana - El vi a l'antiguitat : Economia, producció i comerç al Mediterrani occidental ", Badalona 1987.
- Lázaro, 1987 LAZARO ANDRÉS, Purificación : La ceràmica catalana de època moderna, Dossier V, Societat Catalana D'Arqueologia - Centre de Documentació, LLeida, enero de 1987.
- López Borghoz-Vollmer, 1987 LÓPEZ BORGHOZ, Alfonso y VOLLMER, Anna: Informe de las Excavaciones Arqueológicas realizadas en el área conocida como « LA MUNTANYETA » perteneciente al término municipal de Castelldefels (Baix Llobregat, Barcelona), Inédito, 1987.
- López Borghoz-Vollmer, 1987 LÓPEZ BORGHOZ, Alfonso y VOLLMER, Anna: " La Muntanyeta " (Castelldefels - Baix Llobregat) Informe de la Campaña de Excavación llevada a cabo durante el año 1988, Inédito, 1987
- López Mullor, 1988 LÓPEZ MULLOR, Alberto : Excavacions a l'Ermida de la Mare de Déu de Bellvitge L'Hospitalet de Llobregat, Barcelonès, Campanyes 1979-1981, Revista Identitats nº 1, pàgs. 17 - 35 , L'Hospitalet, Barcelona, 1988.
- Mapa Geológico de España, 1975 MAPA GEOLÓGICO DE ESPAÑA 448 / 36-17, E. 1:50.000, Prat de Llobregat, Instituto Geológico y Minero de España, Servicio de Publicaciones del Ministerio de Industria, Madrid, 2ª Serie - 1ª Edición, 1975.
- Mapa Militar de España, 1981 MAPA MILITAR DE ESPAÑA 448 / 36-17, E. 1:50.000, Prat de Llobregat, Proyección UTM, Elipsoide Internacional nº 31, Servicio Geográfico del Ejército, 1975, Madrid, 2ª Edición, 1981.
- Pérez et alii, 1985 PÉREZ I SANCHEZ, Miquel; ROURA I NUBIOLA, Margarida ; SANAHUJA I TORRES, Dolors; LORENZO I GALÉS, Neus; LÓPEZ I MULLOR, Albert i SOLÉ I PALACÍN, Xavier : Castell i Pla Especial de Protecció i Rehabilitació del Patrimoni Arquitectònic, Vols. I y II, Ayuntamiento de Castelldefels, Inédito, 1984-1985
- Solías, 1986 SOLÍAS I ARÍS, Josep MÀ : Poblament del curs inferior del Llobregat en època romana, La Sentiu nº 10, Museu de Gavà, Enero - Julio 1986.
- Villaronga, 1976 VILLARONGA, Leandre : La moneda de Barcelona, Edit. Cymis, Barcelona, 1976.

1-2. Kalathos ibéricos (el nº 2 con restos de pintura).
 3-4. Anforas ibéricas (la nº 3 es de pasta gris).
 5-6. Asas de cerámica ibérica

1-4. Cerámica vidriada de tipo "Blau Català", con decoraciones de "la ditada", "la palmera" y "de influencia francesa". Platos.
 5. Cerámica vidriada de tipo "Blau Català". Escudilla de orejetas.

1. Cerámica vidriada de tipo "Blau Català". Base de plato.
- 2-3. Cerámica vidriada de reflejos dorados.
- 4-5. Cerámica vidriada verde manganeso.
6. Anverso de moneda de Luis XIV, rey de Francia y conde de Barcelona.
7. Anverso y reverso de moneda de Felipe II (?) de la ceca de Gerona.
8. Anverso y reverso de moneda de Felipe IV de la ceca de Barcelona.

2.2.Mon Iberic

**Comunicacions
Tipus.....B**

LES DARRERES EXCAVACIONS AL POBLAT IBÈRIC DE LA PENYA DEL MORO (SANT JUST DESVERN)

Xavier Ballbé i Mallol, Josep Barberà i Farràs, Joaquim Folch i Soler, Xavier Menéndez i Pablo, Carme Miró i Alaix, M. Teresa Miró i Alaix, Núria Miró i Alaix, Núria Molist i Capella, Josep M. Solías i Arís.

Poblat ibèric situat al municipi de Sant Just Desvern. Neix a finals del segle VIIè o principis del VIè aC i s'abandona pacíficament pels volts del 300 aC, amb dues fases d'ocupació: la 1ª del 600 al 475 aC i la 2ª del 425 al 300 aC.

El poblat ibèric ocupa la part alta del turó conegut com a Penya del Moro o Turó Alt de Can Solanes (en el segle XIV s'anomenava Puig de Castellar), que s'enlaira fins als 275 mts, al nord-oest de la ciutat de Barcelona.

L'excavació del jaciment s'inicià l'any 1972 i ha continuat sense interrupció fins ara (BARBERÀ et alii, 1979; BARBERÀ, SANMARTÍ, 1982; BALLBÉ et alii, 1986), havent-se excavat una àrea d'uns 1.250 mts² al vessant llevantí i un sector secundari a la banda que mira al sud, d'uns 200 mts².

En els darrers anys s'ha treballat en dues zones: a l'anomenat sector SF que té una problemàtica pròpia, i a l'àrea principal del poblat, on s'han obert nous sectors (S,T,X) i s'han reexcavat sectors antics (L).

Respecte al sector SF el seu estudi ens ha demostrat que aquesta era una àrea marginal del poblat. Això es veu per la irregular disposició urbanística de les restes d'habitació, per la poca densitat de les troballes i pel fet de que a l'oest de l'àrea excavada semblaven desaparèixer totalment les restes de construcció. La impressió que ens ofereix és la d'un barri extrem del poblat on les cases es trobaven esparses i els límits de l'assentament no estan marcats per cap tipus de mur de tancament.

Un altre fet remarcable és l'aparició, per primer cop a la Penya del Moro, de materials ceràmics adscribibles al Bronze Final, en estrats datables al segle VI aC. Hi ha també algun element, probablement de tipus ritual (un parietal humà), que té paral·lels en aquesta època. El sector SF és molt més ric que l'àrea principal pel que fa a l'abundància i diversitat de materials del segle VI aC, sent també l'únic lloc on s'han pogut diferenciar diversos períodes dins la primera fase d'habitació.

Els materials d'aquesta fase es troben associats a diferents tipus d'estructures, com poden ser un probable dipòsit i un escòrrac o carrer, connex amb el primer. Una altra estructura és una habitació que sembla es pot datar dins d'aquesta primera fase, destacant pel fet de ser la única estructura d'habitació que es pot adscriure, fins a la data, a aquesta fase.

Al sector SF no s'han trobat cap estrat ni estructura datables a mitjants del segle Vè, a l'igual que a la resta del poblat, per bé que trobem materials datables en aquest moment dins d'unitats estratigràfiques d'una cronologia posterior.

La segona fase d'habitació ens mostra una ocupació important del lloc amb reaprofitaments d'estructures i el canvi de funcionalitat d'altres demostrada per la colmatació del possible dipòsit construït en el moment anterior. Pel que fa a materials apareguts dins unitats estratigràfiques de la segona fase cal dir que són similars en quant a proporcions i tipus als exhumats a l'àrea principal. No obstant això no s'han localitzat al sector SF formes de ceràmica àtica datables en el moment més recent del poblat, és a dir, entorn del 325-300 aC, cosa que fa sospitar un abandó prematur d'aquest sector de la Penya del Moro.

Pel que fa a la part principal del poblat cal assenyalar, principalment, els treballs que s'han anat efectuant els darrers anys a la plataforma intermitja, on finalment s'han pogut unir els sectors Q i R amb les primeres habitacions excavades del poblat (17-14-7), les quals s'han reexcavat. Així mateix, amb l'excavació del sector L (antics àmbits 8-9 i I-J-K) s'ha unit la plataforma intermitja amb les habitacions de la plataforma inferior (Z-Y).

Al sector L és, sense dubte, on s'han diferenciat i identificat més clarament dues etapes constructives dins de la segona fase general de tot el poblat (mitjants del segle Vè fins al darrer quart del segle IVrt aC).

A la primera etapa corresponen habitacions unifamiliars d'una única sala sense divisions internes. La llar de foc estaria centrada respecte a l'àmbit, encara que lleugerament desplaçada vers el nord. De la tècnica constructiva únicament ens han quedat les banquetes retallades a la roca, però cal suposar que estarien remuntades per murs de pedra seca. Cal destacar també la presència de la única sitja localitzada fins al moment i situada clarament dins d'una de les habitacions.

A la segona etapa, si bé es respecten les unitats d'ocupació anteriors, aquestes es compartimenten en dos o tres àmbits més petits, dels quals, l'àmbit situat al nord correspondria a un petit espai o recambra utilitzat, possiblement, com a lloc d'emmagatzematge i els localitzats al sud serien la zona més utilitzada, sent el lloc on es troben les llars. La tècnica constructiva no varia gaire de la utilitzada en la primera etapa. Es reaprofiten les banquetes i, probablement, algun mur, assentant-se els nous murs sobre una banqueta de pedra, tallada únicament per la cara sud, respectant el nivell original de la part nord, creant-se un desnivell entre els àmbits que es solventa mitjançant la construcció d'una escala que trobem en totes tres habitacions.

La cronologia d'aquestes dues etapes constructives dins de la segona fase d'habitació no ha pogut ser establerta amb seguretat. No obstant, cal situar cronològicament la primera etapa dins de mitjants del segle V fins a principis

del segle IV aC, i la segona, des de principis-mitjants del IV al darrer quart del mateix segle. La dificultat rau, sobre tot, en la manca de material de la primera etapa i l'arrassament de les estructures d'aquest moment.

L'excavació del sector S ens proporcionà diverses novetats, juntament amb el descobriment d'una nova habitació molt similar per les dimensions i la tècnica a les habitacions Q i R-5, amb una banquetta de blocs de pedra construïda al peu del mur sud. Aquests tres espais tenen la característica comuna d'ésser limitats a l'oest per un mur de gruixària excepcional, per a bastir el qual s'obrí en alguns punts una trinxera o encaix que tallava uns retallats anteriors. Aquest mur, d'altra banda, serveix de tancament est a un àmbit rectangular, de difícil interpretació.

La novetat més important a destacar en aquest sector, és l'aparició, per primera vegada al poblat, d'una via de comunicació transversal, que segueix el sentit del pendent, en direcció E-O. A la banda alta d'aquesta àrea de circulació, concretament al sud-oest, s'ha descobert una petita estructura que, per ara, creiem que podria correspondre a les restes d'un forn, a causa del seu reompliment de restes de fang cuit i per les seves mides.

Pel que fa al sector T, situat al sud del sector S, s'han de destacar bàsicament dos fets: en primer lloc, la continuació de les estructures d'habitació d'època ibèrica tant en direcció al sud com vers al cim del turó, encara que molt arrassades pel pendent i estructures medievals. S'ha d'assenyalar la presència d'una nova bateria de vivendes entre el retall de la roca vertical que s'ha localitzat i la continuació del gran mur que uneix les habitacions Q, R-5 i S-5, el que implicaria la continuació d'una estructura urbana semblant a la detectada a l'altra banda del carrer transversal. La cronologia d'aquestes estructures correspon probablement al darrer moment de vida del poblat, dins del segle IV.

és en aquest sector (T) on s'han detectat per primera vegada estructures medievals, que possiblement es poden relacionar amb la torre medieval circular exenta que s'alça al cim del turó, construïda amb gran quantitat de morter. Creiem que els paviments d'argamassa i calç localitzats en aquest sector podrien correspondre, més que a habitacions relacionades amb la torre, a estructures de preparació o fabricació de l'argamassa necessària per construir l'esmentada torre. No han aparegut materials que ens puguin proporcionar una cronologia precisa d'aquestes estructures, consistint aquests en fragments de teula i ceràmica reduïda feta a torn lent.

Els treballs efectuats a la plataforma inferior (sector X) ens han mostrat l'existència de, com a mínim, dues noves habitacions, que encara no s'han finalitzat d'excavar, motiu pel qual desconeixem en aquest moment els seus límits exactes, i que correspondrien, també, a la segona fase d'habitació del poblat. Les característiques constructives de l'anomenada habitació X (de la que

coneixem una major extensió) són similars a les de la resta del poblat, incloent-hi l'existència d'una llar de foc.

Un element interessant a destacar, que trobem en diversos d'aquests sectors, principalment els sectors L, T i X, és l'aparició de nombrosos sacrificis d'ovicàprids ja documentats en altres habitacions del poblat (MIRÓ, MOLIST, en premsa). Només al sector T se'n localitzaren set, amb la possible presència d'un vuité, situat dins d'una fosa, del qual es tenen breus indicis; aquests sacrificis estaven localitzats a la banda nord-est de la plataforma, i quasi tots estaven ubicats dins petites fosses retallades a la roca. Aquesta concentració de sacrificis ens obra una problemàtica tant a nivell de funcionalitat del conjunt estructural on aparegueren com dels mateixos sacrificis. Al sector L n'aparegueren quatre (dos en un mateix àmbit, i dos en una mateixa habitació, un a cada àmbit), així com un enterrament infantil, i al sector X un sacrifici d'ovicàprid i un enterrament infantil. Aquesta presència d'elements de ritual domèstic està en curs d'estudi pels membres de l'equip d'excavació, per arribar a interrelacionar-los tots, els quals si bé apareixen a diverses àrees del poblat, es concentren principalment a l'àrea de la zona principal formada pels sectors Y, X, L i T.

Com a conclusió final dels treballs efectuats aquests darrers anys a la Penya del Moro podem constatar la presència d'una zona secundària d'habitació (sector SF) on apareixen *in situ* materials de la primera fase del poblat (segle VI aC), la continuació d'habitacions a l'àrea principal, tant a la plataforma inferior (habitació X) com a la intermitja (S-5, murs del sector T), l'existència d'un carrer transversal al sector S i l'aparició de nombrosos elements de ritual domèstic (sacrificis d'ovicàprids i enterraments infantils).

BIBLIOGRAFIA

BALLBÉ, X., BARBERÀ, J., BARRIAL, O., FOLCH, J., MENÉNDEZ, X., MIRÓ, C., MIRÓ, MT., MIRÓ, N., MOLIST, N., SOLIAS, JM (1986): Distribución del espacio en el poblado ibérico de la Penya del Moro de Sant Just Desvern (Baix Llobregat). Arqueologia Espacial. Coloquio sobre el Microespacio. 3. Vol 9. pp 303-320. Teruel, 1986.

BARBERÀ, J., MORRAL, E., SANMARTÍ, E (1979): La Penya del Moro de Sant Just Desvern (Barcelona). Quaderns de Treball, 1. IPA. Barcelona, 1979.

BARBERÀ, J., SANMARTÍ, et alii (1982): Excavacions al poblat ibèric de la Penya del Moro de Sant Just Desvern (Barcelona). Campanyes 1974-75 i 1977-81. Monografies Arqueològiques. Vol 1. Barcelona, 1982.

MIRÓ, C., MOLIST, N. (en premsa): Elements de ritual domèstic a la Penya del Moro. Coloquio Internacional sobre las religiones prehistóricas en la Península Ibérica. Salamanca-Cáceres, 1986.

2.2.Mon Iberic

**Comunicacions
Tipus.....C**

CARACTERISTIQUES DEL POBLAMENT IBERIC DE LA MONTANYA DE MONTEBAIG (SANT RAMON, SANT BOI DE LLOBREGAT).

per:

Maria-Lledó BARREDA i CASANOVA

amb la col.laboració del GRUP DE RECERQUES
ARQUEOLOGIQUE DE SANT BOI.

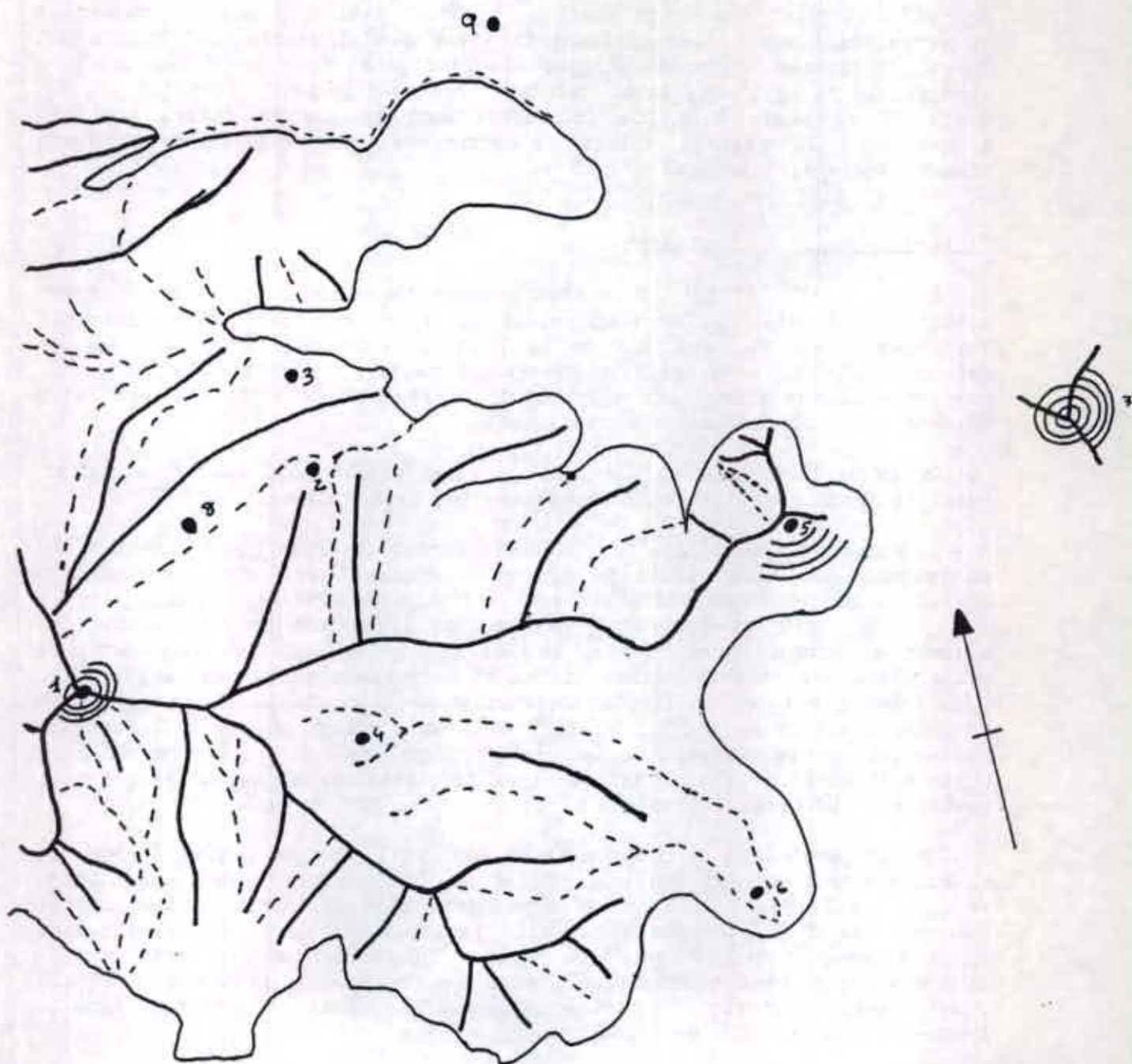
Naturalesa de les dades:

El problema més greu que enfrontem alhora d'estudiar el poblament iberic a la montanya de Montbaig, 298 m, topònim recollit per Moners (en premsa) de la documentació arxivística sobre Sant Climent de Llobregat (Arxiu Parroquial de Sant Climent, Arxiu particular de Can Molins i Cartulari del Monestir de Sant Cugat del Vallès), i referit a tot l'àmbit geogràfic de la montanya, coneguda a Sant Boi com La Fita i com Sant Ramon després de 1887 (any de construcció de l'ermita en aquest cim) s'origina principalment en l'alt grau de destrucció de les evidències arqueològiques, deguda a diversos motius: construcció de l'ermita i camí (consagració l'any 1887), així com construcció il.legal d'urbanitzacions, a més a més de l'erosió acumulada i l'antiga utilització de les terres pel cultiu de la vinya, i el seu posterior abandonament.

Un altre problema al qual ens enfrontem és el de les mateixes dades arqueològiques de que disposem, que basicament provenen d'una sistemàtica prospecció superficial de la que ha estat objecte el terme municipal de Sant Boi, i molt especialment aquesta àrea que estem tractant, durant els més de deu anys de funcionament del Grup de Recerques Arqueològiques seguint les ja iniciades en els anys 60 pel malaguanyat Ramon Mas i Campderrós, afeccionat i impulsor de l'arqueologia local. Ademés comptem amb les dades proporcionades per tres excavacions de caràcter urgent: Camí Vell del Llor, Puig del Castell-Barri Antic i Muntanyeta.

Delimitació geogràfica i Temporal:

La montanya de Montbaig, es troba alineada amb tota una sèrie de altres turons comarcals, situats a l'extrem meridional del massís de Garraf, a la riba dreta del riu Llobregat. A causa de la seva constitució geològica i dels processos erosius soferts, Montbaig s'ha anat individualitzant progressivament del massís de Garraf. L'anàlisi sobre fotografia aèria de la zona permet observar, dins la individualització amb el reste del massís, l'unitat geogràfica del turó amb els immediats, concretament el turó de la Muntanyeta, 73 m, i el Puig del Castell (Barri Antic), 65 m, els quals s'individualitzen actualment, pels rebaixos i altres remocions de terra provocades per l'expansió i creixement del Sant Boi actual.

1:15,000

Fig. 1 - Situació dels poblat - assentaments respecte a les carenes i rieres de Montbaig.

— Carenes	1 nº poblat	• Poblat - assentament
- - - Rieres	∪ Vall	⊖ Area de dispersió

Donada la seva especial situació Montbaig domina tota la vall inferior del riu Llobregat (en època ibèrica l'estuari-desembocadura del mateix) i la serralada Litoral, especialment la serra de Collserola i el massís del Garraf. Aquestes característiques geogràfiques van ser observades i aprofitades ja en l'antiguitat, existint restes d'època ibèrica que van del segle IV al segle I a. C. (no seria extrany que en futurs treballs arqueològics la datació inicial s'endarrerís), i també restes d'època Romana, Medieval i Moderna.

Poblament Ibèric de Montbaig:

L'any 1984, Bjaot i altres, presentaren al col·loqui sobre Arqueologia Espaiat de Terol un estudi amb la classificació dels jaciments Ibero-romans de la zona sud de la Laietania litoral, a partir de les variables època, topografia i tamany. A partir d'aquesta classificació, nosaltres presentarem una aproximació a les característiques del Patró d'assentament observades en aquesta zona.

De la variable temporal general ja n'hem parlat en l'apartat anterior, però l'anirem introduint en tant que tractem cada jaciment.

La variable topogràfica (fig. 1) ens permet observar que solament hi ha un jaciment ben diferenciat de la resta, dominant el terreny circundant, que és el jaciment que trobaríem sota l'ermita de Sant Ramon Nonat (fig. 1 - 1), i que difícilment podrà ser excavat, però ens ha proporcionat un element de datació prou precís, com és un cap de reduïdes dimensions de pasta vitrea de factura púnica, datat en la primera meitat del segle IV a. C. . A més a més, en un lloc no determinat de la muntanya, en Ramon Mas va trobar una àmfora en miniatura (fig. 2), però creiem que és suficientment interessant per incruure-la en la present comunicació i que correspon a un tipus molt extès a tota la Mediterrània Occidental i del que s'han intentat localitzar els paral·lels més exactes en el món fenici-púnic.

Troben paral·lels tipològics en el 280, 281 i 283 de Cintas (1950); en el tipus I d'Almuñecar (Molina, 1983) recollit també per Pellicer (1985); en el tipus Trayamar 3; i que s'enquadraria dins del ampli grup d'àmfores ibèriques de Mañá B 3, sense que això impliqui que es tracti d'un mateix tipus d'envàs o que tinguí una mateixa funcionalitat -recordem que el nostre exemple és una miniatura-, sino que es tracta de variants locals d'un mateix prototipus, fent-se necessària, però, una identificació d'aquests llocs locals de producció.

D'altra banda, al ser una producció tant difosa te una cronologia molt àmplia, desde el segle V fins al segle I a. C., inclús de segle VI per a les zones del sud peninsular, i segles anteriors per als exemples d'origen fenici.

El nostre cas es tracta d'una àmforeta de llavi aixecat, amb una acanaladura sota el llavi, amb les espatlles marcades, d'on arranquen les nanses d'orelleta (només s'ha conservat un exemplar de les dues) de secció circular, amb el fons trapezoïdal que és una perllongació de la paret inferior del cos on no s'aprecia una ruptura de corva significativa; pasta de color marró fosc, argila molt depurada, on es distingeixen punts minúsculs de color blanc (guix) i un desgreixant de mica, essent difícilment identificables pels diversos intents no reeixits de restauració a que ha estat sotmesa.

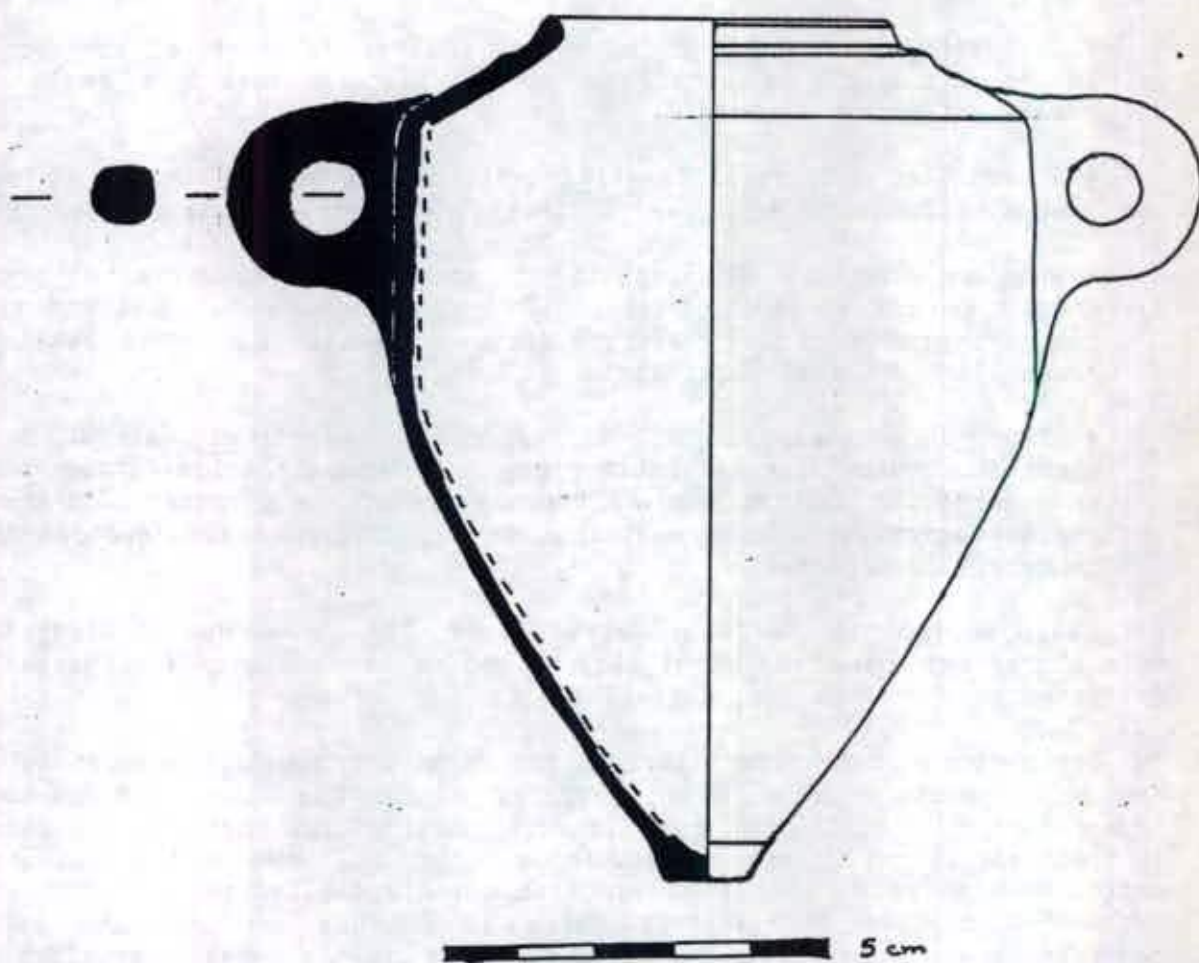

Fig. 2 - Àmfora ibèrica en miniatura.

Després tenim els jaciments situats a meitat d'una pendent, sense tenir predomini més que relatiu sobre el medi que els envolta, i que preferentment aquests s'assenten en alguna petita elevació o relleu de la pendent de la muntanya. Aquests jaciments són:

- * Torre de Benviure (fig. 1-2) i carretera de Sant Climent (fig. 1-3), ambdós amb ceràmica ibèrica en superfície.

- * Torrent dels Canons (fig. 1-4), en la part alta trobem ceràmica ibèrica en superfície, concretament en una petita elevació, actualment ocupada per les cases i vial de Can Paulet, que han malmès el jaciment.

- * La Muntanyeta (fig. 1-5) en el cim i vessants del turó, sobretot en la vessant sud, es localitzen superficialment nombroses restes de ceràmica ibèrica i romana.

- * El Fonollar o Torrelavila (fig. 1-6), segons Carles Martí i en Ramon Mas, s'hi localitzaren superficialment fragments de ceràmica ibèrica.

- * Puig del Castell - Barri Antic, de moment no podem dir si es tracta d'un o de dos jaciments, (fig. 1-7), amb uns estrats ibèrics antics, coneguts gràcies a les intervencions d'urgència que s'han realitzat desde 1980, a tot el Barri Antic.

- * Font de Golbes (fig. 1-8), detectat recentment pel G.R.A. i classificat dins d'aquest mateix grup, amb àmfora ibèrica de boca plana en superfície; d'altra banda el trobem pràcticament destruït (d'aquest jaciment presentem una comunicació en aquestes mateixes jornades dins la secció de notícies).

Per últim el jaciment del Camí Vell de Llor (fig. 1-9), que es diferencia dels altres per trobar-se en el pla, al peu de la muntanya, amb presència de ceràmiques gregues del segle IV a. C.

Tenim doncs un territori definit amb un marc cronològic concret en que els assentaments ibèrics estan distribuïts amb una clara diferenciació topogràfica, la qual cosa ens permetrà definir dos tipus de relacions diferenciades, però també articulades, per una banda les relacions establertes entre el medi i els jaciments individualitzats, i per l'altre les relacions que s'organitzen entre el conjunt de jaciments veïns, coneixement que obtindrem en el moment que puguin estar estudiats en profunditat dins un marc metodològic i científic interdisciplinari. La investigació d'aquests dos tipus de relacions ens permetran de conèixer el patró d'assentament d'aquesta comunitat ibèrica, de la qual i de moment només podem donar una visió aproximativa.

Cal remarcar també, que tots els jaciments ibèrics de Montbaig, deixant de banda el jaciment del Camí Vell del Llor que es troba a la vessant N aprop del riu, els trobem situats en la vessant S-SE oberts al mar.

A partir de l'anàlisi de la variable topogràfica, s'observa que solament un jaciment, Sant Ramon, el trobem diferenciat de la resta, i que a més a més aquest jaciment coincideix, junt al jaciment del Puig del Castell - Barri Antic, en ser d'un tamany mitjà, davant el reste de jaciments que són de petit tamany. Aquest fet és molt significatiu, Sant Ramon té el control visual respecte a l'entorn geogràfic i el Puig del Castell - Barri Antic, per ser el jaciment més proper al riu i a l'antiga línia de costa, controlant la via natural d'accés cap a l'interior, conferint-li una importància estratègica així com unes clares possibilitats econòmico-comercials. Cal assenyalar que hi ha un contacte visual permanent entre ambdós jaciments, a més a més d'una distància molt curta entre ells, així com amb la resta de petits jaciments.

Cal destacar la major densitat d'assentaments respecte a d'altres zones properes del Baix Llobregat, això fa pensar en un tipus de patró d'explotació del territori molt concret, com petites explotacions agrícoles sense excloure algun tipus d'explotació ramadera (encara que fos de poca importància), enmarcades per dos nuclis majors; es pot entreveure una estratègia econòmica bastant homogènea per aquest territori, mancant però, una anàlisi del potencial econòmic del mateix.

En futurs treballs interdisciplinars caldrà evaluar els jaciments arqueològics mitjançant una exhaustiva excavació d'aquells on encara això sigui possible, al mateix temps que s'analitzi i s'estudiï el territori circundant, per tal de conèixer l'interior i l'exterior dels jaciments, ja que en base a les dades aportades pel territori es pot establir exactament el tipus d'explotació econòmica dels jaciments i les interrelacions entre els mateixos. Cal arribar a esbrinar la relació entre els recursos del territori i la població.

BIBLIOGRAFIA

Biajot i altres

- 1984 El poblamiento de la zona sur de la Layetania Litoral en época ibérica y romana. Coloquio sobre distribución y relaciones entre los asentamientos. Teruel.

Julia i altres

- 1980 Introducció a l'estudi del poblament ibèric i romà al Delta del Llobregat.
XXV Assemblea Intercomarcal d'estudiosos.
El Prat de Llobregat.

Miró

- Algunas consideraciones sobre las ánforas ibéricas Maña B3.
Revista Pyrenae, 19 - 20.

Molina

- 1983 Almuñecar. Arqueología e Historia.
Granada.

Moners, J.

- en premsa Els noms de lloc: Sant Climent de Llobregat.
Rev. Almafà. Sant Climent de Llobregat.

Puig, F.

- inèdit Avantprojecte d'actuació arqueològica a Sant Boi.
Ajuntament de Sant Boi de Llobregat, 1988.

Pellicer,

- 1985 Sexi. Fenicia y Púnica.
Rev. Aula Orientalis, III.

Schubart / Niemeyer,

- 1976 Trayamar. E.A.E. nº 90

Solias (pel que respecta a patrimoni arqueològic)

- inèdit Catàleg i Pla Especial de Protecció i Rehabilitació del Patrimoni Arquitectònic de Sant Boi de Llobregat.
Ajuntament de Sant Boi de Llobregat, 1987.

JACIMENT IBÈRIC FONT DE GOLBES (MONTBAIG). Sant Boi de Llobregat.:

Per:

Maria-Lledó BARREDA i CASANOVA.

amb la col.laboració de Carles SERRET i BERNUS i del GRUP DE RECERQUES ARQUEOLÒGIQUES DE SANT BOI DE LLOBREGAT.

Situació:

Coordenades: 41 20' 25'' N

2 1' 10'' E

Alçaria: 140 m s n m.

A la vessant del turó de Montbaig (Moners, en premsa), que mira cap el riu Llobregat, situat a uns 50 m. abans d'arribar a la Font de Golbes es descobrí l'any 1986 per membres del Grup de Recerques Arqueològiques de Sant Boi un nou assentament ibèric, a primera vista de reduïdes dimensions, i de característiques similars als existents en aquest turó (llegir article presentat a aquestes mateixes jornades per M. Lledó BARREDA).

L'àrea on s'evidencien les troballes arqueològiques, ocupa un espai aproximat de 5 m. lineals, del marge dret del camí de pujada a l'ermita de Sant Ramon (1887) - el camí fou obert a finals del segle passat i eixamplat repetides vegades, la darrera l'any 1987 amb motiu del centenari de l'ermita -.

El conjunt de materials apareguts es troba constituït, en una primera prospecció i recuperació, per un fragment de vora d'àmfora de boca plana, i una trentena de fragments informes, manifestant-se com a característica comuna el fet de no estar gens rodats, presentant un estat òptim de conservació. En una nova prospecció realitzada la tardor de 1988, i després d'unes pluges torrencials que han afectat força les vessants del turó (rierols, caiguda d'arbres, descomposició de marges) es recolliren dotze nous fragments informes d'àmfora ibèrica, un fragment de vora d'àmfora de boca plana ibèrica, i un fragment sense forma d'àmfora itàlica, amb el seu característic desgredant d'olivina, presentant novament la particularitat d'un estat de conservació molt correcte.

Les dues vores d'àmfora (Fig. 1 i 2) corresponen al Grup B de la classificació feta per Molist (inèdit) en la seva tesi de llicenciatura sobre la ceràmica ibèrica del Camí Vell del Llor (Sant Boi). Aquest Grup B està format per les àmfores de boca plana, diferenciant-les morfològicament de les àmfores de llavi aixecat (Grup A) i les àmfores amb acanaladures sota el llavi o estries (Grup C). La mateixa autora afirma que la diferenciació del llavi no respon a un canvi evolutiu cronològic clar, perquè els tres grups són utilitzats indistintament durant els segles III al I a. C.; ara bé, en un intent de sistematització cronològica arriba a la conclusió que durant el segle III el grup B d'àmfores comença a apareixer en el jaciment del Llor, al costat de les del grup A, durant el segle II s'equilibra el Grup B respecte al A, i comença, també l'utilització de les àmfores del Grup C, mentre que ja en el segle I a. C. dominen les àmfores de boca plana.

El jaciment presenta dificultats en el seu manteniment i estat de conservació en retrocés sotmès a la degradació progressiva dels marges de contenció del turó per l'acció antròpica de la construcció i remodelació del camí, además de les continuades erosions per pluges torrencials (sobretot a partir del darrer eixamplament - 1987) que cada tardor acostumen a produir-se a la nostra comarca. No es detecten fins ara evidències de cap estructura constructiva, ni pot documentar-se fins ara la presència de sitges (hipòtesi plantejada sobre la primera prospecció de 1986).

Fig. 1 i 2 - Fragments de vora d'àmfora de boca plana, argila ataronjada, depurada i pasta bescuit,

BIBLIOGRAFIA:

- Moners, J.
en premsa Noms de lloc: Sant Climent de Llobregat.
Rev. Almafà. Sant Climent de Llobregat.
- Molist,
inèdit La ceràmica ibèrica del Camí Vell del Llor (Sant Boi de Llobregat). Evolució tipològica s. IV a. C - I d. C.
Tesi de Llicenciatura. U.B. 1985
- Puig, F.
inèdit Projecte d'actuació arqueològica a Sant Boi.
Ajuntament de Sant Boi, 1988.
- Solías, J.M. (pel que respecta a patrimoni arqueològic).
inèdit Catàleg i Pla Especial de Protecció i Rehabilitació del Patrimoni Arquitectònic de Sant Boi de Llobregat
Ajuntament de Sant Boi, 1987.

EL PUIG CASTELLAR DE BEGUES. ASPECTES CRONOLÒGICS

Anna Blasco

Lourdes Bañolas

Al sud de Begues, a uns dos quilòmetres del nucli urbà, a l'esquerra del camí que, travessant el Garraf, porta cap a Jafra i Sitges, s'emplaça el Puig Castellar, petita elevació de 470 m. d'alçada sobre el nivell del mar.

El turó, que forma part del conjunt càrstic que envolta el poljé de Begues, es fàcilment accessible pel cantó sud (hi ha un camí que hi porta) mentre que la resta de vessants, especialment la nord que mira a Begues, són força abruptes i plenes de pedregam i sotabosc, que les fan difícilment transitables.

El topònim de Puig Castellar, clarament sospitós, havia fet suposar de bell antuvi l'existència d'alguna mena de recinte o fortificació antigues. La notícia més antiga que hem trobat al respecte és una nota d'en Pere Giró que es refereix a l'observació d'un afeccionat de Begues, Antoni Guilleumes, que l'any 1951 l'indicà la presència de ceràmica ibèrica al turó.

Més recentment, esporàdiques visites d'afeccionats propiciaren diverses remocions que van posar al descobert restes de murs de pedra. Segons dades imprecises, sembla ser que s'havien arribat a localitzar restes d'una habitació i d'un possible parament de muralla.

A la primavera de l'any 1988, uns afeccionats de Begues s'adreçaren al Museu de Gavà demanant consell sobre unes excavacions que duïen a terme en l'esmentat jaciment. La Secció d'Arqueologia del museu visità, tot seguit, el jaciment en companyia dels afeccionats amb l'interès d'esbrinar el caràcter i extensió dels seus treballs. Hi poguérem observar que la seva tasca s'havia centrat principalment en l'excavació del que podria ser l'interior d'un recinte o habitació que suposem corresponia a la que feien referència les notícies anteriors. Havien recollit uns quants fragments de terrissa que van dipositar al mateix museu.

Poc després, el Servei d'Arqueologia de la Generalitat intervingué, posant fi a aquestes excavacions incontrolades que són, en realitat, difícils d'aturar, ja que es tracta d'una zona accessible, molt transitada per excursionistes, especialment els dies festius.

Evidentment, pel que acabem d'exposar, les dades sobre el Puig Castellar de Begues són més aviat exigües. Tanmateix, les restes de terrissa dipositades al Museu de Gavà, bé que minses, ens proporcionen alguna dada interessant a nivell cronològic que creiem, si més no, important donar a conèixer en aquestes Jornades.

Les restes ceràmiques estan constituïdes, en total, per uns 120 fragments. D'ells, uns 20 són a mà i 100 a torn. Entre els fragments a mà, de pasta marró fosc i factura més aviat grollera, destaca una gerra de base plana que gairebé s'ha pogut reconstruir sencera (fig. 1). La seva alçada és d'uns 36 cm. i el diàmetre màxim fa uns 29 cm.. Com a decoració duu un cordó amb solcs a l'inici del cos tot al voltant de la gerra. El més característic, tant en la gerra com en els altres fragments a mà, és el raspallat que presenta en la seva superfície externa.

Pel que fa als fragments a torn, la majoria corresponen a atuell de pastes de les anomenades de *sandwich* i ataronjades amb superfícies taronges i parets mitges cap a fines. Destaquen alguns fragments d'àmfora, un fragment de petit kalathos de pasta taroja i parets fines i, especialment, un fragment de pàtera de vernís negre, forma Lamboglia 26 (fig. 2). Aquest fragment conserva sencera tota la base i el peu, però li manca tota la vora. La pasta és vermella i el vernís negre intens i compacte, de bona qualitat. A l'interior de la base presenta restes de decoració consistents en una palmeta solta estampada envoltada d'un cercle d'estries fetes a rodeta. El fragment està força rodat pel que es fa difícil reconstruir el dibuix de la palmeta.

Pel conjunt de característiques, aquesta pàtera es situaria en el grup de campanianes A, probablement d'origen local

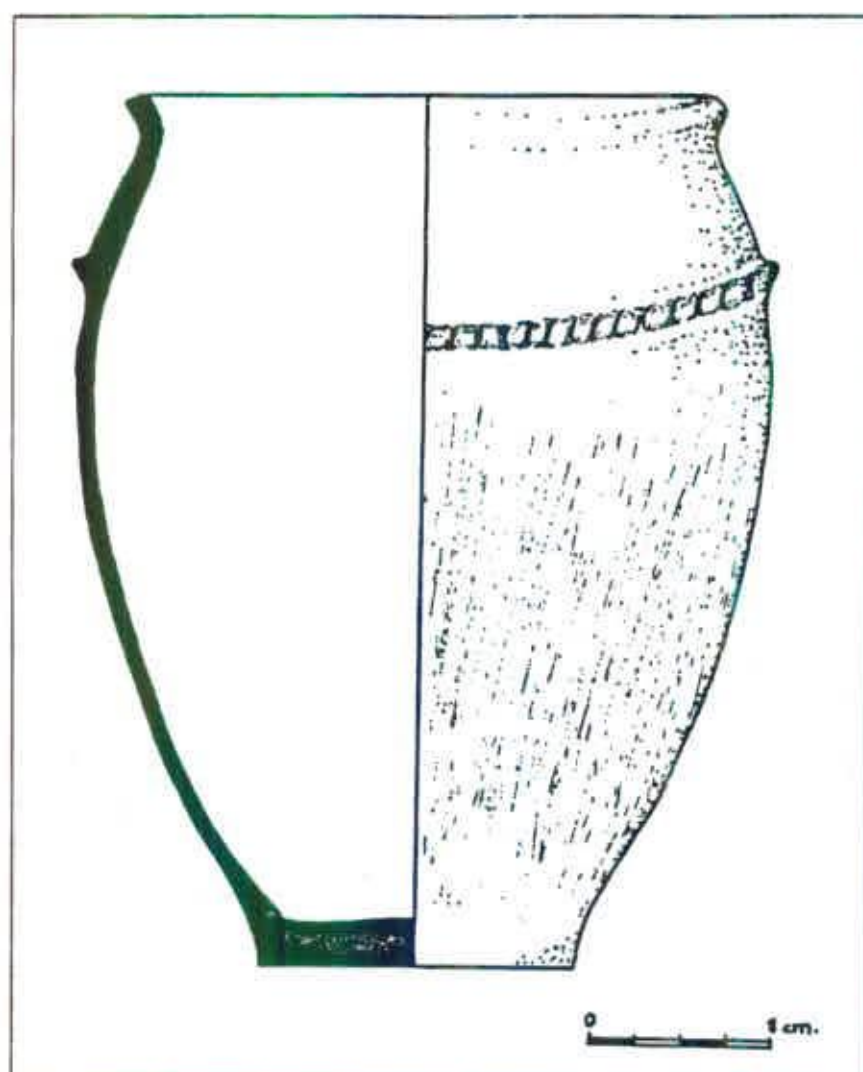

Fig. 1. Ceràmica ibèrica a mà procedent del Puig Castellar de Begues

(taller de Rhode), i amb una cronologia que apunta a les darreries del segle IV i inicis del segle III a.C.

Així doncs, en resum, pensem que aquest fragment de campaniana ens aporta una dada important de cara a la determinació cronològica de l'assentament ibèric del Puig Castellar de Begues. Això, conjuntament amb l'absència de sigillates o altres tipus de campaniana ens porta a suposar una ocupació, més aviat puntual, del turó al voltant dels segles IV i III a.C.. És clar que sense una excavació acurada això no passa de ser una simple hipòtesi, però cal tenir present que la superfície del Puig Castellar és reduïda, més apte per un emplaçament fortificat amb finalitats estratègiques que per un poblat o nucli habitacional.

D'altra banda, amb aquesta mateixa cronologia cal situar el poblat del Calamot a Gavà, que tot i que tampoc ha estat mai excavat sistemàticament, es coneixen materials datables al segle IV a.C.. Confiem que en un futur no gaire llunyà s'enceti algun pla d'investigació del poblament ibèric en tot aquest territori, ja que cada cop més surten a la llum noves dades que donen idea d'un volum important d'ocupació, desconegut fins fa ben poc.

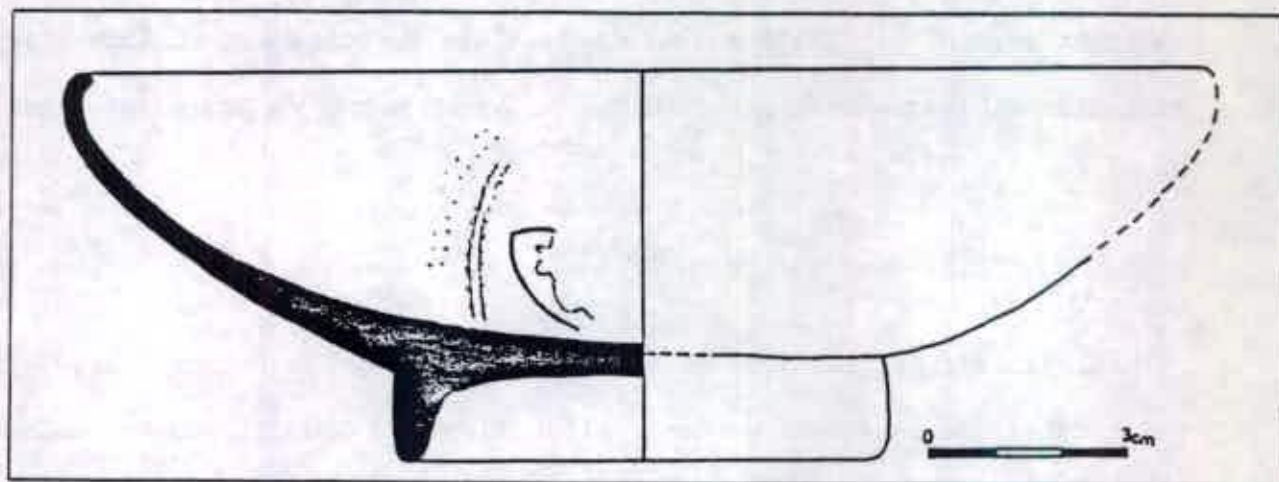

Fig. 2. Pàtera de vernís negre del Puig Castellar de Begues.

BIBLIOGRAFIA

- BELTRAN LLORIS, M. (1978). *Cerámica romana. Tipología y clasificación*. Libros Pórtico. Zaragoza.
- GIRÓ, P. (1964-65). *Begues*. Notas de Arqueología de Cataluña y Baleares. Ampurias XXVI-XXVIII. Barcelona.
- IZQUIERDO, P. (1987). *Calamot-Can Valls del Racó-Les Sorres. Elements per a la reconstrucció de l'Història Antiga de Gavà*. La Sentiu 13. Museu de Gavà. Gavà.
- SANMARTÍ GRECO, J. (1978). *La cerámica campaniense de Emporion y Rhode*. Monografías Emporitanas. Barcelona.

EL JACIMENT IBÈRIC DE COLL ROIG-EST

Pere Izquierdo i Tugas

Jaciment arqueològic d'època ibèrica localitzat recentment al fons d'una vall dins el Terme Municipal de Gavà. És possible que es tracti d'un forn de ceràmica.

El jaciment arqueològic de *Coll Roig-Est* va ser descobert l'any 1985 pel cronista de la vila de Gavà, Alfons Gibert i Valentí, mentre caçava un faisà al fons de la Vall que separa Can Mas i el turó de Rocabruna de la serra de gresos del Bundsanstein dominada pel castell d'Eramprunyà, en un sector d'antic bosc molt espès, completament destruït per l'incendi forestal del Garraf del 1982.

Es tracta d'un petit turó molt lleugerament elevat en el centre de la confluència de dues rieres, sota Can Mas, a l'est del sector anomenat *Coll Roig*. En superfície es poden observar nombrosos fragments ceràmics aparentment pertanyents a àmfores ibèriques. Tot i ser un terreny al·luvial molt pedregós, la densitat dels fragments ceràmics observables és molt superior a la de les pedres, sense que hi haguem pogut veure ni un sol fragment de ceràmica fina o importada que permeti precisar la seva cronologia.

L'homogeneïtat dels fragments visibles també inclou la pasta, que és relativament gruixuda, de color taronja vermellós, sovint enfosquit pel foc, i d'aspecte porós, amb desglaixant diminut. En determinats casos es pot observar un nucli gris corresponent a una coccio reductura prèvia a la oxidació. Les característiques del material superficial i la ubicació d'aquest jaciment, sense cap mena d'avantatges estratègics i relativament

lliunyà de planes conreables, ens fa pensar en un forn de producció d'àmfores ibèriques de boca plana, anomenades per alguns autors *Mañá B-3* (MIRÓ, 1983-84). De totes maneres no en tenim cap prova concloent i, atès que no hi hem recollit ni tan sols mostres del material superficial, caldrà esperar noves recerques, amb una prospecció en regla, per a perfilar millor la seva extensió, que probablement supera la mitja hectàrea, el tipus d'assentament de què es tracta.

Cal advertir que la presència de fragments cremats i deformats en superfície pot haver estat causada per l'incendi forestal esmentat, de manera que tampoc no ens indica necessàriament un abocador de forn. No obstant, aquesta hipòtesi podria estar reforçada per la seva situació propera a dos petits cursos d'aigua i intermitja entre terrenys triàsics, calcaris i pissarrosos, en els quals hi ha argiles i desgredants molt diversos, susceptibles de ser barrejats. Aquesta mateixa varietat geològica es reflecteix en la vegetació, la qual ofereix nombrosos productes envasables, com ara dàtils de margalló, aglans, fruites silvestres i mel, amb la qual es podria elaborar hidromel. A més, als voltants de Can Mas hi ha terra que ha estat conreada en temps històrics amb vinya, cereals i garrofers, cosa que no ens serveix de gran cosa per aclarir els productes que es podrien envasar en cas que es tracti veritablement d'un forn d'àmfores.

Bibliografia

IZQUIERDO, P. (1987): «L'ancoratge de Les Sorres, sota el delta del Llobregat, dins l'economia antiga», Tesi de Llicenciatura, Universitat de Barcelona, p. 112.

MIRÓ, J. (1983-84): *Algunas consideraciones sobre las ánforas ibéricas Mañá B-3*, «Pyrenae», 19-20, p. 157-190.

EL POBLAT IBÈRIC DE CALAMOT

Pere Izquierdo i Tugas

Poblat ibèric en erola i vessant, sobre un turó de gres roig de 84 metres d'alçada, a l'oest del poble de Gavà. Cal datar la seva ocupació des del segle IV a.C. fins a la dècada del 40 al 30 a.C.

El poblat ibèric de Calamot és conegut de fa temps i s'hi han referit diverses publicacions sobre el poblament ibèric del Baix Llobregat (JULIA & AL., 1985;), sense que s'hi hagin realitzat mai excavacions arqueològiques. Es tracta d'una talaia de gresos del Bundsandstein, no excessivament alta, des de la qual es compta, no obstant, amb un domini visual amplíssim, que va des de Montjuïc i el Pla de Barcelona fins a les costes de Garraf, controlant l'entrada a la Vall del Llobregat. La part septentrional del poblat està afectada per una pedrera que va ser explotada fins a èpoques relativament recents, la qual en destruï una part important, deixant a la vista algunes seccions que mostren una estratigrafia complexa que, en ocasions, assoleix més de mig metre de potència.

El poblat sembla que s'estén per les terrasses formades per la roca natural al voltant d'una petita plataforma sobreelevada, la qual conserva sediments força afectats per l'actuació dels espoliadors. En la terrassa immediatament inferior en la vessant de cara a Montjuïc, s'observen diverses estructures muràries disperses per tota la seva superfície. En aquesta plataforma s'hi pot observar un clot rectangular corresponent al buidat clandestí d'una habitació realitzat en la dècada dels setanta. Els materials trobats en aquest sonatge estan actualment dipositats al Museu de Gavà, així com una fotografia que mostra una habitació rectangular orientada

de forma radial respecte al turó i envoltada de parets de pedra de dues filades d'alçada. La vessant de la vall de la Sentiu és força més suau i les troballes superficials, algunes d'elles no excessivament rodades, apareixen fins a la base del turó, en terrenys argilosos quaternaris solcats profundament per una riera. A mig vessant hi ha un petit sorgiment d'aigua dolça que podia contribuir a l'abastiment del poblat. Prop d'aquesta font es poden observar diversos retalls de la roca aliniats, que poden correspondre a la base d'estructures completament desaparegudes.

Els materials procedents d'aquest jaciment que es troben dipositats al Museu de Gavà són majoritàriament superficials i han patit una selecció subjectiva per part d'aquells que els han recollit, de forma que la seva quantificació no pot ser significativa. Entre els materials que ens poden permetre la datació del poblat cal destacar alguns fragments de ceràmica àtica, alguns dels quals atribuïbles a *skífoi* i d'altres a *kílikēs*, així com un fragment de vora probablement d'amfóra P.E. 14, que impliquen la seva existència a partir del segle IV a.C., encara que caldrà esperar a la realització d'excavacions arqueològiques per precisar aquesta data, que pot ser endarrerida en funció dels materials que es trobin en els nivells inferiors, els quals han de ser també els menys afectats per l'erosió.

Entre els materials dipositats al Museu de Gavà, són abundants les ceràmiques comunes, tant a ma (urnes de perfil en S amb cordons digitats) com a torn (Olles de vora en coll de cigne, *kalathoi* pintats i llisos, amfores ibèriques, ceràmica grisa, en un cas imitant la forma Lamboglia 5 de la *campaniana B*, etc...). Entre les importacions de ceràmica de taula, hi ha ceràmica àtica de vernís negre, bols del taller de Roses, *campaniana A* i imitacions d'aquestes, si bé hi predominen de molt els fragments de *campaniana B* (formes Lamboglia 1, 2, 3, 5/7, 8,... alguns dels quals amb pasta pesant). Entre les importacions amfòriques, hi ha alguns fragments

clarament atribuïbles a produccions eivissenques, així com una vora d'àmfora púnica Mañá D i nombrosos fragments d'àmfores greco-itàliques i Dressel 1. D'altres objectes relacionats amb el comerç són dues peses de plom de forma cilíndrica, el pes d'una de les quals equival a deu unces romanes i l'altra a tres unces. Pel que fa a les monedes, s'hi han trobat diversos asos de les darreres encunyacions de Cesse i un denari cesarià. Cal esmentar la troballa d'un flam de bronze sense encunyar. Un indicatiu de l'índex de romanització assolit pel poblat cal veure'l en els fragments de tegulae que són força significatius de la introducció de costums romans dins la vida quotidiana.

Alguns dels objectes dipositats al Museu de Gavà ens il·lustren diverses activitats desenvolupades en el poblat: el filat i la producció tèxtil hi són representats, com a tants d'altres jaciments ibèrics, per fusaïoles i pesos trapezoïdals de ceràmica, alguns dels quals decorats amb diagonals puntejades; la molta dels cereals és patent a través de diversos fragments de molins circulars de pedra volcànica; hi ha escòries que indiquen la realització de treballs metal·lúrgics, els quals potser estan relacionats amb el jaciment de mineral de ferro de la serra de Les Ferres, no gaire llunyana del poblat; hi ha ossos treballats i polimentats, així com banyes de cérvol, que ens remeten a la cacera i a una indústria de transformació força estesa; la pesca devia ser una activitat força important, segons ens indiquen diversos pesos de xarxa, fets de plom (piramidals), de terracuita (torçides) i de pissarra (plaques perforades). No es pot oblidar que el poblat devia ser a poca distància del mar (probablement menys de cinc-cents metres). Tres objectes poden ser considerats com a armes: es tracta d'una punta de llança i d'una destrat de ferro, i d'una punta de sageta de bronze de secció triangular.

Pel que fa al seu abandó, si bé se li atribueixen dos fragments de *Terra Sigillata Hispanica*, pensem que més aviat cal portar-lo a la dècada del 40 al 30 a.C.: s'hi han trobat diversos fragments de llavi i de nansa d'amfora Pascual-1, l'aparició de la qual sembla que s'ha de datar en aquest moment, i, en canvi, la ceràmica aretina és completament absent; la presència d'un denari folrat de Cèsar, amb nucli de bronze, corresponent a una emissió que es data en l'any 49 a.C. (N.R.228); i d'una fíbula de factura romana que cal datar dins el segle I a.C. recolzen aquesta hipòtesi, que només pot ser confirmada mitjançant excavació.

BIBLIOGRAFIA

P. IZQUIERDO (1987): *Calamot-Can Valls del Racó-Les Sorres. Elements per a una reconstrucció de la Història Antiga de Gavà*, «La Sentiu», 13, p.19-27.

M. JULIA, F. PUIG & J.M. SOLIAS (1980-85): *Introducció a l'estudi del poblament del delta del Llobregat en època ibèrica i romana*, «XXV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos», El Prat de Llobregat. p.392-413.

J.M. SOLIAS (1982): *El poblament del curs inferior del Llobregat en època romana*, Tesi de llicenciatura inèdita.

M. BIAJOT, J.O. GRANADOS, M. JULIA, F. PUIG & J.M. SOLIAS (1984): *El poblamiento de la zona sur de la Layetania litoral en época ibérica y romana*, «Arqueología Espacial. Coloquio sobre distribución y relaciones entre los asentamientos», vol.2, p.93-110.

2.2.Mon Iberic

Comunicacions
Tipus.....D

ANALISI SOBRE LA DISTRIBUCIO ESPACIAL DELS ASSENTAMENTS IBERICS AL BAIX LLOBREGAT

Jordi Cortadella i Morral
Xavier Menéndez i Pablo
Joaquim Pera i Isern
Antoni Rigo i Jovells

RESUM:

A partir de l'estudi dels jaciments, de les seves interrelacions i de les característiques geomorfològiques i geològiques de la zona, s'estableix un model de distribució espacial dels assentaments ibèrics propi del Baix Llobregat.

1. INTRODUCCIO

El treball que presentem aquí forma part d'un de més extens que varem realitzar l'any 1.987 dins els cursos de doctorat de la U.A.B. i del qual aquest n'és una síntesi actualitzada l'any 1.989.

Amb les dades arqueològiques de les quals disposem, fonamentalment la relació de 61 jaciments ubicats al mapa i l'anàlisi dels seus respectius contextos geomorfològics, es pretén reconstruir la dispersió del poblament i la relació entre els diversos assentaments d'època ibèrica al Baix Llobregat.

Abans, però, cal plantejar alguns dels hàndicaps negatius amb què ens trobem:

-l'alta activitat antròpica a la zona, si bé ha contribuït a la localització de jaciments, ha transformat profundament els contextos geomorfològics originals.

-l'escassetat d'excavacions arqueològiques programades no ha permès reunir dades suficients sobre la tipologia i importància jeràrquica dels assentaments. En els darrers vint anys s'han realitzat excavacions més o menys oficials a menys d'una tercera part dels jaciments (uns 19). En la majoria de casos foren dutes a terme per grups d'aficionats o bé es tractava d'excavacions d'urgència. Poques d'elles han estat publicades. Només a la Penya del Moro (núm.50) s'hi realitzen excavacions sistemàtiques des de fa més de 16 anys (BALLBE et alii 1.986). Almenys a 37 dels 61 jaciments només es coneixen troballes superficials de terrissa, superficials o no, sense estructures d'hàbitat.

-aquesta migradesa de dades arqueològiques comporta, sobretot, una manca de dades cronològiques. Només 23 jaciments compten amb alguna datació, i no sempre és fiable; en unes ocasions la cronologia és massa àmplia, i en d'altres ve marcada per alguns materials representatius d'un període, la qual cosa no descarta l'existència d'altres. Els restants 38 jaciments són de cronologia totalment indeterminada. Això mostra la dificultat d'iniciar un estudi del poblament emprant unes dades que poden ésser diacròniques i la dificultat, com a conseqüència d'aquesta escassetat de dades, de fer-ho per fases cronològiques.

Atenent aquests problemes, els models que proposem per al territori han d'estar en tot moment sotmesos a la crítica i revisió, a l'espera que noves troballes i excavacions puguin aportar més informació per tal de completar les dades de què disposem avui.

2. MARC GEOGRAFIC

El Baix Llobregat constitueix un conjunt físic,

geogràficament ordenat i simètric, amb un eix natural, el riu Llobregat, el qual posa en contacte un seguit d'assentaments humans que van jalonant el seu curs a banda i banda, ja des de l'antiguitat. Sobre els límits de la comarca, cal dir, en síntesi, que venen marcats al nord-est pel Congost de Martorell, a l'oest per les darreres estribacions del massís de l'Ordal/Barraf, i a l'est per la serra de Collcerola i que configuren un paisatge de turons no massa elevats combinats amb petites valls i una fèrtil plana al·luvial que aniria del peu dels turons fins el riu. La configuració actual del Delta és un procés fluvial recent. A l'antiguitat la desembocadura del riu era un estuari apte per a la navegació, una via natural utilitzada per al comerç que unia les comarques de la Catalunya Central (Vallès, Anoia, Bages) amb la costa (MARQUES, 1.984). Seguint les fonts clàssiques, el Baix Llobregat s'ha d'inscriure en el límit sud de la Laietània.

Observant la composició geològica del sòl, trobem zones amb materials calcaris, zones amb argiles quaternàries i zones amb pissarres paleozoiques. Amb aquest estudi hem constatat que la litologia del terreny és determinant a l'hora de situar els assentaments (fig.2).

3. METODOLOGIA

El mètode utilitzat va consistir, en primer lloc, en una fase de documentació en la qual recollírem tota la informació que, d'una manera dispersa i desigual, teníem a l'abast sobre els jaciments de la zona. Per aquesta fase foren bàsiques la prospecció directa i les notícies que ens facilitaren els arqueòlegs que treballen a la zona, en especial J.M.Solias a qui agraïm totes les seves informacions. Per tal d'ordenar tota aquesta informació, vàrem dissenyar una fitxa per cada jaciment que portés ordenats un seguit de camps temàtics (fig.1).

Bàsicament, la fitxa constava de dues parts: la primera cara recollia les dades sobre el marc geogràfic, geomorfològic, topogràfic i arqueològic, mentre que la segona estava dedicada a l'anàlisi del territori d'explotació.

Per dur a terme l'estudi era necessari disposar d'uns mapes que ens permetessin situar amb claredat i precisió tots els punts localitzats, i així treballar a partir d'una visió global del territori amb la seva orografia. Els mapes que adoptàrem foren els editats per la Corporació Metropolitana de Barcelona l'any 1.968, escala 1:10.000, els quals ens permeteren situar amb força precisió cadascun dels jaciments. A continuació, es tractava d'establir (en alguns casos tan sols aproximadament) la naturalesa del jaciment en funció de les restes que havien estat documentades prèviament per l'arqueologia i veure també, a través de la seva disposició topogràfica, la relació dels jaciments amb hipotètics territoris d'influència i àrees d'explotació. En aquest cas aplicàrem el model teòric de Kolb i Brunner per a l'anàlisi del poblament, de cara a observar possibles concentracions regulars que configuressin un patró d'assentament a la zona, així com el model d'anàlisi de l'àrea de captació d'un poblat, conegut per "syte catchement analysis", seguint la variant de Chisholm i Lee (FERNANDEZ, RUIZ ZAPATERO 1.984).

Els models teòrics esmentats han estat només un marc de referència per fer un model propi que s'ajustés al nostre territori. En aquest cas, el radi de l'àrea d'influència fou reduït de 5 a 1'5 Km., per poder fixar els seus límits hipotètics. Per tal d'establir-los ens fixarem en els accidents

naturals del terreny (rieres i elevacions sobretot) i estudiarem la composició geològica del terreny, molt relacionada amb l'explotació agrícola. També proposarem com a hipòtesi un model d'assentaments jerarquitzats propi del Baix Llobregat, diferent dels que es proposen per la zona del Maresme i Garraf i relacionat, com en els casos anteriors, amb la peculiar configuració geogràfica de la zona.

4. INVENTARI DE JACIMENTS

Aquest inventari recull tots els jaciments que coneixem amb restes d'època ibèrica. Hem d'assenyalar, però, que no s'han inventariat aquells que presenten materials ibèrics tardans però els quals hem cregut que, tipològicament, s'haurien de classificar com a vil·les romanes. Tampoc no s'ha inclòs el jaciment de les Sorres del Delta ja que, tot i que presenta ceràmiques amb una cronologia que comença en el s.IV a.C., no ens era útil de cara a la finalitat d'aquest estudi, és a dir la distribució del poblament i dels assentaments. Per últim, també s'han deixat de banda aquells jaciments que en algunes ocasions s'han esmentat com a ibèrics però que en prospeccions recents no han estat constatats com a tals.

Pel que fa als tipus de restes que apareixen a l'inventari, responen al següent codi de catalogació:

- 1 : jaciments amb materials superficials.
- 2 : jaciments amb restes constructives.
- 3 : sitges.
- 4 : coves.

Cal esmentar també que no es coneix ni una sola necròpolis en tota la comarca i aquest és el motiu que no apareixin en l'anterior catalogació.

NUM	JACIMENT	MUNICIPI	COORDENADES	TIPUS DE RESTES	CRONOLOGIA
1	MONTJUIC	Barcelona	41º 21'11"N 2º 08'53"E	2/3	s.VI a.C.- s.I d.C.
2	ENTRE CAN BARRERA I CAN FIGUERES	Begues	41º 20'37"N 1º 55'40"E	1	indeterminada
3	COVA CASSIMANYA	Begues	41º 18'30"N 1º 57'10"E	4	indeterminada
4	COVA DE CAN SADURNI	Begues	41º 20'44"N 1º 55'57"E	4	indeterminada
5	PUIG CASTELLAR	Begues	41º 19'13"N 1º 55'42"E	2	indeterminada
6	PUIG DE LA MOLA	Begues	41º 19'12"N 1º 50'57"E	1	segur: s.II a.C.
7	CAL TIESSO	Castelldefels	41º 15'34"N 1º 58'31"E	1	segur: s.II a.C. probable: s.IV a.C.
8	SERRA D'EN LLOPART	Castelldefels	41º 17'47"N 1º 58'58"E	2	segur:s.II a.C.-s.Ia.C probable: s.IV a.C.
9	TORRE BARONA	Castelldefels	41º 16'19"N 1º 58'11"E	1	segur:s.II a.C.-s.Ia.C probable: s.IV a.C.
10	TURO DEL CASTELL	Castelldefels	41º 17'02"N 1º 58'43"E	1	indeterminada
11	TURO DE LA TORRE (O DE LA MUNTANYETA)	Castelldefels	41º 17'01"N 1º 58'40"E	1	indeterminada
12	LES SOLEIES	Collbató	ubic. no determinada	1	segur:s.III-II a.C.
13	POBLAMENT DE COLLBATO	Collbató	ubic. no determinada	1	indeterminada
14	PUIG MADRONA	El Papiol	41º 27'15"N 2º 01'30"E	2	indeterminada
15	EL CASTELL	Esparreguera	41º 22'16"N 1º 52'25"E	2/3	indeterminada
16	CAMI DE LA SENTIU	Gava	41º 18'00"N 1º 58'03"E	2/3	indeterminada
17	CAN ROSES	Gava	41º 17'39"N 1º 59'21"E	3	mitjans s.II a.C.- mitjans s.I a.C.
18	CAN TINTORER.	Gava	41º 18'41"N 1º 59'41"E	1	indeterminada
19	CASTELL DE L'ERAMPRUNYA	Gava	41º 18'47"N 1º 57'23"E	1	indeterminada
20	GRUP ESCOLAR JUAN SALAMERO	Gava	41º 18'36"N 2º 00'03"E	3	segur: s.II a.C.

21	PLAÇA AMADEU VIVES	Gava	41° 18' 36" N 2° 00' 00" E	1	indeterminada
22	PLAÇA DEL BARRI DE CAN TINTORER	Gava	41° 18' 40" N 1° 59' 51" E	1	segur: s.II-s.I a.C.
23	TURO DE CALAMOT	Gava	41° 18' 00" N 1° 59' 40" E	2	segur: s.II-s.I a.C. probable: s.IV a.C.
25	LA TORRASSA	L Hospitalet de Llobregat	ubic. no determinada	3	segona meitat s.IVa.C. inici del s.Ia.C.
26	PROXIMITATS DE MARTORELL	Martorell	ubic. no determinada	1	s.II - I a.C.
27	LES ARGILES	Molins de Rei	41° 25' 10" N 2° 00' 50" E	1	indeterminada
28	PLAÇA DE LES BRUIXES	Molins de Rei	41° 25' 10" N 2° 01' 18" E	2/3	final s.IIIa.C.- primera meitat s.IIIa.C.
29	SANT BARTOMEU DE LA QUADRA	Molins de Rei	41° 25' 32" N 2° 01' 40" E	1	indeterminada
30	SANT PERE SACAMA	Olesa de Montserrat	41° 34' 48" N 2° 35' 13" E	1	indeterminada
31	TORRE ROJA	Pallejà	41° 25' 18" N 1° 59' 16" E	1	indeterminada
32	ERMITA DE SANTA MADRONA DEL PALAU	Sant Andreu de la Barça	41° 27' 46" N 1° 57' 00" E	3	mitjans s.II a.C.
33	CAMI VELL DEL LLOR	Sant Boi de Llobregat	41° 21' 20" N 2° 01' 20" E	2/3	s.IVa.C.- s.Id.C.
34	CARRETERA DE ST. BOI A ST. CLIMENT Km.3	Sant Boi de Llobregat	41° 20' 45" N 2° 01' 04" E	1	indeterminada
35	CASTELL DE BENVIRE	Sant Boi de Llobregat	41° 20' 37" N 2° 01' 07" E	1	indeterminada
36	EL CASTELL	Sant Boi de Llobregat	41° 20' 40" N 2° 02' 43" E	2/3	s.IV a.C.-època romana
37	LA FONT DE GOLBES	Sant Boi de Llobregat	41° 20' 38" N 2° 00' 17" E	1	indeterminada
38	LA MUNTANYETA	Sant Boi de Llobregat	41° 20' 38" N 2° 02' 08" E	2	s.IV a.C.-s.I a.C.
39	RIERA DE LES ORIOLES	Sant Boi de Llobregat	41° 20' 28" N 2° 01' 22" E	1	indeterminada
40	TORRE DEL FONOLLAR	Sant Boi de Llobregat	41° 20' 00" N 2° 02' 10" E	1	indeterminada
41	CAN CUIAS	Sant Feliu de Llobregat	41° 21' 11" N 2° 02' 59" E	1	indeterminada
42	CAN MAGINAS	Sant Feliu de Llobregat	41° 23' 13" N 2° 02' 23" E	3	segur: mitjans s.IIIa.C. primera meitat s.Ia.C.
43	CAN MIANO	Sant Feliu de Llobregat	41° 23' 45" N 2° 02' 02" E	2/3	segur: s.II-I a.C. probable: finals s.IVa.C.
44	CAN RAVELLA	Sant Feliu de Llobregat	41° 25' 33" N 2° 01' 17" E	1	indeterminada
45	PUIG D'OLORDA	Sant Feliu/Molins de Rei/Barcelona	41° 24' 53" N 2° 03' 20" E	2/3	primera meitat s.IIIa.C. mitjans s.I a.C.
46	TORRE ABADAL	Sant Feliu de Llobregat	41° 24' 12" N 2° 03' 00" E	1	indeterminada
47	TORRENT DEL SARDANET	Sant Feliu de Llobregat	41° 20' 57" N 2° 03' 01" E	1	indeterminada
48	EL BULLIDOR (O RIERA DE SANT JUST)	Sant Just Desvern	41° 23' 04" N 2° 01' 09" E	3	indeterminada
49	LA RIBA (O CAN OLIVERAS)	Sant Just Desvern	41° 23' 40" N 2° 04' 43" E	3	indeterminada
50	PENYA DEL MORO	Sant Just Desvern/ Sant Feliu de LL.	41° 23' 50" N 2° 04' 18" E	2/3	2a meitat s.VI a.C.- s.IV a.C.
51	E.S. LAS PALMERAS	Sant Vicenç dels Horts	41° 23' 24" N 2° 00' 30" E	1	indeterminada
52	PUIG CASTELLAR	Sant Vicenç dels Horts	41° 24' 00" N 1° 59' 50" E	2/3	s.III-1a meitat s.Ia.C. també: s.VI a.C.
53	CAMI DE CAN ROS DEL LLOR	Santa Coloma de Cervelló	41° 21' 38" N 2° 01' 36" E	1	indeterminada
54	CAN COLOME	Santa Coloma de Cervelló	ub. no determinada	1	indeterminada
55	PUIG DEL CARTRO	Santa Coloma de Cervelló	41° 21' 25" N 1° 59' 58" E	1	indeterminada
56	TORRE FURES	Santa Coloma de Cervelló	ubic. no determinada	1	indeterminada
57	TORRE SALVANA	Santa Coloma de Cervelló	41° 21' 51" N 2° 01' 09" E	1	indeterminada
58	TURO DE ST.ANTONI (O LA TORRASSA O MONT PEDROS)	Santa Coloma de Cervelló	41° 22' 10" N 2° 00' 18" E	1	indeterminada
59	CAMI DE SANT ANTONI	Torrelles de Llobregat	ubic. no determinada	1	indeterminada
60	TORRENT DE LA TORRE ROJA	Viladecans	41° 19' 25" N 2° 01' 32" E	1	indeterminada
61	TURO DE SANT RAMON	Viladecans	41° 20' 15" N 2° 00' 48" E	1	segur: s.IV a.C.

5. OBSERVACIONS SOBRE LA DISTRIBUCIO TERRITORIAL DEL POBLAMENT

5.1. Característiques generals del territori

En l'anàlisi territorial dels jaciments hem utilitzat diverses dades de l'entorn: els sòls geològics, les característiques geomorfològiques del terreny i les seves transformacions antròpiques, la vegetació, els recursos hídrics, els recursos econòmics, les comunicacions naturals, les distàncies entre jaciments i les seves intervisibilitats, etc.

Arral de les dades que se n'extreuen es poden fer algunes observacions a nivell espacial i econòmic:

-la proximitat al riu i a les rieres de la majoria d'assentaments assegura el proveïment d'aigua. No es coneixen recursos miners, però no és descartable l'explotació de les vetes ferruginoses de la pissarra llicorella. Cal pensar en l'activitat agrícola com la principal activitat econòmica de la zona ja que així ho indiquen la situació dels jaciments a prop dels conreus i l'existència de sitges, molins i altres materials arqueològics, complementada amb la ramaderia, fonamentalment de cabres (l'ovicàpid, seguit del porc, domina a la Penya del Moro).

-de l'estudi geomorfològic es desprèn la concentració del poblament a les dues riberes del riu i a la façana antigament costanera de la part occidental de l'estuari, avui delta. La presència, a l'antic estuari, d'un port d'ancoratge des d'època ibèrica plena com a mínim (IZQUIERDO, 1.985-86) i la importància del Llobregat com a via de penetració cap a l'interior justifica l'abundant presència d'assentaments en relació a la costa i al riu. Els poblats més ben situats tindran un fort paper en l'activitat comercial pel que fa a l'entrada de productes foranis i l'exportació de matèries primeres com la sal de Cardona.

-la majoria d'assentaments es situen a les zones més aptes per al conreu, les quals s'ubiquen a banda i banda del riu, seguint el seu curs, i estan formades per les argiles quaternàries fèrtils limitades per les cadenes muntanyoses a la banda posterior: el Garraf i l'Ordal al costat occidental, i Collserola a l'oriental. També es situen a les petites valls interiors i al llarg dels cursos de les principals rieres que desemboquen al Llobregat. Per altra banda, hi ha assentaments als cims dels principals turons sobre el riu, com veurem més endavant.

-la major concentració de jaciments la trobem al curs inferior del Llobregat (fig.3). Més amunt del Puig Madrona (núm.14) a la riba oriental i del Puig Castellar de Sant Vicenç dels Horts (núm.52) a la riba occidental hi ha poquíssims assentaments ibèrics. Per aquesta raó, els mapes que presentem es centren en el curs baix del riu. Sobta la inexistència d'un poblament a la zona de Martorell, lloc privilegiat i cruïlla de comunicacions i rius (Llobregat i Anoia).

5.2. Jerarquització dels assentaments

L'existència d'assentaments als turons, de cara al riu, i la presència de nombrosos jaciments als vessants, a prop del riu i de les rieres i al costat o al bell mig dels terrenys argilosos conreables, fa pensar en l'existència de poblats encimbellats amb uns territoris de captació en els quals s'inclourien altres assentaments de segon ordre, possibles hàbitats agrícoles de petites dimensions situats a la plana, els quals dependrien territorialment dels primers. Aquests assentaments comencen a aparèixer en el s.IV, s'extenen al llarg del s.III i abunden

durant els s.II-I, i es caracteritzen per una significativa presència de sitges, la qual cosa reforçaria el seu rol agrícola.

L'observació geomorfològica del terreny, les distàncies entre els jaciments i les restes arqueològiques identificades permeten proposar un nombre determinat de poblats, entesos com a assentaments principals que controlen un territori i jeràrquicament més importants que els jaciments situats a la plana. Els assentaments proposats com a poblats són onze:

-Montjuïc	núm. 1
-Puig Castellar de Begues	núm. 2
-Turó del Castell de Castelldefels	núm.10
-Puig Madrona	núm.14
-Turó del Calamot	núm.23
-El Castell o Casc Antic de Sant Boi	núm.36
-Puig d'Olorde	núm.45
-La Penya del Moro	núm.50
-Puig Castellar de St.Vicenc dels Horts	núm.52
-Turó de Sant Antoni	núm.58
-Turó de Sant Ramon	núm.61

5.3. Cronologia dels assentaments

Com ja hem dit, l'escassetat de dades cronològiques ens dificulta cercar períodes segurs de sincronia per tal de poder establir la distribució del poblament per fases.

Pel que fa a la fase antiga (s.VI-V) només hi ha tres poblats que tenen materials del s.VI (núm.1, 50 i 52). Es significatiu que aquests mateixos poblats són també els que han proporcionat materials, encara que descontextualitzats, de moments avançats del Bronze Final, mentre que es confirma una ruptura amb el model dominant d'assentament fins aquell moment (habitat en cova). Per altra banda, no hi ha assentaments ibèrics antics a la plana.

En el s.IV tenim en funcionament 6 poblats segurs (núm.1, 23, 36, 50, 52, 61) i al s.III 5 (núm.1, 23, 36, 45 i 52). Els jaciments amb estructures a la plana són 5 per al s.IV i 6 per al s.III, als quals se'ls n'ha d'afegir 3 (s.IV) i 2 (s.III) amb troballes superficials.

En època tardana (s.II-I) són 5, com a mínim, els poblats en activitat (núm.1, 23, 36, 45 i 52). Els jaciments a la plana han augmentat a 17, dels quals 9 tenen estructures (sitges sobretot) i 8 no (troballes superficials).

Els quatre poblats no esmentats (núm.2, 10, 14 i 58) són de cronologia indeterminada.

El moment en què és més probable una contemporaneïtat de la majoria d'assentaments és en època ibèrica plena (s.IV-III).

taula cronològica

	segles					
	VI	V	IV	III	II	I
1 montjuïc						
52 puig castellar st.vicenc						
50 Penya del moro						
61 sant ramon						
36 el castell de st.boi						
23 calamot						
45 puig d'olorde						
14 puig madrona						
10 castell de castelldelfels						
5 puig castellar de begues						
58 sant antoni						
	sense datar					

5.4. Anàlisi del territori dels poblats

En aquest apartat analitzarem breument cadascun dels poblats en relació al seu entorn geogràfic i al seu territori adjacent.

-Ribera oriental del Llobregat

Al costat oriental de l'estuari ens trobem a l'extrem de mar el poblat de Montjuïc (núm.1) i forga allunyats d'aquest, els altres tres poblats ubicats dalt de turons de la serra de Collcerola, d'esquenes a aquesta i mirant l'estuari i el riu, els quals formen una aliniació paral·lela al riu. Es tracta de la Penya del Moro (núm.50), a 7.700 m. de Montjuïc, del Puig d'Olorde (núm.43), a 2.300 m. de l'anterior, i del Puig Madrona (núm.14), a 5.600 m. del darrer.

Montjuïc domina el Pla de Barcelona i la banda oriental de l'estuari. Té un territori molt gran. Es troba estratègicament situat sobre l'estuari i té una cronologia amplíssima. Degué ésser un centre de gran importància.

La Penya del Moro i el Puig d'Olorde, situats l'un a prop de l'altre (estan separats per la riera de la Salut), dominen les fèrtils terres de la ribera est del riu fins la riera de Vallvidrera que separa Olorde del Puig Madrona. La Penya del Moro controla, a més, la rica vall de Verg que defineix la riera de Sant Just, i el Puig d'Olorde la riera de Vallvidrera. A l'est es troben amb el Collcerola. Mentre el primer poblat acaba la seva activitat a finals del s.IV, el segon l'inicia al s.III, per la qual cosa no s'hauria de descartar que ambdós, successivament, haguessin controlat un mateix territori. Almenys vuit jaciments es localitzen als vessants plans de l'àrea del Puig d'Olorde (núm.28, 29, 41, 42, 43, 44, 46 i 47), mentre que dos més (núm.48 i 49) es situen a la vall de Verg sota la Penya del Moro.

El Puig Madrona es troba entre les rieres de Vallvidrera i de Rubí, i domina el pas del Vallès per la segona, així com les fèrtils riberes d'ambdues rieres en contacte amb el Llobregat, i els vessants muntanyosos del Papiol, aptes també per al conreu. L'assentament, del qual no es coneixen estructures ni cronologia, és, malgrat això, un emplaçament ideal per a un poblat. Només es coneix un jaciment en plana en aquesta àrea (núm.27).

-Ribera occidental del riu

Davant dels poblats esmentats es situen uns altres tres poblats disposats en bateria, paral·lelament al riu i d'esquena al massís del Garraf. Es tracta, de muntanya a mar, dels turons del Puig Castellar de St.Vicenç dels Horts (núm.52), del de Sant Antoni (núm.58), a 3.100 m. de l'anterior, i del de Sant Ramon, a 3.600 m. del darrer; l'últim es troba també encarat al mar.

Trencant l'aliniació, a 2.900 m. del Turó de Sant Ramon i tocant el riu, es situa el Turó del Castell de Sant Boi (núm.36).

El Puig Castellar controla visualment els terrenys quaternaris riberencs a l'est i la vall de Cervelló al nord i a l'oest. Aquesta és una vall rica en argiles conreables que inicia l'estratègic pas de l'Ordal cap a l'interior de la Serra. Cal dir, però, que no s'han localitzat jaciments en aquesta vall. Les rieres de Torrelles i de Santa Madrona separen el poblat del Turó de Sant Antoni pel sud i per l'oest.

Malgrat la migradesa de les troballes, és factible ubicar un poblat entre el puig Castellar i el Castell de Sant Boi. Dels dos turons possibles, el de Sant Antoni (núm.58) i el Puig del Cartró (núm.55), ambdós únicament amb ceràmica en superfície i de

cronologia indeterminada, hem cregut que el primer reunia millors condicions per les seves característiques geomorfològiques, d'intervisibilitat i per les seves regulars equidistàncies entre Sant Ramon i el Puig Castellar (entre 3.000 i 4.000 metres). Sant Antoni es troba entre el torrent del Llorç al sud i la riera de Torrelles al nord i controla terrenys conreables de la ribera del Llobregat a l'est així com la Vall de Torrelles a l'interior de la serra del Garraf. L'àrea engloba cinc possibles jaciments de poblament dispers entre el turó i el riu (núm.35, 51, 53, 56 i 57) així com els assentaments núm. 59 i l'esmentat 55 (Puig del Cartró).

Travessant la riera de Can Solé, trobem, en direcció al mar i al riu, el Castell o Casc Antic de Sant Boi (núm.36). Es un petit turonet de pissarra que s'ubica en el vèrtex de l'angle on el riu començaria a obrir-se en estuari. Aquesta estratègica situació li permet el control del pas del riu, de l'estuari i del possible port d'ancoratge i el domini dels terrenys fèrtils d'argiles que el rodegen totalment, però sobretot els situats a l'oest, entre el riu i Sant Ramon. El turó és molt baix i cal relacionar-lo, pensem, amb el comerç fluvial i no tant amb un domini de tipus territorial o agrícola. Té un parell de jaciments a prop seu (núm.33 i 38).

El Turó de Sant Ramon (núm.61), de cronologia incerta i sense estructures d'hàbitat conegudes, domina clarament el riu i part de l'estuari, per la qual cosa és un bon emplaçament per a un poblat. L'existència a l'est del Turó del Castell de Sant Boi (núm.36) i de la Muntanyeta (núm.38) (un altre assentament situat en una petita elevació entre el riu i Sant Ramon) fa pensar que aquest estaria orientat més cap a les terres conreables de Viladecans, cap a l'antiga línia de costa i de l'estuari al sud-est i formaria part de la fagana marítima que veurem tot seguit. A l'esmentada àrea territorial de Sant Ramon es situen cinc jaciments en plana (núm. 34, 37, 39, 40 i 60).

-Fagana marítima

Controlant l'antiga línia de costa al costat occidental de l'estuari, de nord-oest a sud-est es situen dos poblats més, tres si hi incloem Sant Ramon (núm.61), el qual, com ja hem dit, s'encara cap aquesta zona. Els altres dos són el turó de Calamot (núm.23), a 4.300 m. de Sant Ramon, i el Turó del Castell de Castelldefels (núm.10), a 2.200 m. de l'anterior. La franja de terrenys argilosos quaternaris entre la cadena muntanyosa i la costa seria l'àrea natural d'explotació agrícola dels esmentats poblats.

El Calamot engloba, com a àrea d'explotació, l'esmentada franja costanera i la més estreta, també d'argiles quaternàries, que hi ha a la riera de Sant Llorenç. A la primera cona hi ha les mines neolítiques de Can Tintorer i quatre jaciments a prop seu (núm.18, 20, 21 i 22) que podrien constituir un únic i important assentament a la plana, així com el jaciment núm.17. El Calamot domina el pas cap a la vall de Begues, on s'ubica el poblat del Puig Castellar de Begues (núm.5) (el qual serà tractat posteriorment) i per on s'accedeix al Penedès travessant el Garraf. En aquest camí, entre el Calamot i el Puig Castellar de Begues, es troba un altre turó amb restes indeterminades ibèriques: el Castell de l'Eramprunyà (núm.19), el qual no disposa de terrenys aptes per al conreu al seu entorn. A l'oest es troba un altre turó amb terrissa ibèrica, el de la Santiu (núm.24) el qual tampoc no ha estat considerat poblat principal

en no tenir argiles quaternàries a prop seu.

Respecte a Castalldefels, són 3 els jaciments ibèrics situats en suaus elevacions que dominen la franja fèrtil costanera: els núm. 7, 9 i 10. També els núm. 8 i 11 són a turons molt baixos. El Turó del Castell (núm. 10) és el que reuneix millors condicions geomorfològiques per ésser el poblat principal, tot i que no coneixem res de la seva estructura i cronologia. La proximitat del massís del Garraf, a l'oest, limita notablement el seu abast territorial a la façana costanera, prou fèrtil per al conreu. El torrent d'en Vinader el separa, a l'est, del Calamot.

-Interior del massís del Garraf: la vall de Segues

Finalment, ens queda només esmentar un cas aïllat d'un poblat molt interessant situat dintre del massís calcari del Garraf: el Puig Castellar de Segues (núm. 5). Aquest poblat s'ubica a l'extrem sud d'una vall molt ben definida, la vall de Segues, la qual domina visualment en la seva totalitat. Al seu sud hi ha el massís. Aquest territori no limita amb el de cap altre poblat. Cal dir, però, que en aquesta vall no s'han localitzat jaciments de poblament dispers. A l'altre extrem de la vall, en terrenys calcaris, hi ha dues coves (núm. 3 i 4) amb materials del Bronze i ibèrics remenats. També en terreny calcari es situa el núm. 2. El Puig Castellar de Segues està ben comunicat amb la façana marítima pel camí de Segues, el qual passa pel Calamot i pel Castell de l'Eramprunyà, com ja hem comentat. Potser aquest últim jaciment es pot relacionar amb el control del camí cap el Penedès.

6. CONCLUSIONS

Al Baix Llobregat, en època ibèrica (almenys a partir d'època plena) es dibuixa una estructura de poblament jerarquitzada composta per un nombre limitat de poblats, probablement no gaire grans, situats dalt de turons, els quals disposarien d'uns territoris d'explotació econòmica fonamentalment agrícoles no gaire extensos i constituïts per les fèrtils valls al·luvials d'argiles quaternàries molt aptes per al conreu definides per les riberes del Llobregat i per les valls interiors i perpendiculars de les rieres que hi desaigüen. En aquests territoris, a la plana, s'anirien formant petits nuclis de poblament dispers de caire agrícola, més nombrosos quan més ens acostem a l'iberisme tardà, els quals podrien ésser considerats nuclis de segon ordre depenents dels poblats encimbellats.

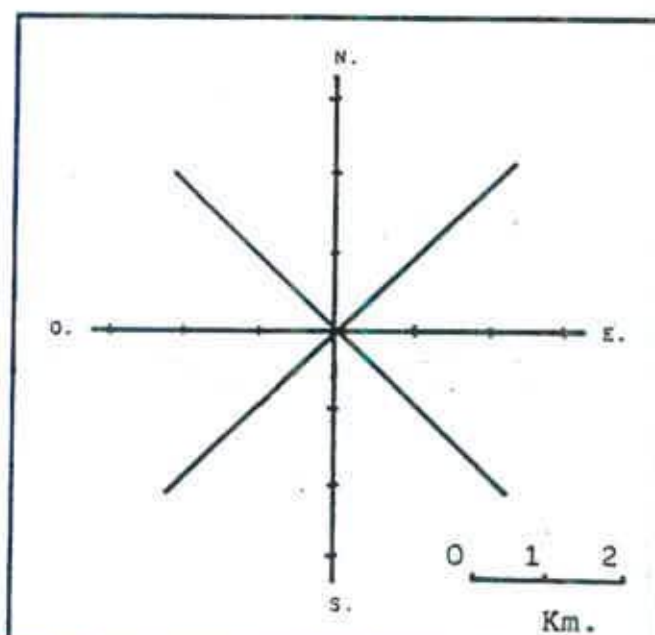
L'estudi de les restes arqueològiques i de les característiques geomorfològiques del curs inferior del Llobregat ha permès proposar un conjunt de poblats distribuïts en dues grans àrees: al llarg del curs del riu (riberes oriental i occidental) i al llarg de la costa occidental de l'antic estuari. Tots els poblats, en línia i situats a poca distància entre ells, controlen visualment el riu i la costa, així com els terrenys fèrtils i els jaciments a la plana que es troben en aquesta. L'estat actual de la investigació no permet establir jerarquies entre aquests poblats. Montjuïc, el Castell de Sant Poi, i tal vegada el Castell de Castalldefels, són els poblats que protagonitzarien el control del pas del riu i de l'ús del port d'ancoratge de vaixells.

BIBLIOGRAFIA

- Incloem aquí només una selecció de la bibliografia general. En el treball original s'inclou la bibliografia detallada, la qual comprèn la de cadascun dels jaciments.
- BALLBÉ, X.; BARBERÀ, J.; BARRIAL, O.; FOLCH, J.; MENÉNDEZ, X.; MIRÓ, C.; MIRÓ, N.; MIRÓ, M.T.;
MOLIST, N.; SOLIAS, J.M. 1.986 Distribución del espacio en el poblado ibérico de la Peña del Moro de Sant Just Desvern, Coloquio del microespacio, 3, pàg. 303-320. Teruel.
- BARBERÀ, J.; DUPRE, X. 1.984 Els laietans, assaig de síntesi, Fonaments 4, pàg. 31-86. Barcelona.
- BLAJOT, M.; GRANADOS, J.O.; JULIÀ, M.; PUIG, F.; SOLIAS, J.M. 1.984 El poblamiento de la zona sur de la Layetania litoral en su época ibérica y romana, Coloquio sobre distribución y relaciones entre los asentamientos, 2. Teruel.
- CHOCLAN, C.; HORNOS, F.; MOLINOS, M.; RUIZ, A.; PORRAS, M. 1.984 Bases fundamentales para la elaboración de un método de ficha para la prospección sistemática, Coloquio sobre distribución y relaciones entre los asentamientos, 1, pàg. 149-166. Teruel.
- FERNÁNDEZ, V.M.; RUIZ ZAPATERO, G. 1.984 El análisis de territorios arqueológicos. Una introducción crítica, Coloquio sobre distribución y relaciones entre los asentamientos, 1, pàg. 55-72. Teruel.
- GARNER, B.J. 1.967 Modelos de geografía urbana y de localización de asentamientos, a Chorley & Hagget La geografía y los modelos socioeconómicos, Madrid.
- IZQUIERDO, P. 1.985-86 "Les sorres": un punt d'ancoratge ibero-púnic i romà al delta occidental del Llobregat. Observació preliminar, La Sentiu, Museu de Gavà (I) núm. 8, juliol 1.985; (II) núm. 10, gener-juliol 1.986.
- JULIÀ, M.; PUIG, F.; SOLIAS, J.M. 1.985 Introducció a l'estudi del poblament ibèric i romà al Delta del Llobregat, XXV Assemblea intercomarcal d'estudiosos del Baix Llobregat, pàg. 392-413. El prat de Llobregat.
- MARQUÈS, M.A. 1.984 Les formacions quaternàries del delta del Llobregat, Arxiu de la Secció de Ciències, 71, Institut d'estudis catalans, Barcelona.
- MIRET, M.; SANMARTÍ, J.; SANTACANA, J. 1.984 Distribución espacial en núcleos ibéricos: un ejemplo en el litoral catalán, Coloquio sobre distribución y relaciones entre los asentamientos, 4, pàg. 173-186. Teruel.
- RIUTORT, S.; COLL, J.; MAZAIRA, L. 1.984 Model de fitxa per l'estudi de l'organització espacial de la Prehistòria i Antiguitat de Mallorca, Butlletí de la Societat Arqueològica Luliana, 4*, pàg. 77-90. Palma de Mallorca.
- SANMARTÍ, J. 1.986 La Layetania ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història, Tesi Doctoral, Universitat de Barcelona. INÈDIT.
- SOLIAS, J.M. 1.982 El poblament del curs inferior del Llobregat en època romana, Memòria de Llicenciatura, Universitat de Barcelona. INÈDIT.

FITXER DE JACIMENTS - BAIX LLOBREGAT				EP. IBERICA	
NOM DEL JACIMENT				NUM.	
LOCALITZACIO	<u>SITUACIO</u>			<u>MUNICIPI</u>	
				<u>COORDENADES</u>	
				<u>ALCADA s. n. m.</u>	
MARC GEOGRAFIC	<u>CARACTERISTIQUES GEOMORFOLOGIQUES</u>				
	<u>COMPOSICIO GEOLOGICA</u>				
	<u>DADES PALEOAMBIENTALS</u>				
	<u>RECURSOS HIDRICS</u>				
	<u>TRANSFORMACIONS ANTROPIQUES</u>				
	<u>DISTANCIES</u>	<u>DE JACIMENTS MES PROPERES</u>		<u>INTERVISIVILITAT</u>	
<u>DEL RIU</u>		<u>ALTRES</u>			
CARACTERISTIQUES JACIMENT	<u>TIPOLOGIA</u>		<u>DIMENSIONS</u>		<u>CRONOLOGIA</u>
	<u>TIPUS DE RESTES I ESTRUCTURES</u>				
	<u>DADES SOBRE ACTIVITAT ECONOMICA</u>				
OBSERVAC	Fig. 1				

OBSERVACIONS SOBRE EL TERRITORI DE CAPTACIO

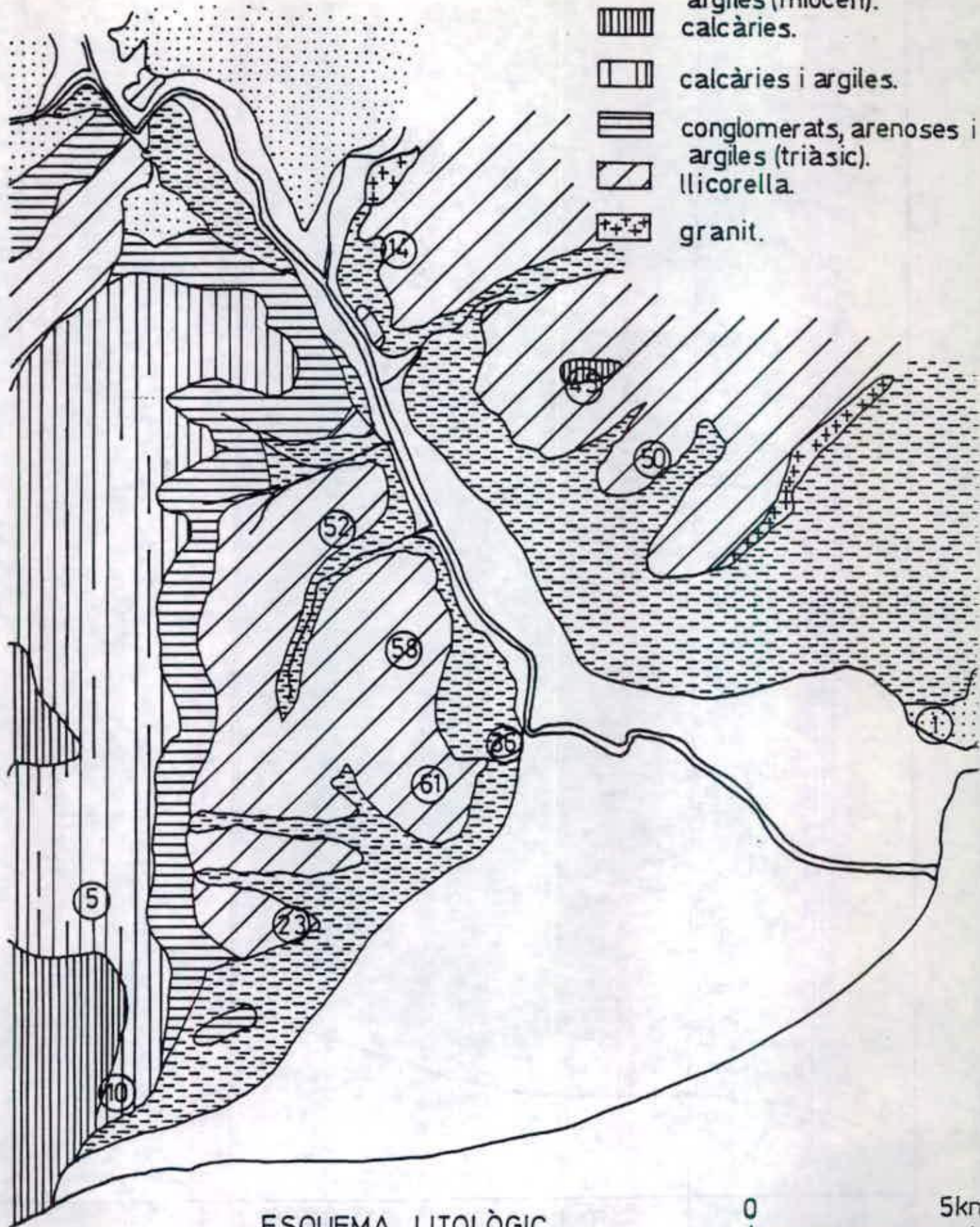

CONCLUSIONS

BIBLIOGRAFIA

FIG.1 revers

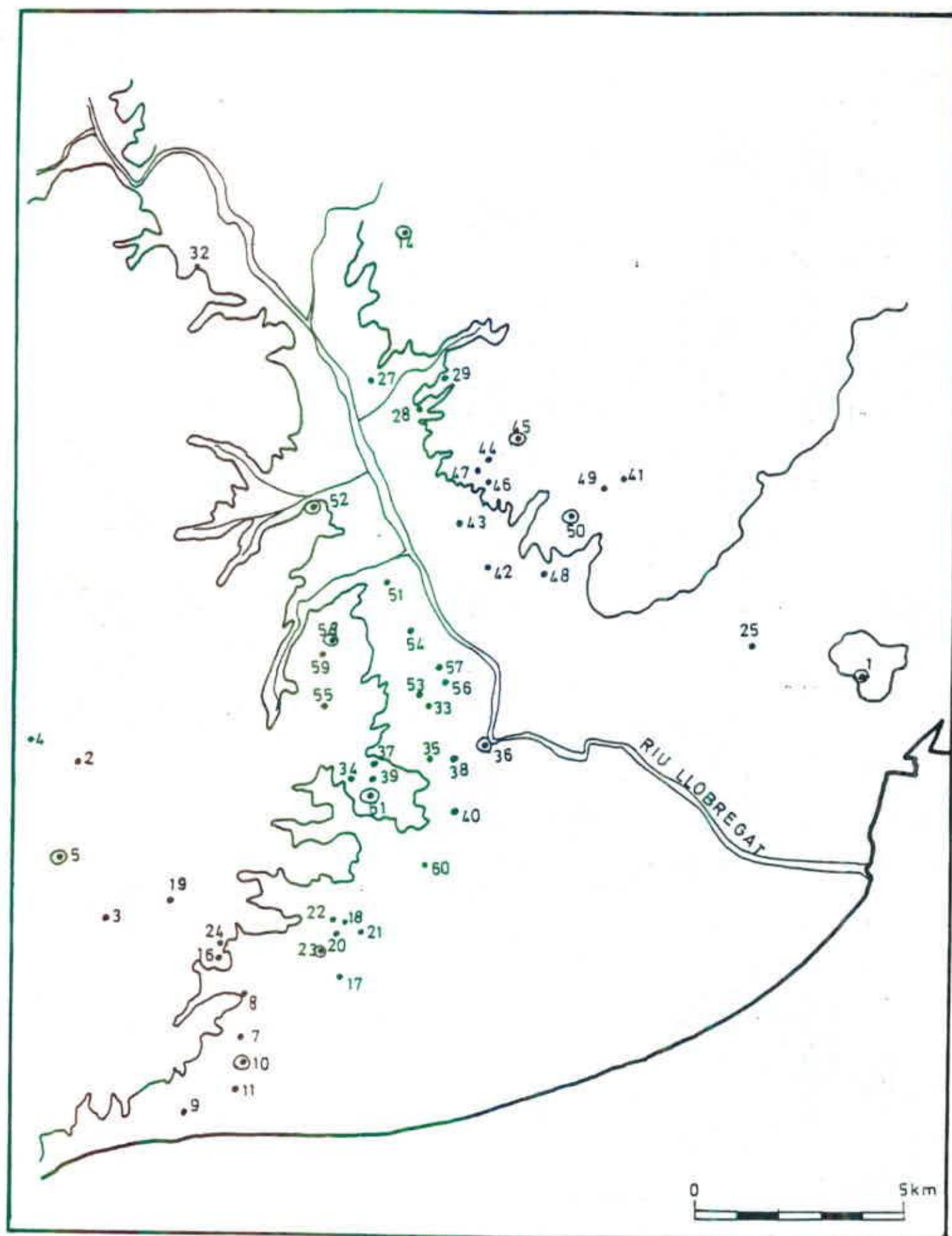
- llims.
- conglomerats, arenoses i argiles (miocèn).
- calcàries.
- calcàries i argiles.
- conglomerats, arenoses i argiles (triàsic).
- llicorella.
- granit.

ESQUEMA LITOLÒGIC

0 5km

FIG. 2

SITUACIO JACIMENTS

FIG. 3

2.3.Epoca Romana

**Comunicacions
Tipus.....A**

LA INTERVENCIO ARQUEOLOGICA D'URGENCIA AL JACIMENT ROMA DE
LA URBANITZACIO TORREBLANCA (SANT JUST DESVERN-1986)

Joaquim Folch i Soler

A les excavacions de la Urbanització Torreblanca, a Sant Just Desvern, es va localitzar un conjunt d'estructures de la part industrial d'una vil·la romana dels segles I i II d.C..

SITUACIO DEL JACIMENT

El jaciment romà de la Urbanització Torreblanca es troba al terme de Sant Just Desvern (Baix Llobregat), prop del terme de Sant Feliu de Llobregat i a pocs metres del terme de Sant Joan Despí, a les coordenades 31T DF 216 815 (projecció UTM³), i a 70 metres s.n.m. . Es situa en uns terrenys que limiten al nord amb la carretera N-II, entre les fites 606 i 607, on l'Institut Català del Sol construeix una urbanització d'habitatges socials, a l'est del parc metropolità de Torreblanca² (Fig. 1).

ESTRUCTURES LOCALITZADES

Totes les restes van aparèixer al obrir el carrer central de l'urbanització, entre la carretera N-II i el límit amb Sant Joan Despí. Es van localitzar quatre estructures:

-Dues sitges excavades a les argiles del substrat. La sitja n°1 tenia 3'08 m de fondària i 3'02 m de diàmetre màxim, amb una boca de 1'94 m de diàmetre màxim. La capacitat era de 16.700 litres aproximadament . La sitja n°2, més reduïda, era una fossada de 1 m de fondària i de planta allargada, de

2'20 x 1'30 m. La capacitat era de 1.400 litres. Cal tenir en compte, però, que ambdues estructures es trobaven escapçades.

-Un gran dipòsit de forma rectangular pavimentat amb opus signinum (Fig. 2). Un dels extrems curts va ser tallat per la excavadora al obrir el carrer. L'estructura es trobava ja molt arrasada pel conreu, observant-se les marques de la rella sobre l'opus signinum. Es tracta d'un dipòsit excavat al substrat, amb murs de pedra amb terra i morter, dels que sols en resta el mur nord fins una alçada de 30 cm. Resseguint el contacte entre el mur i el paviment es troba un cordó amb secció de quart de cercle (mitja canya). De les estructures excavades l'any 1986 aquest dipòsit és la única estructura que es conserva i que restarà visible ja que queda inclosa en una àrea ajardinada de l'urbanització.

-Una estructura de combustió excavada a les argiles, amb senyals de rubefacció i amb un nivell de cendres al fons. L'estructura va ser pràcticament destruïda al obrir-se el carrer, essent difícil d'esbrinar la seva possible funcionalitat.

ELS MATERIALS

-LES SITGES

Els conjunts de materials trobats a les sitges nº1 i 2 són homogenis:

-T. Sigillata Itàlica (formes Goud. 28 i Goud. 38), T. Sigillata Sudgàlica (formes Drag. 29, Drag. 37, Drag. 27, Drag 18/31, Drag. 15/17, Hermet 31), T. Sigillata Marmorata, T. Sigillata Hispànica (Drag. 29). Més avall referim les marques trobades sobre T. Sigillata.

-Parets fines: fragments de formes indeterminades, amb decoració arenosa i a la barbotina.

-Ceràmiques comunes: Vasos de pastes majoritàriament oxidades (olles, gerres amb abocador, plats, gibrells, un ungüentari). Destaca la presència de ceràmiques comunes africanes (cassoles de vora bifida, plats-tapadores).

-Amfores: Els fragments amfòrics amb forma són escassos. Predominen les formes Pascual 1 i Dressel 2-4. La resta són una vora de Dressel 7-11 i un exemplar (Fig.6), que es conserva complert, d'un tipus pertanyent al grup de les Dr.7-11 i que ha estat individualitzat per A.Hesnard³, denominant-lo *Longarina 3* (Hesnard 1980). Entre el sediment del fons d'aquest gran vas s'han trobat restes d'espines i escames de peix, que demostren que el seu contingut eren productes de salaó.

-Entre la resta dels materials es troben fragments de dolia (un d'ells amb un numeral grafitat, Fig.5) dos pesos de teler, tesel·les blanques, un fragment vidriat verd amb decoració, i escassos fragments de llàntia.

S'han trobat nou fragments de T.Sigillata amb marques de terrisser, vuit d'elles estampades al fons intern del vas i una inclosa a la decoració. A la següent relació referim la lectura de la marca, la forma del vas, el nom del terrisser i el lloc de procedència (Oswald 1931; Oxe, Comfort 1968).

C.M.R.E	Goud.38	C.M.R.	Arezzo	(Fig.3,1)
(..)CASTI	Drag.29	CASTUS	La Graufesenque	(Fig 3,2)
OFAPRI	--	APER	La Graufesenque	(Fig.3,3)
MOFECIT	Drag.29	MOHMO(?)	La Graufesenque	(Fig.3,4)
MUR	--	MURRANUS	La Graufesenque	(Fig.3,5 .
GERMANI (*)	Drag.37	GERMANUS	La Graufesenque	(Fig.3,6)
(.)ECU(.)O	Drag.29	--	--	(Fig.3,7)
TI(...)	Drag.29	--	--	(Fig.3,8)
(...)SII	Drag.29	--	--	(Fig.3,9)

(*)intradecorativa

Les sitges nos 1 i 2 han proporcionat un conjunt de material característic dels segon i tercer quarts del segle I d.C. Pel que fa a la data d'amortització, són significatius alguns materials d'època flàvia, com són els plats-tapadora africans de la forma *Ostia III*, fig.332, una cassola també africana de la forma *Ostia II*, fig.312 (Aquilue 1987) i sobretot un fragment de Drag.37 de GERMANUS decorat amb punxons de l'època de Vespasià* (Oswald 1936-37). Aquests materials, així com l'absència absoluta de T.Sigillata Africana, indiquen que la data d'amortització de les sitges pot situar-se durant el regnat de Vespasià.

-EL DIPOSIT.

S'indicava abans que el dipòsit pavimentat amb *opus signinum* es trobava molt degradat per les labors agrícoles. Malgrat això, al peu del mur nord es conservava una part del sediment sense alteracions modernes. Entre els materials destaca la presència de cassoles africanes de vora

aplicada i plats-tapadores de vora fumada, així com fragments de les formes Lamboglia 10A i Lamboglia 10B. La manca d'altres fragments ceràmics datables impedeix determinar amb precisió el moment d'anul·lació del dipòsit, que s'ha de situar dins del segle II d.C. Al nivell superficial del dipòsit (que presentava intrusions de materials actuals) es trobava un fragment d'olla de ceràmica reduïda amb motius estampats (Fig.4).

DATAIO DEL JACIMENT

Les ceràmiques datables més antigues són els fragments de T.S. Itàlica de les sitges nos 1 i 2: La base de Goud.38 amb marca correspon als primers anys dels regnat de Tiberi, i un peu de la forma Goud.28 pot datar-se entre el 5 a.C. i el 5 d.C.. La T.Sigillata Sudgàlica del període de Claudi a Vespasià és la més abundant dins del seu grup. Els materials més tardans són fragments de la forma Lamb.10A, i un fragment de la forma Lamb.9A procedent d'un nivell remogut i que pot situar la data final cap a la segona meitat del segle II d.C..

CONCLUSIONS

Les estructures localitzades a l'Urbanització Torreblanca pertanyen a la pars rustica d'un establiment rural romà, datable en els segles I i II d.C. Degut a la erosió i els treballs agrícoles sols s'han conservat algunes estructures que estaven excavades al subsol. Amb les escasses dades de que disposem és difícil d'esbrinar quines eren les activitats

econòmiques de la *villa*. La capacitat de la sitja nº1 (més de 16.000 litres) indicaria que la producció de cereals tindria una certa importància. El jaciment romà (camp de sitges) de Can Sagrera, a Sant Just Desvern, confirmaria que aquesta zona era adequada per a aquest conreu (Solias 1982). La presència de fragments de *dolia* empegats per dintre assenyalava una possible producció de vi.

La comercialització dels productes de la *villa* estaria facilitada pel pas proper de la via de Barcino al pont de Martorell, així com per la proximitat de l'antic estuari del Llobregat, que permetia una sortida al mar.

Considerem, però, que el major interès d'aquesta intervenció d'urgència resideix en que proporciona una informació important en vistes a una possible excavació de la resta del jaciment, ja que molt probablement aquest es perllonga al llarg de la carretera N-II, al menys fins la fita 607. Al costat d'aquest senyal kilomètric, a uns 250 metres de la zona excavada, s'observa, en el talús del solar que limita amb la carretera, que sobresurt un mur arrebossat amb *opus signinum* (Solias 1982). Aquest solar, avui utilitzat com aparcament d'un negoci de venda de caravanes, podria ser edificat, essent precisa una nova excavació d'urgència.

NOTES

1. Fulla 36-16 (420) "L'HOSPITALET DE LLOBREGAT" del "Mapa Militar de España" (1977) E. 1:50.000
2. El jaciment va ser identificat pel sr. A. Romagosa. El Servei

d'Arqueologia de la Generalitat va dur a terme una intervenció arqueològica d'urgència durant el mes de juny de 1986, amb la col.laboració de l'INCASOL i l'Ajuntament de Sant Just Desvern.

3. Referint-se a aquesta forma, A. Hesnard afirma: "*Elle ne semble pas avoir été nettement différenciée des Dr.7 et Dr.8 jusqu'à présent: peu d'amphores identiques ont été publiées*" (Hesnard enumera el paral.lels) "*On peut conserver à cette série les memes origine et contenu qu'au deux précédentes tant qu'elles n'auront pas été étudiées.*" (Hesnard 1980 p.147).

4. Punxons: Làmina XXXIV n°704, "geni alat", làmina LXXXVIII n°2403-2404, "ocell" (Oswald 1936-37).

BIBLIOGRAFIA

AQUILUE, Javier (1987) Las cerámicas africanas de la ciudad romana de Baetulo BAR International Series 337, Oxford

HESNARD, Antoinette (1980) Un dépôt augustéen d'amphores à La Longarina, Ostie a "The Seaborne Commerce of Ancient Rome" Memoirs of the American Academy in Rome XXXVI

OXE, August, COMFORT, Howard (1968) Corpus Vasorum Arretinorum Bonn

OSWALD, Felix (1931) Index of potters' stamps on Terra Sigillata (Samian Ware) Londres.

OSWALD, Felix (1936-37) Index of figure-types on Terra Sigillata Liverpool.

SOLIAS, Josep M. (1982) El poblament del curs inferior del Llobregat a l'època romana Memòria de llicenciatura, inèdita

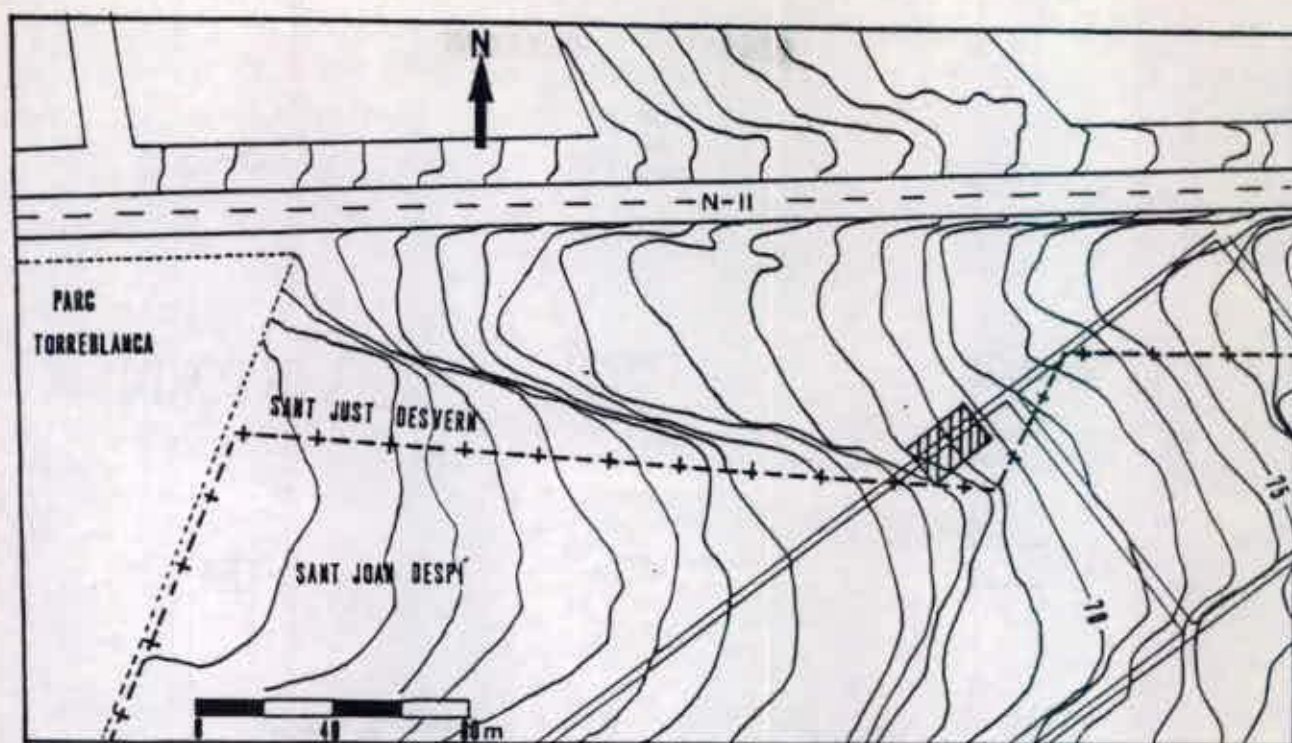

Figura 1. Situació de l'àrea excavada (requadre).

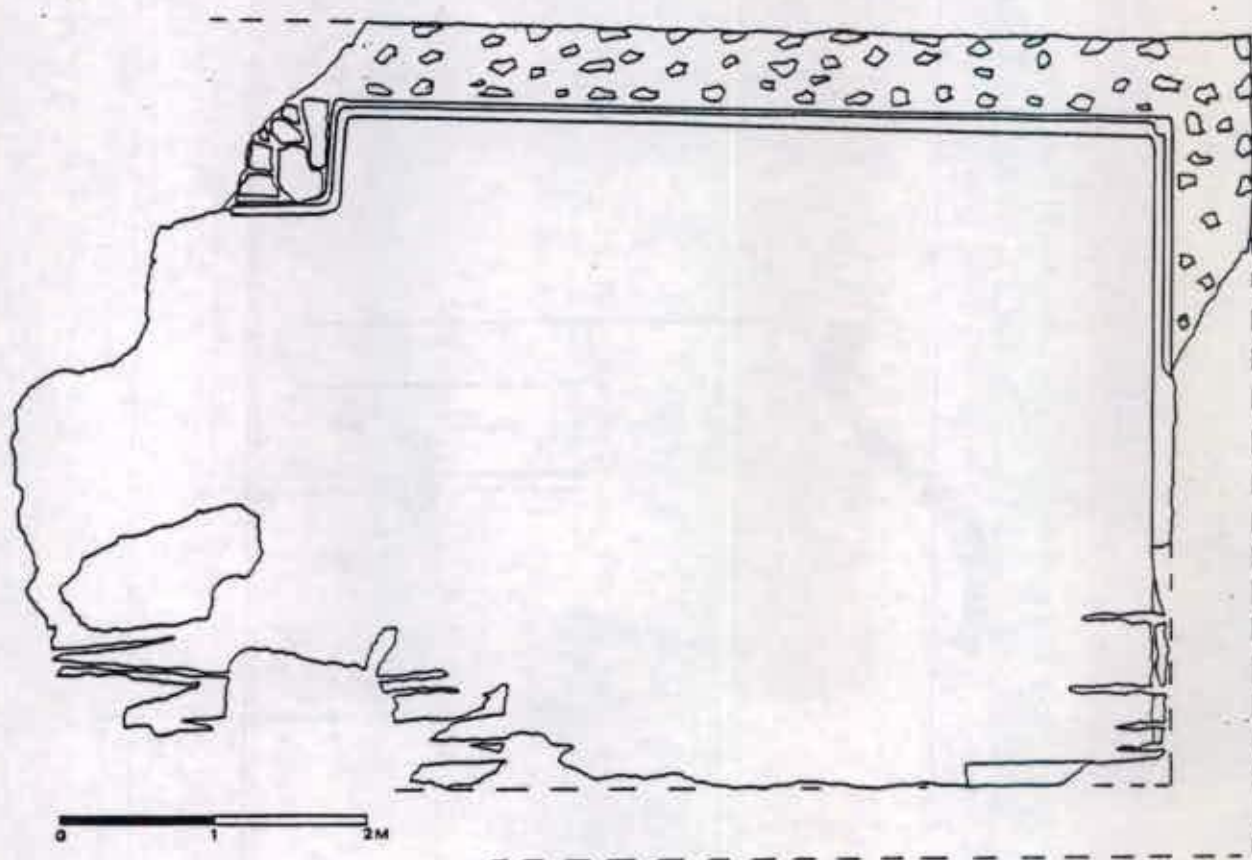

Figura 2. Dipòsit amb paviment d'*opus signinum*.

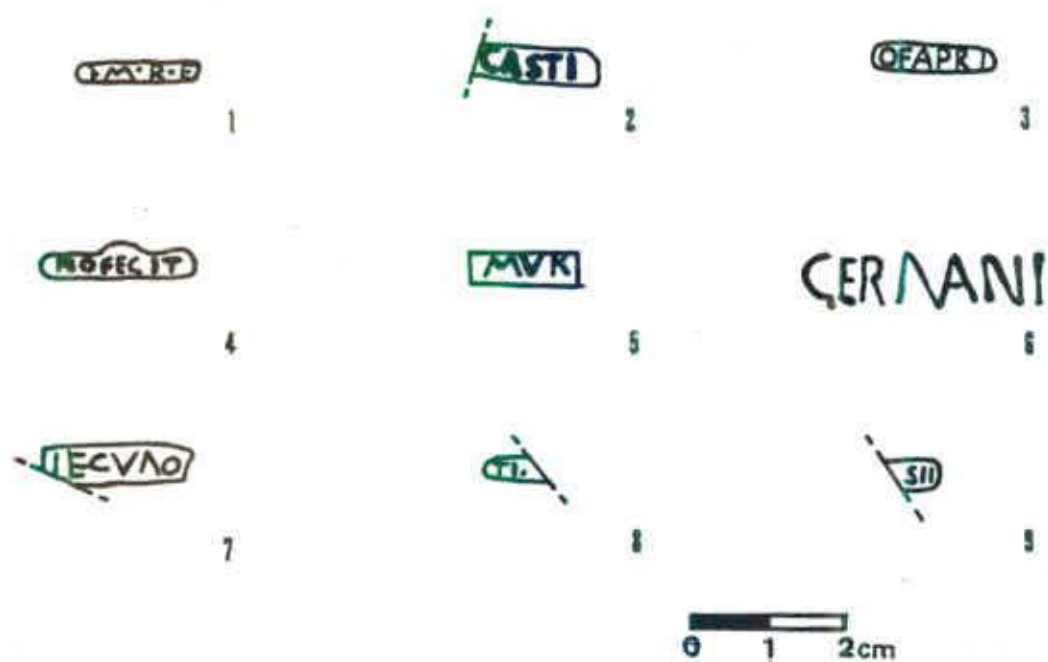

Figura 3. Marques sobre T.Sigillata.

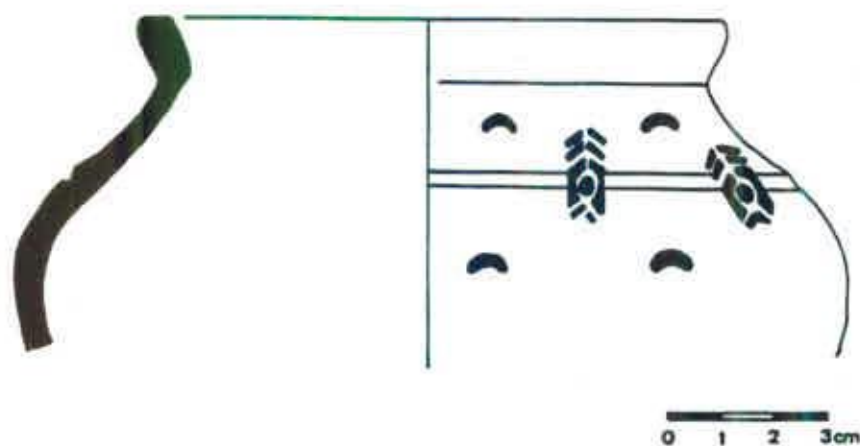

Figura 4. Fragment d'olla amb decoració estampada.

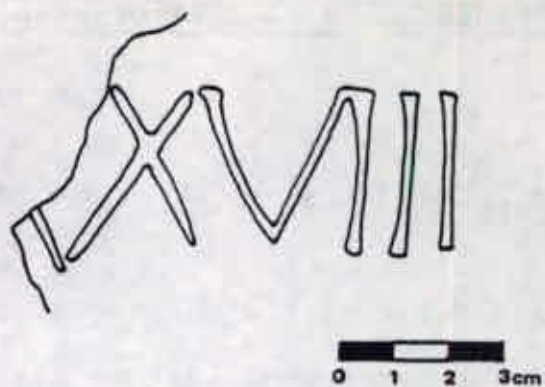

Figura 5. Numeral grafitat sobre *dolium*.

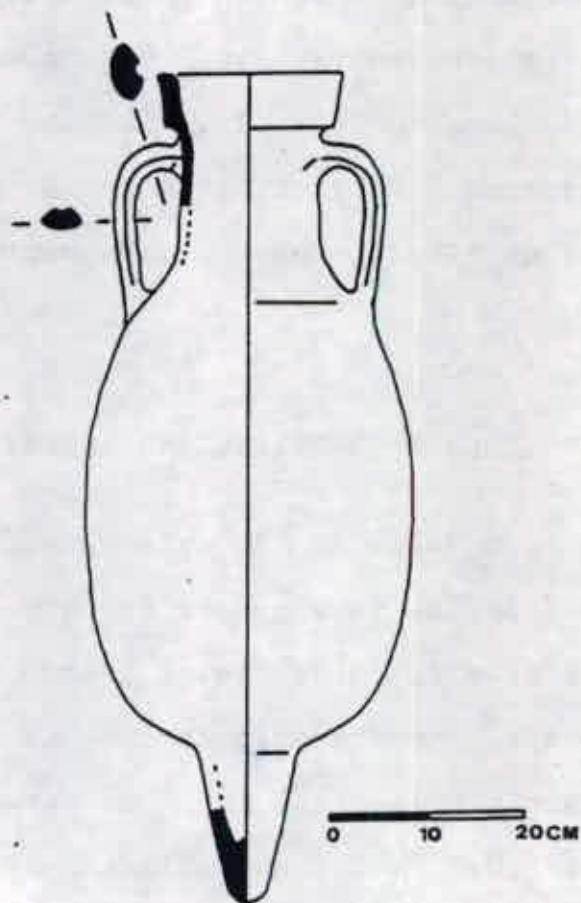

Figura 6. Amfora Dressel 7-11/Longarina 3.

LES DARRERES INTERVENCIONS ARQUEOLOGIQUEES A
LA TORREBLANCA (SANT JUST DESVERN).

I. GARCIA I J. CORTADELLA

1. SITUACIO DEL JACIMENT

La zona excavada forma part d'un conjunt de restes d'època romana situades en el terme municipal de Sant Just Desvern, concretament a la banda dreta de la carretera N-II conforme es ve de Sant Feliu de Llobregat en direcció a Barcelona, entre el quilòmetre 606'5 i el 607. Geològicament es tracta de lloms quaternaris amb concrecions carbonatades que formen part de la conca del Llobregat i davallen en pendent suau en direcció al llit del riu. Les restes excavades es troben en les següents coordenades UTM: longitud 421.625, latitud 4.581.500 (Plànol 1:5000 de la Corporació Metropolitana de Barcelona, fulla 15.D, vol 1977, esgrafiat 1978). La seva alçada sobre el nivell del mar es de 70 m.

2. NOTICIES HISTORIQUEES I INTERVENCIONS ANTERIORS

Les restes excavades en aquesta ocasió formen part d'un conjunt ja conegut des de fa algun temps pels afeccionats locals. La recollida de material superficial l'any 1977 donà, segons aquests afeccionats, una cronologia que anava del segle II al III d.C. Amb motiu dels treballs d'urbanització per part de l'Institut Català del Sol, es realitzà la primera campanya d'excavació durant el mes de juny de 1986 sota la direcció de Joaquim Folch. Van aparèixer algunes sitges, les restes d'un forn

i un "lacus" amb material de la segona meitat del segle I d.C. Per altre part, hi ha localitzades una sèrie de murs presumiblement relacionats amb aquestes restes justament en el quilòmetre 607, en l'escaire que fa la carretera del barri de Villa Dolores amb la N-II.

3. MOTIVACIONS DE LA INTERVENCIÓ I OBJECTIUS

En el transcurs dels treballs d'urbanització de la zona per part de l'Institut Català del Sòl, van aparèixer una sèrie de materials arqueològics en un rebaix de terres fet per les màquines. Descobertes les restes per part d'un afeccionat de Sant Feliu de Llobregat, es donà part al Servei d'Arqueologia. Tenint en compte que en la mateixa zona s'havia portat a terme la intervenció esmentada de l'any 1986 i que estava documentada des de feia temps l'existència d'una vil·la romana en aquell indret, es cregué oportú realitzar una excavació d'urgència per tal de determinar la importància de la troballa i procedir a la seva excavació. S'obrí així mateix la possibilitat, a mig termini, de realitzar prospeccions puntuals a l'entorn de les restes a fi i efecte de preveure futures intervencions.

4. PROGRAMA DELS TREBALLS

Una vegada delimitada l'àrea de la troballa i comprovat que es tractava d'unes restes aïllades, procedirem a la seva excavació. Com que es tractava d'una possible sitja, optarem per excavar una meitat obtenint, d'aquesta manera, una secció N-S. Amb aquesta secció teníem la possibilitat d'observar el procés

d'abocament. Una vegada obtinguda, excavàrem l'altra meitat. El resultat fou la descoberta d'un clot de forma cúbica excavat directament a la terra verge i amb el fons pla, en el qual hi havia sis carreus disposats de forma regular que una vegada documentats procedirem a la seva extracció, donant per finalitzats els treballs.

5. DESCRIPCIO DE LES TROBALLES

El clot de forma cúbica (veieu plantes i seccions adjuntes), excavat directament a la terra verge sense cap mena d'arrebossat a les parets o en el fons, presentava signes evidents d'haver estat rebaixat en la seva part W. per l'acció de les màquines excadadores. Les seves dimensions eren de 1'90 x 2'00 m. amb una fondària de 1'40 m. a la part més alta i de 0'80 a la part més baixa. En el fons pla del clot hi havia sis carreus de pedra arenosa disposats de forma regular tres a la cara E. i els altres tres a l'W. Els carreus eren de dimensions semblants (uns 30x40 cm.) i la diferencia de fondària màxima entre ells era de 19 cm. Alguns dels carreus presentaven falques sota de la base per contribuir a la seva estabilitat i horitzontalitat.

Els materials que reomplien el clot eren els següents: "tegula", "imbrex", "dolium", restes de "caementiquium" i arrebossat de calç, còdols de riu, ceràmica, vidre, ossos, materials metàlics (especialment claus de ferro) i quatre monedes. Tots ells actualment en curs d'estudi.

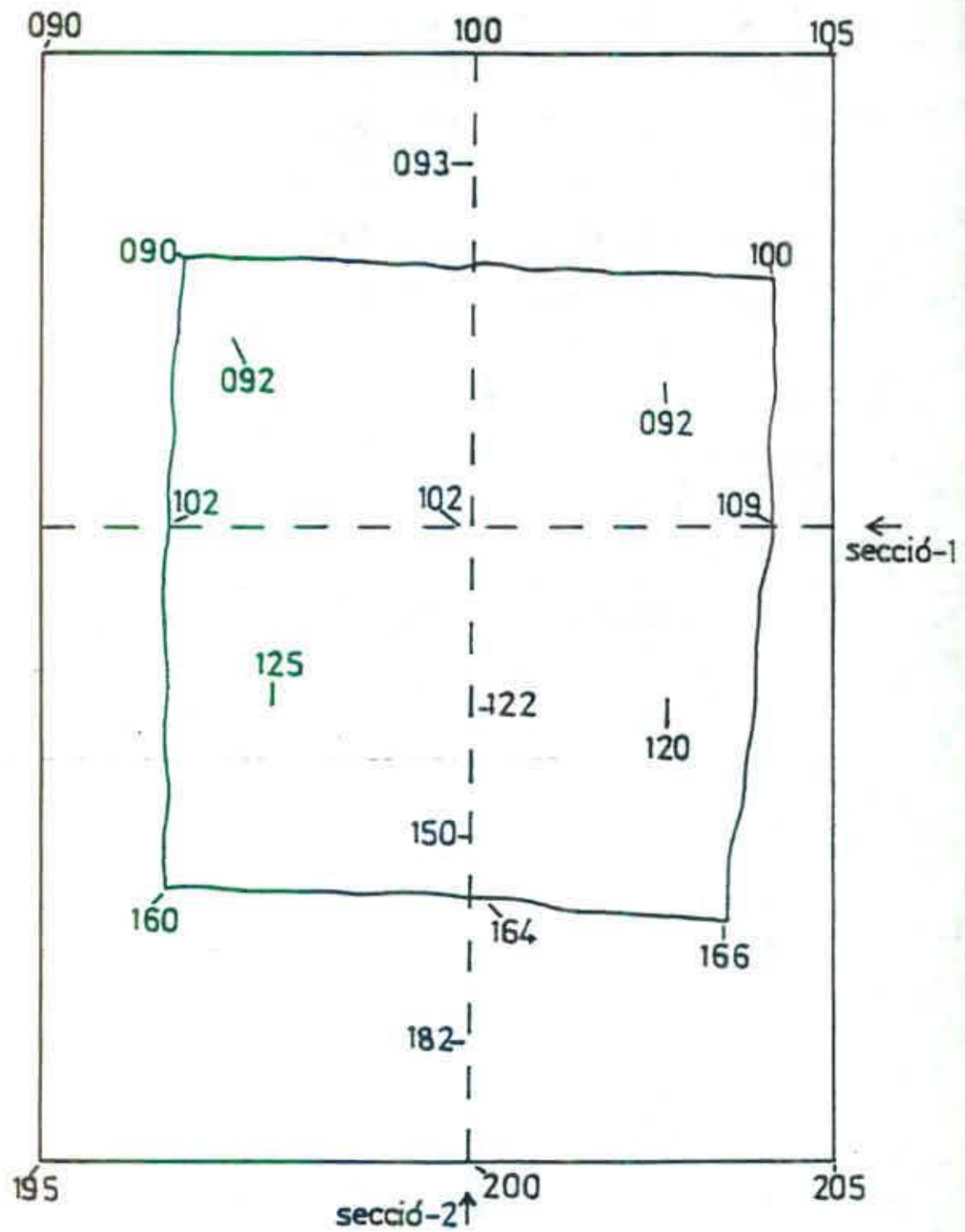
6. CONCLUSION

En primer lloc cal assenyalar que no es tractava d'una sitja. Ni la seva forma ni els sis carreus de l'interior apunten cap aquesta possibilitat. Podria tractar-se d'una construcció feta per encabir-hi alguna mena d'estructura de fusta probablement relacionada amb les troballes de l'any 86, cosa que faria pensar en algun us industrial. El cert és que va entrar en desús i va ser tapat no abans de la primera meitat del segle II d.C. segons un primer estudi del material ceràmic: clares A tipo lamboglia 2.a (cron. 100-160) i lamboglia 4/36.a (cron. 75-150).

Isabel García Trócoli / Jordi Cortadella i Morral

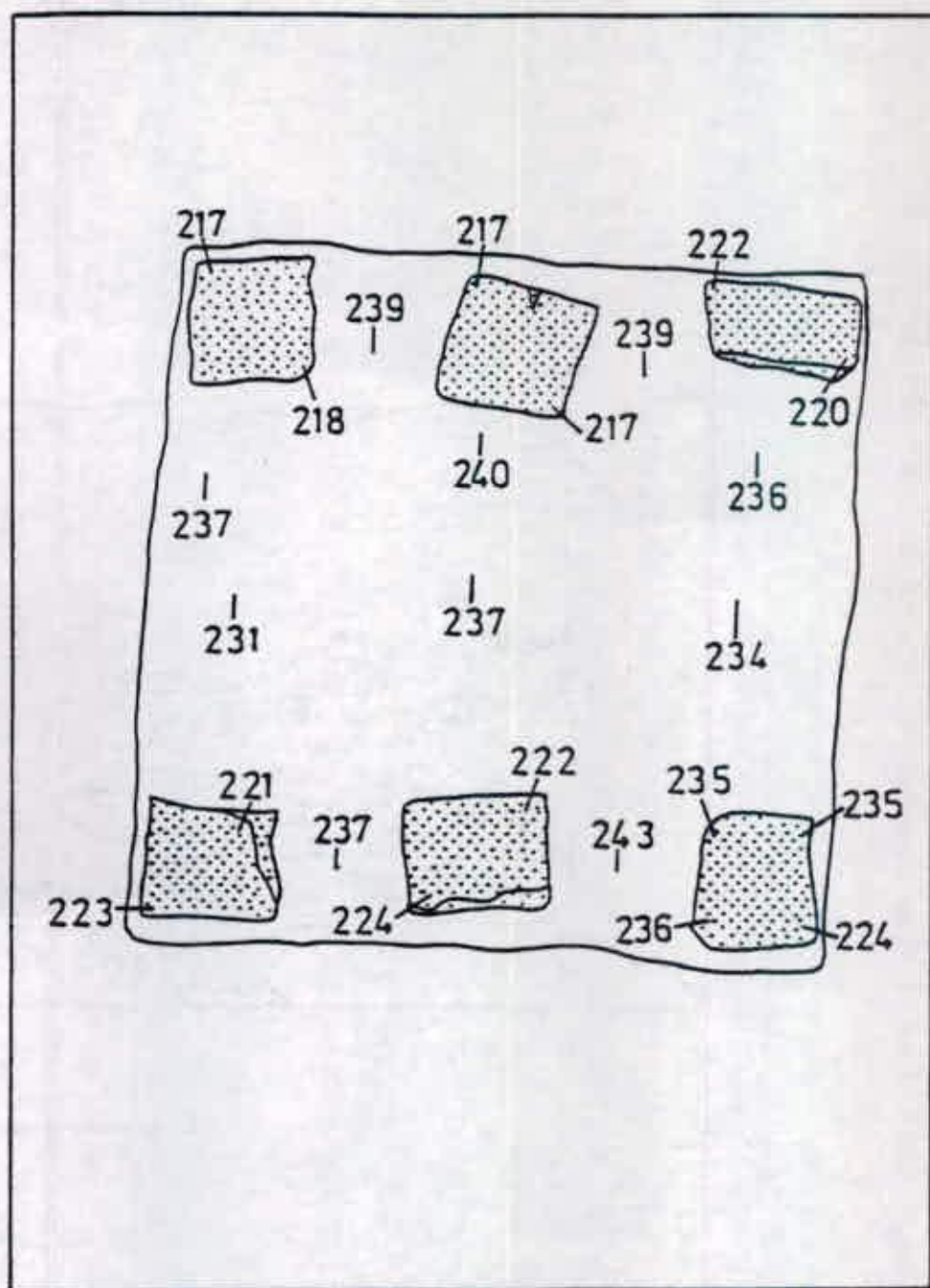
TORREBLANCA

PLANTA - 1

TORREBLANCA

PLANTA - 2

0 1m.

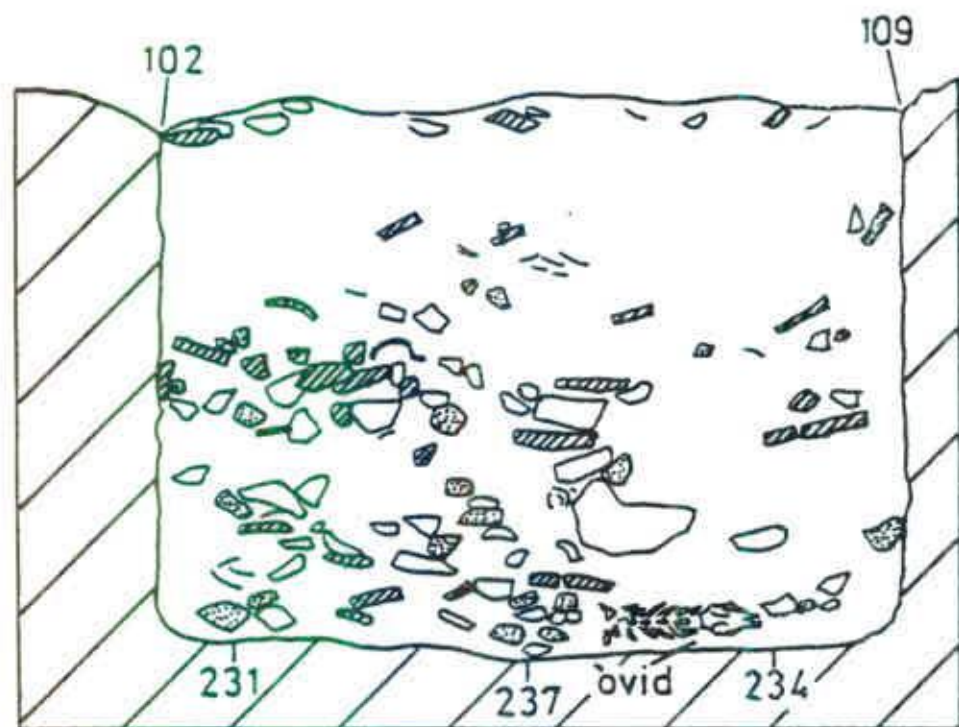

carreus

TORREBLANCA

SECCIÓ - 1(N-S)

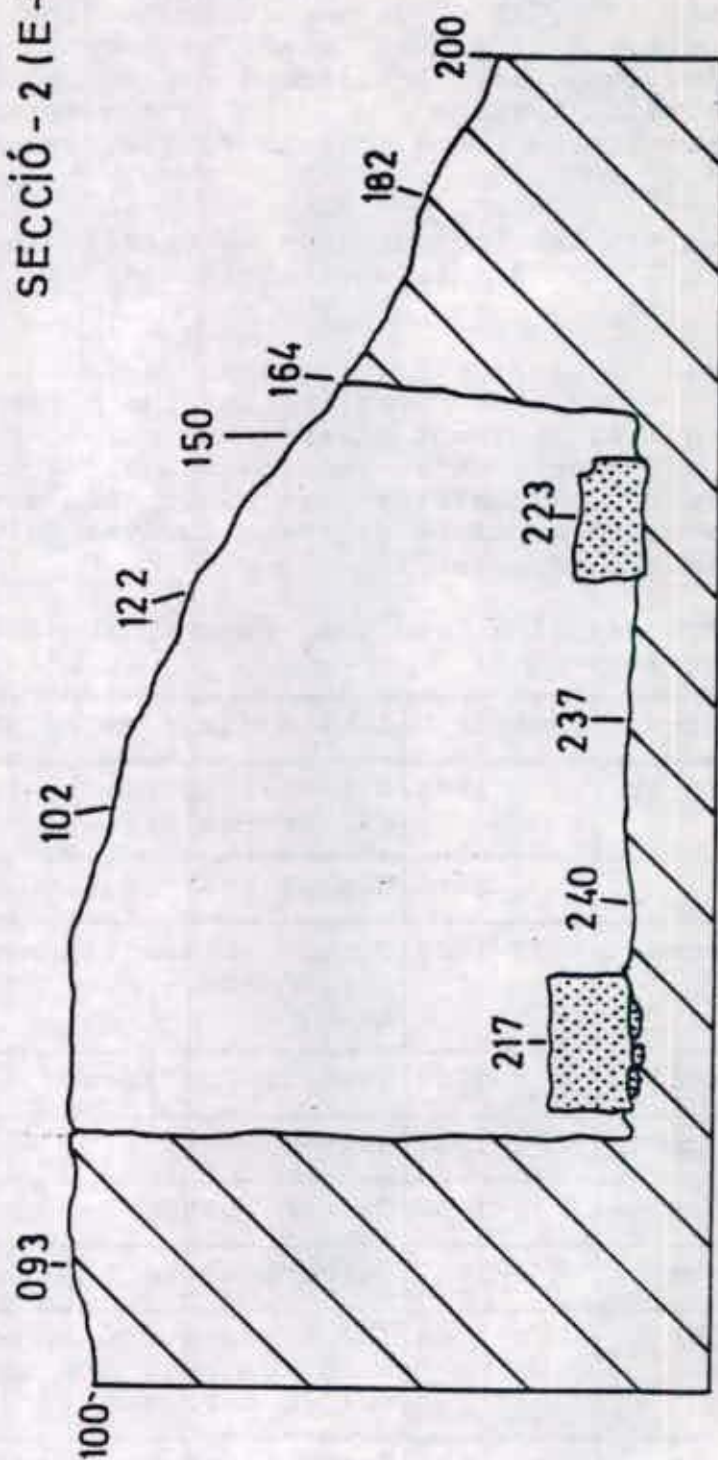
0 1m

- pedres
- còdols
- tegula, imbrex, dolium
- ceràmica

TORREBLANCA

SECCIÓ - 2 (E-W)

LA RIBA (SANT JUST DESVERN)

David Guasch i Dalmau, Xavier Menéndez i Pablo, Josep Maria Solias i Arís

A Sant Just Desvern, al lloc conegut com La Riba, es va efectuar a partir de l'any 1968 un seguit de buidats de terres amb finalitats industrials que van donar a conèixer un nou jaciment arqueològic compost, bàsicament, per un seguit de sitges i una habitació tardana. Amb anterioritat, s'havia pogut prospectar una canalització romana amb una sitja.

El jaciment té les coordenades geogràfiques següents 41º 23' 40" N 2º 4' 43" E i la seva altitud és de 120 metres damunt el nivell del mar.

Va ser David Guasch qui va donar avís de la seva existència i va poder anar realitzant les intervencions d'urgència al temps que el jaciment s'anava destruint. En el lloc no es va trobar únicament restes pertanyents a l'època ibero-romana sinó que també es va localitzar materials més antics, com un vas campaniforme o un sepulcre de fossa excavat pel personal del Museu Arqueològic (Llongueras, 1967).

Passarem tot seguit a fer una descripció sinòptica de les estructures aparegudes:

No	Estructura	Epoca	Excavat	Continguts i materials
1	Sitja	Bze-Ib	1966	Material ibèric i elements del Bronze Mig (?)
2	Sitja		1966	Esteril. Al costat de la 1
3	Sitja	Bronze	4-12-1966	2 vasos campaniformes. Agulla bronze. Petxines foradades
4	Tomba	Neolít	2-1967	Sepulcre de fossa
5	Sitja	Romà	27-8-1967	Gairebé esteril
6	Sitja	Romà	9-1967	Gairebé esteril
7	Sitja	Romà	9-1967	Gairebé esteril
8	Sitja	Ibèric	2-1968	Ibèrica pintada, gris costa catalana, petxines, doble esral de terrissa
9	Sitja	Romà	6-4-1968	Frgs. d'"opus signinum". Poca ceràmica.

No	Estructura	Epoca	Excavat	Continguts i materials
10	Sitja	Ibèric	8-1968	Cul de sitja. Pocs materials
11	Sitja	Ibèric	8-1968	Cul de sitja. Pocs materials
12	Sitja	Ibèric	11-1968	Cul de sitja. Pocs materials
13			3-1969	Frgs. parets d'argila re-cremada formant una caixa rectangular
14	Sitja	Romà	4-1969	TSCA, vidre, ferro, moli g ^{II} -ratori
15	Sitja	Romà	5-1969	Molt pobre
16	Sitja	Romà	5-1969	Molt pobre
17	Sitja	Romà	5-1969	Molt pobre
18	Habitació	Romà	11-1969	Làpida sepulcral re-utilitzada. Boca dollium. Marbre motllurat. Molins barquiformes. Pintura vermella. TSH tardana. TSL. Amfores. Cer. grollera
19	Sitja	Ibèric	1969	Sitja molt gran, fonda i rica. Estratigrafia: 1-Dollium gairebé sencer amb marques rodejant la boca. Amfora ibèrica. 2-Esteril 3-Peça plana de tortorà i a sota conjunt eines de ferro i un vas de bronze de perfil en S (Perdut)

Els materials de les quatre primeres estructures es conserva al Museu Arqueològic, mentre que la resta, així com els materials provinents de la campanya de salvament de 1964 es conserva al domicili del Sr. David Guasch, on s'ha netejat, classificat i inventariat.

Del material de la primera sitja hem seleccionat el següent material:

1-Fragment de vora de kalathos. Pintura roja-marronosa. Pintat al llavi amb dents de llop i el cos amb semicercles concèntrics. Pasta taronja - marronosa. Desgreixant de quarç.

2-Fragment de vora de kalathos. Pintat però molt deteriorat. Pasta roig - amarronat. Desgreixant de quarç amb petites vacuoles.

3-Fragment de vora d'un gran vas de ceràmica comuna. Presenta una revora plana. Pasta roig clar molt depurada.

4-Fragment de vora de plat de ceràmica comuna amb carena. Pasta roja-marronosa. Exterior espatulat.

5-Fragment de vora de ceràmica comuna ibèrica. Pasta sandvitx. Superfície brunyida color roig clar.

6-Fragment de vora de ceràmica comuna. Pasta marró fosc.

7-Nansa aplicada a la paret. Té secció bífida. Ceràmica pintada color roig-vinós. Pasta roja fosca amb vacuoles.

8-Fragment de base amb peu de ceràmica comuna. Pasta marró fosc.

9-Fragment de vora d'àmfora de boca plana. Pasta marró amb mica daurada.

10-Fragment de gerreta de ceràmica grisa de la costa catalana. Arrancament de nansa de secció ovalada.

11-Fragment de base amb peu de ceràmica grisa. Pasta gris clar amb desgreixant de quarç i mica. Vacuoles.

12-Gerra de ceràmica grollera feta a mà. Decoració d'incisions en forma de triangle. A sota de la mateixa el cos es troba pentinat.

13-Pondus de ceràmica comuna. Pasta beige clar. Desgreixant de quarç i altres.

Del material de la tercera sitja hem seleccionat l'agulla que tot seguit descrivim:

14-Agulla de bronze de secció quadrada. Es troba doblegada.

Dels materials de la sitja 8 destaquem els següents:

15-Fragment de vora de kalathos. Pintura vermella-vinosa. Decoració al llavi de semi-cercles concèntrics i al cos de pinzell múltiple. Pasta taronja-vermella.

16-Fragment sense forma de ceràmica pintada. Color vermell taronja. Decoració de línies amb semi-cercles

concèntrics i arqueries.

-Fragments de vora d'àmfora de boca plana.

-Fragments de ceràmica grisa de la costa catalana.

Dels materials de la sitja 11 destaquem:

17: Fragment de vora de gerreta de ceràmica grisa de la costa catalana. Pasta gris fosc molt ben depurada.

18: Fragments de vora d'urna de ceràmica grollera a mà. Decoració feta amb un cordó amb incisions ungulades i a sota d'aquest hi ha un pentinat. Pasta marró fosc-gris.

La sitja 12 presentava com a material més significatiu

19: Fragment de gerra bicònica de ceràmica grisa. La nansa està desviada. Pasta gris-fosc.

Dels materials de la sitja 14 destaquem:

20- Fragment de vora de ceràmica campaniana. Forma Morel 2323k1. Pasta vermella-beige. Vernís negre irisat. Paral·lels a Cumas (100 aE circa).

21- Fragment de base de ceràmica campaniana. Mateixa peça que l'anterior. Decoració de cercles incisos a la base. Pasta vermella-beige. Vernís negre-irisat.

22- Fragment de base de TSG. Forma Drag. 27. Marca en planta pedis il·legible. Pasta vermella i de fractura vidriosa. Vernís vermell.

23- Fragment de paret de TSG. Forma Drag. 29. Motiu de cercles concèntrics amb motius vegetals. Pasta vermella de tall vidriós. Vernís vermell brillant.

24- Fragment d'àmfora de boca plana. Pasta roja fosca.

25- Fragment de base d'àmfora de boca plana. Pasta roja fosca. Desgreixant de quarç.

Les peces destacables de la sitja 19 són abundants. Passem tot seguit a descriure les peces que s'hi van trobar i que semblen correspondre a un amagatall:

26- Pàtera de ceràmica campaniana B. Forma Morel 2257b1. Decoració de cercles incisos i a la rodeta. Pasta beige. Vernís negre fosc amb algunes difuminacions a la part externa. Té la base reservada i un esgrafiats a la mateixa. Paral·lels a Spargi (120 aE circa).

27- Fragment de tapadora de ceràmica comuna. Pasta

taronja. Desgreixant de quarç.

28-Regat6 de ferro. L'inici 6s buit.

29-Argolla de ferro de secci6 elíptica.

30-Argolla de ferro. Trencada per un cant6.

31-Xapeta de ferro.

32-Magall de ferro.

33-Picot de ferro.

34-Falcilla de ferro. Embrassadura de secci6 cilíndrica

35-Falcilla de ferro. Embrassadura de secci6 cilíndrica

36-Falç o volant de ferro. Te reblons a l'embrassadura per tal de poder agafar unes catxes.

Ara bé, al jaciment no hi havia únicament sitges. Cal destacar també com a molt important l'aparici6 d'estructures d'habitaci6. Es tracta d'una habitaci6 amb parets de pedra on es va trobar en dos extrems dos fragments pertanyents a una mateixa inscripci6 funerària reaprofitada (Fabre et alii, 1984). Aquesta estava agafada amb l'arrebossat de la paret però, no estava empotrada dins del mur. A més d'aquest important exemple d'escriptura a l'habitaci6 aparegueren altres materials que tot seguit detallem:

37-Fragment de vora de TSH tardana. Forma Drag. 37 evolucionada. Pasta roja clara amb desgreixant de quarç. Vernís vermell clar gairebé perdut. Combinaci6 de motius cruciformes dins de cercles i motius ovalats

38-Fragments de vora amb carena de TSL, Forma Lamb. 1-3 Pasta taronja, vernís molt adherent i clar. Decoraci6 a la rodeta.

39-Fragment de base amb peu de TSL, Forma Lamb. 1-3. Base reconstruïda d'antic amb plom. Decoraci6 a la rodeta. Pasta vermella clara. Vernís metalitzant clar.

40-Fragment de vora de TSCA. Pasta vermella-taronja. Vernís exterior recremat. Vernís interior vermell clar.

41-Peça gairebé sencera de ceràmica grisa. Pasta grisa amb engalba gris fosc.

42-Fragment de lucerna, sense forat a la nansa. Pasta taronja-beige.

43-Fragment de base plana de ceràmica de parets fines.

Pasta beige-groc.

44-Fragment de vora d'àmfora de boca plana. Pasta vermella fosca.

45-Fragment de vora d'àmfora. Forma Dressel 28. Pasta beige clar. Superfície no engalbada.

46-Fragment de nansa d'àmfora. Forma Dressel 25?. Pasta beige clar amb abundant desg्रेixant. Tardana.

47-Fragment de ovra d'àmfora o gran vas. Pasta taronja. Desg्रेixant de quarç. Vacuoles abundantíssimes.

48-Fragment de base i cos de gerra o àmfora de cos estriat. Pasta taronja. Engalba beige.

49-Fragment de vora d'àmfora. Forma Almagro 52. Pasta beige-clar. Desg्रेixant de quarç. Vacuoles.

50-Fragment de vora de tapadora de vora fumada. Pasta taronja-clar. Desg्रेixant de quarç.

51-Fragment de cassola de vora aplicada. Pàtina cendrosa. Pasta taronja.

52-Fragment de vora amb nansa de ceràmica comuna. Pasta taronja.

53-Fragment de vora de ceràmica comuna. Pasta roja clara. Restes d'engalba. Desg्रेixant molt fi de quarç i d'altres.

54-Fragment de vora de ceràmica grollera feta a mà. Pasta marró vermell. Desg्रेixant abundant.

55-Bol de ceràmica grollera feta a torn. Pasta gris marró. Desg्रेixant abundant de quarç i mica daurada.

56-Fragment de vora de ceràmica grollera feta a mà. Pasta grisa. Desg्रेixant de mica.

57-Fragment de vora de ceràmica grollera. Pasta gris-marró i vermella. Desg्रेixant abundant.

58-Ganxo de bronze de secció quadrada.

59-Objecte de bronze allargat de secció en U. Presenta dues incisions al costat. Té una mica de ferro a l'inici.

60-Fragment de fíbula de bronze.

61-Fragment de tuberia o recobrint de plom amb dos

claus que surten de la placa.

62-63

-Grapa de plom.

Hem vist una selecció dels materials del jaciment i es força evident que es poden presentar quatre parts cronològicament i funcionalment ben diferenciades. En primer lloc constatem la utilització del lloc com a sector on va haver-hi un enterrament de la cultura dels sepulcres de fossa (¹), en segon lloc es va detectar la presència d'un moment d'ocupació al llarg de l'Edat del Bronze, el tercer moment detectat és durant la fase ibèrica final, el darrer moment cal datar-lo en el moment tardo-romà.

Pel que fa a les sitges les ceràmiques campanianes i les grises que l'imiten ens forneixen dates dels darrer quart del segle II aE i primer quart del segle I aE, per la qual cosa cal datar l'amortització d'un bon grup de sitges en aquest moment.

Ara bé, una bona part de les sitges continua en funcionament fins a l'època alt-imperial, com ho demostra el fet de trobar fragments de terra sigillata que ens situen dins la primera meitat del segle I.

Pel que fa a l'habitació, que hem de suposar formant part d'una casa, podem constatar que l'inici de la mateixa ha de poder-se datar en una època similar, ja que tenim, per exemple, una imitació en ceràmica grisa d'una forma de campaniana B. Les dates han de ser necessàriament similars a les que proposavem abans per a la primera tanda d'amortitzacions. Les proves d'ocupació d'aquesta època són, això si, molt reduïdes. Aquest fenomen es repeteix pel que fa a l'Alt Imperi, car únicament hem pogut identificar a l'habitació un fragment de TSI, un altre de TSG i dos més de TSH. Pel que fa a la TSCA, posseïm tan sols 4 fragments, mentre que disposem de 3 de TSH tardana, 6 de TSL, pertanyents al menys a tres peces diferents i un fragment de TSCD. Això ens ha de dur a reflexionar, car si les proporcions normals a les vil·les ens mostren que normalment més del 90 per cent de la ceràmica fina es data a l'Alt Imperi, en el nostre cas (i tenint en compte la poca quantitat de fragments) representa el 50 per cent del total. Hem de tenir present, a més, que els

¹ - Volem deixar constància de que tan sols s'ha documentat un sepulcre de fossa al lloc. L'any 1980 es van detectar alguns fragments d'ossos humans al marge inferior del lloc de la Riba, que van ser excavats sense que es podés dir ni tan sols si s'havia trobat un enterrament, en contra d'algunes afirmacions que s'han fet en algunes obres locals (J.P.C., 1980; Perez, 1987)

materials alt-imperials són poca cosa més que esquirles, mentre que les altres peces estan notoriament més senceres. Les àmfores, ajuden a reforçar la cronologia, així com la làpida funerària reaprofitada.

Pel que fa a la interpretació de les estructures aparegudes, trobem molt interessant constatar a l'època republicana una gran quantitat de sitges, que ens podria parlar d'una economia agrària basada en una agricultura de cereal i, possiblement, arbres. Aquestes suposicions queden confirmades per la presència d'utilitatge agrícola amagat i abandonat. Aquests objectes ens parlen d'una especialització cap el blat (falç o volant), però també constatem la presència de les falcilles, d'una tipologia apta per a treballs amb canyes, arbres i fustes dures.

Les estructures ens mostren una perduració d'habitat en època ibèrica i romana al mateix lloc, més extesa del que es creu sovint.

Creiem interessant anotar en aquest punt la presència dins de les estructures baix-imperials d'objectes ceràmics de factura grollera, sense excessius paral·lels en l'època anterior i que tal vegada ens indicarien produccions locals que comencen a anunciar la tipologia de ceràmiques medievals reduïdes que s'imposen definitivament a partir del segle X. Creiem que s'hauria de tenir especialment el compte el cas del vas n.55 fet a torn lent i amb una forma no usual en època anterior.

BIBLIOGRAFIA

FABRE, G.; MAYER, M.; RODA, I. (1984) Inscriptions romaines de Catalogne. I. Barcelone (sauf Barcino), pp. 38-39, Diff. E. de Boccard, París.

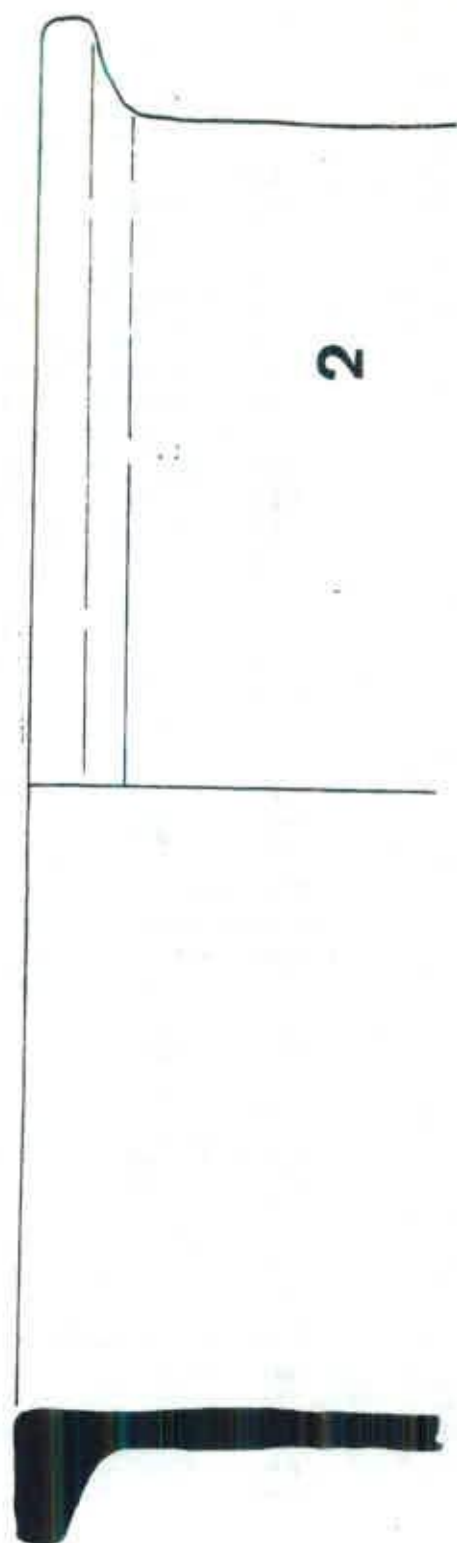
J.P.C. (1980) "Un nou sepulcre de fossa a Sant Just" a La Vall de Verç, Núm. 12, pàg. 11, Ateneu Santjustenc, Sant Just Desvern.

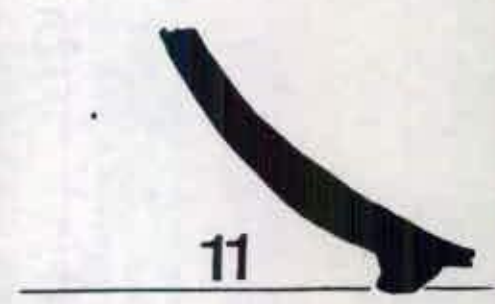
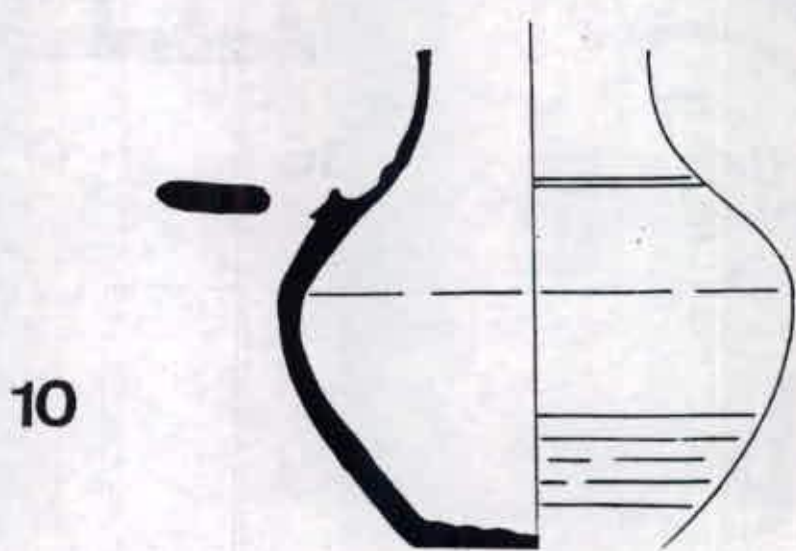
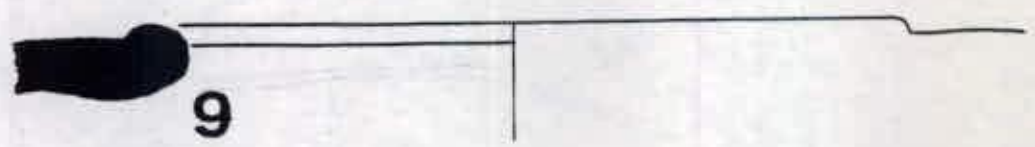
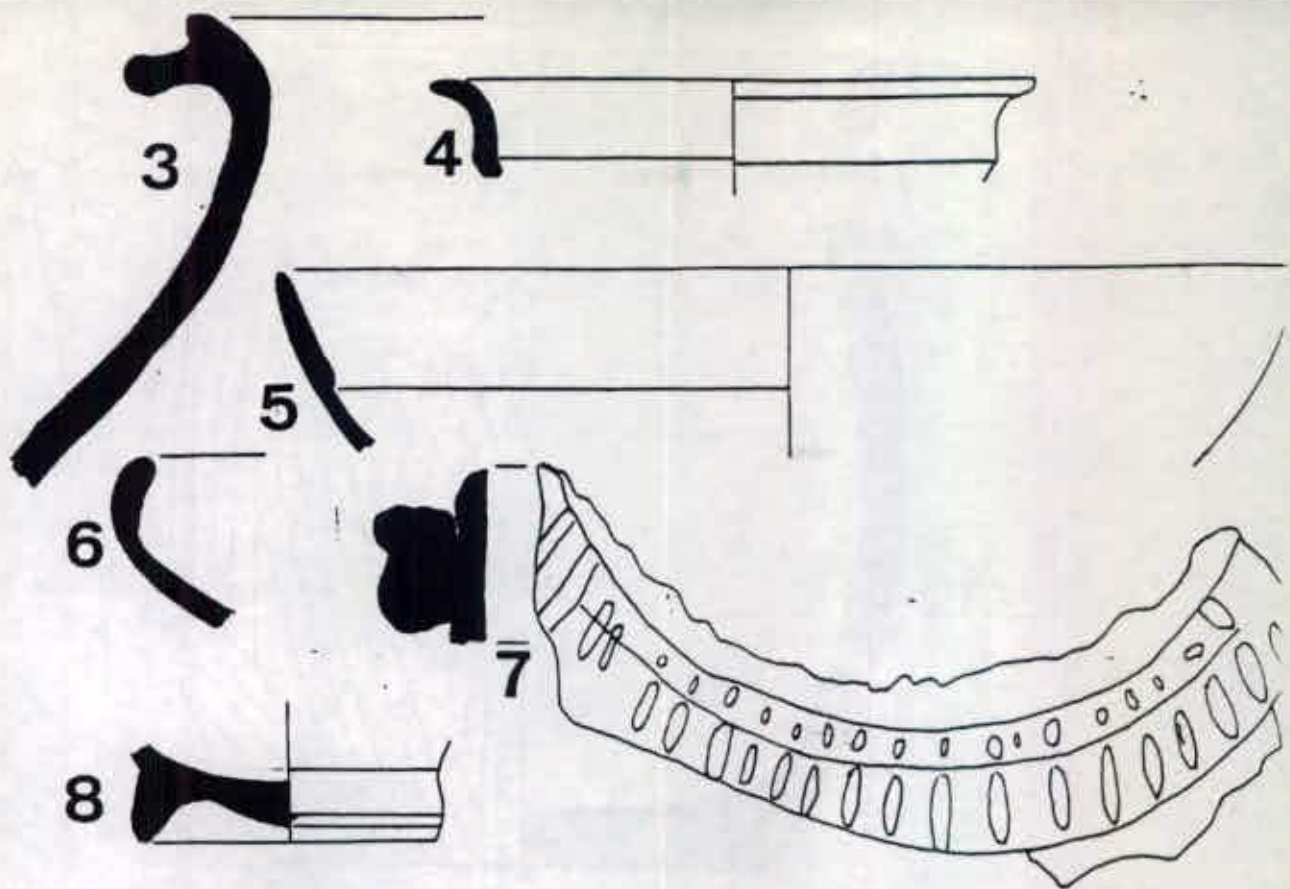
LLONGUERAS CAMPANA, Miquel (1967) "Un nuevo sepulcro de fosa aparecido en Sant Just Desvern (Barcelona)" a Ampurias, Vol. xxix, pp. 241-244, Institut de Prehistòria i Arqueologia, Diputació de Barcelona, Barcelona.

MENENDEZ PABLO, Xavier; SOLIAS ARIS, Josep Maria (1987) "Problemes entorn del Baix Imperi al curs inferior del Llobregat" a Pyrenae, Vol. 21 (1985), Universitat de Barcelona, Barcelona.

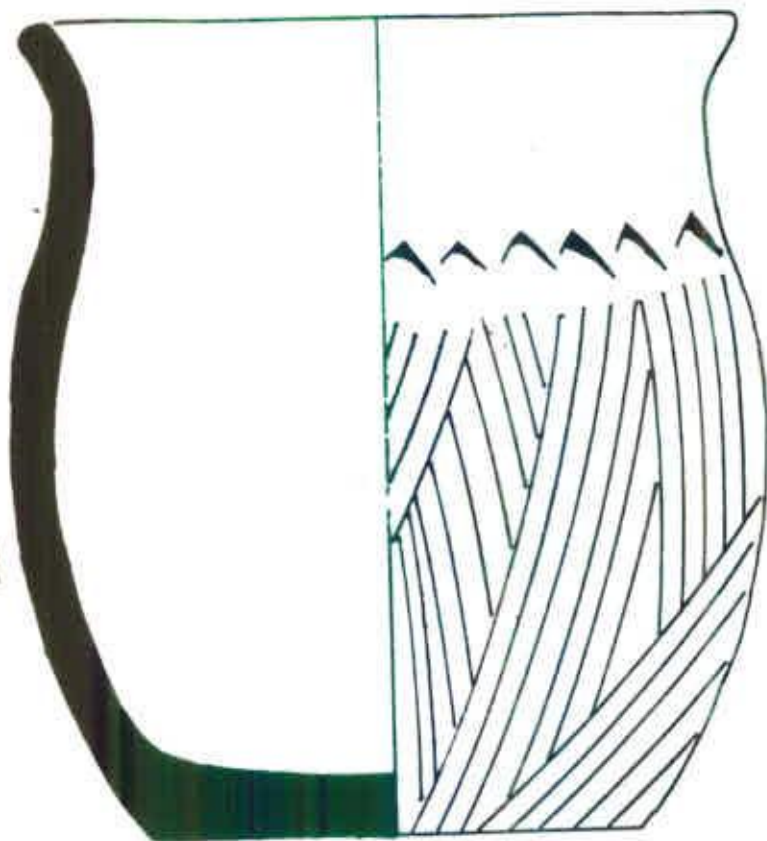
PEREZ CONILL, Jordi (1987) "Prehistòria i Història Antigua" a Sant Just Desvern. Un paisatge i una història, pp. 59-110, Ajuntament de Sant Just-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.

SOLIAS ARIS, Josep Maria (inèdit) El poblament del curs inferior del Llobregat en època romana, Universitat de Barcelona, 1982

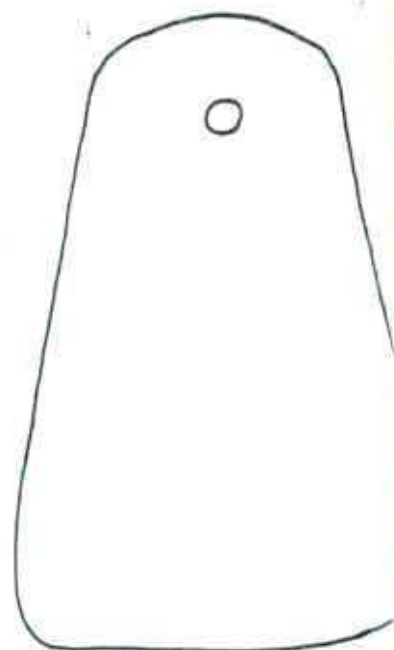

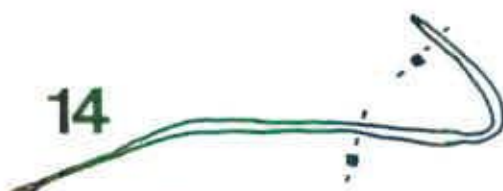
12

13

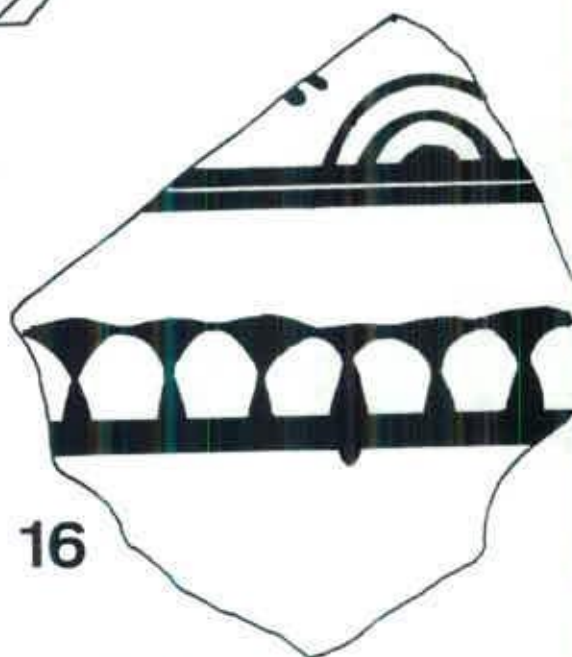
14

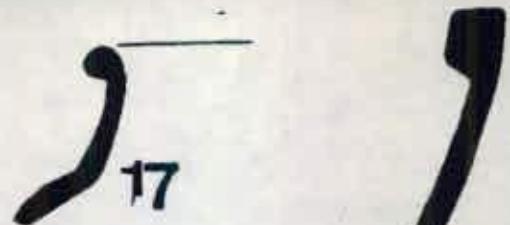

15

16

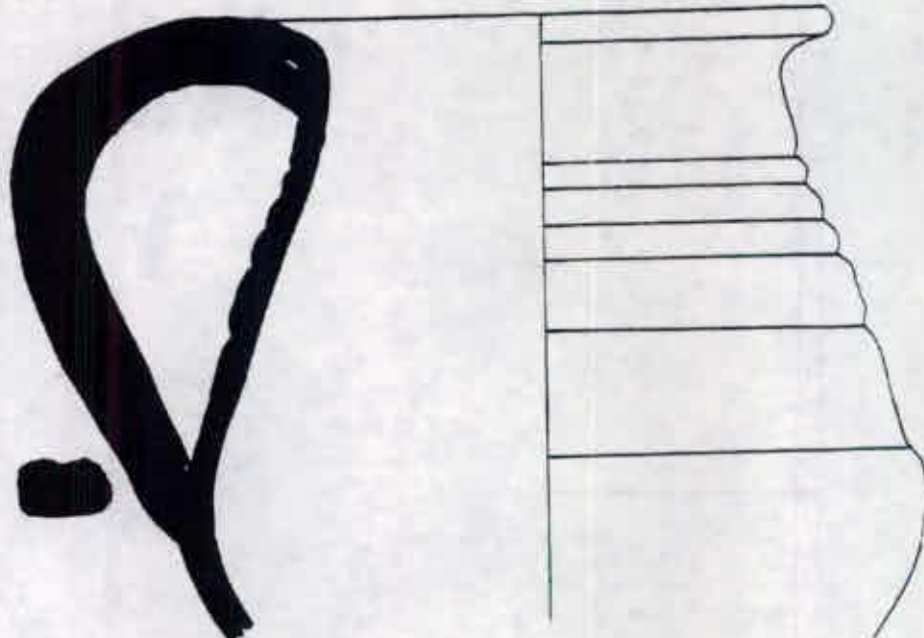

17

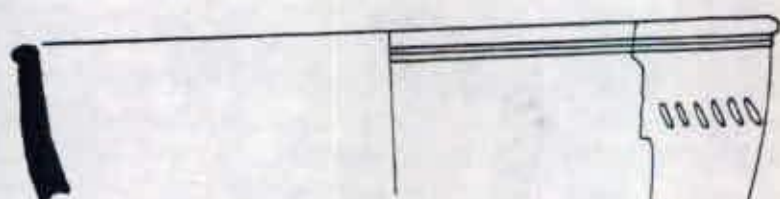

18

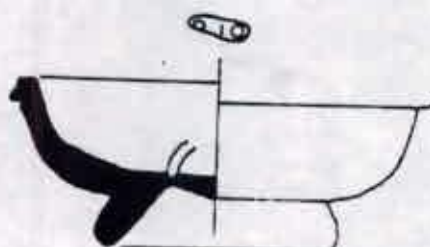
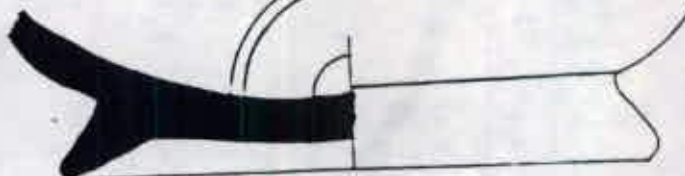
19

20

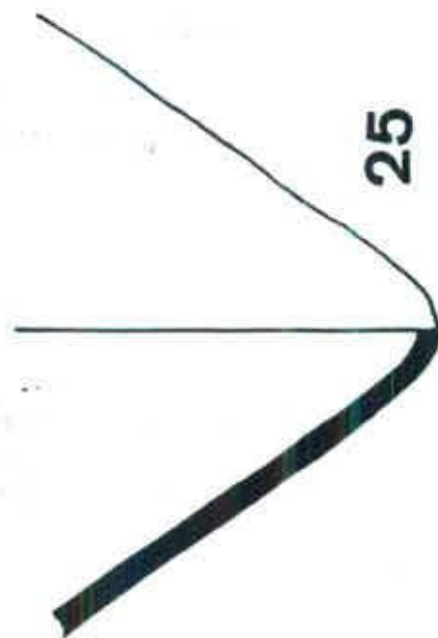
21

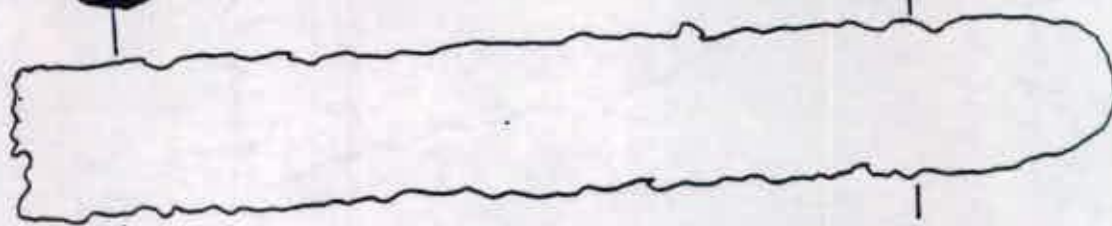
22

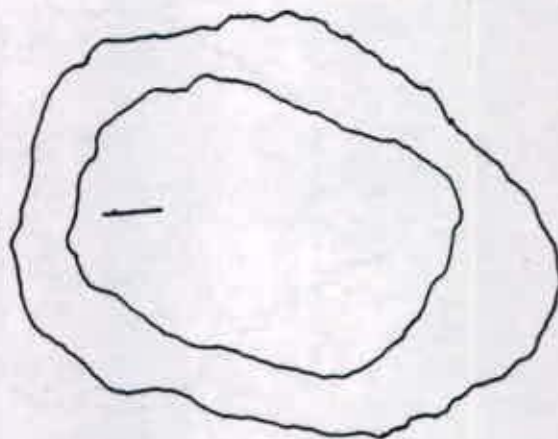
23

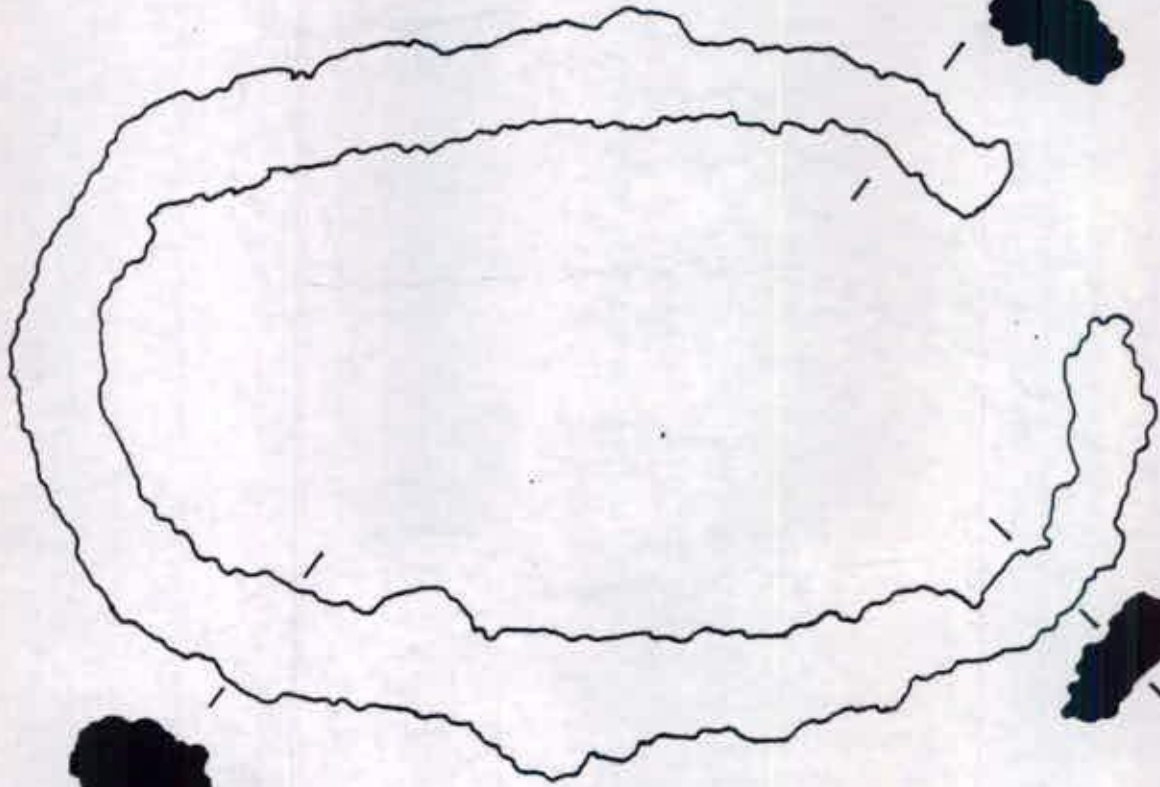
9

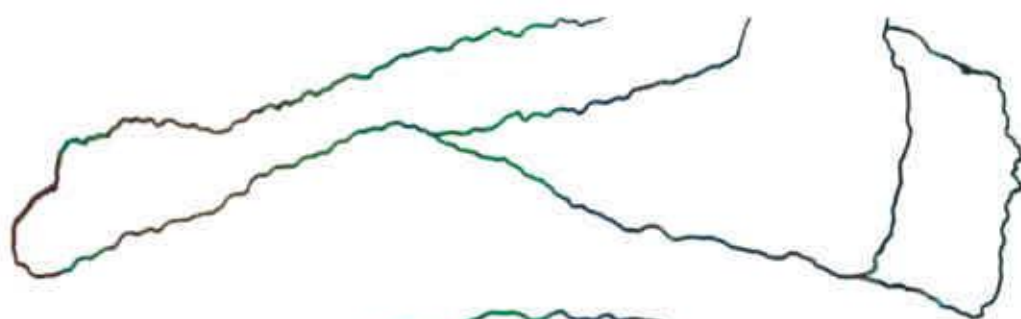
28

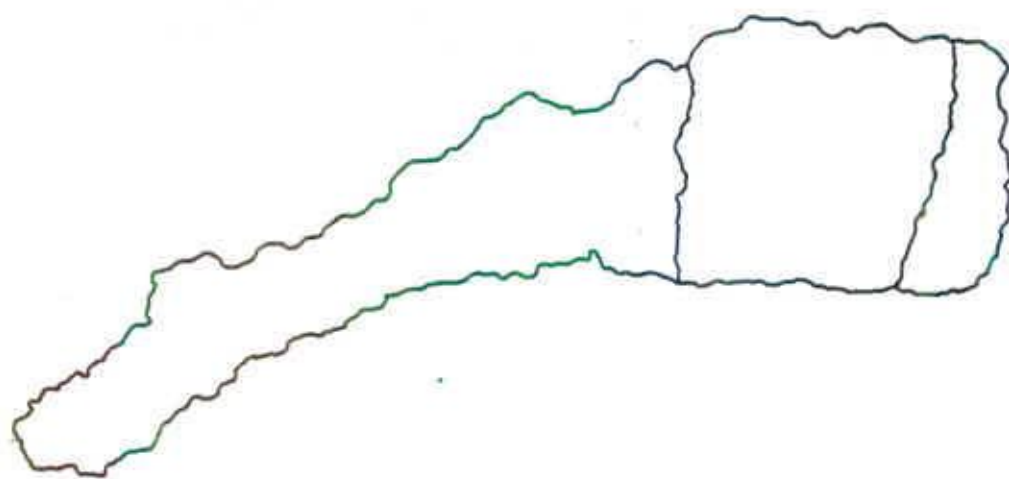
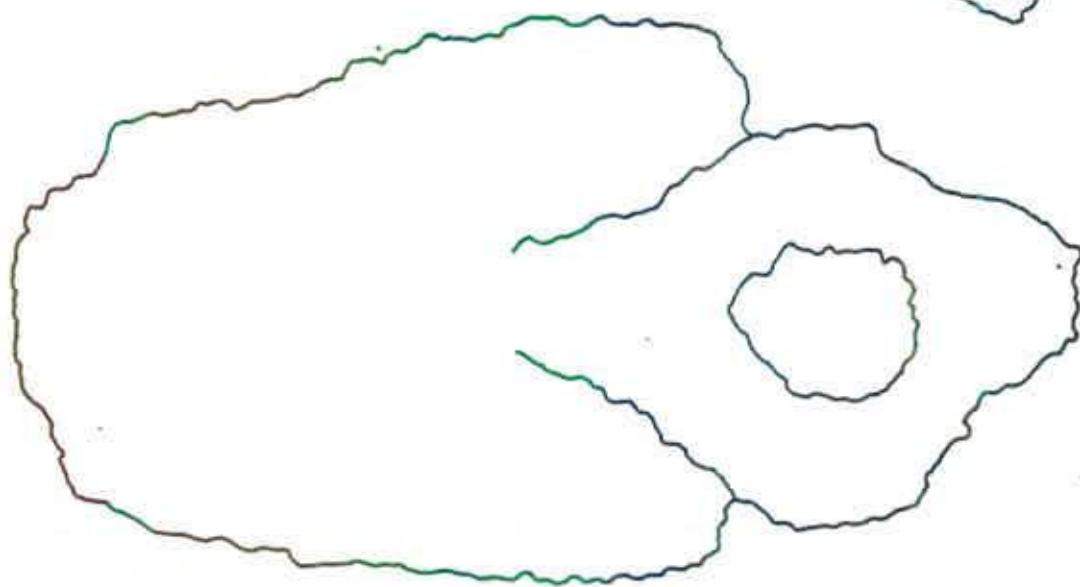
29

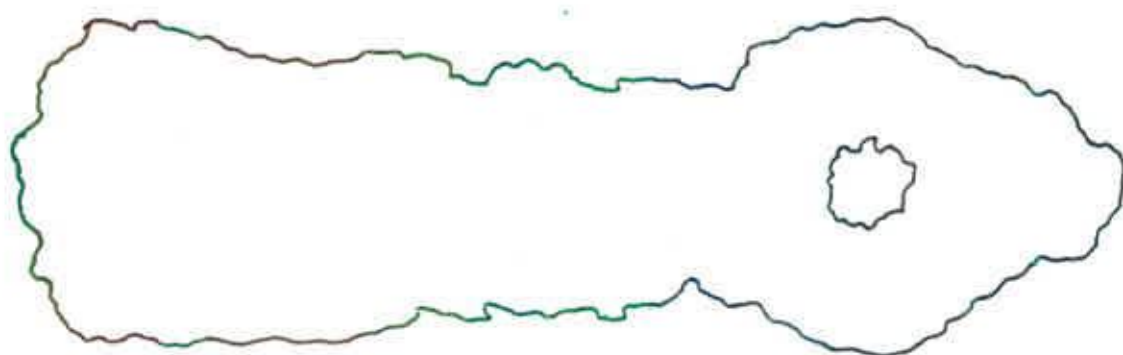
30

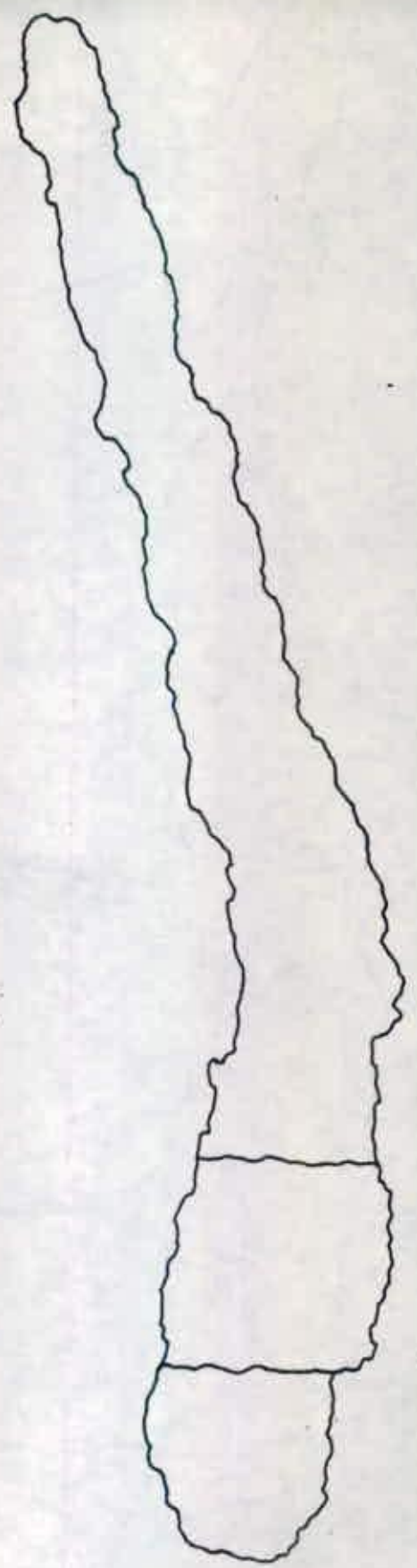
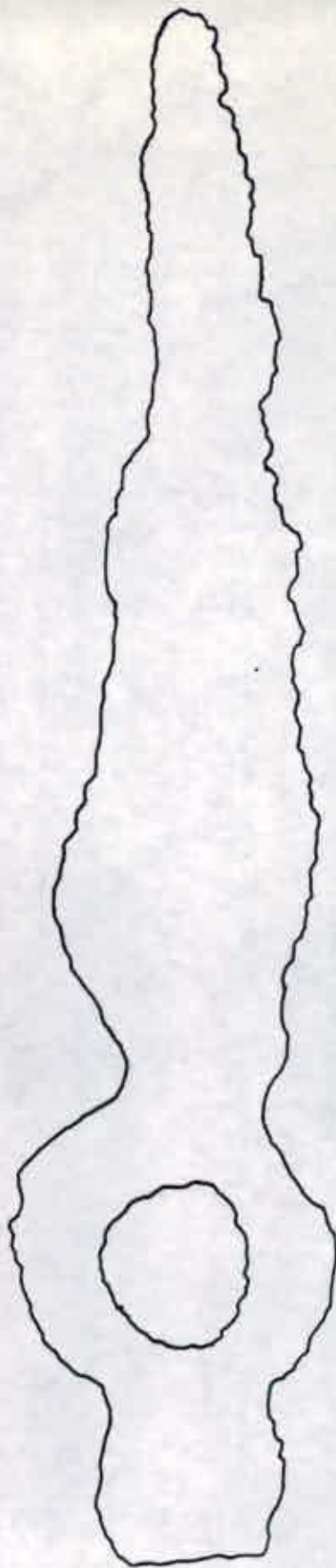

31

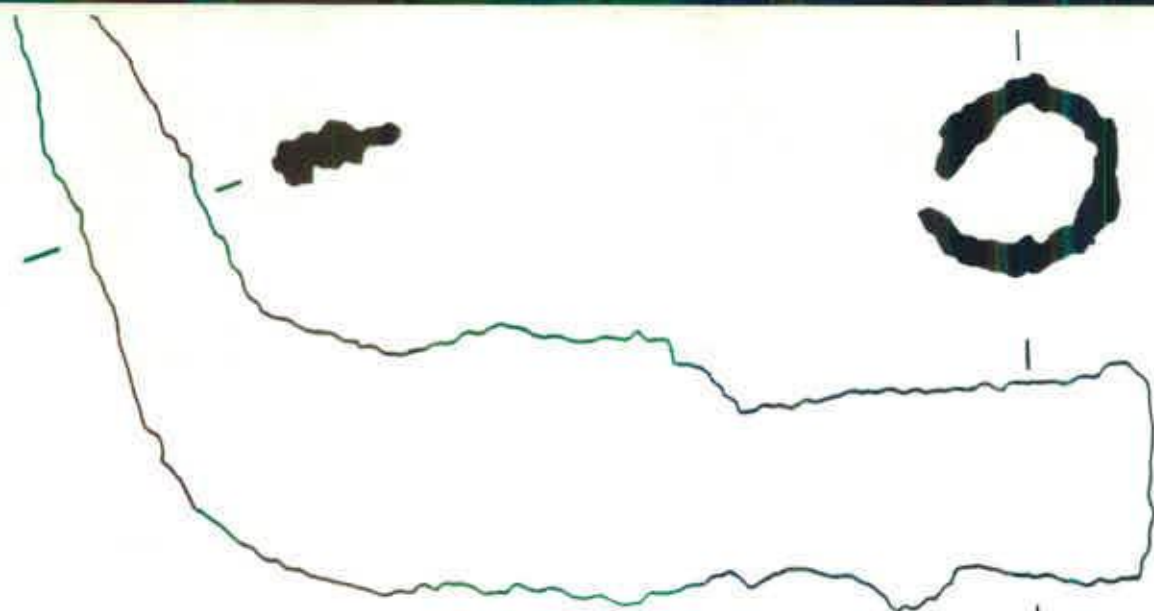

32

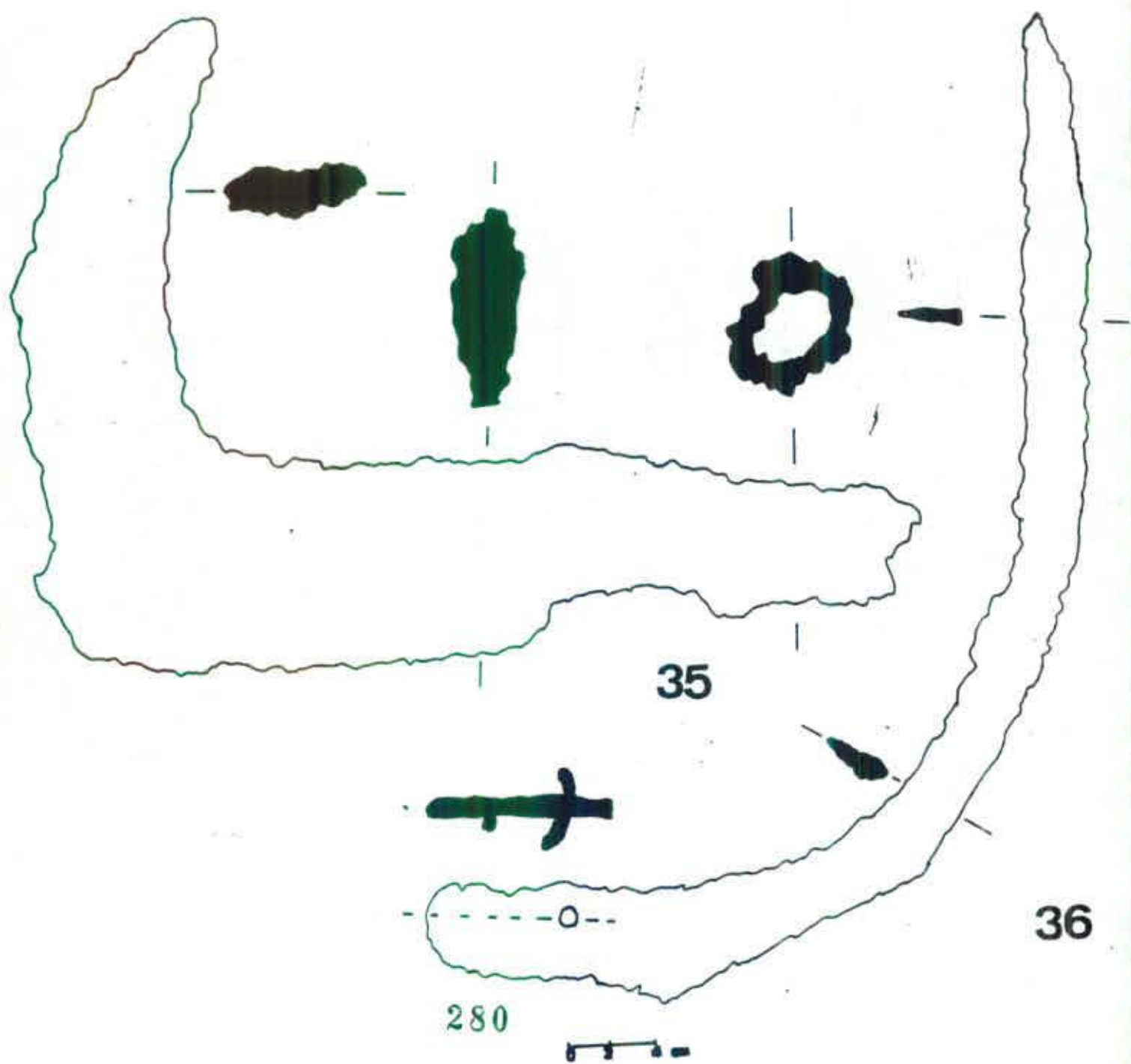

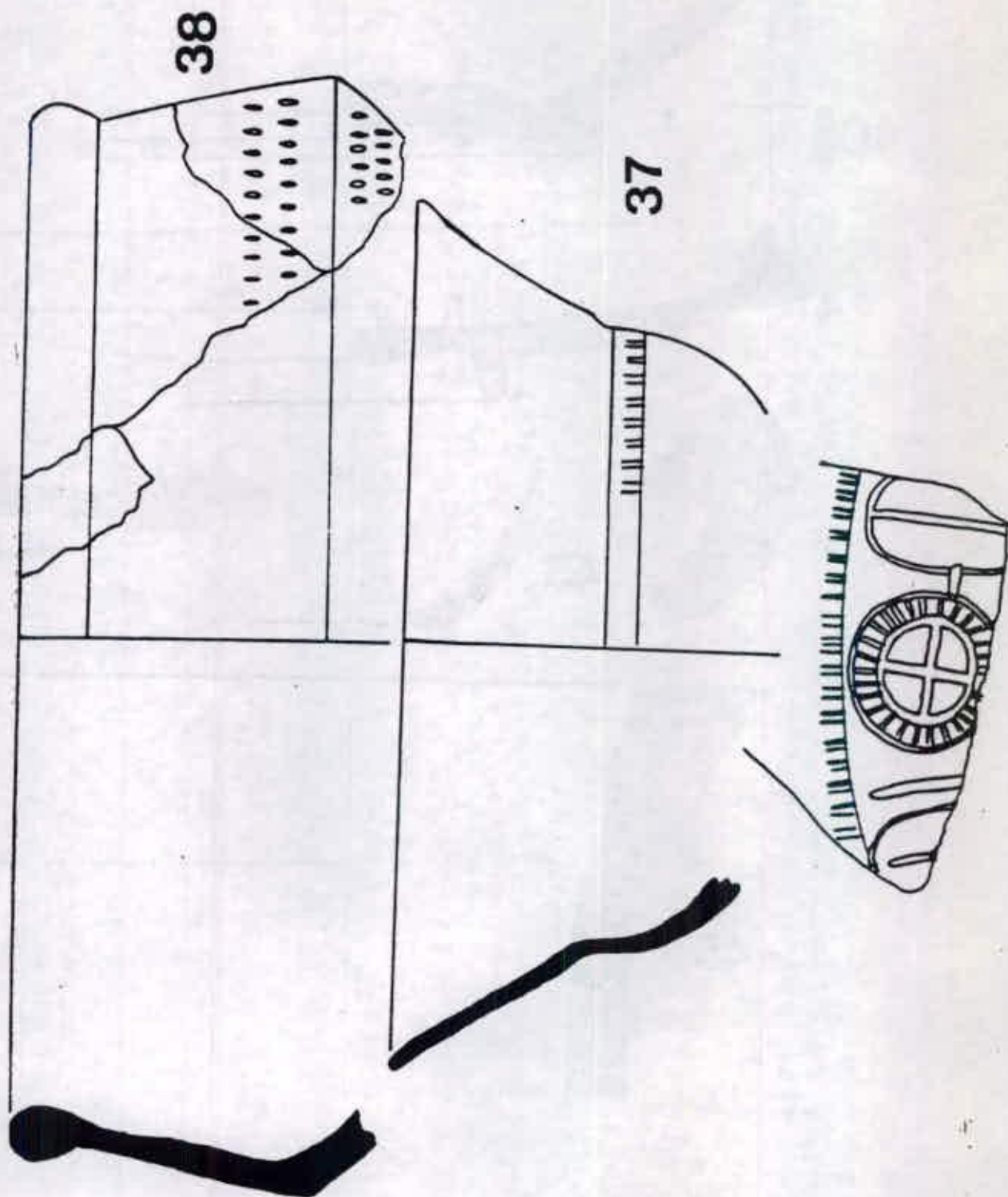

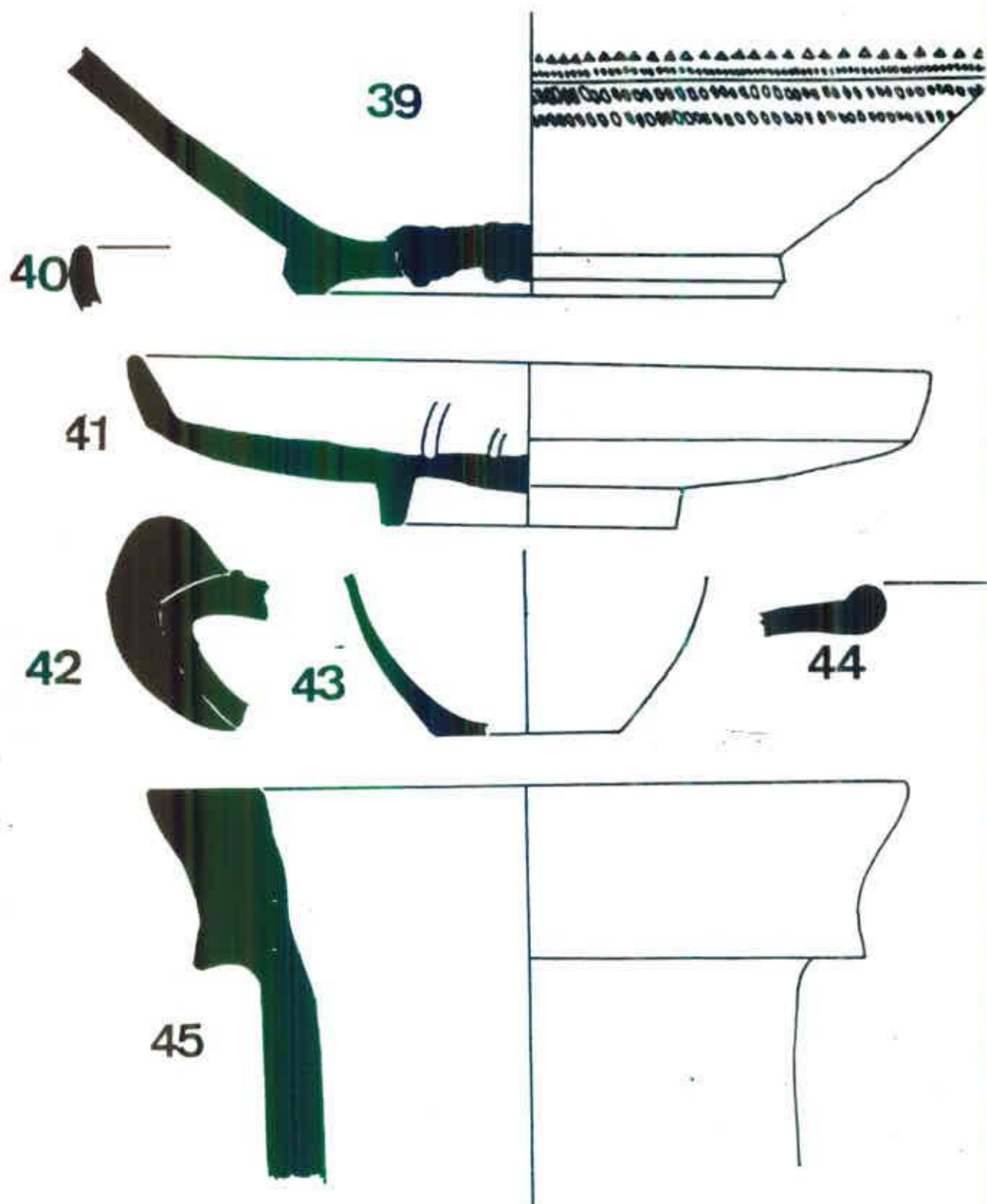
33

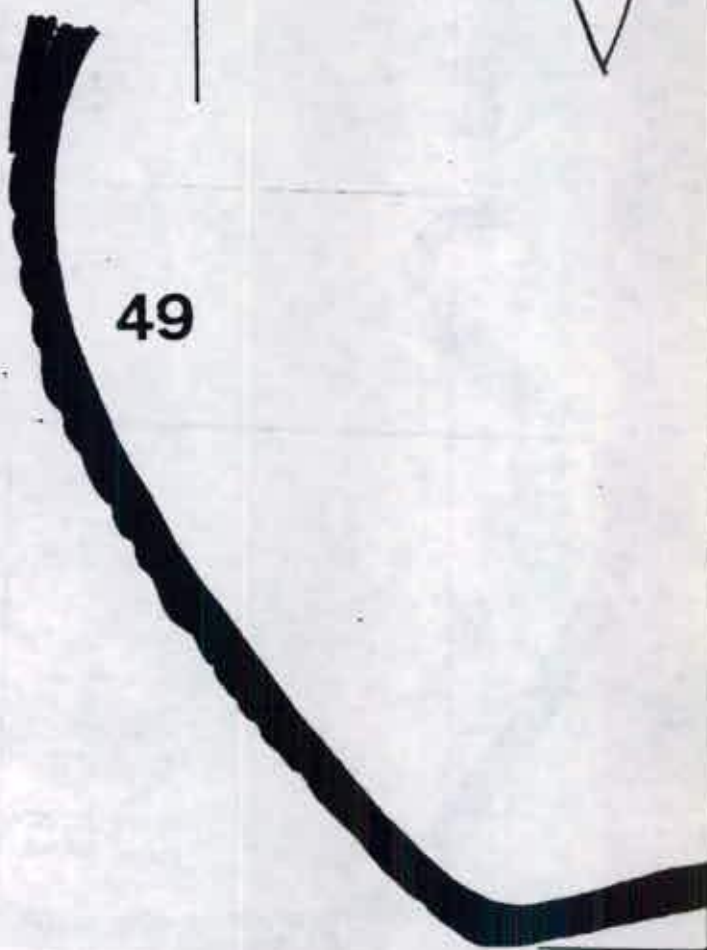
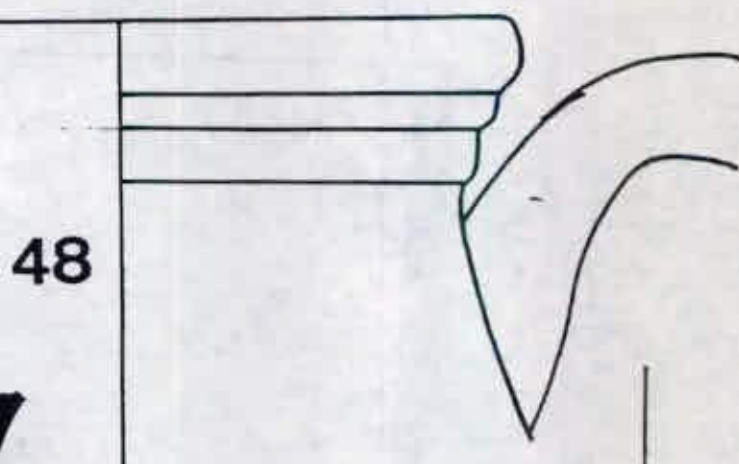
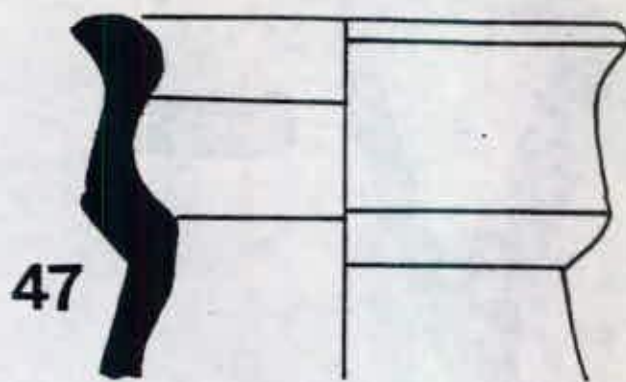

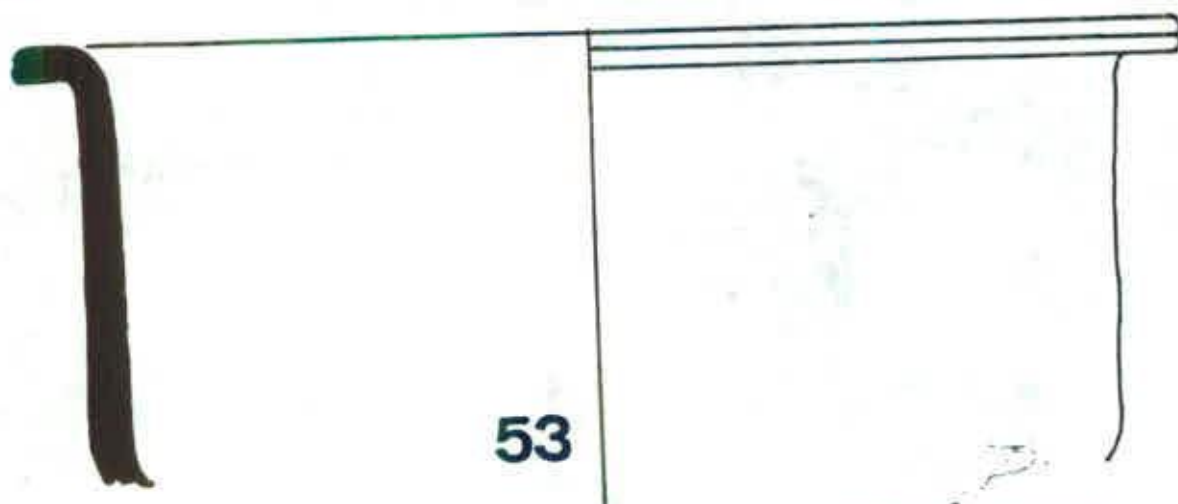
34

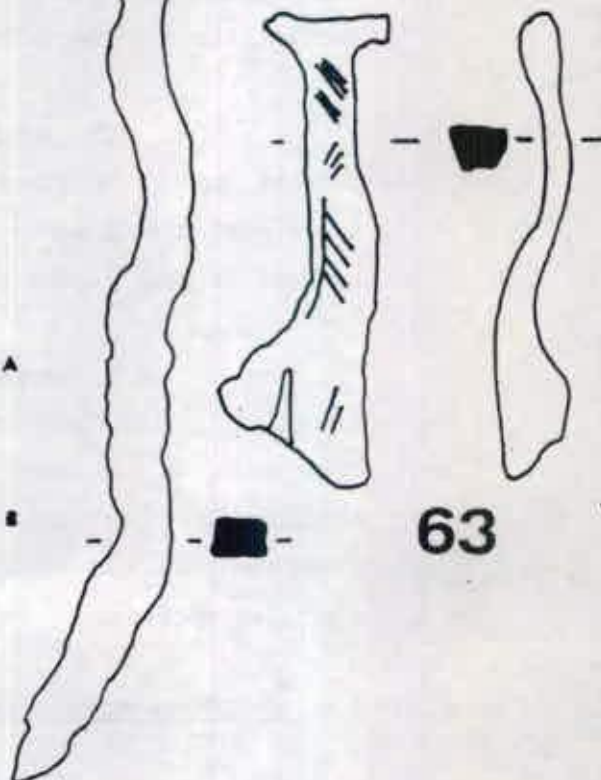
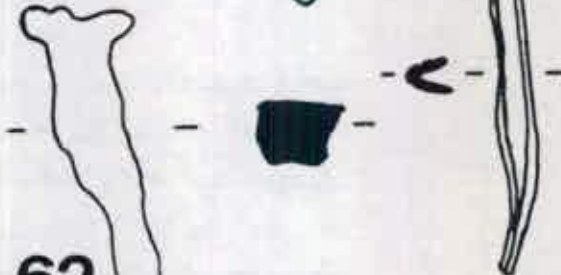
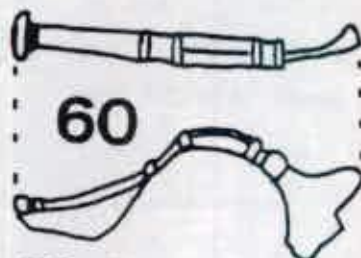
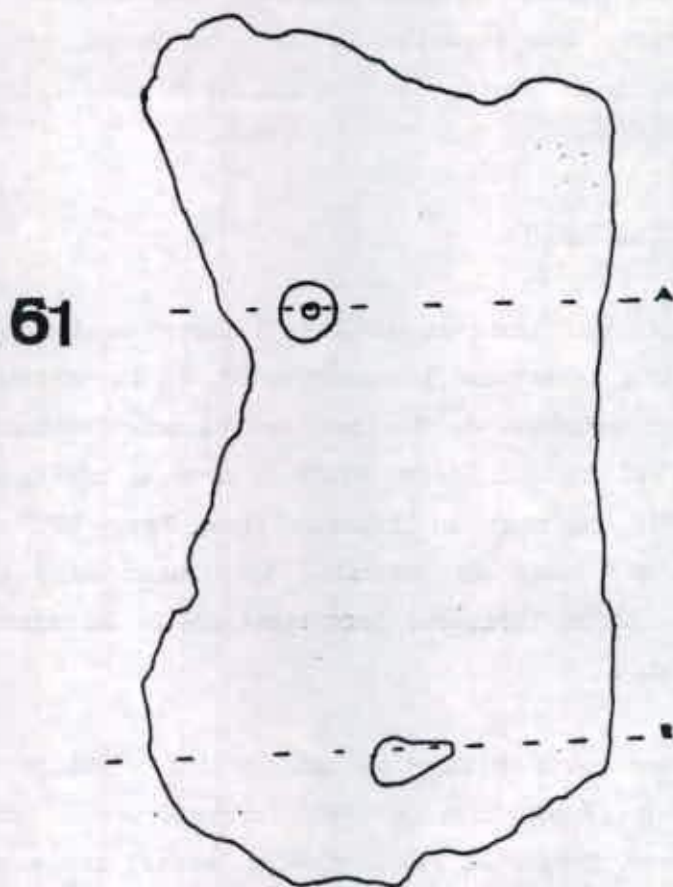
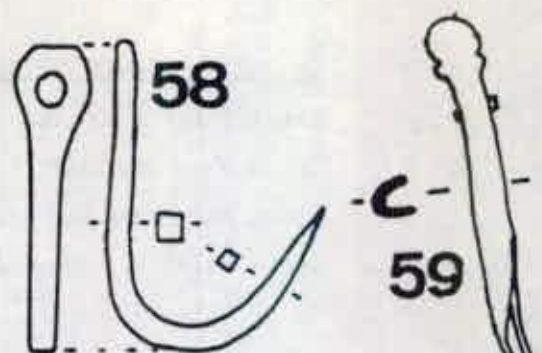
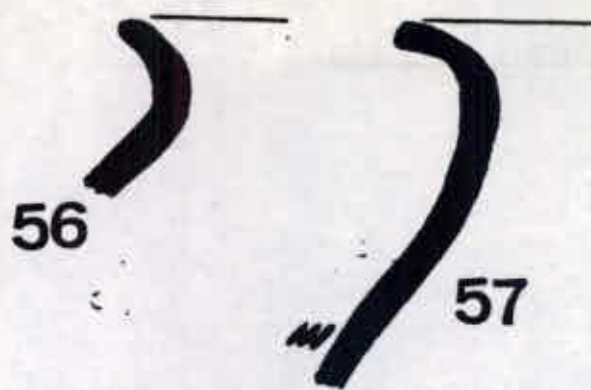

LA VILLA ROMANA DE CAN TINTORER (EL PAPIOL)

Manel Julià i Macías

Carme Miró i Alaix

Josep Maria Solias i Aris

Marta Vilalta i Casals

Can Tintorer (El Papiol) és una important villa romana amb un forn productor d'àmfores que exportà els seus productes per la Mediterrània. La seva cronologia abarca des d'època republicana fins al segle II d C.

1.- SITUACIÓ GEOGRÀFICA I GEOLÒGICA

La ubicació del jaciment de Can Tintorer és dins del terme municipal d'El Papiol, davant del kilòmetre 5'200 de la carretera comarcal de Molins de Rei a Caldes de Montbui. Les seves coordenades exactes són 41°27'36" N 2°0'20" E. La seva altitud sobre el nivell del mar és de 70 metres. El jaciment es trobava fins l'any 1975 en terrenys de conreu, en una zona de bancals. Actualment dins del Cementiri Metropolità de Roques Blanques, propietat de la Corporació Metropolitana de Barcelona.

El jaciment està situat en una petita elevació de terreny sobre la riera de Rubí, vorajada pel Torrent de la Font, actualment pràcticament sec. Proper al riu Llobregat, aquest com a via natural de pas, permet de relacionar la costa amb l'interior.

El terreny bàsic del jaciment són dipòsits quaternaris d'argiles i materials sedimentaris, fruit de l'erosió del massís de Collcerola, en una zona de contacte amb la Depressió del Vallès. Les explotacions d'argiles, constatades ja en època romana pels obradors d'àmfores, són un tret característic d'aquesta zona, i es tracta d'argiles miocenes.

2.- LES EXCAVACIONS AL JACIMENT

La primera notícia que tenim del descobriment del jaciment de Can Tintorer, es deu a unes obres de prospecció que hi va dur a terme Serra Vilaró el mes de març de 1926, aquest constata la presència de diversos fragments de ceràmica romana dels segles I i II d C, així com diferents materials constructius, *tegula*, *imbrices*, etc (Martí Albanell, 1926).

D'ençà d'aquell moment la informació que tenim del jaciment, abans de realitzar excavacions, és fruit de la tasca prospectorà protagonitzada pel grup de col·laboradors del Museu de Molins de Rei, gràcies a la qual coneixem la major part dels jaciments d'aquesta zona del Baix Llobregat.

El juny de 1975 es varen iniciar les obres d'explanació del lloc per fer-hi passar l'autopista B-30 (El Papiol-Montmeló). Aquest fet va portar a la realització d'una excavació de salvament per part del Museu Municipal de Molins de Rei i el Museu de Rubí, (Bergadà 1981).

Aquesta acció, totalment desinteressada, ens ha permès obtenir un coneixement del jaciment que s'hagués perdut irreversiblement. Les restes localitzades (Bergadà, 1981; Solias, 1982), la destrucció de les quals no es va poder evitar, varen consistir en dues habitacions i un dipòsit hidràulic.

La que anomenarem habitació 1 es va trobar al bancal de la dreta de l'autopista en direcció a Rubí. Es localitzà un mur de 3'77 m de llargada i 30 cm de gruix. Estava fet d'*opus signinum* i tenia un arrebossat de calç, sobre del qual s'havia pintat sobre un fons granate una sanefa amb línies, de diferents gruixos, de colors negre, groc i blanc. Aquestes pintures varen ser arrencades pels seus excavadors. Les altres parets i l'*opus signinum* van ser destruïts abans de poder fer un plànol amb la seva ubicació.

Es conserven pocs materials procedents d'aquesta habitació, destacant, però, dos elements de motllura de marbre.

L'anomenada habitació 2 era una estança que mesura 15 m de llarg, per 7'5 d'ample. El gruix de les parets era de 35 cm, i varen ser construïdes en *opus testaceum* i arrebossades amb calç a l'interior. El paviment de l'habitació, de 16 a 20 cm de gruix, estava fet d'*opus signinum*, i tenia una arrebossat de calç. Adosada a la paret oest, hi havia una escala amb quatre graons, de tres metres de llargada cada un, construïda en obra. No es va poder excavar tota l'habitació (encara que es van poder establir les seves mides), només el sector de les escales. Aquesta habitació va ser objecte d'actuació a l'excavació de l'any 1986 (veure més endavant).

L'excavació de la zona esmentada va permetre recuperar gran quantitat de ceràmica i va donar a conèixer un nivell de cendres de 20 cm de potència situat a 5 cms sobre el paviment, amb abundància de material ceràmic fumat.

Aquesta habitació tenia un petit àmbit de 2'17 x 1'55 m, a nivell del graó superior de l'escala anteriorment descrita, i a sobre d'aquesta. La neteja d'aquest sector va proporcionar poc material.

El dipòsit a que hem fet esment es trobava a la banda esquerra de l'autopista en direcció a Rubí. Estava situat a uns 19 m de distància de l'habitació 2 en direcció Nord. Les seves mides eren 1'93 m de llarg per 1'75 m d'ample. Les parets estaven fetes de mamposteria i arrebossades amb calç. El fons del dipòsit estava construït amb *tegulae* invertides. La juntura amb la paret estava coberta amb cordó hidràulic de quart de bozell, observant-se a l'angle Nord, una sortida de líquids. Així mateix, aquest dipòsit al ser excavat, no va proporcionar gaire material.

Després de la intervenció del 1975, no es va intervindre en el jaciment fins a la construcció del Cementiri

Metropolità de Roques Blanques, l'accés del qual s'havia d'efectuar just pel costat de l'autopista B-30, en el lloc on l'any 1975 s'havia localitzat l'habitació 1, amb pintures murals. Alertat d'aquest fet el Museu Municipal de Molins de Rei es va adreçar a les institucions afectades, d'una banda a la Generalitat de Catalunya com a entitat responsable de la salvaguarda del Patrimoni i d'altra a la Corporació Metropolitana de Barcelona com a titular del cementiri, i també interessada en la conservació del Patrimoni Històric-Artístic. Davant la possibilitat de noves destruccions a les restes de la villa romana i abans de que succeís, es va realitzar una excavació d'urgència dirigida per Josep Maria Solias i Marta Vilalta, i patrocinada per la Corporació Metropolitana de Barcelona, propietària dels terrenys. Durant els treballs d'excavació no van apareixer restes de cap estructura, però sí grans quantitats de ceràmica, sobre tot fragments d'àmfores tipus Pascual 1 i Dressel 2-4.

A la primavera de 1985 a causa de les fortes pluges que van caure, i la conseqüent erosió de l'aigua, es va veure una gran concentració de ceràmiques en alguns indrets de l'antic camí de la masia de Can Tintorer. Aquest fet, junt amb l'imminent colgament de la zona per les noves obres de reforçament de la carretera d'accés al cementiri, van fer que es realitzés una nova excavació d'urgència durant el mes de maig, subvencionada per la Corporació Metropolitana, dirigida per Carme Miró i Marta Vilalta. Aquest nou sector el varem anomenar "B" per distingir-lo de l'excavat l'any 1983.

Al llarg d'aquesta intervenció es varen obrir tres cales, en les que simplement va aparèixer una estructura de canalització, alhora que abundant material arqueològic, especialment fragments d'àmfores Pascual 1 i Dressel 2-4.

La canalització estava feta de lloses de pedra calcàrea i tovots, possats fent dues fileres, coberts per una capa de lloses de pedra calcàrea. Així mateix tota ella estava arrebossada amb fang. El terra era el sòl natural. A la banda Nord la canalització quedava en part tancada per una pedra. No sabem si podria ser un límit, o que fes

un gir cap l'Oest i que no s'ha conservat. Per la banda Sud l'estructura continuava fins el marge de pagès que marcava la terrassa de conreu, indret a on havia desaparegut a causa de l'esllavissament.

Cal destacar a la vegada la troballa de dues àmfores Dressel 2-4 gairebé senceres, de pasta de color beige clar, de dimensions reduïdes.

A la tardor de 1986 es va plantejar una nova intervenció en dos sectors del jaciment, dirigida per l'equip que signa aquesta comunicació.

D'una banda es va obrir una nova cala al sector B de 4 x 7 m, uns metres al Nord de la cala 2 de l'any 1985. El motiu de l'obertura de la cala va ser la presència d'una gran quantitat de fragments d'àmfora en superfície, degut a l'acció erosiva de l'aigua. Es va constatar que la meitat Oest de la cala era virtualment estèril, mentre que al costat Est ens varem trobar amb un rebliment de fragments d'àmfora, *imbrex*, *tegula*, *dolium* i *tubuli*, alguns d'ells amb defectes de coccio. La pràctica totalitat d'àmfores pertanyien a les formes Pascual 1 i Dressel 2 - 4, per les quals coses podem afirmar que van excavar un testar del forn terrisser.

A l'altra banda de l'autopista ens van plantejar una cala de 6 x 6 m per tal de trobar la continuació de les estructures d'habitació de la villa, destruïdes en part, per la construcció de l'autopista. Aquesta cala va donar com a resultat l'aparició de la capçalera de la gran habitació excavada per Bergada (Bergadà, 1981) i es va poder comprovar que l'habitació petita descrita per aquest era en realitat un dipòsit de planta quadrangular, a on encara varem poder trobar un estrat d'abandó amb gran abundància de material, podent-se reconstruir algunes peces senceres.

3.- EL FORN D'ÀMFORES DE CAN TINTORER

No hi ha dubte que el material més característic i abundant del jaciment son les àmfores del tipus Dressel 1-Pascual 1 i Dressel 2/4, fabricades a la mateixa villa (Pascual, 1977; Berguedà, 1981, Solias i Vilalta, 1985, Miró i Vilalta, 1989). Les dues darreres campanyes ens van fer afirmar la idea de que hi ha un obrador terrissaire dins dels terrenys de la villa de Can Tintorer, malgrat de moment no s'hagi localitzat cap resta d'una estructura de forn.

Hi ha una gran homogeneïtat en la pasta de les àmfores. La pasta que més predomina en els fragments recollits, és d'un color beige-grogós, dins de la que podriem distinguir dues categories:

- 1.- Una pasta de color groc-verdós, d'estructura granulosa, amb desgreixant més groller.
- 2.- Una pasta beige-groguenca, a voltes tirant a marró-roig, de factura tova i desgreixant més depurat.

Algunes de les peces presenten una mena d'engalba de color blanc trencat, o cru, a la part externa. Normalment serien els fragments pertanyents al primer grup de pasta assenyalat.

Quant als segells, o marques de les àmfores hem de destacar una serie de novetats produïdes a les darreres intervencions.

D'una banda hem confirmat la presència de segells que ja havien estat adjudicats a aquest forn (Pascual, 1977), i n'hem trobat de nous . Algunes de les marques que hem trobat, a l'estar fragmentades, no les podem assimilar a les publicades, malgrat es semblin molt. D'altra banda, a l'estar incomplertes tampoc podem trobar paral·les de les mateixes.

Els segells localitzats, de moment, a Can Tintorer són: CALAM, CLAR associat a PTV, ACAN, ATI associat a MRR o MRPA, LEAN associat a ..F..A., AD, ACA, CIAS, APTI, CLAR associat a FIR, OA, HELE

associat a CELS, RIV, CELS, M , LRM, HIL, HILARI, CIL, PT..., ...RIV, ...F...A.... Així mateix s'ha trobat el segell ..TIH.. en un fragment informe de *dolium*. Pascual (1977) assenyala com a pròpies d'aquest obrador les marques: CIAS, CALAM, HELE I CELS.

Pel que respecte a la marca CELS, Comas (1985), es qüestiona la procedència de l'obrador de Can Tintorer, pel fet d'haver-la trobat, així mateix a Badalona. Creiem, però, que l'abundància en que apareix a Can Tintorer afirma la seva procedència, mentres que a Badalona és un cas aïllat.

Hem d'assenyalar, com una de les troballes més important de les darreres campanyes, la localització d'una nova marca al jaciment, HILARI. Hem de destacar, però, que aquesta marca havia estat ja recollida en estrats superficial en prospeccions diverses, però mai havia estat trobada en nivells estratigràfics (Sector B, cala 2, estrat 4).

Aquesta marca, HILARI, no era, però, desconeguda per l'arqueologia catalana. Pascual (1977) en cita una provenent del forn d'El Muià a Calella de la Costa (Maresme), aquesta marca també esta recollida per Miró (1982-83) i per López, Batista i Zucchitello (1987). La difusió d'aquesta marca és força important, Callender (1965) la cita a Esrasbourg, Londres i Roma (nòm 295 i 707), així mateix Pallarès (1981) i (1987) l'ha localitzat en el derelict de Diano Marina sobre una espatlla d'una àmfora Dressel 2/4, aquest vaixell s'ha datat a mitjans del segle I d C.

També volem destacar que a la campanya de 1983 al jaciment de Can Tintorer es va trobar la marca HIL, que podria tenir alguna relació amb l'anteriorment descrita.

De moment no podem assegurar que la marca HILARI, fos un segell del forn de Can Tintorer, però sí que cal remarcar que la pasta i característica de les àmfores és igual a les produïdes per aquest obrador.

Pascual (1977) assenyala com a tret de les àmfores produïdes en el forn de Can Tintorer: "La asociación de dos marcas sobre un mismo pivote es muy frecuente", aquest tret també ha estat constatat per nosaltres.

Volem fer esment de la troballa d'algunes vores d'àmfora de la Bética Dressel 7/11 (Lám III, núm 10 i 13), trobades a la zona del testar. Aquest tipus d'àmfora servia per a contenir salaó. Segons Comas (1985) apareix a Badalona en estrats força antics, cap al darrer quart del segle I a C. El moment de màxima representació d'aquest tipus és a la primera meitat del segle I d C. Interpretem la presència d'aquestes àmfores a la zona de testar del forn, pel fet de que el testar devia funcionar com una escombrera a on es tirava tot el material ja utilitzat i que no es podia fer servir de nou.

4.- CONCLUSIONS

Com a conclusions hem d'afirmar que CAN TINTORER era una *villa* romana important, en la que trobem un obrador d'àmfores entre les seves dependències. Les àmfores produïdes en aquest forn varen viatjar pel Mediterrani Occidental. Aquesta *villa* no difereix gaire del conjunt de *villae* romanes que trobem a la Laietania.

Pel que fa a la cronologia, de moment tenim com a data d'inici del jaciment, començaments del segle I d C, i com a data final, la segona meitat del segle II d C, ja que no ha sortit cap material posterior a aquest moment. La dada d'inici la donem per la ceràmica de luxe datable trobada en excavació, pel que fa a la producció de la forma Pascual i podríem assenyalar l'inici del jaciment en una època una mica més antiga, darrer quart del segle I a C, però com no hi ha cap ceràmica d'importació que assenyali aquesta cronologia, creiem que per ara hem de mantenir el començament de la *villa* en el segle I d C.

La ceràmica d'importació localitzada és l'habitual d'aquest moment històric. La ceràmica més antiga és *Terra Sigillata Aretina*, de la que destaquem un fragment sense forma amb un segell,

ANTUS P. COR. També es troba *Terra Sigillata* Gàlica, formes Dragendorff 29 i 37. La més abundant, però, és la *Terra Sigillata* Hispànica, de la que destaquem les formes, Dragendorff 2, 4, 7, 15/17, 18, 22, 27, 29, 33, 37 i 44. La cronologia més moderna ens ve donada per la ceràmica *Terra Sigillata* Clara A, de la que destaquem les formes Hayes 8, 8 A i 23 B, les quals no arriben al segle III d C. Com a material destacable citarem una llàntia d'oli, forma Deneuve 7 A, amb la marca CCLO S VC.

Deixant de banda les àmfores de producció local també s'han localitzat àmfores itàliques de les formes Dressel 1 A i Dressel 20, així com una àmfora de la Bètica, Dressel 7/11.

Cal remarcar que pel que fa a aquest jaciment, el material més important són les àmfores laietanes, tant la forma Pascual 1 com Dressel 2/4.

La producció a la Laietania de l'àmfora Pascual 1 segons Comas (1985) comença a partir del darrer quart del segle I a C. Aquesta àmfora té un desenvolupament molt ràpid i el seu moment de màxima producció és entre el primer i el segon quart del segle I d C, en què, domina plenament el mercat del vi i desplaça les importacions itàliques. Aquest predomini es manté fins a finals del segle I d C, però sense tanta intensitat i juntament, des del darrer quart del segle I a C, amb la forma Dressel 2/4.

La forma Dressel 2/4, produïda a la Laietania, comença a documentar-se en l'època que va d'August a Tiberi (Comas, 1985), malgrat sempre vagi acompanyada de la forma Pascual 1, la qual domina el mercat. No obstant, a finals del segle I d C s'observa que la forma Dressel 2/4 substitueix en gran part la forma Pascual 1, sense arribar a desplaçar-la totalment.

La producció d'aquests dos tipus d'àmfores anava relacionada amb el conreu de la vinya i la producció del vi, per tant creiem que la villa romana de Can Tintorer estava especialitzada en

aquesta producció de vi, malgrat encara no s'ha trobat la zona de premsa i emmagatzematge d'aquest. Aquesta especialització en la producció de vi ens ve confirmada per la presència de forns d'àmfores, les quals servien com a contenidors de vi laietà.

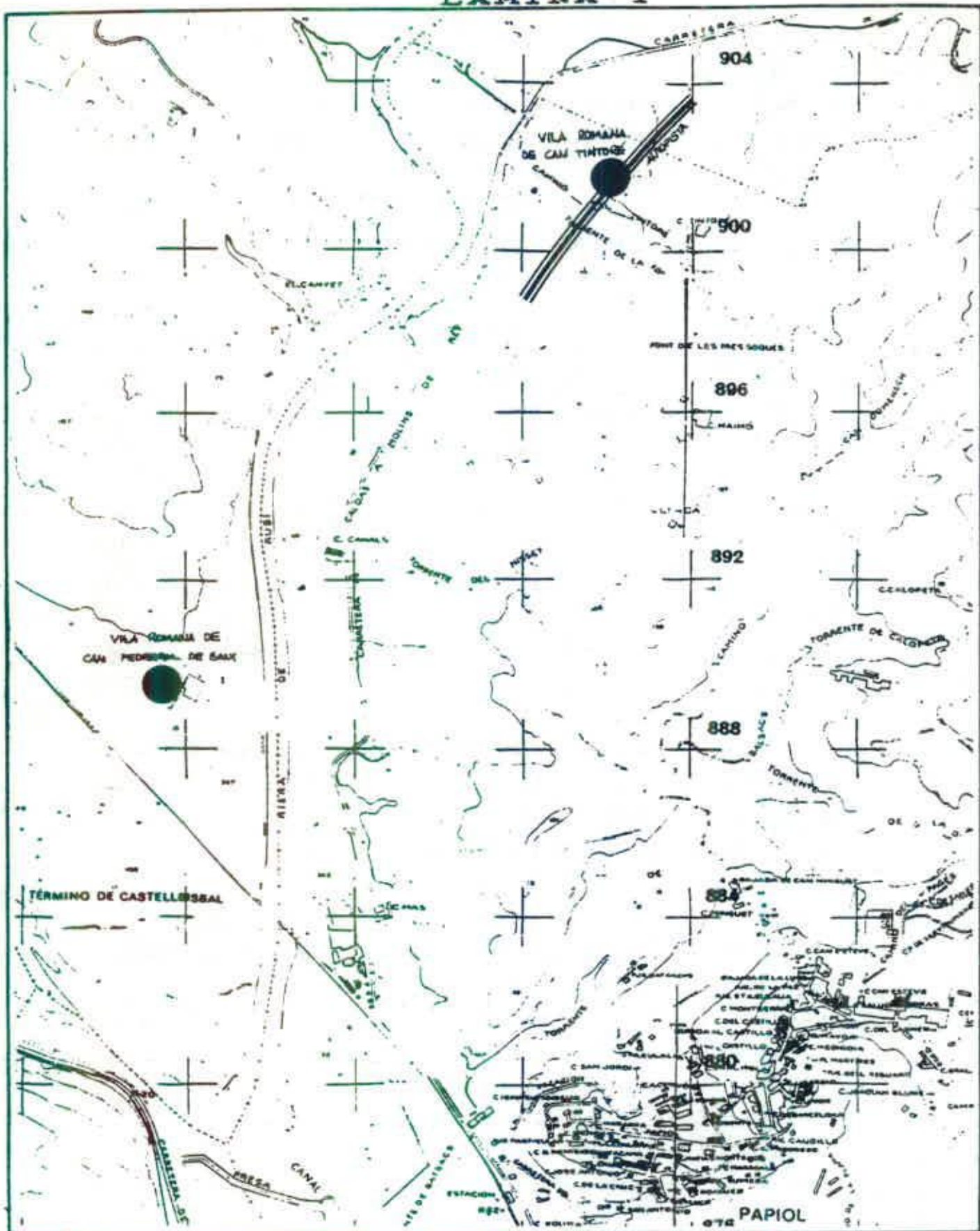
Per a concloure, creiem que encara ara són poques les dades que coneixem d'aquesta vila, la qual, segons ens consta, té força importància a nivell de centre productor i transformador en època alt imperial. Segells d'àmfores produïdes per l'obrador de Can Tintorer han estat trobats a diferents punts del Mediterrani, a França i fins i tot a Anglaterra, això ens demostra la gran expansió que tenia la producció d'aquest centre laietà. Així mateix s'han localitzats segells de Can Tintorer a Roma. Gran part de la producció de vi laietà es destinava a Roma, la qual cosa ens ve confirmada per les fonts clàssiques: Marcial I, 26-9; VII, 53-6; Plini XIV-71; Silius Itàlic, III-369; Floro 186, 1-2. Roma es transforma en època Alt Imperial en una gran receptora de vi de les províncies, i com assenyala Tchernia, això no vol dir una crisi en la vinya itàlica sino un augment en el consum de vi.

Seria força interessant seguir un programa de recerca en aquest jaciment, per tal de trobar les diferents zones de la vila, especialment tota la part industrial d'elaboració del vi, així com de l'obrador terrissaire, ja que són pocs els ben coneguts.

5.- LAMINES

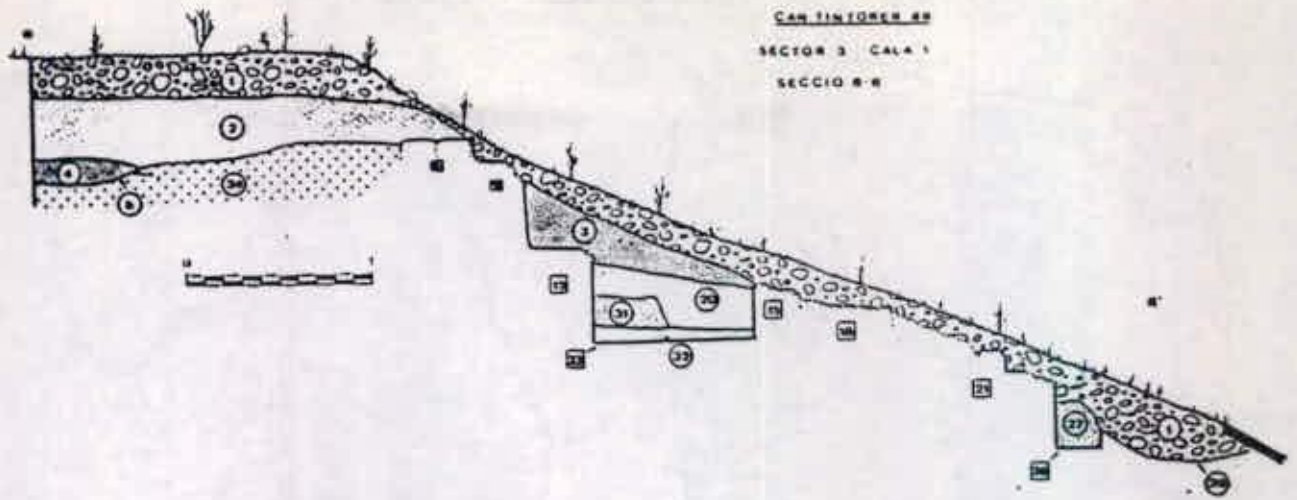
- I.- Plànol topogràfic de situació del jaciment, segons Bergadà 1981.
- II.- Planta i secció de la cala del sector C, de la campanya de 1986, es pot observar el dipòsit d'*opus caementicium*, i el paviment de la gran habitació localitzada per Bergadà.
- III.- Cap de terracota, localitzat a la campanya de l'any 1983.
Dues variants de vores d'àmfores Pascual 1, produïdes al forn de Can Tintorer.
- IV.- Tres variants de vores d'àmfora, Dressel 2/4 produïdes al forn de Can Tintorer.
- V.- Segells d'àmfores apareguts a Can Tintorer.

LAMINA I

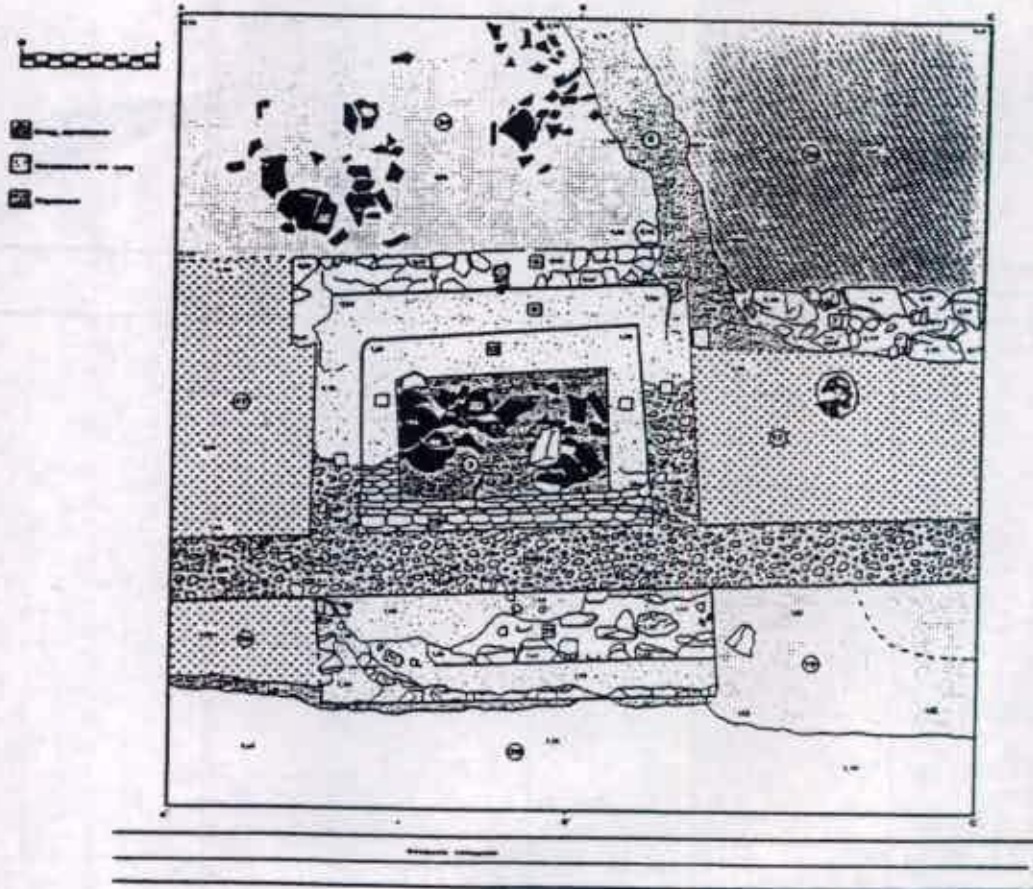

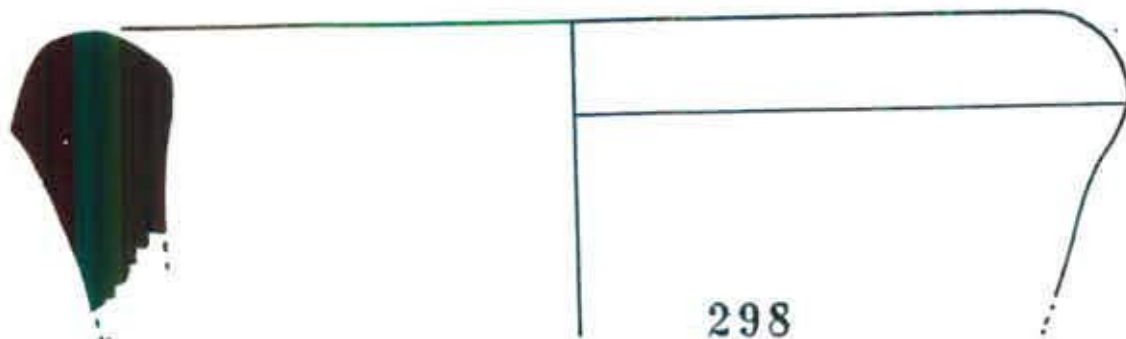
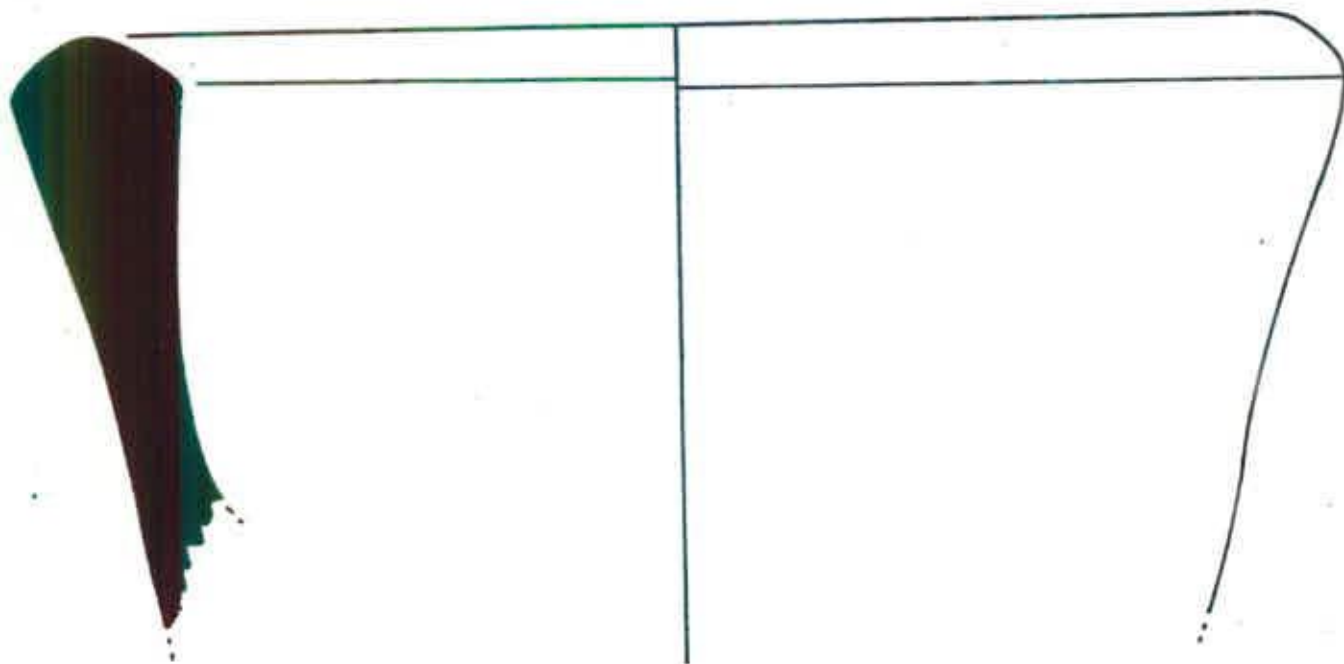
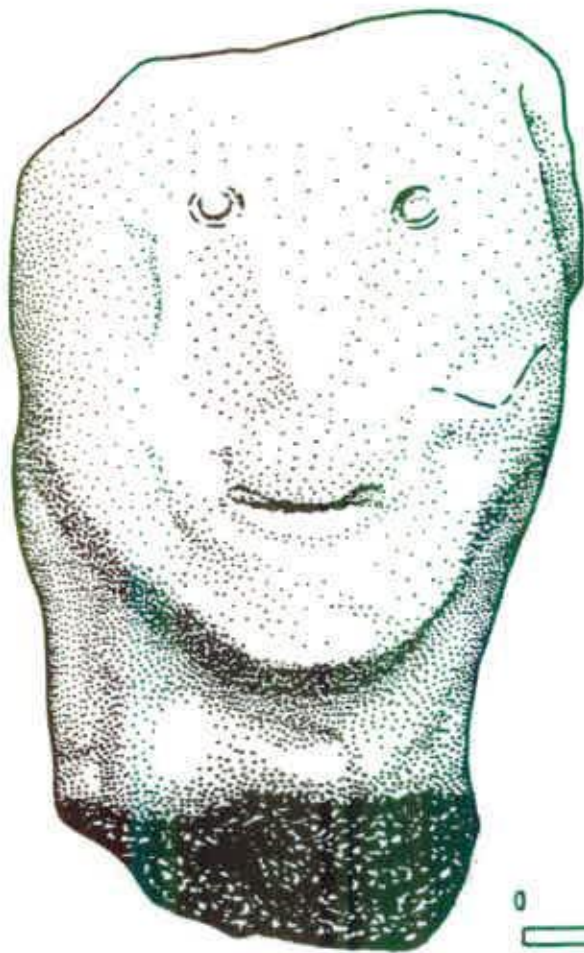
LAMINA 1. Emplaçament de la vila romana de can Tintorer de El Papiol i la de can Pedrerol de Baix de Castellbisbal.

LAMINA II

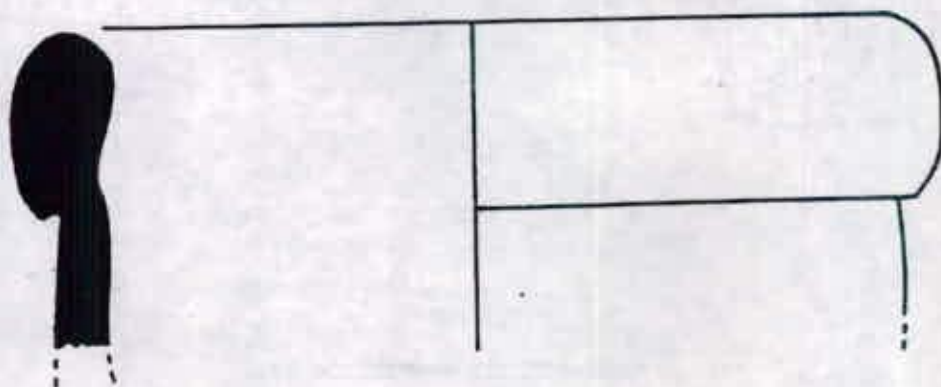
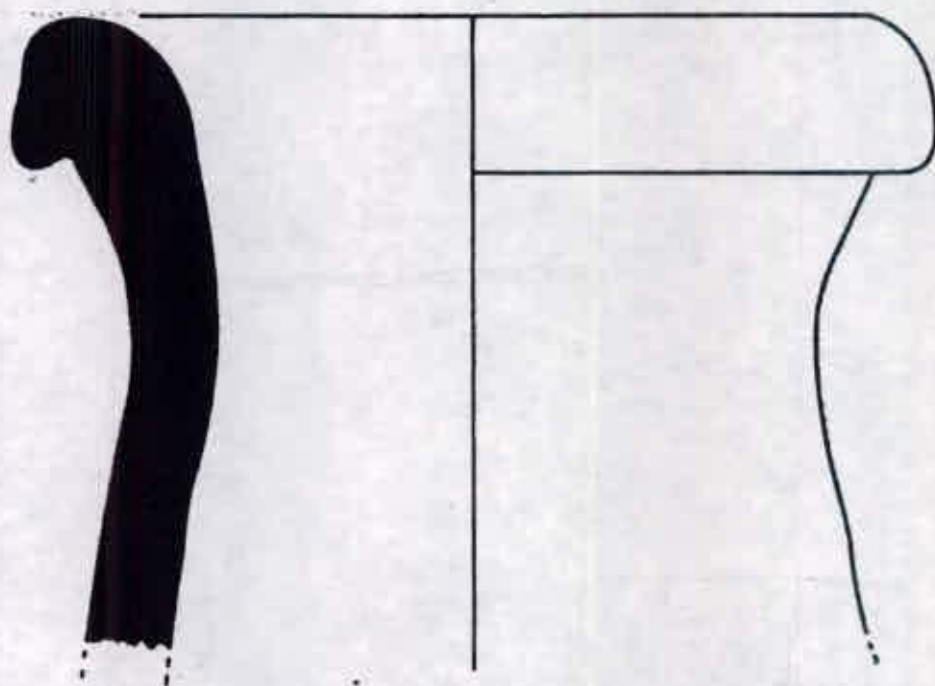
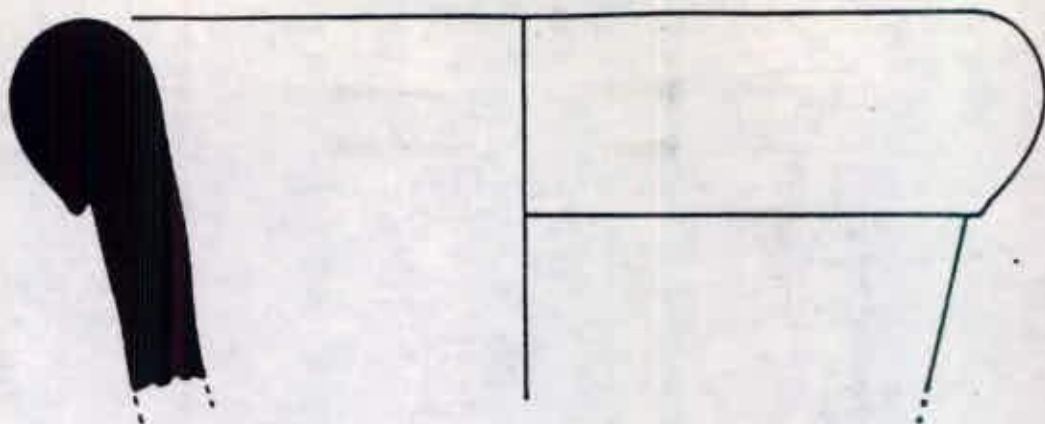

CANTINERAS 28
SECTOR 3 CALA 1

LAMINA IV

LAMINA V

WVY

ILV

MPR

Q

CLA

PNV

WJA

TAR

FIR

ETH

NEJ

CELS

W

ACW

R

LEN

CIAS

ATI

RIV

0 10 cm

LRM

CUL

HIL

HILARI

0 5 cm

5.- BIBLIOGRAFIA

- AA VV (1986) Història Natural dels Països Catalans. Tomo 1. Geologia I. Enciclopèdia Catalana. Barcelona
- AA VV (1986) Història Natural dels Països Catalans. Tomo 3. Recursos geològics i del sol. Enciclopèdia Catalana. Barcelona.
- BERGADA (1981) La villa romana de Can Tintorer. Molins de Rei.
- CALLENDER (1965) Roman Amphorae. With index of stamps. Oxford University Press. London.
- COMAS (1985) Baetulo les àmfores. Museu de Badalona. Badalona
- HAYES (1975) Late Roman Pottery. London.
- LIOU (1987) "L'exportation du vin de Tarraconaise d'après les épaves". a El vi a l'antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani Occidental. Pàg 271-284. Museu de Badalona. Badalona.
- LÓPEZ
BATISTA
ZUCCHITELLO (1987) "La producción vitivinícola de la Tarraconense. Algunos ejemplos sintomáticos". a El vi a l'antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani Occidental. Pàg 319-325. Museu de Badalona. Badalona.
- MARTI ALBANYELL
(1926) Notes històriques d'El Papiol. El Papiol
- MIRÓ, J M (1983) "La producció d'àmfores al Maresme: una síntesis" a Laietania 2 - 3. Pàg 228-244. Museu Comarcal del Maresme. Mataró.
- MIRÓ, VILALTA
(1989) Memòria de l'excavació d'urgència duta a terme a Can Tintorer. El Papiol. Baix Llobregat. 1985.
- PALLARÉS (1981) "La nave romana del golfo di Diano Marina. Relazione preliminare della campagna 1981". a Forma Maris Antiqui, 1975-1981.

- PALLARÉS (1987) "Il relitto di Diano Marina nel commercio vinicolo antico" a El vi a l'antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani Occidental. Pàg 298-305. Museu de Badalona, Badalona.
- PASCUAL (1977) Las ánfora de la Layetania. Méthodes classiques et formelles pour la casification des amphores. Ecole Francaise de Rome. Roma.
- SOLIAS (1982) El poblament del curs inferior del Llobregat a l'època romana. Memòria de Llicenciatura. Universitat de Barcelona. Barcelona. Inèdita.
- SOLIAS
VILALTA (1985) Memòria de l'excavació d'urgència a la Villa romana de Can Tintorer. Inèdita.
- TCHERNIA (1987) "Modèles économiques et commerce du vin à la fin de la république et au début de l'empire". a El vi a l'antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani Occidental. Pàg 327-336. Museu de Badalona. Badalona.

CA L'ESPLUGA (Pallejà)

Xavier Menéndez i Pablo, Josep Maria Solias i Arís

Resum.

L'any 1980 es realitzà una campanya d'excavacions a la villa romana de ca l'Espuga (Pallejà) i es documentaren les restes visibles de la casa, consistents fonamentalment en un grup de murs, paviments i dipòsits, així com dues bases circulars d'una premsa.

1. Introducció.

En els terrenys pertanyents a la casa de Ca l'Espluga i en el camí de pas cap al barri de la Magina, al sud del nucli urbà de Pallejà, es van localitzar fa temps unes restes pertanyents a una vil·la romana.

Les coordenades geogràfiques del lloc són 41º 25' N 2º E i la seva altitud damunt el nivell del mar és de 50 metres.

2. Precedents.

El Sr. Albert Massegur, del Museu de Pallejà, i el Sr. Llibert Piera van fer una petita campanya de prospeccions, que va portar a la descoberta d'una habitació pavimentada d'"opus signinum".

Aquesta estança (Fig. 1) va ser pavimentada almenys tres cops i va sofrir nombroses reformes tant a l'època romana com en moments posteriors. Això ho prova la presència de cinc forats rectangulars fets damunt el paviment (Fig. 1.1), segurament amb el propòsit de cobrir l'habitació mitjançant pilars de fusta, en una època força recent.

L'habitació presenta al costat S. les restes d'un possible dipòsit de 1'06 metres d'ample i 6'88 metres de llarg (Fig. 1.2), que s'entrega al mur de fons de 60 cms. d'ample per mig d'un cordó hidràulic de secció de quart de cercle. El dipòsit, per la part que dona a l'habitació, estava separat per un paredó fet d'obra de 12 cms. d'ample que avui dia resta destruït. El paviment d'aquest possible dipòsit se situa a un nivell inferior al de la resta de l'habitació; tanmateix hem de dir que a un lloc a on el paviment més recent de l'habitació està trencat es pot observar, a sota d'ell, un cordó hidràulic de secció de quart de cercle (Fig. 1.3). Aquest possible dipòsit va ésser partit en dos mitjançant un mur arrebossat de 56 cm. d'ample. Aquest arrebossat enllaça amb el que recobreix la paret S. de l'habitació. Aquest mur, encara que molt destruït, continua cap al centre de l'habitació.

A 1'40 metres del dipòsit descrit se situa, damunt el paviment, una petita elevació circular de 2'84 metres de diàmetre, la qual no està descoberta en la seva totalitat degut que té al damunt un pi. També es pot observar, a l'"opus signinum", un forat de forma rectangular que amida 1'30 metres de llarg per 42 cms. d'ample.

La banda Nord de l'habitació sembla estar destruïda, almenys pel que fa al paviment. Tocant a la part trencada del d'aquest, i al seu damunt s'aprecia una estructura circular de 2'70 metres de diàmetre (Fig. 1.4) rodejada d'una depressió de 16 cms. d'ample aproximadament. Aquesta dona pas a una altra depressió recta marcada al paviment, de 14 cms. d'ample, que acaba en un lloc de l'habitació situat a poca distància d'un carreu de pedra escastat dins l'"opus signinum".

Dins d'aquesta habitació hi ha igualment un trencat a la seva banda E, molt a prop de l'estructura circular elevada. Dins d'ell s'aprecia un mur que corre en direcció E-W.

Pel que fa al material arqueològic aparegut al damunt d'aquesta habitació, es pot dir ben poca cosa, ja que el sediments que s'hi va trobar tenia molt poca potència. De totes maneres, cal destacar la presència de dues ceràmiques estampades ataronjades del Baix Imperi, que ens informen de la perduració que va tenir la vida en aquest lloc. (Lam. 1. 1 i 2).

3. La Campanya de 1980. Breu descripció dels Treballs.

De resultes d'aquestes troballes, l'any 1980 es va sol·licitar i obtenir un permís d'excavació del Ministeri de Cultura efectuant-se un seguit de cales al voltant d'aquesta habitació, que passarem a descriure a continuació.

La zona excavable es va dividir en tres sectors, alfabèticament batejats de la manera que segueix:

Sector A: la franja Nord del paviment, entre aquest i la tanca que marca el límit de la finca.

Sector B: la franja compresa entre el paviment i la tanca que assenyalava el límit de la finca, per la seva banda E.

Sector C: l'espai comprès entre el mur S de tanca de l'habitació i les restes d'una paret, situada al S de la paret abans esmentada.

Dins d'aquests sectors es van practicar diferents cales.

La cala 1 del sector A es va fer adossada al mur de tanca de l'habitació pel cantó E, i començava a on es trencava el

paviment. Feia de llarg 3'80 metres i d'ample 1'55.

Es varen distingir dos nivells sobre la roca base:

NIVELL 1: Tenia aproximadament entre 25 i 30 cms. de potència. La terra, flonja i de color fosc, presentava força material però molt fragmentat.

NIVELL 2: Es el nivell de terraplenat fet per a construir el paviment al damunt i per tant està situat a sota el paviment d'"opus signinum". Té una potència de 40 cms. aproximadament, a sota el paviment, però a on desapareix aquest, no s'ha conservat. La terra, de color groguenc i és molt dura i compacta. No hi ha material tret d'algun fragment de tàgula plana damunt la roca base.

La roca base és tortorà i en ella s'enfonsa la banqueteta de fonamentació del mur E. de l'habitació. A l'extrem N de la cala, dins de la roca base i recobert pel nivell 1, s'ha localitzat un fonament d'un mur que corre en direcció E-W.

El material que ha proporcionat l'estrat i d'aquesta cala es variat: TSI, TSH, TSCA. Cuina africana, ceràmica grollera, inclús una vora de "Kàlathos".

La cala 2 es va practicar a l'W. de la cala 1 i les separava un testimoni de 50 cms. Feia 3'80 metres de llarg per 2'70 metres d'ample. S'hi van poder distingir dos nivells:

NIVELL 1: De color fosc i molt flonjo, tenia una potència d'aproximadament 25 cms. a la banda S. de la cala mentre que al costat N. la potència arribava a ser de 40 cms. Es va trobar gran quantitat de ceràmica i vidres d'època moderna.

NIVELL 2: De color vermell i compacte, incloïa pedres planes situades damunt el nivell. Va proporcionar força material romà, però també s'hi va trobar ceràmica vidriada moderna.

Dels materials recuperats volem destacar algunes formes de TSCA i de Cuina africana, així com un fragment de vora de TSCD. També s'hi documentà la presència de llàntia i d'àmfora ibèrica.

La cala 3 es va obrir a l'W. de la cala 2, i també estava separada d'aquesta per un testimoni. La cala de 50 cms. de potència amidava 3'80 metres de llarg per 1'70 metres d'ample.

Es va excavar tan sols el primer nivell, la descripció del qual és la següent:

NIVELL 1: Terra fosca i molt flonja. Fa una gran bossada de fins 50 cms. a la banda N. de la cala, mentre que a la banda S. la potència és tan sols de 10 cms.

Entre els materials recuperats en aquesta cala hi estava ben representada la TSSG, així com la TSCA i la Cuina africana, a més del grup de les comunes i les àmfores.

A l'Est de l'habitació central, com ja hem dit, se situa el sector B, dins del qual es van realitzar dues cales.

La cala 1 presenta una estratigrafia ben simple ja que tan sols va sortir un nivell diferenciable. La terra era de color marronós i força flonja. A la banda N. del quadre es va aïllar un conjunt de fragments ceràmics posats plans. D'entre el material recuperat al nivell hi havia ceràmica vidriada moderna.

Al costat del mur es va poder apreciar que el nivell de la roca havia estat rebaixat per a fer-hi la banquetta de fundació, encara que el material que va proporcionar no es diferencia cronològicament del de la resta del quadre.

Entre el material recollit, hi ha fragments de TSI, TSH, TSCA i Cuina africana.

La cala 2 es va obrir al S. de la cala 1, i estava separada igualment d'aquesta per un testimoni de 50 cms. de gruix. Media 4 metres de llarg per 3 metres d'ample i estava adossada igualment al mur E. de l'habitació. L'estratigrafia es compon de 5 nivells.

NIVELL 1 : És la part hùmica. La terra és molt flonja i força fosca. Hi ha una trinxera al centre de la cala farcida per aquesta terra.

NIVELL 2 : És la mateixa terra però més compacta.

NIVELL 3 : És un paviment de calç gairebé destruït totalment.

NIVELL 4 : De color més vermellós i no tan compacte, aquest nivell reposa damunt d'un pis pla, on s'observaren algunes pedres sorrenques col·locades de forma plana. Correspon al nivell que cobreix la banquetta de fonamentació del mur.

NIVELL 5 : Nivell amb abundants carbons que correspondria a la fossa de fonamentació i que no va poder ésser excavada.

Només els dos nivells superiors proporcionaren material arqueològic abundant i significatiu. Al nivell 1 aparegueren algunes formes de TSCA i llàntia. Al nivell 2, a més de TSCA i la Cuina africana, aparegueren sengles fragments de TSH, Campaniana B i àmfora Pasqual 1.

Al costat S. de l'habitació central, al sector C. es va obrir, per part del Sr. Albert Massagur, una cala que va proporcionar diversos materials entre els que cal destacar una abundant col·lecció d'estucs pintats, de colors vermell, groc, blanc i blau fosc, i algun d'ells, amb motius vegetals.

També es va documentar la presència de TSH, TSSG i Cuina africana, així com àmfora i Dressel 2/4.

Igualment es va recuperar abundant ceràmica en superfície dels camps veïns. La campanya d'excavacions de 1980 no es va poder finalitzar per la negativa repentina dels propietaris a seguir facilitant l'accés dels arqueòlegs al jaciment.

4. Interpretació.

Cap de les estratigrafies fetes no indica, de forma conclouent, la cronologia de l'assentament, ja que el lloc té poca potència i no hi ha cap sector que no hagi estat remenat o que tingui la suficient quantitat de dades materials per a poder datar.

Les restes de ceràmica més antiga són alguns exemplars de ceràmica campaniana A i B, pel que fa a la ceràmica fina, i algunes poques ceràmiques plenament identificables amb l'època republicana, de tradició iberica, com poden ser vores de "kàlathos", fragments d'àmfora de boca plana, de ceràmica pintada, etc. Tot aquest conjunt de ceràmiques ens podria portar a considerar la possibilitat que la vil·la fos fundada cap a la fi del segle II o inicis del segle I a.C. Malgrat tot, hem de pensar que la representació de les ceràmiques fines d'aquesta època representa tan sols un 1'2% respecte al total de ceràmiques fines del jaciment. Això podria indicar, o bé que el lloc va tenir en el primer període una ocupació molt poc intensa, o bé que es va procedir a una neteja metòdica en el moment en què es van construir les estructures que actualment són a la vista.

El segle I. d.C. està ben representat pel tipus de ceràmica de Terra sigillata itàlica, sudgàlica i hispànica, les quals representen el 24'4% del total de ceràmiques fines. Això ens pot donar una idea del grau d'activitat en aquest moment del jaciment. El moment al qual pertany una més gran quantitat de fragments de ceràmica sembla ser el segle II i potser, principis del segle III d.C., ja que la TSCA representa, per si sola, el 69'5% de la ceràmica importada fina. No podem oblidar, però, que la TSCA té una perduració més llarga que els demés tipus ceràmics, i que part de la TSH i TSG podrien abarcar també el segle II.

Pel que fa a la ceràmica del Baix Imperi, tenim una presència significativa, encara que molt minvada respecte al total de fragments d'altres tipus ceràmics de cronologia més antiga. Els tipus que s'han trobat són TSCC, TSCD, ataronjada i estampada, que proporcionen totes juntes un total de 4'3% de ceràmica fina datable. Aquesta escassetat de ceràmica no és excessiva si la comparem amb la xifra de 1'2% de ceràmica fina d'època republicana.

Pel que fa a la interpretació de les estructures, només ens podem referir a l'habitació i a la seva possible utilitat dins d'una vil·la. Damunt el paviment d'"opus signinum" es troben dues estructures circulars, una d'elles amb un canal que la circumda, i ambdues, un xic elevades. La interpretació més clara per a aquestes estructures radica a assimilar-les a una premsa "torcularius". Dins la comarca del Baix Llobregat, a pocs Kms. hi ha un altre exemple a la vil·la de Sta. Maria de Sales (Viladecans) (Solias, 1983). Existeix, però, el problema, de conèixer quina de les dues estructures circulars era l'"ara" o bé si totes dues desenvolupaven aquesta funció. El problema principal consisteix que no hem identificat els punts d'ancoratge dels "arbores". Una de les solucions seria que els "arbores" s'assentessin dins del forat rectangular que es troba al mig de la primera estructura circular i la segona fes la funció d'"ara". Aquesta teoria vindria reforçada pel fet que la segona estructura està rodejada per un canalet de desguàs. Ara bé, l'inconvenient principal que presenta aquesta interpretació consisteix que els "arbores" s'acostumen a encastar en forats especialment preparats a la seva mida i no encaixarien bé en un forat tan llarg com el que tenim. Un segon inconvenient és que les estructures circulars elevades són les tradicionalment reconegudes dins del món romà com a "arae". La tercera objecció és que (si és realment certa aquesta teoria) no hi ha cap desnivell que servís per a trasvassar el líquid a algun recipient un cop sortit de la premsa, a menys que hi hagués un forat que hagi estat tapat amb posterioritat, però dins de la mateixa època romana. En el cas de que totes dues estructures efectuessin la funció d'"ara", també seria possible pensar que els forats que presenta l'estructura es van fer un cop aquesta ja no tenia la funcionalitat primitiva.

El paper del dipòsit que hi ha al S. de l'habitació és clar: el d'emmagatzemar el líquid que es premsava a la mateixa sala. Pel que fa al líquid que s'obtenia de la premsa, existeixen dos possibles productes: l'oliva i el raïm.

L'oliva, per tal d'obtenir oli, passava per dos processos. En el primer d'ells, el fruit era premsat al "trapetum", que no és sino una simple mola. Amb aquest procediment s'obtenia l'oli de millor qualitat i a partir d'aleshores es passava a l'acció del "torcularius". En el cas del raïm, la primera operació consistia en el premsat amb els peus per a passar seguidament al premsat mecànic. Com en el cas de l'oli el millor vi és el primer.

Dins del nostre jaciment no hi ha cap possible "trapetum", per la qual cosa, ens inclinàrem a pensar en una producció vinícola, però hem de tenir present també que els arguments "ex silentio" tenen una validesa relativa. No seria d'extranyar que si hagués hagut algun "trapetum" podria haver estat reaprofitat.

D'altra banda, som en una zona que a l'Antiguitat era

famosa pels seus vins, con ho demostra no sols les cites de les fonts, sino també les nombroses troballes de forns per a àmfores vinàries. Ara bé, tenim també la constància de que no hi ha una importació massiva d'oli de la Bètica (les manques de troballes d'àmfores oleàries són paleses i contrasten amb la seva relativa abundor al jaciment submarí de Les Sorres) em de pensar que a la comarca s'en produïa. Hi ha una instal·lació artesanal destinada per a fer vi, a la vil·la de Ntra. Sra. de Sales (Viladecans) (Solias, 1983). En aquell cas els dipòsits són enormes, contrastant amb la petitesa dels d'aquí. Creiem doncs que la discussió ha de continuar oberta i no pronunciar-nos per cap de les dues possibilitats.

Es també interessant constatar, al S. de l'habitació, al sector C. la presència d'abundants restes d'estucs pintats, que ens podria fer pensar en la presència pròxima de la part senyorial de la vil·la, al costat de la part rústica.

Bibliografia.

GRANADOS, J.O; SOLIAS, J.Ma. (1982)La villa de Ca L'Espuga (Pallejà, Baix Llobregat). Excavacions Arqueològiques a Catalunya en els darrers anys. Generalitat de Catalunya. Barcelona.

IZQUIERDO, Pere (inèdit) Les Sorres. Sota el delta dins l'economia antiga, Memòria de Llicenciatura, Universitat de Barcelona. 1986.

MENENDEZ, X.; SOLIAS, J.Ma. (1987)Problemes entorn del Baix Imperi al Curs inferior del Llobregat. PYRENAE 1985 (II Reunió Econòmica Antiga de la Península Ibèrica. Barcelona, març 1982). Barcelona.

SOLIAS, J.Ma. (inèdit) El poblament del Curs inferior del Llobregat en època romana. Memòria de Llicenciatura. Universitat de Barcelona. Barcelona, 1982.

SOLIAS, J.Ma. (1983)Excavacions a l'ermita de Ntra. Sra. de Sales (Viladecans). Excavacions Arqueològiques de Catalunya. 3 Dept. de Cultura. Generalitat de Catalunya. Barcelona.

FIGURES I LAMINES

Figura 1

Planta del sector excavat (realitzada per Ricardo Mar Medina)

Làmina 1

Excavacions antigues

- 1 - Fragment de vora amb carena de ceràmica estampada ataronjada baix-imperial, forma Rigoir 18. Pasta ataronjada. Vernís exterior gairabé perdut. Decoració de creus inscrites dins de cercles i de cercles concèntrics a sota.
- 2 - Fragment informe de ceràmica estampada ataronjada baix-imperial. Pasta ataronjada uniforme. Vernís interior gairabé perdut. Decoració de palmes irregulars.
- 3 - Fragment informe de TSSG, forma Draguendorf 37. Pasta roja intensa. Vernís vermell intens. Decoració a motllo amb oves, metopes i una figura humana asseguda amb les mans sobre el cap d'una cabra, entre d'altres motius.
- 4 - Fragment informe de TSSG. Motiu de garlanda vegetal amb un pàmpol i una fulla.
- 5 - Fragment de vora de TSH, forma Draguendorf 37. Pasta roja clara. Decoració d'oves, línies ondulades i motiu vegetal.
- 6 - Fragment de vora de TSCD. Pasta taronja clara. Vernís ataronjat.
- 7 - Fragment de vora de TSCD, forma Hayes 67. Pasta roja-totxo, vernís ataronjat.
- 8 - Vora d'*oenochoe* de ceràmica comuna. Pasta taronja-beige.
- 9 - Objecte de plom, color blavós. Part posterior totalment plana.
- 10 - Aplic de bronze, amb un cap de lleó al centre.
- 11 - Grapa de plom estriada pertanyent probablement a un *dolium*.

Sector A. Cala 1. Nivell 1

- 12 - Fragment de vora de *kalathos*. Pasta taronja clara, amb desgreixant de mica.
- 13 - Fragment de vora de ceràmica comuna. Pasta marró clara. Engalba groga. Dos estries sota el llavi.
- 14 - Fragment informe de ceràmica comuna. Pasta beige. Presenta grafitat.

Sector A. Cala 2. Nivell 1

- 15 - Fragment de vora de TSCD. Pasta roja-ataronjada. Vernís vermell molt poc espès i brillant.
- 16 - Fragment de disc de llàntia. Pasta groguenca-beige. Decoració de fulles.

Sector A. Cala 3. Nivell 1

17 - Fragment informe de gran vas o àmfora, amb decoració externa.

Sector B. Cala 1. Nivell 1

18 - Fragment informe de ceràmica comuna reduïda. Decoració pintada de color roig-vinós amb línies múltiples i semicercles concèntrics.

19 - Fragment de probable arc de fibula de bronze.

20 - Anella de bronze de secció romboïdal, amb un estrangulament. Tal vegada sigui una sivella de cinturó.

Làmina 2

21 - Fragment de vora de TSI, forma II del servei de Haltern. Pasta vermella, vernís vermell-marronós.

22 - Bol de ceràmica comuna. Pasta vermella-ataronjada, amb desgredant de mica i calcàrea i abundants vacuoles.

Sector B. Cala 2. Nivell 1

23 - Fragment de vora de TSCA. Pasta ataronjada clara amb vacuoles i desgredant de quars. Vernís ataronjat clar.

24 - Fragment de l'orla d'una llàntia. Pasta beige-clar. Restes de vernís "metallisant". Decoració de garlanda vegetal.

25 - Fragment de vora amb arrancada de nansa de ceràmica grisa. Pasta grisa clara.

Sector B. Cala 2. Nivell 2

26 - Fragment de punxó d'os pulit.

Sector C

27 - Fragment de vora de TSH. Forma Drag. 37. Pasta vermella marronosa amb desgredant visible. Vernís roig clar. Esgrafiàt.

28 - Fragment de TSG. Pasta roja clara. Vernís roig fosc. Decoració d'oves amb una línia ondulada a sota.

29 - Peça de ceràmica plana de forma rectangular absidal. Té acanaladures i l'arrancada d'un altre cos a sota la vora. Pasta grisa.

30 - Fragment de pintura. Sobre fons blau marí, motius florals de colors groc i verd.

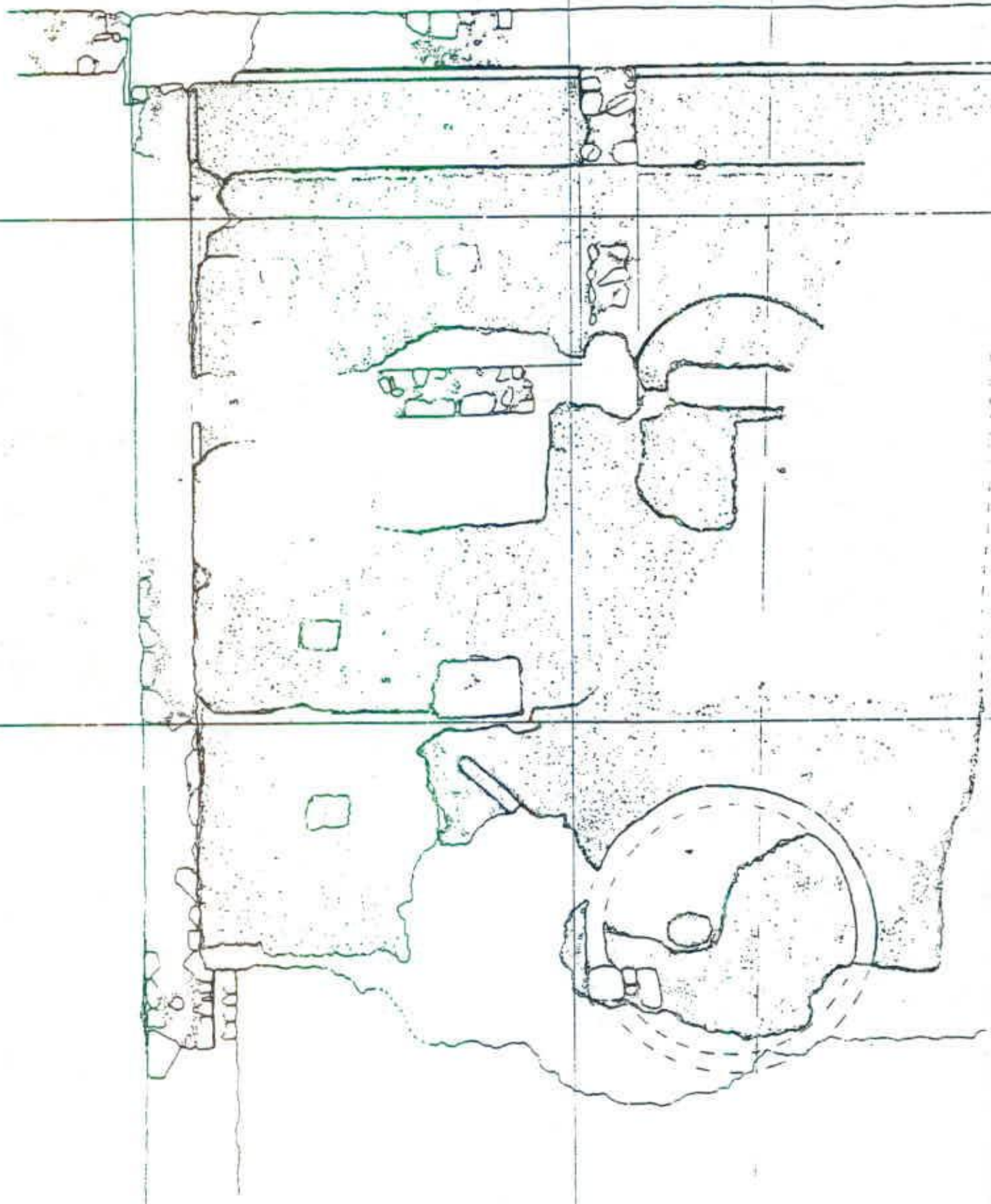
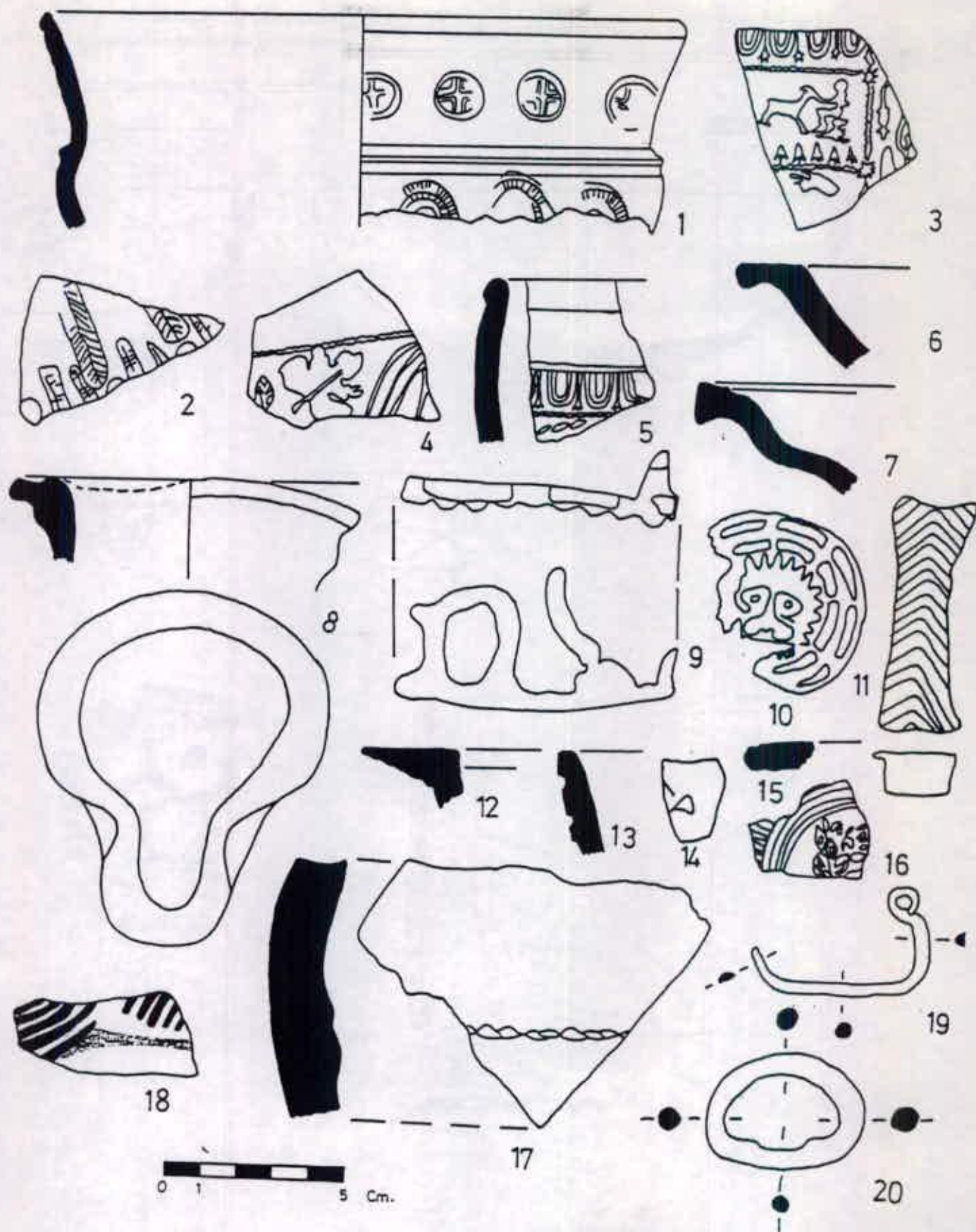
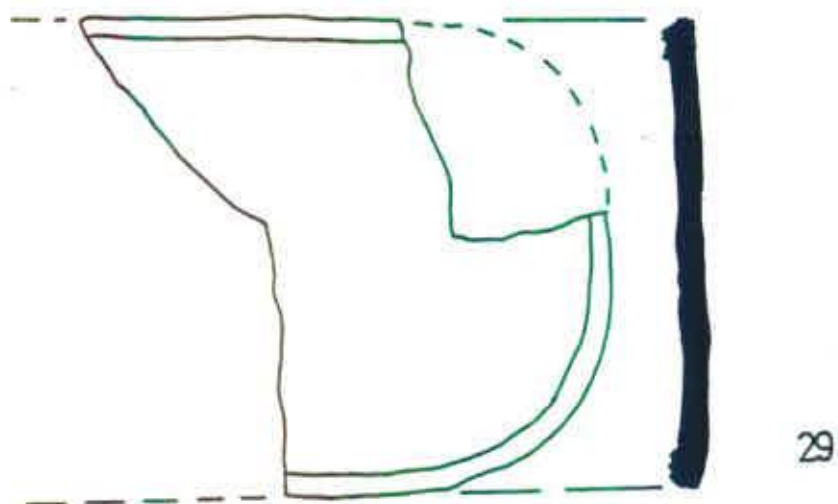
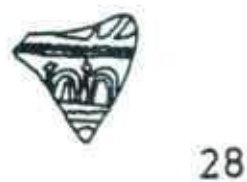
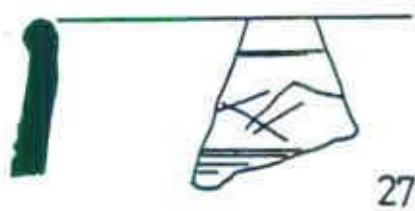
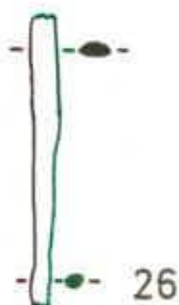
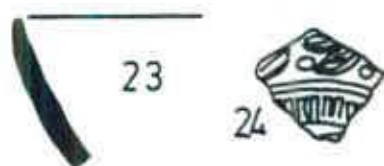
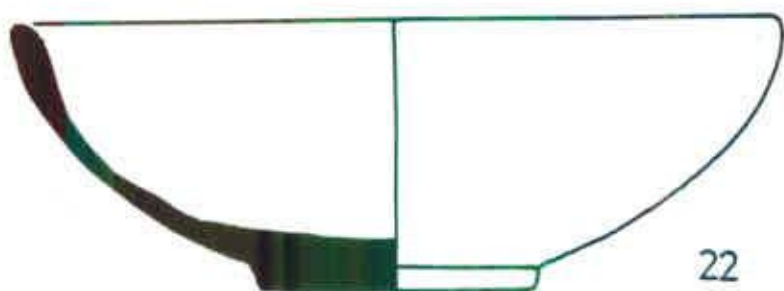
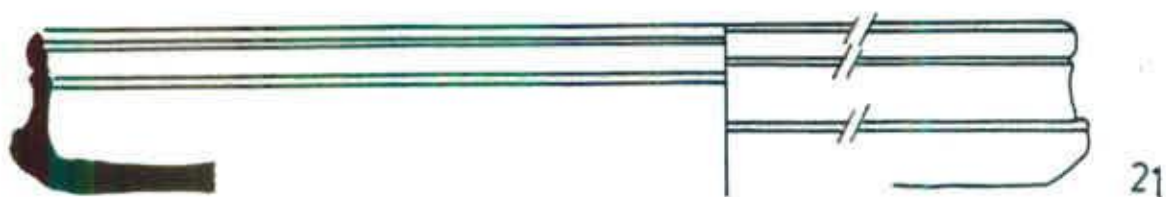

FIG. 1

LAM. 1

LAM. 2

LA INTERVENCIÓ D'URGÈNCIA AL SOLAR DE CAN GARRIGOSA. SANT BOI DE LLOBREGAT

Carme Miró i Alaix

Els mesos de març i abril de 1985 es va dur a terme al solar de Can Garrigosa de Sant Boi, una serie de sondeigos arqueològics per tal de valorar les restes existents a la zona. Com a resultat varen apareixer una serie d'estructures corresponents a unes termes romanes.

1.- PRESENTACIÓ

El nucli antic de Sant Boi, s'assenta a un turó, el turó d'El Castell, que ocupa una posició estratègica en el pas del Delta del Llobregat cap a l'interior.

La pervivència d'un hàbitat, datat des d'època ibèrica, al segle IV a C fins els nostres dies, ha fet que siguin poques les zones on resten vestigis dels nostres avantpassats.

La roca aflora a la superfície en bona part del turó, però s'ha localitzat una àrea delimitada al Nord pel carrer Agramunt, al Sud per la Plaça de la Constitució, a l'Est pel carrer Mediterrani i a l'Oest pel carrer Albertí a on es pot observar un desnivell forçat de la roca, formant una mena de cercle i a on es conserven restes antigues amb una gran potència estratigràfica; aquesta es constata en les excavacions del carrer Hospital i del solar situat a la Plaça de la Constitució, cantonada carrer Albertí.

Un dels punts claus, on ha de centrar-se la investigació, per poder entendre el que significava Sant Boi en els seus orígens, és aquesta zona dels carrers Albertí, Agramunt, Mediterrani i Hospital, juntament amb la Plaça de la Constitució, ja que és l'indret a on tenim restes estructurals més antigues i en proporció força elevada.

D'altra banda, és molt important relacionar aquesta àrea amb el gran conjunt termal monumental, conegut des de mitjans de segle, situat al nivell del riu, per definir el tipus d'assentament existent a Sant Boi en època romana.

L'excavació duta a terme al solar de la plaça de la Constitució, cantonada carrer Albertí, realitzades l'any 1980, sota la direcció tècnica d'Oriol Granados i Ferran Puig. Va posar al descobert les restes estructurals del primer assentament conegut a la zona, concretament un mur de pedra seca falcada amb fang i una mena de fons de cabana tallat a la roca. Aquestes estructures es daten al segle IV a C, corresponent a la cultura ibèrica.

Per sobre d'aquestes estructures es pot observar un terraplenat i es constata una transformació de tot el nucli, datada entre començament d'època agustea i primera meitat del segle I d C, que reflecteix la presència dels romans. A l'excavació que ens ocupa varen sortir una sèrie de paviments que es van modificant a diferents nivells fins època flàvia.

En el rebliment d'aquests paviments va sortir força material destacant-se la presència de ceràmica campaniana, marmorata, *Terra Sigillata*, fragments de llàntia amb una estampeta "IPPO-RES", el cap d'una estatueta femenina de terracota. Cal remarcar que el material era, en conjunt, d'una gran qualitat, el que ens fa pensar que ens trobaríem en una zona noble.

En aquesta intervenció no va aparèixer cap estructura de tancament que pogés definir i delimitar algun tipus d'edificació concreta. Es va constatar, però, la presència de diferents nivells d'enderrocament, un d'ells amb grans fragments d'estucs (amb improntes de canyes) i pintures (blanques, roges i blaves), que confirma la hipòtesi d'un edifici de qualitat i d'una certa riquesa. Aquest mateix nivell d'enderrocament va ser constatat a les excavacions del carrer Hospital, tractant-se probablement del mateix edifici.(1)

(1) Informació facilitada pels directors de l'excavació

Dins la Campanya de Lluita contra l'atur que organitzà la Generalitat de Catalunya l'any 1984, es va dur a terme l'excavació d'una cala de 7 x 4 m, a la cruïlla del carrer Hospital amb el carrer Mediterrani.

A la cala practicada al carrer Hospital es van diferenciar a nivell estructural diversos moments d'hàbitat. Del segle XIV aparegueren dues sitges, que tallen estructures romanes, i d'època Alt Medieval, segle XI, dos murs que es recolzen a les estructures romanes.

Quant a l'hàbitat romà, s'han conservat dos murs, de tècnica encofrada, que formen angle de 90°, amb una alçada de quasi be 3 m. Dins d'aquesta habitació va sortir una complicada estratigrafia, de la qual remarcarem un moment fundacional d'època agustea i un possible moment flavi. Cal destacar que no va sortir cap mena de paviment. Aquests murs deuen definir el límit NE de l'edifici (Albareda et alii 1986).

En aquesta cala també va sortir un petit estrat amb material d'època ibèrica, la qual cosa ens confirmaria l'assentament localitzat al solar veí.

A la intervenció duta a terme el mes de març de 1985 al solar definit pels carrers Agramunt, Mediterrani i Hospital, es van obrir vuit cales diferenciades. Les quatre cales, 1, 2, 3 i 8 eren quadrats de 2 x 2 m i les quatre restants, 4, 5, 6 i 7 eren rases de 5 x 1m, segons es pot observar en el plànol topogràfic adjunt (Làmina I).

Les cales 4, 5, 7 i 8 varen ser obertes amb la intenció de localitzar l'orientació de la roca mare del terreny, fet que ja ens venia marcat per les excavacions al solar veí. A totes elles, a excepció de la cala 8, va aparèixer la roca immediatament per sota del paviment actual de ciment, la qual havia estat rebaixada per obtenir una plataforma anivellada pel terra del garatge.

A la cala 8 es va localitzar una sitja excavada a la roca, de la que quedava una mica més de la meitat en el pla vertical, ja que devia ser escapçada en fer el paviment actual. La sitja havia estat reomplena amb un garbuix de material, principalment ceràmica de cuina d'època medieval.

Les cales 1, 2, 3 i 6 es varen fer amb la intenció de delimitar l'àrea ocupada pel jaciment i relacionar-la amb les estructures trobades al carrer Hospital, i al solar del costat.

2.- DESCRIPCIÓ DE L'EXCAVACIÓ

2.1.- Cala 1

Aquesta cala és la que va presentar més potència estratigràfica i complexitat. Només aixecar el paviment varem poder constatar la presència de quatre murs diferenciats. Dos d'ells fets amb pedres unides amb morter, pertanyien a la construcció de l'antic hospital i per necessitats de l'excavació varen ser aixecats. Els altres dos eren romans, de tècnica encofrada i recorden els que varen ser descoberts al carrer Hospital; podem parlar, per tant, d'un mateix edifici en un mateix moment constructiu.

A la banda Est de la cala es va excavar un primer estrat de rebliment, de terra argilosa de color marró fosc. Per sota d'aquest estrat en va sortir un altre d'una terra més flonja, sorrenca, de color negre amb taques d'arrebossat. Aquest estrat cubria un paviment romà de tobes bipedals que ja descriurem posteriorment. En aquest paviment es va aturar l'excavació d'aquest sector de la cala.

Al costat NO l'excavació va ser més complexe en no trobar una estratigrafia vertical clara, sinó diferents bosades de terra de diversos colors i consistència. Pel que fa al material d'aquest estrat podem dir que consistia, sobre tot, de restes constructives. A uns 60 cm del terra de ciment actual va sortir un paviment de terra batuda, al

mig del qual hi havia retallat una cavitat de forma quadrada, possiblement per donar suport a un pilar.

Aquest paviment era cobert a la banda Nord per un muret segurament d'època medieval, construït amb restes de *dolia* i *tegulae* romanes unides amb fang.

A la cota 1'66 m va començar a sortir, al centre de la cala, un mur molt diferent als fins ara descrits. Aquest darrer estava fet de padellassos de *tegulae* i totxana units amb argila. L'espai que quedava entre aquest mur i el mur N encofrat, era el que va presentar una estratigrafia més clara. Un cop aixecat el mur que pertanyia a l'hospital, del qual només es conservava una filada, va aparèixer un nivell d'enderrocament format per fragments d'*opus signinum* sense cap disposició regular, que segurament van ser posats per a falcar l'anterior mur.

A sota d'aquesta capa d'*opus signinum* es van trobar dos estrats diferenciats d'argiles, que es podrien interpretar com l'esllavissament de l'arrebossat del mur fet amb *tegulae*. El material era escàs, i quasi tot retes constructives.

Per sota d'aquest estrat, trobarem un nivell de cendres molt flonjoi amb molts carbons, d'una potència considerable, i que va donar més quantitat de material. Senyalem la troballa d'una moneda de bronze (un as romà, cremat), un fragment sense forma de ceràmica Campaniana A, dues marques de llàntia "OPPI RES" (com les que varen sortir a l'excavació del solar del costat i al carrer Mediterrani), fragments de ceràmica *Terra Sigillata Galica*, una agulla d'os, i una gran quantitat de fragments informes de plom, també cremats.

Cal remarcar la troballa d'una pedra sorrenca tallada, que interpretem com mig tambor d'un fust de columna, i que confirmaria, en certa manera, la majestuositat de l'edifici.

En acabar aquest estrat de cendres, l'excavació era quasi bé impracticable, per la qual cosa es va decidir aturar-la, esperant una posterior ampliació de l'àrea.

Al tall Oest es va descobrir un mur fet amb lloses de pissara unides amb argamassa, que encara no hem pogut datar, si bé es recolza sobre el paviment romà de lloses bipedals, i per tant, ha de ser posterior a aquest.

2.2.- Cala 2

Aquesta cala presentava una estratigrafia força ramoguda ja que una canyeria moderna la creuava pel mig. A l'extrem NE va sortir un mur dels mateixos trets dels de la cala 1 i de la cala del carer Hospital. Se li recolzava a aquest un altre mur posterior que ocupava la banda Nord de la cala i estava tallat per la canyeria, el qual estava fet amb fang i trossos de tegulae, dallia i maons. Aquest mur, va ser aixecat, donat que es recolzava sobre un paviment de lloses-bipedals, localitzat a tota la cala, i que segurament és el mateix que el que hem descrit a la cala 1.

Aquesta mena de paviments, en època romana, es feien servir com a sols de dipòsits, terres impermeabilitzats per a poder contenir aigua, oli o vi. Com a paral·lels més propers d'aquest tipus de sols podem senyalar un dipòsit relacionat amb una premsa d'oli al Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona, així com un dipòsit excavat en el Pla de Lluita contra l'atur de l'any 1984 a Sant Vicenç dels Horts.

Per sobre de les lloses-bipedals hi havien diferents estrats de rebliment, caracteritzats per una terra molt flonja i moltes taques de carbons, el material que presentava era tot d'època romana, però quasi bé, la gran majoria, eren restes constructives.

En arribar al paviment es va donar per acabada l'excavació d'aquesta cala.

2.3.- Cala 3

La cala 3, situada al mig del solar, va ser un tant infructuosa. Sota el paviment actual varen sortir restes totalment arrassades de l'antic hospital. Concretament, dos murs fent un angle de 90° de pedres unides amb morter de calç; un paviment d'argamassa i les restes d'un dipòsit de forma circular fet amb ciment. Es va aixecar un troç de paviment comprovant que aquestes estructures es recolzaven directament sobre la roca mare del terreny.

2.4.- Cala 6

Aquesta cala, en un començament, no estava prevista, però es va marcar per tal de comprovar on començava el desnivell de la roca mare, ja que la cala 3 no va servir en aquest sentit.

A la banda Nord aflorava la roca immediatament per sota del paviment de ciment actual, aquesta, però, havia estat retallada i arrebossada, amb finalitats constructives, segurament per fer-la servir de mur.

Es va seguir excavant uns estrats de rebliment i a no gaire fondària (16 cm del terra actual), va sortir un paviment d'*opus signinum* de molt bona qualitat. Aquest presentava una inclinació vers el mig de la cala per ambdós costats, tret típic dels paviments d'hipocauste.

Aquest paviment quedava limitat al Sud per un mur, de tècnica encofrada, igual que els descrits a la cala 1, 2 i al carrer Hospital.

A la banda Nord de l'*opus signinum* s'havia practicat un retall de forma ovalada, el qual estava reblit amb materials que es poden datar als egle XIV-XV, una moneda de Jaume I, ceca de Barcelona, ceràmica blava de Paterna i Manises, i plats de ceràmica verd i manganès; cal destacar un plat amb temàtica pseudoheràldica, no gaire

freqüent en aquest tipus ceràmic. El material que reblia aquest retall es pot comparar amb el de les sitges trobades al carrer Hospital per la seva qualitat i cronologia.

A diferents indrets, sobre el paviment romà, queden maons de forma quadrada del tipus que feien servir a les *suspensurae* dels hipocausts, es conserven també diferents improntes d'aquests. Cal remarcar, així mateix, la presència d'argiles cremades i diferents troços de *tubuli* romans, relacionats directament amb el sistema de calefacció d'un conjunt termal.

L'*opus signinum* es recolza en la seva preparació o *rudus*, i aquest està directament sobre la roca mare del terreny.

A la banda Sud de la cala, a l'altre costat del mur, es rebaixaren diferents estrats d'enderrocament, amb molts fragments d'*opus signinum*, tovots o morter de calç, fins que l'excavació s'aturà en veure que no podia proporcionar cap dada nova fins que no s'excavés en extensió.

Del material trobat en aquest enderrocament, cal destacar nombroses restes de canyeria de terrissa romana, així com diferents trossos de recobriments de marbres, algun estuc i pintura, tot el que ens permet pensar en un edifici ric, i amb un cert caire termal.

2.5.- Cala 8

A la cala 8 es va localitzar una sitja excavada a la roca, de la que quedava una mica més de la meitat en el pla vertical, ja que devia ser escapçada en fer el paviment actual.

La sitja estava reblida per tres estrats diferenciats d'una mateixa moment cronològic. Quant al material hem de destacar principalment la ceràmica de cuina d'època medieval, la qual no pot ser datada en un moment posterior al segle XIII. Cal destacar així mateix la presència de material romà alt-imperial, *Terra Sigillata Gálica* i

baix imperial amb *Terra Sigillata Clara D.*

7.- CONCLUSIONS

Es molt difícil, i fins i tot impossible donar una interpretació global de la zona excavada, car aquesta excavació va ser programada i realitzada com una intervenció de sondeig, per tal de constatar la presència i l'estat de conservació de restes hipòtiques. És per això, que el sector excavat està configurat en cales de reduïdes dimensions, les quals no ens han permès de delimitar ni definir unes estructures globals, però sí valorar la seva importància.

Hem pogut comprovar que el solar ha estat habitat en diferents moments històrics, la qual cosa ha fet que es conservessin restes de diferents èpoques, alhora que les més modernes, a voltes, han malmès les més antigues.

Deixant de banda el mateix solar, i el seu paviment, la cala 3 només ens va aportar dades d'una època molt recent, segurament pertanyents a l'Antic Hospital que s'ubicava en aquesta zona, del qual també varen aparèixer restes a la cala 1 i a la cala 2.

En època medieval el solar també fou habitat. Tenim documentada una sitja amb material del segle XIV-XV, localitzada a la cala 6, tallant el paviment romà. Així mateix, a la cala 8, es va excavar un altre sitja, a la qual les ceràmiques amb una cronologia més recent són grises alt medievals, que no podem portar més enllà del segle XIII. Apart de les sitjes no es va localitzar cap altre estructura que poguem datar en època medieval.

Quant al moment romà trobem material de diferents èpoques. La seva cronologia ens va des del canvi d'era fins el segle V d C. Per tant es deurién dur a terme diferents reformes, les quals no han estat constatades del tot.

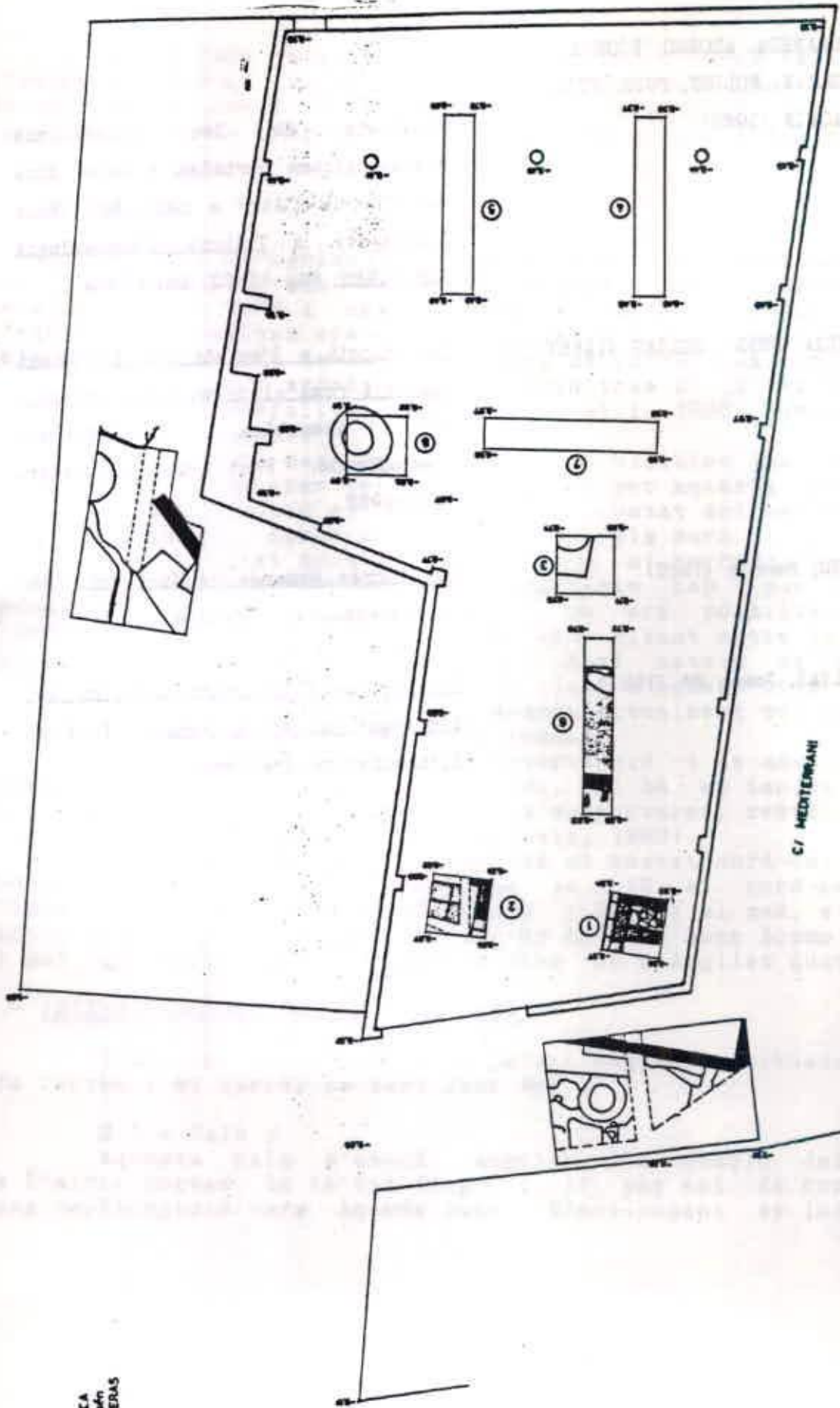
Pel que fa a les estructures d'aquesta època, creiem que ens trobem dins d'un edifici romà, d'un cert caire monumental. Observant el plànol topogràfic es pot constatar que tots els murs descrits amb la mateixa tècnica d'encofrat, contant el del carrer Mediterrani excavat en el Pla de l'Atur, tenen una mateixa orientació i factura, per la qual cosa pensen en un sol edifici, ben planificat, i construït en un mateix moment, no en un conjunt d'edificacions.

Hem de constatar així mateix que, la presència de paviments impermeabilitzats, abundants fragments de *tubuli* (canyeria de terrissa romana), maons de *suspensura* d'*hipocauste*, etc, ens parlen d'unes construccions relacionades amb l'aigua i la seva funció en el bany.

Com ja hem assenyalat al començament és molt agoserrat afirmar quelcom definitiu per la interpretació d'aquesta excavació, ja que és molt reduïda la zona en que s'ha intervingut. Però no seria estrany que aquestes construccions formesin part d'unes termes romanes diferenciades però relacionades amb el gran conjunt termal de Sant Boi (Puig, 1985), localitzat a la vora del riu Llobregat, i alhora s'establís una relació amb el gran dipòsit documentat a l'excavació del carrer La Pau en el Pla de l'Atur de 1984.

4.- LAMINA

- I.- Plànol topogràfic del solar de Can Garrigosa amb la localització de totes les cales, i les estructures excavades. Així mateix s'han representat les cales del carrer Hospital cantonada Mediterrani, i la del solar veí.

PLAÇA
 MONTAÑA
 J. OLIVERAS

continuació del dipòsit encara que conservat a nivell de fonamentació dels murs i preparació del paviment -rudus-. Els murs eren de pedra poc devastada i morter de calç; ambdós presentaven una diferent amplada, mentre que la UE 3 mesurava 60 cms, la UE 5 en feia 41 cms. L'amplada total del dipòsit era de 472 cms; la interna, de 368 cms. Es va excavar amb una llargada de 344 cms, encara que calculant el total conegut -des del carrer Torres i Bages fins el de St. Joan Bosco- ens trobem davant una llargada mínima d'uns 20 m. El paviment -ja desaparegut en aquest tram- tenia dues preparacions -ruda-: una primera capa de pedres de petit tamany (UE 4) i una segona de pedres d'arestes més vives i de major tamany (UE 11); ambdues preparacions estaven separades per dos estrats de terra i morter (UE 7 i 10). El segon rudus s'asentava directament sobre l'argila natural (fig. 2).

A l'extrem est de la cala es localitzà una cubeta excavada al tortorà (UE 9), de forma quadrangular -desconeix el tancament per la banda oest-, amb una amplada màxima de 224 cms. Estava seccionada en la seva part superior i reblida per diversos estrats que proporcionaren únicament materials d'època romana (UE 2 i 8) -fig. 1, 2 i fig. 2-.

2.2 - Cala B

A 7 m al sud-est de l'anterior cala, al talús del pont del Centre Catòlic, s'efectuà un sondeig -de 2 x 1 m- al ser visibles en aquest punt les restes d'un possible mur de pedra (fig. 1, 3). No obstant no es va poder comprobar de quin tipus d'estructura es tractava ni la seva cronologia a causa de la seva situació i el perill que suposava per l'esllavissament de terres la realització del sondeig.

2.3 - Descripció del dipòsit del Carrer Torres i Bages

Al tall del carrer Torres i Bages s'observa millor l'estructura general del dipòsit: estava excavat dins les argiles naturals; els murs eren de pedra més o menys escairada i recoberts internament per un arrabossat de calç impermeable; el paviment del fons del dipòsit era d'*opus signinum* amb una preparació o rudus. L'*opus signinum* s'entregava als murs mitjançant un cordó hidràulic; sobre aquest paviment hi havia un enrajolat -rajoles quadrades unides amb morter-. Es conservava una altura aproximada de 60 cms. Cal afegir que va ser immediatament tapat per un mur de formigó i en el moment de realitzar l'excavació ja no era visible.

3 - MATERIALS I CRONOLOGIA

El material recuperat és molt escàs i són bàsicament restes constructives (*tegulae*, *imbrices*) i *dolia*. El rebliment de la cubeta de la Cala A (UE 2) proporcionà la major part del material estudiable, amb una cronologia des d'inicis o mitjans del segle I a.n.e. fins un moment indeterminat del segle II d.n.e.: ceràmica campaniana d'imitació local; àmfora ibèrica; terra *sigillata*

gàl·lica, forma Dragendorf 27 (nùm. 3) -entre el 5 i el 100/120 d.n.e.-; terra sigillata Clara A, forma Lamboglia 10 A/ Hayes 23 b (nùm. 1) -amb una cronologia molt àmplia des de la primera meitat del segle II fins a la fi del segle IV (Carandini, 1981, p. 217)-; i àmfora de la tarraconesa, forma Dressel 2/4 (nùm. 2) -segle I d.n.e. (Pascual, 1974)-. En ceràmica comuna romana cal destacar una gerra amb la nansa decorada amb impressions circulars i, sobre la part superior del llom, un aplic que representa el cap i part del cos d'una serp (nùm. 4). Aquest peça presenta la superfície externa superior recoberta d'una engalba vermella.

Si bé la cubeta sembla ser colmatada a la primera meitat del segle II, no tenim cap dada cronològica fiable pel dipòsit hidràulic, ja que ni els rudars ni els estrats entre ambdues preparacions proporcionaren materials datades -contenien fragments d'àmfores informes i pius, dol·lia i ceràmica comuna-. Pel tipus de construcció, la qualitat del paviment i tenint en compte el moment de màxima d'activitat de l'assentament, creiem que podria tractar-se d'una construcció de principis o mitjans del segle I d.n.e.

4 - CONSIDERACIONS FINALS

El dipòsit presenta una orientació nord-est/sud-oest, seguint el suau pendent natural del terreny en aquest punt, pel que potser cal suposar que estaria excavat només parcialment en l'argila, sobretot en la seva meitat sud-oest tal com s'ha observat. Aquest dipòsit presenta unes considerables dimensions si tenim en compte les restes i partint de la base que es tracta d'una única edificació, encara que desconeixem si compartimentada o no: més de 20 m de llargada, 3,68 m d'amplària i una altura mínima conservada de 60 cms. Aquestes mesures ens proporcionen unes dades molt elevades sobre la capacitat d'emmagatzematge de líquids d'aquest dipòsit hidràulic.

Creiem que aquesta construcció és una cisterna, ja que per la seva gran capacitat i forma -planta rectangular allargada- fa difícil identificar-la amb una altra tipus de dipòsit. Al Baix Llobregat mateix trobem un paral·lel proper: la cisterna, de grans dimensions, localitzada al carrer de La Pau de Sant Boi de Llobregat i clarament identificada amb l'emmagatzematge d'aigua (Melian, Molist, Puig, 1989).

La manca del coneixement específic de l'assentament romà sota el casc antic de Sant Vicenç dels Horts, així com l'aïllament estructural d'aquest dipòsit d'aigua, fa que sigui problemàtica una interpretació conjunta, la qual serà possible en el moment en que la informació sigui suficientment nombrosa. Per tant, i com a hipòtesis, bé podem relacionar la cisterna amb l'emmagatzematge d'aigua per l'abastiment del possible forn d'àmfores com amb l'existència d'un complex o vil·la rural romana, segurament relacionat amb el primer.

Aquest complex respondria en línies generals al tipus d'assentament i producció d'una vil·la romana alt imperial del curs inferior del Llobregat: amb uns orígens al segle I a.n.e., al segle

I d.n.e. s'especialitzen en la producció de vi -i en aquest cas també en la fabricació dels envasos amfòrics-, procés que s'acaba al segle II (Solias, 1986, p. 10). Tanmateix la seva ubicació és semblant a la d'altres assentaments romans a la vall del Llobregat: al peu del turons i a l'inici de la plana, per tal de disposar d'una zona ampla de conreus -les fèrtils terres d'al·luvió del Llobregat- i de bones comunicacions, tant fluvials com terrestres.

BIBLIOGRAFIA

- ALBAREDA, M.J.; ALONSO, M.; BIOSCA, A.; MOLIST, N.; PUIG, F.; PUIG, J.M.; MELIAN, R.; SAORIN, A. (1986): Resultats de les excavacions arqueològiques portades a terme dins del Pla de l'Atur a Sant Boi (Baix Llobregat). Tribuna d'Arqueologia 1984-85. Dep. de Cultura, Generalitat de Catalunya. Barcelona, Pp. 63-72.
- BOSCH, M.; SAGRISTA, J. (1985): Dossier. Ara fa un any... El Mirall, juliol-agost, 1985. Sant Vicenç dels Horts.
- CARALT, F.; MOLIST, N.; SAGRISTA, J. (1989): L'assentament romà del casc antic de Sant Vicenç dels Horts. Pre-Actes de les I Jornades d'Arqueologia del Baix Llobregat, Castelldefels, abril de 1989.
- CARANDINI, A. (1981): Atlante delle forme ceramiche (I); ceramiche fine romana nel bacino mediterraneo (medio e tardo imperio). Enciclopedia dell'arte antica. Roma.
- HAYES, J. W. (1972): Late Roman Pottery (I). The British School at Rome. London.
- MELIAN, R.; MOLIST, N.; PUIG, F. (1989): El carrer de La Pau (Sant Boi de Llobregat). Pre-Actes de les I Jornades d'Arqueologia del Baix Llobregat. Castelldefels, abril de 1989.
- PASCUAL, R. (1974): Las ánforas de la Laietania. Actes du Colloque de Rome sur méthodes classiques et méthodes formelles pour l'étude des amphores. Roma. Pp. 17-26.
- SOLIAS, J.M. (1986): El poblament del curs inferior del Llobregat en època romana. La Sèntiu, 10. Gavà. Pp. 5-10.
- V.V.A.A. (1986): Arqueologia. Garrosa (Butlletí del Grup d'Estudis i Recerques, núm. 0). Sant Vicenç dels Horts, novembre de 1986).

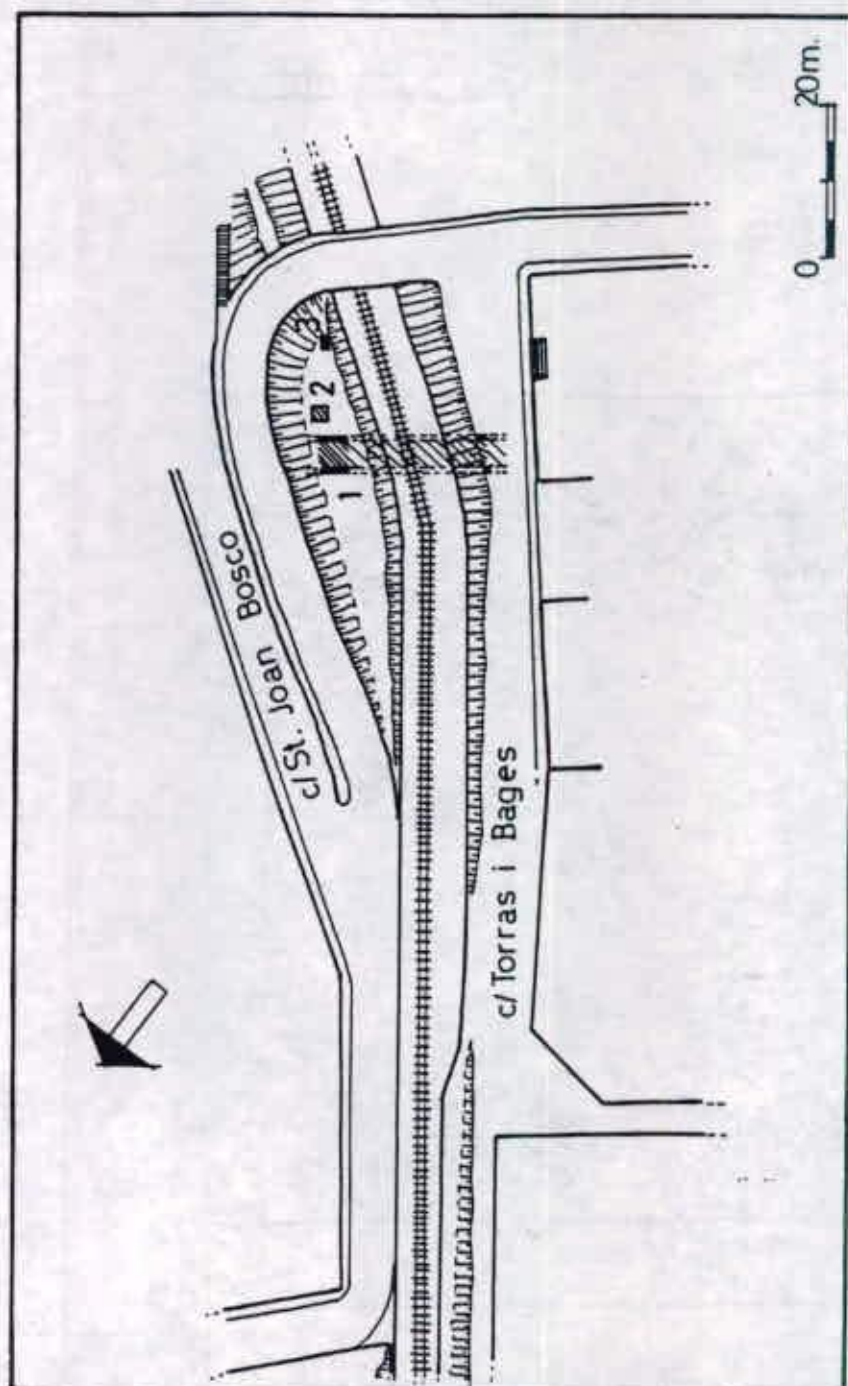
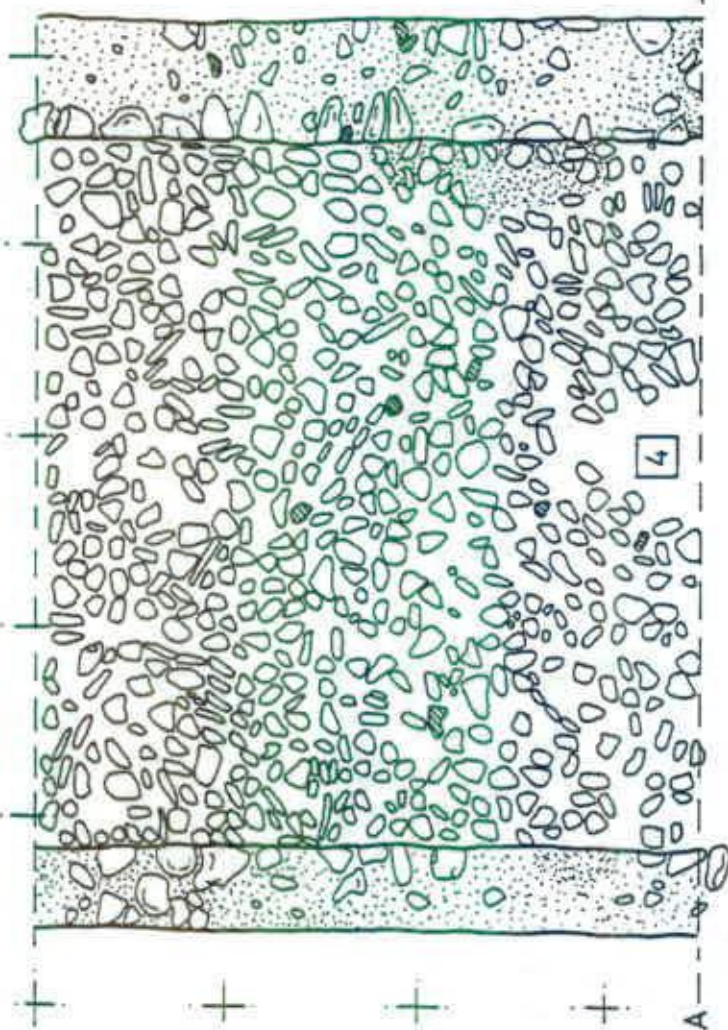

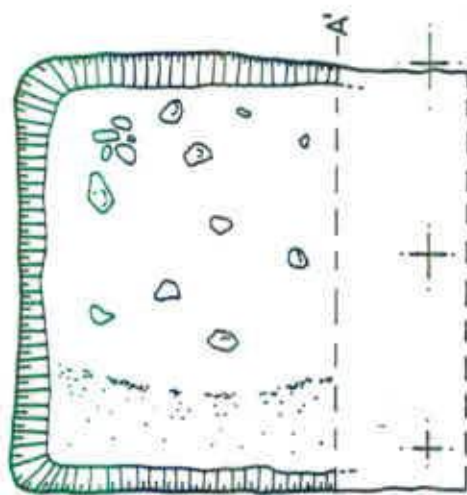
FIG. 1

Fig. 1 - Localització de les estructures
(topografia: Servei d'Arqueologia
de la Generalitat de Catalunya).

PLANTA DEL DIPÓSIT I DE LA CUBETA

CAL REVERTER
(SANT VICENÇ DELS HORTS)

SECCIÓ

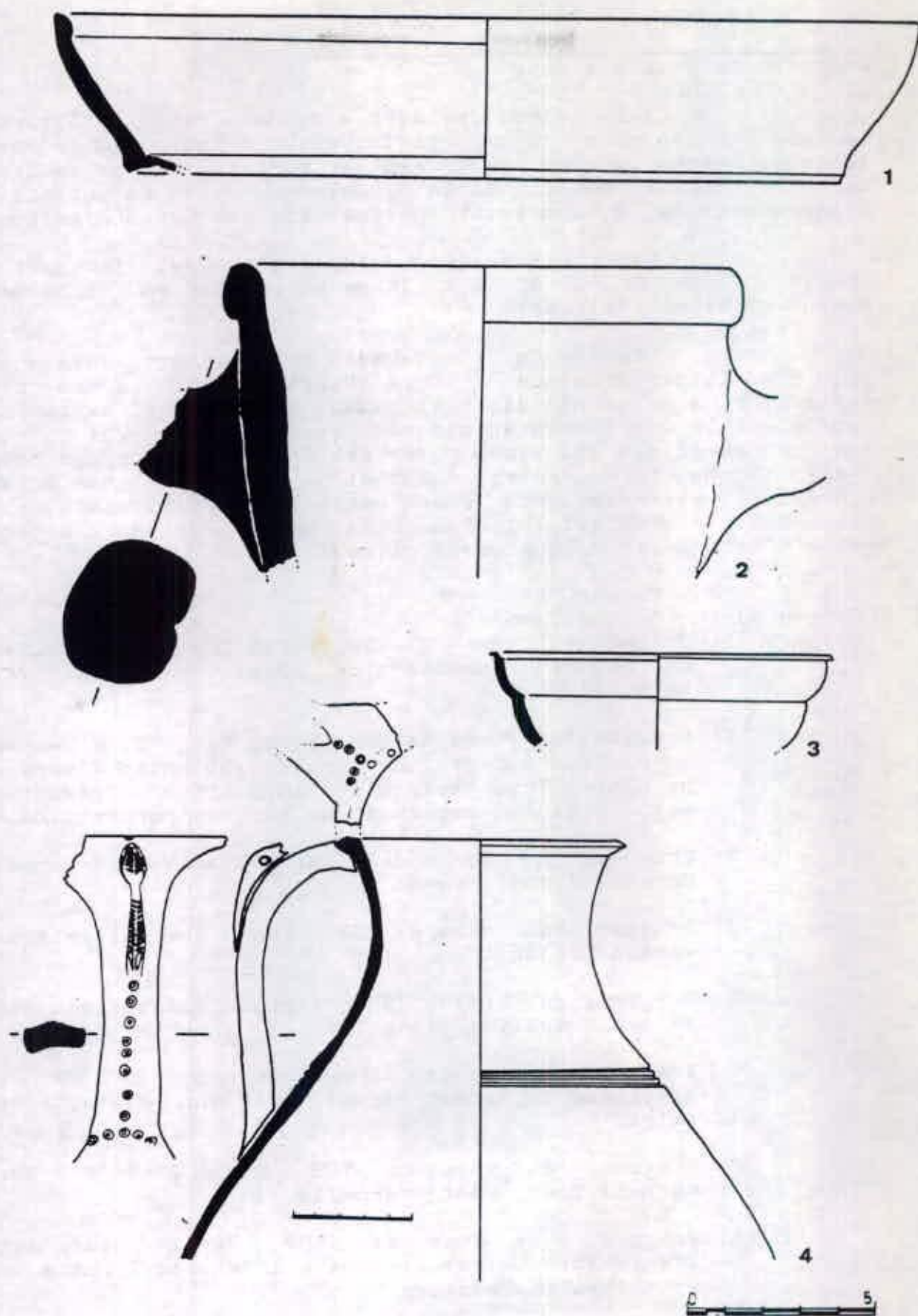

FIG. 3

CA L'ESTANQUER (St. Feliu de Llobregat)

Josep Maria Solias i Arís

A la plaça de la vila de Sant Feliu de Llobregat, es localitzaren unes restes pertanyents a una vil·la romana. Aquestes restes es van poder excavar en part quan es va tirar a terra la casa anomenada de Ca l'Estanquer. Hi ha notícies que almenys part de la casa estava pavimentada amb "opus signinum".

Les coordenades geogràfiques del jaciment són: 41º 22' 54" N 2º 2' 8" E i la seva altitud es de 26 metres damunt el nivell del mar.

Després de l'excavació de salvament, duta a terme pels Srs. Antoni Romagosa i Lluís Hernández, es va destruir el jaciment i s'hi va edificar al damunt una sucursal bancària. El fet de que la única cosa en concret que posseïm, avui per avui, són els materials que varem poder dibuixar en una dependència de l'ARES (Agrupació de Recerca i Estudi de Sant Feliu) ens animem a presentar basicament una comunicació basada virtualment en una única font, els materials. Poca cosa més es pot dir davant la manca d'informació de qualsevol altre tipus.

Passem a veure la descripció dels materials representatius de l'excavació:

- 1: Fragment de vora de TSH. Forma Drag. 37. Decoració de cercles concèntrics. Pasta vermella. Vernís vermell-marró.
- 2: Fragment de vora de TSH. Forma Drag. 37. Decoració en el fris superior de cercles amb motiu d'espiral i un altre irreconeixible a l'interior. Presenta un segon fris amb decoració de cercles concèntrics.
- 3: Fragment de vora de TSH. Pasta taronja-vermella. Vernís vermell fosc.
- 4: Fragment de vora de TSH. Pasta vermella-taronja. Vernís brillant.
- 5: Fragment de vora de TSH. Forma Hispànica 6 o Hermet 25 (en Sudgàlica tan sols).
- 6: Fragment de vora amb arranc de nança de TSH. Forma Hispànica 1. Vernís vermell brillant. Pasta taronja-beige.
- 7: Fragment de vora de TSH. Forma Ritt. 8. Vernís vermell fosc. Pasta vermella.
- 8: Fragment de fons de TSH. Vernís ataronjat a l'exterior. Gairebé perdut a l'interior. Pasta beige molt tova i granulosa.

- 9: Fragment de vora de TSH. Forma Drag. 29. Decoració de rodeta a la vora.
- 10: Fragment de vora de TSCA. Forma Hayes 2. Vernís típic. Pasta taronja.
- 11: Fragment de vora de TSCA. Forma Hayes 6. Vernís molt bo. Pasta taronja.
- 12: Fragment de vora de TSCA. Forma Hayes 9. Vernís molt bo. Pasta taronja.
- 13: Fragment de vora amb fons de TSCA. Forma Hayes 26. Dues sèries d'estries a la base. Vernís recremat. Pasta molt granulosa.
- 14: Fragment de TSCA. Forma Hayes 23 b. Vernís recremat exterior. Pasta tosca.
- 15: Fragment de vora amb una nansa de ceràmica de parets fines. Forma Mayet XX. Pasta roja clara amb fi desgreixant de quarç. Superfície exterior negra cendrosa i roja clara. Pasta beige.
- 16: Fragment d'orla i disc de lucerna. L'orla presenta una línia d'oves incises. Al disc hi ha un motiu irreconeixible.
- 17: Fragment de disc amb orla de lucerna. Forma Deneauve VII. a l'orla hi ha una línia d'oves incises. Disc sense decoració. Pasta gris amb molta mica.
- 18: Fragment de pic de lucerna. Forma tipus Deneauve IX. Pasta taronja.
- 19: Fragment de pic de lucerna de bec rodó. Pasta beige.
- 20: Fragment d'olla de patina cendrosa. Pasta taronja. Desgreixant de quarç.
- 21: Fragment de tapadora de vora fumada. Pasta taronja. Desgreixant de quarç.
- 22: Fragment de vora fumada. Pasta taronja clara. Desgreixant de quarç.
- 23: Fragment d'olla de vora aplicada. Patina cendrosa. Pasta taronja.
- 24: Fragment de vora d'àmfora o vas de ceràmica comuna. Pasta beige clara. Desgreixant de calça i altres.

Engalba blanca.

- 25: Fragment de vora amb nança trenada. Pasta taronja-marró.
- 26: Fragment de vora de ceràmica comuna. Pasta groga.
- 27: Fragment de vora amb nansa de ceràmica comuna. Pasta taronja. Desgreixant variat.
- 28: Fragment de vora de ceràmica comuna. Arranc de nansa a la vora. Llavi amb incisions. Pasta ocre clar.
- 29: Fragment de vora de ceràmica comuna. Pasta marró fosc. Desgreixant de quarç i mica daurada.
- 30: Fragment de tapadora de ceràmica comuna. Pasta roja clara.
- 31: Fragment de vora de ceràmica comuna. Pasta beige grisa. Desgreixant de mica daurada.
- 32: Vora de ceràmica comuna. Llavi exvasat. Arranc de nansa motllurada. Desgreixant de quarç.
- 33: Fragment de vora d'"oenochoe" de ceràmica comuna. Nansa motllurada. Pasta taronja clara.
- 34: Fragment de vora amb nansa motllurada. Pasta gris.
- 35: Fragment de gerra de ceràmica grollera feta a mà. Pasta vermella i grisa. Pentinat a la part inferior del cos. Desgreixant abundant.
- 36: Fragment de ceràmica comuna amb bec. Pasta taronja-roja. Desgreixant abundant. Probablement modern.
- 37: Fragment sense forma de ceràmica vidriada verd mate. Decoració d'animal fet a motllo. Pasta grisa.
- 38: Fragment de nansa de ceràmica vidriada. Vidriat verd-maragda-craquelat. Pasta gris.
- 39: Fragment de cilindre de ceràmica comuna. Pasta vermell fosc. Desgreixat de quarç.
- 40: Fragment de motllura de marbre.
- 41: Fragment de vora de vidre.
- 42: Fragment de vora de vidre.
- 43: Fragment de base de vidre transparent.

44: Fragment de punxó d'os polit de secció circular.

45: Fragment de punxó d'os polit de secció circular.

46: Fragment de punxó d'os polit de secció circular.

-Plaquetes de recobriments de mur, de marbre.

-Fragments sense forma de TSG.

És significativa la manca de ceràmica campaniana en el transcurs del salvament i també de terra sigillata itàlica. Tampoc s'han mostrat gaires fragments de TSG. El que abunda és la TSH; això ens portaria a pensar que la fundació del jaciment es va dur a terme durant el segle I, encara que aquesta afirmació està basada en dades negatives i per tant s'ha de tenir en compte tota la problemàtica que es presenta en aquests casos.

Ha quedat ben establert pels diversos materials trobats que la vida s'hi extengué al llarg de tot l'Alt Imperi.

La ceràmica de parets fines ens marca una data que va des de la fi d'August fins a temps de Tiberi. Les diferents formes de TSCA ens porten des de finals del segle I d.C. fins a la primera meitat del segle III. Cronologia confirmada per les lucernes.

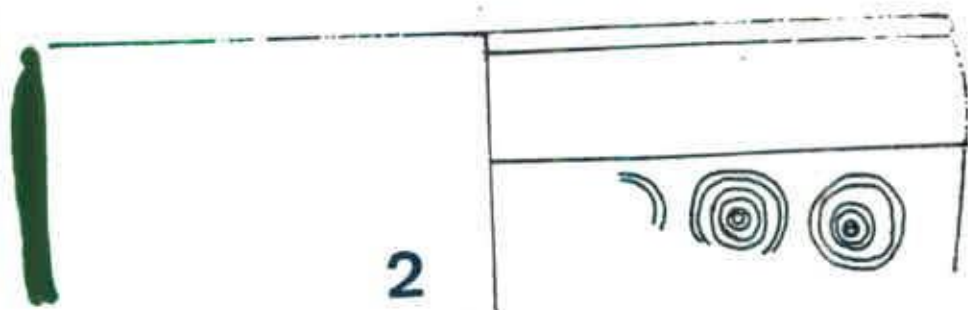
Pel que fa al moment final de la vil·la hem de tenir en compte la presència dels fragments de TSH, amb un vernís molt ataronjat i en gran part perdut, així com una vora de TSH de probable forma Hisp. 6, que presenta una datació des del segle III fins al V d.C., però que no representen una solució definitiva, ni molt menys, a pensar en una perduració de l'hàbitat durant el Baix Imperi. Aquesta problemàtica és agreujada pel que no s'ha trobat cap tipus clarament definit com a baix imperial. Per tant, ens inclinem per una data prudent del segle III per marcar el final de la vil·la, encara que probablement continuï fins al segle V.

Pel que fa a estructures, no podem dir res gairebé sobre elles, ja que a part del citat paviment d'"opus signinum", tan sols es veu en un rebaix a darrera de la casa de Ca l'Estanquer un mur, que possiblement pertanyeria a la vil·la, però el terreny s'ha convertit en parking i la seva excavació impossible.

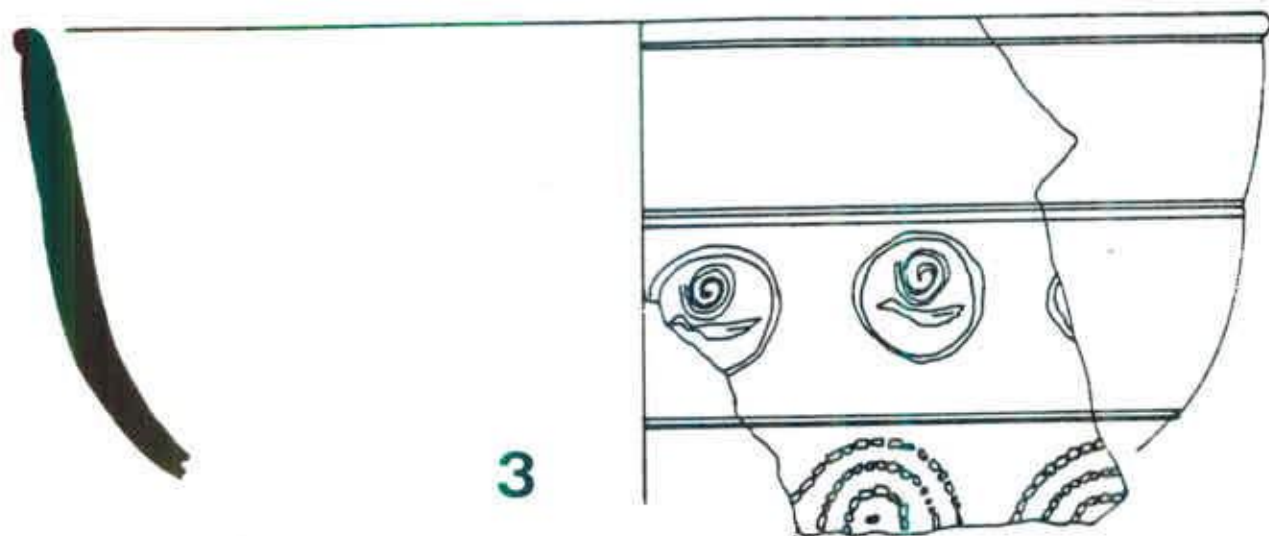
1

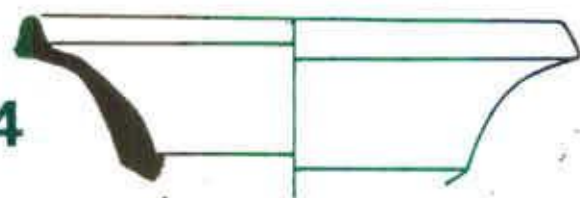
2

3

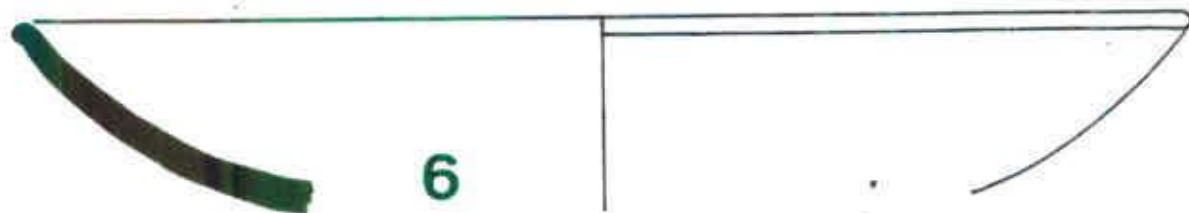
4

5

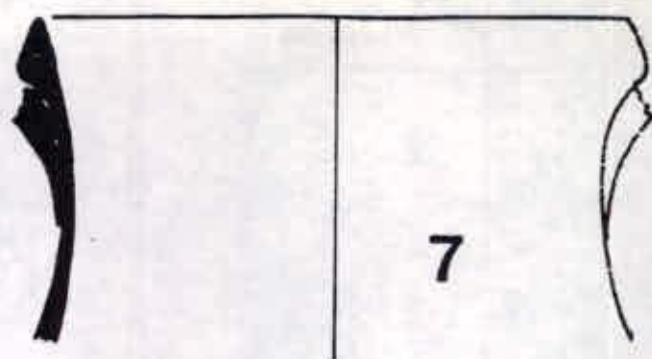

6

8

7

9

12

10

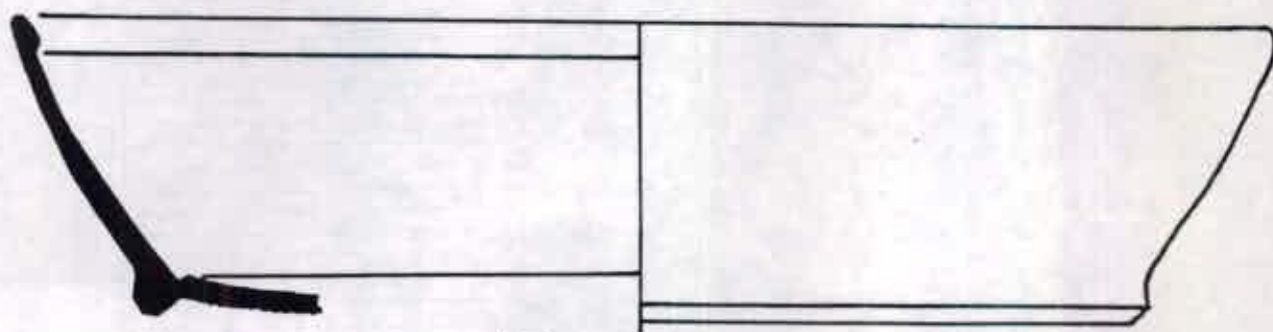
11

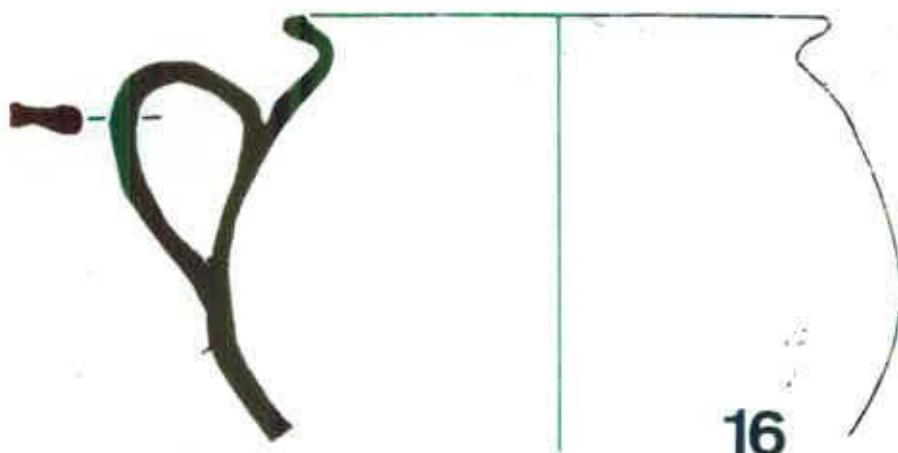
13

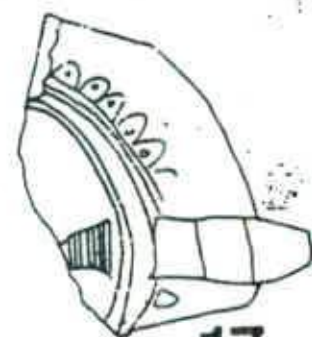
14

15

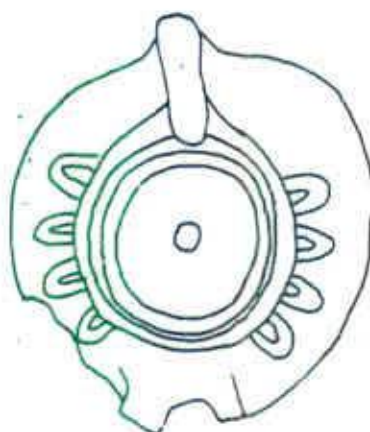
16

17

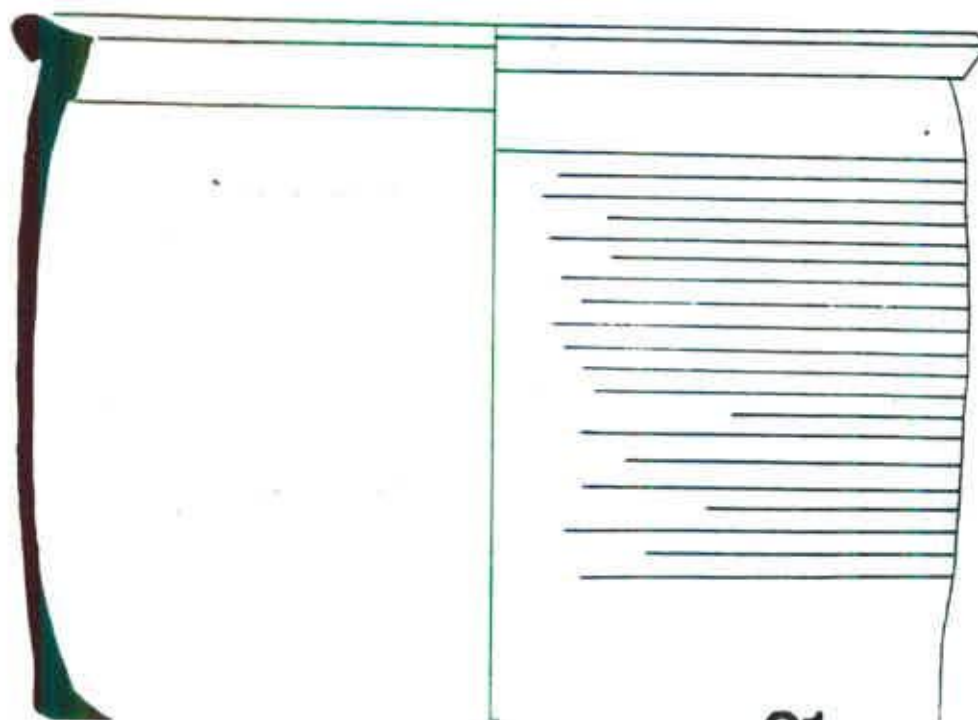
18

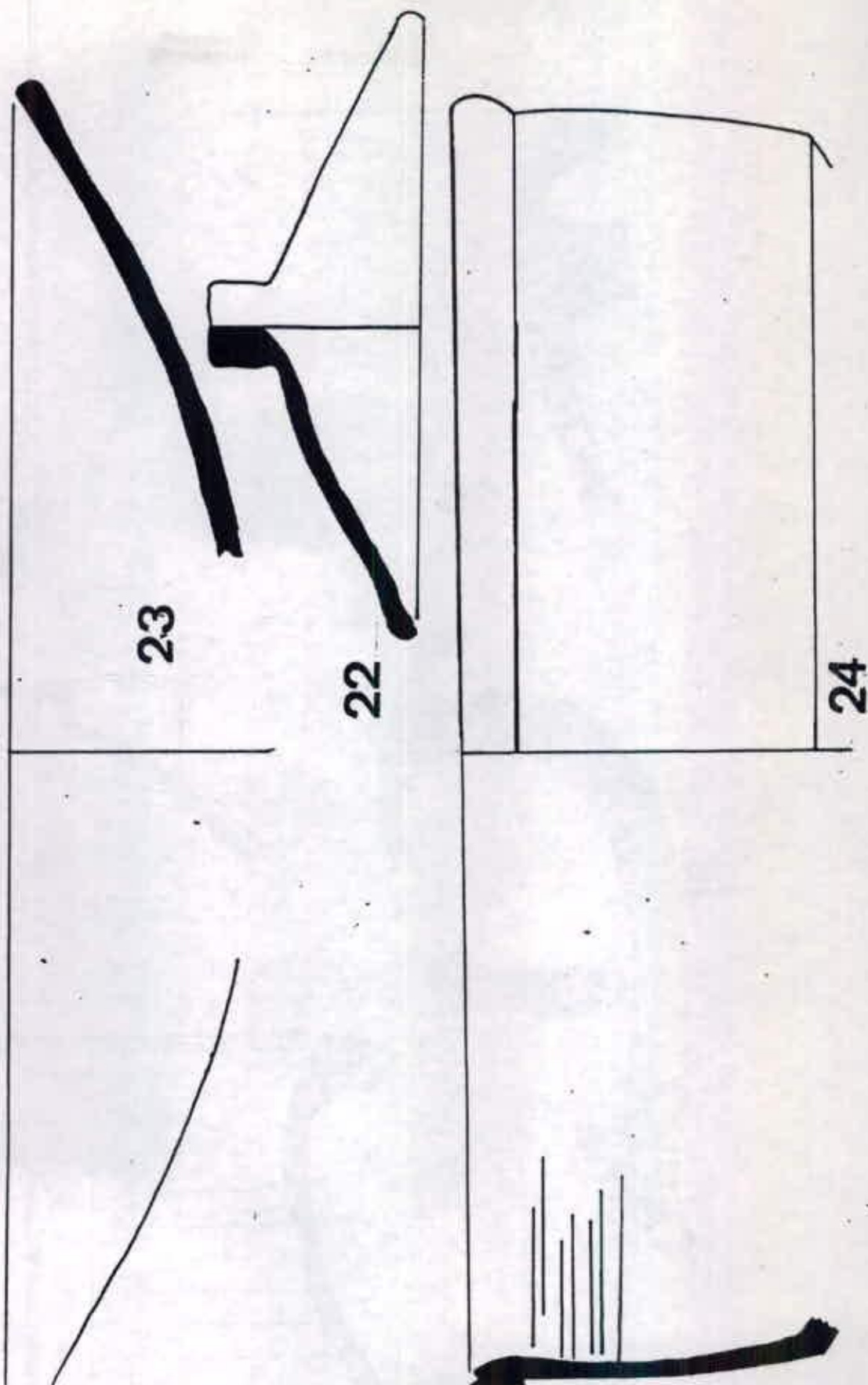
19

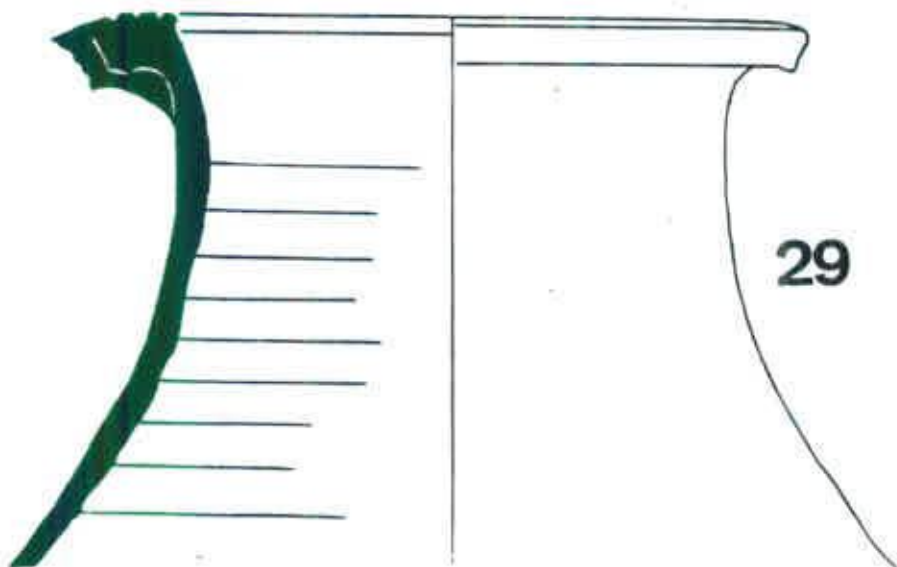
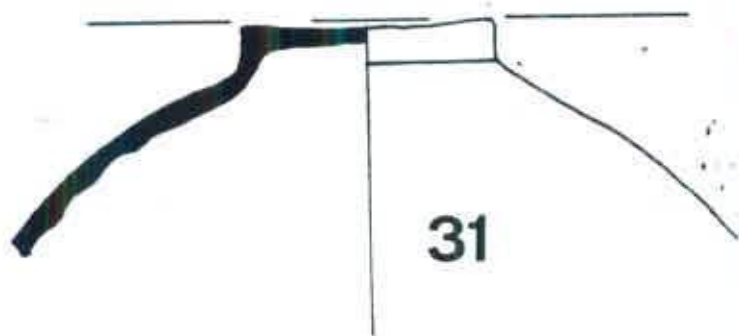
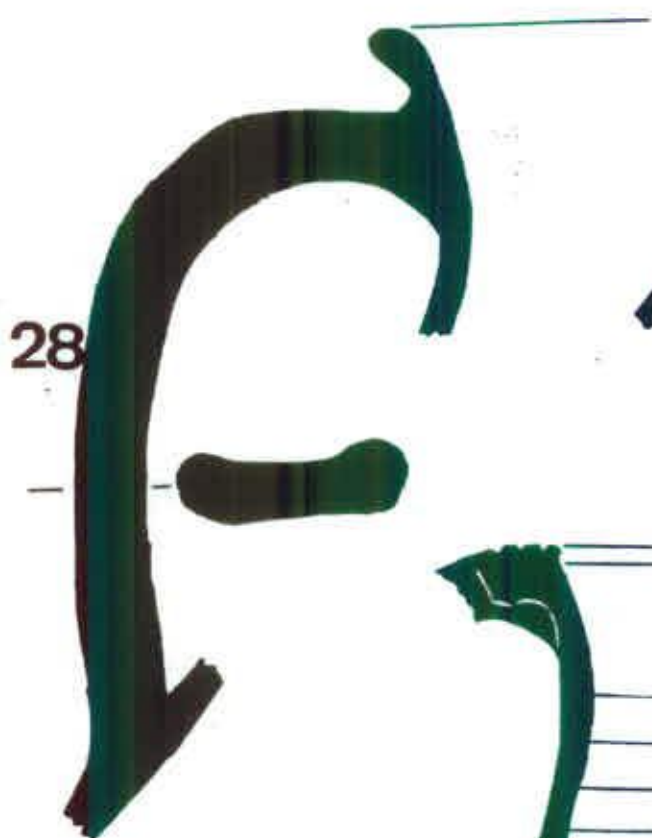
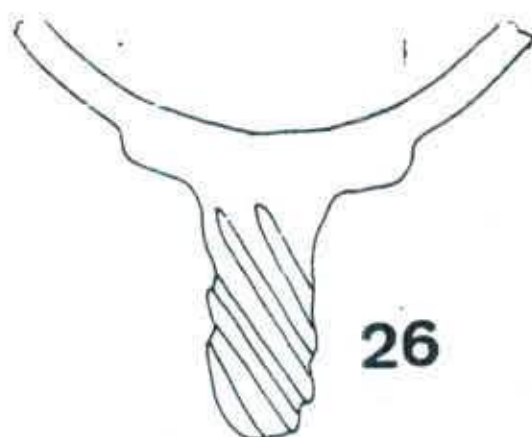
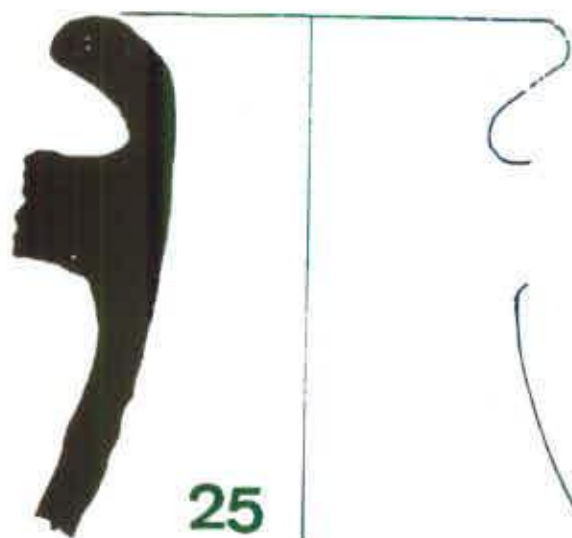

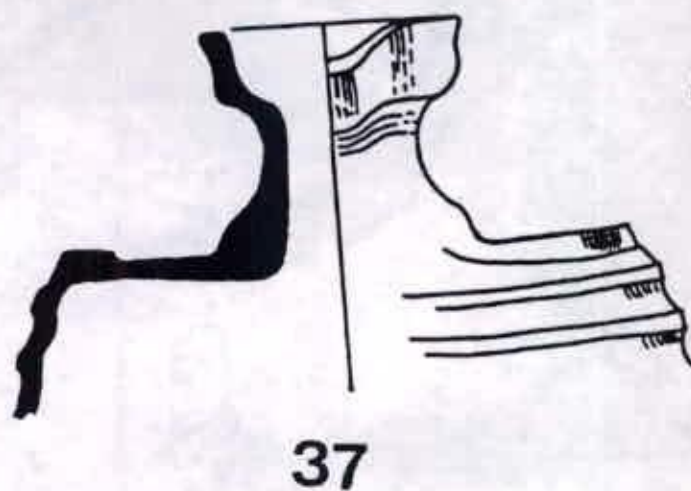
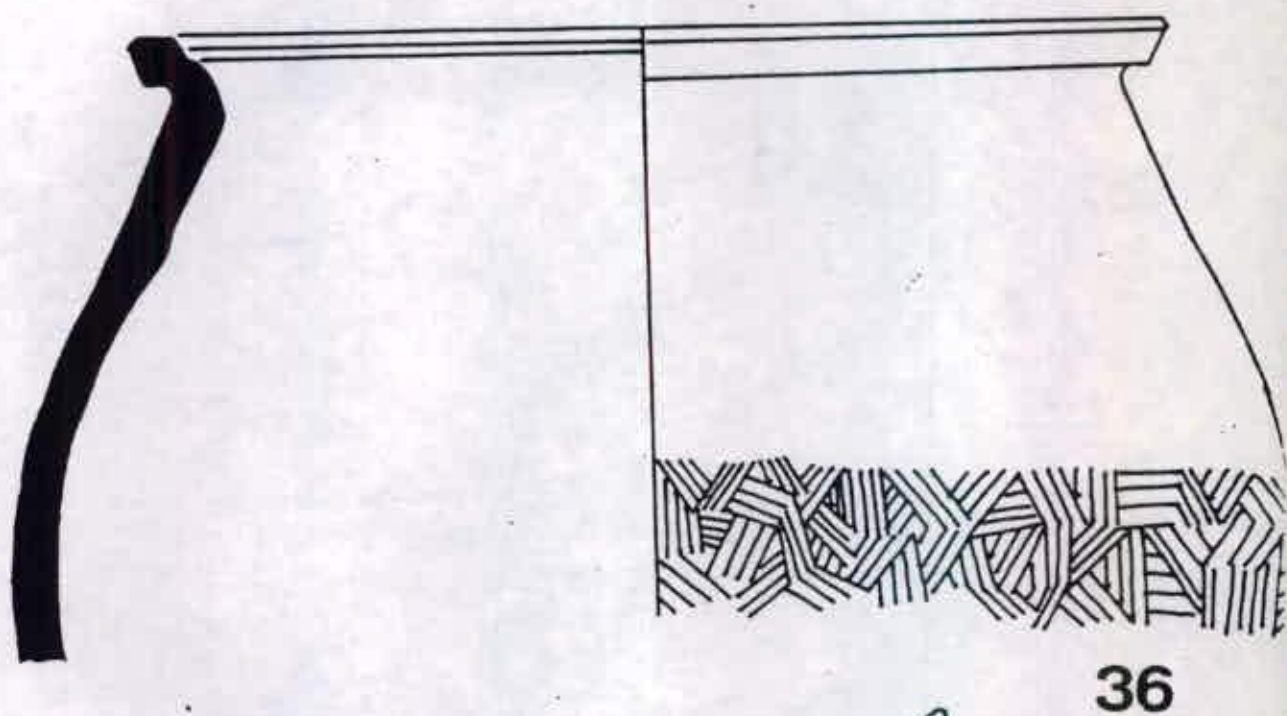
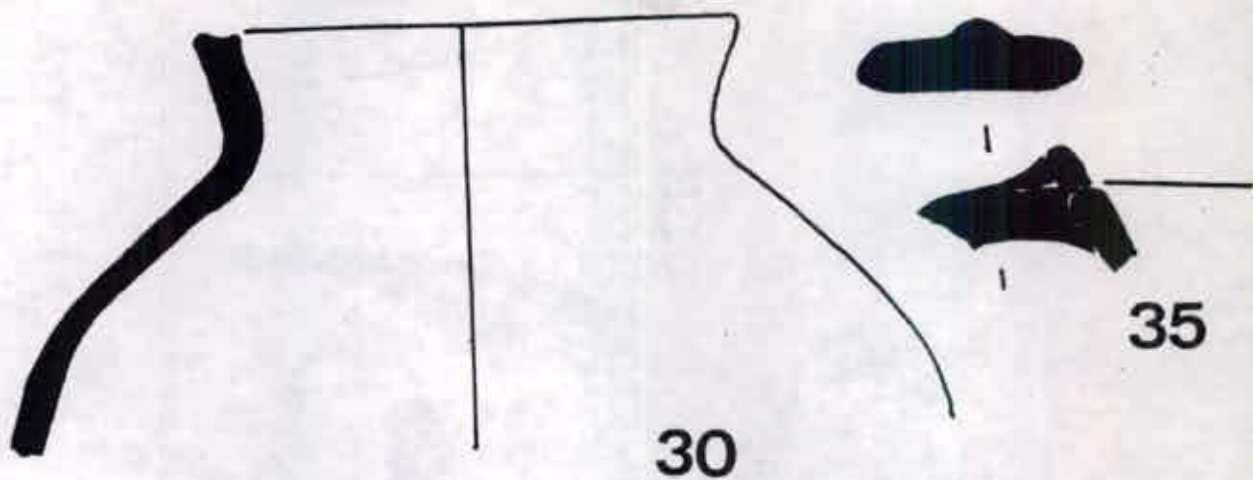
20

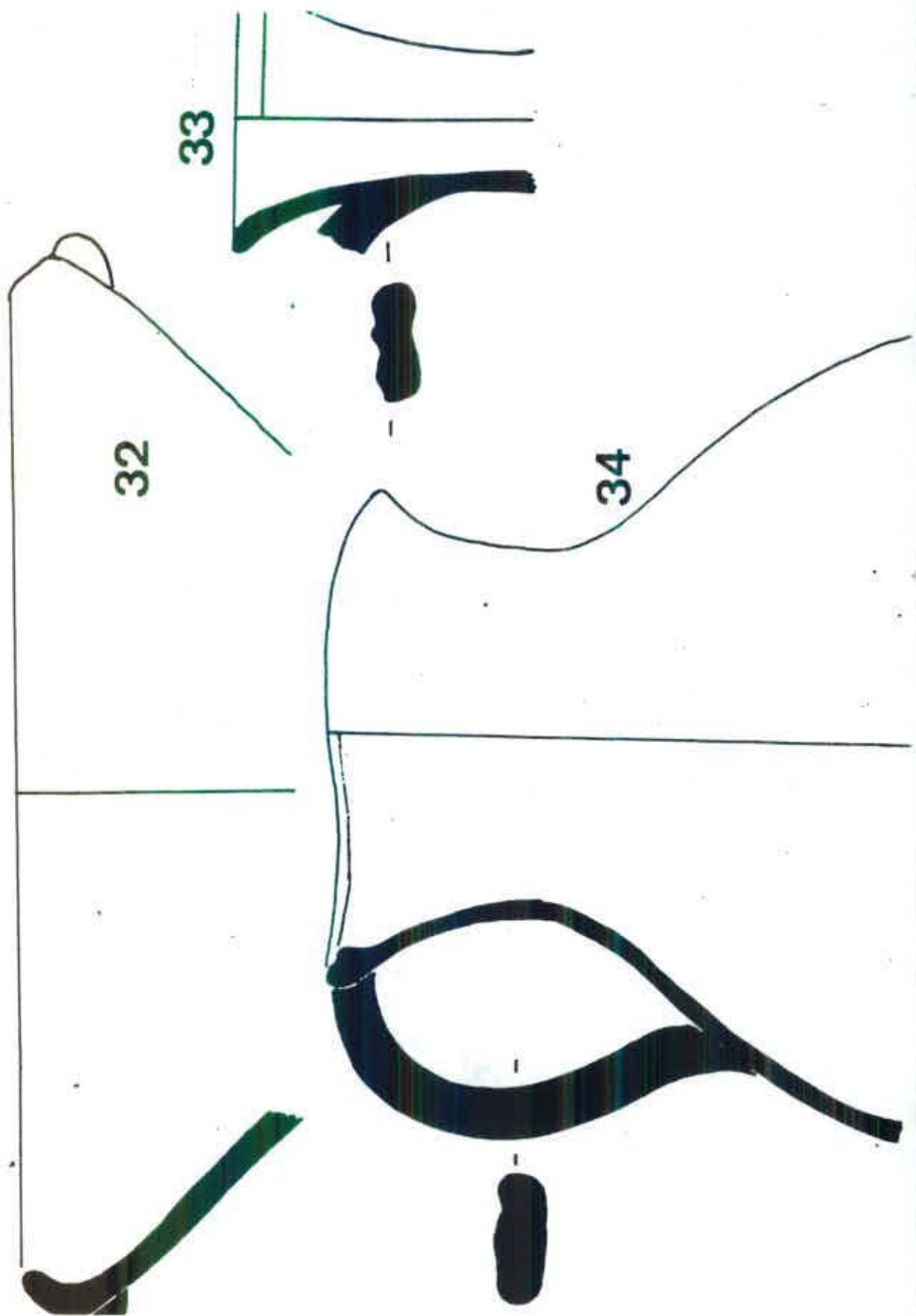

21

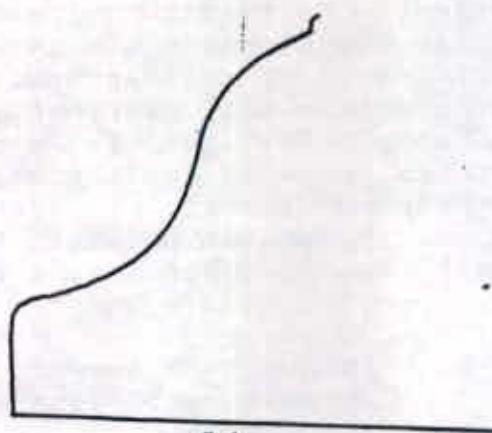

40

41

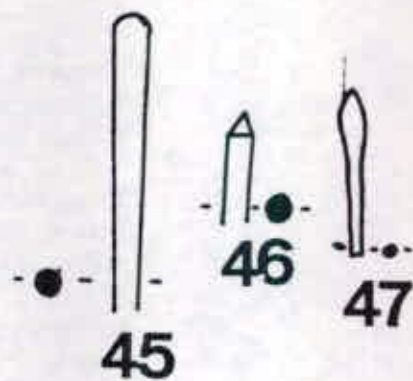
42

43

44

45

46

47

LA SALUT (Sant Feliu de Llobregat)
Josep Maria Solias i Arís

Al paratge denominat La Salut, prop de l'antena de Ràdio Sant Feliu, es va localitzar per part d'Antoni Romagosa i Lluís Hernández un seguit de restes que excavaren i avui en dia els materials són dipositats a la seva casa. Vàrem poder dibuixar per cortesia seva i de l'Agrupació de Recerca i Estudi de Sant Feliu els materials més representatius que van poder localitzar en l'excavació. Pel que fa a restes arquitectòniques no se'n tenen notícies, excepte de la possibilitat de la presència d'un forn de ceràmica. També cal advertir podria ser que algun dels materials que presentem podessin haver estat trobats al proper jaciment del Mas Lluí. Passarem a fer una descripció del material dibuixat:

1. Fragment de base de TSH. Forma Drag. 27. Pasta vermella amb desgredant. Vernís vermell fosc poc adherent.
2. Fragment de base TSG. Marca OF SEMP. Vernís vermell brillant. Pasta vermella, forta i de tall vidriós.
3. Fragment de vora i coll de ceràmica envernissada. Pasta vermella taronja molt ben depurada. Tall sinuós. Vernís vermell fosc amb goterons, semblant al de la TSCB.
4. Fragment de vora de TSCA/C. Forma Hayes 171, Salomonson I. Pasta taronja-vermella. Vernís tan sols exterior vermell clar.
5. Fragment de gerreta amb nansa motllurada de TSCA. Forma Hayes 132. Decoració a la rodeta. Pasta taronja molt ben depurada. Vernís només exterior.
6. Fragment de ceràmica de TSCA. Forma Hayes 23 B. Pasta taronja. Vernís exterior recremat.
7. Fragment de ceràmica TSCA. Forma Hayes 6 B. Pasta taronja, molt ben depurada. Vernís vermell clar brillant, molt adherent.
8. Fragment de vora de TSCA. Forma Hayes 6 C o sèrie petita. Pasta taronja. Vernís vermell clar.
9. Fragment de vora de TSCA. Forma Hayes 8 B. Estries internes. Pasta vermella-taronja. Vernís mate.
10. Peça de TSCA. Forma Hayes 23 A. Vernís exterior recremat. Vernís interior molt roig.

11. Fragment de vora de TSCA. Forma Hayes 14-17. Vernís adherent. Pasta taronja.
12. Fragment de vas de TSCA. Forma Hayes 16. Pasta vermella-rodada. Vernís vermell brillant i adherent.
13. Fragment de vora de TSCA. Forma Hayues 6. Pasta gris. Vernís gris.
14. Fragment de vora de TSCA o TSCD. Pasta vermella. Vernís vermell poc adherent.
15. Fragment de vora de TSCa. Forma Hayes 2 o 3. Pasta vermella-taronja. Vernís vermell brillant.
16. Peça de TSCA. Forma Hayes 181. Vernís exterior recremat. Vernís interior molt vermell.
17. Peça de ceràmica de ciuna africana. Pasta vermella-taronja. Llaví penjat i fumat. Estries a la base.
18. Fragment de peça de ceràmica de vora fumada. Anell de base secció triangular. Pasta taronja-vermellosa.
19. Peça de vora fumada amb anell de base. Pasta taronja-vermellosa.
20. Peça de vora fumada amb anell de base. Pasta vermella-taronja.
21. Peça de vora fumada sense anell de base. Pasta típica.
22. Peça de vora fumada sense anell de base. Pasta típica.
23. Peça de vora fumada sense anell de base. Pasta típica.
24. Vora de ceràmica de patina cendrosa. Pasta taronja-vermellosa.
25. Peça de ceràmica de patina cendrosa. Vora aplicada. Pasta taronja.
26. Peça de ceràmica de patina cendrosa. Vora aplicada. Pasta típica.
27. Fragment de peça de vora fumada sense anell de base. Pasta taronja-vermellosa. Desgreixant quarç.

28. Fragment de boca d'oenochoe. Nança quatritrilobulada. Pasta marró fosc. Desgreixants diversos.
29. Fragment de base de ceràmica comuna. Pasta ocre clar.
30. Punxó d'os polit.
31. Punxó d'os polit.
32. Punxó d'os polit.
33. Peça d'os polit amb forat. Tal vegada sigui una frontissa.
34. Objecte d'os polit sense identificar.
35. Penjoll de bronze amb una anella i una bola circular.
36. Peça de plom.
37. Fragment de vora i cos de ju jerret de parets fines. Forma Maiyet XXI (A). Pasta marró clar.
38. Fragment posterior d'una lucerna. Forma 1 ampen. Té l'esgrafiat EXO FI O+SE. Pasta gris.
39. Gran part d'una lucerna. Forma Denauve X. Pasta grisosa.
40. Base de ceràmica comuna brunyida. Pasta marró. Desgreixant de quarç. Brunyit exterior de color roig fosc brillant. Deuria ser un gran vas a jutjar pels fragments sense forma.
41. Base plana de vas de marbre blanc.
42. Clau de ferro.
43. Pintura sobre estruc. Sobre fons vermell, motius vegetals en verd i marró clar.
44. Fragment de pintura sobre estruc. Un fris superior de color negre, és separat d'un inferior per mig d'una banda blanca. Al fris inferior, sobre vermell, motius vegetals en verd i marró clar.
45. Tres peus de ferro molt rovellat.

La gran quantitat de material reconeixible i datable ens pot ajudar a datar correctament el jaciment.

Pel moment de l'inici de la vida en el jaciment, tenim la presència de TSG i TSH. La TSG porta la marca del terrissaire Semper, que fabricà els seus productes entre els emperadors Claudi i Neró. Per tant no tenim res anterior a aquest moment, però sempre amb la salvetat que es tracta d'una dada de tipus negatiu.

Constatem la presència a dins les ceràmiques del jaciment d'una gerreta de parts fines, que es podria datar a l'època augustea.

La major quantitat de ceràmica fina correspon a l'anomenat TSCA, que tenim representada des d'exemplars molt antics, com podria ser-ho la forma Hayes 132, que se situaria inclús dins del segle I d.C.

Tindriem igualment totes les formes Hayes 6 que es podrien datar entre finals del segle I i la fi del segle II, especialment la forma Hayes 6 B, dins la segona meitat del segle II.

Igualment la forma Hayes 2 o la 3, es pot datar entre la fi del segle I fins a la meitat del segle II. La forma Hayes 23 A, es data igualment entre l'inici i la meitat del segle II a.C.

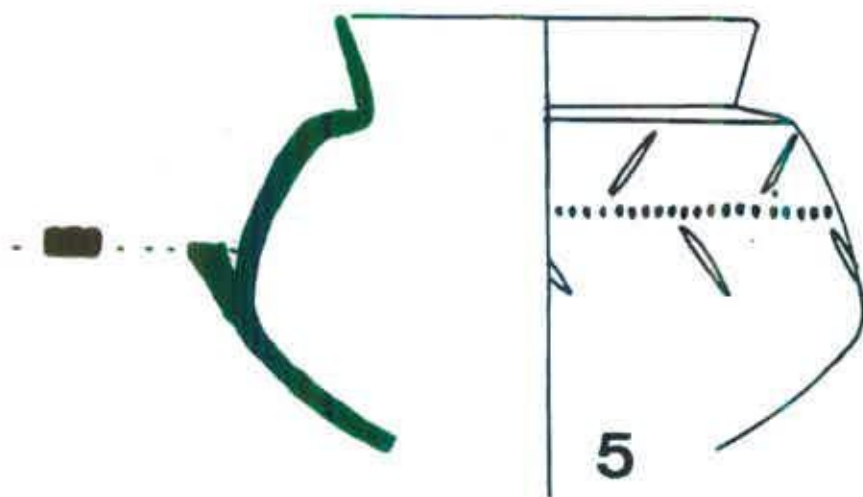
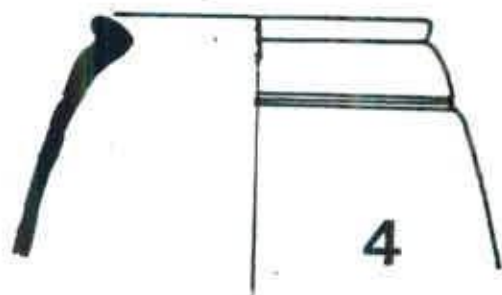
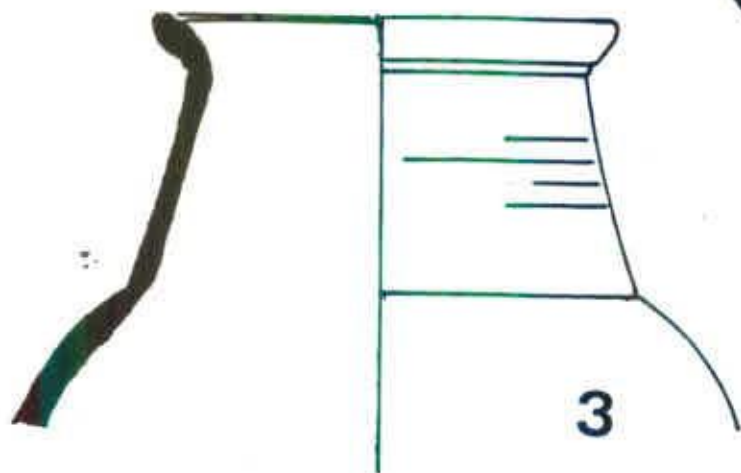
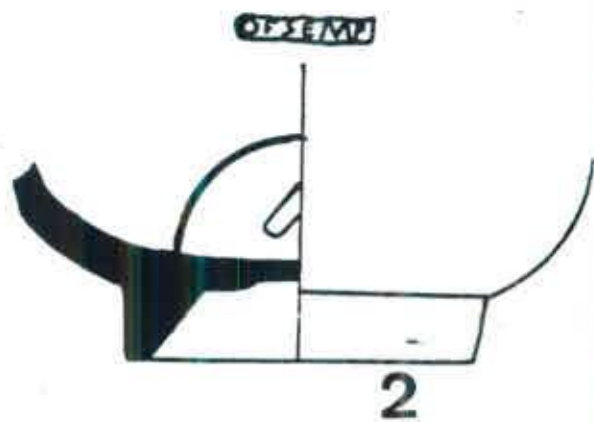
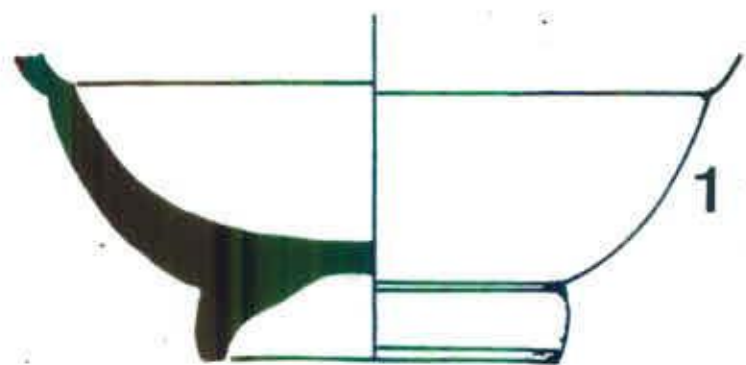
Pel que fa a un moment més avançat, tindriem la forma Hayes 23 B, que aniria de la segona meitat del segle II fins a la primera meitat del segle III d.C. i la mateixa cronologia es podria assignar a l'exemplar de la forma Hayes 181. Mentre que es podria assignar una cronologia de la segona meitat del segle II d.C. a les peces de forma Hayes 8 B, Hayes 16, Hayes 14-17 i Hayes 6 B.

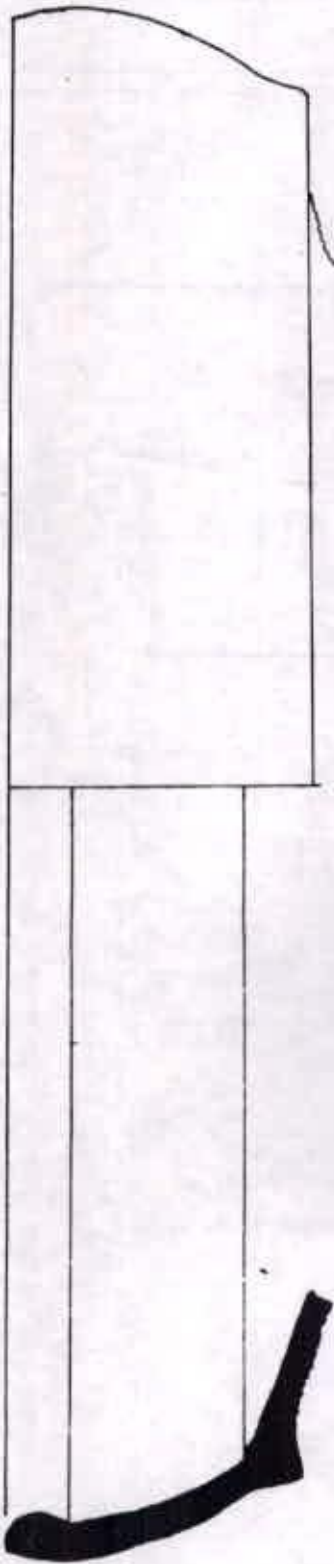
Ja d'un moment més avançat d'aparició estaria, la probable forma Hayes 171, Salomonson I, que es dataria entre l'any 200 i 250, i que ja pertany al tipus A/C.

Pel que fa a la ceràmica de cuina africana, aquesta tan sols ens confirma la cronologia donada per la TSCA, molt més precisa en la datació. Per que a les lucernes, la cronologia d'aquesta correspon a finals del segle II d.C.

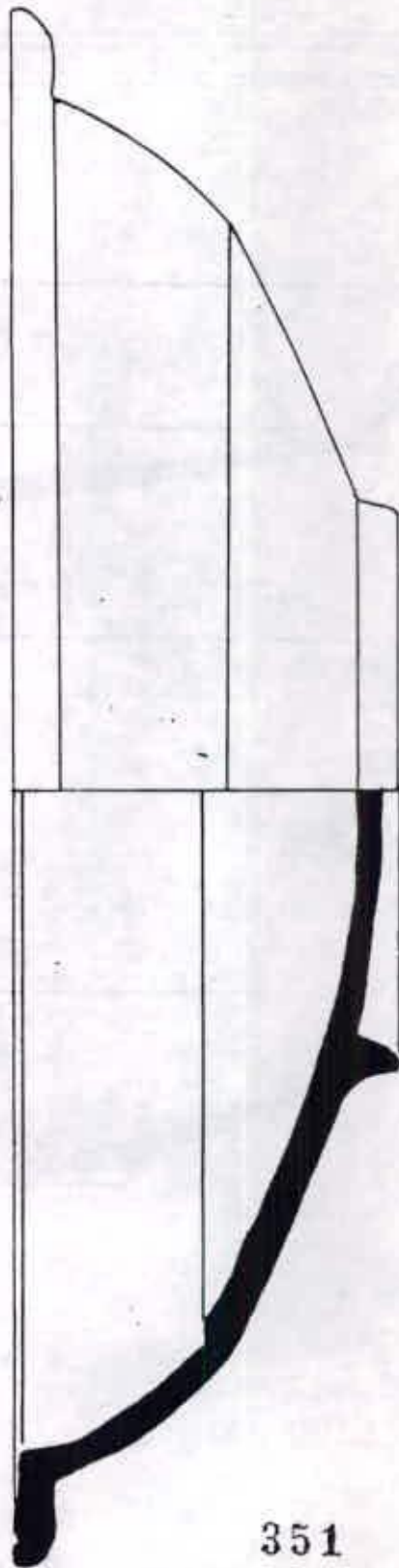
Tenim per tant un conjunt de ceràmiques del tipus africà que ens donen una cronologia que s'espai des de finals del segle I d.C. fins a mitjans del segle III d.C. Pel que fa a una possible perduració del jaciment al Baix Imperi, aquesta ha de quedar descartada amb els actuals materials

Pel que fa a estructures materials com ja hem dit les desconeixem totalment, pel que es impossible qualsevol explicació d'altre tipus que la purament cronològica.

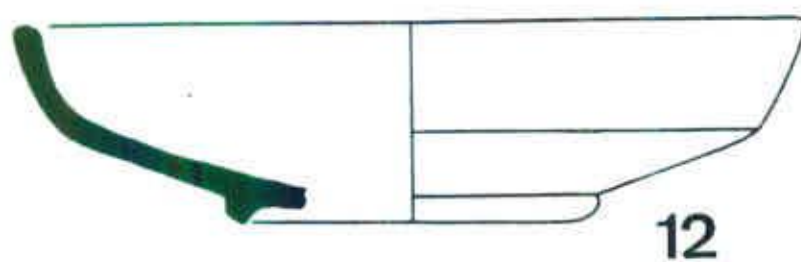
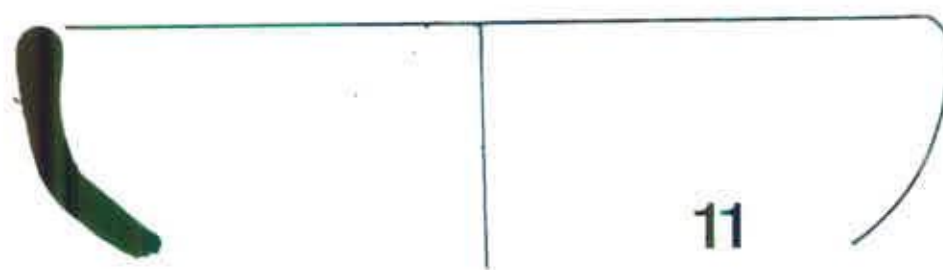
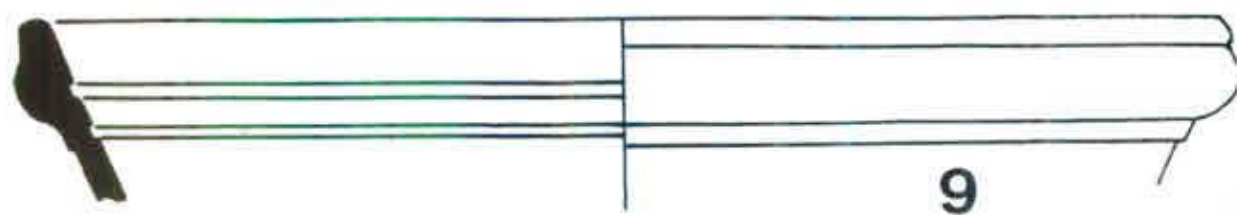
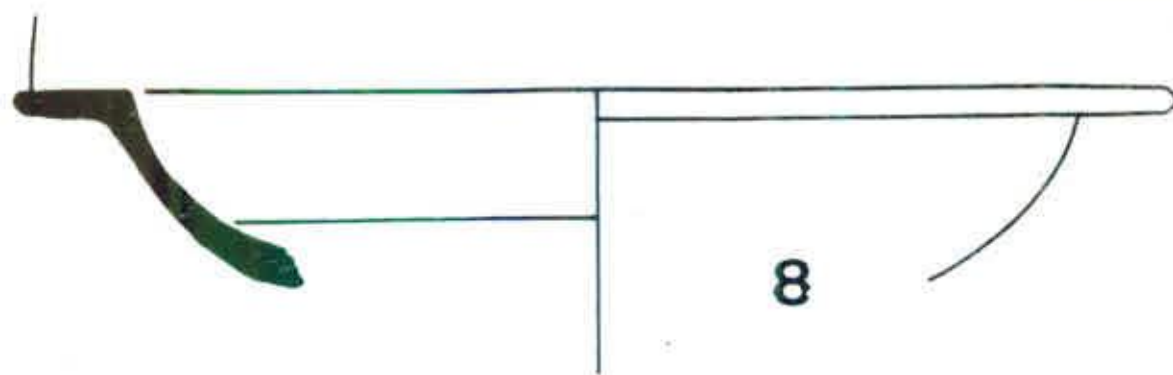

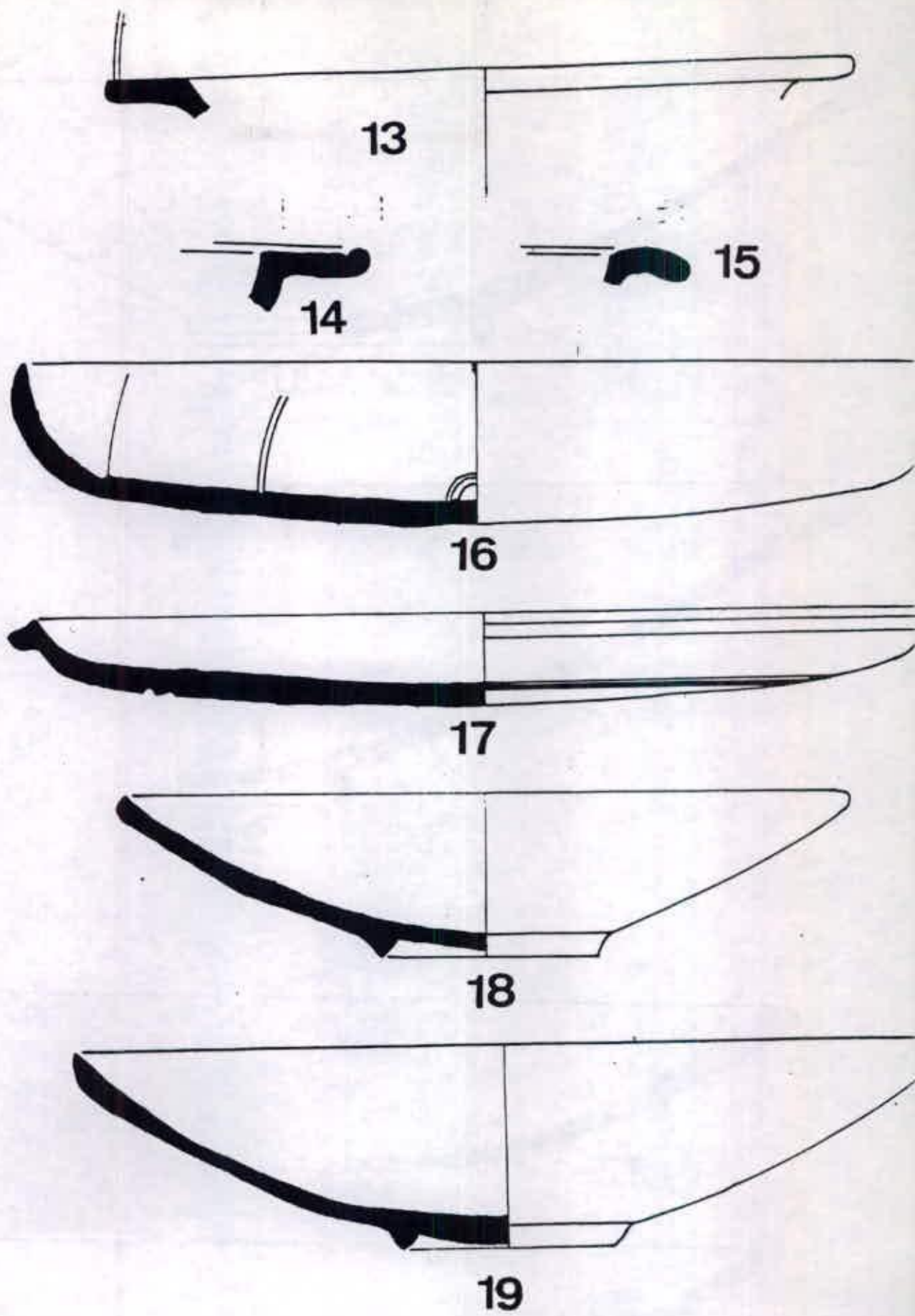

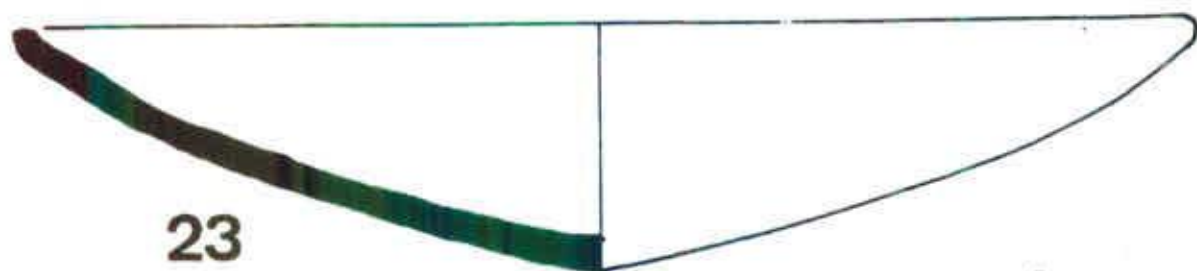
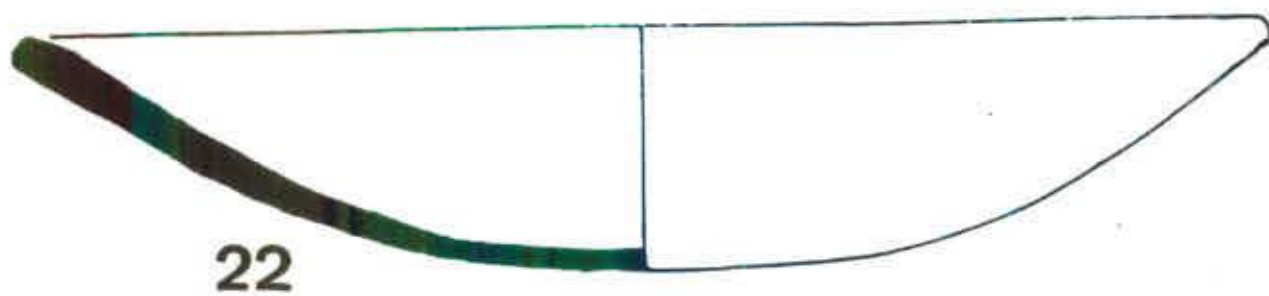
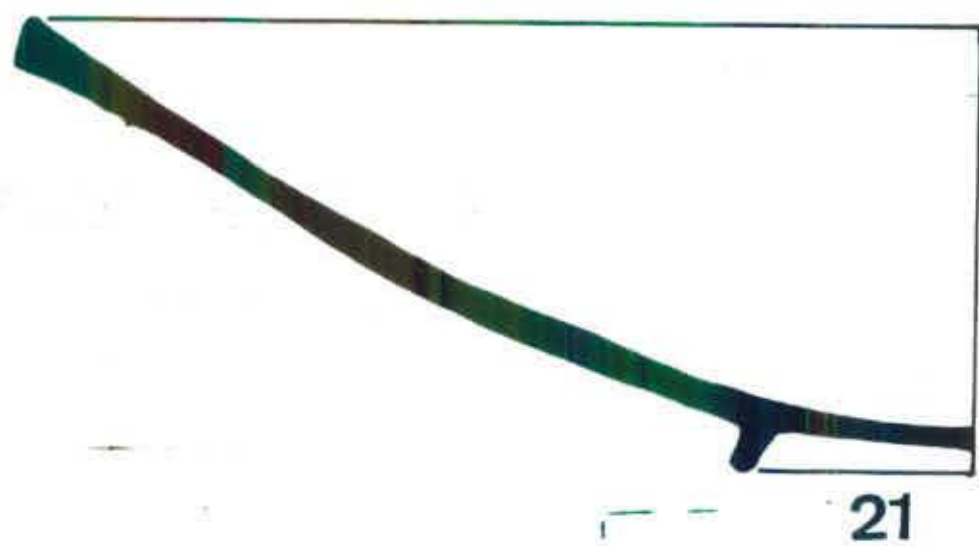
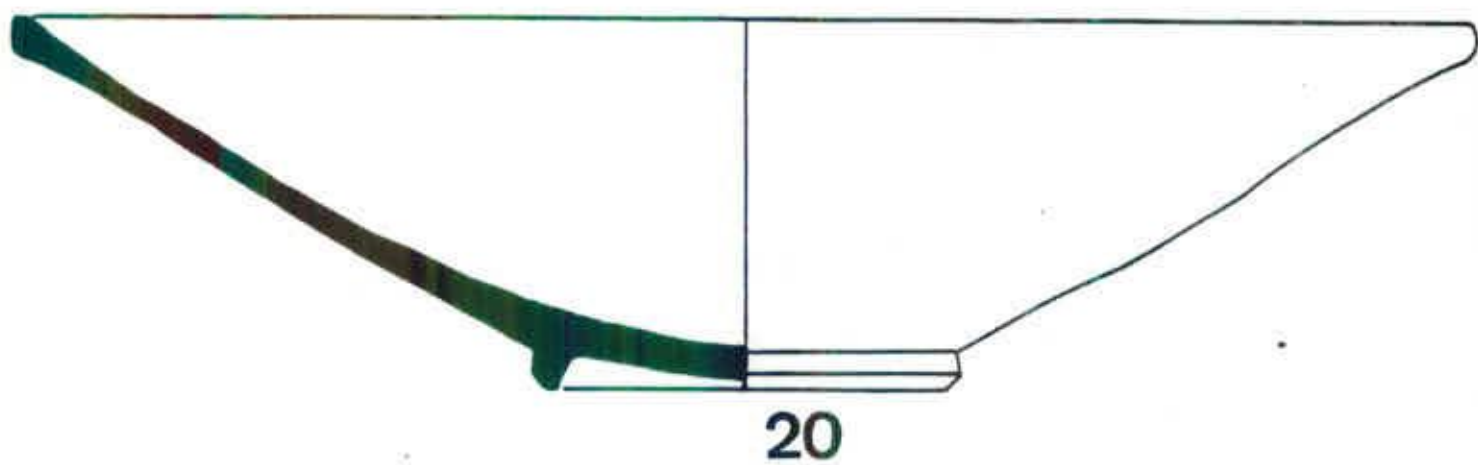
6

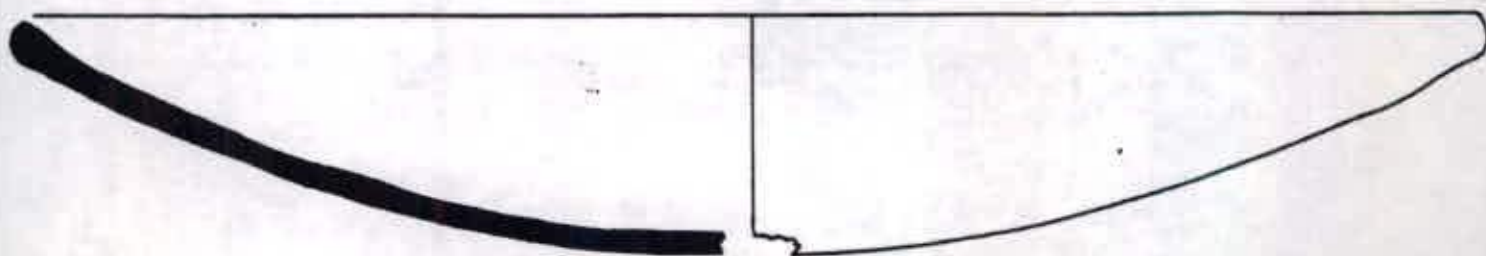
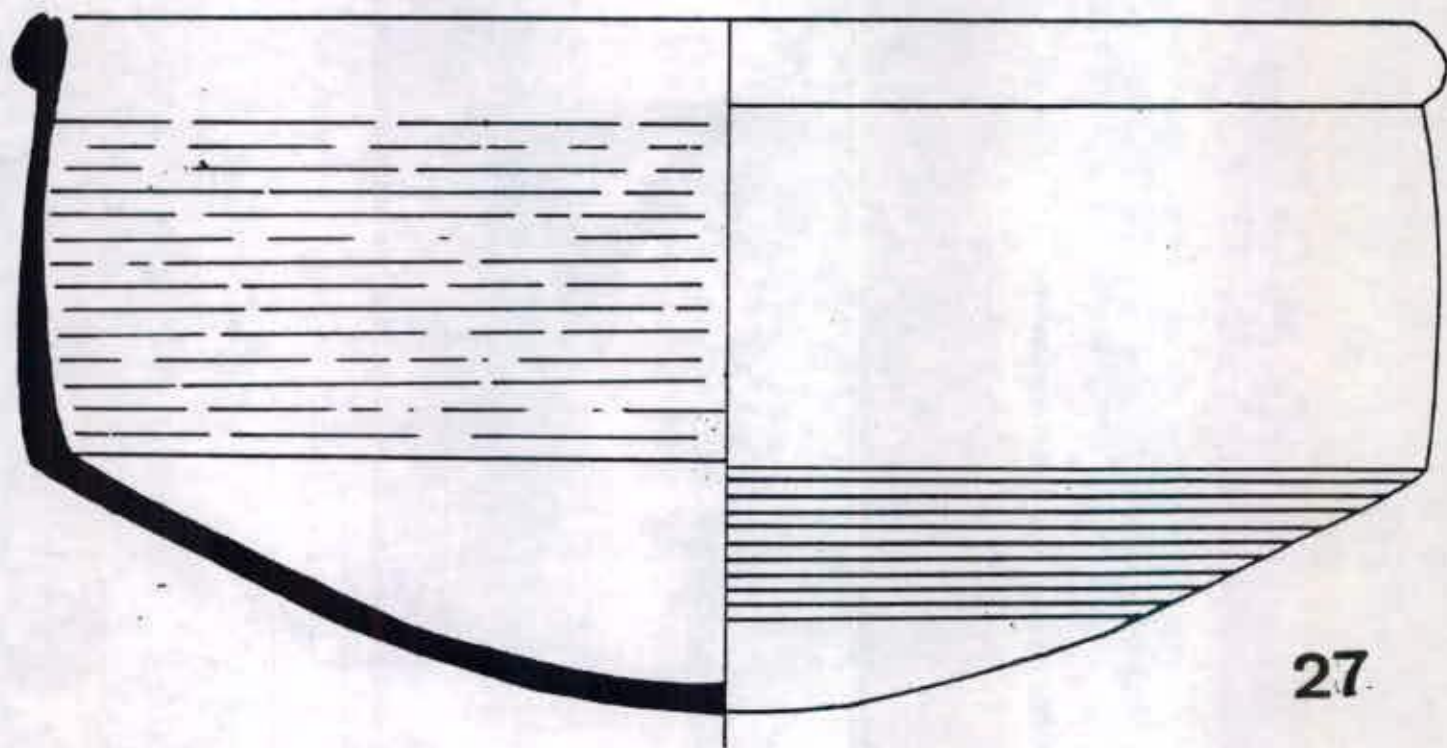
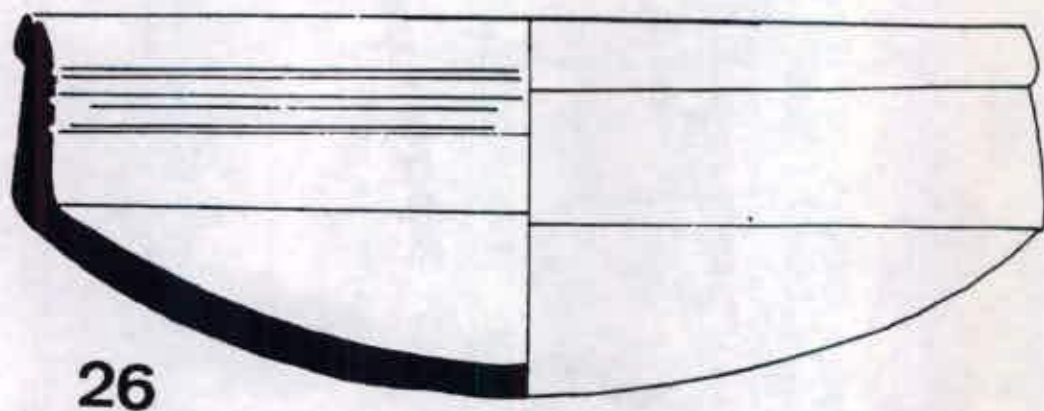
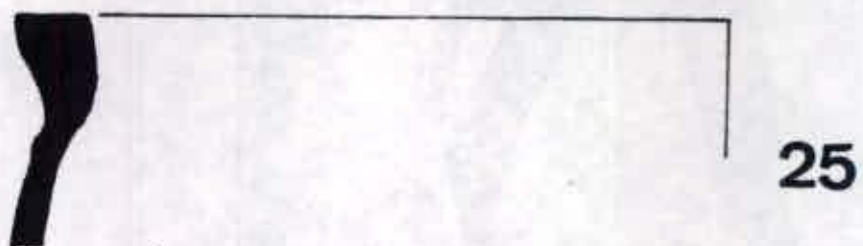
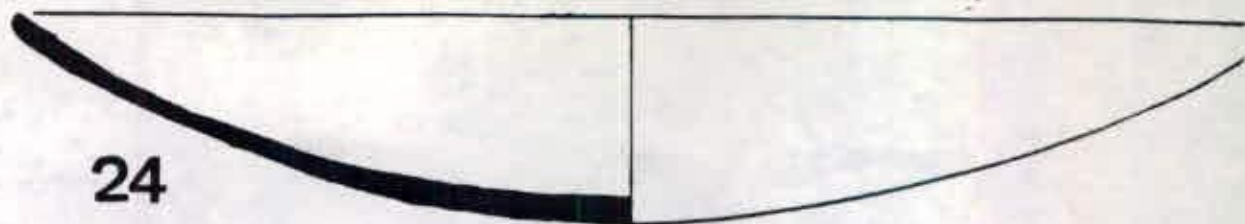

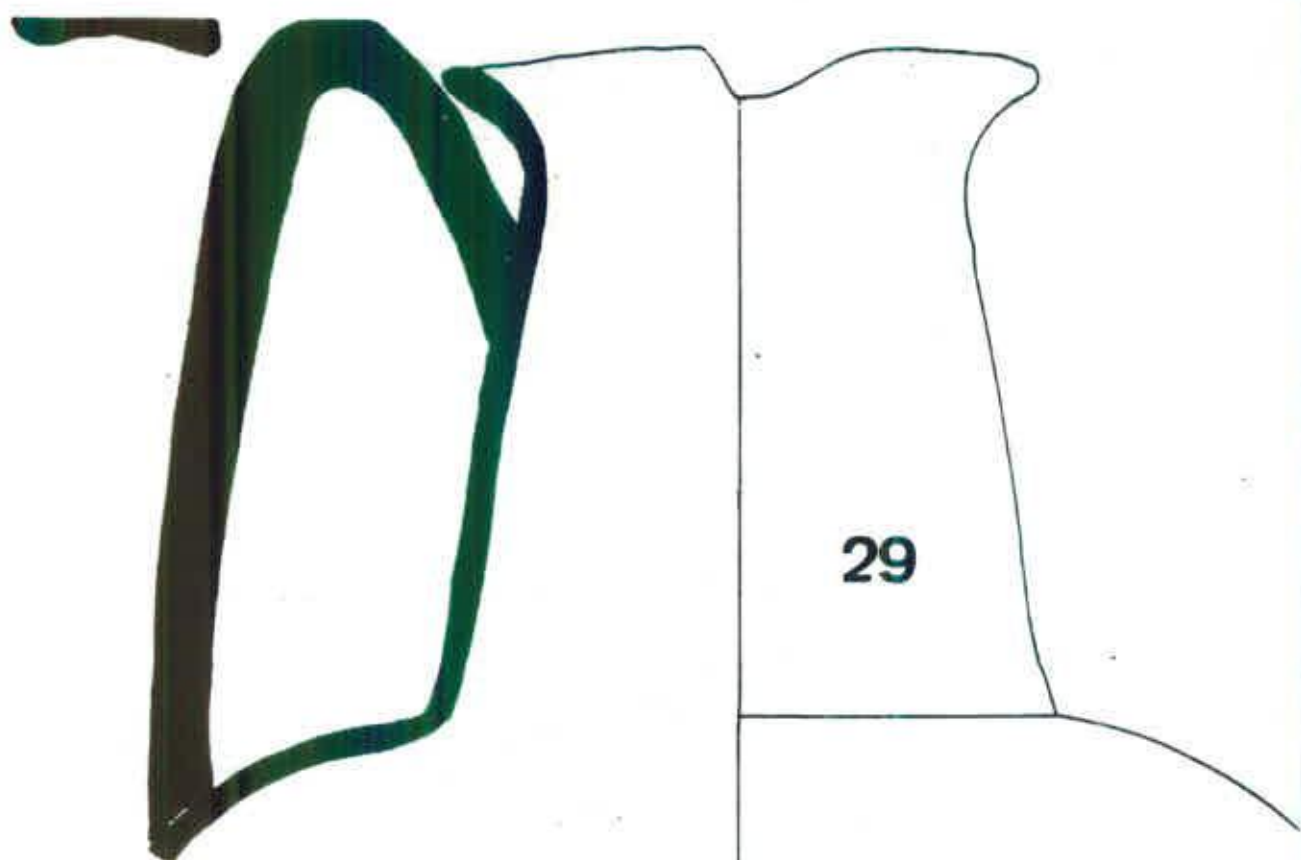
7

29

30

36

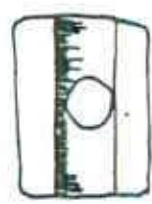
31

32

33

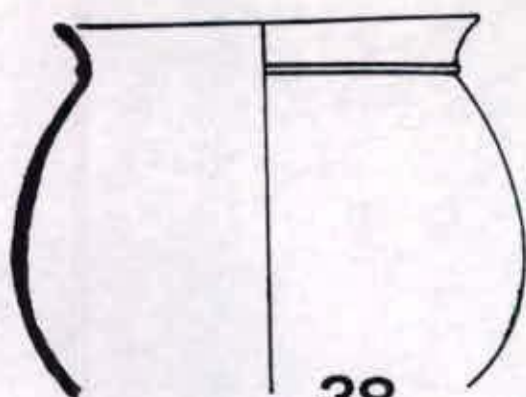
34

37

35

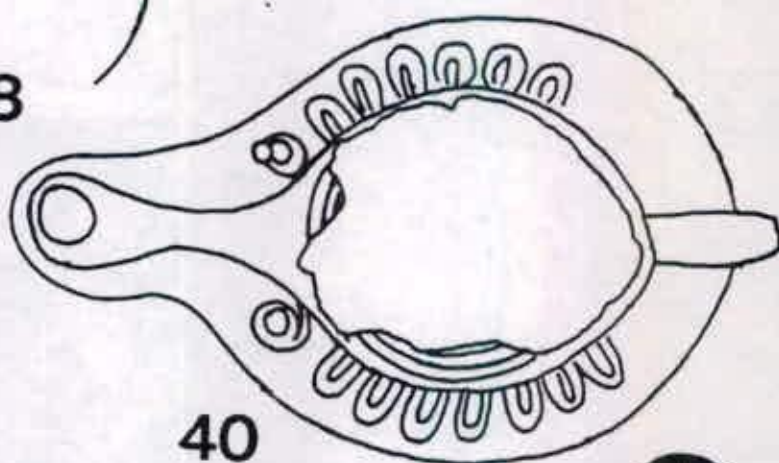
38

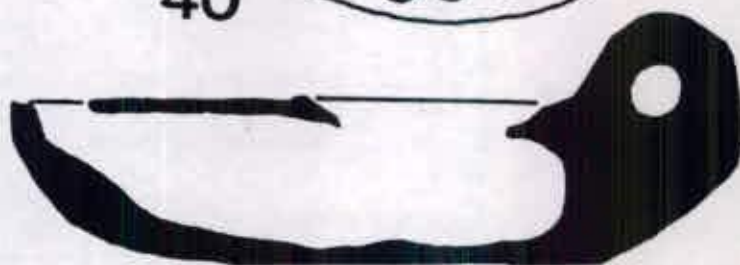
39

41

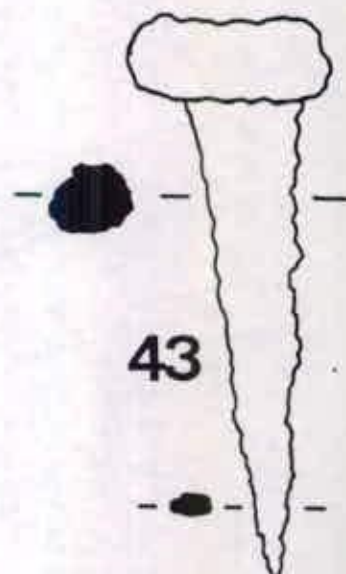
40

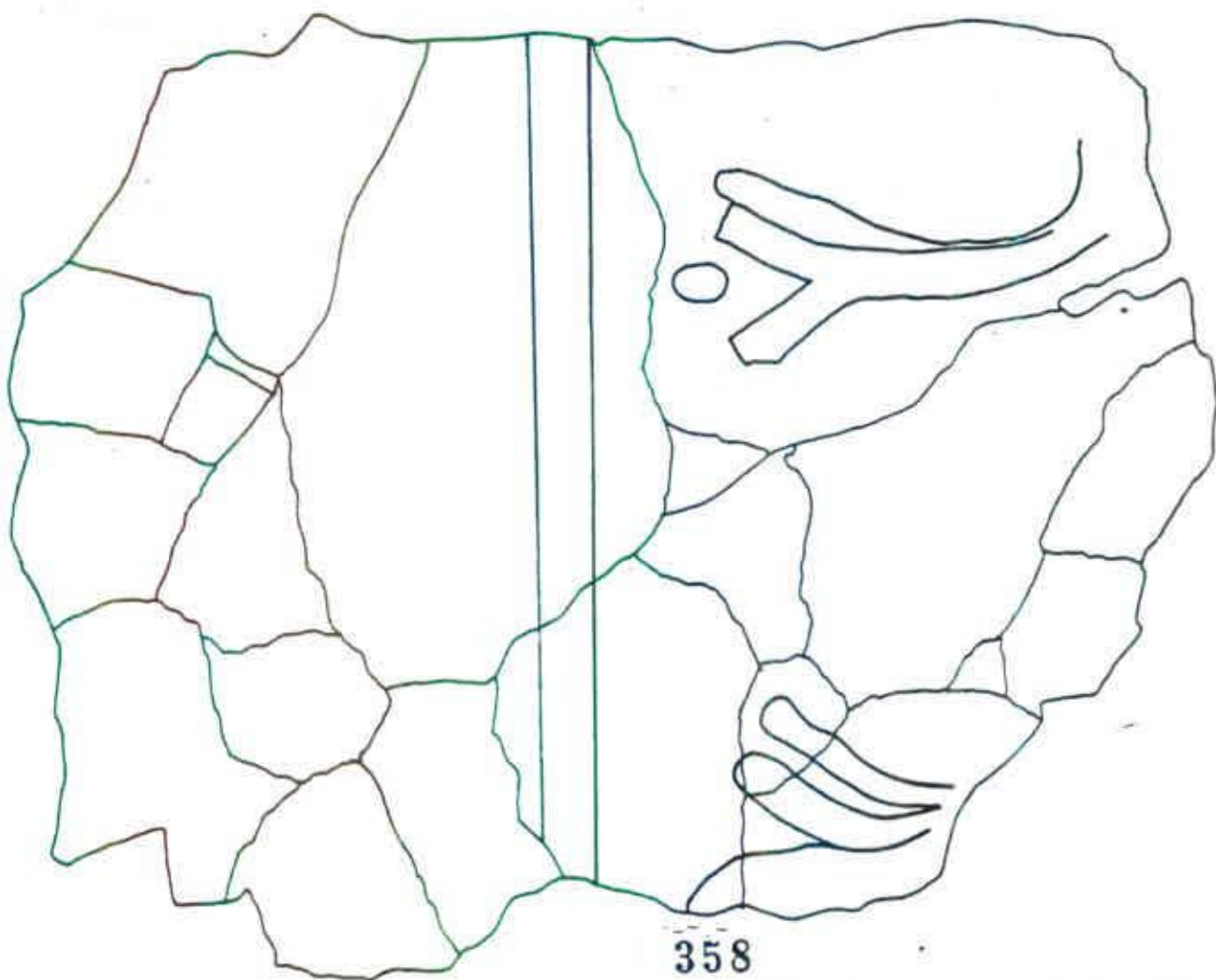
42

44

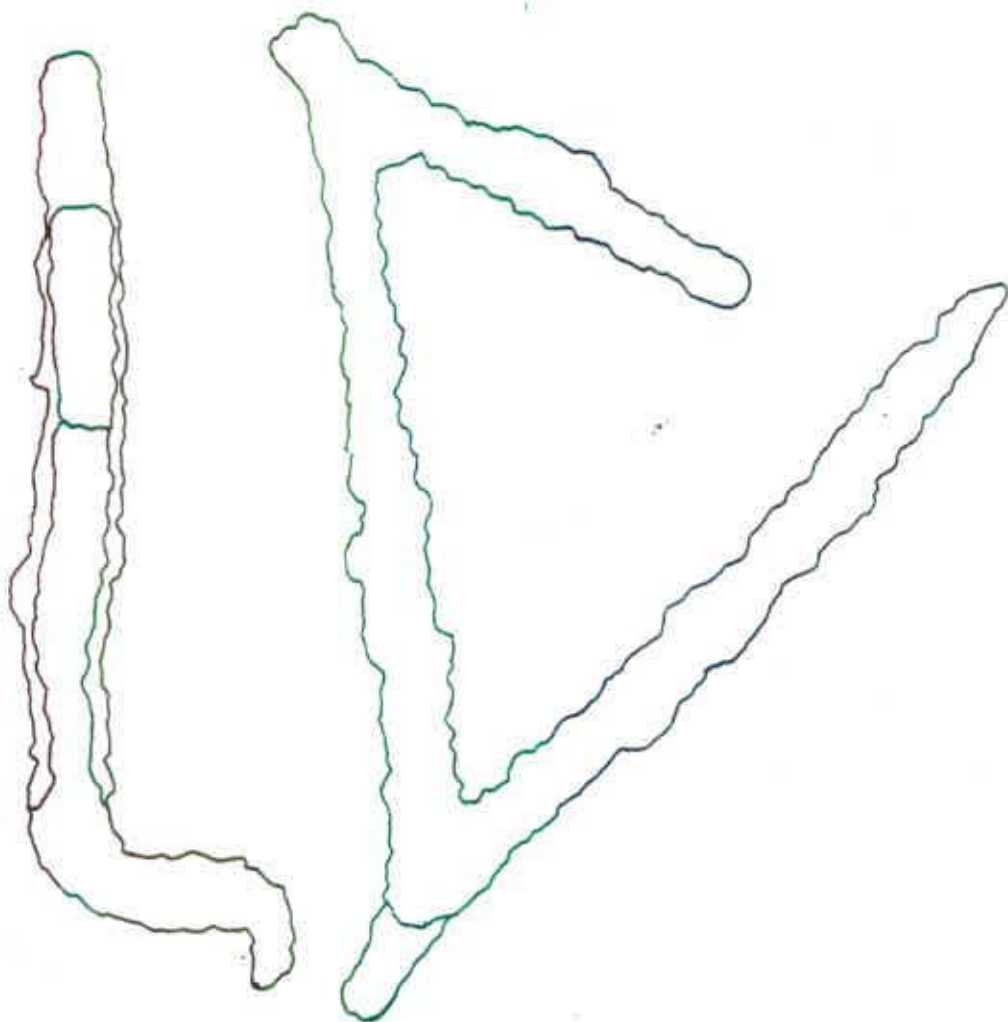

43

358

45

46

LA TORRASSA (L'HOSPITALET DE LLOBREGAT)

Josep Ma. Solías i Aris.

El cas que aquí presentem podria considerarse paradigmatic en molts aspectes dels problemes que pateix l'arqueologia del curs inferior de Llobregat (¹)

Es tracta de l'excavació arqueològica d'una sitja feta al terra. Hem de suposar que deuria ser piriforme com la pràctica totalitat de les d'aquesta època. Aquesta estructura fou excavada el mes d'abril de l'any 1934 en un indret al costat de la via del tren, a la Torrassa.

Els material que foren exhumats en aquesta intervenció, passaren a ser dipositats al Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona, on restaren totalment oblidats fins a la reestructuració del fons del mateix, l'any 1981. Per amabilitat del conservador de dit museu, Sr. Oriol Granados, varem poder estudiar aquest interessant lot de material, que a pesar de no ser excessivament nombrós compensa llargament pel seu interès, degut a la associació de tipus que s'hi a troba.

D'aquest material incloem en aquesta comunicació les següents formes pel seu interès.

- 1- Fragment d'un petit bol de vora recta amb llavi engruixit vers l'exterior de ceràmica àtica de vernís negre. Forma Morel 2681 a 1. Pasta rosada i compacta. Vernís negre, compacte i adherent.
- 2- Fragment de base amb peu llis de ceràmica campaniana A. Te dos cercles concèntrics incisos a la part interior de la base. Forma Morel 2265 B1. Pasta roja fosca. Vernís negre, lleugerament iridiscent.
- 3- Fragment de base amb peu de safata de ceràmica campaniana B. Peu engruixit a l'exterior. Forma Morel 2286. Decoració a la part interior de la base formada per un camp de cercles concèntrics fets a la rodeta entre dues línies incise concèntriques. Pasta beige. Vernís negre mate, amb l'interior del peu reservat.
- 4- Fragment de nansa d'ànfora ibèrica de boca plana. Secció circular. Pasta rosada ben depurada i prima.
- 5- Fragment de base amb peu de Terra Sigillata Lucente. Estries a la part exterior del peu. Pasta taronja clara. Vernís exterior típic, vernís interior vermell.
- 6- Fragment de base amb peu de ceràmica de color gris compacta i dura. Lleuger brunyit a l'exterior.
- 7- Fragment de vora i nansa de morter. La nansa es correguda, arrenca a poca distància sota el llavi i es penjant. Pasta grogenca. Té una línia incisa a l'interior una mica sota la vora. S'aprecia l'inici d'una zona amb pedretes incises per a facilitar la

¹ - Ampliem en aquesta comunicació una nota que varem presentar a la xxxi Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos, celebrada a l'Hospitalet de Llobregat el 1986, les actes de la qual romanen inèdites en gran part.

- molta.
- 8- Fragment de base amb peu de galeta pertanyent quasi segurament al morter anterior. Mateixes característiques formals. Tota la base te pedres per a la molta.
 - 9- Fragment de base plana de ceràmica comuna reduïda. Pasta grisa fosca. Engalba a l'exterior de color taronja fosc. Desgreixant de mica.
 - 10- Fragment de paret d'una peça de ceràmica comuna. Recipient globular. Pasta rosada. Engalba a l'exterior de color beige. Pintura en color roig fosc i marró clar.
 - 11- Fragment de paret d'una peça de ceràmica comuna. Pasta rosada. Engalba a l'exterior de color beige. Pintura color roig fosc fent un reticulat.
 - 12- Base d'una copa de vidre. Peu fet per doblegament del mateix. Color verd fosc transparent.

Passarem primerament a veure que significa l'aparició de cada tipus de ceràmica dins del seu context arqueològic.

El bol de ceràmica àtica, Morel 2681 a 1, (n21) es una producció llargament difosa a tot el Mediterrani, i especialment a la part occidental del mateix. No entrarem a fer ara una anàlisi pormenoritzada dels paral·lels que es poden trobar a la peça, tan sols ressaltarem pel seu valor com a indicador cronològic el fet de l'aparició de peces d'aquesta forma a la Bastida de Moixent (País Valencià), al pecí del Sec (Mallorca) i a la Penya del Moro (St. Just Desvern). Per tant, i arrel d'això, podem datar la resta més antiga del jaciment entre mitjans i el segon quart del segle IV aE, es a dir, que el primer moment d'utilització del lloc no seria posterior a aquesta data, adscribible al moment d'iberisme ple.

La base amb peu de ceràmica campaniana A. forma Morel 2265 b1, (n2 2) està datada entre finals de segle II a.n.E. i inicis del segle I aE. Es interessant constatar que per les seves característiques (bona pasta, vernís negre i adherent, etc.) queda perfectament integrada en el darrer moment de la campaniana A de bona factura, però comencen a endevinar-se alguns dels trets de la A tardana.

Caldria datar en el mateix moment "grosso modo" la base amb peu d'una plata de ceràmica campaniana B, forma Morel 2286. (n23). Aquesta base, per les similituts formals dels grups de peces que s'inclouen en la seva classificació presenta un problema d'adscripció a la forma exacta i això faia ballar una mica la cronologia segons fos una o altre.

Podria pertanyer a la variant C1, que s'ha pogut datar a la Campania Septentrional cap el 120 aE o b2, pertanyer a la variant e1, del que s'han localitzat fragments, a la Italia central en contextes de cap el 50 aE.

Tant la campaniana A com la B, en definitiva ens parlen ja d'un moment d'utilització romano-republicà. Abona la hipòtesi de la utilització de la sitja en aquest moments antics la presència en el lot de peces d'una nansa d'ànfora ibèrica de boca plana (n24) i la base plana de ceràmica reduïda amb engalba

taronja (nº9).

L'altre gran moment d'us cal situar-lo ja al Baix Imperi. Es significatiu el fragment de terra sigillata lucente aperegut al jaciment. Aquest pateix el problema típic de les produccions d'aquest període: que no les podem datar amb total precisió, en tot cas és evident que cal situar-lo entre la segona meitat del segle III i primera meitat de segle IV.

Es curiós constatar com a pesar de la relativament escassa freqüència amb que trobem importacions de la vall del Roine a la zona laietana en general i al Baix Llobregat en particular, sigui aquesta la única mostra de ceràmica fina imperial del lloc. De tota manera cal fer esment també de la possibilitat, apuntada per Granados (1980), d'una fabricació local d'aquest tipus de ceràmica a la colònia Barcino.

Pel que fa a la resta de materials, s'ha de lamentar la impossibilitat d'una datació segura per materials com el morter romà de terrissa. En canvi hem d'observar amb suficient deteniment els padellassos de terrissa pintada (nº10 i nº11).

Es evident, per la seva etiologia, que no poden ser classificats en cap cas com ibèrics i d'aquesta manera cal entrar en el nebulós tema de la ceràmica pintada romana al sector central de la costa catalana.

Són ja conegudes les diferències entre materials de la Terra Ferma i el sector litoral. Allà sembla no interrompre's la seqüència de materials pintats amb la romanització (Garcés et alii, en premsa). Sembla clar, però, que els motius reticulats així com el que s'endevina de motius centrals en bicromia no poden ser paral·lelitzables als que feiem esment abans.

D'altra banda no sembla més que una recurrencia els motius en retícula que trobem a la ceràmica pintada romana de la Meseta, especialment al sector de la província de Cuenca, on semblen ser perduracions tardanes de ceràmica indígenes. (Catalogo, 1983).

A Catalunya potser el paral·lel més clar el constitueixi una peça engalbada, amb pintura vermella fent un reticulat apereguda als Munts (Catàleg, 1982) que es data en època Baix-Imperial.

També es de destacar que aquest tipus decoratiu tindrà una ampla difusió posteriorment en el món islàmic peninsular. No tenim més elements de judici per a poder datar aquestes peces en el nostre cas que el tros de TSL, encara que donades les característiques de la troballa tampoc podem afirmar de forma taxativa que no siguin anteriors o posteriors.

Hom podrà pensar que tan el terme "ibèric" com "romà" expliciten uns tipus molt concrets de cultura i realitats materials que els fan conceptes tancats i de fàcil identificació. Aixó que en determinats moments de l'evolució d'aquestes cultures a casa nostra pot ser cert, s'ennuvola en fer una anàlisi diacrònica de les mateixes. Es clar a qualsevol observador els problemes que presenta la correlació entre fets polítics i cultura material. Es durant el període entre el final del segle III aE i el segle I aE en que trobem una zona que és políticament romana però culturalment ibèrica, encara que de mica en mica l'aculturació ("romanització") es més intensa. Tota

cultura té una manera de concebre l'espai i d'organitzar-lo econòmicament i és en aquesta organització social del territori que podem veure fonamentalment els canvis dins d'un marc físic determinat.

Els caràcters bàsic dins de la vall baixa de Llobregat han estat durant totes dues èpoques el de pas i el d'explotació agrícola, però els patrons d'assentament han estat diversos en tots dos moments històrics.

El model ibèric es un model que es basa en un domini visual (com a mínim) del territori circundant. Es per això que els assentaments importants son sempre enlairats, mentre que altres jaciments més baixos sempre semblen estar relacionats amb l'explotació directa del sol.

Per contra el model romà va directament al domini útil de la terra. Es per tant un sistema d'aprofitament de l'espai amb una ocupació dispersa.

Veiem però, que hi han determinats punts del territori en que l'utilització humana es invariable a pesar dels canvis en les relacions estructurals dels diferents punts de la xarxa que compona el territori en cada moment cronològic.

Aquest és el cas de la sitja de la Torrassa. Per la informació que posseïm, aquesta estava situada al costat de la via del tren. Pels expedients d'obres es pot suposar que es va trobar al fer un dels estreps del pont de la Torrassa o d'"en Jordà", construït quant el metro va arribar a la veïna barriada de Sta. Eulàlia. Es evident doncs que es trobaria tallada en les toves argiles del gran desnivell que separa el barri de la Torrassa del de Santa Eulàlia.

Aquest desnivell marcaria la fi del terreny quaternari antic (La Torrassa) separant-lo del quaternari recent (Santa Eulàlia) i de fet podem donar diverses valoracions al lloc a través de les èpoques.

En el moment ibèric ple, el Delta del Llobregat, era un estuari en el sentit estricte del terme. Aquest estuari, de fet, permetia ser considerat com el gran port de la Catalunya Central, reunint l'avantatge de que enllaçava amb una via de penetració cap a l'interior tan important com la que marca el propi riu. D'aquest moment tenim tres punts estratègics habitats que serveixen per a dominar visualment l'entrada a la vall, Montjuïc, St. Boi, i Penya del Moro (St. Just Desvern). Però ben a prop del que era mar, també és comença a detectar un seguit de punts de lloc d'emmagatzematge que conformarien el rerafons d'una zona de port. Fa anys que s'insisteix en que aquest port estaria situat a Ntra. Sra. del Port, però les darreres excavacions a les sitges de Magoria (informació verbal Srta. M. Teresa Miró) han servit si més no per a desmitificar el que s'havia anat repetint sense excessiu fonament a la bibliografia respecte a que es tractava d'una extensa area de magatzem. De fet hi ha sitges, però moltes menys de les que es suposaven. Es per això, que cobra més força l'idea d'un port dispers paral·lelitzable, a altres exemples propers, com l'Empordà (Ruiz de Arbulo, 1984). o l'Ebre (Izquierdo, en premsa). El lloc de la Torrassa, estava a més sota el domini visual tant de St. Boi com de Montjuïc, lloc aquest darrer del que està separat per poc més d'una hora a peu.

Per tant, creiem que la primera utilització de la sitja caldria posar-la estretament en relació amb l'estructura comercial portuària del Llobregat.

El segon moment del que trobem material a la sitja, es també prou significatiu, és tracta del moment de la primera gran transformació del medi amb la implantació del model romà d'explotació del territori.

Es un moment curt, (125 aE - 75 aE), en que tota l'àrea catalana canvia profundament. Es pot trobar dualitat de modes d'ocupació i explotació del sol, puix que al costat de les villae hom troba encara els antics poblats, amb una vida cada cop més esmorteïda. Es per tant un moment totalment dinàmic, i sembla que el fet de trobar materials d'aquest període cal relacionar-lo amb la fase d'amortitzacions de sitges que s'albira a tot el Baix Llobregat.: La Riba (Solias, 1982), Can Miano (Solias, 1982), St. Boi (Solias, 1982).

El darrer moment d'utilització es fa durant el Baix Imperi, un altre dels moments problemàtics a la zona. Avui dia, quan les preteses destruccions de francs i alamans s'han demostrat inexistents al sector en estudi, i la crisi del segle III sembla traslladar-se al segle II a la zona Est de la Tarraconense, es comença a valorar d'una manera diferent el Baix Imperi. A la zona del Baix Llobregat sembla donar-se una disminució important dels habitat encara que menys del que es creia (Menendez, Solias, 1982) i de fet en determinats aspectes sembla rebre major importància que durant l'Alt Imperi (Keay, 1984; Keay, 1985). De fet en aquesta època existeix ja un element territorial important que funciona des del Principat d'August. Es tracta de la ciutat de Barcino. La seva implantació és un fet cabdal que va provocar la remodelació del seu territori i de fet reordenà totes les implantacions humanes al seu voltant. Es evident que en aquest moment la sitja ja no es de caràcter comercial o està lligada a un assentament ibèric, si que no té relació a una villa, com unitat mínima d'explotació agrícola del territori.

Molt probablement aquesta villa es la que s'ha trobat sota Santa Eulàlia de Provençana, el nom de la qual deriva clarament d'un possessor romà: PROVIVS o PROVENTIVS (Moran, 1982).

Resumint, doncs, tendríem un punt fixe en el territori, el desnivell de la Torrassa i un element econòmic, una sitja, que sense canviar al llarg del temps varien probablement la seva funció, en primer lloc estaria en funció d'una ampla zona portuària, en segon lloc, ja colmatada la part propera d'aquest port, estaria en relació amb un model d'implantació ibèric i finalment seria utilitzada dins el model romà d'explotació del territori.

BIBLIOGRAFIA

BLAJOT, M.; GRANADOS, J.O; JULIA, M.; PUIG, F.; SOLIAS, J.Ma.
"El poblamiento de la zona sur de la Layetania litoral en época ibérica y romana" Coloquio de Arqueología Espacial, Teruel, 1984.

CATALEG DE L'EXPOSICIO "L'ARQUEOLOGIA A CATALUNYA AVUI",
Generalitat de Catalunya, 1982.

"CATALOGO DEL MUSEO DE CUENCA" Ministerio de Cultura, Cuenca,
1983.

GARCES, I.; MOLIST, N.; SOLIAS, J. Ma. "Iesso, (Guissona, La
Segarra)" Excavacions d'urgència dels SSTT. de Lleida, En
prensa.

GRANADOS, J.O. "Imitació local d'una forma 1/3 de Terra Sigillata
Lucente a Barcino" FONAMENTS, 1, Barcelona, 1980.

IZQUIERDO, Pere (inèdit) "Liaisons entre navigations maritime et
fluviale en Tarraconaise: Les exemples de les Sorres et Dertosa"
a Col.loqui Internacional sobre comerç marítim romà a la
Mediterrània occidental", Barcelona, 1988

KEAY, S. "The coastal economy in late centuries in the Conventus
Tarraconensis. Decline or change?" BAR International Series,
Oxford, 1984.

MENENDEZ, X.; SOLIAS, J. Ma. "Problemes entorn del Baix Imperi al
curs inferior del Llobregat", II reunió D'Economia Antigua de la
Península Ibérica, Barcelona, 1982.

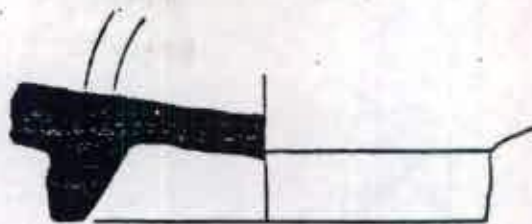
MORAN, J. "El noms de lloc al Baix Llobregat" I Jornades d'estudi
sobre el Baix Llobregat. St. Feliu de Llobregat, 1982.

RUIZ DE ARBULO Y BAYONA, JOAQUIN. "Empuries, puerto de escala o
puerto de comercio" Memoria de Licenciatura, Barcelona, 1984.

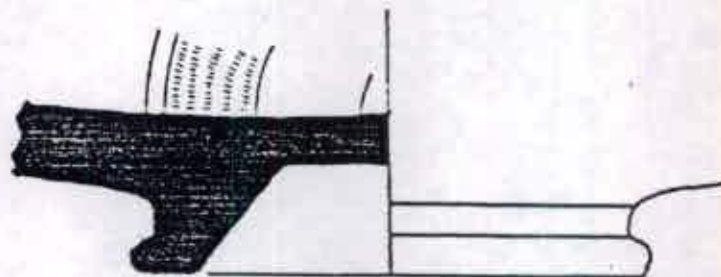
SOLIAS, J. Ma. "El poblament del curs inferior del Llobregat en
época romana" Memoria de Llicenciatura, Barcelona, 1982.

1

2

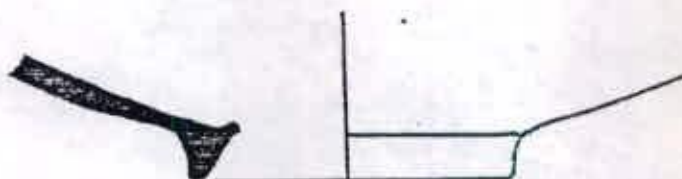
3

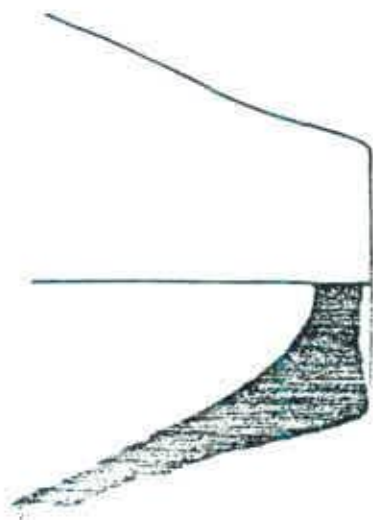
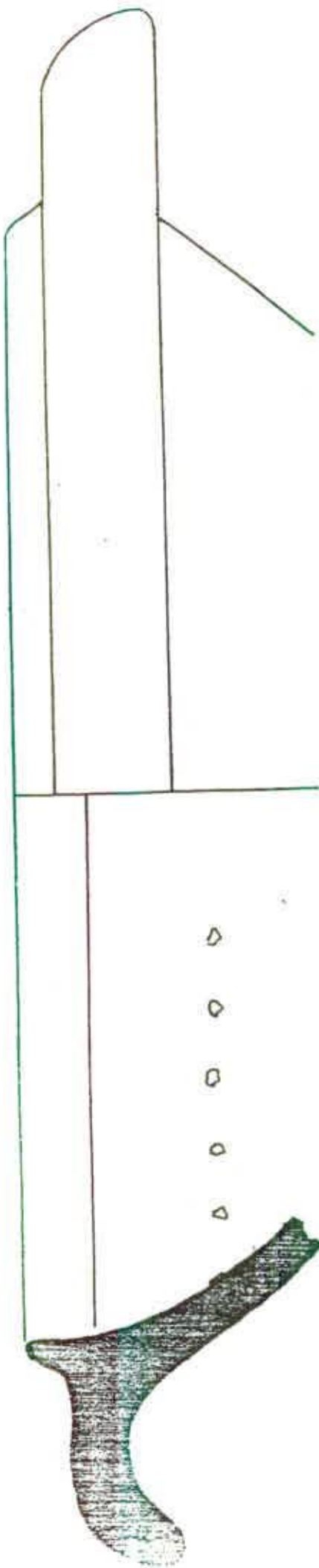
4

5

6

7

8

10

9

11

12

2.3.Epoca Romana

**Comunicacions
Tipus.....B**

NOTES SOBRE L'ANCORATGE DE LES SORRES

Pere Izquierdo i Tugas

Ancoratge d'època ibèrica i romana situat actualment sota l'hemidelta occidental del Llobregat. Els materials indiquen una utilització des del s. IV a.C. fins al V d.C., amb un màxim en l'època de l'exportació vínica.

L'ancoratge antic de *Les Sorres* s'estén per una àmplia àrea del subsòl del delta del Llobregat, que l'ha cobert en els darrers quinze segles, i ha estat descobert a causa de l'explotació de la sorra d'origen al·luvial per a la construcció. Aquestes extraccions han assolit sovint fondàries superiors als deu metres, traguent a la llum objectes arqueològics evidentment relacionats amb una àrea d'ancoratge en la que hi havia diversos derelictes.

El jaciment és conegut de fa anys i ha estat subjecte de diversos estudis i publicacions, sense que en absolut es puguin considerar exhaurides les seves possibilitats com a font d'informació sobre el comerç i l'economia de la nostra comarca en l'Antiguitat. El 1983, vam iniciar un estudi sobre l'ancoratge que intentava una proposta metodològica fonamentada en les possibilitats de l'estudi de jaciments arqueològics destruïts, a partir de la comparació de les dades obtingudes a través del material arqueològic i de la informació oral, gràfica i fotogràfica que en resten. En el cas de *Les Sorres*, podiem partir de la hipòtesi que el conjunt del material arqueològic que podríem localitzar correspondria una mostra petita però significativa d'allò que hi havia, ja que la seva recollida i conservació per part d'explotadors d'àrids, pagesos i afeccionats, ha estat aleatòria i depèn gairebé absolutament de l'atzar. Això fa possible considerar-la una mostra vàlida estadísticament per a l'anàlisi del jaciment.

No obstant, calia tenir presents les limitacions que presenten l'arqueologia en general i els ancoratges antics en particular, en allò que fa referència al coneixement del comerç antic. Per una banda, cal ser conscients de la desaparició de quasi tot indici sobre les mercaderies que no es conserven ni impliquen contenidors que es conservin, com ara els teixits, el grà, els productes vegetals envasats en sacs i els esclaus. Per l'altra, el fet que els materials han arribat a l'antic fons marí per causes accidentals té com a inconvenients la presència de derelictes, que impliquen desviacions a l'alça en la quantificació de determinats productes, i l'absència de referents estratigràfics, que implica la necessitat de recórrer constantment a la contextualització de les dades dins la situació econòmica de la regió i dins el comerç mediterrani en general.

Com a resultat de la recerca ha estat possible demostrar que ens trobem davant una àrea d'ancoratge de dimensions considerables, situada en una banda de l'estuari que llavors devia ocupar gairebé tota la superfície de l'actual delta del Llobregat. Aquest ancoratge devia funcionar com a tal des del període ibèric plè (Ceràmica del taller de Roses i àmfores PE-14 i PE-23) fins a un moment avançat del Baix Imperi romà (àmfores Africana IIC i Beltrán 66). Aparentment, el moment de màxima intensitat dels contactes comercials a través de l'ancoratge s'esdevingué en els dos darrers segles de la República romana i el primer de l'Imperi, període al que cal atribuir gairebé el 80% del material amfòric. Des del nostre punt de vista, cal dividir aquest període de màxima activitat en dues fases, que poden correspondre a dues estratègies colonials diferents: en els temps tardo-republicans, sembla que es pretén aprofitar els territoris conquerits com a mercat per a l'intercanvi de productes italics agrícoles i industrials excedentaris per d'altres productes necessaris per a la metròpoli, com ara ferro, plom i sal i molt probablement mel, gra, teixits i esclaus. En una segona fase, sembla que es tendeix a una explotació del te-

ritori mitjançant les *villae*, molt propera a un sistema de plantació, cosa que fa de la Laietània una àrea exportadora de vi. Mentre no coneguem cap altra instal·lació portuària, caldrà suposar que a través de l'ancoratge de *Les Sorres* es canalitza bona part de la producció vínica del curs inferior del Llobregat i de les àrees que utilitzaven aquest riu per arribar al mar. La presència en l'ancoratge d'un contingent molt important d'àmfores *Dressel 2/4 tarraconenses* (amb marques identificades als forns de *Can Tintorer* i *Can Pedrerol*) i *Pascual 1*, sembla recolzar la hipòtesi que es tracti del punt d'enllaç fluvio-marítim de la vall del Llobregat.

En d'altres treballs, alguns dels quals encara són en premsa, hem desenvolupat les hipòtesis que hem esmentat i d'altres resultants de l'estudi d'aquest jaciment, que devia ser un centre de comunicació realment important dins la comarca. De tota manera, estem convençuts que encara queda intacta una part important del jaciment, que fora convenient excavar parcialment, i que en col·leccions privades hi ha d'haver molts d'altres materials arqueològics, l'estudi dels quals pot permetre avançar una mica més en el coneixement dels mecanismes econòmics de l'Antiguitat.

BIBLIOGRAFIA

BLASCO, A. & SOLIAS, J.M.: *Les àmfores romanes del Museu de Gavà*, Barcelona, 1980 inèdit.

IZQUIERDO, P.: *Les Sorres: un punt d'ancoratge ibero-púnic i romà al delta occidental del Llobregat (Observació preliminar)*, «La Sentiu», 8 i 10, Gavà, 1985 i 1986, p. 11-22 i 11-24.

IZQUIERDO, P.: *Algunes observacions sobre l'ancoratge de Les Sorres, al delta del riu Llobregat*, «El vi a l'Antiguitat: Economia Producció i

comerç a la Mediterrània Occidental», Badalona, (1985) 1987, p.133-139.

IZQUIERDO, P.: *L'ancoratge de Les Sorres, sota el delta del Llobregat, dins l'Economia Antiga*, Tesi de llicenciatura, Barcelona, febrer del 1987, en premsa.

IZQUIERDO, P.: *Calamot-Can Valls del Racó-Les Sorres. Elements per a una reconstrucció de la Història Antiga de Gavà*, «La Sentiu», 13, Gavà, 1987, p. 19-27.

IZQUIERDO, P.: *Liaisons entre navigation maritime et fluviale en tarraconaise: les exemples de Les Sorres et Dertosa*, «El Comercio marítimo romano en el Mediterraneo Occidental. Homenaje a Nino Lamboglia», Barcelona, 1988, en premsa.

IZQUIERDO, P.: *L'ancoratge de Les Sorres: aportacions a l'economia antiga de la costa del Llobregat*, «Fonaments», 8, (1987) 1989, en premsa.

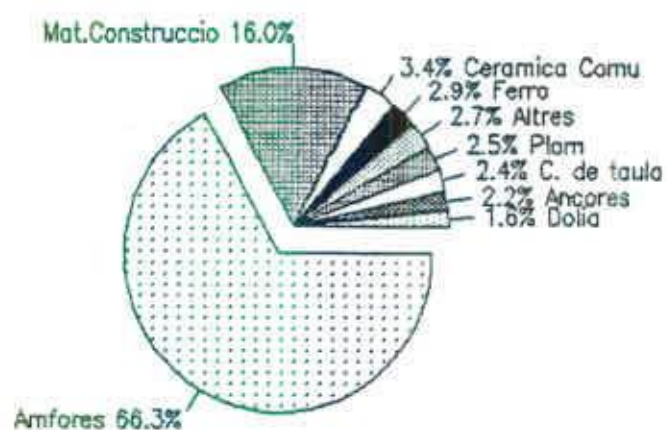
JULIA, M., PUIG, F. & SOLIAS, J.M.: *Introducció a l'estudi del poblament del delta del Llobregat en època ibèrica i romana*, «XXV Assemblea Intercomarcal d'estudiosos», El Prat de Llobregat, (1980) 1985, p. 392-413.

SOLIAS, J.M.: *«El poblament del curs inferior del Llobregat en època romana»*, Tesi de llicenciatura, Barcelona, 1982, en premsa.

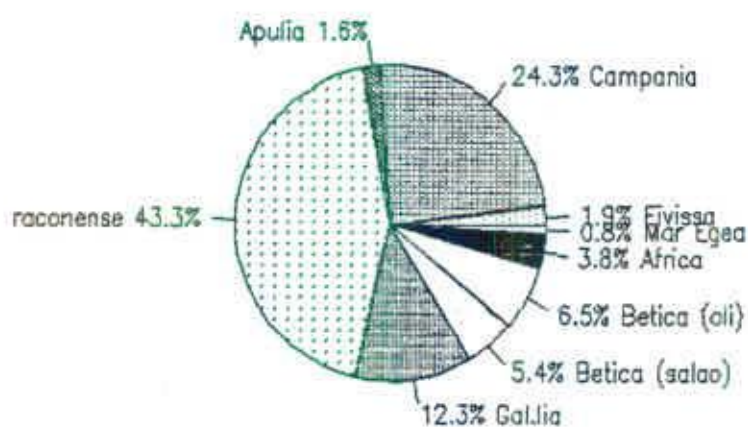
TARRADELL, M.: *Costa del Baix Llobregat*, «Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys», Barcelona, 1982, p.283-284.

VICENTE, J.: *Anforas romanas en Gavà*, «Puig Castellar», 6, 2ª època, Santa Coloma de Gramenet, 1967.

Les Sorres Materials Inventariats

Amfores de Les Sorres Origen de les Amfores

2.3.Epoca Romana

Comunicacions
Tipus.....C

L'ASSENTAMENT ROMA DE SANT VICENÇ DELS HORTS

FRANCESC CARALT

NURIA MOLIST

JOAN SAGRISTA

(Grup d'Estudis i Recerques de Sant Vicenç dels Horts)

Sota el casc antic de Sant Vicenç dels Horts s'han localitzant diverses troballes arqueològiques que corresponen a un assentament romà amb un forn d'àmfores. La cronologia aniria des del segle I a.n.e. al segle II d.n.e.

INTRODUCCIO

Des de fa molts anys s'han anat recuperant materials dispersos i s'ha tingut notícia de la troballa d'estructures, enterraments antics i materials romans al nucli de la població, tot i que aquesta informació no va transcendir al món científic. Des del nucli de Sant Boi fins Pallegà no es coneixia fins fa poc cap vil·la romana en aquesta riva dreta del Llobregat, el que no deixava de ser un fet curiós (Julia, Puig, Solias, 1985). No és fins el 1984 quan es realitza la primera excavació d'urgència que el jaciment es dona a conèixer (Albareda et alii, 1986; Molist, 1989).

El Centre d'Estudis i Recerques de Sant Vicenç dels Horts està portant a terme la recuperació, inventari i estudi dels materials dispersos així com de la seva distribució i ubicació geogràfica. En el present treball es farà un breu inventari dels diferents indrets on han aparegut restes arqueològiques d'època romana -coneguts per notícies orals fiables, la majoria- i es presentaran alguns dels materials més significatius, com ara els segells sobre àmfora romana.

Voldriem esmentar en aquest punt la notícia donada per Estrada (1969, núm. 761) en relació a unes restes romanes indeterminades localitzades a la fàbrica de ciment Molins, situada a la cruïlla de Quatre Camins i considerablement allunyada del centre de Sant Vicenç dels Horts. No es tenen més referències d'aquestes restes.

LOCALITZACIO DE LES TROBALLES

1 - Cal Reverter (Fig. 1, 1)

Al 1984 es va dur a terme una campanya d'excavacions entre els punts kilomètrics 14 i 15 de la via fèrrea dels Ferrocarrils Catalans. Es va localitzar part d'un dipòsit seccionat per dita via i una cubeta quadrangular. El material proporcionà una cronologia entre el segle I a.n.e. i el segle II d.n.e. (Molist, 1989). Abans de l'actuació es recolliren diversos materials d'època romana en aquest tram de la via. Actualment encara són visibles en els talls a banda i banda de la via fèrrea materials arqueològics, sobretot tegulae.

2 - Carrer Rafel de Casanovas (Fig. 1, 2)

Amb motiu de l'obertura d'una rasa per passar la conducció del gas es varen recuperar -a uns 50 cms. sota el nivell del carrer- diverses restes constructives (*tegulae*) i dos fragments d'àmfora romana, un d'ells un piu amb el segell *THEOP* (núm. 5).

3 - La Vicentina (Fig. 1, 3)

Durant les obres de remodelació de l'escenari del teatre d'aquesta entitat, iniciades el dia 8 de juny de 1988, es rebaixaren uns 3,5 metres per sota del nivell actual, apareixent diverses estructures i material d'època medieval i romana. D'entre les estructures destaca un dipòsit pavimentat amb *opus signinum* i el qual sembla que tenia una forma elíptica -referències orals-; per tant, és possible que es tractés d'una cisterna. Del material recuperat d'època romana cal destacar gran quantitat de restes constructives (*tegulae* i *imbrice*), *dolia*, un basament motllurat de marbre, la vora d'una àmfora tipus Pascual 1 i un piu d'àmfora romana amb un segell (núm. 11).

4 - Can Perals (Fig. 1, 4)

L'antiga casa de Can Perals estava situada entre els carrers Nou, Ribot, Nadal i la plaça Sant Jordi. Aquesta casa fou la residència dels Comtes de Cervelló a l'Edat Mitjana, posteriorment cedida a una comunitat de monges i després transformada en vivenda fins que va ser enderrocada el present segle. Durant els treballs de construcció de les noves edificacions varen apareixer restes d'època medieval, enterraments de *tegulae* a doble vertent (Canela et alii, 1987, p.103) i àmfores romanes.

5 - Mercat Vell (fig. 1, 5)

Segons informacions orals, en el moment de construir el nou mercat, varen apareixen en el solar -entre el carrer de Barcelona i el carrer del Riu- gran quantitat d'àmfores romanes, algunes inclosos força senceres. Així mateix, durant les obres realitzades fa anys per tal d'acondicionar les voreres davant del mercat es localitzaren també abundants àmfores romanes.

6 - Carrer del Riu-Carrer Antoni Gaudí (fig. 1, 6)

Amb motiu de la construcció d'una vivenda a la cantonada dels esmentats carrers, l'any 1986, es recuperaren diversos fragments de ceràmica romana (*terra sigillata*) i àmfora -amb diversos segells: núm. 4, 8 i 15-.

7 - Carrer Ribot/Plaça Sant Jordi (fig. 1, 7)

A principis de març de 1989 s'iniciaren els rebaixos per a la construcció d'una vivenda al solar situat a la cantonada del carrer Ribot amb la Plaça de St. Jordi -coneguda com a plaça de l'església-, el qual formava part antigament de Can Perals. Es rebaixà uns dos metres el nivell original de carrer sense que s'apreciesin estructures romanes, encara que es recollí abundant material arqueològic (sobretot una gran quantitat d'àmfores romanes -algunes amb segells, núms. 7, 10, 12, 13, 14, 16-, *terra sigillata*

(núm. 1 i 2) -gal·lica, hispànica i clara A-, cuina africana, etc.. Tots aquests materials procedien dels darrers 20/30 cms. del rebaix, que es va finalitzar en aquest nivell i es cobrí el sòl de formigó.

8 - Carrer Ribot -entre el carrer de St. Miquel i el carrer Rafel de Casanovas- (Fig. 1, 8)

Finalment, tenim notícies orals de la troballa d'un enterrament dins una àmfora durant les obres de la construcció d'una piscina en aquest solar.

CONSIDERACIONS FINALS

És evident que sota el casc antic es troba un assentament romà, del qual sols en tenim restes disperses, poc documentades, pràcticament sense material arqueològic o molt poc ni estratigrafies -hem de tenir en compte que la major part de la informació procedeix de referències verbals dels propietaris del solar o veïns-.

L'àrea de localització de les troballes romanes es centra al voltant del casc antic de la població, perllongant-se per l'oest fins a la via fèrrea. Així resulta una zona allargada de considerables dimensions: des del punt 1 (Cal Reverter) fins el més extrem a l'est (punt 6, c. del Riu/c. A. Gaudi) hi ha una distància de 287 m. L'amplada màxima, però, és de 75 m. La disposició d'aquest assentament seria perpendicular al pla, amb una part més alta situada al peu de les vessants del Massís del Garraf -a l'oest- i la part baixa, més propera al riu -a l'est-. L'actual diferència de cota de nivell entre un punt i l'atra és de 11,30 m (Cal Reverter: 32,60 m s.n.m.; c- del Riu/c. A. Gaudi: 21,30 m s.n.m.). La distància fins el llobregat és de 687 m.

Quan a restes estructurals, únicament coneixem dos dipòsits: el primer (Cal Reverter) és d'unes considerables dimensions -es coneixen uns 20 m. de llargada per 3,68 m. d'amplària-, sense haver-se localitzat els extrems-, el que podria fer-nos pensar en la seva utilització com a cisterna. Al carrer de la Pau a St. Boi de Llobregat s'excavà un dipòsit de grans dimensions, més gran encara que el de Cal Reverter, amb una clara funcionalitat d'emmagatzematge d'aigua (Melià-Molist-Puig, 1989)-. El segon dipòsit conegut (La Vicentina) sembla també que es podria tractar d'una altra cisterna, encara que de dimensions reduïdes i de forma el·líptica, força habituals en el món romà. Molt més abundants són les restes materials disperses, entre les que dominen sobretot les àmfores -representades únicament amb les formes Pascual 1 i Dressel 2/4- (punts 2, 3, 4, 5 i 6).

En aquests moments són massa poques les dades de les que disposem per poder saber de quin tipus d'assentament romà es tracta. No obstant, si bé la presència d'àmfores és alta en tota l'àrea, els altres materials romans (*tegulae*, *imbrice*, *dolia*, ceràmica...) són més freqüents a la banda est (La Vicentina i Cal Reverter). En el darrer punt localitzat (núm. 7) varem poder constatar personalment la majoria aclaparadora de fragments d'àmfores -com ho testimonien els 7 pins amb segells localitzats en aquest indret- en

comparació a la resta de materials.

Aquesta alta concentració d'àmfores romanes, així com l'abundància de segells localitzats -15 estampilles diferents-, majoritàriament inèdits, ens fa pensar amb l'existència d'un forn proper. La producció amfòrica d'aquest forn es centraria en les dues formes més habituals de la Tarraconesa al segle I d.n.e.: les Pascual I i les Dressel 2/4, encara que en aquests moments manca aprofundir l'estudi de les argiles i el percentatge representatiu d'ambdues formes. Igualment cal assenyalar la no localització, ara per ara, de rebuigs de forn. La hipòtesi de l'existència del forn estaria avalada per l'alt percentatge d'àmfores localitzat dispersament, l'alt nombre de segells diferents i alguns de repetits, diferencialment combinats en pocs amb dues marques, així com la no atribució possible d'aquestes marques a algun dels forns propers coneguts. Tanmateix, la situació mateixa del jaciment no és estranya dins el context del món romà al Baix Llobregat ni a la dels tres forns amfòrics que es coneixen.

Així doncs, aquest nou forn d'envasos amfòrics es suma als ja existents i estudiats al Baix Llobregat: Can Pedrerol de Baix -Castellbibal-, Can Tintorer -El Papiol- i el de Sant Boi (Tchernia, 1971; Pascual, 1977; Berguedà, 1981; Corsi-Sciallano i Liou, 1985), situats propers al riu per tal de facilitar l'embarcament de les àmfores plenes de vi. La navegació pel Llobregat sembla clara, encara que potser limitada a escassos mesos a l'any, a la primavera i tardor, tal com sembla demostrar-ho les restes localitzades al riu a Molins de Rei (Solias, 1982, pàg. 77).

Un altra punt a tenir en compte són les notícies d'enterraments -un en tegulae (Cal Perals) i una altra en àmfora (carrer Ribot)- que semblen indicar-nos un abandonament com a hàbitat de l'àrea central i la seva ocupació com a necròpoli. Malhauradament no tenim altra dada que aquestes minces referències, pel que es fa difícil situar cronològicament aquestes sepultures. Evidentment han de ser posteriors al moment d'hàbitat que hem situat *grosso modo* des del segle I a.n.e. fins al segle II d.n.e. Dins el conjunt de material dispers recuperat no s'ha constatat cap tipus de material romà que poguessim situar al Baix Imperi. D'altra banda l'existència de la necròpoli fa pensar en el pas proper d'una via secundària romana que seguint el Llobregat per la via directa aniria des de Sant Boi fins a Martorell.

Tal com veiem sota el nucli antic de Sant Vicenç dels Horts es localitza una vil·la romana de la qual en coneixem únicament la seva activitat industrial principal: la producció d'àmfores al segle I d.n.e. Els inicis d'aquest assentament es remontarien a principis o mitjans del segle I a.n.e., perdurant fins a començaments del segle II i amb un moment àlgid al segle I, segons la constatació material. Aquest complex romà respon al patró d'assentament i activitat econòmica (en aquest cas, producció de les àmfores) d'una *villa* romana a la vall inferior del Llobregat. Desconeixem la seva evolució posterior, encara que sembla que part de l'àrea ocupa antigament es converteix en necròpoli, possiblement durant el Baix

Imperi, el que comporta tanmateix l'existència d'un hàbitat proper, potser més reduït. De totes maneres ens trobariem en una ocupació més o menys continuada d'una àrea des d'època romana fins l'actualitat, ja que el centre històric i l'església es troben precisament sobre les runes de l'assentament romà, tal com succeeix en indrets propers del Baix Llobregat: Sant Boi (Melian, Molist, Puig, 1989); Sant Just Desvern, St. Feliu de Llobregat, Sta. Eulàlia de Provençana a l'Hospitalet (Solias, 1982).

RELACIO DEL MATERIAL

- 1 - Terra sigillata gál·lica, forma Draguendorf 29b. Cronologia: 40-90 dn.e. Localització: Carrer Ribot/Pça. St. Jordi (núm. 7).
- 2 - Terra sigillata hispànica, forma Draguendorf 37, decorada amb un cèrvol al registre inferior i emmarcat per motius vegetals. Localització: carrer Ribot/Pça St. Jordi (núm. 7).
- 3 - Vora d'una àmfora romana forma Pascual 1, amb l'arrancament de la nansa. Localització: Carrer Ribot/Pça St. Jordi (núm. 7).
- 4 - Marca a la part superior del peu d'una àmfora: THEOP dins una cartela rectangular (3,8 x 1,4 cms) i, a la dreta, un grafit realitzat abans de la cocció. Inèdita bibliogràficament, es coneixen diversos exemplars amb el mateix nom: IVLI THEOPHIL (Cap del Vol -Nieto i Foester, 1980-). Mayer assenyala que no hi ha cap nom THEOP(ILVS) a Catalunya i és rar epigràficament a Hispania (Mayer, 1988, p. 249-250). Localització: carrer Riu-carrer A. Gaudí (núm. 6).
- 5 - Marca THEOP a la part superior d'un peu d'àmfora i dins una cartela rectangular (3,8 x 1,3 cm). Mateixa marca que núm. 4, encara que de diferent punxó. Localització: carrer R. de Casanovas (núm. 2).
- 6 - Marca F a la part superior d'un peu d'àmfora i dins una cartela rectangular (1,4 x 2,2 cms). Trobem aquest mateix tipus de marca en diverses àmfores tarraconenses, bé dins un cercle o un rectangle i procedents de diversos alfars (Badalona (?) -Pascual, 1977, fig. 13, núm. 16 i 17-, àrea de Dianium -Gibert, 1987, fig. 3, 1-) i derelictes (Diano Marina -Pallarés, 1982-; Cap del Vol -Liou, 1987-; Port-la-Nautique -Bouscaras, 1974, núm. 128-). Localització: recollida en superfície a la zona de la via fèrrea (núm. 1).
- 7 - Marca F -retro- a la part superior del peu i dins una cartela circular. Veure núm. 6. Localització: Carrer Ribot-Pça. St. Jordi (núm. 7).
- 8 - Marca PH a la part superior d'un peu d'àmfora, dins una cartela quadrada (1,2 x 1,15 cms). Corsi-Sciallano i Liou (1985, p. 66) donen a conèixer dues marques PH sobre àmfores Dressel 2-4 localitzades al derelict des Fourmigués. Aquesta mateixa marca es localitzà a Menorca (Nicolás, 1987, p. 241, núm. 23). Localització: carrer Riu-carrer A. Gaudí (núm. 6).
- 9 - Marca amb els signes A i F -retro- situats a la part superior del peu d'una àmfora i dins una cartela circular. Localització: recollida en superfície a la zona de la via fèrrea (núm. 1).

- 10- Marca dins una cartela circular (R) -retro- situada a la part superior del piu d'una àmfora. Al costat esquerra presenta una incisió vertical feta abans de la cocció. Localització: Carrer Ribot-Pça. St. Jordi (nùm. 7).
- 11- Marca dins cartela circular (R) situada a la part superior del piu. Localització: La Vicentina (nùm. 3).
- 12- Marca dins una cartela circular (N) -retro- situada a la part superior del piu d'una àmfora. Localització: Carrer Ribot-Pça. St. Jordi (nùm. 7).
- 13- Marca PR -dins cartela circular- acompanyada de A., dins cercle. Localització: carrer Ribot-Pça. St. Jordi (nùm. 7)
- 14- Marca PR -dins cartela circular (igual al segell 13)- acompanyada de IR, també dins un cercle. Localització: carrer Ribot-Pça. St. Jordi (nùm. 7).
- 15- Marca N -retro-, dins cartela rectangular (2,1 x 1,2 cm), acompanyada d'una altra marca de la que únicament es llegeix N, -dins una cartela rectangular-. Localització: carrer Riu-carrer A. Gaudí (nùm. 6).
- 16- Doble marca a la part superior del piu d'una àmfora: VT -dins cartela oval- i DH -dins cercle-. Localització: carrer Ribot-Pça. St. Jordi (nùm. 7).

BIBLIOGRAFIA

- BERGUEDA, E. (1981): Vil·la romana de Can Tintorer. El Papiol, Barcelona. Museu Municipal de Molins de Rei, 6.
- BOSCH, M.; SAGRISTA, J. (1985): Dossier. Ara fa un any... El Mirall, juliol-agost, 1985. St. Vicenç dels Horts.
- BOSCH, M.; SAGRISTA, J. (1985): Dossier. Ara fa un any... El Mirall, juliol-agost, 1985. Sant Vicenç dels Horts.
- BOUSCARAS, A. (1974): Marques sur amphores de Port-la-Nautique. Cahiers d'Archéologie Subaquatique, III. Fréjus, pp. 103-132.
- CANELA et Alii (1987): St. Vicenç dels Horts. Aproximació a l'estudi del medi natural i social. St. Vicenç dels Horts. 1987.
- CORSI-SCIALLANO, M.; LIOU, B. (1985): Les épaves de Tarraconnaise à chargement d'amphores Dressel 2-4. Archéonautica, 5. C.N.R.S. Paris.
- ESTRADA, J. (1969): Vias y poblamiento romano en el terriorio del área metropolitana de Barcelona. Comisión de Urbanismo, Ayuntamiento de Barcelona. 1965-1969.
- GISBERT, J.A. (1987): La producció del vi al territori de *Dianium* durant l'Alt Imperi: el taller d'àmfores de la vil·la romana de l'Almadrava (Setla-Mirarrosa-Miraflor). El vi a l'antiguitat. Badalona, p. 104-115.
- JULIA, M.; PUIG, F.; SOLIAS, J.M. (1985): Introducció a l'estudi del poblament ibèric i romà del Delta del Llobregat. XXV Assambla intercomarcal d'Estudiosos del Baix Llobregat. El Prat del Llobregat, 1980.
- MAYER, M.; RODA, I. (188): Epigrafia. Fonaments, 7. Barcelona.
- MIRO, J. (1988): El comercio del vino de la Tarraconense (S. I aC - I dC). Una síntesis. Coloquio Internacional sobre el comercio

- marítimo romano en el Mediterráneo Occidental. Barcelona, 16 al 18 de maig, Barcelona, 1988 (en premsa).
- MOLIST, N. (1989): L'excavació d'urgència de Cal Reverter (Sant Vicenç dels Horts). I Jornades d'Arqueologia del Baix Llobregat. Castelldefels, 1989.
- NICOLAS, J. C. de (1987): Vi de la Laietania i vi de la Campània a Menorca (Illes Balears). I Col·loqui d'Arqueologia Romana; El vi a l'Antiguitat (Badalona, 1985). Monografies Badalonines, 9. Badalona, 1987, p.p. 237-245.
- NIETO, F. J.; FOESTER, F. (1980): El pecio romano del Cap del Vol (Campanyes de 1987 y 1979). Cypsela III, pp. 163-177.
- PALLARES, F. (1982): La nave romana di Diano Marina. VI Congreso Internacional de Arqueologia Submarina. Catagena, p. 285-295.
- PASCUAL, R. (1977): las ánforas de la Layetania. Collections de l'Ecole Française de Rome, 32. Roma.
- SOLIAS, J.M. (1982): El poblament del curs inferior del Llobregat a l'època romana. Tesi de Llicenciatura. Universitat de Barcelona, inédita.
- SOLIAS, J.M. (1986): El poblament del curs inferior del Llobregat a l'època romana. La Sentiú, 10. Gavà, p. 5-10.
- TCHERNIA, A. (1971): Les amphores vinaires de Tarraconnaise et leur exportation au début de l'empire. E.A.E., 44. Pp. 38-85.
- V.V.A.A. (1986): Arqueologia. Garrosa (Butlletí del Grup d'Estudis i Recerques) núm.). Sant Vicenç dels Horts, novembre de 1986).

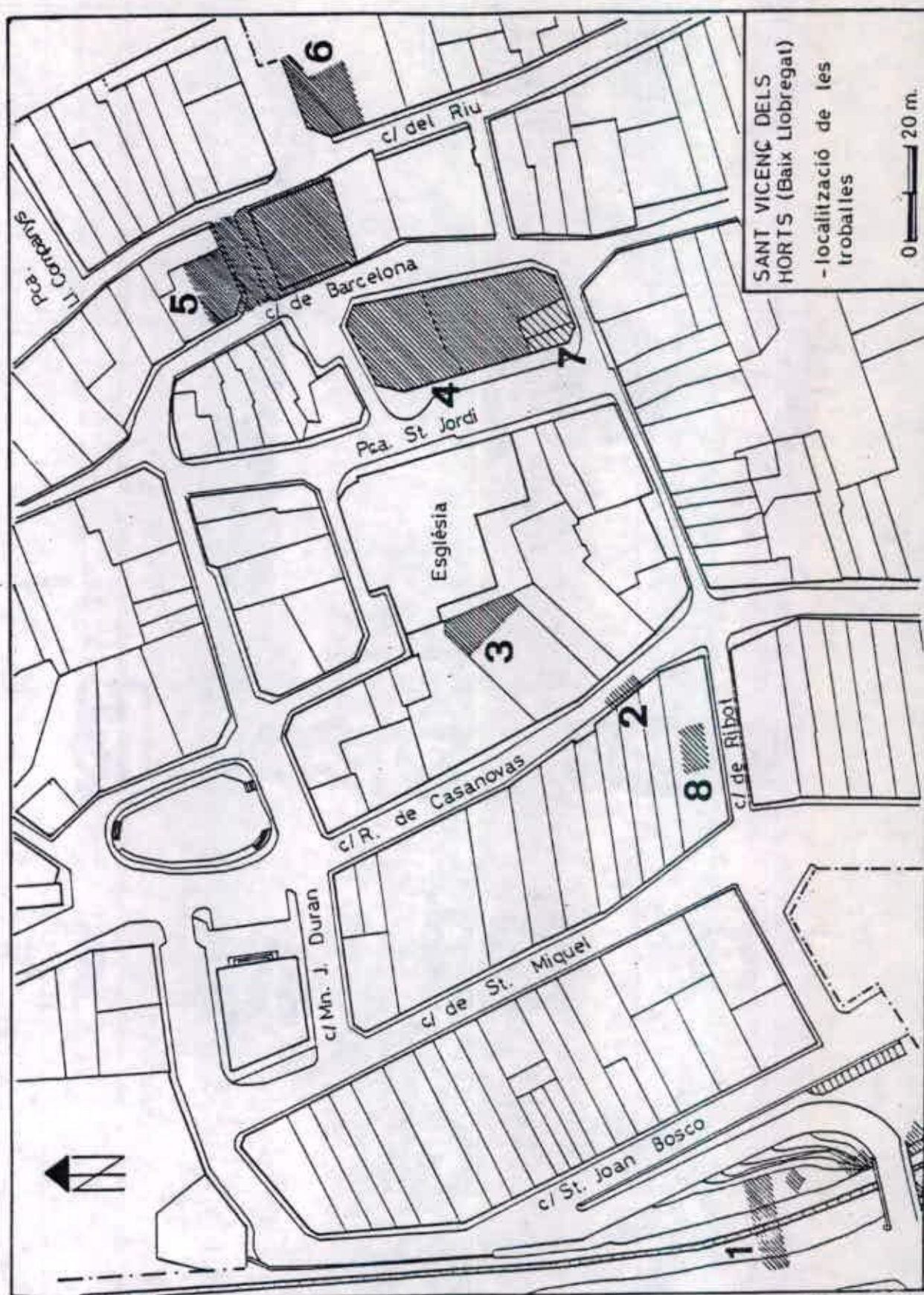
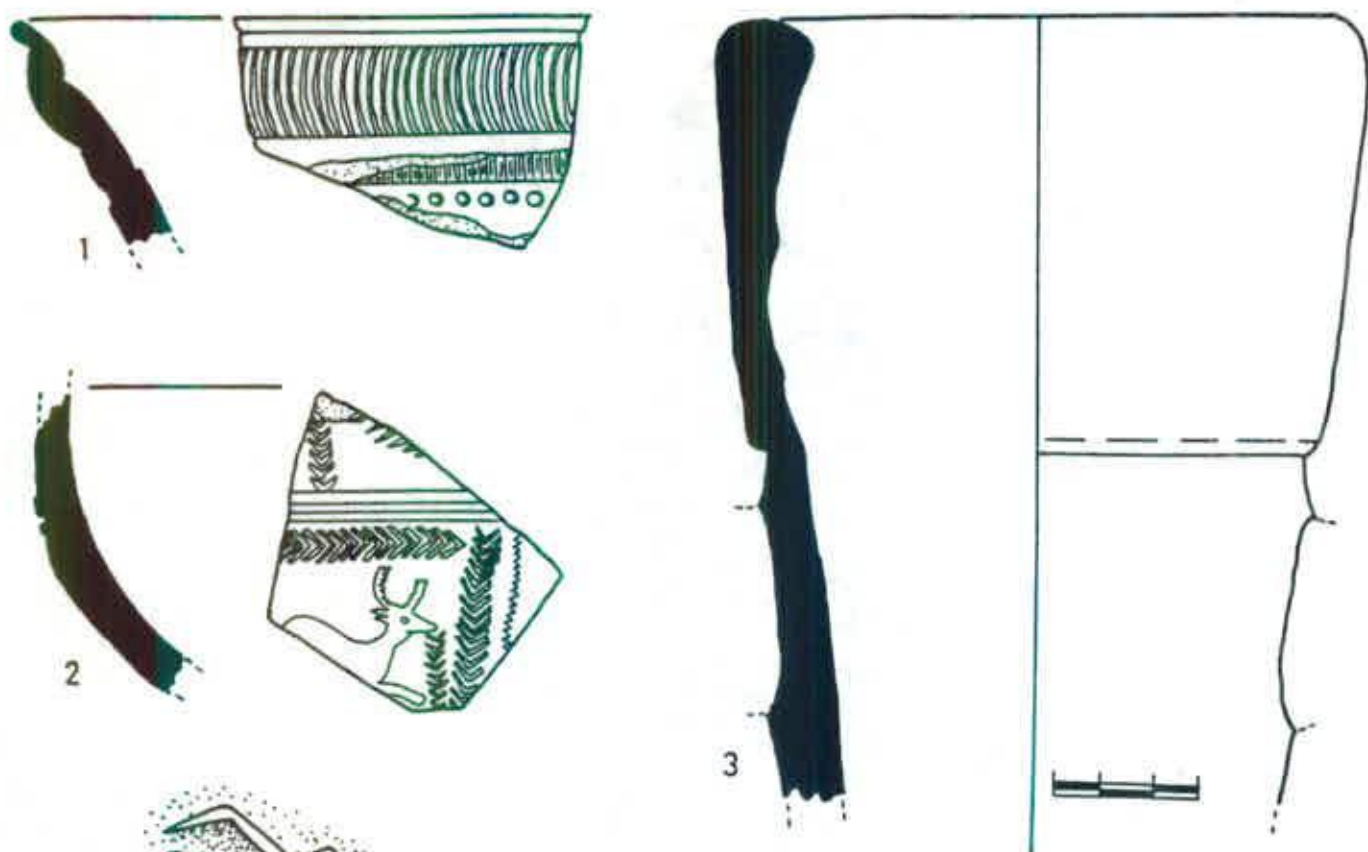

FIG. 1

THEOP

4

THEOP

5

F

6

F

7

P

8

ΔF

9

Я

10

R

11

4

12

P

13

Δ

P

P

14

Δ

Δ

15

Δ

Δ

16

NOTES PER A L'ESTUDI DEL POBLAMENT D'ÈPOCA ROMANA A LA VALL DE VERÇ: RELACIO DELS JACIMENTS.

David GUASCH
Francesc Xavier MENENDEZ
Josep Maria SOLIAS

Resum.

Amb una breu relació i un mapa de situació es donen a conèixer els jaciments romans de la Vall de VERÇ (Terme de Sant Just Desvern i part dels termes de Sant Joan Despí i Sant Feliu de Llobregat). Vall entorn la riera de Sant Just que en època romana estava densament poblada.

La Vall de Verç és l'antic nom que rep la vall petita i estreta definida per la Riera de Sant Just, coneguda també com a Riera de Pahissa en el seu darrer tram, i es situa en l'extrem soccidental de la Serra de Collcerola, dins del terme de l'actual municipi de Sant Just Desvern (d'on pren el nom). Neix de diverses rieroles i torrents que baixen pels turons de la Serra, pràcticament des de Vallvidrera, i està encerclat pel Puig Aguilar, Sant Pere Màrtir i Turó del Temple (que separa Sant Just d'Esplugues), per la seva banda SE. i pel Coll de Les Torres, La Coscollera i la Penya del Moro (que limiten Sant Just amb Sant Feliu de Llobregat), per la seva banda NO. La Riera, des de Sant Just, penetra en el terme de Sant Feliu, i desaigua al Riu Llobregat dins del Terme de Sant Joan Despí, no lluny del límit amb el de Sant Feliu.

Aquesta petita vall, plena d'elevacions suaus a banda i banda de la riera, cada vegada menys pronunciades en direcció O. constitueix una zona rica i apta per l'activitat agrícola a causa del sediment ric en argil·les quaternaries i llins que defineix la propia riera, envoltada de les pissarres devòniques dels turons de Collcerola. La zona més occidental de la Vall ja dins del terme de Sant Feliu, està constituïda per la propia riba esquerra del Riu Llobregat i la propia riera desembocava a menys de 3 kms. d'on el riu s'obria en estuari. Per tant la Vall de Verç estava ben relacionada amb les rutes de comunicació que seguien el Riu Llobregat curs amunt per la banda esquerra des del Pla de Barcelona, tant les que enfilaven per Esplugues com les que seguien la ruta per Provençana i Cornellà.

Si bé en època pre-històrica i en època ibèrica les restes no son excessivament abundats (d'època pre-històrica coneixem restes neolítiques i eneolítiques a La Riba i uns fons de cabana del Bronze Final a Can Cortés, que seran tractats en altres comunicacions d'aquest volum, i d'època ibèrica, es

coneixen molt bé el Poblament de la Penya del Moro, però que no traspassa el segle IV, mentre que a la vall s'han localitzat algunes sitges ibèriques tardanes, a la Riba, al Polígon Industrial, tal vegada a Walden 7, i al Bullidor, ja en terme de Sant Feliu), en època romana les restes i indicis de presència d'habitat de tipus rural són realment molt abundoses.

Des del Mas Vilar -el jaciment més allunyat del Riu- i el Riu Llobregat, incluint els jaciments riberencs d'aquest de Sant Feliu i Sant Joan Despí, hem de comptabilitzar 18 jaciments. Son els següents:

SANT JUST DESVERN

1. Can Vilar de la Muntanya.

S'observen en superfície alguns murs i material ceràmic. Cronologia: indeterminada.

2. Can Oliveras o La Riba.

Conjunt excavat per David Guasch els anys 1966-1969 compost per diverses sitges ibèriques i romanes i algunes estructures (clavegueres, dipòsits), de les quals destaca una habitació en ús en època baix-imperial en la que es localitza reaprofitada en els murs, una làpida funerària (Fabre, Mayer, Rodà, 1984-IRC-n. 5 pag. 38) (veure comunicació sobre La Riba en aquest mateix volum). Cronologia: del s. II a.n.E. al s. IV d.n.E.

3. Can Biosca.

Ceràmica en superfície. Cronologia: indeterminada.

4. Pça. de l'Església / Can Ginestar.

Es tenen notícies de diverses troballes (sitges, tal vegada algun enterrament, etc.) en diversos punts de la plaça Verdaguer, sobre el petit turó nucli del Sant Just medieval. L'any 1984, a pocs metres de la plaça, a la casa de Can Ginestar, van aparèixer noves restes. El salvament practicat per J.Ma. Solías va permetre identificar sitges d'època republicana i una necròpolis tardana. Cronologia: del segle II a.n.E. al segle IV d.n.E.

5. Can Sagrera.

L'any 1979 l'equip de la Penya del Moro efectua la documentació de les restes de diverses sitges i un paviment d'època romana aparegudes dal fer-se unes cases (veure comunicació en aquest mateix volum). Cronologia: inèdita en aquest mateix moment.

6. Can Modolell.

L'any 1884 ó 1885 es va descobrir un mosaic dels segles III ó IV d.n.E., destruït i perdut posteriorment al traslladar-se a Barcelona (Barral, 1978). També hi pertany una petita figura de terracota de propietat particular (Perez, 1987 p. 105 i 109). Recentment, s'ha localitzat una sitja. Cronologia: indeterminada (a part de la datació poc aproximada del mosaic)

7. Can Roldan.

S'observen algunes estructures en els marges i s'hi recull ceràmica en superfície. Cronologia: indeterminada.

8. Can Gelabert de la Riera.

En aquest mas situat molt aprop de l'anterior també s'identifiquen murs en un marge i s'observa material arqueològic. Cronologia: indeterminada.

9. Mas Lluí.

S'ha localitzat un paviment de dipòsit d'"Opus Signinum" i algunes altres restes constructives i ceràmiques. Cronologia: indeterminada.

10. Tres Santos (o Walden-7).

Fins fa poc, s'observava una paret de dipòsit d'"Opus signinum" en un marge. Cronologia: indeterminada.

11. Parc de Torreblanca.

Les excavacions d'urgència efectuades per J. Folch l'any 1986 i J. Cortadellas l'any 1988 (veure comunicacions sobre aquestes intervencions en aquest mateix volum) han posat al descobert, a uns 275 metres de distància en línia resta de l'anterior jaciment, un conjunt de sitges, un dipòsit d'"Opus signinum" i altres estructures. Cronologia: segles I i II d.n.E.

SANT JOAN DESPI

12. Pla del Vent.

Ceràmica en superfície. Cronologia: segles I-II d.n.E. com a mínim.

13. Carrer Carril.

Actualment encara s'observa un paviment d'"Opus signinum", tallat per la via del tren, que s'adossa a un mur visible en el tall de la trinxera de la via. No es coneix material arqueològic del jaciment. Cronologia: indeterminada.

14. Ermita de la Mare de Déu del Bon Viatge.

Les excavacions d'urgència efectuades l'any 1985 per Francesc Cuesta i Xavier Ramada van posar al descobert una "villa" romana. Cronologia: de finals del segle I a.n.E. fins el segle V d.n.E.

15. Les Begudes.

Ceràmica en superfície. Cronologia: indeterminada (materials Alt- Imperials com a mínim).

SANT FELIU DE LLOBREGAT

16. La Salut.

Els srs. Romagosa i Hernández efectuaren fa bastants anys una excavació en aquest paratge que proporcionà uns materials ceràmics força ben conservats, que confirmen la presència d'una important "villa" romana. Cronologia: de la segona meitat del segle I al segle III d.n.E.

17. Ca l'Estanquer.

Els srs. Romagosa i Hernández realitzaren l'anys 1970 una excavació de salvament a l'enderrocar-se la Casa de Ca l'Estanquer, i pogueren documentar un paviment d'"Opus signinum" i un mur, així com recuperar material arqueològic. Cronologia: segles I a III d.n.E. Forser hi ha algun material Baix-Imperial.

18 Can Maginàs.

També el sr. Romagosa, als anys 70 excavà, abans de la seva destrucció per la construcció de nous edificis i per les extraccions de terres, aquest jaciment. Es posaren al descobert sitges ibèriques i paviments d'"Opus signinum". Cronologia: Del segle II a.n.E. fins els segles II ó III d.n.E.

ALTRES TROBALLES

En el decurs d'altres intervencions han aparegut materials d'època romana descontextualitzats i barrejats amb materials medievals. Es el cas dels jaciments del Bullidor (Sant Just Desvern, 1985) o Can Romagosa (Sant Feliu de Llobregat, 1984).

També prop de la Torre de la Presó, en el cas de Satn Feliu, va apaèixer un fragment de sarcòfag romà decorat amb "strigilla" (Garcia de Sant Feliu, 1966)

Els estudis que estem realitzant permetran, en el futur, -així ho esperem- aproximar-se a l'estructura de poblament d'aquesta zona. En aquest sentit caldrà confirmar algunes dades sobre el terreny (aprofundint les prospeccions ja efectuades), estudiar millor els materials arqueològics per establir les cronologies i contemporaneïtats entre els assentaments, estudiar amb detall les característiques geomorfològiques de cada jaciment i establir les distàncies entre ells, així com establir el reconegut de la Via Augusta de Barcino a Martorell per la Vall a fi efecte de poder avançar en l'estudi dels models d'explotació agrícola d'època romana en la zona esmentada. En aquesta comunicació hem volgut només, tal com s'ens demanava, fer un avanç mitjançant la relació dels jaciments existents.

Bibliografia.

Unicament un jaciment (n.6) es conegut per la Bibliografia des d'antic (1890).

L'estudi més modern del Mosaïc es de Barral, 1978.

Es l'únic jaciment de la vall citat a la Carta Arqueològica de Barcelona de 1945 (Almagro, Colominas, Serra, 1945).

Del n.2, excavat als anys 60 només ha trascendit a la Bibliografia general la Làpida (Fabre, Mayer, Rodà, 1984, n.5)

En el recull de jaciments publicat per Julià, Puig i Solías (1985) (encara que efectuat el 1980), eren únicament 5 els jaciments citats (n.2,5,6,17 i 18).

A la Tesina de Josep Maria Solias (Inèdita) presentada l'any 1982, el nombre d'assentaments era ja de 9 (n.2,5,6,10,12,13,16,17,18).

L'article de Josep Maria Solias incloïa 2 (n.12 i 13) dels 4 jaciments de St. Joan Despí. (1983)

El capítol dedicat a la Història Antiga del Llibre del mil·lenari de Sant Just (Pérez, 1987) cita bastants jaciments, molts d'ells descoberts per David Guasch i fins llavors inèdits i mai citats a la bibliografia (n.1,3,4,9 i 12, així com els ja coneguts n.2,5 i 6).

Les intervencions arqueològiques efectuades recentment als jaciments n.4,11 i 14, així com la n.2, fins ara inèdites, esperem siguin donades a conèixer en aquest volum.

Els restants jaciments n.7,8 i 15, son bibliogràficament inèdits.

ALMAGRO, J.; COLOMINAS, J.; SERRA RAFOLS, J. de C.; Carta Arqueològica de España. Barcelona. Madrid, 1945.

BARRAL, Xavier Les mosaïques romains et médiévales de la Regio Laetana (Barcelona et ses environs) Universitat de Barcelona. IAP. Barcelona, 1978.

FABRE, G; MAYER, M; RODA, I; Inscripcions romaines de Catalogne I. Barcelona (Sauf Barcino) Diffusion de Boccard. Paris, 1984.

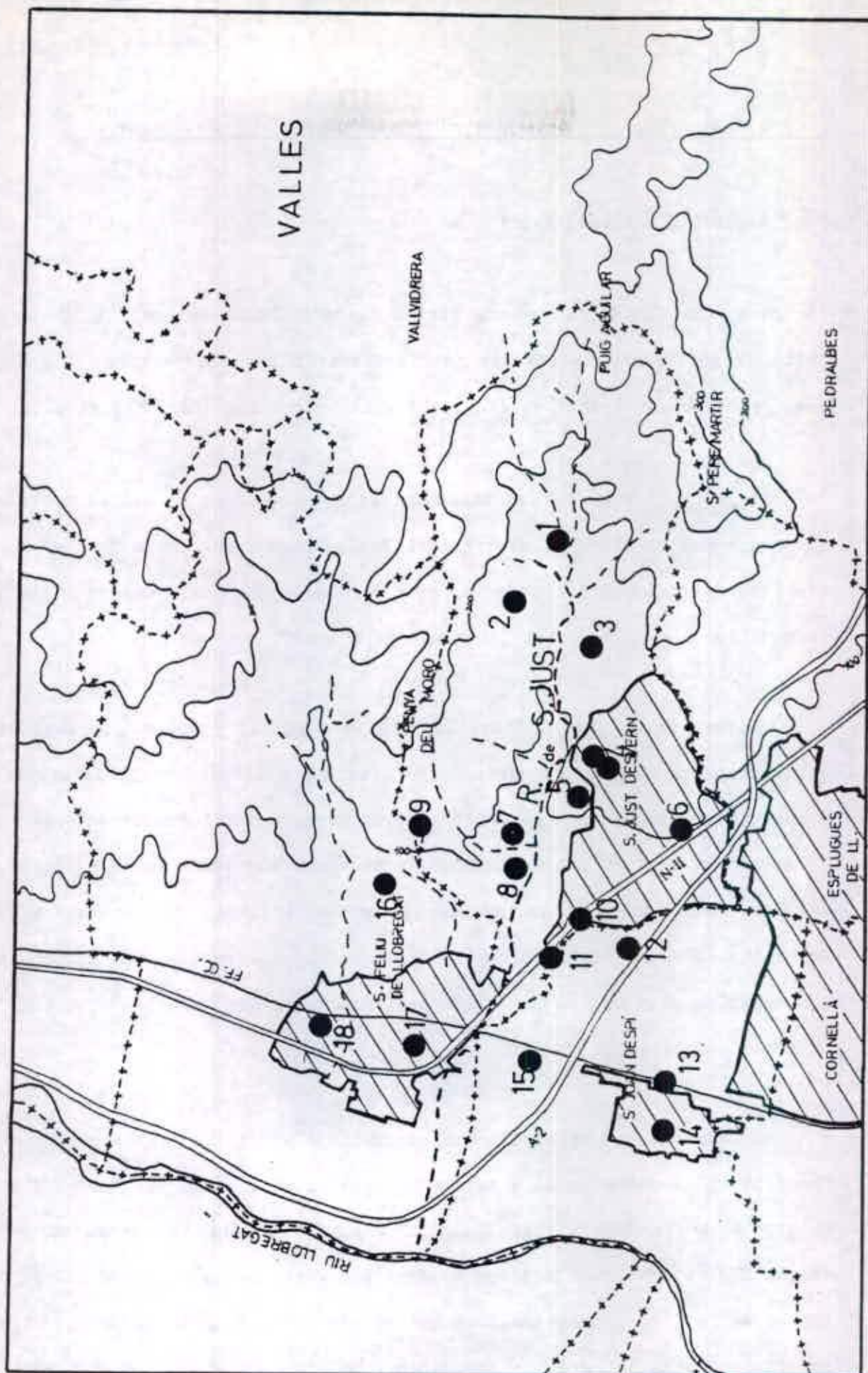
GARCIA DE SANFELIU, A. La torre de la Presó Sant Feliu de Llobregat, 1966.

JULIA, M; PUIG, F; SOLIAS, J.Ma.; Introducció a l'estudi del poblament ibèric i romà al Delta del Llobregat. XXV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos del Baix Llobregat. pp. 392-413. El Prat de Llobregat, 1980.

PEREZ I CONILL, JORDI Pre-història i Història Antiga a Autors diversos. Sant Just Desvern, un paisatge i una Història. Ajuntament de Sant Just Desvern. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987.

SOLIAS I ARIS, JOSEP MARIA El poblament del Curs Inferior del Llobregat en època romana. Memòria de Llicenciatura. Universitat de Barcelona. Barcelona, 1982. Inèdita.

SOLIAS I ARIS, JOSEP MARIA Els primers habitants de Sant Joan Despí. La Font de Bé. n.45. Sant Joan Despí, 1983.

ASSENTAMENTS ROMANS VALL DE VERÇ

L'ESTABLIMENT ROMA DE CAN VALLS DEL RACÓ

Pere Izquierdo i Alfred Mauri

Jaciment romà situat damunt una petita elevació rocosa al mateix límit del delta, possiblement relacionat funcionalment amb l'ancoratge de *Les Sorres*. Probablement fundat en època d'August, devia ser abandonat al s. II.

El jaciment romà de *Can Valls del Racó* se situa en un indret privilegiat, una petita elevació de gres del *Bundsandstein* des de la qual es controla tot el delta del Llobregat, és a dir, allò que devia ser-ne l'estuari en l'època en què aquest jaciment fou ocupat.

Situat entre Gavà i Castelldefels, les restes d'aquest jaciment han estat respectades pel creixement urbà d'ambdós pobles fins a l'actualitat, conservant el seu entorn natural. La planificació de l'urbanització de tot el sector ha motivat la realització de prospeccions geofísiques sufragades per l'empresa *Vértex*, promotora de les obres. Aquestes prospeccions estan destinades a delimitar la probable extensió del jaciment al pla circumdant i a establir quin era el paisatge que l'envoltava, en especial allò que fa referència a la línia de costa.

El material superficial trobat casualment al jaciment i el que va ser recollit en la campanya de neteja i topografia realitzada pel Servei d'Arqueologia de la Generalitat l'any 1984 està dipositat al Museu de Gavà (sigla CVR) i compón un conjunt bastant homogeni que cal datar al llarg de tot el segle I i, probablement, també en els primers decennis del II. Tret de dos fragments de ceràmica *campaniana* trobats en un camp proper, la res-

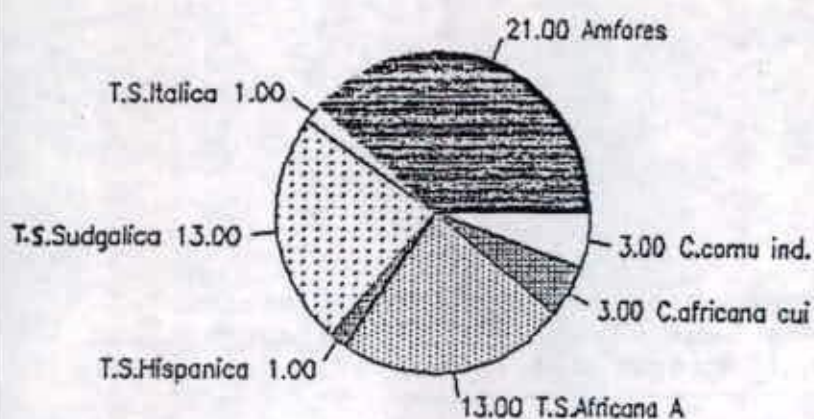
ta de la ceràmica de taula és clarament alt-imperial, amb 13 fragments de T.S. Sudgal·lica i la mateixa quantitat de T.S. Africanaa A. Amb un sol fragment, la T.S. Itàlica i la Hispànica també hi són representades. Aquest material ceràmic en permet proposar-li una cronologia que aniria des de temps d'August o Tiberi fins a inicis del segle II. Les troballes amfòriques poden ser atribuïdes al mateix període i hi són força abundants: els fragments de llavi, nansa i pivot representen més d'una tercera part dels materials conservats al Museu de Gavà. Hi predomina de llarg la forma Pascual 1, amb pastes de tons beixos similars a les que s'associen a la mateixa forma en l'ancoratge de *Les Sorres*. Aquesta abundància de fragments de Pascual 1, acompanyats d'altres de Dressel 2/4, i la seva posició central respecte a l'ancoratge de *Les Sorres*, ens han portat a associar ambdós jaciments, proposant una hipòtesi interpretativa que considera que Can Valls del Racó podia haver estat una instal·lació amb magatzems i serveis portuaris (IZQUIERDO, 1987 i 1988), sense que es pugui descartar el caràcter de vil·la romana que li atribuï SOLIAS (1982). La nostra proposta ha estat formulada arran del desfase que es manifesta entre les èpoques de millor navegabilitat fluvial i les de millor navegabilitat marítima, que devia obligar a un estocatge dels envasos elaborats a la Vall del Llobregat entre el moment de la seva arribada a la costa i el del seu embarcament marítim. La presència de fragments d'amfores Dressel 20, Dressel 7/11 i Pélichet 46, rares als jaciments del Baix Llobregat, reforcen la hipòtesi d'una relació especial amb l'ancoratge colindant. Evidentment, sigui o no correcta aquesta hipòtesi, és també probable que s'hi realitzessin activitats agrícoles, encara que és evident que la seva situació no està en funció de les disponibilitats de sòl fèrtil, atès el seu entorn rocallós i la inexistència de la plana deltaica.

Pel que fa a les restes constructives, estan totes realitzades amb el gres de l'indret i morter de calç de bona qualitat, utilitzant la tècnica de l'*opus caementicium*, de vegades revestit amb *opus quadratum*. Són especialment interessants restes de murs ortogonals i paviments d'una instal·lació industrial, un paviment que es malmet ràpidament situat en la part alta, un possible *lacus* i una mena de cisterna coberta amb volta que hi té una posició central. De tota manera, en molts casos és difícil distingir les estructures romanes de les medievals de Can Valls del Racó, i no sabem fins a quin punt aquest Mas reaprofità allò que restava de les edificacions antigues. Dos cups revestits de rajola quadrada, i potser fins i tot la cisterna esmentada, han de ser atribuïts a aquesta segona ocupació, de la qual en sabem tant poc com de l'establiment romà.

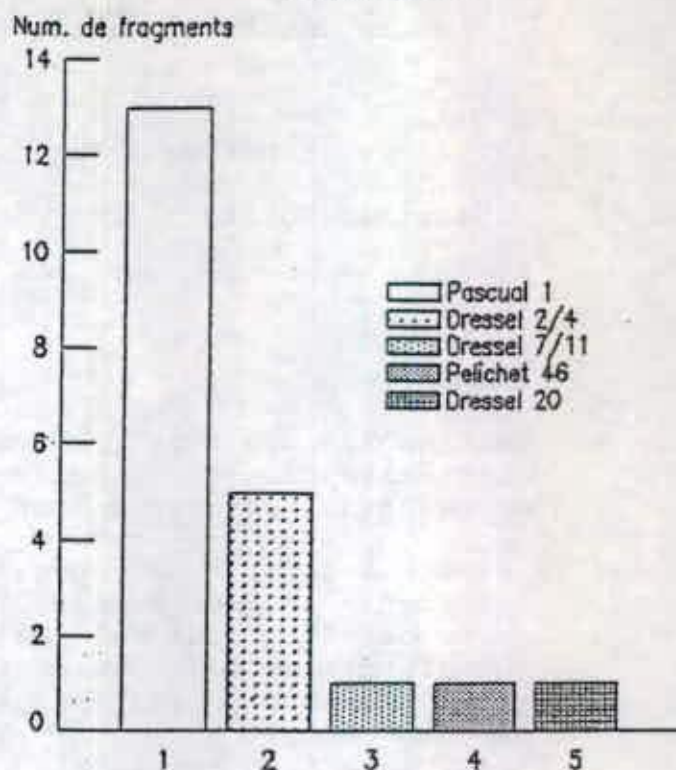
BIBLIOGRAFIA

- P. IZQUIERDO, 1987, *Calamot-Can Valls del Racó-Les Sorres: elements per a una reconstrucció de la Història Antiga de Gavà*, «La Sentiu», 13, p.19-27.
- P. IZQUIERDO, 1988, *Liaisons entre navigation maritime et navigation fluviale en Tarraconaise: les exemples de Les Sorres et Dertosa*, «El Comerç marítim romà a la Mediterrània Occidental. Homenatge a Nino Lombaglia», en premsa.
- M. JULIA, F. PUIG & J. M. SOLIAS, (1980) 1985, *Introducció a l'estudi del delta del Llobregat en època ibèrica i romana*, «XXV Assemblea Intercomarcal d'estudiosos», p.392-413.
- J. M. SOLIAS, 1982, *El poblament del curs inferior del Llobregat en època romana*, Tesi de llicenciatura inèdita.

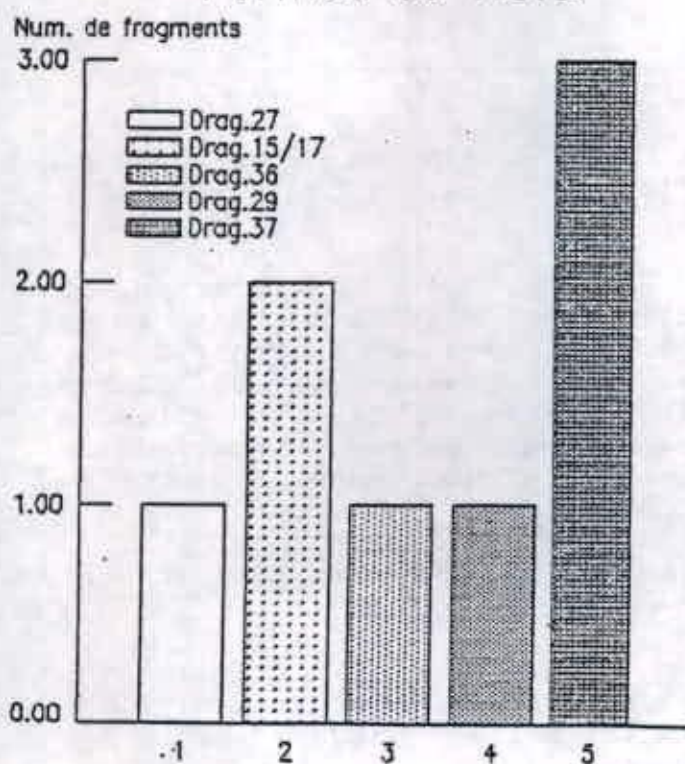
Can Valls del Racó (Gavà) Material Superficial

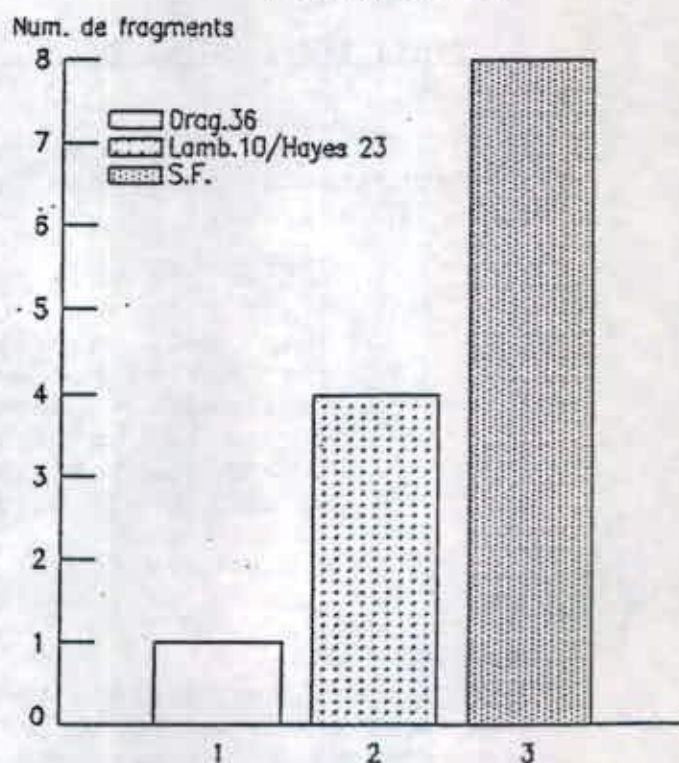
Can Valls del Racó Amfores

Formes de T.S.G.

T.S.Clara A

ELS ASSENTAMENTS ROMANS DE SANT ANDREU DE LA BARCA

F. Xavier Menéndez i Pablo

Josep Ma. Solías i Aris

Resum.

Mitjançant una breu relació de troballes, es donarà conèixer els jaciments romans del terme de Sant Andreu de la Barca, que es concentren sobretot entorn a l'agregat del Palau.

Al terme de Sant Andreu de la Barca, s'hi localitzen, al menys, 6 jaciments d'època romana, la majoria d'ells -5- concentrats a la zona de l'agregat del Palau, entorn l'ermita de Santa Madrona. Quasi tots aquests jaciments han estat donats a conèixer pels investigadors locals Isidre Clopas i Llibert Piera.

Es tracta dels següents:

1. Santa Madrona del Palau

L'any 1955, al voltant de l'ermita de Santa Madrona, s'efectuaren les següents troballes (Clopas, 1956 p. 152-153; Nuix, 1962 p.302):

- Tres sepultures de tegulae, descobertes i destruïdes per treballs agrícoles efectuats en un camp veí, darrera l'absis. Clopas en reconstruí una, que estava composta per quatre teules planes inclinades i tapades als extrems per teules verticals. Segons la notícia, les tombes estaven associades a vasets de terra sigillata. Es recuperaren dos monedes de bronze, de Claudi i de Vespasià.

- Diversos fragments de dolia i àmfora, en un hort front a la capella.

Posteriorment, el Sr. Llibert Piera efectuà en el lloc, excavacions en dos sectors diferents (Solías, inèdit 1982), que proporcionaren les següents descobertes:

- Un paviment d'"Opus signinum" pertanyent a un dipòsit, amb una depressió circular en un extrem,

situat a uns 50 metres al SE. de l'ermita. Els materials arqueològics que es recuperaren són d'època alt-imperial i republicà.

- un conjunt de tres sitges, dues al subsòl de la capella, i la tercera, a l'exterior de la mateixa, prop del seu extrem SO. amb materials arqueològics ibèrics tardans i republicans amb una cronologia entorn als mitjans del segle II a.E. Es van recuperar un total de quatre molins.

Per altre banda, en el parament exterior Oest de la capella s'observa actualment la presència "in situ" d'un paviment d'"opus signinum".

Pedemonte (1929, p. 58-59) ja citava l'existència de una "vil·la" romana al Palau, així com la presència d'una necrópolis de "tegulae" en aquest indret, on van aparèixer diverses monedes (una d'elles un denari de plata de Claudi), amb enterraments envoltats per vasos de "Terra sigillata", dos d'ells amb marca probablement de tallers aretins. Finalment, el mateix autor (1929) afirma l'origen romà dels fonaments de l'antiga fortalesa medieval del "Baluard" del Palau.

2. Can Puig

A uns 600 metres al NE. de l'ermita de Santa Madrona, prop de la Masia de Can Puig, tocant a la carretera N-II, el Sr. Llibert Piera, l'any 1972, va localitzar les restes d'un assentament romà. Les estructures documentades es redueixen a un paviment d'"Opus signinum" amb una depressió circular central, pertanyent a un dipòsit. El material recuperat durant l'excavació -"tegulae", "Dollia", àmfora, així com una roda de molí- no permeten proposar cap cronologia (Solías, inèdit).

3. La Vinya de Can Sunyer

També l'any 1972, el Sr. Llibert Piera efectuà una ràpida excavació de salvament en un camp proper al Mas de Can Sunyer que fou rebaixat amb màquines. Les estructures localitzades en diversos punts del camp consistien en una sitja amortitzada parcialment per un mur posterior, un paviment d'"Opus signinum" amb una depressió circular en un extrem, pertanyent a un dipòsit, una pilastra de pedra de secció quadrangular, diversos murs i fragments d'"Opus signinum" i un conjunt de fons

de "Dollia" "in situ". Els materials que proporcionaren pertanyen a finals de l'època republicana i a l'època Alt-Imperial (Solías, inèdit).

4. Can Arcs (Citat també erroniament com a Can Ares)

Igualment Llibert Riera va recollir, en els terrenys pertanyents a la Masia de Can Arcs, a uns 450 metres al SO. del Palau, fragments d'àmfora itàlica, teula romana, "Terra sigillata", Cuina africana, que documenten la presència d'un altre jaciment d'època romana en activitat almenys durant l'Alt-Imperi (Solías, inèdit)

5. Can Preses del Palau

L'any 1955 prop del Mas de Can Preses del Palau, es recuperaren, per part d'Isidre Clopas del Museu Ros de Martorell, tres pedres de molí d'uns 55 cms. de diàmetre en un camp que el tractor havia llaurat (Clopas, 1956 p.152-153; Nuix, 1962 p.302).

Als horts del mas, a uns 525 metres al SO. de l'ermita de Santa Madrona, i a únicament uns 100 metres de Can Arcs, el Sr. Piera localitzà restes de terrissa romana en superfície que confirmaren l'existència d'un jaciment d'època romana. La ceràmica recollida no permet proposar una cronologia concreta, encara que tota pertany a l'Alt-Imperi (Solías, inèdit 1982)

6. Proximitats de l'estació

Segons Pedemonte (1929 p.61) es van localitzar un conjunt de sepultures de "tegulae" en un "turó sobre les hortes, davant de l'estació del ferrocarril del NE.", al nucli de Sant Andreu. L'autor afirma que no aparegué material ceràmic -només cita un as de coure d'Adrià- per lo que especula que podria tractar-se d'una necròpolis tardana-cristiana relacionada amb "l'antiga carretera romana".

El conjunt d'assentaments localitzats al terme, possiblement "villae" de caire agrícola, avalen un important i dens poblament

rural d'època Alt-Imperial sobretot, entorn del Palau, dedicat fonamentalment a l'explotació agrícola (tal com suggereixen els molins i els dipòsits, probablement per a vi, localitzats). Les sitges republicanes detectades a dos dels jaciments fan pensar en una continuïtat, en època romana, de l'hàbitat dispers de la plana d'època tardo-ibèrica. La situació de les "villae", així com la presència de dues necròpolis, fan pensar en el pas pel Palau, d'una via romana secundària des de Sant Boi a Martorell seguint la ribera occidental del Llobregat, que no seria la Via Augusta (com preten Pedemonte, 1929), que itinera per la ribera oposada del riu.

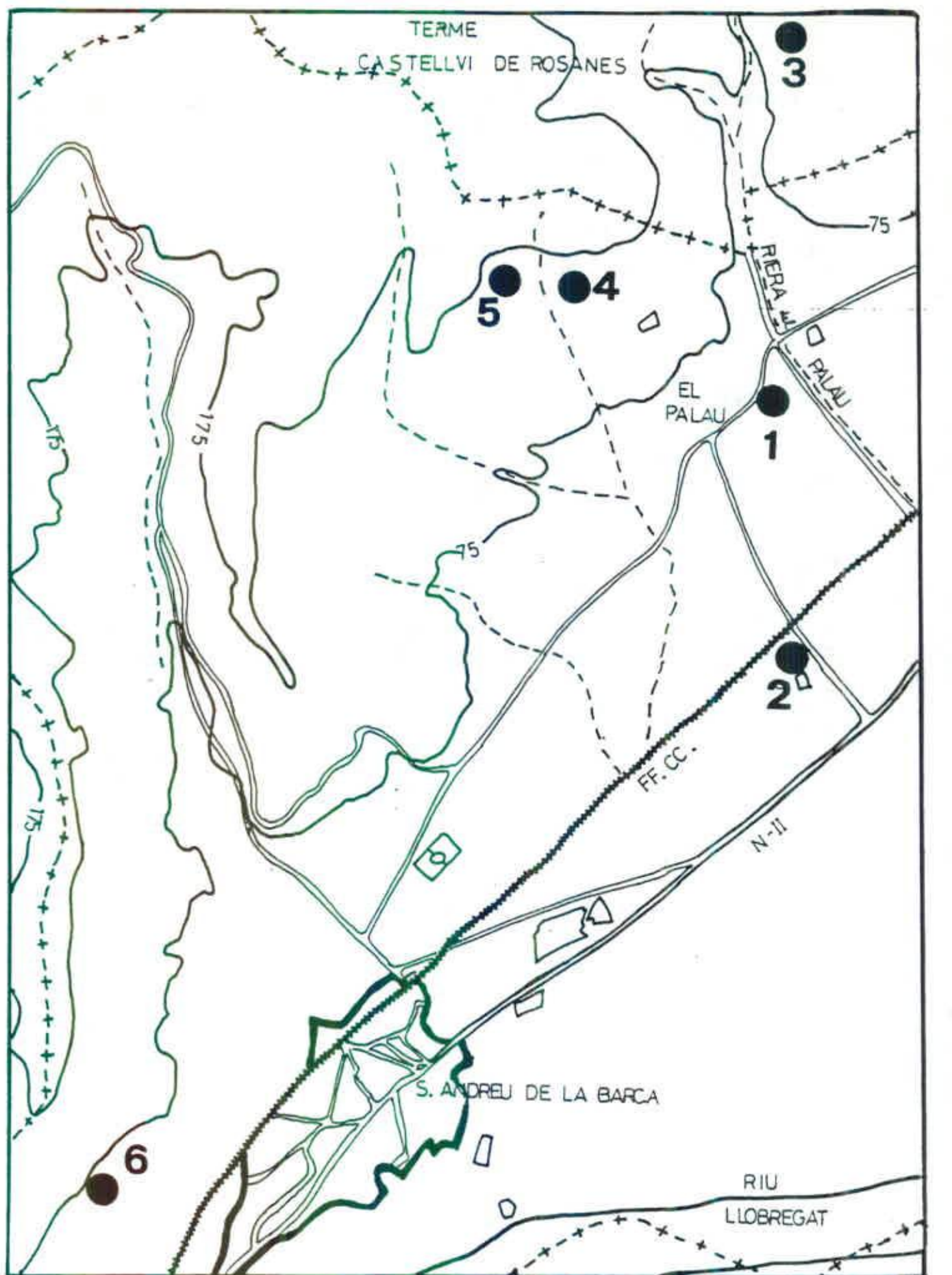
Bibliografia.

CLOPAS, Isidro (1956) Comunicación a la VIII Reunión de la Comisaria Provincial de Excavaciones Arqueológicas de Barcelona (Badalona, 23-10-1955). Informes y memorias n. 32. Ministerio Educación Nacional. Madrid.

NUIX, Jose Maria (1962) Sant Andreu de la Barca en Notas de Arqueología de Cataluña y Baleares. Ampurias XXIV. Barcelona.

PEDEMONTE, Bonaventura (1929) Notes per a la Història de la Baronia de Castellvell de Rosanes. Barcelona.

SOLIAS, Josep Maria (inèdit) El poblament del Curs inferior del Llobregat en època romana. Memòria de Llicenciatura. Universitat de Barcelona. Barcelona, 1982.

E - 1:10.000

ASS. ROMANS S. ANDREU
DE LA BARCA

398

N.

0m 100m 200m 300m 400m

F. Xavier Menéndez i Pablo

Josep Ma. Solías i Aris

Resum.

Entorn de l'ermita pre-romànica de Sant Hilari (Abrera) s'observen en superfície restes arquitectòniques i fragments de terrissa d'una important vil·la romana.

Prop de l'estació de tren d'Abrera, i vora de la ribera dreta del riu, davant mateix del Castell de Voltrera (que s'ubica a l'altra banda del riu), en els terrenys de la masia de Sant Hilari, s'ubica una important ermita pre-romànica. Les seves coordenades són 41° 32' 45"N. i 5° 35' 55"E. (des del meridià de Madrid) (Pagès, 1983. p.135).

L'ermita es de capçalera rectangular que s'obre a una nau quasi quadrada coberta amb volta de canó, mitjançant un arc triomfal de mig punt (Ainaud, 1962).

Per a Pagès (1983) és una església pre-romànica del segle IX, coberta amb volta a la segona meitat del segle X, sense afegits romànics i posteriors però, el que més ens interessa aquí, es que l'ermita conserva elements d'origen anterior a l'ocupació sarraïna:

- De les sis impostes decorades, al menys dues, i potser una tercera, són de factura visigòtica, que van ser reaprofitades en construir el temple pre-romànic. La seva forma volada seria una derivació bàrbara del model romà (Pagès, 1983). Es remontarien al segle VII (Ainaud, 1962).

- Al Nord de l'absis, hi ha una cambra annexa, evidentment anterior a l'església del segle IX, de forma rectangular, totalment extranya en l'arquitectura religiosa d'època carolíngia.

L'arc de ferradura no es present a l'església, per la qual cosa Ainaud (1962) classifica l'ermita com a carolíngia; inclús aventura el seu origen visigòtic. Per a Pagès, es tracta d'una església pre-romànica del segle IX que aprofita, en la seva estructura, elements escultòrics (les impostes) i arquitectònics d'època visigòtica.

Entorn de l'ermita són ben visibles restes de murs amb morter i de paviments d'"opus signinum", i es poden recullir abundants restes de "tegulae", "dolia", "tessellae" i ceràmica romana. La presència d'una "villa" romana en el lloc ja fou notada per Ainaud (1962, p.43), el qual va considerar la possibilitat de que l'ermita fós la capella d'una "vil·la" senyorial baix-imperial, reaprofitada en època medieval. La tesi es recollida per Pagés (1983, p.136).

Pel que fa als tipus ceràmics recollits en superfície al voltant del lloc, cal destacar diverses vares d'àmofra entre les que destaquen vares de tipus Pascual 1 i Dressel 2-4, toberes de ceràmica, ceràmica comuna i TSCA en certa quantitat. També apareix ceràmica comuna africana i fragments de factura clarament ibèrica. Així mateix es va trobar un fragment d'estuc pintat en vermell. Igualment cal destacar la informació oral de que en els camps propers va aparèixer dos sarcòfags de pedra.

Pel que fa a la documentació, la primera cita que tenim de la capella és tardana, de 1310 (Ainaud, 1962). Tampoc no disposem de dades toponímiques segures, però no cal descartar la possibilitat de que "Abrera" derivi del gentilici romà "Apraria" (Pagés, 1983).

Bibliografia.

AINAUD DE LASARTE, JUAN; La capella de Sant Hilari en Abrera. San Jorge, n.47. (pp. 40-43) (Núm. dedicat al X Congreso Internacional de Arte de la Alta Edad Media). Diputació de Barcelona. Barcelona, juliol 1962.

PAGES I PARETAS, MONTSERRAT; Les esglésies pre-romàniques a la comarca del Baix Llobregat. Memòries de la S. H-A. XXXII. I.E.C. Barcelona, 1983.

ALONSO, M.; JULIA, M.; PUIG, F.; SOLIAS, J.M. (inèdit) Inventari del Patrimoni Arqueològic. Baix Llobregat. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1984.

CAN SAGRERA (St Just Desvern)

Josep Maria Solias Arís

Al lloc conegut com Can Sagrera, a Sant Just Desvern, entre els dies 1 i 5 de maig de 1980, es va fer un rebaix per tal de fer els fonaments de dos blocs de pisos que s'havien d'aixecar en aquell indret, al mateix temps que s'obria un nou carrer que portaria a aquests.

Les coordenades del lloc són: 41° 23' 8" N 2° 4' 30" E i la seva altitud es des 100 metres damunt el nivell del mar.

El dia 6 de maig el senyor David Guasch, alertat per veïns del poble, va adonar-se de la presència de sitges en els talls que havia deixat l'excavadora.

Avisat l'equip d'excavacions de la Penya del Moro, es va fer una primera prospecció superficial i un dibuix de la secció de les sitges (Fig. 1). Es va posar de manifest, en un dels talls, la presència de cinc d'elles. La més gran reomplerta de picadís de terrissa, mentre que les demés no tenien restes ceràmiques. També es veia un mur, presumiblement d'època moderna, en el tall.

En un altre tall, dins del mateix solar, es va poder constatar la presència d'un estret paviment fet de picadís de ceràmica i d'extremada duresa. Aquest paviment tenia una depressió central, tal vegada per líquids.

Al solar del costat, també en el tall s'observaren cinc sitges més, així com unes pedres de sorrenca que semblaven de molí. Igualment dins una sitja hi havia restes d'ossos de bòvid.

Pel que fa a material ceràmic recollit, va ser classificat per la Dra. Mercè Roca, i volem destacar els següents fragments:

-Fragment de TSG.

-1 frag. TSCA o TSCD.

-1 frag. S/F D-37 TSH amb línia de perles.

-1 frag. de pivot d'àmfora.

-10 frags. d'àmfora S/F (molt petits, com a mostra del contingut d'una sitja).

Es fa estranya la presència de la sitja, de més de dos metres d'alçada, plena fins dalt de fragments trinxats d'àmfora.

La ceràmica recollida ens donaria una cronologia

entorn de l'últim quart del segle I (D-37 TSH), la qual cosa es veuria confirmada pel possible fragment de TSCA, encara que no es pot assegurar que aquest ho sigui. Cas que fos TSCD, tal vegada indicarla una pervivència al Baix Imperi.

Es interessant destacar que el topònim Sagrera («Sagrari») indicava un lloc a on a l'Edat Mitjana s'aprofitava per a fer sitges.

BIBLIOGRAFIA

J.P.C. - J.O.G. (1980) "Camp de Sitges" a La Vall de Verç, Núm. 13 pàg. 7, Ateneu Santjustenc, Sant Just Desvern.

SOLIAS ARIS, Josep Maria (inèdit) El poblament del curs inferior del Llobregat en època romana, Universitat de Barcelona, Memòria de Llicenciatura, Barcelona.

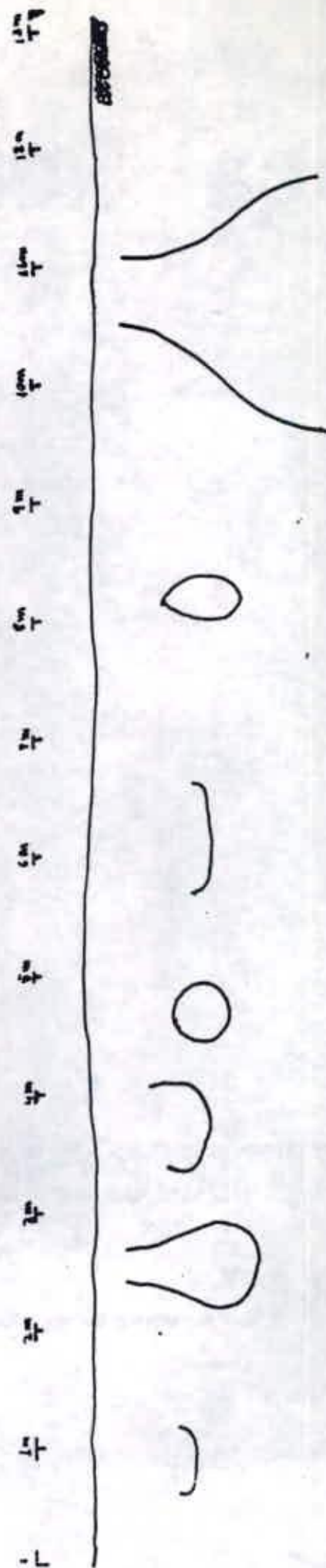

FIG. 1

2.3.Epoca Romana

Comunicacions
Tipus.....D

CERÀMIQUES D'IMPORTACIÓ D'ÈPOCA TARDO-ROMANA AL BAIX LLOBREGAT

Ramon JÀRREGA I DOMÍNGUEZ (CSIC)

L'arqueologia romana del Baix Llobregat va essent progressivament coneguda, gràcies a les diferents intervencions arqueològiques que es van realitzant. Pel que fa a l'Antiguitat Tardana, actualment és possible intentar una aproximació tant a l'estudi del poblament com dels materials arqueològics que es constaten als diferents jaciments. En concret, ens referirem a les ceràmiques d'importació d'època tardo-romana que s'han pogut recuperar fins ara (1).

Cal tenir en compte dos estudis anteriors, un d'ells inèdit (Solias 1982) en el qual es planteja, per primera vegada, un estudi del poblament romà al Baix Llobregat, mentre que a l'altre s'intenta, tanmateix, una primera valoració sobre el període baix-imperial a aquesta àrea (Menéndez-Solias 1985). Remetem a aquest darrer estudi pel que fa a la problemàtica arqueològica dels jaciments esmentats en ell. Quan a d'altres on també s'han detectat materials tardo-romans, tot seguit farem un breu plantejament de la seva problemàtica arqueològica.

Can Ginestar (Sant Just Desvern). Jaciment mal conegut, podria tractar-se d'una necròpolis (2).

La Torrassa (L'Hospitalet). L'abril del 1934 fou excavada una sitja al barri de La Torrassa, al costat de la via del tren. Entre d'altres, aparegueren alguns fragments ceràmics tardo-romans. No es coneixen dades estratigràfiques (Solias 1982, p. 61).

Ca la Còrdia (Molins de Rei). Vil·la romana, excavada parcialment l'any 1983. Es varen poder detectar diferents paviments superposats, pertanyents a un dipòsit. A l'estrat sedimentat immediatament sobre el paviment més modern (a més dels estrats superiors) es troben materials tardo-romans; aquest nivell podria correspondre al moment d'abandó del jaciment, que es dataria, en base a la presència d'aquests materials, en època tardo-romana com a mínim.

Ermita de la Mare de Déu del Bon Viatge (Sant Joan Despí). Vil·la romana, excavada parcialment l'any 1985. Es pogueren documentar un dipòsit de líquids, parets i un paviment de marbre; aquest fet i la troballa de fragments de pintura parietal fan pensar que, almenys en algun moment de la vida de la vil·la, aquesta gaudia d'una economia prou benestant. L'establiment successiu, a aquesta àrea, d'un cementiri tardo-romà (o més aviat alt-medieval), sitges, estructures d'habitatge del segle XIV i altres d'època moderna han provocat l'aparent inexistència d'estrats arqueològics *in situ* d'època romana, segons els seus excavadors (3), per la qual cosa no es tindrà aquí en compte la situació estratigràfica dels materials arqueològics que presentem.

Cova de Can Sadurní (Begues). A aquesta cova, freqüentada tant en temps prehistòrics com ibèrics i romans, han aparegut, barrejats amb altres de més antics, alguns materials tardo-romans.

Fetes aquestes precissions, passarem tot seguit a l'exposició de les dades ceràmiques, que es farà seguint un criteri cronològic i tipològic, indicant en cada cas el jaciment de procedència. Tot i que políticament pertanyen a la comarca del Barcelonès, inclourems els jaciments situats als actuals termes municipals de L'Hospitalet i Sant Just Desvern.

Ceràmica "lucente"

Recollim aquí la denominació de Lamboglia per a aquest tipus ceràmic, que potser hauriem d'anomenar en català "llucent", de la mateixa manera que

Caballero el designa, en castellà, "brillante". Tanmateix, creiem que es pot acceptar el préstec idiomàtic i utilitzar el mot "lucente", tal i com s'accepta l'expressió llatina *terra sigillata*.

La ceràmica "lucente", encara mal coneguda, sembla que es produï al sud de França, a partir de finals del segle III i probablement durant els primers decennis del IV, ocupant el període constantinià. Al Baix Llobregat en coneixem els exemplars següents:

- 1 - Base de bol, probablement de la forma Lamboglia 1/3 o 2/37, de La Torrassa (L'Hospitalet). Pasta de color taronja clar, engalba vermella a l'interior, i fosca, de lluentor metàl·lica, a l'exterior (Solias 1982, fig. 28, n. 186) (fig. 1, n. 1).
- 2 - Fragment de bol de la forma Lamb. 1/3, trobat a les excavacions fetes al costat de l'església de Sant Baldri, al casc urbà de Sant Boi (Menéndez - Solias 1985, p. 161, fig. 2, n. 6).
- 3 - Fragment de bol de la forma Lamb. 1/3, de La Riba (Sant Just Desvern) (Menéndez-Solias 1985, fig. 2, n. 8).
- 4 - Fragment de base i paret, decorat amb rodets, correspon igualment a la forma 1/3, i procedeix també de La Riba (Solias 1982, fig. 100, n. 721). Fou restaurat amb una grapa metàl·lica, tècnica que es constata a diferents tipus de ceràmiques, fins i tot els *dolia* (fig. 1, n. 3).
- 5 - Fragment de vora, pertanyent a la forma Lamboglia 1/3 o la 2/37, de l'ermita de la Mare de Déu del Bon Viatge (Sant Joan Despí) (fig. 1, n. 2).

Terra sigillata africana C.

Incloem aquí la producció anomenada per Lamboglia *sigillata chiara C*, (i *sigillata africana C* per Carandini i Tortorella), donat que, tot i produir-se durant el segle III, sembla arribar fins inicis del IV, essent, juntament amb la ceràmica "lucente" i les primeres formes de la sigillata africana D, la vaixel·la de taula típica de l'època tetràrquica i constantiniana. Diferenciem la clara C clàssica de les produccions tardanes, definides per Carandini i Tortorella, enquadrables entre les formes tardo-romanes de les *African Red Slip* de Hayes i que els arqueòlegs italians esmentats diferencien en sigillata africana C 3, 4 i 5.

- 1 - Fragment de vora de la forma Hayes 50 A - Lamb. 40, de Ca la Còrdia (fig. 2, n. 3).
- 2 - Dos fragments de vora de la mateixa forma que l'anterior, de l'ermita de la Mare de Déu del Bon Viatge (fig. 2, n. 1 i 2). Val a dir que a aquest jaciment aparegueren també dos fragments de base, probablement de la mateixa forma, així com un d'informe.
- 3 - Fragment de la forma Lamboglia 42 / Hayes 45 / Solomonson C 7, de Can Ginestar (Sant Just Desvern) (4). Cronologia: 230/240 - 320, segons Hayes, per la qual cosa podria no ésser considerat com a pròpiament baix-imperial.

A més, s'han trobat alguns fragments de sigillata africana C a les vil·les de Ca l'Espuga (Pallejà) i Ntra. Sra. de Sales (Viladecans) (Menéndez-Solias 1985, p. 160).

Terra sigillata africana C amb decoració aplicada

1 - Peça trobada a la plaça de la Constitució de Sant Boi l'any 1980, desconeixent-se el context arqueològic. Correspon a la forma Solomonson a - Hayes 53 A. A l'interior presenta dues lleugeres acanaladures, una de les quals, com a mínim, no donava la volta completa al plat; a l'exterior hi ha també una petita acanaladura. Aquestes acanaladures són un dels trets característics d'aquesta forma. Hi ha decoració aplicada a l'interior, representant probablement un estruç. Altres representacions d'estruços s'han documentat en relació a aquesta forma ceràmica, però cap d'elles correspon exactament a aquest motiu.

L'exemplar de Sant Boi té la singularitat tipològica d'una decoració exterior de rodets, que no s'ha documentat fins ara a la forma Sol. a - Hayes 53 A, la qual cosa ens situa

davant d'una variant tipològica nova en relació a la mateixa. Producció C 3. Cronologia: mitjans del segle IV segons Salomonson, i 350 - 430 per a Hayes. Dià. vora: 20 cms. (fig. 2, n. 5).

Terra sigillata africana C tardana

1 - Fragment de vora, pertanyent probablement a la forma Hayes 73 en sigillata africana C 3, de Ca la Còrdia. Cronologia aproximada: finals del segle IV a mitjans o el tercer quart del V d. de J.C. (fig. 2, n. 4).

Terra sigillata africana D

Pel que fa a la definició de les seves característiques físiques seguirem la diferenciació entre sigillata africana D 1 i 2 que es proposa a l'*Atlante* (AAVV, 1981, p.).

Forma Hayes 58 B

Cronologia: finals dels segle III i tres primers quarts del IV d. de J.C.

- 1 - Fragment de vora, de Ca l'Esplugu (Pallejà) (Menéndez-Solias 1985, p. 161, fig. 2, n. 1).
- 2 - Fragment de vora, trobat al casc antic de Sant Boi. Producció D 1. Dià. vora: 35 cms. aprox. (fig. 2, n. 6).

Forma Hayes 59

Cronologia: tres darrers quarts del segle IV i primer del V d. de J.C.

- 1 - Vora, trobada a la vil·la de Ntra. Sra. de Sales (Viladecans); en no conservar-se el cos no es pot definir el subtipus (Solias 1983, p. 40, n. 96).
- 2 - Vora i part del cos de la forma Hayes 59 B, de la cova de Can Sadurní (Begues). Producció D 1. Dià. vora: 44 - 45 cms. aprox. (fig. 2, n. 8).
- 3 - Fragment de panxa d'un plat de la forma Hayes 59 A, decorada amb incisions, de l'ermita de la Mare de Déu del Bon Viatge (Sant Joan Despí). Producció D 1 (fig. 2, n. 7).

Forma Hayes 61 A

Cronologia: tres darrers quarts del segle IV i primera meitat del V d. de J.C.

- 1 - Fragment de vora, trobada a l'ermita de la Mare de Déu del Bon Viatge (Sant Joan Despí). Podria tractarse de la forma Waagé 1948, lám. X, n. 831 - u. o, més probablement, la Hayes 61, n. 21 de la classificació de l'*Atlante*. Producció D 1. Dià. vora: 33 cms. (fig. 3, n. 2).
- 2 - Fragment de vora i cos, procedent del mateix jaciment que l'anterior. Forma Hayes 61 A - Ponsich 1970, fig. 93 de la classificació de l'*Atlante*. Producció D 1. Dià. vora: 29 cms. (fig. 3, n. 1). A aquest jaciment aparegué també un petit fragment de la part superior d'una vora, molt trencat, que probablement correspon a la Hayes 61, o potser la 87.

Forma Hayes 61 B

Cronologia: de finals del segle IV a mitjans del V d. de J.C.

- 1 - Fragment de vora, trobat a Ca la Còrdia (Molins de Rei). Producció D 1 (fig. 2, n. 10).
- 2 - Dos fragments, probablement pertanyents a la mateixa peça, de l'ermita de la Mare de Déu del Bon Viatge (Sant Joan Despí). Producció D 2. Dià. vora: 35 cms. aprox. (fig. 2, n. 9).

Formes Hayes 60 / Atlante tav. XXXVI. 1

Cronologia: tres darrers quarts del segle IV i, potser, inicis del V d. de J.C.

1 - La forma *Atlante* tav. XXXVI.1, considerada forma diferenciada per Carandini i Tortorella, creiem que és, de fet, una variant de la Hayes 60. Al jaciment de Ca la Còrdia varen aparèixer dos fragments (probablement de la mateixa peça), que presenten trets intermitjos entre el tipus "standard" i la variant *Conimbriga* 1975, tav. LXXI, n. 90 (fig. 3, n. 3), ja que tenen una incisió a la part externa de la vora; a la forma *Atlante* tav. XXXVI.1 no n'hi ha, mentre que a la variant esmentada apareixent diferents incisions, tant a l'interior com a l'exterior de la vora. Producció D 1; pasta molt compacte i verniç espès i homogeni, mat.

Forma Hayes 67

Cronologia: darrer quart del segle IV i els tres primers del V d. de J.C.

1 - Forma Hayes 67 n. 5 - 6,17,28 (segons la classificació de l'*Atlante*), de Ca l'Espluga (Pallejà) (Menéndez - Solias 1985, p. 161, fig. 2, n. 2).

2 - Vora de la forma Hayes 67 n. 1,4,9 (segons la classificació de l'*Atlante*), de l'ermita de la Mare de Déu del Bon Viatge (Sant Joan Despi). Producció D 1. Dià. vora: entre 43 i 45 cms. aprox. (fig. 3, n. 4).

Forma Hayes 91 A / B (i variants relacionables)

Cronologia: segles IV i V d. de J.C.

1 - Fragment trobat a l'ermita de la Mare de Déu del Bon Viatge (Sant Joan Despi). Producció D 1; manca la visera, però l'alçada de la vora i la inclinació de la paret deixen clar que es tracta de la forma Hayes 91 B. Dià. vora: 15 cms. aprox. (fig. 3, n. 6).

2 - Fragment de vora i visera, del casc antic de Sant Boi; malgrat que aquesta darrera és trencada, l'alçada de la vora permet atribuir-lo amb seguretat a la variant A o la B. Producció D 2. (fig. 3, n. 7).

3 - Vora i visera, de la mateixa procedència que l'anterior. Correspon a la variant *Atlante* tav. XLVIII, 16. Producció D 1. Dià. vora: 22 cms. (fig. 3, n. 9).

Forma Hayes 91 C

Cronologia: segle VI, i potser també segona meitat del V d. de J.C.

1 - Fragment de vora i paret, trobat al casc antic de Sant Boi. La vora és una mica més gruixuda i la visera més petita que el tipus canònic, però sembla atribuïble, a grans trets, a la variant C de la forma 91. Producció D 1 / 2 (semibrillant). Dià. vora: 16 cms. (fig. 3, n. 8).

Forma Hayes 91 D

Cronologia: segona meitat del segle VI i segle VII d. de J.C.

1 - Peça trobada a la vil·la romana de Ntra. Sra. de Sales (Menéndez - Solias 1985, p. 161, fig. 2, n. 9).

Forma Hayes 99

Cronologia: segona meitat del segle V i segle VI d. de J.C.

1 - Fragment de vora, trobat a Ca la Còrdia. Producció D 2; verniç espès i molt brillant. Dià. vora: 20 cms. (fig. 3, n. 12).

Forma Hayes 12

Cronologia: de mitjans del segle V a inicis del VI d. de J.C., aproximadament.

1 - Petit fragment de vora i paret, trobat al casc antic de Sant Boi. La part interior de la vora és trencada, però la seva atribució tipològica resulta clara. Producció D 2 (fig. 3, n. 10).

Forma Hayes 110

Cronologia: segona meitat del segle V fins mitjans del VI d. de J.C., aproximadament.

1 - Fragment de paret, de l'èrmita de la Mare de Déu del Bon Viatge (Sant Joan Despi). Producció D 1/2; vernís semibrillant. Manca la part superior de la vora (fig. 3, n. 11).

Decoració estampada

A Ca la Còrdia es trobaren dos petits fragments, que per la seva poca entitat no permeten fer precisions tipològiques, ni pel que fa a la forma ceràmica ni a la decoració; malgrat tot, es pot dir que pertanyen, *grasso modo*, a l'estil A de Hayes, presentant decoració de cercles dentats i probablement una palmeta (fig. 3, n. 13 i 14). Producció D 1. S'els pot atribuir una cronologia àmplia del segle IV i V d. de J.C.

A més de tot el què s'ha exposat, han aparegut a l'èrmita de la Mare de Déu del Bon Viatge i a Ca la Còrdia, alguns fragments amorfs de producció D1, i uns pocs de base corresponents a les formes antigues de l'africana D (Hayes 58 a 64). També en relació a La Riba (Sant Just Desvern) hi ha un esment, inconcret, de la troballa d'un fragment de sigil·lata africana D (Solias 1982, p. 158).

Llàntries

1 - A La Riba (Sant Just Desvern) s'ha trobat un fragment de nança (Solias 1982, p. 156 i fig. 100, n. 724) que, pel perfil que presenta i el color ataronjat de la pasta podria correspondre a una llàntria africana, sense poder precisar si pertany al tipus Hayes I - Atlante VIII o bé el Hayes II - Atlante X (fig. 3, n. 15).

Terra sigil·lata estampada grisa i ataronjada del sud de les Gàl·lies

Amb aquest nom, que reconeixem no exempt d'ambigüitats de definició, ens referirem a les ceràmiques anomenades *visigótiques* per Déchelette, *derivées des sigillées paléochrétiennes* per Rigoir, *Gaulish terre sigillée grise* per Hayes i *sigillata arancione - grigia* per Carandini i Tortorella. Designarem, per raons pràctiques, amb les sigles TSEG la producció grisa, i TSET l'ataronjada. Pel que fa als centres de producció, malgrat les tres grans àrees definides per Rigoir, no tenim encara coneixements gaire clars, i semblant limitació podem constatar en relació a la cronologia; tan sols podem situar-les, ara per ara, en un marge ample de temps, entre finals del segle IV i el VI d. de J.C.

Forma Rigoir 1

1 - Dos plats gairebé sencers, apareguts a la cova de Can Sadurní (Begues), en TSEG. La pasta és de color gris clar, sense vernís (en tot cas una engalba molt fina, del mateix color que la pasta, i que fa cos amb ella). Una de les peces presenta decoració estampada a la vora, mentre que a l'altre aquesta és de rodet, essent estampada la del fons intern (fig. 5, n. 1 i 2).

2 - Fragment de vora decorada, de la vil·la romana de l'èrmita de la Mare de Déu del Bon Viatge (Sant Joan Despi), en TSEG. Dià. vora: 33 cms. (fig. 4, n. 3).

Forma Rigoir 15

1 - Fragment de vora i de paret trobat en les excavacions junt a l'església de Sant Baldri (Sant Boi), en TSEG. Classificat pels autors que la publiquen com Rig. 15 B, creiem que es tracta de la variant A (Menéndez - Solías 1985, p. 161, fig. 2, n. 5).

2 - Fragment de vora i paret decorada, trobat al casc antic de Sant Boi; TSET. Pasta de color rosa - ataronjat, bastant fina; desgredant de mica i quarç. Restes d'engalba de color taronja brillant, interior i exterior, força perdut. Decoració estampada poc marcada; tanmateix, hi ha incisions decoratives a la carena, similars a les de moltes ceràmiques prehistòriques. Malgrat la presència d'una carena exterior, sembla atribuïble a la forma Rigoir 15, donada la verticalitat de la peça i el perfil de la vora; el diàmetre de la mateixa és de 22 cms. (fig. 4, n. 2).

Forma Rigoir 18

1 - Fragment de vora i paret de bol de la forma Rig. 18 en TSET, de Ca l'Espluga (Pallejà) (Menéndez-Solías 1985, p. 161, fig. 2, n. 3).

2 - Dos bols, pràcticament sencers, de la cova de Can Sadurní (Begues). La seva adscripció tipològica és problemàtica, doncs no responen exactament a la forma Rig. 18, donat que presenten un perfil més exvasat i acampanat, que recorda el de la forma Draggendorff 37 en sigil.lata hispànica tardana. Malgrat aquesta semblança, creiem que es tracta d'una producció gèl.lica (possiblement de la Narbonesa), donat que a un jaciment situat prop de Taltavull s'han trobat peces de perfil molt similar i característiques físiques idèntiques: "pasta molt fina, gris clar, poc cuïta, de textura sabonosa", i sense verniç (Kotarba - Abellat 1987, p. 86). Les característiques físiques d'aquestes peces de la cova de Can Sadurní són idèntiques a les descrites pels plats de forma Rig. 1 trobats a la mateixa cova, per la qual cosa és possible que procedixin del mateix centre de producció (fig. 6, n. 1 i 2).

A més dels esmentats, hi ha un fragment informe de paret decorat, de TSET de Ca l'Espluga (Pallejà) (Menéndez - Solías 1985, p. 161, fig. 2, n. 4).

Terra sigil.lata hispànica tardana (TSHT)

Aquesta producció, definida per Mezquiriz (1961) i estudiada recentment pel que fa a la producció decorada, per López Rodríguez (1985), presenta encara problemes de producció i cronologia. No sabem si les escadusseres peces localitzades a les zones costaneres procedeixen, com la majoria de la producció, de l'interior peninsular, encara que el seu petit nombre sembla avalar aquesta suposició. Per altre banda, només podem atribuir-li una cronologia àmplia dins dels segles IV i V, desconeixent la data final de la producció.

1 - Fragment de vora i paret de la forma Dragg. 37 tardana, de La Riba (Sant Just Desvern). Conserva part de la decoració de grans cercles, típica d'aquesta producció (Menéndez - Solías, p. 161, fig. 2, n. 7).

2 - Fragment de vora i part del cos, corresponent a la forma Dragg. 37 tardana (en la seva variant no decorada) trobat a Ca la Còrdia (Molins de Rei) (fig. 4, n. 1).

Ceràmica pintada

Presenta els mateixos problemes de producció i datació que la sigil.lata hispànica tardana, podent-li atribuir tan sols una cronologia tardo-romana. Es tracta d'una espècie molt poc coneguda, malgrat que darrerament ha estat objecte d'un treball de conjunt (Abascal 1986). Es troba, si fa no fa, a tota l'àrea peninsular, apareixent esporàdicament també a Catalunya. No podem dir res pel que fa a possibles centres de difusió ni vies de distribució.

1 i 2 - Dos fragments de paret de gerra, amb decoració de xarxes de color vermell-vinós i marró (típica d'aquestes ceràmiques), de La Torrassa (L'Hospitalet). Pasta vermella; engalba exterior beige (Solias 1982, fig. 28, n. 189 i 190) (fig. 1, n. 4 i 5).

Àmfores tardo-romanes

Durant el Baix Imperi romà i la Baixa Antiquitat en general arribaren a la costa catalana oli i, probablement, salaons de l'àrea tunisenca, que es poden documentar arqueològicament gràcies a les àmfores. Tanmateix, en menor quantitat, s'importaren productes del sud d'Hispania, sobretot oli i potser també salaons. Finalment, les produccions locals resten pràcticament desconegudes a través de les àmfores, i al Baix Llobregat, concretament, no s'ha trobat, fins ara, cap.

1 - Fragment de vora i coll atribuïble a les formes Africana II A *con gradina* / Keay V, trobada a les sorreres del delta del Llobregat. A Catalunya es troba també a Roses, Empúries, Vilalba, Barcelona i Tarragona. Zona de producció: Tunis. Cronologia: de finals del segle II a inicis del IV d. de J.C., per la qual cosa podria no ésser de cronologia baix-imperial (Menéndez - Solias 1985, p. 161, fig. 2, n. 11).

2 - Fragment corresponent a la forma Africana II C / Keay VI, procedent del mateix lloc que l'anterior. A Catalunya s'ha constatat també a Roses, Empúries, Vilalba, Badalona, Barcelona i Tarragona (Keay 1984, p. 118). Zona de producció: Tunis. Sembla que el seu contingut deuria ésser l'oli. La seva cronologia inicial es situa a finals del segle III i inicis del IV, arribant fins a finals del IV d. de J.C. (Menéndez - Solias 1985, p. 161, fig. 2, n. 10).

3 - Fragment de vora d'àmfora de les formes Africana *grande* / Africana II D / Beltrán 56 / Keay VII, trobat a la vil·la romana de Ca la Còrdia (Molíns de Rei). Aquesta àmfora, produïda a la Bizacena, contenia, segons els casos, oli i *garum*, com demostren les anàlisis efectuades (Keay 1984, p. 121). Es localitza també als jaciments catalans de Roses, Empúries, Vilalba, Barcelona i Tarragona. Cronologia: inicis del segle IV a mitjans del V d. de J.C. (fig. 7, n. 1).

4 - Fragment de vora de la forma Keay LXII, probablement E (Keay 1984, p. 324, fig. 147; p. 326, fig. 148), trobat al casc antic de Sant Boi. Es fabricà tanmateix a Tunis, i sembla que el seu contingut podria haver estat oli. Aquesta forma és abundantment documentada a Catalunya; concretament la variant E es troba a Roses, Empúries, Barcelona i Tarragona (Keay 1984, p. 338). La seva cronologia inicial cal datar-la entre mitjans i finals del segle V, essent la final més difícil de precisar (fig. 7, n. 2).

5 - Fragment de vora, coll i nança d'àmfora, probablement del tipus Keay XXIV B, de La Riba (Sant Just Desvern) (Solias 1982, fig. 101, n. 731). Sembla identificable amb aquesta forma pel perfil característic de la vora; les nanses són, però, més altes que als exemplars fins ara publicats. La pasta és de color beige clar, amb vaquoles; desgredant de quarç. Segons Keay, és de possible procedència nord-africana, i contingut desconegut. A Catalunya es troba també a Empúries, Barcelona, Can Samarruga (Palau de Plegamans), Aderró (Vilanova i La Geltrú) i Tarragona (Keay 1984, p. 179 i 184). Cronologia àmplia del segle IV, fins a mitjans del V d. de J.C. (Keay 1984, p. 184) (fig. 7, n. 5).

A aquest mateix jaciment fou trobat un fragment de nança, que sembla atribuïble també a aquesta forma (Solias 1982, fig. 101, n. 728).

6 - Fragment de vora de la forma Keay XIX, probablement la variant A. Fou trobada també a La Riba (Solias 1982, fig. 101, n. 729). Pasta de color taronja, amb vaquoles molt abundants; desgredant de quarç. Es fabricà al sud d'Hispania, i el seu contingut és desconegut. Cronologia: segle IV o V (fig. 7, n. 4).

7 - Fragment de vora de tipologia dubtosa, del mateix jaciment que l'anterior (Solias 1982, fig. 100, n. 727). Sembla tractar-se de la forma Keay XXVI / Beltrán 65 B / Ostia IV, fig. 162 - 165 / Scorpán XVI, de les anomenades genèricament *spatheion* per suposar-se que el seu contingut seria salaó de peix, tot i que no és demostrat; concretament podria tractar-se de la variant i de la forma Keay XXVI. La pasta és de color beige clar. La procedència de les àmfores d'aquesta forma és probablement nord-africana, tot i que també s'han assenyalat algunes produccions no africanes; aquest sembla que podria ésser el cas del fragment de La Riba, donat que les seves característiques físiques no corresponen a les típicament

africanes. De la variant i s'han trobat uns pocs exemplars a Barcelona i Tarragona (Keay 1984, p. 213). Cronologia: incerta, però d'època tardo-romana (fig. 7, n. 3).

No descartem, però, que aquest coll d'àmfora correspongui a alguna producció alt-imperial (potser en relació als tipus Dressel 7/11 o Tarraconesa I); tanmateix, és possible que es tracti d'un *spatheion*, possibilitat que ve reforçada pel fet de que el conjunt ceràmic trobat a aquest indret de La Riba és bàsicament tardo-romà (Solias 1982, p. 157 - 158).

Altres ceràmiques

1 - Bol o cassola trobat a La Riba, de ceràmica grollera reduïda, probablement feta a mà o a torn lent. La pasta és de color gris, amb desgreixant de mica. Tot i que no podem assegurar que es tracti d'un producte importat, sembla relacionable amb les *Carthage Late Cooking Ware* de Hayes (1976) i *Handmade Ware* de Fulford (Fulford - Peacock 1984, p. 155 - 167), algunes de les quals procedien, segons sembla, de l'illa de Pantel·lària, i altres potser de la mateixa zona de Cartago. Fins ara molt desconegudes, aquestes ceràmiques s'han començat darrerament a documentar a la Península Ibèrica (Reynolds 1985; Ramon 1986, p. 33, 35 i 39, fig. 15; Jàrraga 1986 b) (fig. 1, n. 6).

A La Riba s'han trobat també algunes olles reduïdes de vora girada cap enfora, que podrien ésser alt-medievals però potser també tardo-romanes, i un fons de gerra de cos estriat que potser es pugui relacionar amb les que a Cartago ha estudiat Fulford (Fulford - Peacock 1984, p. 204 a 214), i que data dins el segle VI. A Eivissa s'han trobat gerres similars (Ramon 1986 p. 19, fig. 8; p. 32, fig. 95).

CONCLUSIONS

Com hem pogut comprovar a l'inventari anterior, el repertori de ceràmiques tardo-romanes aparegudes al Baix Llobregat no és gaire extens, tenint en compte que la majoria són materials procedents d'excavacions; de tota manera, és força significatiu. La ceràmica "lucente" i els escadussers fragments de sigil·lata africana C clàssica ens donen notícia de les importacions ceràmiques de finals del segle III i inicis del IV, documentant-nos aproximadament els períodes tetràrquic i constantinià. A aquesta mateixa època semblen pertànyer les àmfores trobades a les sorreres, que podrien ésser un testimoni del moment final de la utilització d'aquesta costa com a punt de desembarcament amb finalitat comercial, haguda compta del gran nombre (en comparació), d'àmfores romano-republicanes i alt-imperials que s'hi han documentat (Izquierdo 1987, p. 136). De tota manera, el fragments d'àmfora trobats a Ca la Còrdia, La Riba i Sant Boi permeten assegurar que, encara que l'ancoratge localitzat a les sorreres s'abandonés durant el segle IV (cosa que aquestes mateixes troballes de terra permeten posar en dubte), les importacions de productes envasats en àmfores continua al Baix Llobregat almenys fins mitjans o finals del segle V, i probablement més enlà. A més, no es pot deslligar la presència d'aquestes àmfores de la de les sigil·lates, que confirma el que s'acaba de dir.

La troballa de sigil·lates estampades grises i ataronjades, abdi com hispàniques tardanes i ceràmiques pintades, ens proporciona informació sobre contactes comercials amb l'àrea mediterrània del sud de França i, potser, de la Meseta hispànica. La presència d'aquests materials, que podem datar (sense massa possibilitat de concretar), en els segles IV i V, sempre és minoritària en comparació amb les produccions africanes contemporànies, regla que també sembla complir-se al Baix Llobregat.

Les formes de sigil·lata africana D més abundantment documentades, tot i tenint en compte que el conjunt considerat no és gaire extens, són les pròpies del segle IV (sobretot la segona meitat) i els primers decennis del segle V (Hayes 58 B, 59 A i B, 61 A i B, 67, 91 A / B i *Atlante*, tav. XXXVI, 1). Es pot afirmar que la seva presència és poc significativa en comparació amb els materials propis de l'Alt Imperi, la qual cosa fa raonable suposar una disminució de les importacions a partir del Baix Imperi; l'argument lògic que segueix a aquest és el de considerar certa decadència econòmica i una

disminució i/o concentració del poblament en època tardo-romana. De tota manera, es tracta d'un argument que no compta amb bases suficients per tal d'ésser afirmat com una realitat demostrable. Les estadístiques que sobre aquest problema s'han proposat són, sens dubte, necessàries des d'un punt de vista científic, per tal de plantejar hipòtesis de treball; malgrat tot, el fet, ben constatat, de que els materials arqueològics tardo-romans són sempre poc abundants i difícils de localitzar si no es fan excavacions (i fins i tot, cal tenir-ho en compte, en aquests casos) obliga a considerar amb molta prudència aquestes hipòtesis quantitatives.

Un altre problema, que cal tenir en compte pel que fa al Baix Llobregat, és el fet de no haver pogut documentar estrats arqueològics ni estructures arquitectòniques clarament datables en època tardo-romana (exceptuant el mosaic de Can Modolell, la basílica paleocristiana de Cornellà i, potser, les restes de parets de La Riba, totes elles insuficientment conegudes), la qual cosa obliga a considerar els materials ceràmics com una dada *per se* en la interpretació de cada jaciment.

Una de les constatacions més interessants que ens permet fer l'estudi d'aquests materials és la de l'existència d'importacions en un període de temps comprès entre la segona meitat del segle V i finals del VI o principis del VII d. de J.C., documentades per les formes Hayes 99, 12, 110, i 91 C i D de la sigil·lata africana D. El fet de que aquestes ceràmiques es trobin a diferents jaciments (Ca la Còrdia, Sant Boi, l'ermita de la Mare de Déu del Bon Vialge i la de Ntra. Sra. de Sales) fa pensar que aquest fet sigui relativament generalitzat, tot i que ja s'ha dit que sembla probable una disminució de les importacions en època tardo-romana, i que el moment més intens d'aquestes correspon al segle IV i la primera meitat del V d. de J.C. La troballa d'importacions ceràmiques datables a partir de la segona meitat del segle V, que no és un fet aïllat i que es comença a constatar a altres jaciments rurals de les comarques veïnes (per exemple, Torre Llauder) permet matitzar (i potser, a la llarga, desmentir), la teoria que suposa un trencament de les relacions camp-ciutat a Catalunya a partir de mitjans del segle V (Keay 1984), basant-se en la relativa abundància d'aquests productes a les ciutats i l'aparent inexistència dels mateixos a les zones rurals.

NOTES

1 - Agraïm a Francisco Cuesta, Josep Maria Solias, Manuel Edo i Maria Barreda (del Grup d'Activitats Arqueològiques de Sant Boi) la seva col·laboració, sense la qual no hagués estat possible aquest treball. També volem deixar constància que el dibuix de la figura 4, n. 3 ha estat cedit per Francisco Cuesta; els de les figs. 1, n. 1, 3, 4, 5 i 6; fig. 2, n. 3 i 4; fig. 3, n. 5, 13, 14 i 15; fig. 4, n. 1 i fig. 7, n. 1, 3, 4 i 5, ho han estat per J.M. Solias (alguns formen part de la seva Tesi de Llicenciatura), i els corresponents a les figures 5 i 6 són de M. Edo, modificats. La resta de dibuixos són de l'autor d'aquest treball.

2 - Comunicació personal de J.M. Solias.

3 - Comunicació personal de F. Cuesta.

4 - Comunicació personal de J.M. Solias.

BIBLIOGRAFIA

- AAVV. 1981: "Atlante delle forme ceramiche I. Ceramica fine romana nel bacino mediterraneo (medio e tardo impero)", *Enciclopedia dell'Arte Antica Classica e Orientale*, Roma.
- ABASCAL, J.M. 1986: *La cerámica pintada romana de tradición indígena en la Península Ibérica. Centros de producción, comercio, tipología*. Madrid.
- CABALLERO, L. 1970: "Nuevos datos sobre cerámica sigillata hispánica, sigillata clara de tipo B y sigillata brillante", *Trabajos de Prehistoria*, 27, p. 300 - 310. Madrid.
- EDO, M. et alii 1985 - 86: "Resultats de les excavacions de la Cova de Can Sadurn (Begues, Baix Llobregat)", *Tribuna d'Arqueologia 1985 - 1986*, p. 333 - 41.
- FULFORD, M.G. - PEACOCK, D.P.S. 1984: *Excavations at Carthage: The British Mission, vol. I.2. The Avenue du Président Habib Bourguiba. Salammbô*. Sheffield.

- HAYES, J.W. 1972: *Late Roman Pottery*. Londres.
- 1976: "Pottery report", *Excavations at Carthage 1975 conducted by the University of Michigan*, vol. I. Ann Arbor.
- IZQUIERDO, P. 1987: "Algunes observacions sobre l'ancoratge de "Les Sorres" al delta del riu Llobregal", *El vi a l'Antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani occidental*, p. 133 - 139. Badalona.
- JÀRREGA, R. 1986 a: *Les ceràmiques fines i el comerç a la Barcelona tardoromana (segles IV - V)*. Tesi de Llicenciatura, inèdita. Universitat de Barcelona.
- 1986 b: "Notas sobre una forma ceràmica: aportaciones al estudio de la transición del mundo romano al medieval en el Este de Hispania", *Actas del I Congreso de Arqueología Medieval Española*, vol. 2, p. 305 - 313. Saragossa.
- 1987: "Notas sobre la importación de cerámicas finas norteafricanas (sigillata clara D) en la costa oriental de Hispania durante el siglo VI e inicios del VII d. de J.C.", *Actas del II Congreso de Arqueología Medieval Española*, vol. 2, p. 337 - 344. Madrid.
- KEAY, S.J. 1984: "The Late Roman Amphorae in the Western Mediterranean. A typology and economic study: the Catalan evidence", *BAR International series*, 196, 2 vols. Oxford.
- KOTARBA, J. - ABELANET, J. 1987: "Un depotoir d'époque wisigothique a Tautavel (Pyrenées-Orientales)", *Archeologie du Midi medieval*, vol. 5, p. 85 - 92.
- LAMBOGLIA, N. 1963: "Nuove osservazioni sulla "terra sigillata chiara"", *Rivista di Studi Liguri*, 24, p. 145 - 212. Bordighera.
- LOPEZ RODRÍGUEZ, J.R. 1985: *Terra Sigillata Hispánica Tardía decorada a molde en la Península Ibérica*. Salamanca.
- MENÉNDEZ, F. X. - SOLIAS, J.M. 1985: "Problemes entorn del Baix Imperi al curs inferior del Llobregal", *Pyrenae*, 21, p. 157 - 168. Barcelona.
- MEZQUÍRIZ, M.A. 1961: *Terra Sigillata Hispánica*. València.
- RAMON, J. 1986: *El Baix Imperi i l'època bizantina a les Illes Pitiuses*. Eivissa.
- REYNOLDS, P. 1985: "Cerámica tardorromana modelada a mano de carácter local, regional y de importación en la provincia de Alicante", *Lucentum*, 4, p. 245 - 267. Alicante.
- RIGOUR, J. 1968: "Les sigillées paléochrétiennes grises et orangées", *Gallia*, 26, p. 177 - 233. Paris.
- SALOMONSON, J.W. 1969: "Spätrömische rote Tonware mit Reliefverzierung aus Nordafrikanischen Werkstätten. Entwicklungsgeschichtliche Untersuchungen zur Reliefgeschmückten Terra Sigillata Chiara "C" ", *Bulletin van de Vereeniging tot Bevordering der Kennis van de Antieke Beschaving te 's Gravenhage*, 44, p. 4 - 109.
- SOLIAS, J.M. 1982: *El poblament del curs inferior del Llobregal a l'època romana*. Tesi de Llicenciatura, inèdita. Universitat de Barcelona.
- 1983: "Excavacions a l'ermita de Nostra Senyora de Sales (Viladecans)", *Excavacions Arqueològiques a Catalunya*, 3. Barcelona.

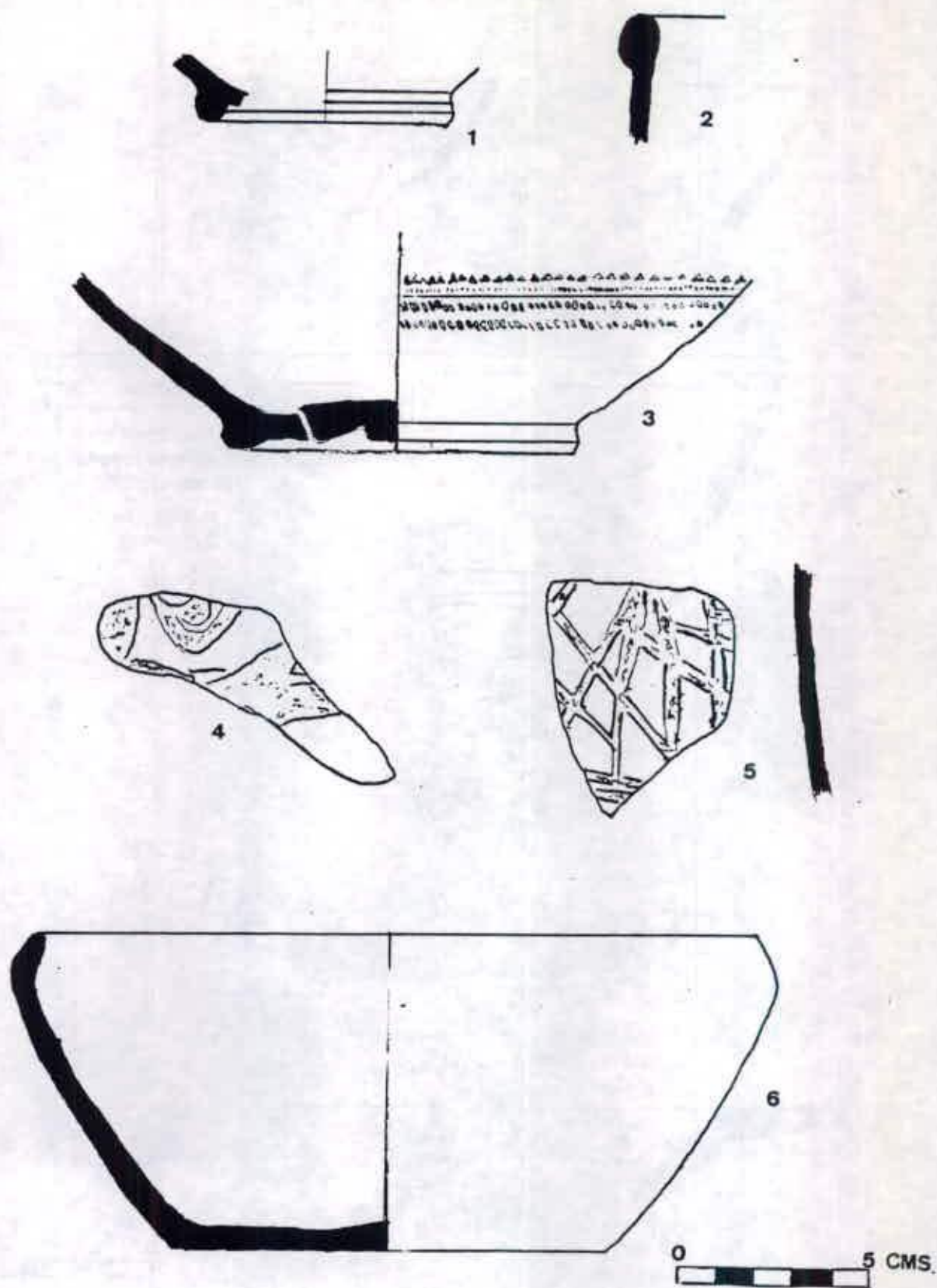

FIGURA 1

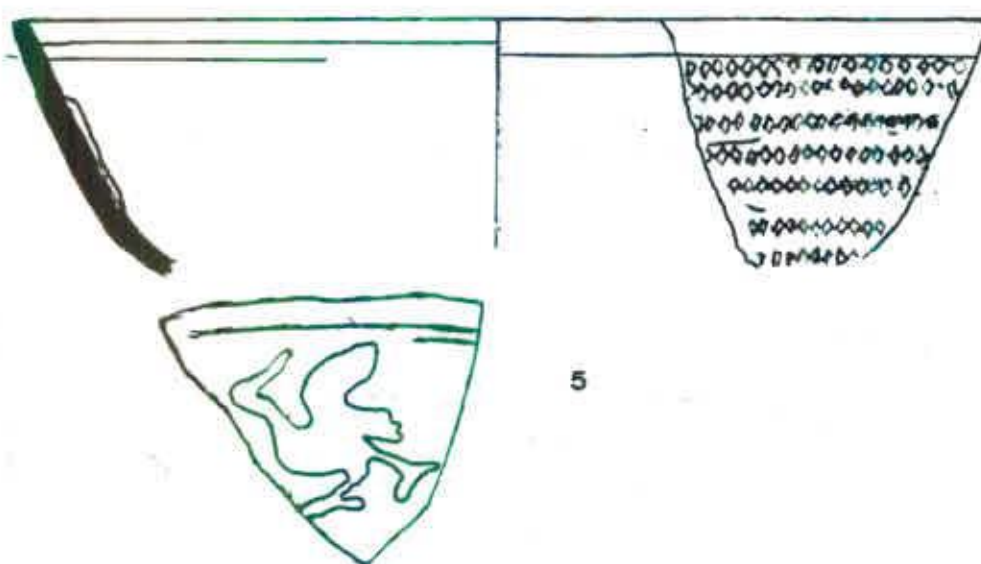
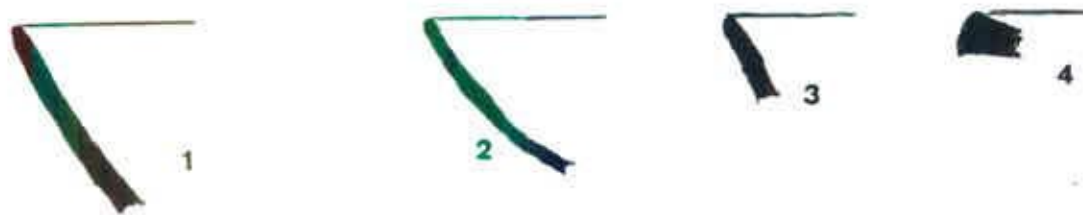

FIGURA 2

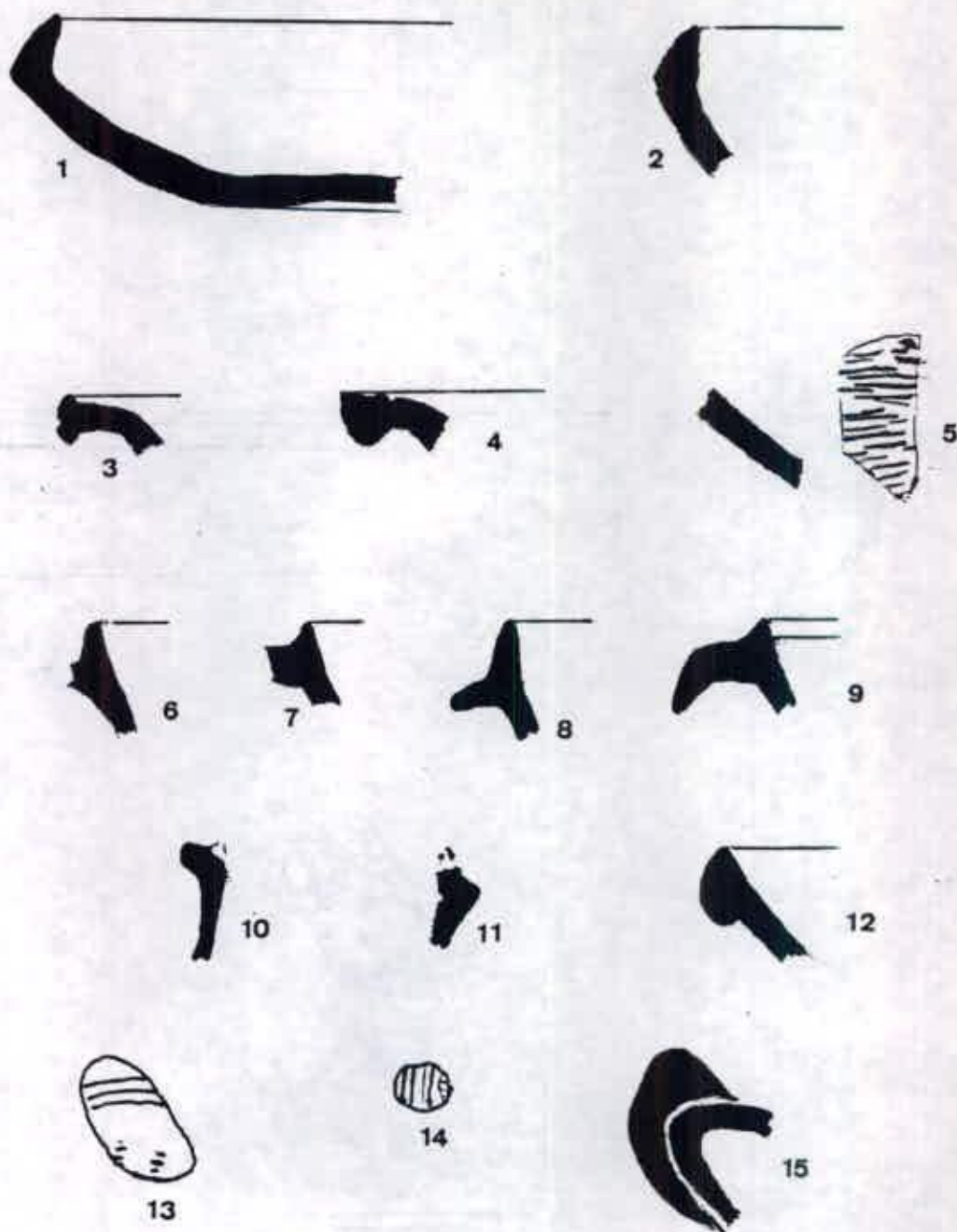

FIGURA 3

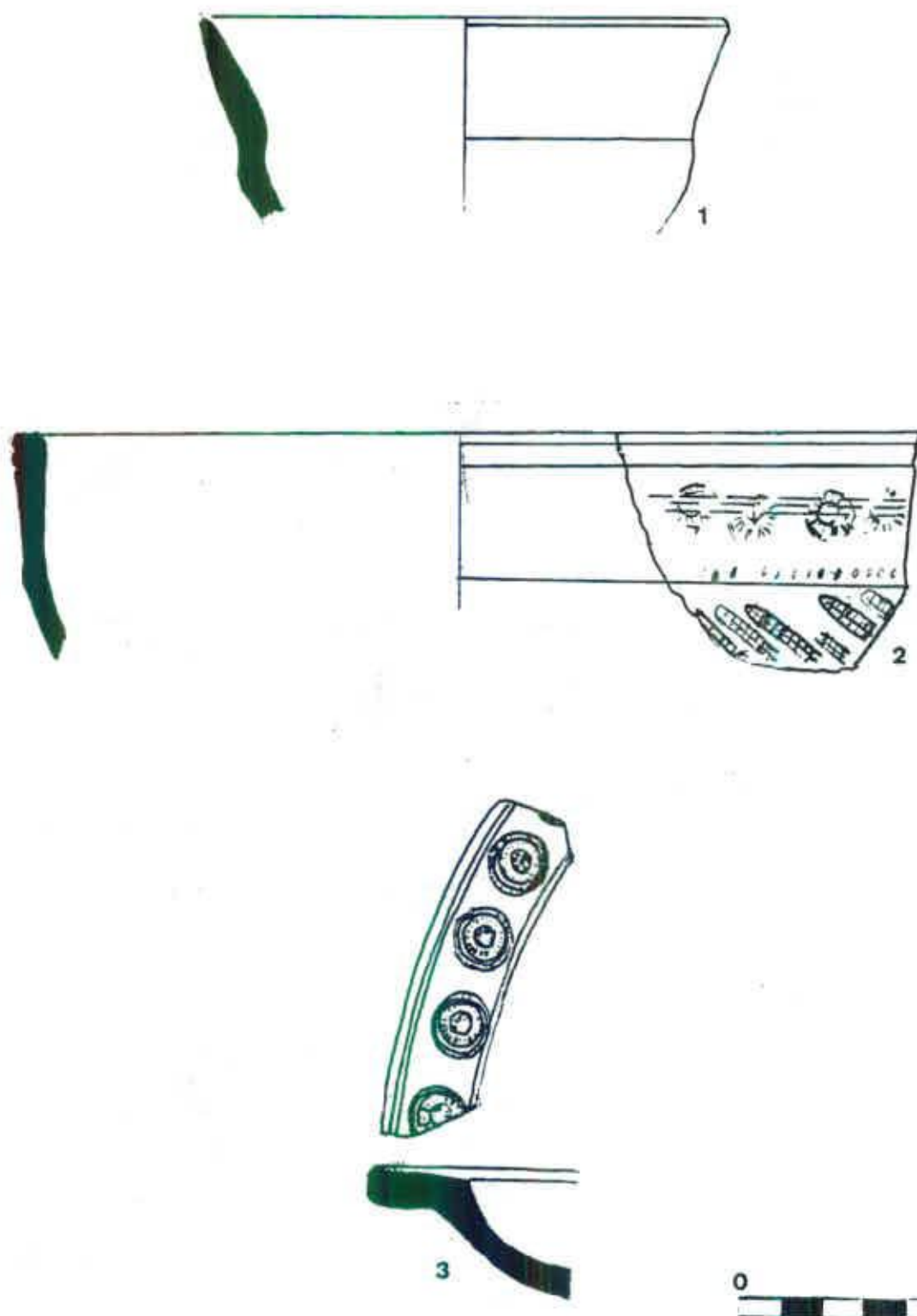

FIGURA 4

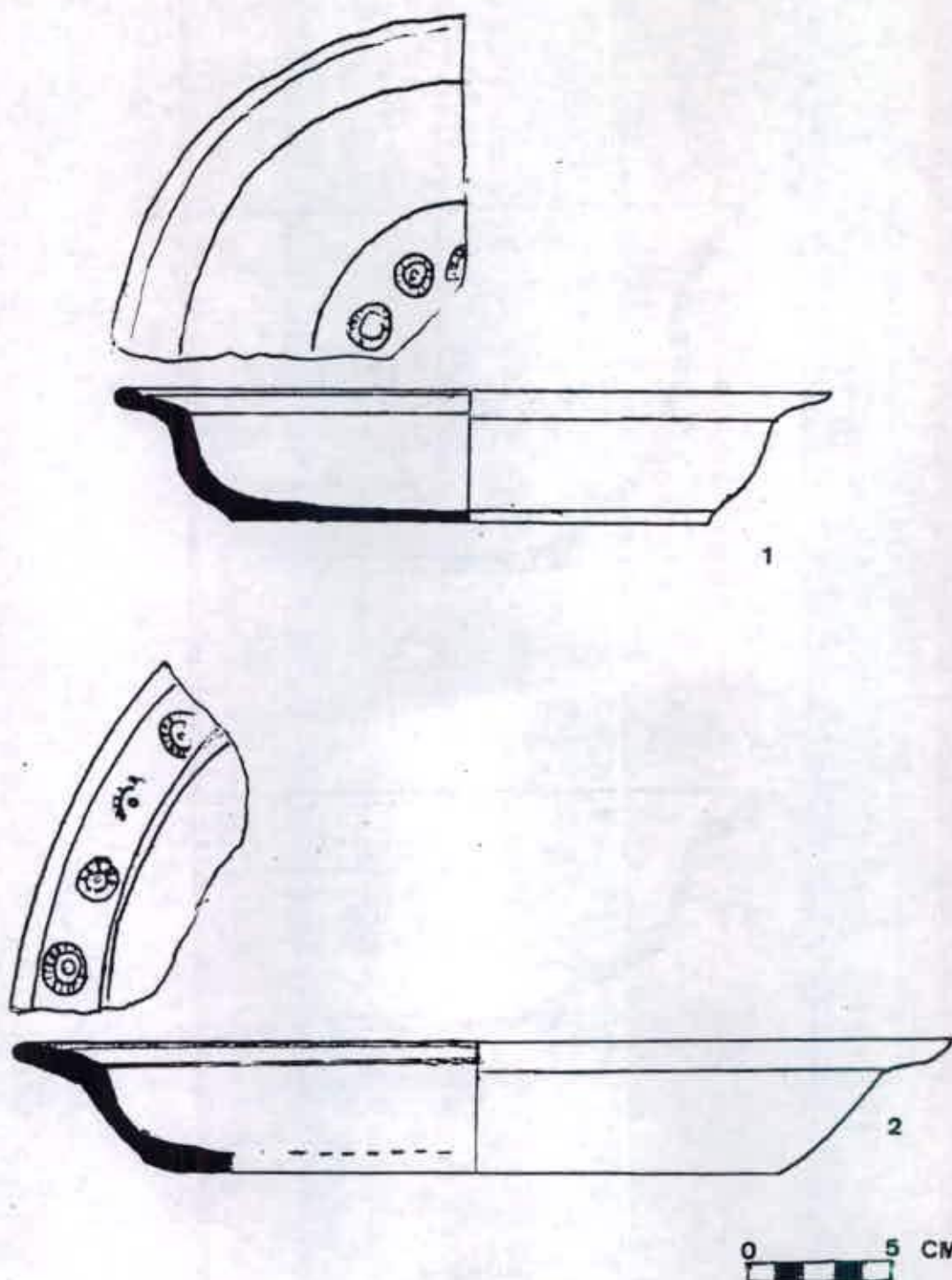

FIGURA 5

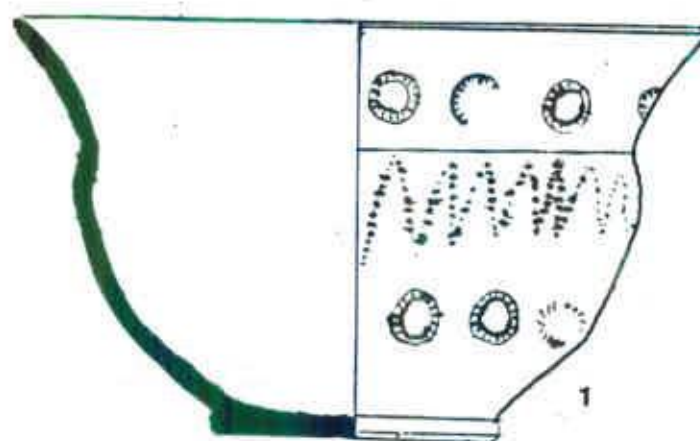

FIGURA 6

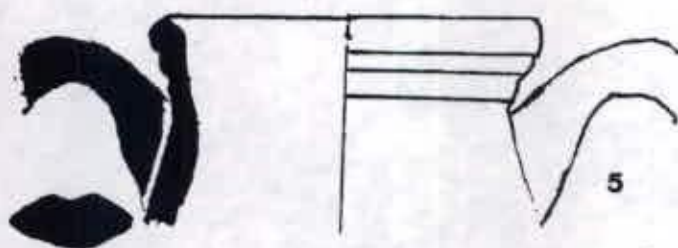
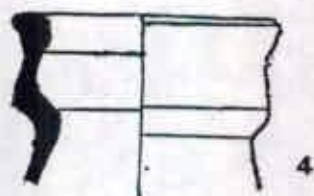
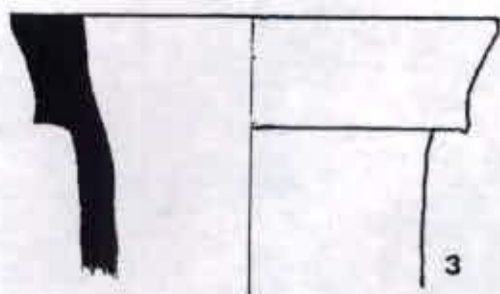
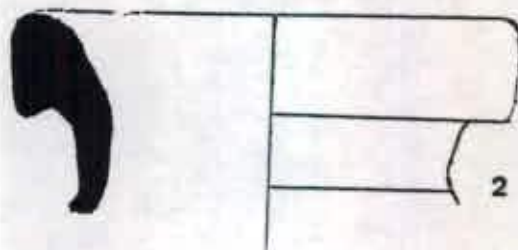
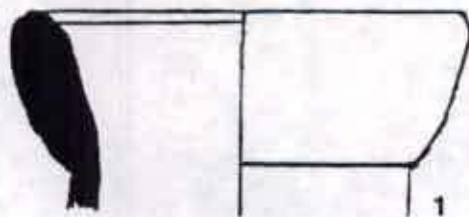

FIGURA 7

2.4.Mon Medieval

**Comunicacions
Tipus.....A**

Es tracta d'una necròpolis medieval, situada al barri de Sant Pere de Sant Boi de Llobregat, Baix Llobregat.

A conseqüència de les obres d'urbanització que es dugueren a terme a Can Massalleres, antic barri de Sant Pere, a Sant Boi de Llobregat, es varen localitzar els vestigis d'una necròpolis medieval amb importants i nombroses restes. Aquesta actuació urbanística va ser la causa que s'iniciés una intervenció de salvament durant la segona quinzena del novembre de 1984.

Al moment de començar l'excavació aquests vestigis presentaven un greu estat de conservació degut a les remocions efectuades per les excavadores de les esmentades obres. Els treballs arqueològics consistiren, doncs, en una acció d'urgència destinada a recuperar les restes més danyades, i alhora establir quina era la delimitació i importància de la necròpolis, per tal de, més endavant, poder dur a terme una excavació sistemàtica i en extensió del jaciment.

L'espai susceptible d'interès arqueològic comprenia uns 519 m², si bé la majoria de les tombes, en concret dinou de les vint-i-vuit localitzades en total, aparegueren a l'anomenat sector B. Aquest sector era el lloc on les restes es trobaven més ben conservades. Feia uns 76,44 m² i era delimitat per la cantonada que formaven els carrers del Molí Vell, de la Baixada Tarrés i de Mallorca. D'aquestes vint-i-vuit tombes localitzades se'n pogueren recuperar vint-i-quatre _ tot i que algunes d'elles estaven molt malmeses _ i en quedaren quatre sense excavar degut a la limitació de temps imposada.

Les tombes eren de fossa simple, retallades directament al tortorà, tenien la planta oval i el fons còncau amb els costats divergents, i eren cobertes per lloses de llicorella, que en alguns casos constituïen un perfecte i acurat empedrat. Cal esmen

tar també la presència d'una tomba tipus cista (la tomba número 2) amb la planta ovalada i les lloses de les parets laterals petites, localitzada arran de superfície i, per tant, molt destrossada.

Pel que fa a la seva orientació pràcticament totes elles eren disposades envers llevant, és a dir, amb el capçal de la tomba situada a ponent.

Un fet remarcable fou l'aprofitament del terreny, en especial en el sector B, on la densitat de les tombes arribà, fins i tot, a la superposició de les unes sobre les altres, com fou el cas de les tombes 3, 22 i 21.

Quant als materials s'han trobat només fragments molt petits de ceràmica, apareguts gairebé tots en el nivell superficial, i pertanyents a diversos moments històrics _des del període medieval fins a l'actualitat_. Els vestigis més representatius varen ser les restes d'un vas ceràmic, localitzades a la zona remoguda de la tomba 2, en el sector B del jaciment. Es tracta d'un vas fet a mà, de base plana, perfil en S i llavi arrodonit amb bec; la pasta és de color taronja argilós i de consistència fràgil, amb desgraint de quarsita i pissarra, i una superfície rugosa i porosa.

La datació del jaciment resulta difícil de precisar, ja que les tombes, a part de no contenir aixovar, presentaven una tipologia de cronologia àmplia; no obstant això, es proposen les dades del s IX-X per a les tombes de fossa i de mitjans del s X o bé el s XI per a la del tipus cista.

Per últim, testimoniar la destrucció total d'aquesta necròpolis el mes d'agost de 1986, mentre s'estava acabant de realitzar el seu estudi preliminar; cal incidir en el fet que es tracta d'un jaciment força important per al coneixement de la història medieval del Baix Llobregat, motiu pel qual la seva desaparició s'ha de considerar com una pèrdua irreparable.

BIBLIOGRAFIA

- AMADES, J; Costumari català, Vol IV, Edic. Salvat, Barcelona 1953, pàg. 330-333.
- BIBLIOTHECA SANCTORUM, Vol X, Istituto Giovanni XXIII della Pontificia Università Lateranense, Città Nuova Editrice, Roma 1968, pàg. 619-626.
- BIOSCA CURELL, A; PUIG MENA, J.M^a; La necròpolis de Can Massalle res, Memòria del Pla de l'Atur 1984 al Baix Llobregat.
- BONNASSIE, P; Catalunya mil anys enrera, Vol I i II, Edic. 62, Barcelona 1979, primera edició.
- CARTULARIO DE SAN CUGAT DEL VALLÉS, edició a cura de José Rius Serra, Vol II, CSIC, Barcelona 1946, pàg 40-41 i 90-93.
- KENNELLY, K; "Sobre la paz de Dios y la sagrera en el condado de Barcelona (1030-1130)" AEM, T.V, 1968, pàg. 107-136.
- MARTÍ VILÀ, C; "El barrio y la ermita de Sant Pere", Revista santboiana NAVIDAD, Sant Boi de Llobregat 1951.
- MARTÍ VILÀ, C; L'esclavitud a la vila, Col.lec. Biblioteca Popular, Sant Boi de Llobregat 1979, pàg. 93-98.
- MARTÍ VILÀ, C; Notes històriques de la vila. Estampes santboianes del segle XVII, Col.lec. Biblioteca Popular, Sant Boi de Llobregat 1956, pàg. 63-75.
- MARTÍ VILÀ, C; Notes històriques de la vila de Sant Boi de llobregat, Col.lec. Biblioteca Popular, Sant Boi de Llobregat 1952, pàg. 3-10.
- MAS, J; Notes històriques del Bisbat de Barcelona. Taula del Cartulari de Sant Cugat del Vallès, Vol IV, Barcelona 1909, pàg. 202-203 i 230-231.
- NECRÒPOLIS I SEPULTURES MEDIEVALS DE CATALUNYA, ACTA MEDIAEVALIA, Annex 1, Departament d'Història Medieval, Facultat

de Geografia i Història, Barcelona 1982.

- PAGÈS I PARETAS, M; "Les esglésies pre-romàniques al Baix Llobregat", I JORNADES D'ESTUDIS SOBRE EL BAIX LLOBREGAT, Vol I, Martorell 1982, pàg. 45-54.
- PAGÈS I PARETAS, M; Les esglésies pre-romàniques a la comarca del Baix Llobregat, Memòries de la secció Històrico-Arqueològica XXXII, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 1983.
- PUIG, P; "El archivo parroquial samboyano", Revista santboiana NAVIDAD, Sant Boi de Llobregat 1945.
- RAMÍREZ Y MORAGAS, A; "Apuntes históricos de San Baudilio", Revista santboiana FIESTA MAYOR, Sant Boi de Llobregat 1940.
- RAMÍREZ Y MORAGAS, A; "Resum de l'estudi històric de Sant Boi premiat als Jocs Florals de 1916", Revista santboiana NAVIDAD, Sant Boi de Llobregat 1939.
- RIU, M; "Estado actual de las investigaciones sobre las cerámicas catalanas de los siglos IX al XIV", ACTES DU COLLOQUE DE CÉRAMIQUE MÉDIÉVALE EN MEDITERRANÉE OCCIDENTALE, Valbonne 11-14 sep. 1978, CNRS n° 584, París 1980, pàg. 385-395.
- RODRIGUEZ GARCÍA, C; El culto de los santos en la España romana y visigoda, Monografías de Historia Eclesiástica, Vol I, CSIC, Madrid 1966, pàg. 146-153, 404-407.
- SAORÍN, A; ALBAREDA, M^a J; ALONSO, M; BIOSCA, A; PUIG MENA, J.M^a;
MELIAN, R i MOLIST, N; Resultats de l'excavació realitzada a Can Massalleres al barri de Sant Pere, Sant Boi de Llobregat, Memòria del Pla de l'Atur 1984.
- SAORÍN, A; ALBAREDA, M^a J; ALONSO, M; BIOSCA, A; PUIG MENA, J.M^a;
MELIAN, R; MOLIST, N i PUIG, F; "Resultats de les excavacions arqueològiques portades a terme dins del Pla de l'atur

a Sant Boi (Baix Llobregat)", dins TRIBUNA D'ARQUEO-
LOGIA 1984-1985, Departament de Cultura de la Gene-
ralitat de Catalunya, Barcelona 1986.

ANNA BIOSCA CURELL

JOSEP Mª PUIG I MENA

RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA FETA A SANT PERE SACAMA
(OLESA DE MONTSERRAT)

Florenci MAYORAL i FRANCO

Assentament medieval ocupat entre els segles X i XIV, el qual es troba al cim d'un turó de 440 metres d'altitud, a la vessant oriental de la Serralada Prelitoral, a tres quilòmetres del nucli urbà en direcció NE.

Descripció de l'assentament

A Sant Pere Sacama ens trobem amb les restes de diferents construccions que testimonien l'ocupació del lloc durant un ampli espai de temps, corresponent a l'Ermита de Sant Pere, el Castell de Sacama i murs d'una masia posterior. El castell i l'ermita estan oposats en la direcció que segueix un farelló rocós on s'aixequen, situant-se al NO i al SE, respectivament, mentre que la masia estava ubicada a la part meridional sobre un petit planell.

Tant el Castell de Sacama com l'Ermита de Sant Pere foren catalogats pel Servei del Patrimoni Arquitectònic del Departament de Cultura de la Generalitat. Segons les fitxes realitzades per Montserrat Pagès, ambdós edificis corresponen a un mateix moment cronològic, essent utilitzada l'ermita com a capella del Castell de Sacama. Aquesta construcció, de la qual només en resten alguns dels seus murs, és dels segles X-XII, de planta rectangular i estil pre-romànic i romànic. La capella de Sant Pere, d'estil romànic, està datada al segle XI, amb una refecció posterior, i consta d'una nau capçada per un absis semicircular decorat amb arcuacions lombardes. La documentació històrica parla del castell des de 940 i de la capella a partir de 966.

Pel que fa a la masia, aquesta fou desmuntada fa uns anys, però, segons les dades extretes de l'Arxiu Històric Municipal d'Olesa i facilitada pels membres del Centre Muntanyenc i de Recerques Olesà (CMRO), existia des del segle XVI i per a la seva construcció es van aprofitar les pedres del Castell de Sacama.

Els treballs d'excavació

Es van efectuar dins d'una àrea reduïda que mesurava 10 metres de llarg, en direcció W-E, per 6 d'ample, en sentit S-N, delimitada al nord pel farelló rocós on s'assenten el castell i la capella; a l'oest per l'afloració de la roca; al sud per un antic mur de la masia i un talús de terra, i a l'est per una escarpa rocosa. En aquest espai va ser on tingué lloc la troballa fortuïta de restes òssies humanes per part d'un grup d'escolars d'Olesa que van comunicar-lo al CMRO, membres del qual finalitzaren l'extracció de l'enterrament i netejaren la zona propera on van descobrir dos murs formant angle recte i ceràmiques de tipus ibèric i medieval.

L'objecte de la nostra actuació comprenia l'adscripció cronològica de les estructures visibles i la determinació de la seqüència estratigràfica. La poca sedimentació existent i el fet de que el material arqueològic abraçara diversos tipus i cronologies sense poder-lo aïllar estratigràficament en el dipòsit, però, ens van impedir assolir els resultats previstos.

Malgrat això, vam constatar l'existència de dos edificis que composaven l'assentament medieval juntament amb el Castell de Sacama i l'Ermита de Sant Pere. D'un d'ells poques coses sabem perquè només conserva dos murs en angle recte, estant escapçada per una escarpa rocosa. L'altre, en canvi, estava definit per un mur de doble parament, fet amb pedra, del qual només ens restava una filada, a la part meridional, mentre que la paret rocosa assenyalava el límit septentrional i un gran bloc de conglomerat caigut s'aprofitava per situar la paret oriental; pel cantó occidental deuria tenir la porta d'accès ja que no trobem cap resta de mur i, a més, n'hi han dos forats de pal. Les dimensions d'aquesta construcció són de 7 metres de llarg per 3 d'ample. La seva funcionalitat no es pot determinar amb exactitud perquè desconeixem el sòl d'ocupació i els elements que haguessin per sobre del mateix -vam detectar la part inferior d'una sitja a l'angle SE-, i pel que fa a les ceràmiques aparegudes, que són poc nombroses, no podem establir la seva relació amb l'estructura tota vegada que el dipòsit sedimentari conservat consistia en un reompliment d'anivellament del terra. Amb tot, considerem que es correspon amb una vivenda formada per una única unitat d'habitació.

Els materials arqueològics

La pràctica totalitat dels materials trobats en el curs de l'excavació estan constituïts per fragments ceràmics de tipologia variada que en cap cas arriben a formar conjunts isolats i diferenciats estratigràficament.

1. La ceràmica ibèrica. Trobem fragments a torn i a mà, essent la producció realitzada amb torn la més abundant. La característica principal recau en la pasta, puix que la major part dels fragments són informes. La pasta es fina, sense desgreixant, dura i compacta, coexistint pastes homogènies i estratificades com resultat de coccions oxidades i reduïda-oxidada, respectivament. Les coccions són bones, a temperatures molt elevades, que es poden comprovar per la pasta i la sonoritat dels fragments, característiques tècniques derivades de la vitrificació de l'argila. Les formes ceràmiques reconegudes són de grans dimensions, la funció de les quals és la de servir de contenidors, com l'olla de vora exvasada i base còncava, i l'àmfora de boca plana.

La ceràmica a mà està representada per un escàs nombre de fragments, dels quals aproximadament la meitat corresponen a una mateixa peça. La pasta és homogènia, de color negre, fruit d'una coccio reduïda, en la qual s'adverteix a primer cop d'ull el desgreixant format per grans de mida mitjana i gran. Els fragments trobats pertanyen tots a la forma d'olla, de vora exvasada i cos globular, que porta decoració aplicada de cordons digitats.

També a l'excavació van sortir dos fragments de ceràmica àtica, de presència habitual als contextes ibèrics del segle V-IV a.C. Un dels fragments és una vora de skyphos, amb decoració de garlanda tocant a la vora. La decoració consisteix en fulles reservades sobre fons envernissat i les tiges són de pintura blanca. L'altre fragment és un peu de kylix de peu alt. Es daten cap a la primera meitat del segle IV a.C.

2. La ceràmica medieval. La ceràmica atribuïble a aquest període comprèn les produccions que detallem a continuació:

a) Ceràmica carolíngia. És el tipus més antic, datat als segles IX-X, del qual han aparegut alguns fragments. Aquests es caracteritzen per presentar una pasta bastant depurada encara que no molt compacta, que sol contenir desgreixant petit, amb nucli marró i capes externes negres. Les superfícies dels fragments estan acabades mitjançant un brunyit. Les formes reconegudes són olles i bols.

b) Ceràmica gris. És la ceràmica medieval característica dels segles XI-XIII,

poc representada al jaciment ja que només n'han aparegut quatre fragments. La pasta és de color gris plom, compacta, sense desgredant i de gruix variable segons els fragments. Tenim un fragment amb forma, el qual correspon a una base còncaua, forma que apareix en un moment tardà d'aquestes ceràmiques. Un altre fragment pertany al cos d'una olla globular per la curvatura, decorat amb incisions, formant un motiu de línies horitzontals y ondulades, tema poc freqüent i, possiblement, tardà.

c) Ceràmica de cocció oxidada. Es generalitza a partir del segle XIII i es caracteritza perquè presenta una pasta més depurada, introdueix la decoració cromàtica i es diversifiquen les formes. Les primeres d'aquestes produccions pertanyen a la decorada amb òxid de coure i manganès, de la qual en tenim alguns exemples a l'excavació. La pasta és ataronjada o groguenca, dura, sense desgredant visible i de bona cocció, però es diferencien fonamentalment per la seva decoració amb motius en verd i tons negres (òxid de coure i manganès, respectivament). Les formes reconegudes són escudelles i plats, de vora recta i base còncaua que porten el motiu decoratiu a la part interior, si bé a causa de les petites dimensions dels fragments només en veiem línies horitzontals, tret d'un fragment amb escut típic del segle XIV.

També es constata l'existència d'alguns fragments de ceràmica d'influència moresca, els quals tenen una pasta similar a la descrita per a la ceràmica d'òxid i manganès, però la decoració es pintada en blau. Els motius decoratius no es poden reconèixer degut a la petita mida dels fragments.

d) Ceràmica a torn lent o a mà. Tipus bastant abundant que es caracteritza per tenir una pasta homogènia, generalment de color fosc, encara que també n'hi han de color més clars, amb desgredant visible de grans petits i mitjans. Molts fragments estan fets a torn lent, ja que s'aprecien els senyals del moviment de la peça, mentre que la resta del conjunt no es possible distingir si van ésser fets a torn lent o a mà. Les formes que adopten són olles de vora exvasada, cos globular i base plana, i bols.

Els materials arqueològics proporcionats per l'excavació ens confirmen l'ocupació ibèrica del turó de Sant Pere Sacama -fa temps també es van descobrir restes ceràmiques al castell-, encara que no ens permeten atorgar una cronologia precisa, a excepció dels fragments de ceràmica àtica, els quals indiquen que l'assentament ibèric existia a la primera meitat del segle IV a.C. No obstant això, la manca d'estructures a les quals adscriure aquests materials ens impideix conèixer la situació, extensió i característiques de l'establiment.

Del jaciment medieval disposem de més dades amb les noves

construccions excavades, malgrat el grau d'alteració de les mateixes que ens limiten els resultats. Es confirma el segle X per fixar l'inici de l'assentament, al qual s'hauria d'adscriure a més un altre edifici per la ceràmica carolingia apareguda dins del reompliment d'anivellament del seu sòl d'habitació. La localització de l'enterrament ens serveix de fita per determinar la reducció del contingent demogràfic amb l'acabament de l'ocupació de les vivendes i la utilització de la zona com a necròpoli, perquè l'enterrament es trobava per sobre del nivell d'aquelles estructures, portant una sivella de cinturó semblant a una de L'Esquerda datada als segles XII-XIII, i, a més, també van descobrir-se d'altres quan es va fer la construcció de la masia, segons documents escrits de l'època. Així, des del segle XIII i fins el termini d'habitació medieval de Sant Pere Sacama, només continua ocupat el castell, si ens basem en les troballes d'algunes sivelles dels segles XIII-XV al seu interior, i en els fragments de ceràmiques de coccio oxidada escampats pels voltants de la zona excavada.

REFERENCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Batista, R.: 1960. El Bruc del Mig. A *Notas de Arqueologia de Cataluña y Baleares*, Ampurias XXII-XXIII, pp. 333-337.
- Bolos, J. i Mallart, L.: 1984. Ceràmica gris de la granja cistercenca d'Ancosa. A "Ceràmica grisa i terrissa popular de la Catalunya medieval", *Acta Mediaevalia*, Annex 2, pp.68-71.
- Bolos, J.; Ollich, I.; Padilla, I.; Pagès, M. i Riu, M.: 1981. Sivelles medievals de Catalunya i altres peces d'orfebreria relacionades amb la indumentaria. *Congrès national des Sociétés savantes*, Perpignan, pp 107-183.
- Cabestany, J. i Riera, F.: 1984. Ceràmica de Manresa (segle XIV). A "Ceràmica grisa i terrissa popular de la Catalunya medieval", *Acta Mediaevalia*, Annex 2, pp. 183-197.
- Riu, M.: 1984. D'algunes formes de terrissa alt-medieval barcelonina. A "Ceràmica grisa i terrissa popular de la Catalunya medieval", *Acta Mediaevalia*, Annex 2, pp. 29-48.
- Riu, M. i Bolos, J.: 1984. Observacions metodològiques, esquemes descriptius i fitxes de treball per a l'estudi de la ceràmica. A "Ceràmica grisa i terrissa popular de la Catalunya medieval", *Acta Mediaevalia*, Annex 2, pp. 13-28.

LES SITGES DE CAN MASSALLERES (SANT BOI DE LLOBREGAT)

Núria MOLIST i CAPELLA

Conjunt de sitges i una fossa de deixalles d'època medieval -segles XIII-XIV- localitzades al barri de St. Pere de Sant Boi de Llobregat.

1 - INTRODUCCIO

Durant les obres d'urbanització d'un solar prop de l'antiga fàbrica de Can Massalleres (barri de Sant Pere, St. Boi de Llobregat) i concretament durant l'obertura de la continuació dels carrers Mallorca, Montevideo i Sant Joan Bosco es localitzaren diverses sitges disperses i una fossa, amb material bàsicament d'època medieval i també d'època romana i ibèrica (fig. 1).

Aprofitant que s'estava duent a terme al mateix municipi el Pla d'Actuacions Arqueològiques de Solidaritat amb l'Atur (Generalitat de Catalunya i INEM) s'efectuà una excavació d'urgència durant els mesos de juny i agost de 1984 dirigida per membres de l'equip d'excavacions (Albareda et alii, 1986).

2- LES SITGES

En total es delimitaren i excavaren un total de 10 sitges (a més d'una oncenca excavada a l'interior de la fossa), algunes de les quals estaven ja pràcticament destruïdes bé per l'acció recent dels rebaixos o per altres factors. El major nombre de sitges va aparèixer a la cruïlla entre el carrer Sant Joan Bosco i el carrer Mallorca (sitges 1, 2, 3, 5, 6 i 10), les sitges 7, 8 i 9 estaven ubicades al carrer Montevideo i alineades nord-sud, mentre que la sitja 4 es trobava a la confluència del carrer Mallorca i Montevideo (fig. 1). Totes les sitges estaven excavades al tortorà o a les argiles.

- Sitja 1: Retallada a l'argila, de forma oval i fons pla; es conservava molt poca altura. Estava reblida per una estrat de terra grisa fosca que contenia ceràmica blava catalana, vidriada, grisa medieval, tegulae romanes i teules, àmfora romana i restes faunístiques. Al fons estava dispossat un doble enterrament cobert per lloses de pissarra planes. Els individus es trobaven un sobre l'altre i capiculats. Estava acompanyat per un fragment de ceràmica grisa medieval.

- Sitja 2: Es localitzà igualment en aquesta sitja un enterrament cobert per lloses de pissarra amb un individu amb el cap orientat a l'est i acompanyat per dos fragments de ceràmica grisa medieval.

- Sitja 3: De forma oval i fons pla, es conservava una altura d'uns 80 cms. El seu rebliment estava format per materials molt diversos d'època moderna, medieval i romana, sense seqüència estratigràfica.

Així mateix es recuperaren restes humanes inconexes.

- Sitja 4: Molt escapçada per l'acció de les màquines, es recuperà abundant material en l'estrat que la reblia (àmfora i tegulae romanes, fauna, un molí i ceràmica grisa medieval). Es possible que aquesta sitja hagués contingut tanmateix un enterrament -destruït per les màquines-, del qual en quedaven les empremtes en el moment d'iniciar l'excavació.

- Sitja 5: de forma oval -de 2,40 cms. de diàmetre màxim- i fons pla. Es conservava una altura de 1,30 cm. Estava reblida per un estrat negrós amb abundants carbons i grans lloses de pissara disposades al fons.

- Sitja 6: No va ser possible excavar-la ja que va ser destruïda per la construcció d'una gran rasa pel clavegueram.

- Sitja 7: Totalment malmesa per l'acció de les màquines, es conservaven les seves restes en el tall horitzontal sud del carrer Montevideo.

- Sitja 8: Seccionada verticalment, es conservava en força bon estat. Estava reblida per dos estrats: UE 1 -terra grisa cendrosa- amb gran quantitat de material de diverses èpoques -ibèric, romà i medieval-. L'UE 2 està composta d'una terra de color vermell, argilosa i amb materials diversos (ibèrics, romans -opus signinum i opus tessellatum-, medievals i fauna) -fig. 2-.

- Sitja 9: Es conservava únicament el fons pla.

- Sitja 10: Es conservava en una altura de 70 cms. i amb un diàmetre màxim de 190 cms. De fons pla i cos oval. Estava reblida per un dos estrats (UE 1 i UE 2) amb abundants materials romans i medievals (terra sigillata Clara, grisa medieval, vidriat morat, etc.) i restes faunístiques (fig. 2).

3 - LA FOSSA

Durant les obres de rebaix del carrer Sant Joan Bosco es localitzà una gran fossa de forma elíptica i de considerables dimensions (d'uns 50 m²). Per tal de delimitar-la s'obriren un total de quatre cales que finalment s'unificaren.

Es tracta d'una cavitat, bé excavada expressament al tortorà o bé aprofitant un desnivell natural, que va ser reomplena per restes materials procedents de deixalles (UE 18), tal com indica la gran quantitat de material que la reblia i particularment l'abundància de fauna -el 65 % del total- (UE 1, 3, 7, 9, 13, 14 i 16). El material arqueològic és força uniforme, amb una àmplia representació de ceràmiques grises medievals i algunes de vidrades.

A l'extrem sud de la cala es localitzà una rasa de forma rectangular i fons còncav, de 310 cms. de llarg i 118 d'amplària (UE 5), reblida per materials medievals i vidriades modernes (fig.

2). A la part central de la cala es localitza una altra fossa (UE 6), de forma cilíndrica -de 120 cms de diàmetre- i reblida per materials constructius moderns. El darrer element que incidia en l'estratigrafia de la fossada era una sitja (UE 12), de cos globular -145 cms de diàmetre màxim-, fons pla i amb una altura conservada de 140 cms. Aquesta sitja es localitza a l'extrem nord de la fossa i estava reblida per dos estrats (UE. 10 i 11).

4 - EL MATERIAL ARQUEOLÒGIC

Els materials recuperats pertanyen a diversos períodes històrics: època ibèrica, romana i medieval; tots ells barrejats i fora de context estratigràfic els dos primers.

Els materials ibèrics són molt escassos i es limiten a un fragment de ceràmica grisa recollit en superfície, una nansa de roja a torn i 5 fragments d'àmfora ibèrica. Els materials d'època romana són força més nombrosos i abarcan diversos tipus: *Terra sigillata* gál·lica, hispànica i clara A; comuna oxidada itàlica, comuna oxidada romana, àmfora, parets fines, *dolia* i *tegulae*. A més cal destacar el fragment d'*opus signinum* i el d'*opus tessellatum* localitzat a la sitja 8. En total, dins de la fossa, el material d'època romana representa el 5,7%; encara que sobre el material ceràmic -sense el faunístic- el percentatge és de 16,20%. Es localitza indistintament tant dins les sitges com reblint la fossada.

Quan als materials medievals, presenten en conjunt una cronologia força homogènia en la que els materials datables ens circumscriuen als segles XIII i XIV. Dominen les olles de ceràmica reduïda feta a torn lent, sense decorar o decorada amb incisions, encara que dins aquest tipus trobem altres formes com gerres, cassoles, gibrells, etc. Com sabem, aquest tipus ceràmic està encara poc sistematitzat al Baix Llobregat, tot i que sembla que en els segles XI i XII dominen clarament les ceràmiques de cuïta oxidant -almenys en aquesta part propera al delta-, com veiem que passa a Ntra. Sra. de Sales, Viladecans (Coll - Solias, 1981), l'ermita de la Mare de Déu de Bellvitge (López, 1988) i al carrer de La Pau, també a Sant Boi de Llobregat (Molist, 1986). Ja que les del carrer de La Pau tenen una cronologia de finals del segle XII i XIII i les de Can Massalleres són del segle XIV, podriem veure en aquest fet un canvi en la tècnica de cocció, encara que perduren algunes de les formes i decoracions.

Les formes vidriades són molt escasses, destacant les dues peces que aquí presentem (núms. 9 i 11) datables al segle XIV, amb paral·lels propers com a El Bullidor (Amigó et alii, 1986).

Seguidament presentem l'inventari del material més representatiu:

- 1) *Terra sigillata* gál·lica, forma Draguendorf 27. Fossa, UE 7.
- 2) *Terra sigillata* hispànica, decorada amb un cercle imprés a la rodeta. Sitja 10, UE 1.
- 3) *Terra sigillata* clara A, forma Hayes 27/Lamboglia 9a, amb dos

- solcs a la part interna de la base. Fossa, UE 3.
- 4) Cassola de ceràmica grisa medieval a torn lent. Argila grisa fosca, ennegrida a la superfície externa; desgreixant de mica daurada. Sitja 3, UE 1.
 - 5) Gibrell de ceràmica grisa medieval a torn lent. Argila de color gris, amb la superfície ataronjada i recoberta per una engalba grisosa i molt fina; desgreixant de quars i mica daurada. Fossa, UE 11 (sitja).
 - 6) Olla de cos globular de ceràmica grisa medieval a torn lent, argila de color gris fosc, recremada a la superfície externa i poc depurada; desgreixant de quars i mica daurada. Sitja 5, UE 1.
 - 7) Olla de ceràmica grisa medieval a torn lent decorada amb dos faixes d'incisions horitzontals. Argila de color gris fosc; superfície externa ennegrida; pasta poc depurada; desgreixant de mica daurada. Fossa, UE 1.
 - 8) Gibrell de ceràmica vidriada comuna, amb la superfície interna recoberta amb un vidriat de color verd-oliva. Argila de color marró-castany, depurada i dura; desgreixant de calcàrea. Fossa, UE 4.
 - 9) Plat petit de pisa blanca, recobert interiorment per un vidriat blanc força malmés. Argila de color ataronjat; depurada. Possiblement es tracta d'un platet de postre, datat al segle XIV (Amigó et alii, 1986, p. 18). Fossa, UE 4.
 - 10) Gerra de ceràmica grisa medieval a torn lent. Argila de color gris, poc depurada; desgreixant de mica daurada. Fossa, UE 9.
 - 11) Peu d'un vas de pisa de manganés, retallat de forma arrodonida al voltant de l'anella de base. Decorat a la part interna amb un escut amb una mitja lluna amb les banyes cap avall i amb una estrella al dessota. Vernís blanc a l'interior i decoració de manganés sobre la pisa. Argila de color ocre-ataronjat, dura i ben depurada; desgreixant de mica daurada i calcàrea. Datable al segle XIV, amb alguns paral·lels (Amigó et alii, 1986, p. 48, núm. 717; Riera-Cabestany, 1984). Fossa, UE 8.
 - 12) Sivella de cinturó de forma semi-circular d'eix lateral. Probablement segles XIV - XV (Santacana, 1986, núm. 104 i 105). Fossa, UE 3.

5 - CONSIDERACIONS FINALS

La intervenció arqueològica a Can Massalleres es limità a la documentació i salvament, quan va ser possible, d'unes restes puntuals descontextualitzades del seu entorn i recollides de forma molt parcial i dispersa. Per tant, és difícil de fer una interpretació global de tot el jaciment i ens limitarem a les dades proporcionades per l'excavació i els materials.

Tenim representats dos períodes històrics clars:

a) No podem descartar l'hipòtesi d'entrada de que en el mateix indret o en un de proper es localitzés una vil·la romana, tal com semblen indicar l'abundància i varietat de restes materials, incloses restes constructives i fragments de paviment i mosaic. No podem contextualitzar el material ibèric, encara que podria

correspondre als moments inicials d'aquest assentament en època republicana. Els materials romans proporcionen una cronologia des de l'Alt Imperi fins inicis del segle III (T.S.C. A, forma Hayes 27, datable per Hayes -1972- des de la fi del s. II fins a la primera meitat del segle III i per Carandini -1981- des de la segona meitat del segle II fins l'inici del segle III). Finalment cal assenyalar que, si efectivament es tractés d'un assentament romà i no de terres aportades d'altres indrets, es trobaria a uns 500 m del centre del casc antic de Sant Boi de Llobregat, en direcció sud.

b) Quan a l'època medieval ens trobem amb dos conjunts diferenciats. En primer lloc trobem la necròpoli de Can Massalleres, excavada també durant el mateix Pla de l'Atur de 1984 (Albareda et alii, 1986) i localitzada a la cruïlla dels carrers de Mallorca, Moli Vell i Baixada Tarrés, més al nord del grup de sitges (és també objecte d'una comunicació en les presents Jornades). El segon conjunt diferenciats es tracta del grup de sitges i la fossa, que no podem relacionar amb cap estructura medieval ja els nivells d'hàbitat han estat arrassats. En principi sembla que les sitges són posteriors a la fossa, ja que una d'elles està excavada en el seu interior. el moment d'amortització de les sitges i colmatació de la fossa ha de situar-se sobre el segle XIII -finals?- i el segle XIV, per les escasses ceràmiques vidriades, encara que la major part de material ceràmic pertany a formes comunes reduïdes. No tenim cap dada sobre el moment de la seva construcció i utilització.

Així mateix cal fer esment dels enterraments localitzats a l'interior de tres de les sitges, els quals corresponen al moment d'amortització d'aquestes. Com ja hem assenyalat, són enterraments que no segueixen una disposició ritual ni planificada, sinó que senzillament són dipositats de qualsevol manera al fons.

Aquest conjunt de sitges d'emmagatzematge i la fossada han de relacionar-se amb el barri de Sant Pere. Com a hipòtesi podem aventurar la seva possible relació amb l'ermita de Sant Pere (Martí, 1951), de la qual no es coneix la seva ubicació exacte encara que no ha d'estar lluny de la necròpoli, o bé amb l'hàbitat que es formaria al voltant d'aquest nucli.

BIBLIOGRAFIA

- ALBAREDA, M.J.; ALONSO, M.; BIOSCA, A.; MOLIST, N.; PUIG, F.; PUIG, J.M.; MELIAN, R.; SAORIN, A. (1986): Resultats de les excavacions arqueològiques portades a terme dins del Pla de l'Atur a Sant Boi de Llobregat (Baix Llobregat). Tribuna d'Arqueologia 1984-1985. Departament de Cultura, Barcelona, p. 63-72.
- AMIGO, J.; BARBERA, J.; CORTADELLA, J.; GUASCH, D.; SOLIAS, J.M.; CORTES, M.A. (1986): El Bullidor, jaciment medieval. Estudi de materials i documentació. Quaderns d'Estudis Santjustencs, III. St. Just Desvern, 1986.
- CABESTANY, J.F.; RIERA, F. (1984): Ceràmica de Manresa (segle XIV). Acta Medievalia, Anex 2. Barcelona, pàgs. 183-197.
- CARANDINI, A. (1981): Atlante delle forme ceramiche (I): ceramique fine romana nel bacino mediterraneo (medio e tardo imperio). Enciclopedia dell'arte antica. Roma.

- COLL, J.; SOLIAS, S. Ma. (1981): Ceramics medievals aparecides en la ermita de Sta. maria de Sales (Viladecans, Baix Llobregat). II Coloquio de ceràmica medieval en el Mediterràneo Occidental. Toledo, Octubre de 1981, inèdit.
- HAYES, J.W. (1972): Late Roman Pottery (I). The Britisch School at Rome. London.
- LOPEZ, A. (1988): Excavacions a l'ermita de la Mare de Déu de Bellvitge, l'Hospitalet de Llobregat, Barcelonès. Campanyes 1979-1981. Identitats, 1, L'Hospitalet de Llobregat, p. 17-40.
- MARTI VILA, C. (1951): El barrio y la ermita de Sant Pere. Navidad, revista Santboiana. Sant Boi de Llobregat.
- MOLIST, N. (1986): La ceràmica medieval de les sitges del carrer de La Pau (St. Boi de Llobregat). Treball de Doctorat. Universitat de Barcelona.
- SANTACANA, J. (1986): L'Excavació i restauració del Castell de Santa Creu (Calafell, Baix Penedès). Monografies Arqueològiques, 6. Diputació de Barcelona, Barcelona.

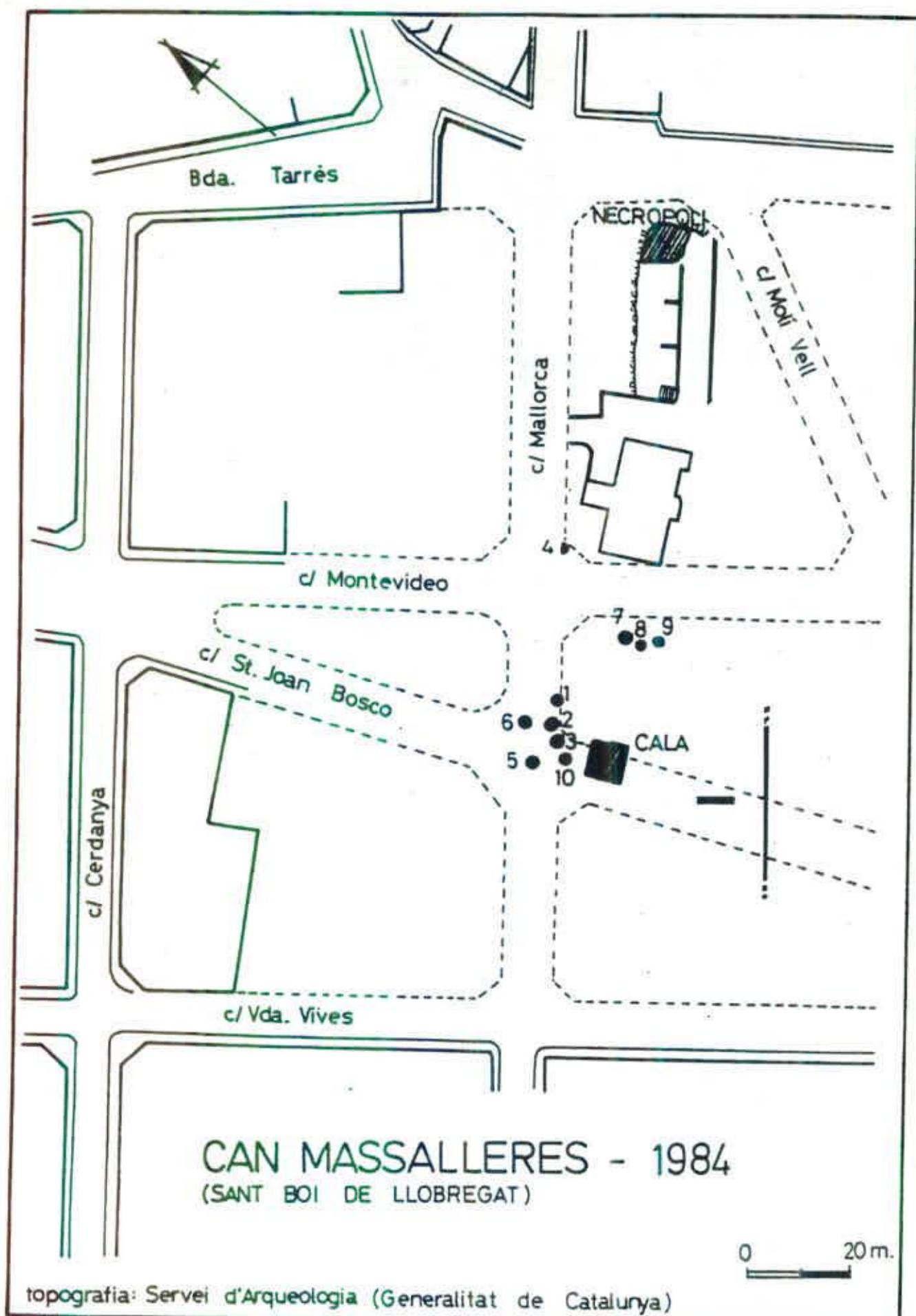
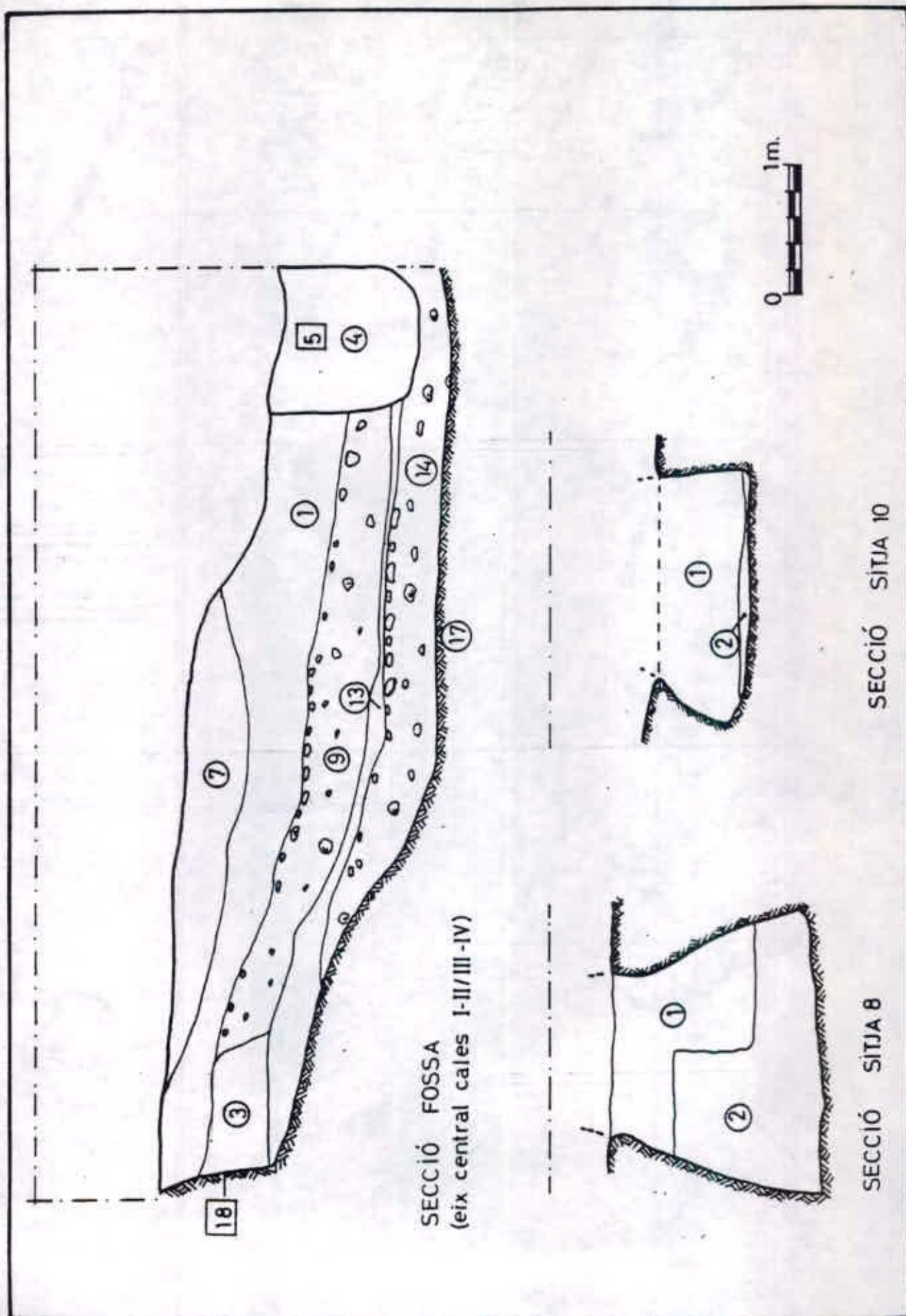

FIG.1

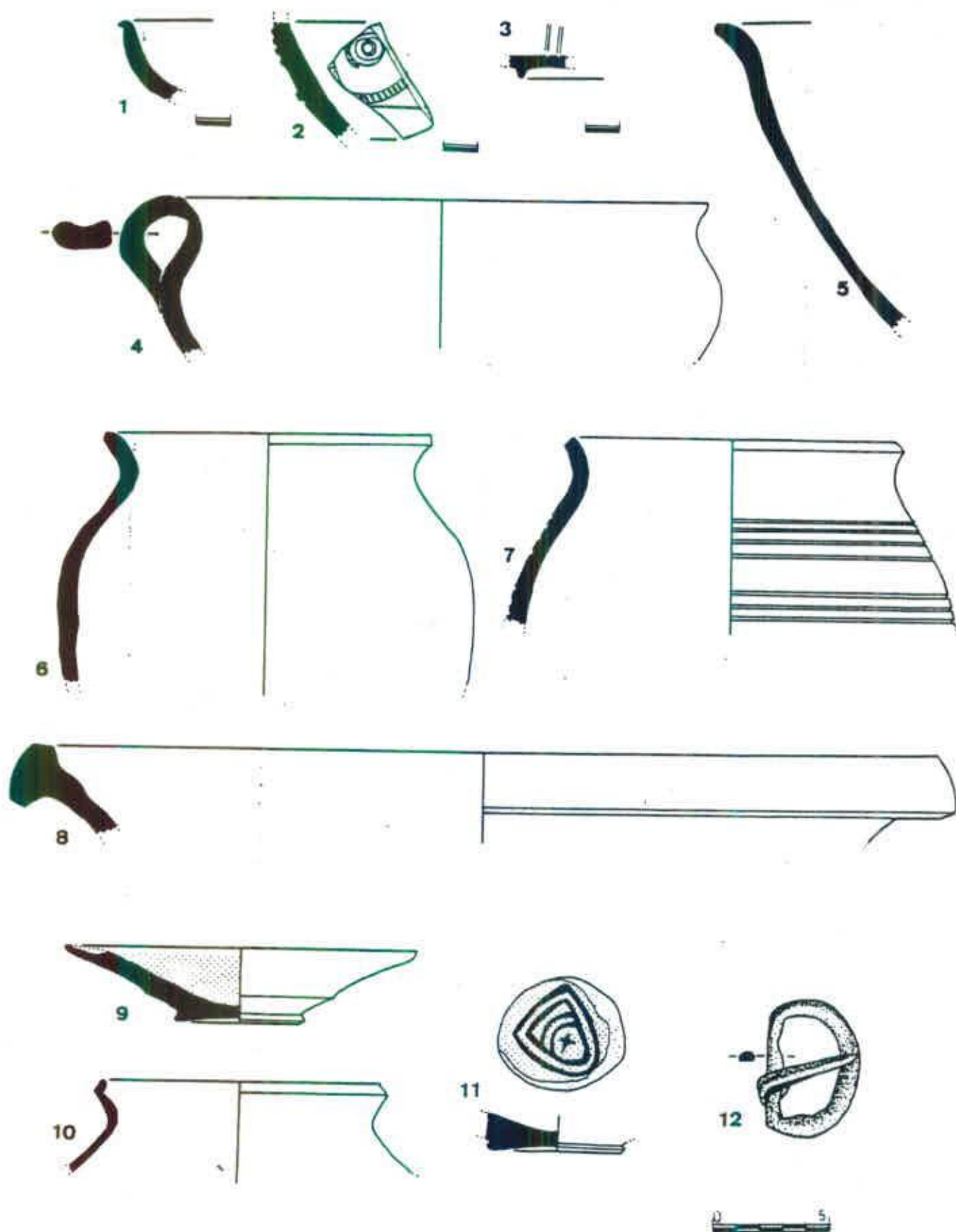

FIG. 3

EL CARRER DE LA PAU (SANT BOI DE LLOBREGAT). L'EVOLUCIÓ HISTÒRICA D'UN EDIFICI

Ferran PUIG
Núria MOLIST
Rosa MELIAN

Al carrer de La Pau de Sant Boi de Llobregat s'excavà una cisterna romana i el temple parroquial antic el qual, reaprofitant l'antiga estructura, perdurà fins inicis del segle XVIII.

1 - INTRODUCCIÓ

L'any 1984 es portà a terme l'excavació del subsòl del carrer de La Pau (Sant Boi de Llobregat) dins el Programa de Recuperació de Jaciments Arqueològics de Solidaritat amb l'Atur, endegat per la Generalitat de Catalunya i l'INEM.

El carrer de La Pau es troba en ple centre del casc antic de la població i al nord del temple parroquial. El casc antic està situat sobre un turó poc elevat que domina estratègicament el delta format pels al·luvions del riu Llobregat, que passa pels seus peus (41. 20' 40'' N - 2. 2' 48 '' E, segons I.G.C.).

La presència de vestigis arqueològics en aquest punt havia estat ja observada anys enrera per arqueòlegs i historiadors (Serra i Ràfols, 1960; Martí, 1979), encara que no s'hi havia realitzat cap tipus d'intervenció, exceptuant la neteja i prospecció superficial d'una part del carrer portada a terme pels membres del Grup de Recerques Arqueològiques de Sant Boi de Llobregat, l'any 1979.

El coneixement arqueològic que es tenia d'aquest carrer es limitava a la presència d'elements arquitectònics d'època romana i medieval que podien ser observats en la façana nord de l'actual església de Sant Baldiri. Les restes romanes visibles eren un paviment d'*opus signinum* que aflorava sota el basament del campanar i les restes de murs arrabossats i amb cordó hidràulic. Els arcs medievals embotits dins el parament de la façana de l'església assenyalaven el reaprofitament d'una antiga estructura com a cimentació del temple neoclàssic.

L'any 1984 s'excavà en extensió la pràctica totalitat del subsòl del carrer, seguint un mètode estratigràfic exhaustiu enregistrar amb el sistema conegut com a Harris-Carandini, el qual va ser sumament útil donada la complexitat estructural davant la que ens varem trobar. L'actuació arqueològica posà de manifest l'existència de quatre grans etapes en l'evolució del solar ocupat actualment pel carrer: en època romana es construeix un gran dipòsit per emmagatzemar aigua; posteriorment, el mateix edifici és reutilitzat en època alt medieval com a temple, funcionalitat que perdurará durant bastants segles i amb successives remodelacions

estructurals fins que és enderrocat i el solar es converteix en cementiri; finalment, el cementiri municipal es tresllada i s'obre l'actual carrer de La Pau (Albareda et alii, 1986; Molist-Puig, 1989).

Tal com veiem, el gran interès d'aquest jaciment rau en el reaprofitament d'un edifici, pensat inicialment per una finalitat concreta i específica i que anirà canviant i adaptant-se a noves funcionalitats. És per aquest motiu que volem centrar la present comunicació en l'estudi d'aquesta construcció.

2. FASES CONSTRUCTIVES DE L'EDIFICI

La construcció que ens ocupa es troba en el subsòl del carrer de La Pau, ocupant-lo longitudinalment en un tram d'aproximadament 40 m. L'edifici, amb les seves múltiples refaccions i canvis funcionals, no va poder ser excavat en tota la seva amplada, ja que els seus límits penetraven sota els habitatges situats al costat nord del carrer.

Es tracta d'una construcció situada en el límit del pendent del Castell, en la zona de contacte amb l'indret planer on se situa el centre del nucli primitiu de la població, l'actual plaça de la Constitució. La seva orientació segueix transversalment el pendent natural del lloc, i per a construir-lo va ser necessari procedir a retallar les llicorelles toves que formen el turó, almenys en els costats que van ser observats en l'excavació. La seva orientació segueix un eix longitudinal NE-SO, que es correspon, practicament, amb l'orientació de l'actual carrer.

L'estudi de les seqüències estratigràfiques de l'excavació ens ha permès extreure diverses fases cronològiques que abasten un lapse de temps situable, *grosso modo*, des d'inicis d'època imperial romana fins als nostres dies, amb una interrupció, pel que fa a l'ús de l'edifici, situable als inicis del s. XVIII.

Concretament es pot parlar de la següent evolució cronològica:

- * Fase 1. Fundacional. D'època romana, presumiblement datable entre el s. I i el IV.
- * Fase 2. Reconversió funcional. Datable entre el Baix Imperi romà i el s. XI.
- * Fase 3. Remodelació. Datable entre inicis de s. XII i el segle XV.
- * Fase 4. Ampliació. Entre el segle XV i el s. XVI.
- * Fase 5. Ampliació i degradació. Entre els s. XVI i XVII.
- * Fase 6. Abandó. Segle XVIII. Funcionalment l'edifici desapareix; les seves estructures són reutilitzades per a diverses funcions.

2.1 - FASE 1

La primera ocupació del solar correspon a la construcció d'una gran cisterna o dipòsit d'època romana. El seu estat de conservació no és excessivament bo, degut a les actuacions antròpiques de les fases d'ús posteriors, que d'una o altra manera van afectar les estructures de l'edifici (fig. 2, 1).

Es tracta d'una construcció realitzada en *opus incertum*, de forma rectangular allargada, amb unes dimensions de més de 30 metres de llarg i una amplada d'uns 10 metres que es troba compartimentada per un mur que la subdivideix transversalment en dos espais, que corresponen, aproximadament, a un quart i tres quarts de la superfície respectivament. L'amplada de la cisterna, hipotètica en tant que no ha estat possible l'excavació del costat NW, s'extreu de la posició d'elements constructius de fases posteriors -com són la porta d'accés, el desenvolupament de l'absis, etc.- que semblen indicar, amb un grau de risc acceptable, que el mur de tancament nord occidental de l'edifici se situa al voltant dels 10 metres del seu mur oposat.

Respecte a l'alçada de murs conservada, en general, és minça, però el seu tancament SE, que serveix de base del mur lateral de l'actual església de Sant Baldiri, es conserva a més de 2,50 metres, en els llocs on s'ha pogut observar. Aquesta alçada mínima ens ha permès fer uns càlculs aproximats respecte la seva capacitat, tenint en compte la divisió interna de la cisterna:

- àmbit petit: 165,5 m³
- àmbit gran: 525 m³
- capacitat total (litres): 692.500

Quant a la funcionalitat d'aquesta construcció, creiem que és indubtable el seu ús com a cisterna d'abastiment d'aigua al nucli romà de la Vila. El seu acabat amb *opus signinum* de bona qualitat, així com la presència de gran motllures hidràuliques, de més de 0,20 metres d'altura situades al llarg de tots els racons, semblen confirmar aquesta hipòtesi funcional. La inclinació del paviment ens indica que l'entrada de líquid es realitzava pel seu angle sud, és a dir, la zona més propera al cim del turó, mentre que el desguàs se situa en l'angle oposat, el més proper a la plaça de la Constitució, que correspon a la zona on es localitzen les restes constructives romanes de la població. El fet de trobar la cisterna compartimentada en dos espais podria ser degut a l'utilització de l'espai gran com a dipòsit decantador, mentre que el petit podria ser utilitzat un cop l'aigua oferia les suficients garanties per ser consumida. A partir del seu angle nord es podria iniciar la xarxa de distribució d'aigua.

Un dels punts interessants respecte a la interpretació de la cisterna, cal buscar-lo en la relació d'aquesta construcció amb la resta d'edificacions romanes de la zona, de cara a poder establir

les necessitats d'aigua de la població. Cal recordar, però, la presència de les termes del carrer de l'Hospital així com el gairebé confirmat segon edifici termal localitzat a la confluència dels carrers Mediterrani i Hospital, excavat per Carme Miró el 1985. Aquestes dues construccions, així com l'ús general d'aigua necessària per a la població, podrien fer entendre el perquè d'una cisterna d'aquestes dimensions i capacitat.

La cronologia de la cisterna, a manca d'una estratigrafia relacionable, no permet donar unes dades absolutes. Tant sola aventurar que, donada la qualitat de l'obra i la cronologia general del jaciment de Sant Boi, caldria situar la seva construcció dins els primers segles de l'Imperi.

2.2 - FASE 2

S'ignora, a hores d'ara, quin fou el moment en que la cisterna deixà de ser utilitzada com a dipòsit d'aigua ja que les seqüències estratigràfiques no ens ho indiquen. Se sap que en un moment indeterminat que podem situar entre el final de l'Alt Imperi i el segle X, la cisterna fou reutilitzada amb finalitats culturals. El perquè d'aquest canvi funcional no deixa de ser un enigma, més si es té en compte que un dipòsit d'aigua sempre és necessari per a la continuïtat de vida en un indret. Caldria plantejar-se si el canvi de funció té una relació directa amb una fase d'abandó del jaciment, encara que tot sembla indicar, inclús pels materials que es localitzen dins la mateixa cisterna, que hi ha una continuïtat de vida al jaciment. Serà necessàries futures investigacions per confirmar aquesta hipòtesi.

La primera actuació sobre l'edifici, per tal d'adaptar-lo a la nova funció és la de suprimir el mur de separació intern, al menys de manera parcial, per tal de possibilitar un espai més gran i homogeni. Cap, però, una altra possibilitat, que donat l'estat de conservació no podem assegurar, consistent en l'obertura d'una porta d'accés entre els dos àmbits, cosa que permetria l'ús dels dos àmbits diferenciats en funcions, però intimament relacionats (per exemple, església-cementiri, ...). Podem assegurar que és en aquesta fase quan la cisterna es converteix en l'església parroquial de la població, que, documentalment, és mencionada al 965 d.C. i que es troba sota l'advocació de Sant Baldiri. Creiem que l'ús de la cisterna com església va deure a la solidesa de la seva construcció que va permetre un reaprofitament quan la seva funció primitiva va ser abandonada (fig. 2, 2).

Pel que fa a l'interior de l'edifici es pot observar l'ús del subsòl com a necròpoli, perforant el paviment d'*opus signinum* i la roca subjacent. S'han pogut excavar 18 tombes que per les seves característiques i tipologia s'han de situar en un moment Alt-Medieval, algunes potser més antigues. 10 dels enterraments corresponen a infants i els altres a adults, presentant una disposició interessant. Així, veiem com infants i adults se situen

en franges ben diferenciades. La primera correspon a una porció de terreny situada perimetralment al llarg dels murs de tancament de l'edifici on es localitzen il dels enterraments, concentrant-se la major part dels infants prop de la capçalera. La segona correspon a l'eix longitudinal de la nau, on es localitzen tres enterraments, situats a la meitat oriental del temple. Finalment, s'han localitzat també dues tombes mixtes, d'adult i d'infant, que se situen entre les dues zones d'enterraments abans mencionades. L'infant sempre se situa al costat SW del cap de l'adult i s'ignora hoies d'ara si aquests enterraments tenen alguna relació de caire familiar -per exemple, mare i fill morts en el part (1)-.

Tipològicament, totes les tombes tenen aproximadament les mateixes característiques, presentant en tots els casos una orientació similar amb els peus dirigits cap a la zona d'altar, seguint una alineació d'acord amb els murs de tancament de l'edifici i no amb els punts cardinals. Totes les tombes d'adults són similars, amb fossa rectangular amb els extrems arrodonits, o en un sol cas, de forma trapezoidal. En cap cas presenten una diferenciació en el tractament de la capçalera. Els enterraments infantils, en canvi, són més variats. Majoritàriament són tombes ovalades, de reduïdes dimensions -un 50% correspon a fetus a terme-, amb un cas de tomba antropomorfa individual. També són antropomorfes les corresponents a les tombes mixtes mencionades anteriorment.

En general, les tombes podien tenir encaix o no per la coberta, éssent aquesta de lloses de llicorella o bé de carreus ben tallats. En algun cas, la coberta era acabada amb morter molt ben realitzat imitant perfectament el *signum* del paviment.

En un segon moment d'aquesta fase també es localitzen diverses sitges que perforen el subsòl de l'edifici. Es tracta de 8 sitges de forma ovoide i de grans dimensions -alguna d'elles arriba prop dels 4 metres de fondària- que es localitzen al llarg de l'eix central de la nau, però únicament localitzades en l'espai corresponent al dipòsit gran. Algunes de les sitges conservava encara *in situ* la llosa de la tapadora, encara que la majoria havien estat afectades per actuacions posteriors.

Es desconeix el moment de la seva construcció, encara que cal situar-la en un moment coetani o posterior a la utilització de la nau com a àrea d'enterrament, és a dir, entre el moment pre-romànic i els inicis del romànic. en el moment de la seva excavació estaven reblides de terres amb materials que abasten un període cronològic situat entre època ibèrica i medieval, així com en algun cas, més modern.

Sembla molt clara la relació entre les sitges i les sacralia o sagreres que es localitzen -a partir del segle X fins els segles XII-XIII- al voltant dels llocs de culte; a 30 pases al voltant del temple, tal com estableix el Concili de Touluges l'any 1065 (Kennelly, 1968). Aquest fet deriva de la protecció que ofereix la

Pau de Déu, que el bisbe Oliva recull d'Odiló de Cluny i aplica als territoris més propers als temples, enfront del poder dels senyors feudals. L'existència d'una sagrera a Sant Boi està documentada per un interessant plet recollit per Kennelly (1969).

El fet de trobar sitges dins un lloc de culte no és estrany dins de l'arqueologia catalana. Així veiem, per citar dos exemples comarcals, com s'en localitzen a Santa Maria de Sales (Viladecans) i Santa Margarida (Martorell).

Cal, en definitiva, interpretar aquesta fase constructiva com a fase de reconversió funcional de l'edifici, que serà utilitzat a partir d'ara com església parroquial de la Vila. És gairabé segur que l'espai ocupat pel dipòsit petit es va convertir en àrea d'altar, mentre que l'espai gran es va utilitzar com a nau de l'església, on s'enterren la majoria d'individus i es localitzen totes les sitges. No queda clara la ubicació de la porta d'accés a l'església, encara que s'ha de situar en el mur NE per raons de comunicació amb la resta del nucli, i per exclusió dels altres murs on no ha pogut ser localitzada.

És evident que trobar paral·lels de temples similars al que ens ocupa és una tasca pràcticament impossible, ja que no adopta cap model tipològic concret, sinó que reutilitza un edifici anterior i s'adapta a la forma d'aquell.

2.3 - FASE 3

La primitiva església de Sant Boi, sofreix al segle XII una reforma general que transforma notablement el seu aspecte, adaptant-lo als gustos i estils arquitectònics de l'època (fig. 2, 3).

En aquest moment els murs longitudinals de l'església són folrats amb uns murs de revestiment d'un metre de gruix. Això s'ha de relacionar amb un canvi de coberta, adoptant en aquest moment un sistema de volta de canó que substitueix, de ben segur, l'embigat de la fase anterior. Aquest folre no és llís, sinó que al llarg dels murs laterals hi trobem 7 capelles a cada banda, de fons pla i cobertes amb petites voltes que són acabades frontalment per arcs de mig punt d'unes dimensions que varien entre els 2 i 3 metres d'ample i els 4 d'alt. Les zones de capçalera i peus de la nau no sofreixen canvis, i creiem que no s'hi va edificar cap absis diferenciats. També és probable que s'utilitzes el mateix accés que a la fase precedent. La nau interiorment, es diferencia en dues zones clares, amb la zona de l'altar i la nau separades per arcs torals que se situen a banda i banda de la tercera capella, indicant-nos probablement l'existència d'un cimbori, o un "pseudo-creuer". Als peus de la nau s'observen uns pilans que semblen indicar que s'hi localitzava un cor.

Pel que fa al sistema constructiu, el folre es realitza amb

morter i lloses de llicorella de la zona, amb un acabat interior de gres roig procedent de fora del terme municipal. Els arcs frontals de les capelles laterals presenten unes impostes de gres clar, llises, que destaquen molt respecte del conjunt del parament roig.

En aquest moment es produeix un canvi general de la pavimentació, segurament molt malmesa per tombes i sitges. És substituïda per un enllosat central de pedra vermella, i un altre enllosat probablement d'un altre color, del qual no ens han arribat restes, que se situa perimetralment, en forma de pas d'un metre d'amplada. En general, es conserven poques restes del paviment ja que segurament fou reutilitzat en fases posteriors, ja que es tracta de material de bona qualitat i perfectament tallat.

Aquesta església tant llarga i estreta presenta problemes de paral·lelització tipològica, encara que podem veure que tant des d'un punt de vista constructiu, amb la utilització de gres roig combinat amb gres clar, com pel fet de trobar absis plans i capelles laterals embotides en els murs, és perfectament semblant a moltes esglésies romàniques de la comarca. Les similituds són més acusades en el cas de Santa Margarida de Martorell, on és utilitzat, fins i tot, el mateix sistema de folre intern, amb capelles de fons pla, en un edifici més antic (Navarro-Mauri, 1987).

2.4 - FASE 4

A partir del segle XV el temple entra en una nova fase de remodelació testimoniada arqueològicament i documental. La reestructuració arquitectònica es localitza en l'absis i la nova ubicació de la porta; també es pavimenta de nou (fig. 3, 4).

L'absis quadrat de les fases anteriors (2 i 3) és substituït per una capçalera poligonal amb obra de gres clar, diferenciant-se clarament de l'obra romànica, en gres roig; engrandint-se alhora l'àrea de l'altar. A la base del campanar actual es conserva part del costat lateral E d'aquest absis amb una fornícula pavimentada amb rajoles i amb un canal central. En aquest mateix moment s'obre una porta en la paret de l'absis que perllonga l'antiga façana interna. Creiem que es tracta de la porta que comunicaria l'església amb la sacristia i el campanar, documentats al segle XVII i situada al mur lateral SE, (Libro de Visitas, 28-10-1626). Aquesta construcció podem relacionar-la amb l'encàrrec de realitzar un nou retaule al pintor Lluís Dalmau el 1447 o 1448 -es conserva la documentació relativa al contracte (Martí, 1979)-. Actualment sols es conserva la taula central d'aquest retaule, representant Sant Baldiri, a l'interior del temple actual. Tanmateix, la clau de volta del nou absis es conserva empotrada a la façana neoclàssica de l'actual església, representant una Majestat sedent envoltada d'un univers d'astres.

Centrada als peus de la nau s'obre una porta, que enderroca parcialment el mur perimetral SW -d'època romana-, que serà el nou

accés principal. S'accedeix al temple per mitjà de quatre graons per salvar el desnivell existent entre l'exterior -més alt- i l'interior. D'altra banda, la concentració de forats de pal a l'angle sud i d'altres repartits davants dels pilars de les capelles podrien ser deguts a les bastides de les obres de reparació de la teulada.

La pavimentació en aquesta fase es realitza mitjançant una capa de morter de calç amb una preparació de llicorella esmicolada que cobreix les restes dels anteriors paviments. El paviment de morter presenta diverses refaccions puntuals. Així mateix, tal com hem vist en el paviment de lloses -fase 3-, la diferent coloració de morter ens indica l'existència d'un pas perimetral d'un metre d'amplada paral·lel al mur. Els materials arqueològics recuperats entre el paviment ens proporcionen una cronologia al voltant del segle XV per a la seva construcció.

La presència d'absis poligonal d'aquesta època permet comparar-lo, per exemple, amb l'ermita de Santa Maria de Sales (Viladecans). Durant aquesta fase no s'ha constatat arqueològicament cap enterrament a l'interior del temple.

2.5 - FASE 5

Amb la nova pavimentació del temple s'inicia la darrera fase de l'edifici. Les remodelacions i el pas dels segles ocasionaren el seu deteriorament estructural. La documentació és suficientment explícita i reflecteix clarament el mal estat de conservació, havent de reparar continuament la volta, la teulada, el campanar, el cor, les parets, etc. (Martí, 1956; Martí, 1979, Libro de Visitas). És precisament d'aquest darrer moment que tenim major documentació, el que ha permès relacionar les estructures localitzades durant la intervenció arqueològica amb les fonts (fig. 3, 5).

Les múltiples refetes i reformes d'aquesta fase es centren en la repavimentació, construcció d'un porxo i d'una gran capella lateral dedicada a la Mare de Déu del Roser, el tapiat d'algunes capelles laterals, el reforçament dels murs, etc.

Directament sobre el paviment de morter de la fase 4 es recolça el nou paviment de rajoles rectangulars, el qual presenta també algunes refetes. En el moment d'enderrocar-se l'església l'enrajolat estava molt deteriorat, sobretot a la zona de la porta. El nou paviment cobreix dos dels graons de l'antiga porta en aixecar-se el nivell. Cal assenyalar que en aquesta repavimentació es continua respectant el passadís d'un metre d'amplada al voltant dels murs perimetrals, ja documentat en les fases anteriors.

Gràcies a la documentació eclesiàstica s'han interpretat un seguit d'estructures i refetes localitzades a l'extrem SW de l'edifici relacionades amb la construcció d'un cor i obres de

reforçament intern dels murs perimetrals. El tapiat de la setena capella s'ha de relacionar amb aquestes reformes.

Davant de la porta d'accés principal -SW- es contrueix un porxo pavimentat amb rajoles rectangulars i quadrades, tal com es va constatar arqueològicament. Desconeixem la seva planta sencera, ja que sols es va poder excavar de forma parcial.

La construcció de la capella dedicada a Nostra Senyora del Roser, iniciada al segon quart del segle XVII (Libro de Visitas, 1627), agreujà el mal estat general de l'edifici. Coneguda documentalment, la seva ubicació no era clara. L'observació del parament de la façana N de l'actual església i les troballes arqueològiques han permès conèixer la seva situació dins l'antic temple. La seva construcció suposà l'obertura d'un gran forat en la façana SW, enderrocant parets i suprimint dos de les antigues capelles (la quarta i la cinquena). Arqueològicament es constata aquesta construcció per la localització dels pilars de fonamentació i arrencament de l'arc adosat a l'obra antiga. Així mateix, en aquesta part central del mur lateral SW, el paviment de rajoles s'endinsava per sota de l'actual línia de façana, penetrant vers l'interior de l'actual temple.

Les obres de construcció d'aquesta capella varen ser pagades pels membres de la cofraria del Roser -l'existència d'una capella dedicada a Ntra. Sra. del Roser a Sant Boi està documentada des del segle XVI (A.E. de Barcelona, *Speculum*)-. Segons el "Libro de Visitas" de la Diòcesi, el 1627 un visitador mana fer la capella, al 1638 es deu acabar parcialment i s'encarrega la construcció d'un nou retaule (A.H.B. Notariat. Llibre de transaccions i Concòrdies, 1625-1655, caixa 1a). Periòdicament apareixen mencions dels visitadors a l'acabament definitiu de la capella, que al 1696 encara no s'havia acabat el cimbori (Martí, 1956).

Gràcies a un contracte per refer les vidrieres de l'antiga església, coneixem el número d'aquestes i els sants a les quals estaven dedicades (Martí, 1956, pp. 66-67). En aquesta fase les parets de les capelles estaven arrabossades amb morter de calç i possiblement continguessin alguna imatge o retaule. També en aquesta fase s'instal·len reixes de ferro davant cada una de les capelles, fet documentat tant arqueològicament pels forats dels encaixos com per les fonts.

En aquesta fase es torna a enterrar a l'interior, tant individualment com en panteons (fig. 3, 5). Es varen localitzar tres d'aquests panteons, dos alineats nord-sud i un est-oest, tots ells ubicats prop de la capella del Roser i un fins i tot centrats respecte al seu eix. Les característiques constructives dels tres panteons són afins: es tracta d'una fossa rectangular que retalla la llicorella i els paviments antics, amb les parets d'obra (pedra i morter) i el fons de rajoles (en dos casos) o bé de pissarra (en un cas). Podriem considerar aquestes fosses múltiples com panteons de

les cofraries, tot i que no en tenim referències documentals i són utilitzats tant en els darrers moments de funcionament de l'església com posteriorment, tal com testimonien els materials metàl·lics (monedes, medalles i rosaris, sobretot) recuperats del seu interior. Els enterraments rebleixen completament aquestes fosses, encara que els darrers nivells presenten una disposició més anàrquica i semblen respondre a una colmatació ràpida, amb enterraments múltiples.

2.6 - FASE 6

A principis del segle XVIII -al voltant de 1710- es decideix construir una nova església degut al mal estat de l'antiga. Mentre duren les obres s'utilitza la capella del Roser com a parròquia provisional. El nou edifici, de nova planta i de majors dimensions, és encara el que es conserva avui en dia (fig. 1 i fig. 3, 6).

La nova construcció s'aixeca al solar situat al sud de l'antic temple -on s'ubicava el cementiri- i aprofita com a fornamentació la façana SW, encara que desviant lleugerament la seva orientació. Aquest fet és la causa que les primeres capelles de l'antiga església estiguin perfectament embotides dins el parament extern N, mentre que la sisena i la setena han pedut l'acabat intern de carreus -dels pilars i l'arcada- i es conserva únicament el rebliment intern. Les raons de l'aprofitament d'aquesta paret poden ser diverses, com ara el millor estat de conservació respecte a les altres -parcialment insert dins la llicorella-, la titularitat eclesiàstica del solar veí, l'aprofitament momentani de la capella del Roser, l'urgència en la construcció de l'obra, etc. Alguns dels carreus de gres roig són també aprofitats en la nova obra i els trobem distribuïts irregularment en les seves façanes. Les antigues capelles són ara tapiades per tal de donar un aspecte uniforme a la façana N.

L'antic temple és enderrocat i el nivell de la zona és elevat, ja que es conserva quasi sencer el seu darrer paviment. Ara aquest solar invertirà les funcions amb el contigu, ja que passa a ser zona de necròpoli. Durant l'excavació es localitzaren diverses tombes que pertanyen a aquesta fase i osseres.

La major part dels enterraments es localitzaren a l'àrea propera a la capella del Roser i presenten una orientació NW-SE. Solament dues tombes presenten una orientació diferent, NE-SW: la tomba més oriental, que reaprofitava una tomba antiga de la fase 2 i l'enterrament situat a l'antic porxo (fig. 3, 5). Les tombes són de planta rectangular, excavades en el subsòl, afectant greument els estrats arqueològics. Els cossos eren dipositats dins caixes de fusta i anaven acompanyats de diversos elements metàl·lics com ara rosaris, anells, braçalets i monedes.

La major part de les tombes individuals localitzades són d'adults, excepte una d'infantil. Almenys dos dels panteons es segueixen utilitzant, mentre que el situat més al N estava afectat

per l'excavació de tres tombes, pel que ja no era utilitzat (fig. 3, 5).

Un darrer element a destacar relacionat amb el cementiri és la utilització de les antigues capelles com osseres, funció que perdura fins els nostres dies, ja que encara es conserven els ossos rera el tapiat. Així mateix una de les sitges és colmada amb ossos humans (fig. 3, 5).

El cementiri perdura fins a mitjans del segle XIX, quan és traslladat fora del casc urbà i el solar urbanitzat i convertit en carrer, funcionalitat que encara conserva avui.

3- CONCLUSIONS

Tal com es pot apreciar ens trobem davant un edifici complex, atípic i molt interessant amb una seqüència estratigràfica d'utilització al llarg de molts segles. Aquesta complexitat comporta una problemàtica històrica i arquitectònica relacionada sobretot amb aspectes poc coneguts del món romà i medieval de Sant Boi.

D'altra banda, la multiplicitat d'elements arqueològics, arquitectònics i històrics fa que no s'haguin completat algunes parts de l'estudi, com ara els materials recuperats durant l'excavació i la recopilació de documentació antiga. Són conscients que en aquesta comunicació molts dels problemes sols s'insinuen ja que el volum d'informació proporcionada pel jaciment requereix una publicació molt més àmplia.

BIBLIOGRAFIA

ALBAREDA, M.J.; ALONSO, M.; BIOSCA, A.; MOLIST, N.; PUIG, F.; PUIG, J.M.; MELIAN, R. SAORIN, A. (1986): Resultats de les excavacions arqueològiques portades a terme dins del Pla de l'Atur a Sant Boi de Llobregat (Baix Llobregat). Tribuna d'Arqueologia 1984-1985. Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya. Barcelona, pp. 63-72.

ARXIU ECLESIASTIC DE BARCELONA. *SPECULUM*

ARXIU HISTORIC DE BARCELONA. Notariat. Llibre de transaccions i Concòrdies, 1625-1655, caixa 1a

KENNELLY, S.K. (1968): Sobre la Paz de Dios y la Sagrera en el Condado de Barcelona (1030-1130). Anuario de Estudios Medievales, 5. Barcelona, pp. 107-136.

LIBRO DE VISITAS DE LA DIOCESI. Parròquia de Sant Baldiri. Sant Boi de Llobregat.

- MARTÍ i VILA, C. (1956): Estampes Santboianes del segle XVII. Biblioteca Popular de Sant Boi de Llobregat. Sant Boi.
- MARTÍ i VILA, C. (1965-66): Mil·lenari de la Vila (965-1965). Notes històriques de la Vila -IV-. Biblioteca Popular de Sant Boi de Llobregat. Sant Boi.
- MARTÍ i VILA, C. (1979): L'esclavitud de la vila. El retaule de Lluís Dalmau i altres assaigs. Biblioteca Popular de Sant Boi de Llobregat. Notes històriques, V. Sant Boi, 1979 (2) (1era. ed.: 1953).
- MOLIST, N.; PUIG, F. (1989): Excavaciones en el interior del antiguo templo parroquial de Sant Boi de Llobregat. Comunicació presentada al III Congreso de Arqueologia Medieval. Oviedo, març de 1989.
- NAVARRO, R.; MAURI, A. (1987): La secuencia estratigráfica de la necrópolis de Santa Margarida, Martorell (Barcelona). II Congreso de Arqueologia Medieval Española -vol. III-, Madrid, gener de 1987. Madrid, pp. 570-580.
- SERRA i RAFOLS, J. de C. (1960): Estratos ibéricos debajo de villas romanas en la costa catalana. VII C.N.A. Barcelona, 1960, Zaragoza, 1962. Pp. 258-260.

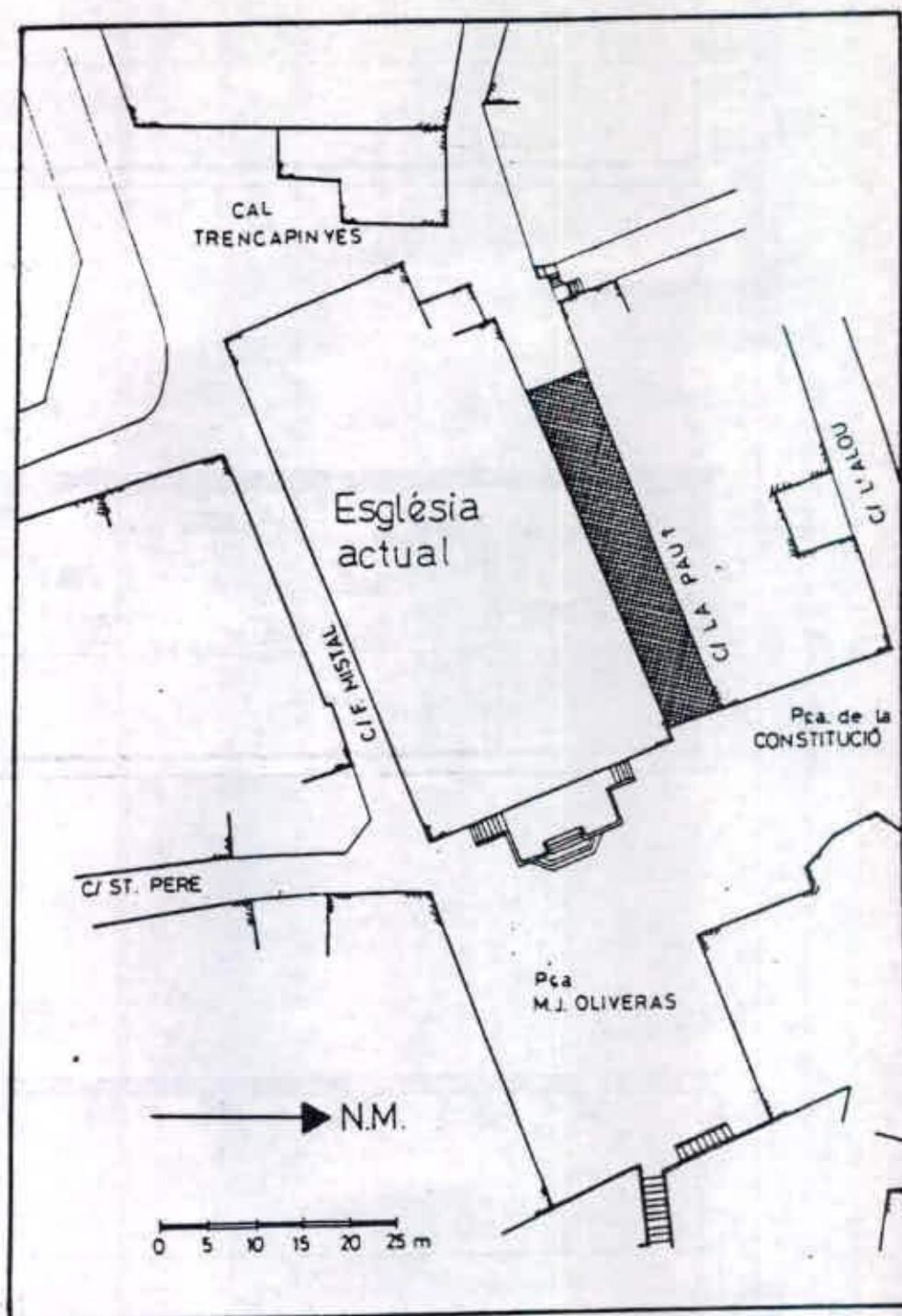

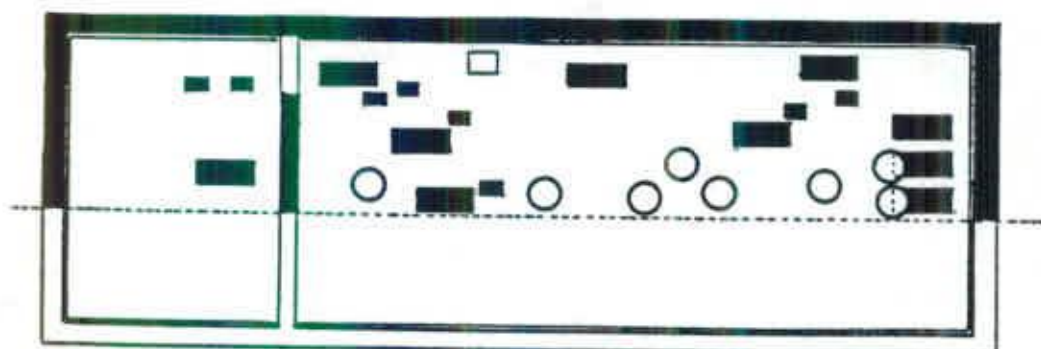
FIG. 1 - Localització del carrer de La Pau dins el casc antic de Sant Boi

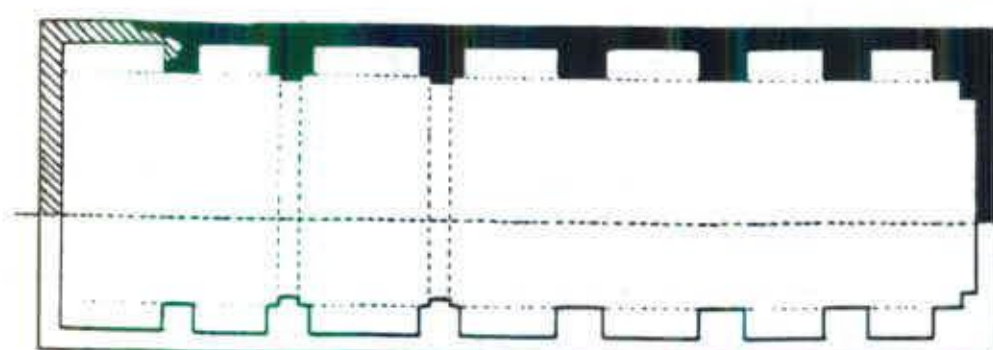
1

2

3

○ Sitges

■ Tombes adults

□ Cenotafi

■ Tombes infants

Fig. 2 - Evolució de l'edifici en les fases 1, 2 i 3

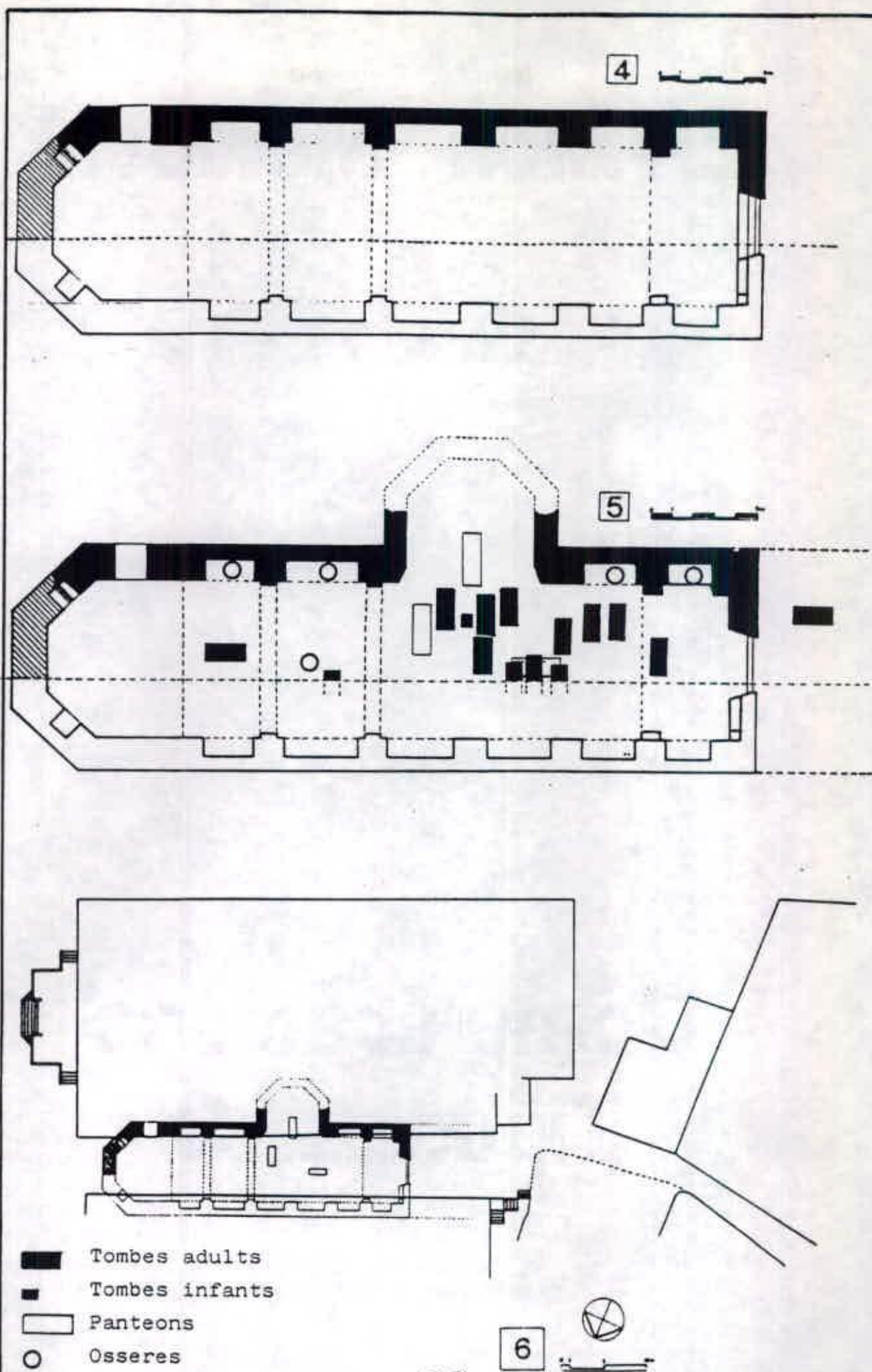

FIG. 3 - Evolució de l'edifici en les fases 4, 5 i 6

2.4.Mon Medieval

Comunicacions
Tipus.....C

NECRÒPOLIS CAROLÍNGIA DE ROCABRUNA

Pere Izquierdo i Tugas

Necròpolis medieval situada al vessant de ponent del turó de Rocabruna, (Gavà), dins la Zona Residencial Ntra. Sra. de Brugués. Es data per una inscripció inèdita de mitjans de segle X, avui en la capella de Can Mas.

La necròpolis medieval de Rocabruna va ser descoberta als anys seixanta, quan el senyor Santiago de Zulcaga, propietari d'aquest turó, hi realitzà les obres d'urbanització de la zona residencial Nostra Senyora de Brugués. Els testimonis orals que ens en han parlat ens descriuen una quantitat important de restes humanes enterrades en fosses individuals orientades aproximadament de nord a sud, que foren remogudes en la construcció del primer tram de l'accés a la urbanització i dels edificis i jardins d'aquesta zona. Encara avui és possible observar restes òssies barrejades amb la terra d'alguns d'aquests jardins.

En una d'aquestes remocions realitzada l'any 1972 fou trobada una inscripció funerària que va ser immediatament traslladada a Can Mas, residència del promotor, el qual la feu encastar en el mur de la capella. En aquest lloc ha romàs fins a l'actualitat, oblidada de tothom, mentre diverses viscissituds relatives a la propietat de la casa feien difícil d'accedir-hi.

Amb el permís del propietari d'aquell moment, la Caixa d'Estalvis de Catalunya, i l'atenció amable del masover, vam poder veure i llegir la

inscripció esmentada, la qual és la única dada que ens permet la datació de la necròpolis.

Es tracta d'una inscripció sobre placa de marbre blanc, aparentment no gaire gruixuda, de 42 per 31 centímetres, trencada i enganxada amb ciment a la paret. Està escrita amb caràcters capitals llatins molt angulosos, fins al punt que les C semblen rectangles oberts per una banda (línies 3, 4 i 6) i hi ha Os romboidals (línies 2 i 5). Cal destacar la forma d'Q que presentes les Q (línies 1 i 3). El seu text és el següent:

- 1 HIC REQUIESCIT BONE
 MEMORIE ONRADO DIMI
 TAT EI D(eus) AM(en) QVI OBIIT XV K(a)L(end)aS
 GENVARI ERA DCCC(CL)X
5 XXIII ANNO VIIII REGNA(n)
 T(EI LEV(do)VICO ✠

Proposem una traducció d'aquesta inscripció, sense ser experts en el tema, per tal d'interpretar-la mínimament: *Aquí descansa el de bona memòria Onrado, Déu el perdoni, Amén, el qual morí el quinze de les calendes de gener de l'era 983, any novè del regnat de Lluís.* Aquesta data correspon al 18 de desembre de l'any 945 de la nostra Era, que efectivament era el novè any del regnat de Lluís d'Ultramar, fill de Carles el Simple que intentà una certa restauració del poder imperial. En aquest moment Sunyer era comte de Barcelona.

Es poden proposar diverses possibilitats en allò que respecta a l'habitat al qual correspon aquesta necròpolis: al segle X el castell d'Eram-

prunyà (o de Rodanes) ja existia, però ens sembla que la distància i el desnivell entre ambdós jaciments és excessiva per assegurar una relació directa; una possibilitat que no es pot negligir és que hi hagués un nucli habitat al peu del castell, sigui a l'emplaçament de l'ermita de Bruguers o al de Can Mas; finalment, cal tenir present l'existència al mateix turó de Rocabruna d'un jaciment relativament important de mineral de ferro que ha estat explotat amb interrupcions de l'Edat Mitjana (o potser des d'època ibèrica o romana) fins als anys cinquanta del segle XX, el qual podia originar un petit nucli minaire ja en aquella època. No deixa de ser simptomàtic que el vessant de ponent del turó d'Eramprunyà estigui recobert d'escòria de ferro en àmplies àrees.

Respecte a l'única làpida coneguda, pensem que ha de correspondre a un personatge amb un status social relativament significat, atesa la seva singularitat i el material emprat. En cas que això sigui cert, existirien possibilitats d'identificar el nostre Onrado en algun document escrit de l'època. Igualment, és probable que hi hagi d'altres làpides soterrades a la necròpolis i alguna tomba intacta, per la qual cosa es mereix una atenció especial, en quant es tracta d'una necròpolis única en la comarca.

**SANT MARTÍ: Una església pre-romànica
inèdita a Corbera de Llobregat.**

Comunicació presentada a les
I JORNADES ARQUEOLÒGIQUES DEL BAIX LLOBREGAT per
Ramon Vall i Rimblas.

Fa uns anys Eliseu Peidró en una exposició fotogràfica que féu als locals de la Unió Excursionista de Catalunya, de Sants, dedicada a l'Arquitectura religiosa romànica del Baix Llobregat, Garraf i Penedès, manifestava la seva sospita de que aquesta església fos un edifici pre-romànic. Esperonats per la notícia, i tota vegada que Montserrat Pagés no l'esmenta en la seva obra "Les esglésies pre-romàniques a la comarca del Baix Llobregat", visitàrem l'ermita i comprovàrem que, efectivament, tal com aventurava en Peidró, ens trobàvem davant d'unes restes pre-romàniques.

L'edifici, pràcticament en ruïnes, està mig perdut en una zona de malesa sota l'Aragall, sobre el torrent de Sant Martí, topònim que li prové de la seva proximitat amb l'antiga església. La seva situació geogràfica exacta és la següent: longitud 5° 36' 20" est respecte el meridià de Madrid; i latitud 41° 25' 44" nord.

Per anar-hi, a l'entrada de Corbera de Dalt cal prendre una carretera a mà dreta que baixa per l'obaga. Ens queden, elevades a l'esquerra, les roques de Corbera, i a la dreta la vall. Es deixen a banda i banda diverses pistes, fins que als 12 minuts, es travessa la riera de Corbera; seguidament es gira a la dreta, deixant una pista a la banda oposada. Set minuts després en un cruïlla es troba un monòlit; es deixen les pistes de la dreta i de l'esquerra i es segueix per la del mig; aviat s'en deixa una altra a l'esquerra que va a l'Aragall i es puja fent contínues ziga-zagues pel carrer de la Planeta fins al seu final (15 minuts). Es pren aleshores un corriol entre pins, en direcció NO que, després de 3 minuts de forta pujada, es creua amb un antic camí que havia sigut carreter i que ara està en un grau d'abandó molt accentuat; s'agafa aquest camí ple de brolla i malesa cap a la dreta en direcció al collet de Corbera, seguint una baixada suau; ben aviat es veuen ja, a un nivell més baix, les restes de Sant Martí. Per arribar-hi cal seguir per entremig de la malesa (10 minuts des del començament del camí de carro).

De l'edifici en queden només la paret de l'esquerra de la nau i part del santuari. La façana oposada a l'absis i la de la dreta estan enrunades de manera que no hi ha restes de la porta. Presumiblement devia obrir-se a la façana de la dreta. La planta és la típica dels edificis pre-romànics de tradició visigòtica: una nau de forma més o menys rectangular, més aviat romboïdal, capçada per un santuari una mica entregirat de forma rectangular, quasi quadrada. A la façana del fons de l'absis hi ha una finestreta d'una sola

esqueixada, totalment desviada respecte l'eix de l'edifici. El temple està orientat seguint la direcció nordest, fet que potser caldria atribuir a la configuració del terreny, ja que d'aquesta manera s'hi adapta molt més bé que no pas si estés orientat cap a llevant.

Tot i que el santuari està esfondrat queden prou restes de la volta que el cobria per saber que era de canó; a primera vista observant la paret del fons sembla fins i tot que podia haver sigut lleugerament apuntada, encara que les restes que se'n conserven no són prou clares per assegurar-ho; aquesta aparença podria ser deguda a una il·lusió òptica provocada per l'esfondrament de la part dreta de la paret terminal. A la part alta de la paret lateral esquerra encara hi ha restes de l'arrencada de la volta. L'altura que tenia la coberta del presbiteri era notable.

Quant a la nau no queda cap rastre que permeti veure si estava coberta amb volta, o bé amb elements de fusteria. Les seves dimensions són les corrents en els edificis semblants de la rodalia: uns 6'20 m. de promig de llargada per 3 m. d'amplada té la nau. A l'entrada del santuari no hi ha cap resta d'arc triomfal, ni cap element que el reclogui: únicament la nau s'estreny per distingir-lo i separar-lo de la resta de l'edifici, tal com a Sant Hilari d'Abrera i a Sant Silvestre de Vallinana: com fa notar Montserrat Pagés, el minimum requerit per la rúbrica litúrgica per separar convenientment l'espai reservat al celebrant del dels fidels.

L'aparell del mur lateral esquerre de la nau, de pedres més aviat grans, ben escairades i col·locades segons filades homogènies, recorda el de la basílica de Cornellà. El de la paret del fons del santuari, que en la seva part baixa és semblant a l'anterior, en la més alta en canvi té els carreus de dimensions més reduïdes, recordant els de la basílica de Martorell. Ambdós edificis són molt antics, de manera que la semblança que amb els seus paraments tenen els de la nostra església permetria suposar-li una gran antiguitat, que podria remontar-se fins i tot a l'època visigòtica. En canvi desconcertaria, de ser certa, la forma apuntada de la volta, gens corrent en l'època que considerem, tot i que com hem dit sembla que aquesta forma és més aparent que real. Quant a la nau no hi ha cap element que permeti aventurar si la seva coberta era amb volta o bé de fusteria.

Històricament una total nebulosa envolta aquesta església. Fins ara no n'hem sabut trobar cap referència documental. Unicament en les visites pastorals dels anys 1439 i 1484, s'esmenta a l'església parroquial de Corbera un altar dedicat a sant Martí: seria que l'esglesiola estava ja sense culte i en el seu record s'hauria erigit a la parròquia un altar dedicat al sant? Per altra banda sabem que sant Martí era molt honorat a l'església hispana ja abans de l'època carolíngia, cosa que abona també la possible antiguitat de l'edifici.

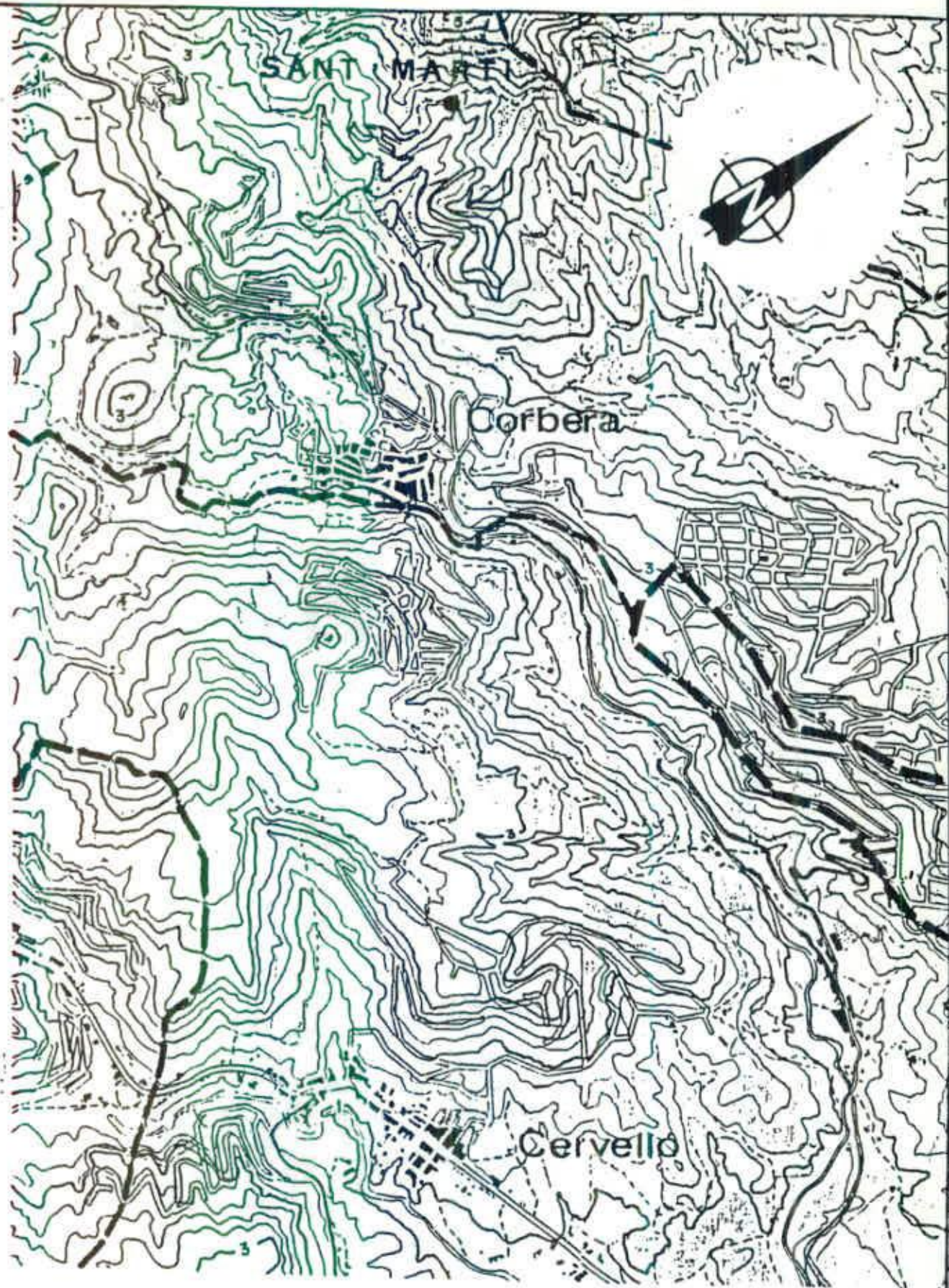
Totes aquestes incògnites demanen una investigació més aprofundida en la documentació de l'època que n'aclareixi la història. I una prospecció arqueològica de l'església i dels seus voltants que ajudi a resoldre-les. A l'aplec d'arqueòlegs aquí reunits, suggereixo aquesta tasca.

Castelldefels, abril de 1988.

A handwritten signature in dark ink, appearing to be 'J. Sureda', is written over the typed date.

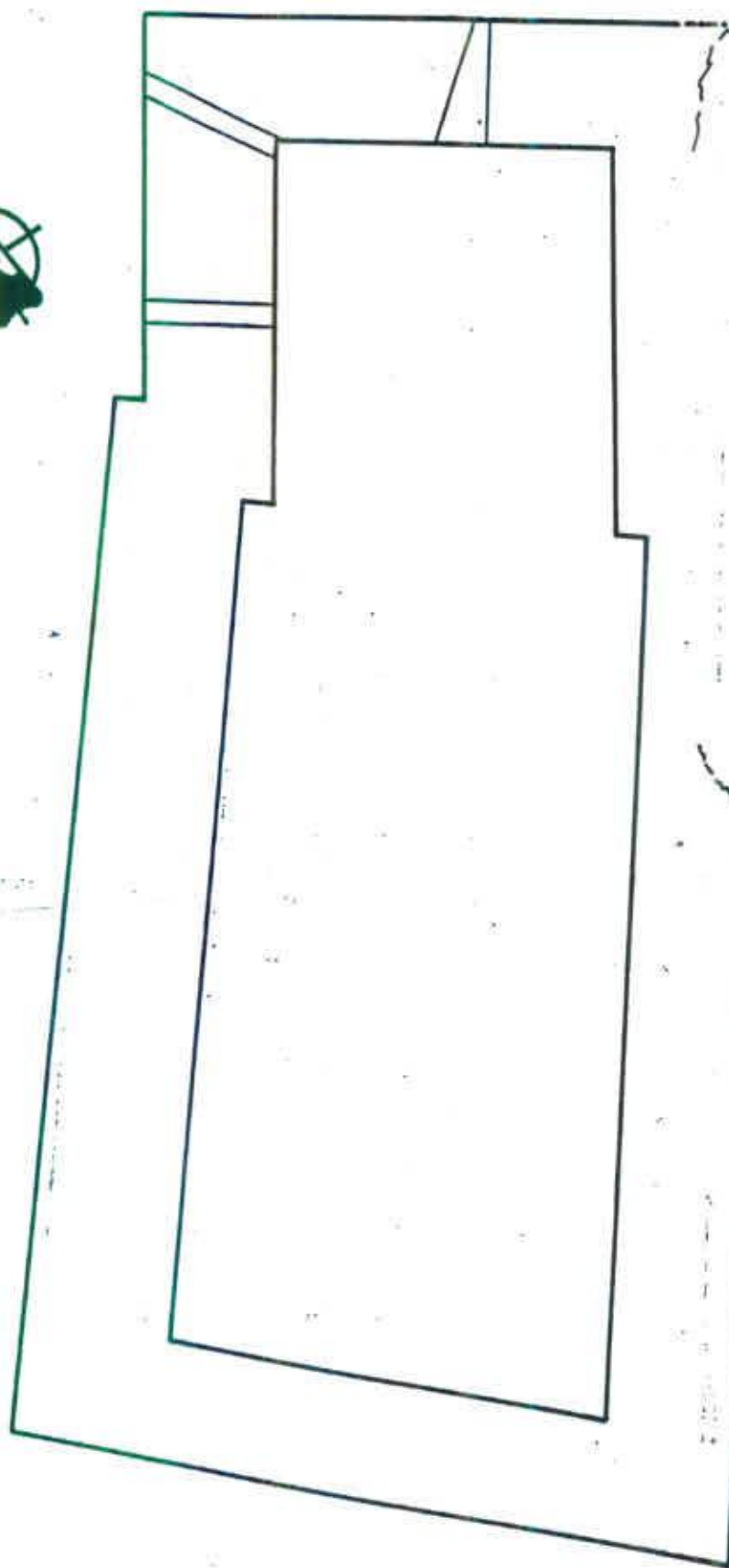
SANT MARTI

SANT MARTÍ

Situació

ESCALA 1:25.000

SANT MARTI

ESCALA 1:50

Planta

468

2.5.Altres

Comunicacions

ESTAMPILLES SOBRE ANFORA, TEGULA, COMUNA OXIDADA ROMANA I UN EXEMPLE DE GRAFITTI ZOOMORFIC SOBRE COMUNA OXIDADA ROMANA - SANT BOI.

per:

Maria-Lledó BARREDA I CASANOVA

amb la col.laboració de Josep Mª SOLIAS I ARÍS, Carles SERRET i BERNÉS, i del GRUP DE RECERQUES ARQUEOLÒGIQUES de Sant Boi.

Aquesta comunicació recull les estampilles d'alfar, documentades al terme municipal de Sant Boi de Llobregat i que dividim en quatre grups, segons el lloc sobre el qual estan impreses o específicament sobre la tipologia ceràmica en que es troben:

- * Sobre la vora.
- * Sobre el pivot.
- * Sobre tegula.
- * Sobre comuna oxidada romana.

Del primer grup tenim dos exemples amb una mateixa arrel, ja publicades a bastament i per això no les dibuixarem en aquest article. Es tracta de les estampilles impreses sobre vora d'àmfores Pascual 1, *IVLI ANICETI*, (Pascual, 1977; 1980. Mayer - Rodà, 1988), relacionada amb el forn de terrissa situat sota l'edifici termal d'època imperial del Barri Antic de Sant Boi, però sense context arqueològic concret. L'altra marca és *IVLII ANICETI* (Molist, inèdit), que es documenta al jaciment del Camí Vell del Llor (Sant Boi), amb una cronologia de segle I a. C. Aquesta marca també ha aparegut fragmentada a la Plaça de la Constitució, un altre sector del jaciment del Barri Antic, amb la mateixa cronologia de segle I a. C. El seu comerç es documenta en la zona del SE francès. Concretament, la primera variant la trobem documentada a Enserune i Vielle Toulouse - Haute (Pascual, 1980), datades abans del canvi d'era.

D'aquest mateix grup tenim l'estampilla *FEOM retro*, impressa sobre una vora d'àmfora d'importació tipus Lamboglia 2.

El segon grup, de les estampilles impreses sobre pivot és el més nombrós:

* *QVA*(drati), *SAB*(ini) i *TH*(alli?), documentada la segona a Can Tintorer (El Papiol), i les tres, a Sant Boi i al vaixell enfonsat Chretienne H (Corsi - Liou, 1985), vaixell que transportava, segons els autors citats àmfores Dressel 2 - 4. El vaixell Chretienne H el daten entre el anys 15 - 25 d. C., i segons els mateixos autors, es dirigia cap a Roma. La cronologia coincideix amb les estampilles trobades a Sant Boi. L'argila dels exemples santboians és de color beig, desgreixant de quarç i calcàrea, granulat i amb vacuòles.

A partir de la grafia de la marca *QVA*, seguint les relacions fetes per Liou - Corsi (1985) amb altres estampilles similars (*QVAD*, *QV*, *QAE*) aparegudes en els vaixells enfonsats, podem establir una estreta relació entre aquestes i la marca *QA*, classificant-la, per tant, dins d'aquest mateix grup.

* FEL(icis) *retro* relacionat amb el grafitti H, i les dues variants de FEL(icis), datada, la primera, en els primers anys del canvi d'era, i les altres dues les tenim documentades sense context arqueològic.

A Torre Llauder (Mataró) apareix una marca FEL(icis) que podríem relacionar amb els nostres exemples. La marca es documenta, també, en els vaixells Ille Rousse i Diano Marina (Corsi - Liou, 1985), els quals transportaven, segons els mateixos autors, productes del Maresme com mostren les estampilles de les àmfores de les seves càrreges respectives.

* LPHAE, documentada per Pascual (1987), però que l'hi manca llegir la primera lletra ela. Procedent de LAURO, i datada en el primer segle del canvi d'era.

* PAE, marca impressa sobre pivot d'argila taronja - rosada, desgredant de quarç, i mica en algunes zones encara es pot observar restes l'engalba blanca. Sense context arqueològic.

* PRM, marca impressa sobre pivot d'argila color beig, desgredant de quarç i calcàrea, amb vacuòles. Sense context arqueològic.

* Dues estampilles que no hem pogut llegir impreses sobre fragments de pivot, l'argila dels quals presenta les mateixes característiques que l'anterior, únicament presenten en l'interior del vas el color verdós característic d'haver estat mal cuites. Sense context arqueològic.

* LDAP, estampilla impresa sobre pivot, argila ocre fosc, desgredant de mica, quarç granulat i calcàrea. Trobat en un estrat superficial del sector Plaça Constitució, del jaciment del Barri Antic.

El tercer grup es representat per dos exemples d'estampilles impreses sobre tegula, ambdós exemples els trobem fragmentats: (...)T - PAET(...) i (...)V - PA.

El quart grup, d'estampilles impreses sobre ceràmica comuna oxidada romana, té coincidències amb estampilles del grup según.

* Es tracta, la fig. 2 d'un fragment de vora exvasada, de ceràmica comuna oxidada romana, amb nansa d'acanaladura central que té el seu arrencament superior en el mateix llavi, amb una estampilla d'alfar, QVA, en la part inferior de la nansa, concretament en el lloc de confluència del final de la nansa i el cos del vas. L'argila és de color groguenc-ocre, en les seves cares externes, i en el nucli és color carbassa, a mode de bescuit; el desgredant de quarç, mica molt esmicolada, i punts de calcàrea.

L'estampilla QVA(drati) l'identificàvem impressa sobre pivot d'àmfora al Barri Antic (Sant Boi de Llobregat) i al vaixell enfonsat Chrétienne H (Corsi - Liou, 1985), vaixell que segons els mateixos autors transportava àmfores baixllobregatines.

* La figura 3, es tracta d'un fragment d'arrencament inferior de nansa, on hi ha impressa l'estampilla C, ÀLE *retro*; justament en el mateix lloc que l'anterior, en el lloc de confluència del final de la nansa i el cos del vas. L'argila presenta les mateixes característiques que l'anterior. L'estampilla C, ÀLE *retro*; no ha estat identificada, de moment.

Aquests vasos correspondrien al grup de les grans gerres, no poden determinar la tipologia concreta per la fragmentació que presenten ambdós exemples.

>---<

Per acabar aquesta comunicació veurem un exemple de grafitti zoomòrfic sobre comuna oxidada romana.

Descripció del vas:

Es tracta d'una gerra sencera d'una única nansa rectangular, que té el seu arrencament superior immediatament davall de la vora, la qual és ampla i exvasada; el coll el trobem poc marcat i curt, que sense cap transició passa al cos del vas, el qual és piriforme; i el peu anellat. L'argila és de color ocre, amb desgreixant de quarç, mica i amb vacuoles. En el cos del vas hi trobem un grafitti realitzat amb posterioritat a la coccio de la peça.

La gerra correspondria al tipus 44 de Vegas (1973), tipus molt abundant en la conca Mediterrània, i els exemplars que s'han pogut datar en aquesta ampla zona acoten la seva cronologia entre el segle II a. C. fins al segle II - inicis del III d. C.

Del seu contexte arqueològic, desgraciadament, no es pot dir gran cosa, solament tenim la referència de que va ser trobat per en Ramon Mas (afecionat local) en la confluència dels actuals carrers Mediterrani i Hospital, lloc immediat a on s'excavà l'any 1984 dins del Pla d'Actuació contra l'Atur - Sant Boi.

Descripció del grafitti:

El conjunt està format per una escena de persecució-cacera entre dos animals mamífers, un depredador (possiblement un llop o gos salvatge) i un cervol (depredat).

Les línies són senzilles però donen a conèixer perfectament l'acció que s'està desenvolupant: l'animal depredador pren una posició arquejada (crispada) d'atac, després d'haver-se llençat a mossegar la part posterior d'un cervol, que manté una posició d'abatiment-inferioritat envers l'atacant. Dintre del camp expressiu, cal remarcar la força del conjunt en relació a la senzillesa dels trets fonamentals del grafitti, que podrien indicar l'experiència del dibuixant, element que contrastaria amb la particularitat d'ésser una peça única dintre del gran contingent de material arqueològic trobat a Sant Boi. Cal assenyalar que a la persona autora d'aquest grafitti li va interessar molt remarcar els atributs masculins d'ambdós animals.

BIBLIOGRAFIA :

- Corsi i Liou,
1985 Les epaves de Tarraconaise à chargement d'amphores. Dressel 2 - 4.
Rev. Archæonautica, 5.
- Mayer i Rodà
1988 Epigrafia.
Rev. Fonaments, 7
- Molist,
inèdit La ceràmica ibèrica del Camí Vell del Llor (Sant Boi de Llobregat). Evolució tipològica s. IV a. C - I d. C.
Tesi de Llicenciatura. U.B. 1985
- Pascual
1977 Las ánforas de la Layetania.
dins de Méthodes classiques et méthodes formelles dans l'étude des amphores. Roma.
- 1980 Sobre algunas marcas anfóricas catalanas.
Riv. Studi Liguri XLVI.
- 1987 La Lauro vinícola.
Jornades Internacionals d'Arqueologia Romana. Granollers.
- Vegas
1973 Ceràmica comin romana del Mediterràneg Occidental.
Universitat de Barcelona.

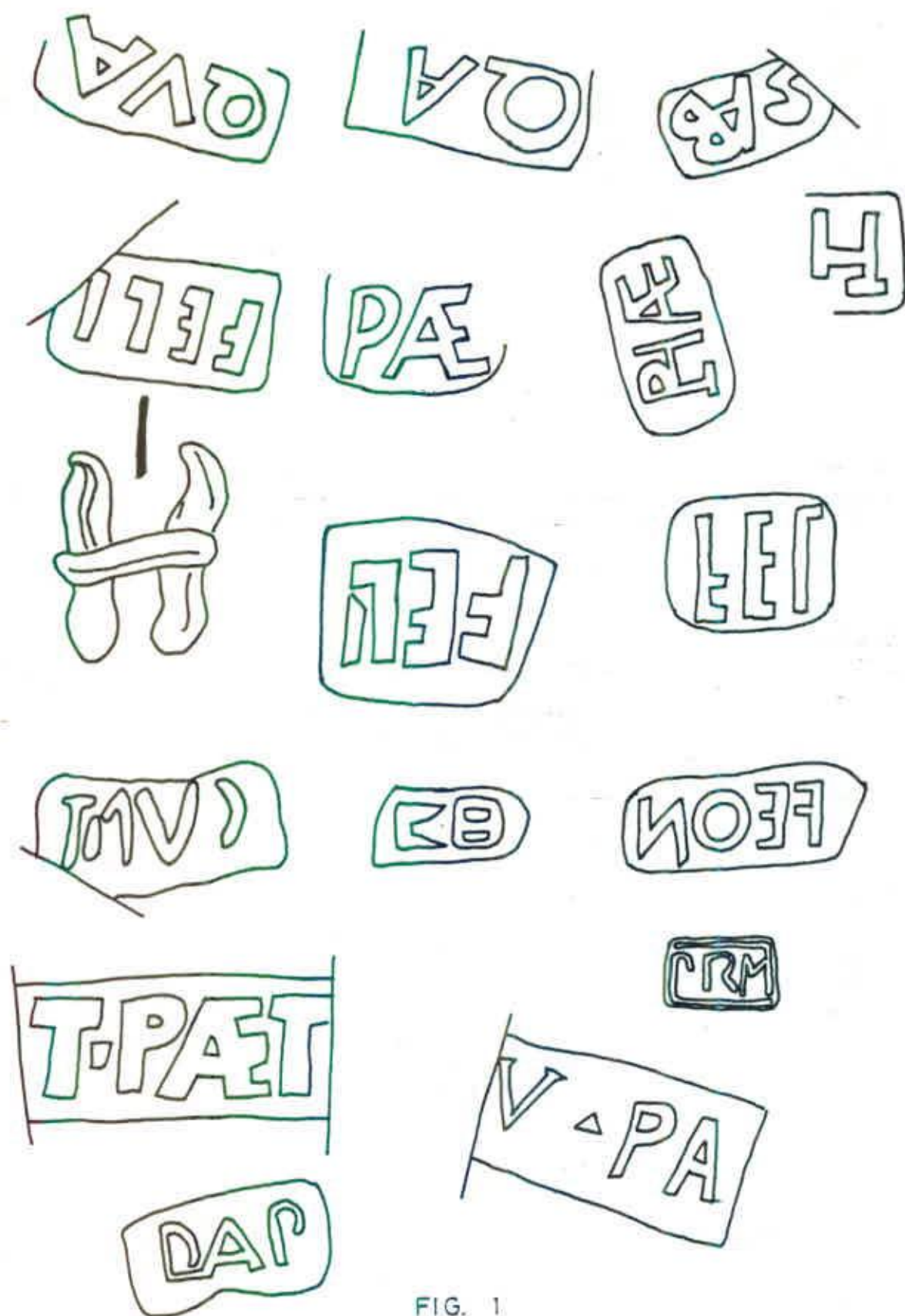

FIG. 1

Estampilles de Saint Boi de Illobragat

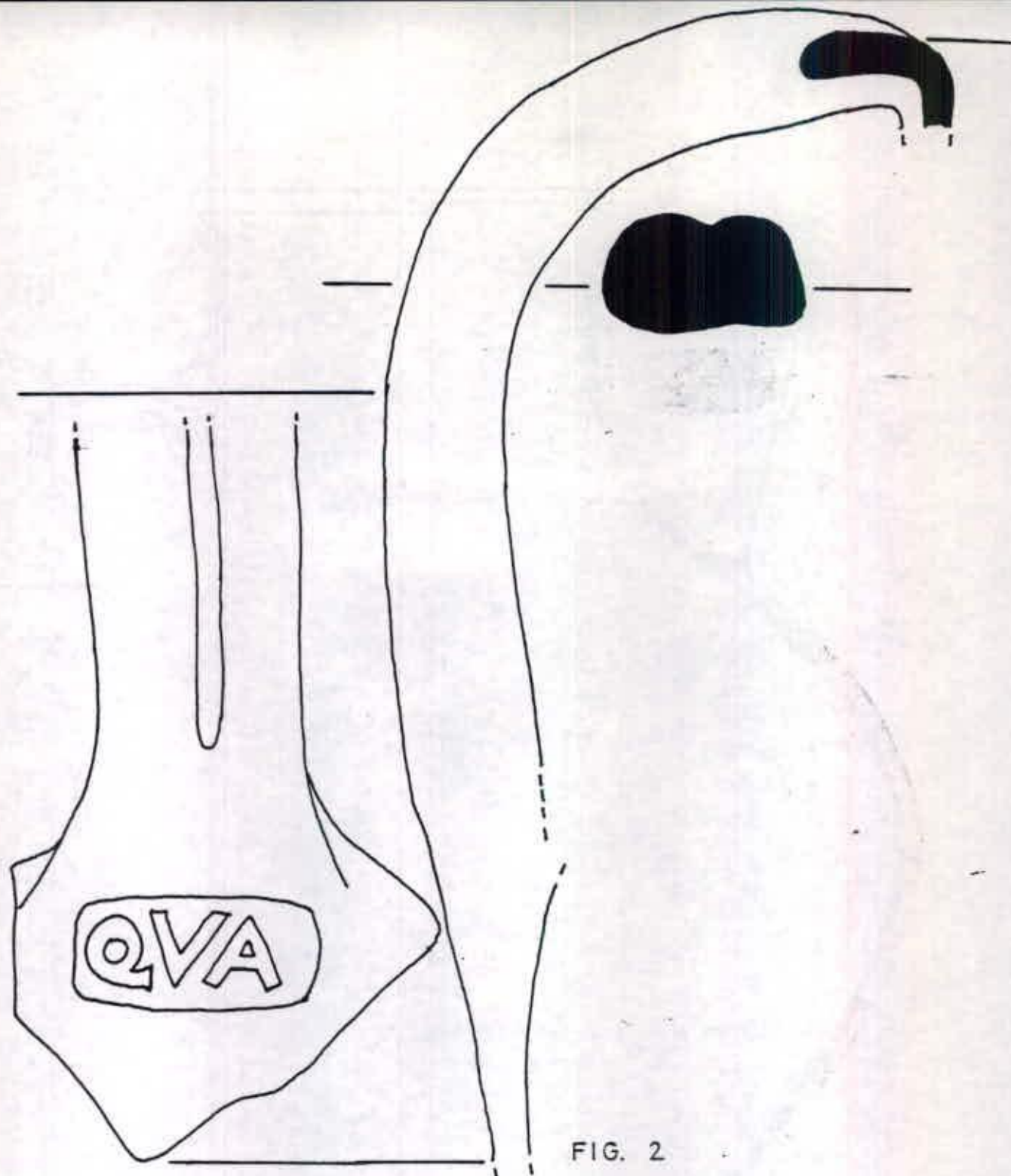

FIG. 2

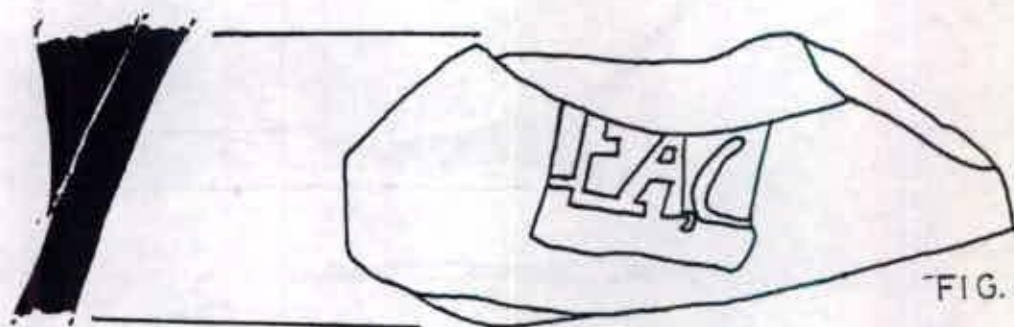

FIG. 3

Estaapilles impresses sobre grans perres de ceràmica comuna oxidada romana.

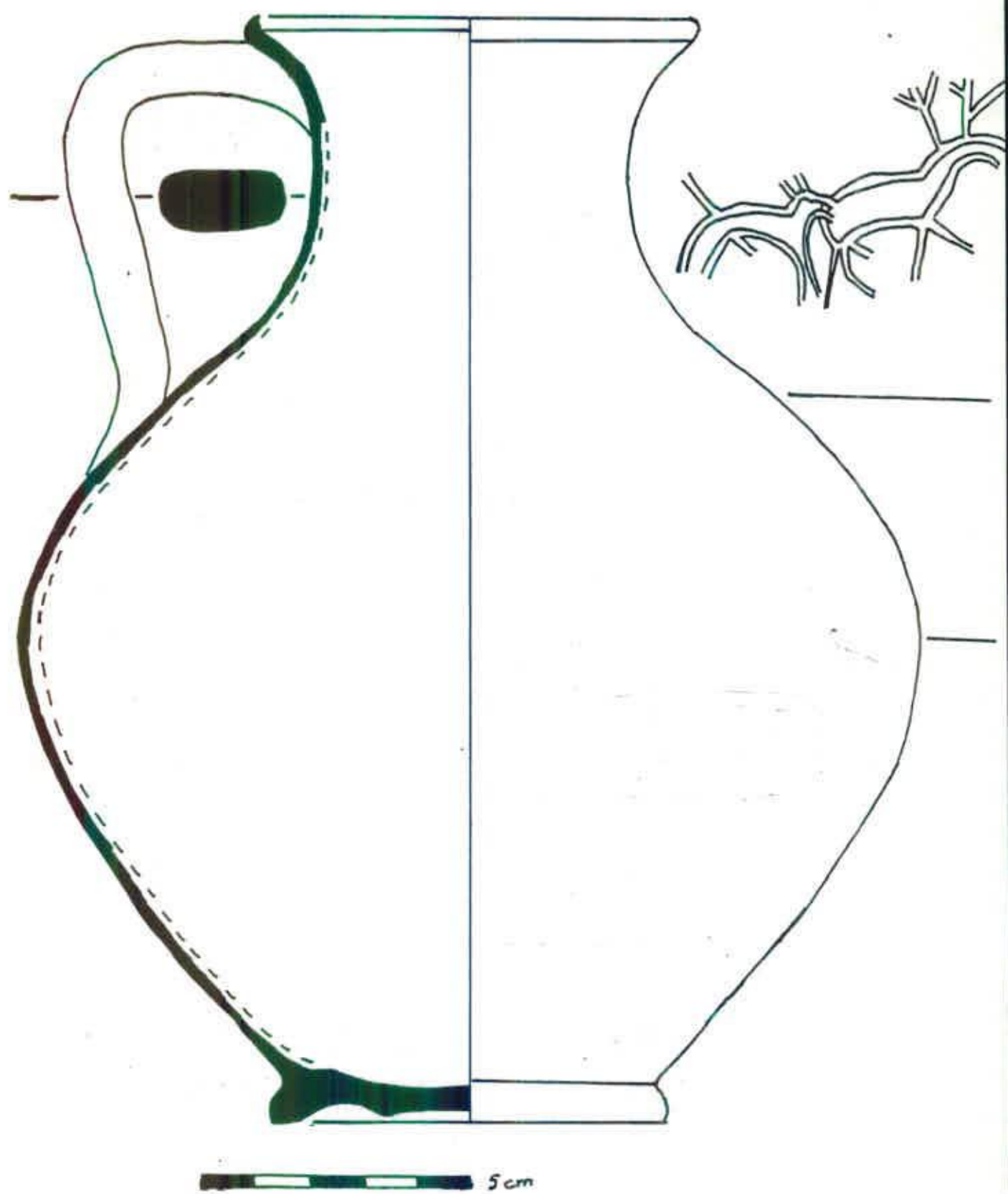

FIG. 4

Un exemple de Graffiti Zoomorphic sobre ceramica oxidada romana.

JACIMENTS ARQUEOLÒGICS DE LA ZONA DE CAN TRIES

I CAN GUARDIOLA (VILADECANS)

Florencio Mayoral Franco

Josep Miret i Mestre

En aquesta comunicació es donen a conèixer diversos jaciments ibèrics, romans i medievals del terme municipal de Viladecans estudiats amb motiu de dues intervencions d'urgència.

Can Tries i can Guardiola són masies situades a la riba esquerra de la riera de Sant Llorenç, que serveix de límit entre els termes de Viladecans i Gavà. Els jaciments es situen en els antics camps de conreu avui abandonats encarats cap al sud (fig. 1).

Aquesta zona havia estat objecte de prospecció per membres del Museu de Gavà, donada la proximitat de la zona amb les mines neolítiques de can Tintorer. El resultat d'aquestes recerques fou la localització d'un forn possiblement medieval (forn I) i un aflorament de corneana, pedra utilitzada pels miners neolítics.

El desembre de 1983 els col.laboradors del museu esmentat controlaven uns rebaixos fets per excavadores i descobriren quatre sitges medievals excavades a la pissarra. Assabentat el Servei d'Arqueologia de la Generalitat s'endegà una excavació d'urgència encarregada als autors d'aquest treball. En les tasques de prospecció de l'entorn de les sitges descobrírem un jaciment ibèric molt erosionat.

Més tard, el març de 1985, aparegueren noves restes arqueològiques prop de can Guardiola, en fer-se una rasa per a la instal·lació d'una canonada d'aigua. L'excavació d'urgència fou encarregada a un de nosaltres.

De les dues intervencions d'urgència se'n van fer les corresponents memòries d'excavació, els originals de les quals es troben al Servei d'Arqueologia i una còpia al Museu de Gavà. A més hi ha publicades dues notes a "La Sentiu" (Mayoral-Miret, 1985; J. Miret, 1986). En aquesta comunicació tractarem només d'alguns aspectes poc desenvolupats a les anteriors publicacions.

1.- JACIMENT IBÈRIC DE CAN TRIES

En uns camps erms abandonats de fa anys situats a la vessant sud de la serra de Miramar damunt mateix de l'extracció d'àrids on foren trobades les sitges medievals (vegeu infra) foren recollits nombrosos fragments de ceràmica ibèrica. El material apareix escampat en una superfície superior a una hectària, bastant rodat, trossejat i dispers. La ceràmica ibèrica apareix parcialment barrejada amb la ceràmica medieval, ja que s'encavalquen parcialment les distribucions de materials superficials d'una i altra època. Per aquest motiu, es van separar els materials procedents dels camps superiors, situats més al nord i a una cota superior a la de les sitges i els camps inferiors situats prop de les sitges i a una cota més baixa. La comptabilització dels fragments recollits ens dona la següent taula:

	Cer. ibèrica		Cer. medieval		Total
Camps inferiors	21	37%	36	63%	57
Camps superiors	251	85%	46	15%	297
Total	272	77%	82	23%	354

Aquesta distribució, aplicant el test del X², resulta altament significativa, d'aquí que haguem fet una separació entre el jaciment ibèric (situat als camps de dalt) i el medieval associat a les sitges.

Es recolliren un total de 272 fragments de ceràmica ibèrica i romana entre les quals hi ha 8 vores de gerres i d'àmfores de boca

plana de pasta bicolor (fig. 4, 2 i 6), 2 fragments de vores de "coll de cigne" (fig. 4, 4), un petit fragment de sigil.lata, una voreta d'un vas de parets fines (fig. 4, 5), 10 fragments sense forma d'ànfora romana, dels quals n'hi ha dos que per la pasta semblen de procedència itàlica i 2 fragments de dolium.

A més hem d'esmentar els 4 fragments trobats a l'interior de les sitges, entre ells una nansa de secció anular (fig. 4, 1) apareguda a la sitja 3 i una vora de pasta rosada sense vernís que imita la forma Lamboglia 23, trobada a la sitja 1 (fig. 4, 3).

L'escassetat de materials no permet de donar una cronologia precisa a aquest jaciment. Sembla que ens trobem davant d'un jaciment ibèric que perdura fins més enllà del canvi d'era. Quan al tipus de jaciment, cal pensar en un petit assentament molt erosionat.

2.- SITGES MEDIEVALS DE CAN TRIES

A l'extrem NE d'una extracció d'àrids propera a can Tries foren descobertes quatre sitges excavades a la pissarra. Tres d'elles es troben arreglerades (les 1, 2 i 4) mentre que la 3 es troba a un costat de la sitja 4 (fig. 2).

Les sitges eren de planta circular amb les parets cilíndriques i el fons arrodonit (fig. 3). Apareixien farcides amb terra, blocs de pedra i material arqueològic majoritàriament d'època medieval. En tres d'elles es va fer una subtil diferenciació en dos nivells basada en la distinta duresa del farciment, però més tard, en el laboratori, es va comprovar que enganxaven fragments ceràmics dels dos nivells i per tant es va concloure que el farciment procedia d'una sola aportació.

Les mides i volums de les sitges són les següents:

	diàm. boca	diàm. màxim	profunditat	volum
Sitja 1	1.50	1.50	1.00	1.31
Sitja 2	1.35	1.80	1.55	2.57
Sitja 3	1.20	1.25	0.75	0.72
Sitja 4	1.50	1.55	1.30	1.85

Les mides són en metres i els volums, calculats per fórmules geomètriques, en metres cúbics.

Ceràmiques medievals

Les ceràmiques medievals de can Tries són majoritàriament de pasta negra o de pasta bescuitada, amb l'interior reduït i les parets interna i externa oxidades. El desgreixant és de mica i pissarra i en menor proporció també de quars. La cuita és en general bona, a temperatures elevades. Es coneix la decoració de solcs poc profunds formant una o diverses bandes al voltant del vas i en un cas una incisió de forma ondulada.

D'aquestes ceràmiques de pasta bescuitada se'n troben a d'altres jaciments propers com són l'ermita de Sales (J.M. Solias, 1983) i a Bellvitge (A. López, 1982). La cronologia que se'ls assigna és a l'entorn del segle XI.

Les formes documentades són les següents:

Forma 1: Olla de vora exvasada, coll suaument marcat, diàmetre màxim cap a la meitat de l'alçada i bases planes o lleugerament corbes (fig. 5, 1). Aquesta olla és una de les formes més corrents de la ceràmica grisa, que correspon a la forma IA dels forns de Casa en Ponç (J.I. Padilla, 1984), o a la forma 2 del poblat de l'Esquerda (I. Ollich, 1984), o a la forma 1 dels forns de Cabrera d'Anoia (López-Nieto, 1979).

Forma 2: És una gerra de boca trilobulada amb bec pinçat. No podem descriure la forma de la peça ja que només tenim documentades algunes vores que corresponen a la part del bec.

Forma 3: Vasos oberts de forma hemisfèrica dels quals en desconei-

xem la base (fig. 5, 2).

3.- FORNS DE CAN TRIES

Forn I: Al costat del camí que mena a la masia de can Tries a uns 250 metres al W de les sitges medievals són visibles les restes d'un forn de planta circular amb diverses xemeneies de les què se'n poden veure tres. El forn està cobert de sediment i mig amagat per les bardisses. Al seu voltant, en superfície, no varem poder localitzar cap ceràmica que ens pogués indicar el tipus de producció. La cronologia d'aquest forn és incerta, però per la seva morfologia podria ser d'època medieval.

Forn II: També a uns 150 metres al sud de les sitges es localitzà un altre forn de planta circular, situat en un revolt del mateix camí. Aquest forn està farcit de sediment i només és visible al terra un cercle d'uns tres metres de diàmetre format per les parets de terra cuita. A l'interior de les parets hi ha alguns fragments recremants de ceràmica d'aspecte modern, pel qual pensem que el forn fou utilitzat fins a un moment relativament recent.

4.- CAN GUARDIOLA

A 60 metres al SE del corral de can Guardiola foren descoberts diversos vestigis d'època romana i medieval com a conseqüència de l'obertura d'una rasa per a instal·lar una nova canonada d'aigua. A banda i banda de la rasa quedaren al descobert diversos vestigis que describim breument a continuació.

Estructura 1: És una bossada de terres seccionada per la rasa que contenia material romà i medieval. En les seccions es distingiren els següents nivells:

Nivell 1: Superficial.

Nivell 2: Argiles de color marró vermellós, malgrat que a les zones

de contacte amb el nivell 3 presenta una coloració grisa. Conté alguns materials arqueològics.

Nivell 3: Terra de color gris-negre amb abundant presència de carbons. Nivell molt fèrtil, corresponent a una bossada de deixalles domèstiques que conté ceràmiques romanes i medievals, ossos, fragments de ferro i de vidres.

Nivell 4: Nivell de base, natural, d'argiles carbonatades (tortorà).

Estructura 2: Es una fossa circular d'1.15 m de diàmetre i 80 cm de profunditat, amb el fons hemisfèric i les parets sensiblement verticals, excavada a les argiles naturals. El volum calculat és d'uns 600 litres. Per la morfologia es podria identificar a una sitja.

Estructura 3: Petita fossa de 90 cm de diàmetre i de 20 a 40 cm de profunditat, amb una capacitat d'uns 90 litres. La morfologia de la fossa i un gran fragment de dolium aparegut al fons ens fan pensar que aquesta fossa podria haver estat de suport d'un dolium.

Ceràmiques romanes

Es coneixen nombroses ceràmiques, sobretot ceràmica comuna i àmfores. Pel seu interès cronològic destacarem un fons de ceràmica gris de la costa catalana, una base de sigil.lata sudgal.lica decorada (fig. 6, 1), una vora de sigil.lata clara D (fig. 6, 2) i un fragment de plat de ceràmica paleocristiana grisa estampada amb dues palmetes amb doble nervi central, divergent, sense puntillat, i una roda amb cercle i puntillat i pastilles en relleu, de la qual només n'és visible un tros (fig. 6, 3). Aquests punxons no corresponen a cap dels donats pels Rigoir (J. i Y. Rigoir, 1971). L'arc cronològic que omplen aquestes ceràmiques abasta com a mínim des del segle I al V d.C.

Ceràmiques medievals

La ceràmica medieval és de pastes reduïdes amb tonalitats que varien entre el gris, el negre i el marró grisós. Excepcionalment en uns pocs fragments apareix la coccio oxidant o bescuitada (gris a dins, vermell a fora). El desgreixant és sobretot de calcària. La decoració es redueix a alguns acanalats fins i poc profunds.

Hem pogut identificar tres grups de ceràmiques:

Forma 1: Olla globular amb vora exvasada i fons pla o lleugerament convex (fig. 7, 1). El llavi pot ésser pla, arrodonit o amb encaix per a la tapadora. És de forma molt semblant a la forma 1 de can Tries i és molt corrent a d'altres jaciments.

Forma 2: Gerra amb nansa de la qual només coneixem la part superior (fig. 7, 2). Hi ha formes semblats a l'Esquerda, que Imma Ollich considera com a variants de la forma 2 (I. Ollich, 1984, p.82 i p. 94 fig. 16; 1978, p. 405 fig. 7).

Forma 3: Cassola amb el fons lleugerament convex i amb nanses de mugró (fig. 7, 3). La meitat inferior del vas presenta acanalats que recobreixen tota la superfície exterior. La morfologia recorda la forma IIC dels tallers de Casa en Ponç (J.I. Padilla, 1984).

La cronologia d'aquestes ceràmiques es pot situar entorn dels segles XII i XIII, que és la cronologia assignada als jaciments que ens han servit de referència.

BIBLIOGRAFIA

LOPEZ, A., 1982. "Ermita de la Mare de Déu de Bellvitge, l'Hospitalet de Llobregat", Les Excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys, Excavacions arqueològiques a Catalunya, 1, pp. 380-382.

LOPEZ, A. i NIETO, F.J., 1979. "Hornos de cerámica gris medieval en el castell de Cabrera d'Anoia", Informació arqueològica, 30, maig-agost 1979, pp. 154-163.

MAYORAL, F. i MIRET, J., 1985. "Descobriment d'unes sitges alto-medievals a Can Tries (Viladecans)", La Sentiu, Museu de Gavà, 8, juliol 1985, pp. 50-52.

MIRET, J., 1986. "Excavacions medievals a Can Guardiola", La Sentiu, Museu de Gavà, 10, gener-juliol 1986, pp. 35-40.

OLLICH, I., 1978. "Algunes peces de ceràmica grisa medieval a Catalunya", La céramique médiévale en Méditerranée occidentale, Colloques Internationaux du CNRS, Valbonne, pp. 403-405.

OLLICH, I., 1984. "Formes i decoració de la ceràmica grisa medieval procedent del jaciment de "l'Esquerda"(Barcelona)", Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia, annex 2, Barcelona, pp. 81-97.

PADILLA, J.I., 1984. "Contribución al estudio de las cerámicas grises catalanas de época medieval: El taller, los hornos y la producción de Casampons", Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia, annex 2, Barcelona, pp. 99-143.

RIGOIR, J. i Y., 1971. "Les dérivées des sigillées paléochrétiennes en Espagne", Rivista di Studi Liguri, XXXVII, pp. 33-68.

SOLIAS, J. M., 1983. Excavacions a l'ermita de Ntra. Sra. de Sales. Viladecans, Excavacions arqueològiques a Catalunya, 3.

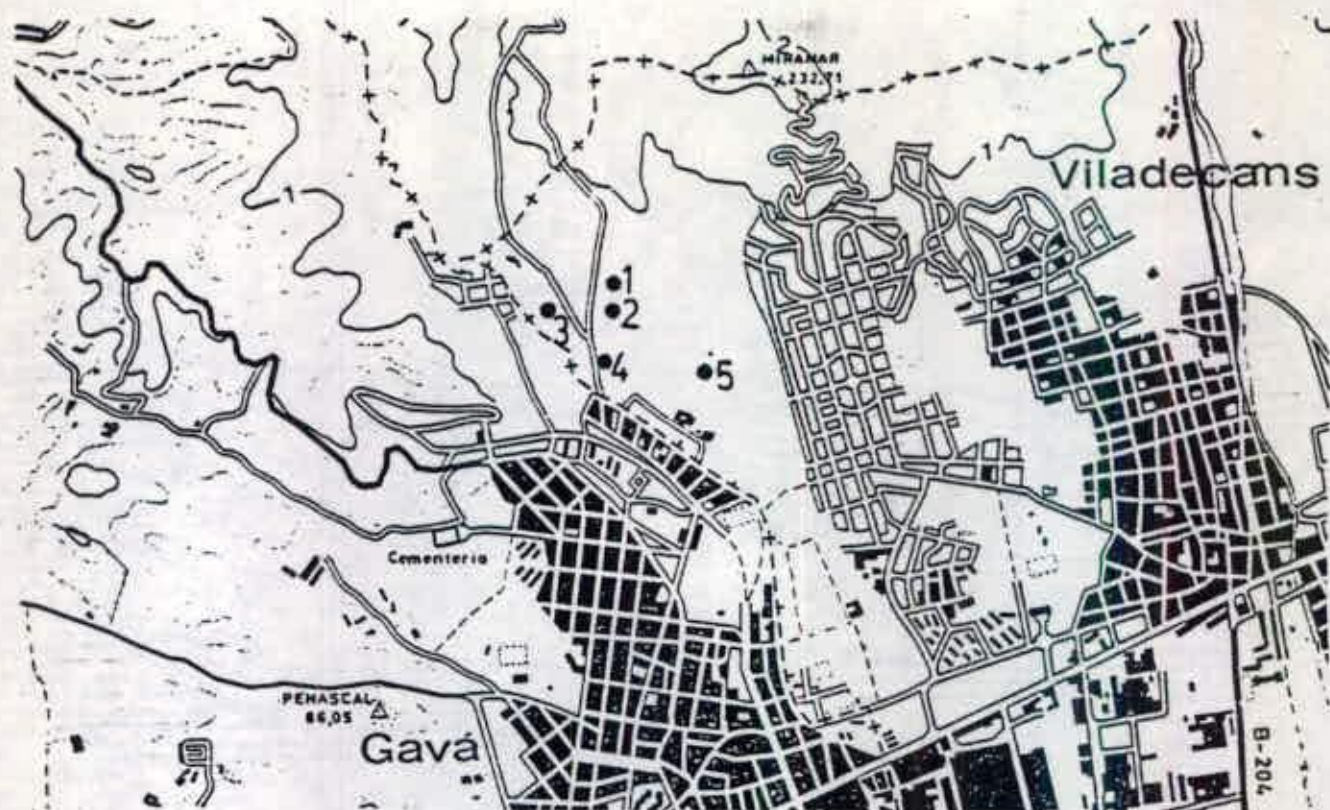

Fig. 1: Mapa de situació dels jaciments. 1) Jaciment ibèric de can Tries. 2) Sitges medievals. 3) Forn I. 4) Forn II. 5) Can Guardiola.

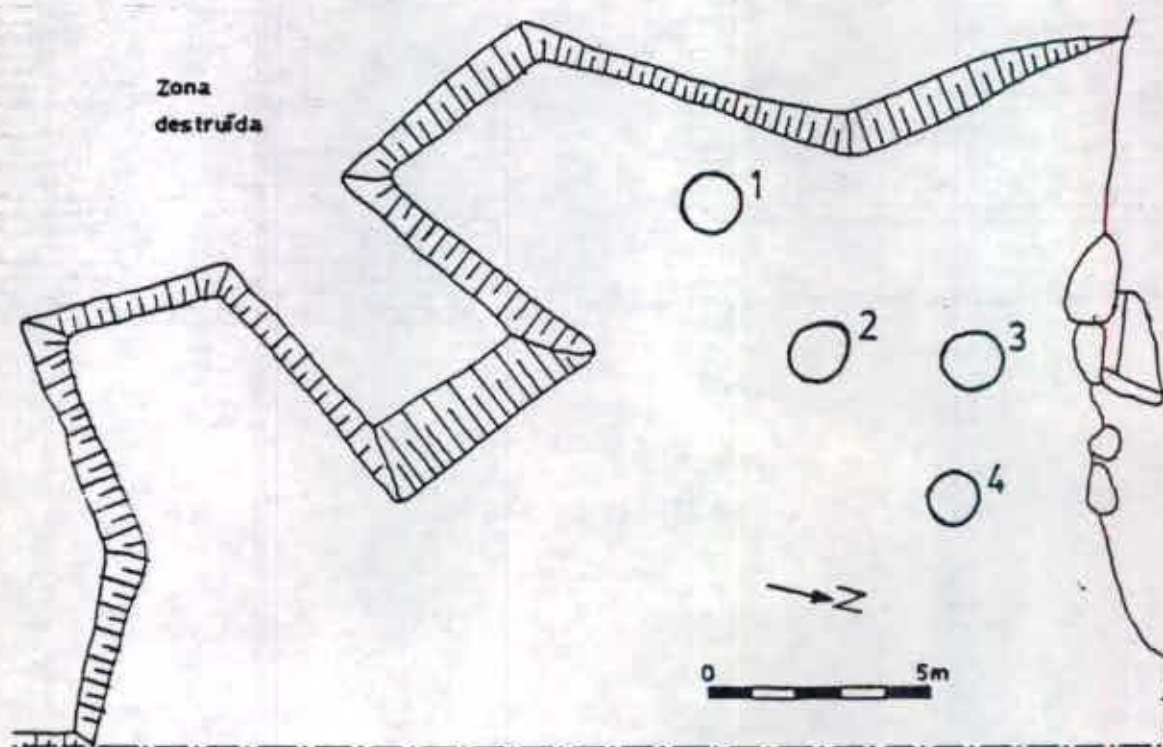
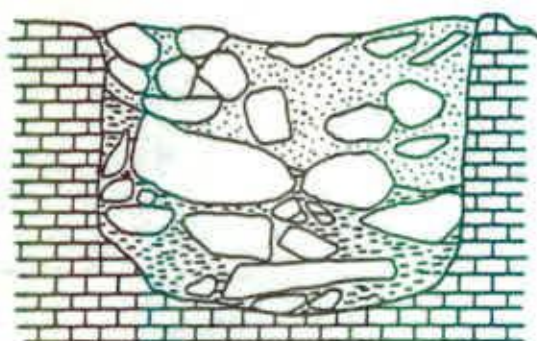
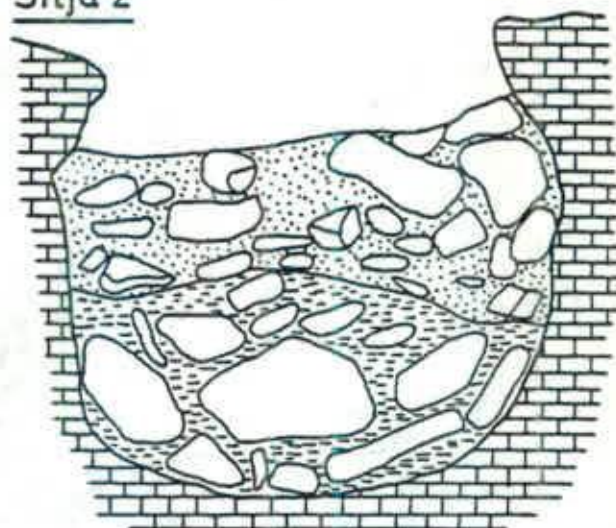

Fig. 2: Planta general de les excavacions de can Tries.

Sitja 1

Sitja 2

Sitja 3

0 1m

Sitja 4

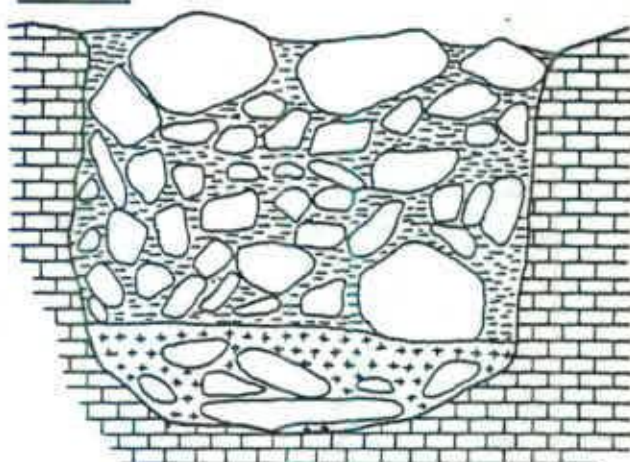

Fig. 3: Seccions de les sitges de can Tries.

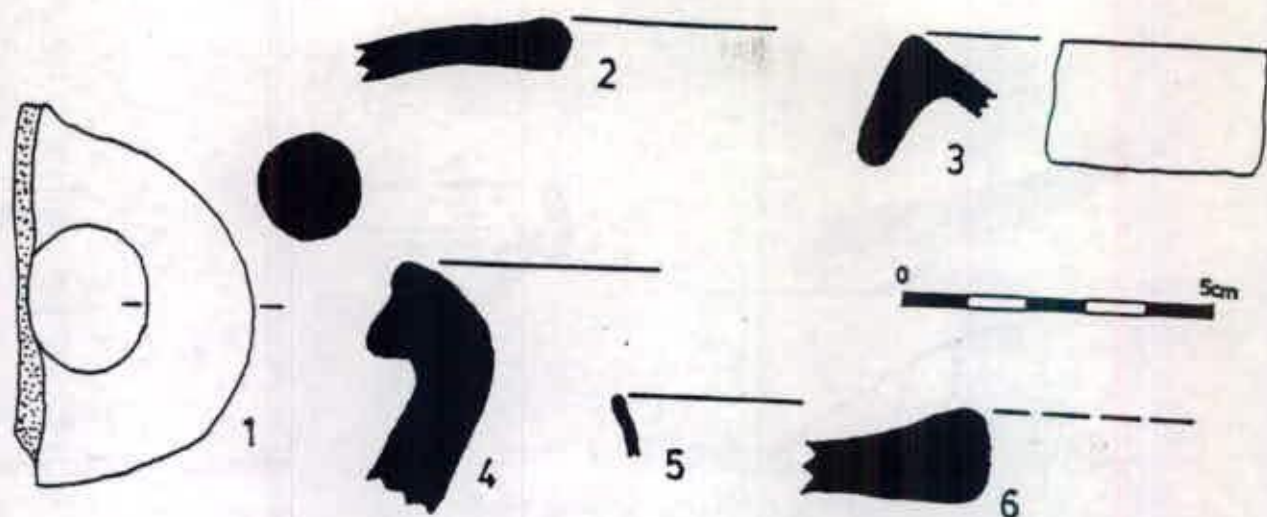

Fig. 4: Ceràmica ibèrica i romana de can Tries. 1) Nansa trobada a la sitja 3. 2) Vora de gerra de boca plana. 3) Imitació d'un plat de la forma Lamboglia 23, sense vernís, trobada a la sitja 1. 4) Vora de "coll de cigne". 5) Voreta d'un vas de parets fines. 6) Vora d'una àmfora de boca plana. Els fragments nos. 2.4.5.6 procedeixen de la prospecció superficial.

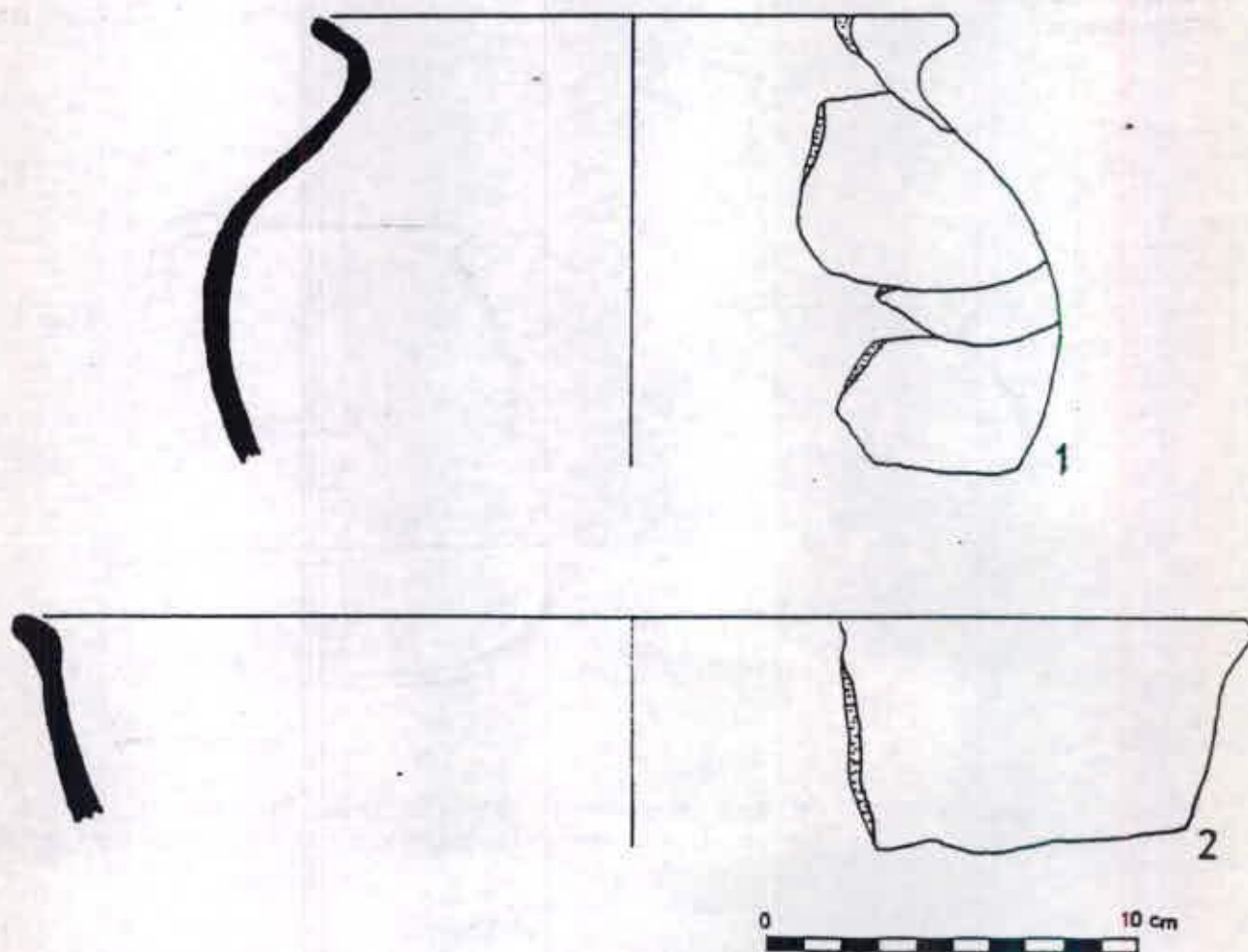

Fig. 5: Formes de ceràmica grisa medieval de can Tries. 1) Olla de vora exvasada. 2) Vas molt obert de forma hemisfèrica.

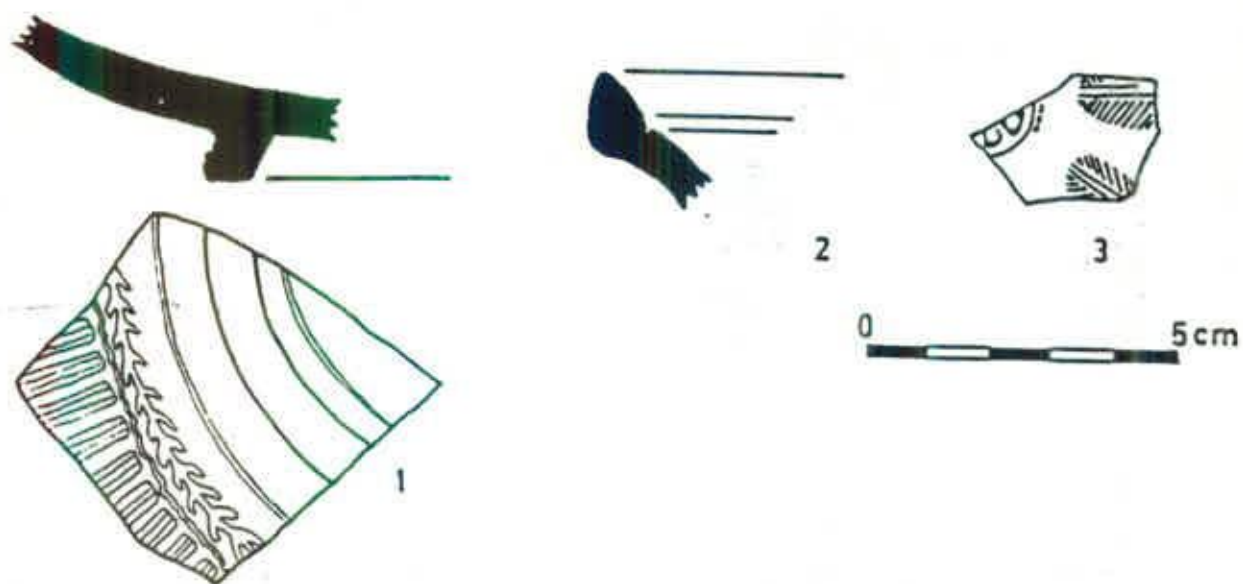

Fig. 6: Ceràmiques romanes de can Guardiola. 1) Sigil.lata sudgàl.lica. 2) Vora de T.S. clara D. 3) Fragment de T.S. gris estampada.

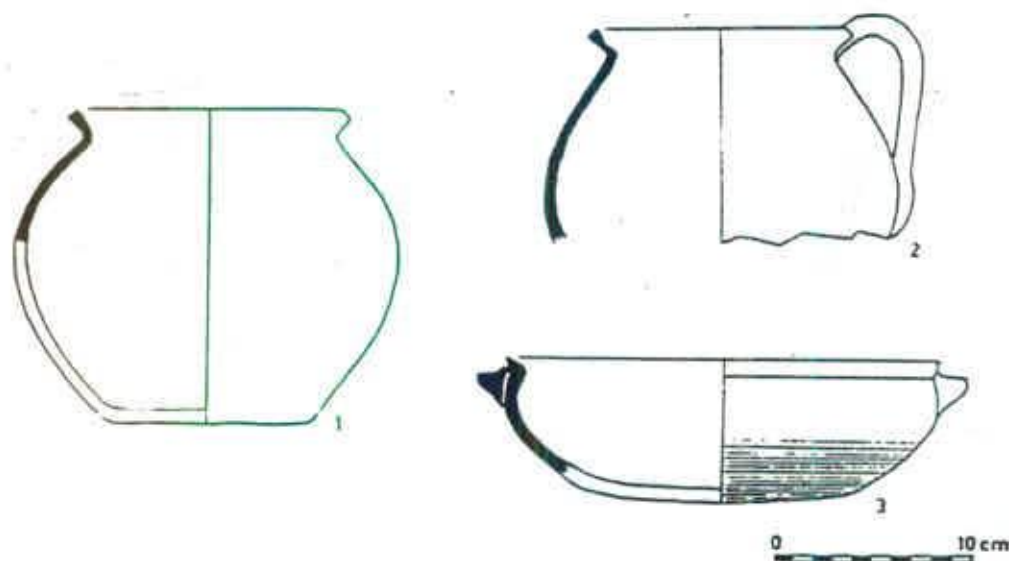

Fig. 7: Ceràmiques grises medievals de can Guardiola. 1) Olla de pasta gris-negra. 2) Gerra amb nansa de pasta grisa. 3) Cassola amb mugrons.

**Diputació
de Barcelona**

Àrea de Cultura

BREU REPÀS DE L'OFERTA MUSEÍSTICA DEL BAIX LLOBREGAT

-Xavier Menéndez i Pablo
-Daniel Solé i Lladós

Conservadors de Museus
Secció Tècnica de Museus de la Diputació de Barcelona

La Secció de Museus de la Diputació de Barcelona està portant a terme un estudi exhaustiu dels equipaments museístics de les comarques barcelonines mitjançant una extensa enquesta realitzada personalment en cadascun dels museus existents.

El cens de museus de la província de Barcelona, que ara està en procés d'informatització, i que estarà enllestit a finals d'aquest any, constituirà una eina fonamental per al coneixement de la realitat museística de les nostres comarques i una base d'informació cabdal per a l'establiment i seguiment dels programes de suport i assessorament als museus municipals de la província per part de la Diputació.

Amb la present comunicació, volem contribuir a les I Jornades Arqueològiques del Baix Llobregat, tot oferint un avanç del resultat de les enquestes realitzades als museus de la comarca. En no estar les dades processades en la seva totalitat, i a manca dels estudis quantitius i qualitius, volem limitar-nos aquí a donar una relació dels museus existents amb algunes dades sobre gestió, propietat, col·leccions, l'edifici, publicacions, etc, fent especial menció a aquells aspectes o serveis relacionats amb l'arqueologia. Cal aclarir que hem considerat "museu" tota aquella instal·lació o sala permanent que pretén ser-ho o porta aquest nom.

Els límits geogràfics de la nostra relació són els mateixos que abasten les jornades: el Baix Llobregat estricte i els municipis del sud del Barcelonès (l'Hospitalet de Llobregat, Esplugues de Llobregat i Sant Just Desvern) i el municipi de Castellbisbal.

Els museus censats, per tant, al Baix Llobregat són 15. Es tracta dels següents:

1. MUSEU MUNICIPAL DE LA PAGESIA

Població: Castellbisbal (08750)
Adreça: Pi i Margall, 13 **Telèfon** 772-01-59
Col·leccions: eines per al treball del camp, amb elements de la història local.
Gestió / propietat: Propietat edifici i col·leccions: Ajuntament. Gestió en patronat.
Pressupost: 150.000.- (1988) (no s'inclou manteniment bàsic).
Edifici: Antiga casa pairal transformada en casa consistorial
Visitants: 1500 aprox. (1988)
Publicacions: Història del museu (petita guia)
Vinculació amb l'arqueologia: escassos materials arqueològics.

2. MUSEU DE LES COSES DEL POBLE

Població: Collbató (08293)
Adreça: c/ Bonavista s/n **Telèfon** 777-01-00 (Ajuntament)
Col·leccions: fonamentalment etnològiques, amb eines del camp i objectes de la vida quotidiana. Hi ha també algunes vitrines d'arqueologia i paleontologia.
Gestió/propietat: Ajuntament
Pressupost: Sols cobreix despeses bàsiques
Edificis: Vivenda de principis del s. XX, ocupada actualment per l'Ajuntament.
Visitants: aprox. 1000 (1988)
Vinculació amb l'Arqueologia. El museu conserva materials de les Coves de Collbató (que són visitables).

3. MUSEU MUNICIPAL

Població: Gavà (08850)
Adreça: Plaça Dolors Clua 13-14 **Telèfon:** 662-02-00 ext. 234
Col·leccions: Arqueologia, història, ciències naturals.
Gestió/propietat: Propietat de l'edifici: municipal; gestió: fundació pública municipal.
Pressupost: 8.400.000.- (1988); 54.500.000 (1989 ; 30.000.000 són per inversions).
Edifici: Masia del s. XVIII. En restauració.
Visitants: 6.500 (1987)
Publicacions: Revista semestral "La Sentiu", amb nombrosos articles d'arqueologia; llibres monogràfics sobre diversos temes d'història i economia local.
Vinculació amb l'arqueologia: El Museu ha promogut fins fa poc les excavacions a Can Sadurní (Begues) i Can Tintoré (Gavà). Les mines neolítiques

de Can Tintoré són un dels jaciments arqueològics més importants de Catalunya. En el marc del projecte de comarcalització del museu, aquest acull al seu magatzem, en dipòsit, materials d'altres excavacions (Viladecans, etc). El director del Museu és arqueòleg.

Observacions: L'Ajuntament, en conveni amb la Generalitat de Catalunya, promou des de fa temps la conversió del Museu en Museu Comarcal integrat en la Xarxa de Museus Comarcals de la Generalitat.

4. MUSEU DE L'HOSPITALET

Població: L'Hospitalet de Llobregat (08901)

Adreça: c/ Joan Pallarés/Xipreret **Telèfon:** 338.13.96

Col.leccions: Història i Art

Gestió/propietat: propietat col.leccions i edifici: municipal. El gestiona el Patronat Municipal de Cultura.

Pressupost: 22.900.000 (1988)

Edifici: Casa Pairal "Can Espanya", compartit amb l'arxiu. Força manca d'espai.

Visitants: 6.000 visitants (1987)

Publicacions: Revista "Identitats". Ha inclòs alguns estudis d'arqueologia. Ha publicat diversos llibres d'història i economia local.

Vinculació amb l'Arqueologia: Molt escassa; el museu conserva alguns materials d'època romana de jaciments de l'Hospitalet. El museu ha promogut jornades, activitats i rutes relacionades amb l'arqueologia industrial. El Director és arqueòleg.

Observacions: Activitats paral.leles força importants ("Rutes urbanes", etc). Contractes de personal amb l'INEM per a documentació. A l'Hospitalet existeix també el Centre d'Art Alexandre Cirici.

5. MEMÒRIAL-MUSEU VICENÇ ROS

Població: Martorell (08760)

Adreça: Avda. Vicenç Ros Batllevell s/n. **Telèfon:** 775.03.56 (particular)

Col.leccions: Rajoles de ceràmiques decorades (col.lecció comprada a Vicenç Ros).

Gestió/propietat: de l'Ajuntament

Pressupost: 1.500.000.- (1988). Conjunt dels tres museus de Martorell.

Edifici: Construït de nova planta per ubicar la col.lecció al 1973, amb força problemes constructius.

Visitants: no avaluat.

Vinculació amb l'Arqueologia: inexistent

6. MUSEU MUNICIPAL VICENÇ ROS

Població: Martorell (08760)
Adreça: Avda. Vicenç Ros Batllevell s/n
Telèfon: 775-03-56 (particular).

Col·leccions: Important col·lecció de rajoles ceràmiques, així com ceràmica de forma. Elements arquitectònics i arqueologia de la zona. Ambients i utensilis tradicionals.
Gestió/propietat: Propietat i gestió de l'Ajuntament
Pressupost: 1.500.000.- per al conjunt dels tres museus de Martorell (1988)
Edifici: Convent del segle XVII

Visitors: no avaluat
Publicacions: Fulls relatius a la ceràmica catalana
Vinculació amb l'Arqueologia: En el Museu s'han anat disposant en els darrers anys algunes troballes arqueològiques localitzades a Martorell, Sant Andreu de la Barca i altres municipis, recuperades en gran part per Isidre Clapas.

7. MUSEU DE L'ENRAJOLADA

Població: Martorell (08760)
Adreça: c/Santacana, 15
Telèfon: 775-07-95
Col·leccions: ceràmica, art, història.
Gestió/propietat: propietat col·leccions i edifici: Diputació; gestió: Ajuntament.
Pressupost: 1.500.000.- per al conjunt dels tres museus de Martorell (1988).
Edifici: Casa Pairal del s. XIX, molts elements arquitectònics i escultòrics que estan integrats en l'edifici, inaugurat com a Museu per Francesc Santacana l'any 1890.
Visitors: No avaluat.
Publicacions: Es van editar guies els anys 1909 i 1929.
Vinculació amb l'Arqueologia: La derivada de les peces medievals que allotja.
Observacions: Un dels primers museus que es van constituir a Catalunya. Existeix en projecte una reestructuració dels museus de la ciutat, amb la creació d'una junta de Museus, i l'agrupació de les col·leccions en un sol edifici.

8. MUSEU MUNICIPAL DE MOLINS DE REI

Població: Molins de Rei (08750)

Adreça: c/ Pintor Fortuny, 55

Telèfon: 668-14-12 ext. 163

Col.leccions: objectes d'arqueologia, història i etnologia

Gestió/propietat: propietat de les col.leccions i gestió de l'Ajuntament. El local està llogat.

Pressupost: 155.000.- (1988)

Edifici: Baixos d'un edifici de vivendes

Visitants: 4.000 (1987)

Publicacions: Existeix una guia del museu de l'any 1975. Es publicava un "Butlletí Informatiu del Museu de Molins de Rei"; fa dos anys que no surt. S'informava de les actualitats arqueològiques. Publiquen una sèrie de monografies, tres de les quals han estat dedicades a jaciments arqueològics.

Vinculació amb l'arqueologia: molt important. El Museu ha promogut nombroses excavacions (Plaça de les Bruixes I i II, Santa Creu d'Olor-da, Sant Pere de Romaní), pel terme, així com d'altres intervencions a altres municipis (Can Tintoré del Papiol, etc).

9. COL·LECCIÓ U.E.C

Població: Olesa de MONTserrat (08640)

Adreça: c/ Sant Josep Oriol, 3

Telèfon: --

Col.leccions: Arqueologia, fòssils, monedes i bitllets.

Gestió/propietat: Privada (Unió Excursionista de Catalunya)

Vinculació amb l'arqueologia: Grups d'excursionistes i afeccionats locals han anat proporcionant materials a la col.lecció procedents de coves de la zona.

Observacions: Està tancat al públic; no és evidentment un museu, sinó una col.lecció privada, però l'hem inclòs perquè es cita sovint com a museu.

10. MUSEU MUNICIPAL

Població: Pallejà (08780)

Adreça: Prat de la Riba nº 10.

Telèfon: 668-13-49 (particular)

Col.leccions: Reduïdes i variades, abarquen l'arqueologia, història local, etnologia i arts decoratives.

Gestió/propietat: les col.leccions són propietat de l'Ajuntament. L'edifici és de propietat privada i la gestió està a càrrec d'una associació.

Pressupost: 50.000.- (1988)

Edifici: Castell, casa fortificada del s. XVI, situada al centre de la vila.

Visitants: 1.000 (1988)

Publicacions: Full informatiu del "Museu de Pallejà" (4 pàg.), d'aparició anual.

Vinculació amb l'Arqueologia: El museu conserva materials arqueològics de jaciments del terme, i el seu grup impulsor havia promogut diverses excavacions (Ca l'Espluga, etc).

11. MUNICIPAL (SECCIÓ DEL DELTA)

Població: El Prat de Llobregat (08820)
Adreça: Pl. Pau Casals s/n **Telèfon:** 379-00-64
Col·leccions: Exposició permanent d'història natural sobre el Delta del Llobregat amb una presentació força didàctica que conté pocs objectes, quasi tots animals dissecats.
Gestió/propietat: Ajuntament
Pressupost: 1.820.000.- (1989)
Edifici: Casa aïllada benestant de finals del s. XIX, dedicada a Casal de Cultura.
Visitants: No avaluat
Publicacions: full de mà, fitxes didàctiques i monografies dedicades a temes del delta.
Vinculació amb l'Arqueologia: Inexistent
Observacions: No el consideren museu, sinó una secció o sala permanent d'un museu encara per constituir.

12. MUSEU MUNICIPAL

Població: Sant Andreu de la Barca (08740)
Adreça: Pça. J.A. Clavé, 2 **Telèfon:** 653-04-13 (Ajuntament)
Col·leccions: arqueologia i minerals
Gestió/propietat: Col·leccions i edifici: Ajuntament
Edifici: El museu ocupa una sala de l'Ajuntament
Vinculació amb l'arqueologia: La sala exposa materials arqueològics de les villae romanes del terme, sobretot les situades prop de Santa Madrona del Palau.

13. MUSEU D'EINES DEL PAGÈS

Població: Sant Climent de Llobregat (08849)
Adreça: c/ Església nº 20 **Telèfon:** 658-07-91 (Ajuntament)
Col·leccions: Eines i màquines relacionades amb el treball del camp.
Gestió/Propietat: Propietat de l'edifici: eclesiàstica. La propietat de les col·leccions i la gestió són una fundació pública municipal.
Pressupost: 100.000.- ptes (1988)
Edifici: Rectoria, datada al 1711
Visitants: 10.000 (1988)
Publicacions: full de mà
Vinculació amb l'arqueologia: inexistent

14. RACÓ D'ART MATERN

Població: Sant Vicenç dels Horts (08620)
Adreça: c/ Barcelona, 302 Telèfon: 656-00-57
Col.leccions: elements heterogenis relacionats amb la maternitat
Gestió/propietat: privada
Edifici: Vivenda particular
Publicacions: Monografies
Vinculació amb l'arqueologia: inexistent

15. MUSEU DE LINA FONT

Població: Begues (08859)
Adreça: Avgda. Torres Vilaró, 4 Telèfon: 662-27-27 (Ajuntament)
Col.leccions: Pintura del segle XX
Gestió/propietat: municipal (Donació Lina Font)
Pressupost: no en té
Edifici: Una sala dins l'Ajuntament, que era una vivenda modernista
Visitants: No està avaluat
Publicacions: Fulletó-catàleg del Museu
Vinculació amb l'Arqueologia: Inexistent

Per altra banda, hem d'esmentar que el Museu Maluquer de Sant Joan Despí, propietat de l'Institut Nacional de Previsión (INP) citat a la Guia dels Museus de Catalunya editada per la Caixa de Pensions l'any 1979, va ser desmantellat i traslladat fa ja alguns anys. També la guia de la Caixa esmenta el Museu Municipal de Castelldefels. La vitrina amb materials arqueològics (principalment àmfores procedents de derelictes localitzats a les sorreres del Delta) que estava instal·lada a la Casa de Cultura, de titularitat municipal, va ser retirada.

També volem incloure en aquest treball una breu relació dels projectes de creació de nous museus que existeixen o que han existit a la comarca en els darrers anys. Es tracta dels següents:

Sant Boi de Llobregat. Existeix a Sant Boi un magatzem en bones condicions a la Torre del Sol, de propietat municipal, on es conserven els materials arqueològics recuperats a la vil·la en els darrers anys pel grup de recerques arqueològiques, pertanyents a les termes romanes i al cas antic, a la Muntanyeta i altres jaciments ibèrics i romans del terme. La gran part dels materials pertanyen a la Campanya del Pla de l'Atur de 1984 endegada per la Generalitat. El grup de recerques va constituir també una associació d'amics del museu. L'Ajuntament té el projecte d'instal·lar un museu d'història amb els materials arqueològics i amb d'altres materials a l'edifici de Can Barraquer, encara de propietat privada i pendent d'adquisició per part de les administracions públiques. Aquest museu estaria estretament vinculat al conjunt termal de Sant Boi, ubicat prop de la casa Barraques, on morí Rafael de Casanova. Es tracta d'un dels conjunts termals d'època romana més ben conservats i més importants del país, que el propassat mes de març de 1989, després de molts anys de desídia i abandó, van començar a ser objecte d'un programa de restauració promogut per l'Ajuntament i executat per la Diputació de Barcelona.

Cornellà de Llobregat. A la noble casa de Can Mercader, ubicada als afores de Cornellà, en el Parc Mercader, recuperat ja fa uns anys pel Municipi, el Consistori va promoure, l'any 86, la instal·lació d'un museu. El projecte està aturat fa temps.

Mancomunitat de la Torreblanca. Els ajuntaments integrants de la Mancomunitat de la Torreblanca, Sant Just Desvern, Sant Joan Despí i Sant Feliu de Llobregat, constituïda per gestionar el parc metropolità del mateix nom, va iniciar algunes gestions per ubicar en el parc un nou museu impulsat pels tres municipis. El nou museu comptava amb força materials arqueològics: l'ARES (Associació per a la Recerca i l'Estudi de Sant Feliu) té un magatzem amb interessants i abundosos materials arqueològics d'assentaments ibèrics i romans del terme, al

terme de Sant Just s'hi han realitzat importants excavacions (La Penya del Moro, 1972-89; el Bullidor, 1985-86; La Torreblanca, 1986-88), a l'igual que en el terme de Sant Joan (Ermita del Bonviatge, 1985). El projecte es troba, actualment, parat.

Esplugues de Llobregat. També s'ha plantejat la possibilitat de constituir a la Fàbrica Pujol i Baucis un museu de rajoles modernistes. L'antiga fàbrica també serà objecte de restauració per part de la Diputació de Barcelona, l'any 1989.

Torrelles de Llobregat. També hem tingut notícia d'una iniciativa de promoure una biblioteca-museu a Can Camps, a Torrelles.

Collbató. L'única notícia que tenim és la voluntat de fundar un museu de l'orgue, a Collbató.

El panorama museístic del Baix Llobregat, com es pot veure, es caracteritza per la manca de planificació, racionalització i coordinació dels seus serveis i recursos. Les principals característiques dels museus del Baix Llobregat són:

-Estan repartits relativament de forma homogènia per la comarca.
-Les col·leccions són força variades, però dominen les d'arqueologia i etnologia local. En general les col·leccions no són massa extenses, i són de transcendència local i limitada. Dels 15 museus, a la meitat d'ells (7), les col·leccions arqueològiques ocupen gran part de l'exposició. Altres dos museus tenen alguns materials arqueològics i la resta no en té. L'origen de la majoria de les col·leccions està estretament vinculada amb l'activitat de recopilació i recuperació d'objectes i d'excavacions arqueològiques promogudes per grups de recerques i erudits locals.

-La majoria dels museus són de titularitat municipal, o bé l'Ajuntament participa directament en la seva gestió (13 dels 15 museus)

-L'activitat dels museus és força escassa, pel que fa a exposicions, conferències, etc exceptuant els museus de Gavà, l'Hospitalet i el Prat. Aquests tres museus són els únics que tenen també personal tècnic remunerat i una línia regular de publicacions.

-Pel que fa a la seguretat i conservació ambiental de les col·leccions i els edificis, les mancances, en general, són evidents. També hi ha necessitat de realitzar els inventaris i catàlegs de molts dels museus. Es palesa també la insuficiència dels pressupostos assignats.

Com ja hem dit anteriorment, el cens de museus no està acabat i encara no s'han pogut efectuar els estudis qualitatius i quantitatius respecte a la seguretat, conservació, visitants, documentació, personal, pressupostos, etc, dels museus enquestats. Ens volem limitar aquí a donar un breu avanç de l'estudi.

Però el que sí que ja es pot desprendre de les primeres dades és la manca de col.laboració i coordinació entre els museus de la comarca. La relació entre la majoria d'ells és inexistent. Ja fa alguns anys l'Ajuntament de Gavà va iniciar els tràmits amb la Generalitat per integrar el Museu a la xarxa de Museus Comarcals. Amb aquesta integració, el Museu esdevindria un museu comarcal que estendria els seus serveis a la resta de museus. La iniciativa, tal vegada per la ubicació de Gavà (en un extrem de la comarca) o bé per la manca de coordinació amb la resta de museus de la zona (que no foren informats), provoca fredor en els altres museus i ajuntaments de la comarca (així ho vam poder copsar en fer l'enquesta, durant la primera meitat de 1988). El fet és que és necessària l'existència d'un o més museus (l'extensió i l'elevat número d'habitants justificaria que no fos només un) per vertebrar els serveis i coordinar els recursos comuns als museus de la comarca. Tal vegada Martorell podria vertebrar les activitats museístiques del Baix Llobregat Nord. El cas de l'Hospitalet és distint, ja que el seu museu, no ho oblidem, és el museu de la segona ciutat de Catalunya.